

พระสุตตันตปิฎก

มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์

เล่มที่ ๒ ภาคที่ ๒

ขออนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

ราชวรรค

๑. ฌฎีกการสูตร

[๔๐๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่. ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จแหวะออกจากทางแล้วได้ทรงเยี่ยมพระสรวลในประเทศแห่งหนึ่ง. ครั้นนั้น ท่านพระอานนทได้มีความคิดว่า เหตุอะไรหนอ ปัจจัยอะไร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายจะทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้นั้นไม่มีดังนี้. ท่านพระอานนทจึงทำผ้าอุตราสงค์เฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เหตุอะไรหนอ ปัจจัยอะไร ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายจะทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้นั้นไม่มี.

[๔๐๔] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอนนทฺ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ที่ประเทศนี้ได้นิคมชื่อเวกพิคะ เป็นนิคมมั่งคั่งและเจริญ มีคนมาก มีมนุษย์หนาแน่น. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอาศัยเวกพิคณิกมอยู่. คุณก่อนอนนทฺ์ ได้ยินว่า ที่นี้เป็นพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งตรัสสอนภิกษุสงฆ์ที่นี่.

[๔๐๕] ครั้งนั้น ท่านพระอนนทฺ์ได้บุผ้าสังฆาฏิสี่ชั้นถวาย แล้วกราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งเถิด เมื่อเป็นเช่นนี้ ภูมิประเทศนี้จักได้เป็นส่วนที่พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าสองพระองค์ทรงบริโภคน. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งบนอาสนะที่ท่านพระอนนทฺ์ปูลงแล้ว จึงตรัสกะพระอนนทฺ์ว่า คุณก่อนอนนทฺ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในประเทศนี้มีนิคมชื่อเวกพิคะ เป็นนิคมมั่งคั่งและเจริญ มีคนมาก มีมนุษย์หนาแน่น. คุณก่อนอนนทฺ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงอาศัยเวกพิคณิกมอยู่. ได้ยินว่า ที่นี้เป็นพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับนั่งตรัสสอนภิกษุสงฆ์ที่นี่. และในเวกพิคณิกม มีช่างหม้อชื่อจกฏิการะเป็นอุปัฏฐากของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นอุปัฏฐากผู้เลิศ. มีมาณพชื่อโชติपालะเป็นสหายของช่างหม้อชื่อจกฏิการะ เป็นสหายที่รัก. ครั้งนั้นจกฏิการะช่างหม้อเรียกโชติपालมาณพมาว่า มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธ-

เจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมติกันว่าเป็นความดี.

โชติपालสมทาน

[๔๐๖] คุก่อนอนนทฺ์ เมื่อขณฺุการะช่างหม้อกล่าวอย่างนี้แล้ว โชติ-
पालมาณพฺ์ได้กล่าวว่่า อย่าเลยเพื่อนขณฺุการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะ
ศิระะไล้ณฺ์นั้นที่เรารึ้นแล้วเล่า. คุก่อนอนนทฺ์ แม้ครั้งที่สอง ขณฺุการะช่างหม้อ
ก็ได้อกล่าวว่่าโชติपालมาณพฺ์ว่า มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เรารึ้นเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงพระนามว่่ากัศสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่า
การที่เรารึ้นได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น
สมมติกันว่่าเป็นความดี แม้ครั้งที่สอง โชติपालมาณพฺ์ได้กล่าวว่่า อย่าเลย
เพื่อนขณฺุการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระะไล้ณฺ์นั้นที่เรารึ้นแล้ว
เล่า แม้ครั้งที่สาม ขณฺุการะช่างหม้อก็ได้อกล่าวว่่า มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เรารึ้น
เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่่ากัศสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมา
สัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เรารึ้นได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต
สัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมติกันว่่าเป็นความดี. คุก่อนอนนทฺ์ แม้ครั้งที่สาม
โชติपालมาณพฺ์ก็กล่าวว่่า อย่าเลยเพื่อนขณฺุการะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระ
สมณะศิระะไล้ณฺ์นั้นที่เรารึ้นแล้วเล่า.

ข. เพื่อนโชติपालะ ถ้าอย่างนั้น เรามาถือเอาเครื่องสำหรับสี่ตัวเมื่อ
เวลาอาบน้ำไปแม่น้ำเพื่อาบน้ำกันเถิด. โชติपालมาณพฺ์รับคำขณฺุการะช่างหม้อ
แล้ว.

[๔๐๗] คุก่อนอนนทฺ์ ลำคึบนั้น ขณฺุการะช่างหม้อและโชติपाल
มาณพฺ์ได้ถือเอาเครื่องสำหรับสี่ตัวเมื่อเวลาอาบน้ำไปยังแม่น้ำเพื่อาบน้ำ. ครั้ง

นั่นแล ฌฏิกะระช่างหม้อได้เรียกโชติपालมาณพมากล่าวว่า เพื่อนโชติपालะ นี้ก็ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมตிகันว่าเป็นความดี.

[๔๐๘] คุก่อนอานนทฺ์ เมื่อฌฏิกะระช่างหม้อกล่าวอย่างนี้แล้ว โชติपालมาณพได้กล่าวกะฌฏิกะระช่างหม้อว่า อย่าเลยเพื่อนฌฏิกะระ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระะโล้นนั้นที่เราเห็นแล้วเล่า. แม้ครั้งที่สอง...แม้ครั้งที่สาม ฌฏิกะระช่างหม้อก็ได้เรียกโชติपालมาณพมากล่าวว่า เพื่อนโชติपालะ นี้ก็ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมตிகันว่าเป็นความดี. แม้ครั้งที่สาม โชติपालมาณพก็ได้กล่าวกะฌฏิกะระช่างหม้อว่า อย่าเลยเพื่อนฌฏิกะระ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระะโล้นนั้นที่เราเห็นแล้วเล่า.

[๔๐๙] คุก่อนอานนทฺ์ ลำดับนั้น ฌฏิกะระช่างหม้อได้จับโชติपालมาณพที่ชายพกแล้วกล่าวว่า เพื่อนโชติपालะ นี้ก็ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเถิดเพื่อนโชติपालะ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมตிகันว่าเป็นความดี. ลำดับนั้น

โชติपालมาณพให้ฌฏิกะช่างหม้อปล่อยชายพกแล้วกล่าวว่า อย่าเลยเพื่อน ฌฏิกะ จะมีประโยชน์อะไรด้วยพระสมณะศิระะไล่นั้นที่เราเห็นแล้วเล่า.

ดูก่อนอานนท์ ลำดับนั้น ฌฏิกะช่างหม้อจับโชติपालะผู้อบน้ำ คำเกล้าที่ผมแล้วกล่าวว่า เพื่อนโชติपालะ นี้ไม่ไกลพระอารามของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มาเถิดเพื่อน โชติपालะ เราจักเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะว่าการที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น สมมตกันว่าเป็นความดี. ครั้งนั้น โชติपालมาณพมีความคิดว่า น่าอัศจรรย์หนอท่าน ไม่เคยมีมาหนอท่าน ที่ฌฏิกะช่างหม้อผู้มีชาติต่ำมาจับที่ผมของเราผู้อบน้ำคำเกล้าแล้ว การที่เราจะไปในี่เห็น จะไม่เป็นการไปเล็กน้อยหนอ ดังนี้แล้วได้กล่าวกะฌฏิกะช่างหม้อว่า เพื่อน ฌฏิกะ การที่เพื่อนทำความพยายามตั้งแต่ชักชวนด้วยวาจา จับที่ชายพกจนล่วงเลยถึงจับที่ผม นั้น ก็เพื่อจะชวนให้กันไปในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เท่านั้นเองหรือ.

ณ. เท่านั้นเองเพื่อนโชติपालะ จริงเช่นนั้นเพื่อน ก็การที่เราได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น เป็นความดี.

โช. เพื่อน ฌฏิกะ ถ้าอย่างนั้น จงปล่อยเถิด เราจักไป.

[๔๑๐] ดูก่อนอานนท์ ครั้นนั้น ฌฏิกะช่างหม้อและโชติपालมาณพได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงที่ประทับ แล้วฌฏิกะช่างหม้อถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ส่วน โชติपालมาณพได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง

พระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฌฏิการะช่างหม้อนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้โชติपालมาณพ เป็นสหายที่รักของข้าพระพุทธเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าโปรดทรงแสดงธรรม แก่โชติपालมาณพนี้เถิด.

[๔๑๑] ดูก่อนอนานที่ ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยังฌฏิการะช่างหม้อและโชติ- ปาลมาณพให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมีกถา. ลำดับนั้น ฌฏิการะช่างหม้อและโชติपालมาณพ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง พระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้आจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมีกถา เพลิดเพลินชื่นชมพระภยิตของพระผู้มี พระภาคทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วลุกจาก อาสนะ ถวายอภิวาท พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระ อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทำประทักษิณแล้วหลีกไป.

[๔๑๒] ดูก่อนอนานที่ ครั้งนั้น โชติपालมาณพได้ถามฌฏิการะช่าง หม้อว่า เพื่อนฌฏิการะ เมื่อท่านฟังธรรมนี้อยู่ และเมื่อเช่นนั้น ท่านจะออก จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตหรือหนอ.

ฌ. เพื่อนโชติปาละ ท่านก็รู้อยู่ว่า เราต้องเลี้ยงมารดาบิดา ซึ่งเป็น คนตาบอดผู้ชราแล้วมิใช่หรือ.

โช. เพื่อนฌฏิการะ ถ้าเช่นนั้น เราจักออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

โชติपालบรรพชาอุปสมบท

[๔๑๓] ดูก่อนอานนท์ ครั้งนั้น ฌฎิการะช่างหม้อและโชติपालมาณพ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว นั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. ฌฎิการะช่างหม้อได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี้โชติपालมาณพเป็นสหายที่รักของข้าพระพุทธเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้โชติपालมาณพนี้บวชเถิด ดังนี้. โชติपालมาณพได้บรรพชาอุปสมบทแล้วในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ครั้นเมื่อโชติपालมาณพอุปสมบทแล้วไม่นาน ประมาณถึงเดือน พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ในเวทพิกนิคมตามควรแก่พระพุทธานุภาพแล้ว เสด็จหลีกจาริกไปทางพระนครพาราณสี เสด็จจาริกไปโดยลำดับ ถึงพระนครพาราณสีแล้ว.

[๔๑๔] ดูก่อนอานนท์ ได้ยินว่า ในคราวนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้พระนครพาราณสี. ครั้งนั้น พระเจ้ากาสีทรงพระนามว่ากิกิได้ทรงสดับว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จถึงพระนครพาราณสี ประทับอยู่ ณ ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้พระนครพาราณสี. ครั้งนั้น พระเจ้ากิกิภาสราหรับสั่งให้เทียบราชยานที่ดี ๆ แล้วทรงราชยานอย่างดีเสด็จออกจากพระนครพาราณสีด้วยราชยานอย่างดี ด้วยราชยานูปอย่างยิ่งใหญ่ว่า เพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จไปโดยเท่าเทียม

จะไปได้แล้ว เสด็จลงจากราชยาน เสด็จพระราชดำเนินด้วยพระบาทเข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๔๑๕] คุก่อนอนนทฺ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้
เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงยังพระเจ้ากิกกาสีราชให้ทรงเห็นแจ้ง
ให้ทรงสมทาน ให้ทรงอาหาญ ให้ทรงร่าเริง ด้วยธรรมิกถา. ลำดับนั้น
พระเจ้ากิกกาสีราชอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันต
สัมมาสัมพุทธเจ้า ให้ทรงเห็นแจ้ง ให้ทรงสมทาน ให้ทรงอาหาญ ให้
ทรงร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอ
พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์จงทรงรับภัตตาหารของหม่อมฉันในวัน
พรุ่งนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสป ผู้เป็นพระอรหันตสัมมา
พุทธเจ้า ทรงรับด้วยอาการคุษณีภาพ. พระเจ้ากิกกาสีราชทรงทราบว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทรง
รับนิมนต์แล้ว เสด็จลุกจากอาสนะ ถวายบังคม ทรงทำประทักษิณแล้วเสด็จ
หลีกไป. พอล่วงราตรีนั้นไป พระเจ้ากิกกาสีราชรับสั่งให้ตกแต่งขาทนีย
โภชนียะอันประณีต ล้วนแต่เป็นข้าวสาลีอันขาวและอ่อน มีสิ่งด่าเก็บออก
หมดแล้ว มีแกงและกัปปเป็นอนก ในพระราชนิเวศน์ของท้าวเธอ แล้วรับสั่ง
ให้ราชบุรุษไปกราบทูลภัตกาลว่า ได้เวลาแล้ว พระเจ้าข้า ภัตตาหารสำเร็จ
แล้ว.

ว่าด้วยเสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศน์

[๔๑๖] คุก่อนอนนทฺ์ ครั้งนั้น เวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่ากัสสปผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงนุ่งแล้วทรงถือบาตร

และจีวร เสด็จเข้าไปยังพระราชนิเวศน์ของพระเจ้ากิกกาสิราช ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. ลำดับนั้น พระเจ้ากิกกาสิราช ทรงอภิสกัษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้อ้อมหน้าเพียงพอดด้วยของเคี้ยวของฉันทันประณีต ด้วยพระหัตถ์ของท้าวเธอ. ครั้นพระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสป อรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าเสวยเสร็จ วางพระหัตถ์จากบาตรแล้ว พระเจ้ากิกกาสิราช ทรงถืออาสนะต่ำอันหนึ่ง ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับการอยู่จำพรรษา ณ เมืองพาราณสี ของหม่อมฉันเถิด หม่อมฉันจักได้บำรุงพระสงฆ์เห็นปานนี้.

พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าตรัสว่าอย่าเลย มหาบพิตร อาตมภาพรับการอยู่จำพรรษาเสียแล้ว. แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่สาม พระเจ้ากิกกาสิราชได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับการอยู่จำพรรษา ณ เมืองพาราณสีของหม่อมฉันเถิด หม่อมฉันจักได้บำรุงพระสงฆ์เห็นปานนี้.

แม้ครั้งที่สาม พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ตรัสว่า อย่าเลย มหาบพิตร อาตมภาพรับการอยู่จำพรรษาเสียแล้ว. ครั้งนั้น พระเจ้ากิกกาสิราชทรงเสียพระทัย ทรงโทมัสว่า พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่า กัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงรับการอยู่จำพรรษา ณ เมืองพาราณสีของเราเสียแล้ว คังนี้ แล้วได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มีใครอื่นที่เป็นอุปัฏฐากยิ่งกว่าหม่อมฉันหรือ.

ว่าด้วยทรงสรรเสริญขุณิการะ

[๔๑๗] มีอยู่ มหาบพิตร นิคมชื่อเวภพิคะ ช่างหม้อชื่อขุณิการะ อยู่ในนิคมนั้น เขาเป็นอุปัฏฐากของอาตมภาพ นับเป็นอุปัฏฐากชั้นเลิศ พระองค์แลทรงเสียดพระทัยมีความโทมนัสว่า พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ไม่ทรงรับการอยู่จำพรรษาในเมืองพาราณสีของเราเสียแล้ว ความเสียใจและความโทมนัสนี้นั้น ย่อมไม่มีและจักไม่มีในช่างหม้อขุณิการะ คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อขุณิการะแล ถึงพระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ เป็นสรณะ เว้นขาดจากปาณาติบาต เว้นขาดจากอกุศลนาทาน เว้นขาดจากกาเมสุมิฉฉาจาร เว้นขาดจากมุสาวาท เว้นขาดจากน้ำเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อขุณิการะ เป็นผู้ประกอบด้วยความเลื่อมใส อันไม่หวั่นไหวในพระพุทธเจ้า ในพระธรรม ในพระสงฆ์ ประกอบด้วยศีลที่พระอริยะเจ้าใคร่ คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อขุณิการะ เป็นผู้หมดสงสัยในทุกข์ ในทุกขสมุทัย ในทุกขนิโรธ ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา บริโภกภัตตมื้อเดียว ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม ปล่อยวางแก้วมณีและทองคำ ปราศจากการใช้ทองและเงิน คู่ก่อนมหาบพิตร ช่างหม้อขุณิการะแล ไม่ขูดแผ่นดินด้วยสากและด้วยมือของตน นำมาแต่ดินตลิ่งพังหรือขุยหนุซึ่งมีอยู่ด้วยหาบ ทำเป็นภาชนะแล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า ในภาชนะนี้ ผู้ใดต้องการ ผู้นั้นจงวางถุงใส่ข้าวสาร ถุงใส่ถั่วเขียว หรือถุงใส่ถั่วดำไว้ แล้วนำภาชนะที่ต้องการนั้นไปเถิด คู่ก่อนมหาบพิตรช่างหม้อขุณิการะ เลียงมารดาบิดา ผู้ชรา ตาบอด ช่างหม้อขุณิการะเป็นอุปปาติกะ จะปรินิพพานในภพนั้น มีการไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะโอรัมภากิยสัตถุ โยชน์ห้าประการหมดสิ้นไป.

[๔๑๘] คุกก่อนมหาบพิตร ครั้งหนึ่ง อาตมภาพอยู่ที่นิคมชื่อเวกพิคะ
นั่นเอง เวลาเช้า อาตมภาพนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปหามารดาบิดา
ของฌฎิการะช่างหม้อถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า คุณเถิด นี่คนหาอาหารไปไหน
เสียเล่า. มารดาบิดาของฌฎิการะช่างหม้อตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
อุปัฏฐากของพระองค์ออกไปเสียแล้ว ขอพระองค์จงเอาข้าวสุกจากหม้อข้าวนี้
เอาแกงจากหม้อแกงนี้เสวยเถิด. คุกก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น อาตมภาพได้เอา
ข้าวสุกจากหม้อข้าว เอาแกงจากหม้อแกงนั้นแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไป ลำ-
ดับนั้น ฌฎิการะช่างหม้อเข้าไปหามารดาบิดาถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า ใครมา
เอาข้าวสุกจากหม้อข้าว เอาแกงจากหม้อแกงบริโภคนแล้วลุกจากอาสนะหลีกไป.
มารดาบิดาบอกว่า คุกก่อนพ่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า กัสสปอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงเอาข้าวสุกจากหม้อข้าว เอาแกงจากหม้อแกงเสวยแล้ว
เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป. ครั้งนั้น ฌฎิการะช่างหม้อมีความคิดเห็นว่า เป็น
ลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่า
กัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงค้ำชูเคຍอย่างยั้งเช่นนี้แก่เรา. คุกก่อน
มหาบพิตร ครั้งนั้น ปีติและสุขไม่ละฌฎิการะช่างหม้อตลอดทั้งเดือน ไม่ละ
มารดาบิดาตลอดเจ็ดวัน.

[๔๑๙] คุกก่อนมหาบพิตร ครั้งหนึ่ง อาตมภาพอยู่ที่เวกพิคินนิคมนี้
เอง. ครั้นนั้นในเวลาเช้า อาตมภาพนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปหามารดาบิดา
ของฌฎิการะช่างหม้อถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า คุณเถิด นี่คนหาอาหารไปไหนเสีย
เล่า. มารดาบิดาของฌฎิการะช่างหม้อตอบว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุปัฏฐาก
ของพระองค์ออกไปเสียแล้ว ขอพระองค์จงเอาขนมสดจากกระเช้านี้ เอาแกงจาก
หม้อแกงเสวยเถิด. คุกก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น อาตมภาพได้เอาขนมสดจาก
กระเช้า เอาแกงจากหม้อแกงนั้นแล้ว ลุกจากอาสนะหลีกไป. ลำดับนั้น ฌฎิการะ
ช่างหม้อเข้าไปหามารดาบิดาถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า ใครมาเอาขนมสดจากกระเช้า

เอาแกงจากหม้อแกงบริโภค แล้วลวกจากอาสนะหลีกไป. มารดาบิดาบอกว่า คุณก่อน
พ่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรง
เอาขนมสดจากกระเช้า เอาแกงจากหม้อแกงเสวยแล้ว เสด็จลวกจากอาสนะหลีก
ไป. ครั้งนั้น ฆฎิกะระช่างหม้อมีความคิดเห็นว่า เป็นลาภของเราหนอ เรา
ได้ดีแล้วหนอ ที่พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า
ทรงคุ้นเคยอย่างยิ่ง เช่นนี้แก่เรา. คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น ปีติและสุขไม่
ละฆฎิกะระช่างหม้อตลอดทั้งเดือน ไม่ละมารดาบิดาตลอดเจ็ดวัน.

[๔๒๐] คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งหนึ่ง อาตมภาพอยู่ที่เวกพิคณิคมน์
เอง ก็สมัยนั้น กุฎิรั้ว. อาตมภาพจึงเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า คุณก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เธอทั้งหลายจงพากันไปดูหญิงที่นิเวศน์ของฆฎิกะระช่างหม้อ. เมื่อ
อาตมภาพกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นได้กล่าวกะอาตมภาพว่า ข้าแต่พระ-
องค์ผู้เจริญ หญิงที่นิเวศน์ของฆฎิกะระช่างหม้อไม่มี มีแต่หญิงที่มุงหลังคาเรือน
ที่ฆฎิกะระช่างหม้ออยู่เท่านั้น. อาตมภาพได้สั่งภิกษุทั้งหลายว่า คุณก่อนภิกษุทั้ง
หลาย เธอทั้งหลายจงพากันไปรื้อหญิงที่มุงหลังคาเรือน ที่ฆฎิกะระช่างหม้ออยู่
มาเถิด. คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้นภิกษุเหล่านั้นได้ไปรื้อหญิงที่มุงหลังคาเรือน
ที่ฆฎิกะระช่างหม้ออยู่มาแล้ว. ลำดับนั้น มารดาบิดาของฆฎิกะระช่างหม้อได้
กล่าวกะภิกษุเหล่านั้นว่า ใครมารื้อหญิงมุงหลังคาเรือเล่า. ภิกษุทั้งหลายตอบ
ว่า คุณก่อนน้องหญิง กุฎิของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงพระนามว่ากัสสปอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้า รั้ว. มารดาบิดาฆฎิกะระช่างหม้อได้กล่าวว่าเอาไปเถิดเจ้าข้า
เอาไปตามสะดวกเถิด ท่านผู้เจริญ. ครั้งนั้น ฆฎิกะระช่างหม้อเข้าไปหามารดา
บิดาถึงที่อยู่ แล้วได้ถามว่า ใครมารื้อหญิงมุงหลังคาเรือนเสียเล่า. มารดาบิดา
ตอบว่า คุณก่อนพ่อ ภิกษุทั้งหลายบอกว่า กุฎิของพระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
พระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า รั้ว. คุณก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น

ฉุทฺติการะช่างหม้อมีความคิดเห็นว่า เป็นลาภของเราหนอ เราได้ดีแล้วหนอ ที่พระผู้มีพระภาคทรงพระนามว่ากัสสปอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงคุ้นเคยอย่างยิ่งเช่นนี้แก่เรา. คู่ก่อนมหาบพิตร ครั้งนั้น ปิติและสุขไม่ละฉุทฺติการะช่างหม้อตลอดทั้งเดือนไม่ละมารดาบิดาตลอดเจ็ดวัน. และครั้งนั้น เรือนที่ฉุทฺติการะช่างหม้ออยู่ทั้งหลังนั้นมีอากาศเป็นหลังคาอยู่ตลอดสามเดือน ถึงฝนตกก็ไม่รู้ว่า คู่ก่อนมหาบพิตร ฉุทฺติการะช่างหม้อมีคุณเห็นปานนี้.

กิกิ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เป็นลาภของฉุทฺติการะช่างหม้อแล้ว ฉุทฺติการะช่างหม้อได้ดีแล้ว ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงคุ้นเคยอย่างยิ่งเช่นนี้แก่เขา.

[๔๒๑] คู่ก่อนอานนท์ ครั้งนั้น พระเจ้ากิกิกาสีราชได้ส่งภเวียนบรรทุกข้าวสารข้าวป้อนหมู่ทักสาตีประมาณห้าร้อยเล่ม และเครื่องแกงอันสมควรแก่ข้าวสารนั้น ไปพระราชทานแก่ฉุทฺติการะช่างหม้อ. ครั้งนั้น ราชบุรุษทั้งหลายเข้าไปหาฉุทฺติการะช่างหม้อแล้วได้กล่าวว่า คู่ก่อนท่านผู้เจริญ นี้ข้าวสารข้าวป้อนหมู่ทักสาตีบรรทุกภเวียนประมาณห้าร้อยเล่ม และเครื่องแกงอันสมควรแก่ข้าวสารนั้น พระเจ้ากิกิกาสีราชส่งมาพระราชทานแก่ท่านแล้ว จงรับของพระราชทานเหล่านั้นไว้เถิด.

ฉุทฺติการะช่างหม้อได้ตอบว่า พระราชามีพระราชกิจมาก มีราชกรณียะมาก ของที่พระราชทานมานี้ อย่าเป็นของข้าพเจ้าเลย จงเป็นของหลวงเถิด.

[๔๒๒] คู่ก่อนอานนท์ เธอจะพึงมีความคิดเห็นว่า สมัยนั้น คนอื่นได้เป็นโศติปาลมาณพแน่นอน แต่ชื่อนั้นเธอไม่ควรเห็นอย่างนั้น สมัยนั้นเราได้เป็นโศติปาลมาณพ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ท่านพระอานนท์ ยินดีชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล.

ราชวรรคพรรณนา

อรรถกถาฏีกาสูต

ฏีกาสูตมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

พึงทราบวินิจฉัยในฏีกาสูตนั้นดังต่อไปนี้ บทว่า **สิต ปาตวกาสิ** ทรงกระทำความแยมพระโอบุสให้ปรากฏ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงดำเนินไปโดยมหารรรคา ทรงตรวจดูภูมิประเทศแห่งหนึ่ง แล้วทรงรำพึงว่า เมื่อเราประพุดจิริยาอยู่ เคยอยู่ในที่นี้บ้างหรือหนอ ดังนี้ ทรงเห็นว่า เมื่อศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า ที่นี้เป็นนิคมชื่อว่า เวกัลลิกะ^๑ ในกาลนั้น เราเป็นมาณพชื่อ โชติปาละ เรามีสหayaเป็นช่างหม้อชื่อ ฏีการะ เรากับนาย ฏีการะนั้นได้กระทำเหตุอันดีไว้อย่างหนึ่งในที่นี้ ความคตินั้นยังปกปิดอยู่ ยังไม่ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์ เอาเถิด เราจะกระทำเรื่องนั้นให้ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์ ทรงดำริดังนี้แล้ว ทรงหลีกออกจากทางประทับยืนอยู่ ณ ประเทศหนึ่งเที่ยว ทรงกระทำความแยมพระโอบุสให้ปรากฏ ทรงแยมพระโอบุส. พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมไม่ทรงพระสรวล เหมือนอย่างพวกมนุษย์ชาวโลกีย์ ย่อมดีที่องหัวเราะว่า ที่ไหน ที่ไหน ดังนี้. ส่วนการยิ้มแยมของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ปรากฏเพียงอาการยินดีรำเริงเท่านั้น. อนึ่ง การหัวเราะนั้นมีได้ด้วยจิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัส ๑๓ ดวง. ในบรรดาจิตเหล่านั้น มหาชนชาวโลกย่อมหัวเราะด้วยจิต ๘ ดวง คือ โดยอกุศลจิต ๔ ดวง โดยกามาวจรกุศลจิต ๔ ดวง. พระเสกขบุคคลย่อมหัวเราะด้วยจิต ๖ ดวง นำจิตที่สัมปยุตด้วยทิฏฐิฝ่ายอกุศลออก ๒ ดวง. พระชีณาสพยอมยิ้มแยมด้วยจิต ๕ ดวง คือ ด้วยกิริยาจิตที่เป็น

๑. ฦ เวคะลิกะ. สี่. เวหลิกะ.

สเหตุกะ ๔ ดวง ด้วยกิริยาจิตที่เป็นอเหตุกะ ๑ ดวง. แม้ในจิตเหล่านั้นเมื่อ อารมณ์มีกำลังมาปรากฏย่อมยืมแถมด้วยจิตที่สัมปยุตด้วยญาณ ๒ ดวง. เมื่อ อารมณ์ถูพลมาปรากฏ ย่อมยืมแถมด้วยจิต ๓ ดวง คือ ด้วยเหตุจิต ๒ ดวง ด้วยอเหตุกะ ๑ ดวง. แต่ในที่นี้ จิตที่เกิดพร้อมด้วยโสมนัสอันเป็นมโน วิญญาณธาตุฝ่ายกิริยาอเหตุจิตทำให้ความหัวเราะเพียงอาการยินดีร่าเริงให้เกิด แต่ถ่วงค้ำเท่านั้น. อนึ่ง ความแถมนี้ นั่น ถึงมีประมาณเล็กน้อยอย่างนี้ ก็ได้ ปรากฏแก่พระเถระ. ถามว่า ปรากฏอย่างไร. ตอบว่า ธรรมดาในกาลเช่นนั้น เกิดวิภวรัศมีมีประมาณเท่าต้นตาลใหญ่ รุ่งเรืองแปลบปลาบประดุจสายฟ้ามีช่อตั้ง ๑๐๐ จากพระโอษฐ์ ประหนึ่งมหาเมฆที่จะยังฝนให้ตกในทวีปทั้ง ๔ ตั้งขึ้นจาก พระเจี๊วแก้วทั้ง ๔ กระทำประทักษิณพระเศียรอันประเสริฐ ๓ รอบ แล้วก็ อันตรธานหายไป ณ ปลายพระเจี๊วแก้วนั้นแล. เพราะเหตุนั้นท่านพระอานนท์ ถึงจะเดินตามไปข้างพระปฤษฎางค์ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทราบถึงความ แถมพระโอษฐ์ด้วยสัญญาอันนั้น.

พึงทราบวินิจฉัยในคำว่า โส ภควนุตฺต เอตทโวจ นี ดังต่อไปนี้
นัยว่า ท่านพระอานนท์ คิดว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่ากัสสปะ ย่อม ทรงโอวาทภิกษุสงฆ์ ทรงกระทำการประกาศสังฆธรรมทั้ง ๔ เราจักให้พระ ผู้มีพระภาคเจ้าพอพระทัยประทับนั่ง ณ ที่นี้ ภูมิภาคนี้ จักเป็นอันพระพุทธเจ้า ถึงสองพระองค์ทรงใช้สอย มหาชนจักบูชา ด้วยของหอมและระเบียบดอกไม้ เป็นต้น จักกระทำเจดีย์สถานบำรุงอยู่ก็จักมีสวรรค์เป็นที่ไปในภายหน้า ดังนี้ แล้ว จึงได้กราบทูลคำว่า ถ้าอย่างนั้น ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า ดังนี้ เป็นต้นนั้น.

บทว่า มุณฑกน สมณกน ความว่า จะเรียกคนศิระโกลันว่า คนโกลันหรือเรียกสมณะว่า สมณะ ย่อมสมควร. ก็แลโฆติปาละนี้ระอาอยู่ด้วย

โวหารที่ตนเรียนแล้ว ในพราหมณสกุล เพราะยังมีญาณไม่แก่กล้าแล้ว จึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า โสตุตีสินานํ ได้แก่ ผงบดที่ทำไว้สำหรับอาบน้ำ. ที่เคล้าจุ่มหินสีดังพลอยแดงกับต่างทำแล้วท่านเรียกว่า ผงบด. ซึ่งท่านหมายเอากล่าวไว้ว่า เตน โข ปน สมเยน จพฺพคุคฺคิยา ภิกฺขุ กุรุวิญญิตฺตสุตฺติกา ยนฺหาณฺหิตี ก็ครั้งนั้นแล ภิกษุฉัพพัคคีย์ อาบน้ำด้วยผงหินแดงสำหรับขัดสีตัว. สหายทั้งสองนั้นถือเอาผงหินแดงสำหรับขัดสีตัวนั้นไปขัดสีตัว. บทว่า เอวํ สมฺม ความว่า แม้ในปัจจุบันนี้ พวกมนุษย์ มิใครชวนว่า พวกเราไปไหว้พระเจดีย์ ไปฟังธรรมกันเถอะ จะไม่กระทำความอุตสาหะ แต่ใคร ๆ ชวนว่า พวกเราไปคูฟ่อนรำข้าวร้องเป็นต้น กันเถอะ ดังนี้ จะรับคำด้วยการชักชวนเพียงครั้งเดียวฉันใด โขติปาละก็ฉันนั้นเหมือนกัน เมื่อภฏิการะชวนว่า ไปอาบน้ำกันเถอะ ก็รับคำด้วยการชวนคำเดียว จึงตอบไปอย่างนั้น.

บทว่า โขติปาถํ มาณวํ อามนฺหเตสิ ความว่า ภฏิการะช่างหม้อ อาบน้ำด้วยการบริหารอย่างดีที่ข้างหนึ่งแล้วขึ้นก่อนยืนรออยู่ เมื่อโขติปาละอาบอยู่ด้วยการบริหารอย่างผู้มีอิศริยยศอันใหญ่ จนอาบเสร็จแล้วเรียก โขติปาละ ผู้นุ่งห่มแล้ว กำลังกระทำผมให้แห้งอยู่. ภฏิการะเมื่อจะแนะนำจึงกล่าวว่า อัย เพราะโขติปาละมาณพอยู่ใกล้กัน.

บทว่า โอวฏฺฐุภิกฺกํ วินิเวเจตุวา ความว่า พระโพธิสัตว์ผู้มีกำลังดุจ ช้างสารเอนไปหน่อยหนึ่งกล่าวว่า ถอยไปสหาย ให้ภฏิการะช่างหม้อปล่อยการจับที่จับไว้แล้ว. บทว่า เกเสสุ ปฺรามสฺสิตุวา เอตทโวจ ความว่า ได้ยินว่า ภฏิการะนั้น ดำริว่า มาณพโขติปาละนี้ เป็นคนมีปัญญาเมื่อได้เห็นครั้งเดียว จักเลื่อมใสในการเห็นพระตถาคตด้วย จักเลื่อมใสในธรรมกถาด้วย ธรรมคา ผู้ที่เลื่อมใสแล้วจักอาจทำอาการที่ได้เลื่อมใส ชื่อว่า มิตรย่อมมีคุณประโยชน์

อันนี้ เราจักทำอย่างใดอย่างหนึ่ง จับสหายผู้เสมอ ไปยังสำนักพระทศพลให้
จงได้ ดังนั้น จึงจับโชติปาละมานั้นที่ผมแล้วได้กล่าวคำนั้น. บทว่า
อิตรชฺจุ ความว่า ฆฎิกะระ มีชาติเป็นอย่างอื่น คือ มีชาติไม่เสมอกัน
กับเรา หมายความว่า มีชาติต่ำ. บทว่า **น วติทํ** นี้ ได้ถึงความตกลงใน
การจับนั้นแหละว่า การจับเรานี้ จักไม่เป็นการจับที่ทรมาน คือ ไม่ใช่การจับ
ที่เล็กน้อย จักเป็นการจับที่ใหญ่ คือ ฆฎิกะระช่างหม้อนี้ มิได้จับด้วยกำลัง
ของตน จับด้วยพระกำลังของพระศาสดา ดังนี้. **ท** อักษร **หิ** อักษร และ
ปิ อักษรในคำว่า **ยาวตโทหิปี** นี้ เป็นนิบาต ความว่า เท่านั้นเป็นอย่าง
ยิ่ง. คำนี้มีอรรถาธิบายว่า เรียกด้วยวาจา และจับที่ชายพก เลยกไปจนถึงจับ
ผม ควรทำประโยชน์เพื่อการจับในข้อนี้. บทว่า **ธมฺมียา** กลาย ได้แก่ พึง
ทราบธรรมิกถาที่ปฏิสังขตด้วยบุพเพนิวาสญาณเพื่อได้เฉพาะซึ่งสติในที่นี้.

ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสธรรมิกถาเพื่อให้โชติปาละนั้นกลับได้
สติโดยนัยนี้ว่า คุณก่อนโชติปาละ ตัวท่านมิใช่สัตว์ผู้ยังลงสู่ฐานะอันต่ำทรมาน
แต่ท่านปรารถนาสัพพัญญุตญาณหยั่งลง ณ มหาโพธิบัลลังก์ ธรรมคาคนเช่น
ท่านไม่ควรอยู่ด้วยความประมาท ดังนี้. ฝ่ายพระเถระผู้อยู่ ณ สมุทราชวังนั้น
กล่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสธรรมิกถาว่า โชติปาละ เราบำเพ็ญบารมี ๑๐
ประการ ตรัสรู้สัพพัญญุตญาณ มีภิกษุสองหมื่นแวดล้อม เทียวไปในโลก
ด้วยประการใด แม้ตัวท่านก็จงบำเพ็ญบารมี ๑๐ ประการ ทางตลอดสัพพัญญุต-
ญาณ มีหมู่สมณะเป็นบริวาร ท่องเทียวไปในโลก ด้วยประการเช่นเดียวอย่าง
นั้นเถิด เราเห็นปานนี้ไม่สมควรจะต้องประมาท ดังนี้ จิตของโชติปาละนั้น
ย่อมโน้มไปในบรรพชาด้วยประการใด ก็ทรงสั่งสอนถึงโทษในกามทั้งหลาย
และอานิสงส์ในการออกบวชด้วยประการนั้น.

บทว่า **อลตุถ โข อนนทุท ปพพชฺช อลตุถ อุปสมฺปทฺติ** ความ

ว่า โขติपालมาณพวชแล้วได้กระทำอย่างไร ที่ผู้เป็นพระโพธิสัตว์จะพึงกระทำ. ธรรมคาพระโพธิสัตว์ย่อมบรรพชาในที่เฉพาะพระพักตร์ของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย. ก็แลครั้นบวชแล้วย่อมไม่เป็นผู้มีเขาอันตกแล้วคจสัตว์นอกนี้ ตั้งอยู่ในจตุปาริสุทธิศีลแล้วเล่าเรียนพระพุทธพจน์ คือ พระไตรปิฎก สมาทาน รุคงค์ ๑๑ เข้าป่า บำเพ็ญกตวัตร และ ปัจจกตวัตร กระทำสมณธรรม เจริญวิปัสสนา จนถึงอนุโลมญาณจึงหยุด ไม่กระทำความพยายามเพื่อมรรคผลต่อไป แม้โขติपालมาณพ ก็ได้กระทำอย่างนั้นเหมือนกัน. บทว่า **อทฺตม- มาอุปสมฺปนฺน** ความว่า ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยังทารกแห่งตระกูลให้บวชแล้ว ไม่ประทับอยู่หนึ่งเดือน เสด็จไปแล้ว ความเศร้าโศกของมารดาบิดาไม่สงบ. เขายังไม่รู้การถือบาตรและจีวร ความคุ้นเคยกับภิกษุหนุ่มและสามเณรทั้งหลายยังไม่เกิด ความเชื่อใจกับพระเถระทั้งหลายยังไม่มั่นคง ยังไม่เกิดความยินดีในที่ที่ไปแล้ว ๆ แต่เมื่ออยู่ตลอดเวลาที่มีประมาณเท่านั้น มารดาบิดา ก็ยอมได้เพื่อเห็น ด้วยเหตุนี้ ความโศกของมารดาและบิดานั้น ย่อมเบาบางลง ย่อมรู้การถือบาตรและจีวร ย่อมเกิดความคุ้นเคยกับสามเณรและภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ความเชื่อใจกับพระเถระทั้งหลาย ย่อมตั้งมั่น ในที่ไปแล้ว ๆ ย่อมมีความยินดี ย่อมไม่กระสัน เพราะฉะนั้น จึงควรอยู่ตลอดเวลาที่มีประมาณเพียงนี้ เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป ทรงประทับอยู่ สิ้นถึงเดือน ทรงหลีกไปแล้ว.

บทว่า **ปญฺฑุมฺมทิกฺกุสฺส สาลิโน** ได้แก่ ข้าวสาลีแดงที่กระทำให้อ่อนนุ่มแห้งแล้ว. ได้ยินว่า ข้าวสาลินั้นตั้งแต่หว่านไปมีการบริหาร ดังนี้ แปลงนา ต้องมีกระทำให้กรรมเป็นอย่างดี แล้วเอาพีชวางในที่นั้น รดด้วยน้ำหอม. ในเวลาหว่าน ผูกลำแพนมีฝ้ายอยู่เบื้องบน ทำคจเพดาน เวลาแก่ ก็

เกี่ยวรวงข้าวเปลือกทำเป็นกำ ๆ ผูกเชือกห้อยตากให้แห้ง ลาดจุนของหอมให้เต็มนางเก็บไว้แล้วเปิด ทุกสามปี. ข้าวสาลีแดงกลิ่นหอมที่เก็บไว้ถึงสามปีอย่างนี้ ซ่อมเป็นข้าวสารบริสุทธิ์ ไม่มีเมล็ดดำ จะตกแต่งเป็นของเกี้ยวชนิดต่าง ๆ ก็ได้ เป็นข้าวสวยก็ได้. ท่านหมายเอาคำนั้น จึงกล่าวว่า **ปณิตยจ ขาถนีย โภชนีย** ฯลฯ **กาลิ อโรจาเปสิ** แปลว่า ตกแต่งขาถนียะโภชนียะอัน ประณีต ฯลฯ แล้วให้ราชบุรุษกราบทูลกัศตกาล ดังนี้.

สองบทว่า **อริฎฺฐโจ เม** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป ตรัสหมายถึงอย่างไร? ตรัสหมายถึงว่า ในเวลาพระองค์เสด็จออกจากเวกัลลิกะ ฆฎิการะได้ถือเอาปฏิกุญญาเพื่อให้เสด็จประทับอยู่จำพรรษาใน สำนักของคนนั้นเสียแล้ว. ตรัสหมายถึงการจำพรรษานั้น. บทว่า **อหุเทว อญฺญตตฺตํ อหุ โทมนสุตฺตํ** ความว่า พระเจ้ากิกกาสีราชทรงปรารถถึงความ ไม่มีลาภ มีความเสียพระทัย มีจิตโหม่นสว่า เราไม่ได้เพื่อถวายทานตลอด ไตรมาส และไม่ได้เพื่อฟังพระธรรม และไม่ได้เพื่อปฏิบัติพระภิกษุถึง ๒ หมื่น รูป โดยทำนองนี้เสียแล้ว. ไม่ทรงปรารถพระตลาถค. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะพระองค์เป็นพระโสดาบัน.

ได้ยินมาว่า แต่ก่อนพระเจ้ากิกกาสีราชนั้นทรงนับถือพราหมณ์. ต่อ มาสมัยหนึ่ง เมื่อชายแดนกำเรบขึ้น ทรงเสด็จไปประทับ จึงตรัสตั้งธิดา พระนาม ว่า อูร์จจทา ว่า ลูกรัก เจ้าจงอย่าประมาทในเทวดาของเรา. พวกพราหมณ์ ทั้งหลายเห็นราชธิดานั้นแล้ว ต่างหมดความสำคัญไป. ราชบุรุษทั้งหลายเมื่อ พระนางถามว่า คนพวกนี้คือใคร ก็ตอบว่า เป็นเทวดาของพระองค์. พระ- ราชธิดาตรัสถามว่า ชื่อว่า ภูมเทวดา มีรูปอย่างไรเอง แล้วทรงเสด็จขึ้น ปราสาท. วันหนึ่ง พระนางทรงยื่นทอดพระเนตรถนนหลวง ทรงเห็นพระ

๑. ฎีกาว่า **เตตฺถ สมนฺญา** สมัยนั้นเรียก พราหมณ์เหล่านั้นว่า ภูมเทวดา

อัครสาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป ทรงสั่งให้นิมนต์มาแล้ว ถวายบิณฑบาต ทรงสดับอนุโมทนาอยู่เที่ยว ได้เป็นพระโสดาบัน จึงตรัสถามว่า ภิกษุรูปอื่น ๆ ยังมีอีกบ้างไหม ได้ทรงสดับว่า พระศาสดาพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์สองหมื่นรูป เสด็จประทับ อยู่ ณ ป่าอิสิปตนะ จึงทรงให้ไปนิมนต์มาแล้วทรงถวายทาน. พระราชาทรงยังพระราชอาณาเขตให้สงบแล้ว เสด็จกลับแล้ว. ที่นั่นพวกพราหมณ์ทั้งหลายมาเฝ้าพระราชาก่อนกว่าที่เดียว กล่าวโทษ พระธิดาแล้วแตกกัน. แต่พระราชาได้ทรงประทานพรไว้ในเวลาพระราชาธิดา ประสูติ. พระญาติทั้งหลาย ขอพรถวายพระนางว่า ขอให้ครองราชย์ ๗ วัน. ครั้งนั้นพระราชาจึงทรงมอบราชสมบัติให้พระราชาธิดาสิ้น ๗ วัน. พระราชาธิดา ทรงยังพระศาสดาให้เสวยอยู่ สั่งให้เชิญพระราชาเสด็จประทับนั่ง ณ ภายนอก ม่านแล้ว. พอพระราชาได้ทรงสดับอนุโมทนาของพระศาสดาก็ได้เป็นพระโสดาบัน. ก็ธรรมดาพระโสดาบันจะไม่ทรงมีอาฆาตปรารถนาพระตถาคต. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า น ตถาคติ อารพฺถ แปลว่า ความเสียใจ ความ โทมนัสใจ ไม่ได้ปรารถนาพระตถาคต.

บทว่า ยํ อัจฉติ ตํ หรตุ ความว่า ได้ยินว่า ฆฎิการะช่างหม้อ ทำภาชนะทั้งหลายไว้ ไม่กระทำการซื้อและการขาย. ก็ครั้งกล่าวอย่างนี้แล้ว จึงไปสู่ป่า เพื่อหาฟืนบ้าง เพื่อหาดินบ้าง เพื่อหาใบไม้บ้าง. มหาชนได้ยินว่า ฆฎิการะช่างหม้อทำภาชนะเสร็จแล้ว จึงถือเอาข้าวสาร เกลือ นมส้ม น้ำมัน และน้ำอ้อยที่อย่างดี ๆ เป็นต้นมา. ถ้าภาชนะมีค่ามาก มูลค่า มีน้อย. จะต้องให้ สิ่งของสมควรกันจึงค่อยเอาไป ฉะนั้นมหาชนจึงยังไม่เอาภาชนะนั้นไป. จะต้อง ไปนำเอามูลค่ามาอีก ด้วยคิดว่า ฆฎิการะช่างหม้อเป็นพ่อค้า ประกอบด้วยกรรม ปฏิบัติบำรุงมารดาบิดา บำรุงพระสัมมาสัมพุทธเจ้า อกุศลจกมีแก่เราเป็นอันมาก ดังนี้. แต่ถ้าภาชนะมีค่าน้อย มูลค่าที่เขานำมามีมาก จะช่วยเก็บงำมูลค่าที่นำ

มาให้ดีเหมือนเจ้าของบ้านแล้วจึงไปด้วยคิดว่า ฆฏิกะช่างหม้อ เป็นพ่อค้าที่ประกอบด้วยธรรม จักเป็นบุญของเรา ดังนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า กัสสป เมื่อจะทรงตัดขาดคลองแห่งพระคำรัสของพระราชาว่า ก็ฆฏิกะช่างหม้อมีคุณถึงอย่างนี้ เหตุไรจึงยังไม่บวช จึงตรัสว่า ฆฏิกะช่างหม้อเลี้ยงมารดาบิดา ผู้ตาบอด ผู้แก่เฒ่า ดังนี้.

บทว่า โภ ฆ โข ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า ฆฏิกะช่างหม้อไปไหนละ. บทว่า กุมภุชญา แปลว่า จากหม้อข้าว. บทว่า ปริโยคา แปลว่า. จากหม้อแกง. บทว่า ปริภุช แปลว่า จงบริโภคเกิด. ถามว่า ก็มารดาบิดาของฆฏิกะกล่าวอย่างนั้นเพราะเหตุไร. ตอบว่า ได้ยินว่า ฆฏิกะช่างหม้อหุงข้าวแล้วต้มแกงแล้ว ให้มารดาบิดาบริโภคแล้ว ตัวเองจึงบริโภค แล้วตั้งข้าว ตั้งแกงที่ตักไว้ถวายพระผู้มีพระภาคเจ้า ปลูกอาสาณะไว้ นำอาหารเข้าไปวางไว้ใกล้ ตั้งน้ำไว้ให้สัญญาแก่มารดาบิดาแล้วจึงไปสู่ป่า เพราะฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า อภิวิสสุฏโธ แปลว่า ทรงคุ้นเคยอย่างยิ่ง. บทว่า ปีติสุขุ น วิชหิ ความว่า ฆฏิกะช่างหม้อไม่ละปีติสุขตลอดไป โดยแท้จริง ฆฏิกะช่างหม้อระลึกอยู่เสมอ ๆ ไม่ว่าจะขณะใด ๆ เป็นกลางคืนก็ตาม กลางวันก็ตาม ทั้งในบ้านทั้งในป่าว่า พระผู้ยอดบุคคลในโลกที่เรียกว่า พร้อมทั้งเทวโลก ทรงเข้ามาในบ้านเรา ถือเอาอามิสไปบริโภคช่างเป็นลาภของเราหนอ ปีติมีวาระ ๕ ย่อมเกิดขึ้นทุกขณะ ๆ. ท่านกล่าวคำนี้หมายถึงเรื่องนี้.

บทว่า กโฬปิยา แปลว่า จากกระเช้า. ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอย่างนี้ได้หรือ. ตอบว่า เป็นเหตุอันชอบธรรม เช่นเดียวกับข้าวในบาตรของภิกษุทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงกระทำอย่างนั้น. อนึ่ง การบัญญัติสิกขาบท ย่อมมีแก่พระสาวกทั้งหลายเท่านั้น ชื่อว่า

เขตแดนแห่งสิขขาบทย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย. เหมือนอย่างว่า ดอกไม้และผลไม้ที่มีอยู่ในพระราชอุทยาน คนเหล่านี้เก็บดอกไม้แลผลไม้เหล่านั้นไปย้อมมีโทษ ส่วนพระราชาทรงบริโภคน้ำได้ตามพระราชอัชฌาศัย ข้อนี้อีกมีอุปไมยเหมือนอย่างนั้น. ส่วนเถระผู้อยู่ ณ ฝั่งสมุทราช้างโน้น กล่าวว่าได้ยินว่า พวกเทวดาทั้งหลายจัดแจงถวายแล้ว ดังนี้.

บทว่า **หรถ ภนุเต ทรถ ภทฺธมฺมา** ความว่า ลูกของเรา เมื่อถามว่า จะไปไหน. ก็ตอบว่า ไปสำนักพระทศพล. มัวไปที่ไหนเสีย กระมังหนอ จึงไม่รู้ว่าที่ประทับของพระศาสดาราว เป็นผู้มิจิตินดีแล้วในการถือเอา มีความสำคัญว่าไม่มีความผิด จึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **เตมาส อากาสจฺจนฺ อฏฺฐาสิ** ความว่า ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเลยไปเดือนหนึ่ง สำหรับฤดูฝน ๔ เดือน จึงทรงให้ภิกษุไปนำหม้อมุงมา เพราะฉะนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น. อนึ่ง ความเฉพาะบทในเรื่องนี้ ดังต่อไปนี้. ชื่อว่า มีอากาศเป็นเครื่องมุง เพราะอรรถว่า อากาศเป็นเครื่องมุงของเรือนนั้น. บทว่า **น จาติวสุสิ** ความว่า มิใช่ว่า ฝนจะไม่รู้อย่างเดียว ตามธรรมดา หยคน้ำแม่สักหยดหนึ่ง มิได้รู้แล้วในภายในที่น้ำตก แห่งชายคาที่เรือนฆฎิการะช่างหม้อนี้ จันใด แม้มลมและแดดก็ไม่ทำ ความเบียดเบียนเหมือนดังภายในเรือนที่มีเครื่องมุง อันแน่นหนา จันนั้น. การแผ่ไปแห่งฤดูก็ได้มีตามธรรมดานั่นเอง. ในภายหลัง เมื่อนิคมนั้นแม่ร้างไปแล้ว ที่ตรงนั้น ฝนก็ไม่ตกรดอยู่นั้นเทียว. พวกมนุษย์ เมื่อกระทำการงานในเมื่อฝนตกก็จะเก็บผ้าสาฎกไว้ที่ตรงนั้นแล้วกระทำการงาน. ที่ตรงนั้นจักเป็นเช่นนั้นเรื่อยไปตลอดการปรากฏก็ปหนึ่ง. ก็อาการที่เป็นเช่นนั้นนั้นแล มิใช่ด้วยอิทธิธานุภาพของพระตถาคต แต่ด้วยคุณสมบัติของมารดาและบิดาของ

๑. น. น เทโวติวสุสิ

ฉุทฺติการะชางหม้อนั้นนั้นเทียว. แท้จริง มารดาและบิดาของฉุทฺติการะชางหม้อ นั้น มิได้เกิดโทมนัส เพราะชื่อนั้นเป็นปัจจัยว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่พึง ได้ในที่ไหนจึงทรงให้ทำการหรือหลังคานิเวศน์ของเรา ผู้ตบอดทั้งสองคน. แต่ เกิดความโสมนัสอย่างมีกำลังมิใช่น้อยแก่เขาว่า พระผู้ยอดบุคคลในโลกทั้งเทว โลกให้มานำหน้าจากนิเวศน์ของเราไปมุงพระคันธกฐิ ดังนี้. บัณฑิตพึงทราบ ว่า ปาฏิหาริย์นี้เกิดขึ้นด้วยคุณสมบัติของมารดาบิดาฉุทฺติการะชางหม้อนั้นนั้น เทียว ด้วยประการฉะนี้.

ในคำว่า ตณฺฑุลวาหสตาหิ นี้ พึงทราบว่า สองร้อยเกวียน เป็น วาหะ หนึ่ง. คำว่า เครื่องแกง อันสมควรแก่ข้าวสารนั้น ความว่า วัตถุน้ำมัน น้ำอ้อยเป็นต้นที่สมควรแก่ข้าวสารนั้นเพื่อสุปะ ได้ยินว่า พระราชา ทรงส่งของมีประมาณเท่านี้ไปด้วย ทรงสำคัญว่า ภักตรจักมีแก่ภิกษุ พันรูป เพื่อประโยชน์ไตรมาส. คำว่า อย่าเป็นของข้าพเจ้าเลย จงเป็นของหลวง เถิด ฉุทฺติการะชางหม้อ ปฏิเสธแล้ว เพราะเหตุไร. เพราะเป็นผู้บรรลุลความ มีความปรารถนาน้อย. ได้ยินว่า ฉุทฺติการะชางหม้อนั้น มีความคิดอย่างนี้ว่า พระราชาไม่เคยทรงเห็นเรา ส่งมาแล้วเพื่ออะไรหนอแล. แต่นั้นจึงดำริว่า พระศาสดาเสด็จไปยังพระนครพาราณสี พระองค์เมื่อถูกพระราชาทูลวิงวอน ให้อยู่จำพรรษาที่ศรีสวอกว่า ทรงรับปณิญาของเราไว้แล้วจะศรีสวอกคุณ กถาของเราแน่แท้ ก็ผู้ที่มีลาภแห่งคุณกถาที่ได้แล้ว ย่อมเป็นเหมือนลาภที่คน ฟ้อน ฟ้อนแล้วจึงได้ และเหมือนลาภที่คนจับ จับแล้วได้แล้ว ประโยชน์ อะไรด้วยสิ่งนี้แก่เรา เราอาจกระทำการบำรุงทั้งมารดาและบิดา ทั้งพระ- สัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยลาภที่เรากระทำการงานแล้วเกิดขึ้น ดังนี้. คำที่เหลือ ในที่ทุกแห่ง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาฉุทฺติการสูตฺตที่ ๑

๒. รัฏฐपालสูตร

[๔๒๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าได้เสด็จจาริกไปในหมู่ชนชาวกรุง พร้อมด้วย
ด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่เสด็จถึงนิคมของชาวกรุงอันชื่อว่า ฤทธโกฏฐิตะ. พราหมณ์
และคฤหบดีทั้งหลายชานิกมฤทธโกฏฐิตะ ได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดม-
สากยบุตรทรงผนวชจากสากยสกุล เสด็จจาริกไปในหมู่ชนชาวกรุง พร้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงฤทธโกฏฐิตะแล้ว ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระ-
สมณโคดมพระองค์นั้น จจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชา
และจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มี
ผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็น
ผู้จำแนกพระธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก
ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้ง
สมณะ พราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมมีคุณอันงามใน
เบื้องต้น มีคุณอันงามในท่ามกลาง มีคุณอันงามในที่สุด ทรงประกาศ
พรหมจรรย์พร้อมทั้งอรรถพร้อมทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์ บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การ
เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น เป็นการดีดังนี้.

[๔๒๔] ครั้งนั้น พราหมณ์และคฤหบดีชาวฤทธโกฏฐิตนิคม ได้เข้า
ไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ บางพวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า
แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวก

ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
บางพวกประกาศชื่อและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง บางพวกนั่งอยู่แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงยังพราหมณ์และคฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคม ผู้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง
ให้เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ให้ร่ำเริงด้วยธรรมิกถา.

รัฐपालะขอบรรพชา

[๔๒๕] สมัยนั้น กุลบุตรชื่อรัฐपालะรัฐपालะ เป็นบุตรของสกุลเลิศ ใน
อุลลโกฏฐิตนิคมนั้น นั่งอยู่ในบริษัทนั้นด้วย. รัฐपालะกุลบุตร มีความคิดเห็น
ว่าด้วยประการอย่างไร ๆ แล เราจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
แสดงแล้ว การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้
บริสุทธิ โดยส่วนเดียวคงสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผม
และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด. ครั้งนั้น
พวกพราหมณ์ คฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคม อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงให้
เห็นแจ้ง ให้สมทาน ให้อาจหาญ ให้ร่ำเริงด้วยธรรมิกถา ชื่นชมยินดีพระภายิต
ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำ
ประทักษิณแล้วหลีกไป. เมื่อพราหมณ์และคฤหบดีชาวอุลลโกฏฐิตนิคมหลีกไป
ไม่นาน รัฐपालะกุลบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคม
พระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ ด้วยประการใด ๆ แล ข้าพระพุทธเจ้าจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่
พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติ
พรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิโดยส่วนเดียวคงสังข์ขัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย
ข้าพระพุทธเจ้าปรารถนาจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือน

บวชเป็นบรรพชิต ขอข้าพระพุทธเจ้าพึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักของพระผู้มีพระภาคเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนรัฐपालะ ท่านเป็นผู้ที่มารดาบิดาอนุญาตให้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้วหรือ.

รัฐपालกุลบุตรกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระพุทธเจ้าเป็นผู้ที่มารดาบิดายังมิได้อนุญาตให้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเลย พระเจ้าข้า.

ภ. คุณก่อนรัฐपालะ พระตถาคตทั้งหลาย ย่อมไม่บวชบุตรที่มารดาบิดามิได้อนุญาต.

ร. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มารดาบิดาจักอนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ด้วยประการใด ข้าพระพุทธเจ้าจักกระทำด้วยประการนั้น.

[๔๒๖] ครั้งนั้น รัฐपालกุลบุตรลุกจากอาสนะ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วเข้าไปหามารดาบิดาถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่คุณแม่คุณพ่อ ด้วยประการอย่างไร ๆ แล ฉันจึงจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์ โดยส่วนเดียวจักษังขัต ไม่ใช่ทำได้ง่าย ฉันปรารถนาจะปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ขอคุณแม่คุณพ่อจงอนุญาตให้ฉันออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด.

การบอกลามารดาบิดา

[๔๒๗] เมื่อรัฐपालกุลบุตรกล่าวเช่นนี้แล้ว มารดาบิดาของรัฐपालกุลบุตรได้กล่าวว่า พ่อรัฐपालะ เจ้าเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่ชอใจของเราทั้งสองมีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อรัฐपालะ เจ้าไม่ได้

รู้จักความทุกข์อะไรเลย มาเกิด พ่อธรรมาทมะ พ่อจงบริโกละ จงดื่ม จงให้
บ้ำเรอเกิด เจ้ายังกำลังบริโกละได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเรอได้ จงยินดี
บริโกละกามทำบุญไปพลางเถิด เราทั้งสองจะอนุญาตให้เจ้าออกจากเรือนบวช
เป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงเจ้าจะตาย เราทั้งสองก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจาก
เจ้า เหตุไฉน เราทั้งสองจักอนุญาตให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ ออกจากเรือนบวช
เป็นบรรพชิตเล่า. แม้ครั้งที่สอง แม้ครั้งที่สาม รัฐบาลกุกุบุตรก็ได้กล่าวว่า
ข้าแต่คุณแม่คุณพ่อ ด้วยประการ ๗ แล ฉันทจจะรู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าทรงแสดงแล้ว ขอคุณแม่คุณพ่อจงอนุญาตให้ฉันทออกจากเรือนบวชเป็น
บรรพชิตเถิด. แม้ครั้งที่สาม มารดาบิดาของรัฐบาลกุกุบุตรก็ได้กล่าวว่า พ่อ
ธรรมาทมะ เจ้าเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่ชอบใจของมารดาบิดา มีแต่ความ
สุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อธรรมาทมะ เจ้าไม่ได้รู้จักความทุกข์อะไร
เลย มาเกิด พ่อธรรมาทมะ พ่อจงบริโกละ จงดื่ม จงให้บ้ำเรอเกิด เจ้ายังกำลัง
บริโกละได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเรอได้ จงยินดีบริโกละกามทำบุญไปพลาง
เถิด มารดาบิดาจะอนุญาตให้เจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงเจ้า
จะตาย เราทั้งสองก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจากเจ้า เหตุไฉน เราทั้งสองจัก
อนุญาตให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเล่า.

[๔๒๘] ครั้งนั้น รัฐบาลกุกุบุตรน้อยใจว่า มารดาบิดาไม่อนุญาต
ให้เราออกจากเรือน บวชเป็นบรรพชิต ดังนี้ จึงนอนอยู่บนพื้นอันปราศจาก
เครื่องลาด ณ ที่นั่นเอง ด้วยตั้งใจว่า ที่นี้จักเป็นที่ตายหรือที่บวชของเรา
ไม่บริโกละอาหารตั้งแต่หนึ่งวัน สองวัน สามวัน สี่วัน ห้าวัน หกวัน
ตลอดถึงเจ็ดวัน.

[๔๒๙] ครั้งนั้น มารดาบิดาของรัฐบาลกุกุบุตรได้กล่าวว่า พ่อธรรมา-
ทมะ เจ้าเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่ชอบใจของเราทั้งสอง มีแต่ความสุข

ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อรัฐपालะ เจ้าไม่ได้รับรู้จักความทุกข์อะไร ๆ เลย เจ้าจงลุกขึ้น พ่อรัฐपालะ เจ้าจงบริโภคน้ำ จงดื่ม จงให้บ้ำเธอเกิด เจ้ายังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเธอได้ จงยินดีบริโภคน้ำไปพลางเถิด เราทั้งสองจักอนุญาตให้เจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงเจ้าจะตาย เราทั้งสองก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจากเจ้า เหตุไฉน เราทั้งสองจักอนุญาตให้เจ้าซึ่งยังเป็นอยู่ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเล่า. เมื่อมารดาบิดากล่าวเช่นนี้แล้ว รัฐपालกุลบุตรก็ได้นิ่งเสีย. แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่สาม มารดาบิดาของรัฐपालกุลบุตรก็ได้กล่าวว่า พ่อรัฐपालะ เจ้าเป็นบุตรคนเดียวเป็นที่รักที่ชอบใจของเราทั้งสอง มีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข พ่อรัฐपालะ เจ้าไม่ได้รับรู้จักความทุกข์อะไร ๆ เลย เจ้าจงลุกขึ้น พ่อรัฐपालะ เจ้าจงบริโภคน้ำ จงดื่ม จงให้บ้ำเธอเกิด เจ้ายังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเธอได้ จงยินดีบริโภคน้ำไปพลางเถิด แม้ครั้งที่สาม รัฐपालกุลบุตรก็ได้นิ่งเสีย.

การอ่อนน้อมมารดาบิดา

[๔๓๐] ครั้งนั้น พวกสหายนของรัฐपालกุลบุตรพากันเข้าไปหา รัฐपालกุลบุตรถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวว่า เพื่อนรัฐपालะ ท่านเป็นบุตรคนเดียวเป็นที่รักที่ชอบใจของมารดาบิดา มีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข ท่านไม่ได้รับรู้จักความทุกข์อะไร ๆ เลย เชิญลุกขึ้น เพื่อนรัฐपालะ ท่านจงบริโภคน้ำ จงดื่ม จงให้บ้ำเธอเกิด ท่านยังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ้ำเธอได้ จงยินดีบริโภคน้ำไปพลางเถิด มารดาบิดาจะอนุญาตให้ท่านออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ ถึงท่านจะตาย มารดาบิดาก็ไม่ปรารถนาจะพลัดพรากจากท่าน เหตุไฉน มารดาบิดาจะอนุญาตให้ท่านซึ่งยังเป็นอยู่

จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเล่า. เมื่อสหายเหล่านั้นกล่าวเช่นนี้ รัฐบาลกุกุบุตร ก็ได้นิ่งเสีย. แม้ครั้งที่สอง... แม้ครั้งที่สาม พวกสหายของรัฐบาลกุกุบุตรได้ กล่าวว่ เพื่อนรัฐบาละ ท่านเป็นบุตรคนเดียว เป็นที่รักที่ชอบใจของมารดา บิดามีแต่ความสุข ได้รับเลี้ยงดูมาด้วยความสุข ท่านไม่รู้จักความทุกข์อะไร ใดๆ เลย เชิญลุกขึ้น เพื่อนรัฐบาละ ท่านจงบริโภคน้ำ จงดื่ม จงให้บ่าเรอเถิด ท่านยังกำลังบริโภคน้ำได้ กำลังดื่มได้ กำลังให้บ่าเรอได้ จงยินดีบริโภคน้ำ ทำบุญไปพลางเถิด แม้ครั้งที่สาม รัฐบาลกุกุบุตรก็ได้นิ่งเสีย.

ลำดับนั้น พวกสหายพากันเข้าไปหามารดาบิดาของรัฐบาลกุกุบุตรถึง ที่อยู่แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่คุณแม่คุณพ่อ รัฐบาลกุกุบุตรนี้ นอนอยู่ที่พื้นอัน ปราศจากเครื่องลาด ณ ที่นั่นเอง ด้วยตั้งใจว่าที่นี่จักเป็นที่ตายหรือที่บวช ของเรา ถ้าคุณแม่คุณพ่อจะไม่อนุญาตให้รัฐบาลกุกุบุตรออกจากเรือนบวชเป็น บรรพชิต ก็จักตายเสียในที่นั่นเอง แต่ถ้าคุณแม่คุณพ่อจะอนุญาตให้รัฐบาล- กุกุบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณแม่คุณพ่อก็จักได้เห็นเขาแม่บวช แล้ว หากรัฐบาลกุกุบุตรจักยินดีในการบวชเป็นบรรพชิตไม่ได้ เขาจะไป ไหนอื่น ก็จักกลับมาที่นี่เอง ขอคุณแม่คุณพ่ออนุญาตให้รัฐบาลกุกุบุตรออก จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด.

[๔๓๑] มารดาบิดากล่าวว่า ลูกก่อนพ่อทั้งหลาย เราอนุญาตให้ รัฐบาลกุกุบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต แต่เมื่อเขาบวชแล้วพึงมาเยี่ยม มารดาบิดาบ้าง. ครั้งนั้น สหายทั้งหลายพากันเข้าไปหารัฐบาลกุกุบุตรถึงที่อยู่ แล้วได้กล่าวว่า คุณแม่คุณพ่ออนุญาตให้ท่านออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต แล้ว แต่เมื่อท่านบวชแล้ว พึงมาเยี่ยมคุณแม่คุณพ่อบ้าง.

[๔๓๒] ครั้งนั้น รัฐบาลกุกุบุตรลุกขึ้น บำรุงกายให้เกิดกำลังแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว

นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ มารดาบิดา อนุญาตให้ข้าพระพุทธเจ้าออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตแล้ว ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าให้ข้าพระพุทธเจ้าบวชเถิด. รัฐบาลกุลบุตรได้บรรพชา ได้อุปสมบท ในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นเมื่อท่านรัฐบาลอุปสมบทแล้วไม่นาน พอได้ถึงเดือน พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในอุลลโกฏฐิตนิกมตามควรแล้ว เสด็จจาริกไปทางนครสาวัตถิ เสด็จจาริกไปโดยลำดับ ได้เสด็จถึงนครสาวัตถิแล้ว.

รัฐบาลสำเร็จพระอรหัต

[๔๓๓] ได้ยินว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถิ. ครั้งนั้น ท่านรัฐบาลหลีกเลี่ยงออกไปอยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว ไม่ช้านานเท่าไร ก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้มิได้มี. ท่านพระรัฐบาลได้เป็นพระอรหันต์รูปหนึ่ง ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๔๓๔] ครั้งนั้น ท่านพระรัฐบาลเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ปรารถนาจะไปเยี่ยมมารดาบิดา ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุญาตจะข้าพระองค์. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมนสิการกำหนดใจของท่านพระรัฐบาลด้วยพระหฤทัยแล้ว ทรงทราบชัดว่า รัฐบาลกุลบุตร ไม่สามารถที่จะบอกลาสิกขาสิกขาออกไปแล้ว. ลำดับนั้น จึงตรัสว่า คุณก่อน รัฐบาล ท่านจงสำคัญกาลอันควร ณ บัดนี้เถิด. ท่านพระรัฐบาลลุกจาก

อาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้ว เก็บเสนาสนะถือบาตรและจีวรหลีกจาริกไปทางอุทลโกฏฐิตนิคม จาริกไปโดยลำดับ บรรลุถึงอุทลโกฏฐิตนิคมแล้ว.

[๔๓๕] ได้ยินว่า ท่านพระรัฐपालะพักอยู่ ณ พระราชอุทยาน ชื่อ มิกาจิระของพระเจ้าโกรพยะในอุทลโกฏฐิตนิคมนั้น. ครั้งนั้นเวลาเช้า ท่านพระรัฐपालะนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังอุทลโกฏฐิตนิคม. เมื่อเที่ยวบิณฑบาตในอุทลโกฏฐิตนิคมตามลำดับตรอก ได้เข้าไปยังนิเวศน์ของบิดาท่าน. สมัยนั้น บิดาของท่านพระรัฐपालะ กำลังให้ช่างกลบกสางผมอยู่ที่ ชุ่มประตูกกลาง ได้เห็นท่านพระรัฐपालะกำลังมาแต่ไกล แล้วได้กล่าวว่า พวกสมณะศิระโธ้นเหล่านี้ บวชบุตรคนเดียวผู้เป็นที่รักที่ชอบใจของเรา. ครั้งนั้น ท่านพระรัฐपालะไม่ได้การให้ ไม่ได้คำตอบที่บ้านบิดาของท่าน ที่แท้ได้แต่คำค่าเท่านั้น.

บอกเรื่องพระรัฐपालะ

[๔๓๖] สมัยนั้น ทาสีแห่งญาติของท่านพระรัฐपालะปรารถนาจะเอาขนมกুমมาสที่บูดไปทิ้ง. ท่านพระรัฐपालะได้กล่าวกะทาสีของญาตินั้นว่า คุณอ่อนน้องหญิง ถ้าสิ่งนั้นจำต้องทิ้ง จงใส่ในบาตรของฉันนี้เถิด. ทาสีของญาติเมื่อเทขนมกুমมาสที่บูคนั้นลงในบาตรของท่านพระรัฐपालะ จำนิมิตแห่งมือเท้าและเสียงได้ แล้วได้เข้าไปหามารดาของท่านรัฐपालะ แล้วได้กล่าวว่า เชชะคุณแม่เจ้า แม่เจ้าฟังทราบวา รัฐपालะถูกเจ้ามาแล้ว.

มารดาท่านพระรัฐपालะกล่าวว่า แม่คนใช้ ถ้าเจ้ากล่าวจริง นั้นจะทำเจ้าไม่ให้เป็นทาสี.

ลำดับนั้น มารดาของท่านพระรัฐपालะเข้าไปหาบิดาถึงที่อยู่แล้วได้กล่าวว่า เชชะท่านคฤหบดี ท่านฟังทราบวา ได้ยินว่ารัฐपालะบุตรมาถึงแล้ว.

[๔๓๗] ขณะนั้น ท่านพระรัฐपालะอาศัยฝาเรือนแห่งหนึ่งฉันทน
กุมมาสนุนั้นอยู่. บิดาเข้าไปหาท่านพระรัฐपालะถึงที่ใกล้ แล้วได้ถามว่า
มีอยู่หรือพ่อรัฐपालะ ที่พ่อจักกินขนมกุมมาสนุด พ่อควรไปเรือนของตัวมิใช่
หรือ.

ท่านพระรัฐपालะตอบว่า คู่ก่อนคฤหบดี เรือนของอาตมภาพผู้่ออก
จากเรือนบวชเป็นบรรพชิตจะมีที่ไหน อาตมภาพไม่มีเรือน อาตมภาพได้ไป
ถึงเรือนของท่านแล้ว แต่ที่เรือนของท่านนั้น อาตมภาพไม่ได้การให้ ไม่ได้
คำตอบเลย ได้เพียงคำดำอย่างเดียวเท่านั้น.

มาไปเรือนกันเกิด พ่อรัฐपालะ.

อย่าเลยคฤหบดี วันนี้อาตมภาพทำกัตติงเสร็จแล้ว.

พ่อรัฐपालะ ถ้าอย่างนั้น ขอท่านจงรับภัตตาหารเพื่อฉันในวันพรุ่งนี้.

ท่านพระรัฐपालะรับนิมนต์ด้วยคุณิภาพแล้ว.

เข้าไปนิเวศน์บิดา

[๔๓๘] ลำดับนั้น บิดาของท่านพระรัฐपालะทราบว่ ท่านพระ
รัฐपालะรับนิมนต์แล้ว เข้าไปยังนิเวศน์ของตน แล้วสั่งให้ฉาบไล่ที่แผ่นดิน
ด้วยโคลมัยสคแล้วให้ขนเงินและทองมากองเป็นกองใหญ่ แบ่งเป็นสองกอง คือ
เงินกองหนึ่ง ทองกองหนึ่ง เป็นกองใหญ่อย่างี่บุรุษผู้ยั้งนี้ไม่เห็นบุรุษที่
ยั้งโน้น บุรุษที่ยั้งโน้นไม่เห็นบุรุษผู้ยั้งนี้ ฉะนั้น ให้ปิดทองเงิน
ทองนั้นด้วยเสื่อลำแพนให้ปูลาดอาสนะไว้ท่ามกลาง แล้วแหวดวงด้วยม่าน แล้ว
เรียกหญิงทั้งหลายที่เป็นภรรยาเก่าของท่านพระรัฐपालะมาว่า คู่ก่อนแม่สาว ๆ
ทั้งหลาย เจ้าทั้งหลายประดับด้วยเครื่องประดับชุดใดมา จึงเป็นที่รักที่
ชอบใจของรัฐपालะบุตรของเราแต่ก่อน จงประดับด้วยเครื่องประดับชุดนั้น.

ครั้นล่วงราตรีนั้นไป บิดาของท่านพระรัฐपालะ ได้สั่งให้ตกแต่งของเกี้ยวของ
ฉันทอย่างประณีต แล้วใช้คนไปเรียนเวลาแก่ท่านพระรัฐपालะว่า ถึงเวลาแล้ว
พ่อรัฐपालะ ภัตตาหารสำเร็จแล้ว. ครั้งนั้น เวลาเช้าท่านพระรัฐपालะ นุ่งแล้ว
ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังนิเวศน์แห่งบิดาท่าน แล้วนั่งบนอาสนะที่เขาแต่งตั้ง
ไว้. บิดาของท่านพระรัฐपालะสั่งให้เปิดกองเงินและทองนั้น แล้วได้กล่าวกะ
ท่านพระรัฐपालะว่า พ่อรัฐपालะ ทรัพย์กองนี้เป็นส่วนของมารดา กองอื่น
เป็นส่วนของบิดา ส่วนของปู่อีกกองหนึ่ง เป็นของพ่อผู้เดียว พ่ออาจจะใช้สอย
สมบัติและทำบุญได้ พ่อจงลาสิกขาสิกเป็นคฤหัสถ์มาใช้สอยสมบัติและทำบุญ
ไปเถิด.

ท่านพระรัฐपालะตอบว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้าท่านพึงทำตามคำของ
อาตมภาพได้ ท่านพึงให้เขาขนกองเงินกองทองนี้บรรทุกเกวียนให้เงินไปจม
เสียที่กลางกระแสน้ำคองคา ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะความโศก ความรำไร
ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส มีทรัพย์นั้นเป็นเหตุ จักเกิดขึ้นแก่ท่าน.

ลำดับนั้น ภรรยาเก่าของท่านพระรัฐपालะ ต่างจับที่เท้าแล้วถามว่า
พ่อผู้ลูกเจ้า นางฟ้าทั้งหลายผู้เป็นเหตุให้ท่านประพฤติพรหมจรรย์นั้นเป็น
เช่นไร.

ท่านพระรัฐपालะตอบว่า คุณน้องหญิง เราทั้งหลายประพฤติ
พรหมจรรย์เพราะเหตุนางฟ้าทั้งหลายหามิได้.

หญิงเหล่านั้นเสียใจว่า รัฐपालะผู้ลูกเจ้าเรียกเราทั้งหลายด้วยวาตะว่า
น้องหญิง ดังนี้ สลบล้มอยู่ ณ ที่นั้น. ครั้งนั้น ท่านพระรัฐपालะได้กล่าวกะ
บิดาว่า คุณก่อนคฤหบดี ถ้าจะพึงให้โภชนะก็จงให้เถิด อย่าให้อาตมภาพลำบาก
เลย.

บริโภคนเถิด พ่อรัฐपालะ ภัตตาหารสำเร็จแล้ว.

ลำดับนั้นบิดาท่านพระรัฐपालะ ได้อังคาสท่านพระรัฐपालะด้วยของ
เคี้ยวของฉันอย่างประณีต ให้มีหน้าด้วยมือของตนเสร็จแล้ว.

[๔๓๕] ครั้งนั้น ท่านพระรัฐपालะนั้นเสร็จซักมือออกจากบาตรแล้ว
ได้ยื่นขึ้นกล่าวคาถาเหล่านี้ว่า

จงมาดูอัฏฐภาพอันวิจิตร มีกายเป็น

แผล อันคุ่มกันอยู่แล้ว กระสับกระส่าย
เป็นที่ดำริของชนเป็นอันมาก ไม่มีความยัง
ยืนมั่นคง จงมาดูรูปอันวิจิตรด้วยแก้วมณี
และกฤษทล มีกระดูกอันหนังหุ้มห่อไว้
งามพร้อมด้วยผ้า [ของหญิง] เท้าที่ย่อม
ด้วยสีแดงสด หน้าที่ไล่ทาด้วยจุกณ พอ
จะหลอกคนโง่ให้หลงได้ แต่จะหลอกคน
ผู้แสวงหาฝั่งคือพระนิพพานไม่ได้ ผมที่
แต่งให้เป็นแปดลอนงามตา ที่เย็บด้วย
ยาหยอด พอจะหลอกคนโง่ให้หลงได้
แต่จะหลอกคนผู้แสวงหาฝั่ง คือ พระ-
นิพพานไม่ได้ กายเน่า อันประดับด้วย
เครื่องอสังการ ประคองทนยาหยอดอัน
ใหม่วิจิตร พอจะหลอกคนโง่ให้หลงได้
แต่จะหลอกคนผู้แสวงหาฝั่งคือ พระนิพ-
พานไม่ได้ ท่านเป็นดังพรานเนื้อวางบ่วง
ไว้ แต่เนื้อไม่ติดบ่วง เมื่อพรานเนื้อกำลัง
คร่ำครวญอยู่ เรากินแต่อาหารแล้วก็ไป.

ครั้งท่านพระรัฐपालะยื่นกล่าวคาถาเหล่านี้แล้ว จึงเข้าไปยังพระราชอุทยานมิกาจีระของพระเจ้าโกรัพะยะ แล้วนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง.

พระเจ้าโกรัพะยะเสด็จเข้าไปหาพระรัฐपालะ

[๔๔๐] ครั้งนั้น พระเจ้าโกรัพะยะ ตรัสเรียกพนักงานรักษาพระราชอุทยานมาว่า คุณก่อนมิกวะ ท่านจงชำระพื้นสวนมิกาจีระให้หมดจดสะอาด เราจะไปดูพื้นสวนอันดี. นายมิกวะทูลรับพระเจ้าโกรัพะยะว่า อย่างนั้น ขอเดชะแล้วชำระพระราชอุทยานมิกาจีระอยู่ ได้เห็นท่านพระรัฐपालะซึ่งนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง จึงเข้าไปเฝ้าพระเจ้าโกรัพะยะ แล้วได้กราบทูลว่า ขอเดชะพระราชอุทยานมิกาจีระของพระองค์หมดจดแล้ว และในพระราชอุทยานนี้มีกุลบุตรชื่อรัฐपालะ ผู้เป็นบุตรแห่งตระกูลเลิศในอุตลโกฏฐิตนิกมนี้ ที่พระองค์ทรงสรรเสริญอยู่เสมอ ๆ นั้น เอนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนไม้แห่งหนึ่ง.

พระเจ้าโกรัพะยะตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนมิกวะ ถ้าเช่นนั้น ควรจะไปยังพื้นสวนเดี๋ยวนี้ เราทั้งสองจักเข้าไปหารัฐपालะผู้เจริญนั้นในบัดนี้.

ครั้งนั้น พระเจ้าโกรัพะยะรับสั่งว่า ของควรเกี่ยวข้องกับโลกสิ่งใดอันจะตกแต่ไปในส่วนนั้น ท่านทั้งหลายจงแจกจ่ายของสิ่งนั้นทั้งสิ้นเสียเถิด ดังนี้แล้ว รับสั่งให้เทียมพระราชยานชั้นดี เสด็จออกจากอุตลโกฏฐิตนิกมด้วยพระราชยานที่ดี ๆ ด้วยราชานุภาพอันยิ่งใหญ่ เพื่อจะพบท่านพระรัฐपालะ ท้าวเธอเสด็จพระราชดำเนินโดยกระบวนยานพระที่นั่งไปจนสุดทาง เสด็จลงทรงพระดำเนินด้วยบริษัชนสูงๆ เข้าไปหาท่านพระรัฐपालะ แล้วทรงปราศรัยกับท่านพระรัฐपालะ ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ประทับยืนอยู่ ณ ที่อันสมควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วรับสั่งว่า เชิญท่านรัฐपालะผู้เจริญนั่งบนเครื่องลาดนี้เถิด.

ท่านพระรัฐपालะถวายพระพรว่า คุณก่อนมหาบพิตร อย่าเลย เจริญ มหาบพิตรนั่งเกิด อาตมภาพนั่งที่อาสนะของอาตมภาพดีแล้ว. พระเจ้าโกรัพยะ ประทับนั่งบนอาสนะที่พนักงานจัดถวาย.

[๔๔๑] ครั้น พระเจ้าโกรัพยะประทับนั่งแล้ว ได้ตรัสกะท่านพระรัฐ- ปาละว่า ท่านรัฐपालะผู้เจริญ ความเลื่อมใสประการนี้ ที่คนบางพวกในโลกนี้ ถึงเข้าแล้ว ย่อมปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็น บรรพชิต ความเลื่อม ๔ ประการนั้นเป็นไฉน คือความเลื่อมเพราะชรา ๑ ความเลื่อมเพราะความเจ็บไข้ ๑ ความเลื่อมจากโภคสมบัติ ๑ ความเลื่อมจาก ญาตี ๑.

ว่าด้วยความเลื่อมเพราะชราเป็นต้น

[๔๔๒] ท่านรัฐपालะ ความเลื่อมเพราะชราเป็นไฉน ท่านรัฐपालะ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนแก่แล้ว เป็นคนเฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่าน วยมาโดยลำดับ. เขาคิดเห็นดังนี้ว่า เดียวนี้เราเป็นคนแก่แล้ว เป็นคนเฒ่าแล้ว เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวยมาโดยลำดับ ก็การที่เราจะได้โภคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโภคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเกิด. เขาประกอบด้วยความเลื่อมเพราะชรา นั้น จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณก่อนท่านรัฐपालะ นี้เรียกว่า ความเลื่อมเพราะชรา. ส่วนท่านรัฐपालะผู้เจริญ เดียวนี้ก็ยังหนุ่มแน่น มีผมดำ สนิท ประกอบด้วยความเป็นหนุ่มกำลังเจริญเป็นวัยแรก ไม่มีความเลื่อมเพราะ ชรานั้นเลย. ท่านพระรัฐपालะรู้เห็น หรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวช เป็นบรรพชิตเสียเล่า.

[๔๔๓] ท่านรัฐปาละ ก็ความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้เป็นไฉน. ท่านรัฐปาละ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนมีอาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก. เขาคิดเห็นดังนั้นว่า เดียวนี้เราเป็นคนมีอาพาธ มีทุกข์ เป็นไข้หนัก ก็การที่เราจะได้ โภคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโภคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด. เขาประกอบด้วยความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้ นั้น จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต นี้ เรียกว่าความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้. ส่วนท่านรัฐปาละ เดียวนี้เป็นผู้ไม่อาพาธ ไม่มีทุกข์ ประกอบด้วยไพเราะดูที่ข้อยอาหารสม่าเสมอดี ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ไม่มีความเสื่อมเพราะความเจ็บไข้เลย. ท่านรัฐปาละรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า.

[๔๔๔] ท่านรัฐปาละ ก็ความเสื่อมจากโภคสมบัติเป็นไฉน. ท่านรัฐปาละ คนบางคนในโลกนี้ เป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก โภคสมบัติเหล่านั้นของเขาถึงความสิ้นไปโดยลำดับ. เขาคิดเห็นดังนั้นว่า เมื่อก่อนเราเป็นคนมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคะมาก โภคสมบัติเหล่านั้นของเราถึงความสิ้นไปโดยลำดับแล้ว ก็การที่เราจะได้ โภคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโภคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด ดังนี้. เขาประกอบด้วยความเสื่อมจากโภคสมบัติ นั้น จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ท่านรัฐปาละผู้เจริญ นี้เรียกว่าความเสื่อมจากโภคสมบัติ. ส่วนท่านรัฐปาละเป็นบุตรของตระกูลเลิศในสกุลโกฏฐิตินิคมนี้ ไม่มีความเสื่อมจากโภคสมบัตินั้น. ท่านรัฐปาละรู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า.

[๔๔๕] ท่านรัฐपालะ ก็ความเสื่อมจากญาติเป็นไฉน. ท่านรัฐपालะ คนบางคนในโลกนี้ มีมิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตเป็นอันมาก ญาติเหล่านั้นของเขาถึงความสิ้นไปโดยลำดับ. เขาคิดเห็นดังนี้ว่า เมื่อก่อนเรามีมิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตเป็นอันมาก [เดี๋ยวนี้] ญาติของเรานั้นถึงความสิ้นไปโดยลำดับ ก็การที่เราจะได้โภคสมบัติที่ยังไม่ได้ หรือการที่เราจะทำโภคสมบัติที่ได้แล้วให้เจริญ ไม่ใช่ทำได้ง่าย อย่างกระนั้นเลย เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด ดังนี้. เขาประกอบด้วย ความเสื่อมจากญาตินั้นจึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ท่านรัฐपालะ นี้เรียกว่าความเสื่อมจากญาติ. ส่วนท่านรัฐपालะ มีมิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตในอุตถโกฏฐิตนิกมนี้เป็นอันมาก ไม่ได้มีความเสื่อมจากญาติเลย. ท่านรัฐपालะ รู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า. ท่านรัฐपालะ ความเสื่อม ๔ ประการนี้ ที่คนบางพวกในโลกนี้ถึงเข้าแล้ว จึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้า กาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ท่านรัฐपालะ ไม่ได้มีความเสื่อมเหล่านั้นเลย. ท่านรัฐपालะ รู้เห็นหรือได้ฟังอะไร จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเสียเล่า.

ฉัมมุตเทส ๔

[๔๔๖] ท่านพระรัฐपालะถวายพระพรว่า มีอยู่แล महाบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงฉัมมุตเทส ๔ ข้อ ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต. ฉัมมุตเทส ๔ ข้อเป็นไฉน คือ

๑. คู่ก่อนมหาบพิตร ฉัมมุตเทสข้อที่หนึ่งว่า โลกอันชราหน้าเข้าไป ไม่ยั้งยืน ดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น

เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

๒. คุณก่อนมหาบพิตร รัมมุตเทศข้อที่สองว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตนดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้วจึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

๓. คุณก่อนมหาบพิตร รัมมุตเทศข้อที่สามว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตนจำต้องละสิ่งทั้งปวงไปดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

๔. คุณก่อนมหาบพิตร รัมมุตเทศข้อที่สี่ว่า โลกบกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอิม เป็นทาสแห่งตัณหาดังนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

คุณก่อนมหาบพิตร รัมมุตเทศข้อนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้นผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงแล้ว ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

[๔๔๗] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกอันชรานำไป ไม่ยั่งยืน ดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภายิตนี้จะพึงเห็นได้อย่างไร.

คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน มหาบพิตรเมื่อมีพระชนมายุยี่สิบปีก็ดี ยี่สิบห้าปีก็ดี ในเพลงซำก็ดี เพลงม้าก็ดี เพลงรถก็ดี เพลงธนูก็ดี เพลงอาวุธก็ดี ทรงศึกษาอย่างคล่องแคล่ว

ทรงมีกำลัง. พระเพลลา มีกำลังพระพาวา มีพระกายสามารถ เคยทรงเข้า
สงความมาแล้วหรือ.

ท่านรัฐपालะ ข้าพเจ้าเมื่อมีอายุสี่สิบปีก็ดี ยี่สิบห้าปีก็ดี ในเพลงช้าง
ก็ดี เพลงม้าก็ดี เพลงรถก็ดี เพลงธนูก็ดี เพลงอาวุธก็ดี ได้ศึกษาอย่าง
คล่องแคล่ว มีกำลังขา มีกำลังแขน มีตนสามารถ เคยเข้าสงครามมาแล้ว
บางครั้งข้าพเจ้าสำคัญว่ามีฤทธิ์ ไม่เห็นใครจะเสมอด้วยกำลังของตน.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน
แม้เดี๋ยวนี้ มหาบพิตรก็ยังมีกำลังพระเพลลา มีกำลังพระพาวา มีพระกายสามารถ
เข้าสงครามเหมือนฉะนั้นได้หรือ.

ท่านรัฐपालะ ข้อนี้น่ามิได้ เดียวนี้ ข้าพเจ้าแก่แล้ว เจริญวัยแล้ว
เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับแล้ว วัยของข้าพเจ้าล่วงเข้าแปดสิบ
บางครั้งข้าพเจ้าคิดว่า จักย่างเท้าที่นี้ ก็ไหลล่องไปทางอื่น.

ดูก่อนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้
ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึง ตรัส
สัมมุทเทสข้อที่หนึ่งว่า โลกอันชรานำเข้าไป ไม่ยั่งยืน ที่อาตมภาพรู้เห็นและ
ได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ นำอัสจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ชื่อว่าโลกอันชรานำ
เข้าไป ไม่ยั่งยืนนี้ อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็น
พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว ดูก่อนท่านรัฐपालะ เป็นความจริง
โลกอันชรานำเข้าไป ไม่ยั่งยืน ในราชสกุลนี้ มีหมู่ช้าง หมู่ม้า หมู่รถ และหมู่
คนเดินเท้า หมู่ใดจักครอบงำอันตรายของเราได้.

[๔๔๘] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่
เฉพาะตนดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภยัตินี้ จึงพึงเห็นได้อย่างไร.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน มหาบพิตรเคยทรงประจวบหน้าบังหรือไม่ว่า

ดูก่อนรัฐपालะ ข้าพเจ้าเคยเจ็บหนักอยู่ บางครั้ง บรรดามิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตแวดล้อมข้าพเจ้าอยู่ ด้วยสำคัญว่า พระเจ้าโกรพยะจักสวรรคตบัดนี้ พระเจ้าโกรพยะจักสวรรคตบัดนี้ ดังนี้

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน มหาบพิตรได้มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต [ที่มหาบพิตรจะขอร้อง] ว่า มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต ผู้เจริญของเราที่มีอยู่ทั้งหมด จงมาช่วยแบ่งเวทนานี้ไป โดยให้เราได้เสวยเวทนาเบาลง ดังนี้ หรือว่ามหาบพิตรต้องเสวยเวทนาแต่พระองค์เดียว

ดูก่อนท่านรัฐपालะ ข้าพเจ้าจะได้มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิต [ที่ข้าพเจ้าจะขอร้อง] ว่า มิตร อำมาตย์ ญาติสาโลหิตที่มีอยู่ทั้งหมด จงมาช่วยแบ่งเวทนานี้ไป โดยให้เราได้เสวยเวทนาเบาลงไป ดังนี้ หามิได้ ที่แท้ข้าพเจ้าต้องเสวยเวทนานั้นแต่ผู้เดียว

ดูก่อนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึงตรัสสัมมุตเทศข้อที่สองว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน ที่อาตมภาพรู้เห็น และได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต

ดูก่อนท่านรัฐपालะ นำอัจฉรย์ ไม่เคยมีแล้ว ชื่อว่า โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตนนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว ท่านรัฐपालะ เป็นความจริง โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน ในราชสกุลนี้ มีเงินและทองอยู่ที่พื้นดินและในอากาศมาก

[๔๔๕] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภยิตนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไร.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน เดียวนี้มหาบพิตรเอิบอ้อม พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอพระองค์อยู่ ฉันทิคมหาบพิตรจักได้สมพระราชประสงค์ว่า แม้ในโลกหน้า เราจักเป็นผู้เอิบอ้อม พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่ ฉันทันนั้น หรือว่าชนเหล่าอื่นจักปกครอง โภคสมบัตินี้ ส่วนมหาบพิตรก็จักเสด็จไปตามยถากรรม.

ท่านรัฐपालะ เดียวนี้ ข้าพเจ้าเอิบอ้อม พรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่ ฉันทิคมหาบพิตรก็จักไม่ได้ความประสงค์ว่า แม้ในโลกหน้า เราจะเป็นผู้เอิบอ้อมพรั่งพร้อมด้วยกามคุณ ๕ บำเรอตนอยู่ ฉันทันนั้น ที่แท้ ชนเหล่าอื่นจักปกครอง โภคสมบัตินี้ ส่วนข้าพเจ้าก็จักไปตามยถากรรม.

ดูก่อนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึงตรัสสัมมุตเทศข้อที่สามว่า โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป ที่อาตมภาพรู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ น้าอัศจรรย์ ไม่เคยมีแล้ว ข้าว่าโลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไปนี้ อันพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว ท่านรัฐपालะ เป็นความจริง โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละทิ้งสิ่งทั้งปวงไป.

[๔๕๐] ท่านรัฐपालะกล่าวว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อมเป็นทาสแห่งตัณหา ดังนี้ ก็เนื้อความแห่งภยิตนี้ จะพึงเห็นได้อย่างไร.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน มหาบพิตรทรงครอบครองกुरुรัฐอันเจริญอยู่หรือ.

อย่างนั้น ท่านรัฐपालะ ข้าพเจ้าครอบครองกรุงอันเจริญอยู่.

มหาบพิตรจักเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ราชบุรุษของมหาบพิตร ที่กรุงนี้ เป็นที่เชื่อถือได้ เป็นคนมีเหตุ ฟังมาจากทิสบุรพา เขาเข้ามาเฝ้า มหาบพิตรแล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะมหาราชเจ้า พระองค์ฟังทรงทราบ ว่า ข้าพระพุทธเจ้ามาจากทิสบุรพา ในทิสนั้น ข้าพระพุทธเจ้า ได้เห็น ชนบทใหญ่ มั่งคั่งและเจริญ มีชนมาก มีมนุษย์เกื้อนกล่น ในชนบทนั้นมีพลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้ามาก มีสัตว์อชินะที่ฝึกแล้วมาก มีเงิน และทองทั้งที่ยังไม่ได้ทำ ทั้งที่ทำแล้วก็มีมาก ในชนบทนั้น สตรีปกครอง พระองค์อาจจะรบชนะได้ด้วยกำลังพลประมาณเท่านั้น ขอพระองค์จงไปรบ เอาเถิด มหาราชเจ้า ดังนี้ มหาบพิตรจะทรงทำอย่างไรกะชนบทนั้น.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ พวกเราก้ไปรบเอาชนบทนั้นมาครอบครองเสีย นะซี.

ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ราชบุรุษของมหาบพิตรที่กรุงนี้ เป็นที่เชื่อถือได้ เป็นคนมีเหตุ ฟังมาจาก ทิสปัจจิม... จากทิสอุดร... จากทิสทักษิณ... จากสมุทรฟากโน้น เขาเข้ามา เฝ้ามหาบพิตร แล้วกราบทูลอย่างนี้ว่า ขอเดชะ มหาราชเจ้า พระองค์ฟังทรง ทราบว่า ข้าพระพุทธเจ้ามาจากสมุทรฟากโน้น ณ ที่นั้น ข้าพระพุทธเจ้าได้เห็น ชนบทใหญ่ มั่งคั่งและเจริญ มีชนมาก มีมนุษย์เกื้อนกล่น ในชนบทนั้นมีพลช้าง พลม้า พลรถ พลเดินเท้ามาก มีสัตว์อชินะที่ฝึกแล้วมาก มีเงิน และทองทั้งที่ยังไม่ได้ทำทั้งที่ทำแล้วมาก ในชนบทนั้น สตรีปกครอง พระองค์อาจจะรบชนะได้ด้วยกำลังพลประมาณเท่านั้น ขอพระองค์จงไปรบ เอาเถิด มหาราชเจ้า ดังนี้ มหาบพิตรจะทรงทำอย่างไรกะชนบทนั้น.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ พวกเราก็คงไปรบเอาชนบทนั้นมาครอบครองเสีย
นะซี.

ดูก่อนมหาบพิตร เนื้อความนี้แล อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงหมายถึงตรีศัมมุทเทศ
ข้อที่สี่ว่า โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา ที่อาตมภาพ
รู้เห็นและได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต.

ดูก่อนท่านรัฐपालะ นำอัศจรรย์ ไม่เคยมีมาแล้ว ข้อว่า โลกพร่อง
อยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา อันพระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น
ผู้ทรงรู้ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ตรัสดีแล้ว ท่านรัฐपालะ
เป็นความจริง โลกพร่องอยู่เป็นนิตย์ ไม่รู้จักอ้อม เป็นทาสแห่งตัณหา.

[๔๕๑] ท่านรัฐपालะได้กล่าวคำนี้แล้ว ครั้นแล้ว ภายหลังได้กล่าว
คาถาประพันธ์นี้ขึ้นอีกว่า

เราเห็นมนุษย์ทั้งหลายในโลก ที่เป็น
ผู้มีทรัพย์ ได้ทรัพย์ แล้วยอมไม่ให้เพราะ
ความหลง โลกแล้วยอมทำการสังสม
ทรัพย์ และยังปรารถนากามทั้งหลายยิ่ง
ขึ้นไป พระราชาทรงแผ่อำนาจชำระ
ตลอดแผ่นดิน ทรงครอบครองแผ่นดิน
มีสาครเป็นที่สุด มิได้ทรงรู้จักอ้อมเพียงฝั่ง
สมุทรข้างนี้ ยังทรงปรารถนาฝั่งสมุทร
ข้างโน้นอีก พระราชาและมนุษย์เหล่าอื่น
เป็นอันมาก ยังไม่สิ้นความทะเยอทะยาน
ยอมเข้าถึงความเป็นผู้พร่องอยู่ ละร่างกาย

ไปแท้ ความอึดด้วยกายย่อมไม่มีในโลก
เลย อนึ่ง ญาติทั้งหลายพากันสยายผม
คร่ำครวญถึงผู้นั้น พวกนั้นกล่าวว่าได้ตาย
แล้วหนอ พวกญาตินำเอาผู้นั้นคลุมด้วย
ผ้าไปยกขึ้นเชิงตะกอน แต่นั่นก็เผากัน
ผู้นั้น เมื่อกำลังถูกเผาเผา ถูกแทงอยู่ด้วย
หลาวมีแต่ผ้าผืนเดียว ละโลกสมบัติไป
ญาติก็ดี มิตรก็ดี หรือสหายทั้งหลายเป็น
ที่ตำหนานของบุคคลผู้จะตายไม่มี ทายาท
ทั้งหลายก็ขนของเอาทรัพย์ของผู้นั้นไป ส่วน
สัตว์ย่อมไปตามกรรมที่ทำไว้ ทรัพย์อะไร ๆ
ย่อมติดตามคนตายไปไม่ได้ บุตร
ภรรยา ทรัพย์และแวนแคว้นก็เช่นนั้น
บุคคลย่อมไม่ได้อายุยืนด้วยทรัพย์ และ
ย่อมไม่กำจัดชราได้ด้วยทรัพย์ นักปราชญ์
ทั้งหลายกล่าวชีวิตนี้ ว่าน้อยนัก ว่าไม่
เที่ยง มีความแปรปรวนเป็นธรรมดา ทั้ง-
คนมั่งมี ทั้งคนยากจน ย่อมกระทบผัสสะ
ทั้งคนพาล ทั้งนักปราชญ์ ก็กระทบผัสสะ
เหมือนกัน แต่คนพาล ย่อมนอนหวาดอยู่
เพราะความที่ตนเป็นพาล ส่วนนักปราชญ์
อันผัสสะถูกต้องแล้ว ย่อมไม่หวั่นไหว
เพราะเหตุนั้นแล ปัญญาจึงประเสริฐกว่า

ทรัพย์ ปัญญาเป็นเหตุถึงที่สุดในโลกนี้ได้
คนเป็นอันมากทำบาปกรรมเพราะความ-
หลงในภพน้อยภพใหญ่ เพราะไม่มีปัญญา
เครื่องให้ถึงที่สุด สัตว์ที่ถึงการท่องเที่ยว
ไปมา ย่อมเข้าถึงครรภ์บ้าง ปรโลกบ้าง
ผู้อื่นนอกจากผู้มีปัญญานั้น ย่อมเชื่อได้ว่า
จะเข้าถึงครรภ์และปรโลก หมู่สัตว์ผู้มีบาป
กรรม ละโลกนี้ไปแล้วย่อมเดือดร้อน
เพราะ กรรม ของ ตน เอง ใน โลก หน้า
เปรียบเสมือนโจรผู้มีความผิด ถูกจับเพราะ
โจรกรรม มีตัดช่อง เป็นต้น ย่อมเดือด-
ร้อนเพราะกรรมของตนเอง ฉะนั้น
ความจริง กามทั้งหลายวิจิตร รสอร่อย
เป็นที่รื่นรมย์ใจ ย่อมย่ำยีจิต ด้วยรูปมี
ประการต่างๆ มหาบพิตร อตมภาพ
เห็นโทษในกามทั้งหลาย เพราะเหตุนั้น
จงบวชเสีย ผลไม้ทั้งหลายยังไม่หล่นทีเดียว
มาณพทั้งหลาย ทั้งหนุ่มทั้งแก่ ย่อมมี
สรีระทำลายได้ มหาบพิตร อตมภาพ
รู้เหตุนี้จึงบวช ความเป็นสมณะ เป็น
ข้อปฏิบัติอันไม่ผิด เป็นคุณประเสริฐแท้
ดังนี้แล.

อรรถกถารัฐपालสูตร

รัฐपालสูตรเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

พึงทราบวินิจฉัยในรัฐपालสูตรนั้น ดังต่อไปนี้ บทว่า **อตุลโกฏฐิติ** ได้แก่ แน่นยุง คือ เต็มเปี่ยมเรื้อนยุง. ได้ยินว่า ชนบทนั้น มีข้าวกล้าเป็นนิตย์ คือ เมล็ดข้าวออกไปเข้าลานทุกเมื่อ. ด้วยเหตุนั้น ในนิคมนั้น ยุงทั้งหลายจึงเต็มอยู่เป็นนิตย์ เพราะฉะนั้น ชนบทนั้นจึงนับได้ว่า อตุลโกฏฐิตะ แปลว่า มีข้าวแน่นยุงทีเดียว. เหตุไร ท่านพระรัฐपाल จึงชื่อว่า รัฐपालะ. ที่ชื่อว่า รัฐपालะ เพราะเป็นผู้สามารถ ดำรงรักษารัฐที่แบ่งแยกได้. ถามว่า ชื่อของท่านพระรัฐपालะนั้น เกิดขึ้น เมื่อไร. ตอบว่า เมื่อครั้งพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ.

จริงอยู่ ปลาย ๑๐๐,๐๐๐ ปี ก่อนแต่กัปนี้ มนุษย์มีอายุ ๑๐๐,๐๐๐ ปี พระศาสดาพระนามว่า ปทุมุตตระ อุบัติขึ้น มีภิกษุ ๑๐๐,๐๐๐ รูปเป็นบริวาร เสด็จจาริก เพื่อโปรดโลกที่ท่านหมายเอากล่าวไว้ว่า

พระศาสดา พระนามว่า ปทุมุตตระ

มีพระชนก พระนามว่า พระเจ้าอานันทะ

พระชนนีพระนามว่า พระนางสุชาดา ณ

นคร หงสวดี.

ครั้น พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ยังไม่ทรงอุบัติ. กุฎุมพีสองคนแห่งกรุงหงสวดี มีศรัทธาเลื่อมใส ทั้งโรงงานสำหรับคนเจ็บใจ คนเดินทางและยากเป็นต้น. ครั้งนั้น ดาบส ๕๐๐ คน ผู้อยู่ในภูเขา มาถึงกรุงหงสวดี. คนทั้งสองนั้น ก็แบ่งดาบส คนละครึ่งบำรุงกัน. ดาบสทั้งหลาย อยู่ชั่วนิรันดร์น้อย ก็กลับ

ไปยังภูเขา. พระสังฆเถระทั้งสองก็แยกย้ายไป. ครั้งนั้น กุฎุมพีทั้งสองนั้น ก็ทำการบำรุง ดาบสเหล่านั้น จนตลอดชีวิต. เมื่อเหล่าดาบสบริโภคนแล้ว อนุโมทนา รูปหนึ่งกล่าว พรรณนาคุณของภพท้าวสักกะ. รูปหนึ่งพรรณนาคุณภพของนาคราช เจ้าแผ่นดิน. บรรดาคุฎุมพีทั้งสอง คนหนึ่งปรารถนาภพท้าวสักกะ ก็บังเกิดเป็นท้าวสักกะ. คนหนึ่งปรารถนาภพนาค ก็เป็นนาคราชชื่อปาลิตะ. ท้าวสักกะเห็นนาคนั้นมาซึ่งที่บำรุงของตน จึงถามว่า ท่านยังยินดียิ่ง ในกำเนิดนาคอยู่หรือ. ปาลิตะ นาคราชนั้นตอบว่า เราไม่ยินดีดอก. ท้าวสักกะบอกว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงถวายทาน แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ปทุมุตตระสี แล้วทำความปรารถนาจะอยู่ในที่นี่ เราทั้งสองจะอยู่เป็นสุข. นาคราชนิมนต์พระศาสดา มาถวายมหาทาน ๗ วัน แก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งมี ภัทศะ ๑๐๐,๐๐๐ รูป เป็นบริวาร เห็นสามเณรโอรสของพระปทุมุตตรทศพล ชื่ออุปเรวตะ วันที่ ๗ ถวายผ้าทิพย์แต่ภัทศะสงฆ์มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขจึงปรารถนาตำแหน่งของสามเณร. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตรวจดูอนาคตกาล ทรงเห็นว่าเขจักเป็นราหุลกุมาร โอรสของพระพุทธรเจ้าพระนามว่าโคตมะ ในอนาคตกาล จึงตรัสว่าความปรารถนาของท่านจักสำเร็จ. นาคราชก็บอกความนั้นแก่ท้าวสักกะ. ท้าวสักกะฟังแล้วก็ถวายทาน ๗ วัน อย่างนั้นเหมือนกัน เห็นกุลบุตรชื่อรัฐपालะผู้ธำรงรัฐที่แบ่งแยกกัน แล้วบวชด้วยศรัทธา จึงตั้งความปรารถนาว่า ในอนาคตกาล เมื่อพระพุทธรเจ้าเช่นพระองค์อุบัติในโลก แม้ข้าพระองค์ก็บังเกิดในตระกูลที่สามารถธำรงรักษารัฐที่แบ่งแยกกัน ฟังมีชื่อว่า รัฐपालะผู้บวชด้วยศรัทธาเหมือนกุลบุตรผู้นี้. พระศาสดาทรงทราบว่าการปรารถนาสำเร็จ จึงตรัสพระคาถานี้ว่า

**ตระกูลใดชื่อตระกูลรัฐपालะ จักมี
อยู่เพื่อเลี้ยงคนสี่วรรณะพร้อมทั้งพระราชา
กุลบุตรผู้นี้จักเกิดในตระกูลนั้น.**

ฟังทราบว่ชื่อนี้ ของท่านพระรัฐपालะนั้นเกิดขึ้น ครั้นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า
พระนามว่า ปทุมุตระด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **เอตทโหล** ความว่า ความคิดอะไร ๆ ว่า **ยถายถา** โข
เป็นต้น ได้มีแล้ว. คำสั่งเขปในค่านนี้มีดังนี้. เราเลารู้ทั่วถึงธรรมที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงแสดงแล้วด้วยเหตุใด ๆ ก็เป็นอันเราพิจารณาใคร่ครวญแล้ว
ด้วยเหตุนี้ ๆ อย่างนี้ว่า พรหมจรรย์ คือ สิกขา ๗ นั้นใด เราพึงประพฤติให้
บริบูรณ์โดยส่วนเดียว เพราะทำไมให้ขาดแม้วันหนึ่ง ให้ถึงจirimกจิต และพึง
ประพฤติให้บริสุทธิ์ โดยส่วนเดียว ดังสังข์ซัด เช่น กบสังข์ที่ซัดสีแล้ว ได้แก่
เทียบกับสังข์ที่ชำระแล้ว เพราะทำให้ไม่มีมลทิน โดยมลทินคือกิเลสแม้ในวัน
หนึ่ง แล้วให้ถึงจirimกจิต. บทว่า **อิท น สุกริ อการิ อชฺฌาวสตา**
ความว่า พรหมจรรย์นั้น อันผู้อยู่ท่ามกลางเรือนประพฤติให้บริบูรณ์โดยส่วน
เดียว ฯลฯ กระทำไม่ได้ง่ายเลย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวดห่มผ้าอัน
เหมาะแก่ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ ที่ชื่อว่า กาสายะ เพราะข้อมด้วยน้ำฝาด
ออกจากเรือนบวชไม่มีเรือน. บทว่า **อจิริปกกนฺเตสุ อุลลโกฏฺฐิตเกสุ**
พฺรหฺมณคหฺปติเกสุ เยน ภควา เตนฺอุปสงฺกมิ ความว่า ในเมื่อพรหมณ์
และคหบดี เหล่านั้นยังไม่ลุกไป รัฐบาลกุลบุตร ก็ไม่ทูลขอบรรพชาต่อพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า. เพราะเหตุไร. เพราะญาติสาโลหิตมิตรทั้งหลาย ของเขาในที่
นั้นเป็นจำนวนมาก ก็หวังกันอยู่ คนเหล่านั้นกล่าวว่า ท่านเป็นลูกคนเดียว
ของมารดาบิดา ท่านไม่ควรบวช แล้วจึงจับเขาที่แขนคร่ำมา แต่นั้น บรรพชา

ก็จักเป็นอันตราย. เขาลุกขึ้นไปพร้อมกับบริษัทเดินไปหน่อยหนึ่งแล้วก็กลับ
ทำเลตว่ามีกิจเนื่องอยู่ด้วย สรีระบางอย่าง แล้วเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูล
ขอบรรพชา. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า **อลโข รุฏฐปาโล กุลปุตุโต**
อจิรวุฏฺฐิตาย ปริสทาย ๆเปฯ ปพฺพชเชตุ มํ ภควา. ก็เพราะนับจำเดิม
แต่ราหุลกุมารบวชแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงบวชบุตร ที่มารดาบิดาไม่
อนุญาต ฉะนั้น จึงตรัสถามเขาว่า **อนุญญาโตสิ ปน ตฺวํ รุฏฐปาล มา-**
ตาศิปฺตุหิ ๆลฯ ปพฺพชฺชชย. ในคำว่า **อมฺม ตาต** นี้ รัฐบาละเรียกมารดา
ว่า **อมฺม** เรียกบิดาว่า **ตาต**. บทว่า **เอกปุตุโต** แปลว่า บุตรน้อยคน
เดียวเท่านั้น บุตรใดๆ อื่นไม่ว่าพี่หรือน้องไม่มี. ก็ในคำนี้ เมื่อควรจะกล่าวว่า
เอกปุตุโต ก็กล่าวว่า **เอกปุตุโต** ด้วยอำนาจความเอ็นดู. บทว่า **ปิโย**
แปลว่าเกิดปีติ. บทว่า **มฺหาโป** แปลว่า เจริญใจ. บทว่า **สุขเข จิโต**
แปลว่าตั้งอยู่ในสุขนั้นแหละ อธิบายว่า จำริญสุข. บทว่า **สุขปริหฺนฺโฏ** แปล
ว่า บริหารด้วยความสุข. ตั้งแต่เวลาเกิดมา เขามีแม่นมโดยอุ้มไม่วางมือ
เล่นด้วยเครื่องเล่นของเด็กมีรถม้าน้อย ๆ เป็นต้น ให้บริโภคแต่โภชนะที่มีรสดี
ชื่อว่า บริหารด้วยความสุข. บทว่า **น ตฺวํ ตาต รุฏฐปาล กสุตฺถิ ทฺกฺขสฺส**
ชานาติ ความว่า พ่อรัฐบาละ เจ้าไม่รู้ระลึกไม่ได้ถึงส่วนของความทุกข์แม้
ประมาณน้อย. บทว่า **มรณฺณปิ เต มยํ อกามกา วินา ภวิสฺสาม** ความ
ว่า แม้ถ้าท่านจะพึงตายเสีย เมื่อพวกเรายังเป็นอยู่ไซ้ร้ แม้เพราะความตาย
ของท่าน พวกเราไม่ต้องการ ไม่ปรารถนา ไม่ชอบใจตน ก็จักต้องพลัดพราก
หรือจักถึงความพลัดพรากท่านไป. บทว่า **กิ ปน มยํ ตํ** ความว่า เมื่อเป็น
เช่นนั้น เหตุที่เราจักอนุญาตให้ท่านเป็นอยู่ ชื่ออะไร. อีกอย่างหนึ่ง พึงทราบ
ความในคำว่า **กิ ปน มยฺนฺตุ** นี้อย่างนี้ว่า ด้วยเหตุไรพวกเราจึงจักอนุญาต
ให้ท่านมีชีวิตอยู่. บทว่า **ตตฺถเว** ความว่าในที่ที่มารดาบิดาไม่อนุญาตท่าน

ให้ดำรงอยู่. บทว่า **อนนฺตรหิตาย** ความว่า เพราะไม่ต้องการด้วยเครื่อง
ลาดอะไร ๆ. บทว่า **ปริจารเหติ** ความว่าทะนุบำรุงคนตรีการพื่อนและนักพื่อน
เป็นต้น บำเรอตัวตามความสุขพร้อมด้วยเหล่าสหายในที่นั้น อธิบายว่า นำ
เข้าไปที่โน้นที่นี่. อื่นหนึ่ง บทว่า **ปริจารเหติ** ท่านอธิบายว่า ทะนุบำรุง
คนตรีการพื่อนและนักพื่อนเป็นต้น ว่าเรียงยินดีเล่นกับเหล่าสหาย. บทว่า
กามะ ปริญฺญชฺชโต ความว่า บริโภคโภคะพร้อมกับบุตรภริยาของตน. บทว่า
ปฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺลฺล **กโรนฺโต** ความว่า ปรารถนาพระพุทฺธ พระธรรม และพระสงฆ์
กระทำกุศลกรรมชำระทางไปสู่สุคติ มีการมอบถวายทานเป็นต้น. บทว่า **ตุณฺหิ**
อุโหส ได้แก่ ไม่พูดจาปราศรัย เพื่อตัดการพูดต่อไป. ครั้งนั้น มารดาบิดา
ของเขาพูด ๓ ครั้งไม่ได้แม้คำตอบ จึงให้เรียกสหายมาพูดว่า สหายของเจ้า
นั้นอยากจะบวช ห้ามเขาทีเถอะ. แม้สหายเหล่านั้นเข้าไปหาเขาแล้ว พูด ๓
ครั้ง. แม้สำหรับสหายเหล่านั้น เขาก็นิ่ง. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ **อลฺโฆ**
รฏฺฐปาลสฺส **กฺลปฺตฺตสฺส** **สหายกา** ฯลฯ **ตุณฺหิ** **อุโหสิ**.

ครั้งนั้น เหล่าสหายของเขาก็คิด อย่างนี้ว่า ถ้าเพื่อนผู้นี้ไม่ได้บวช
ก็จักตายไซ้เราก็จักไม่ได้คุณอะไร ๆ แต่เขาบวชแล้ว ทั้งมารดาบิดาก็จัก
เห็นเป็นครั้งคราวทั้งเราก็จักเห็น ก็ธรรมดาว่าการบรรพชานี้เป็นของหนัก
เขาจะต้องถือบาตรเดินไป เทียวบิณฑบาตรทุกวัน ๆ พรหมจรรย์ที่มีการ
นอนคนเดียว กินคนเดียว หนักนักหนา ก็เพื่อนของเรานี้เป็นชาวเมือง
สุขุมลชาติ เขาเมื่อไม่อาจประพฤติพรหมจรรย์นั้นได้ ก็จะต้องมาในที่อีก
แน่แท้ เาเถอะเราก็จักให้มารดาบิดาของเขาอนุญาต. สหายเหล่านั้นได้กระทำ
อย่างนั้น. แม้มารดาบิดา กระทำตักสิญญานี้ว่า ก็เขาบวชแล้ว ฟังอุทิส
มารดาบิดา จึงอนุญาตเขา. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่ **อลฺโฆ** **รฏฺฐปาลสฺส**
กฺลปฺตฺตสฺส **สหายา** **เยน** **รฏฺฐปาลสฺส** **กฺลปฺตฺตสฺส** **มาตาปีโตร** ฯลฯ

อนุญญาโตติ มาตาปิตุหิ ๗เป๗ อุทฺทิสิตพฺพา. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า
อุทฺทิสิตพฺพา ความว่า พึงมาแสดงตนอย่างที่มีมารดาบิดาเห็นได้บางครั้งบาง
คราว. บทว่า พลฺล คเหตุวา ความว่า บริโภคโภชนะอันสบาย บำรุงกายด้วย
การขัดสี. เป็นต้น เกิดกำลังกายแล้ว ไหว้มารดาบิดา ละเครื่องญาติ ที่มีน้ำตา
นองหน้า เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ๗ล ๗ ขอพระผู้มีพระภาค
เจ้า โปรดบวชข้าพระองค์เถิด พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียก
ภิกษุรูปหนึ่งซึ่งยืนอยู่ที่ใกล้ ตั้งว่า ภิกษุ ถ้าอย่างนั้น เธอจงให้รัฐपालะ
บรรพชาและอุปสมบท. ภิกษุนั้นรับพระพุทฺธพจน์ว่า สาธุ พระเจ้าข้า ได้
กุลบุตร ชื่อ รัฐपालะ ที่พระชินเจ้าประทานเป็นสัทธวิหาริก ให้บรรพชา
และอุปสมบท. ด้วยเหตุนี้ ท่านจึงกล่าวว่า อลฺลุตฺโต โข รุฏฺฐปาโล
กุลปฺตุโต ภควโต สนฺตึเก ปพฺพชฺช อลฺลุตฺต อฺปสมฺบตฺติ . บทว่า ปหิตฺต-
โต วิหรนฺนฺโต ความว่า อยู่อย่างนี้ ๑๒ ปี. จริงอยู่. ท่านผู้นี้เป็นไฉนบุคคล
มีบุญแม้พร้อมด้วยบุญเก่าอยู่ ก็ต้องบำเพ็ญสมณธรรมด้วย ความมุ่งมั่นว่า
พระอรหันต์วันนี้ พระอรหันต์วันนี้ ปีที่ ๑๒ จึงบรรลุพระอรหันต์. บทว่า เยน
ภควา เตนฺอุปสํกมฺมิ ความว่า พระเถระคิดว่า มารดา บิดาของเราอนุญาต
ให้บวช กล่าวว่า เจ้าต้องมาพบเราบางครั้งบางคราว แล้วจึงอนุญาต ก็มารดา
บิดาเป็นผู้กระทำการที่ทำได้ยาก ก็เราบวชด้วยอหยาศรัย อันใด อหยาศรัยอัน
นั้นอยู่เหนือกรรมของเรานี้ บัดนี้ เราจักทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้า แสดง
ตัวแก่มารดาบิดา แล้วประสงค์จะทูลลา จึงเข้าเฝ้า. บทว่า มนฺสากาสึ
ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงใส่พระทัยว่า เมื่อพระรัฐपालะไปแล้ว จักมี
อุปสรรคไร ๆ ไหมหนอ. ทรงทราบว่ จักมีแน่ ทรงตรวจดูว่า พระรัฐपालะ
จักสามารถข้ายอุปสรรคนั้นหรือหนอ ทรงเห็นว่า พระรัฐपालะนั้นบรรลุพระ-
อรหันต์ ก็ทรงทราบว่ จักสามารถ จึงทรงอนุญาต. ด้วยเหตุนี้ จึงกล่าวว่า

ยถา กวา อญญาตี ฯเปฯ กาลั มญฺญติ ดังนี้. บทว่า มิคาจเร ได้แก่ พระอุทยาน มีชื่ออย่างนี้. ก็พระราชอุทยานนั้น พระราชาพระราชทาน แก่ เหล่าบรรพชิตที่มาถึงในกาลมิใช่เวลา เป็นอันทรงอนุญาตอย่างนี้ว่า จงใช้ สอยอุทยานนี้ตามความสบายเถิด. เพราะฉะนั้น พระเถระไม่เกิดแม้ความ คิดว่า เราจะบอกบิดามารดาว่า เรามาแล้ว มารดาบิดานั้นจักส่งน้ำ ล้างเท้า น้ำมันทาเท้า เป็นต้นแก่เรา แล้วเข้าไปยังพระราชอุทยาน นั้นแล. บทว่า ปิณฺฑทาย ปาวิติ ได้แก่ เข้าไปบิณฑบาตในวันที่ ๒. บทว่า มชฺฌิมาย ได้แก่ ชุ่มประตูกกลางของเรือน มี ๗ ชุ่มประตู่. บทว่า อุลฺลิกฺขาเปติ ได้แก่ ให้ช่างสระผม. บทว่า เอตทโวจ ได้แก่ บิดาคิดว่า สมณะเหล่านี้ ให้นุตรที่รักคนเดียวของเราบวช เราไม่เห็นแม้แต่วันเดียว เหมือนมอมไว้ ในมือโจร สมณะเหล่านี้ กระทบการหยาบช้ำอย่างนี้ ยังจะเข้าใจว่า ที่นี่ควรจะเข้ามา อีก ควรจะรำไปเสียจากที่นี่ จึงกล่าวคิดว่า เอตํ อิมหิ มุญฺหเทหิ. บทว่า ญาตีทาสี ได้แก่ ทาสีของพวกญาติ. บทว่า อภิโทสิกฺก ได้แก่ ขนมห ที่ค้างคิน คือขนมหที่ล่วงคินหนึ่งไปแล้ว เป็นของบุด. ในคานันมีความของ บทดังนี้. ชื่อว่า อาภิโทส เพราะถูกโทษ คือ ความบุดครอบงำแล้ว. อภิโทสนั้นแล ก็คืออาภิโทสิก. นี้เป็นชื่อของขนมหที่ล่วงเลยคินหนึ่งไปแล้ว คือขนมหที่ค้างคินอันนั้น. บทว่า กุมฺมาถ ได้แก่ ขนมหที่ทำด้วยข้าวเหนียว. บทว่า จทฺเตตุกามา โหติ ความว่า เพราะเหตุที่ โดยที่สุด แม้แต่ทาส กรรมกรทั้งโค ก็ไม่ควรกิน ฉะนั้น ทาสีประสงคฺก็จะต้องขนมนั้นไปในภายนอก เหมือนขยะ. บทว่า สเจตํ ตัดบทว่า สเจ เอตํ . พระเถระ เรียกทาสี นางนมของตนนั้น ด้วยอริยโฆหารว่า ภคินี. บทว่า จทฺทานิยธมฺมํ ความว่า มีอันจะต้องทิ้งไปเป็นสภาวะ. ท่านอธิบายไว้ว่า ดูก่อนน้องหญิง

ถ้าสิ่งนี้ มีอันจะต้องทิ้งไปในภายนอกเป็นธรรมดา ไม่ห่วงแหนไว้ไซ้ เจ้าจึง
เกลี้ยกลงในบาตรของเรานี้.

ถามว่า ทำไมพระเถระจึงได้กล่าวอย่างนี้ ไม่เป็นการขอหรือพูด
เหมือนขอหรือ. ตอบว่าไม่เป็น. เพราะเหตุไร. เพราะเขาสะละความห่วงแหน
แล้ว. จริ่งอยู่ของใครมีอันจะต้องทิ้งไปเป็นธรรม เขาสะละความห่วงแหนแล้ว
เจ้าของไม่โยติโนของใคร ควรจะกล่าวว่า จงนำของนั้น มาให้ทั้งหมด จงเกลี้ยกลง
ในบาตรนี้. ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านพระรัฐपालะนี้ เป็นผู้ดำรงอยู่ในอริยวงศ์
อันเลิศอยู่ จึงกล่าวอย่างนี้. บทว่า หตุถถาน ได้แก่ มือทั้งสองตั้งแต่ข้อมือ
ของพระเถระผู้น้อมบาตรเพื่อรับภิกษา. บทว่า ปาทาน ได้แก่ เท้าแม่
ทั้งสองตั้งแต่ชายผ้าถุง. บทว่า สรสุต ได้แก่ เสียงที่เปล่งวาจาว่า นื่องหญิง
ถ้าขอนั้นเป็นต้น. บทว่า นมิตตุ อคฺคฺเหติ ความว่า นางทาสี เมื่อ
พิจารณาหลังมือเป็นต้น ก็ยึดคิด จำได้กำหนดอาการที่เคยกำหนดในเวลา
ที่ท่านเป็นภคิพัสถ์ว่า หลังมือแลเท้าเหล่านี้ เช่นเดียวกับหลังเต่าทอง นิ้วมือที่
กลมดี เหมือนเกลียวหรรดล เสียงไพเราะเหมือนของรัฐบาลบุตรของเรา. ก็
เมื่อท่านพระรัฐบาลนั้น อยู่ป่าถึง ๑๒ ปี และบริโภคโภชนะคือข้าว
ผิวพรรณของร่างกาย จึงเห็นเป็นคนอื่นไป. ด้วยเหตุนี้ ทาสีของญาติเห็น
เถระนั้น จึงจำไม่ได้ แต่ยังถือนิมิตได้. บทว่า ฐฏฐปาลสฺส มาตริ เอตทวโจ
ความว่า แม่เหล่านี้งาม ผู้ทะนุถนอมอวัยวะน้อยใหญ่ของพระเถระให้ค้ำน้ำนม
เลี้ยงมาจนเติบโต ก็ไม่อาจพูดกับบุตรนายผู้บวชแล้วถึงความเป็นพระมหา
จีณาสพ เป็นต้นว่า ท่านเจ้าข้า ท่านหรือหนอ คือรัฐบาละ บุตรของเรา
จึงรีบเข้าเรือนกล่าวคำนี้ กะมารดาของรัฐบาละ ศัพท์ว่า ยคฺเชน เป็นนิบาตลง
ในอรรถ ว่าบอกกล่าว. ศัพท์ว่า เข ในคำว่า สเจ เข สจฺจํ นี้ เป็น
นิบาต ในอรรถว่าร้องเรียก. จริ่งอยู่ คนทั้งหลายย่อมร้องเรียกคนที่ป็นทาส

ทาสีในชนบทนั้น. เพราะเหตุนั้นแล พึงเห็นความในบทนี้เป็นอย่างนี้ว่า แม่ทาสี ผู้เจริญ ถ้าเจ้าพูดจริง. บทว่า **อุปสงฺกมิ** ความว่าเหตุไร จึงเข้าไป. นางคิดว่าสตรีทั้งหลายในสกุลใหญ่ เมื่อออกไปในภายนอกย่อมได้รับการติเตียน ก็นี้เป็นกิจด่วน จำเราจักบอกกิจนั้นแก่เศรษฐี เพราะฉะนั้น นางจึงเข้าไป. บทว่า **อณฺตรํ กุฑฺฑมฺหุ** ความว่า ได้ยินว่า ในที่นั้นมีศาลาอยู่ใกล้เรือน ของทานบดี. ที่ศาลานั้น เขาจัดอาสนะไว้ น้ำและน้ำข้าวเขาก็จัดตั้งไว้ในศาลา นั้น บรรพชิตทั้งหลายเที่ยวบิณฑบาต แล้วนั่งฉัน. ถ้าว่าบรรพชิตทั้งหลาย ปราศณา ก็จะถือเอาสิ่งของแม่ของทานบดีทั้งหลาย เพราะฉะนั้น แม่ที่นั่น ก็พึงทราบว่ ใกล้ฝาแห่งหนึ่งแห่งศาลาเช่นนี้ ของตระกูลตระกูลหนึ่ง. แท้จริง บรรพชิตทั้งหลายห่านั่งฉันในที่อันไม่สมควรอย่างมนุษย์ยากไร้ไม่. ศัพท์ว่า **อตุถิ** ในคำว่า **อตุถิ นาม ตาต** นี้ ลงในอรรถว่า มีอยู่. ศัพท์ว่า **นาม** เป็นนิบาตลงในอรรถว่า ถามหรือ สำคัญ. ท่านอธิบายว่า บิดาพึงกล่าวว่า ซึ่งเจ้าจักมาถึงในที่เช่นนี้ บริโภคขนมค้ำคั้นของเราใด พ่อรัฐปาละ พวกเรา นั้นมีทรัพย์อยู่หนอ มิใช่ไม่มีทรัพย์. บิดาพึงกล่าวว่า อนึ่ง เจ้าพึงนั่งในที่ เช่นนี้ บริโภคขนมค้ำคั้นของพวกเราใด พวกเรานั้น ยังมีชีวิตอยู่หนอ มิใช่ผู้ตายไปแล้ว. อนึ่ง เจ้าแม่ถูกเลี้ยงเติบโตมาด้วยรสโภชนะอันดี ไม่พิการ จะบริโภคขนมค้ำคั้นที่น่าเกลียดอันนี้ใด ดังบริโภคอมฤต พ่อรัฐปาละ คุณ- เครื่องเป็นสมณะอาศัยพระศาสนา แนบแน่นภายในของเจ้า ชรอยจะมีอยู่. ก็คิดหัดนั้น ไม่อาจกล่าวเนื้อความนี้ให้บริบูรณ์ได้ เพราะถูกทุกข์ทมิแห่ง แล้ว กล่าวได้แต่เพียงเท่านั้นว่า พ่อรัฐปาละ มีหรือ ที่เจ้าจักบริโภคขนมค้ำคั้น. ก็ในข้อนี้ นักคิดอักษรกล่าวลักษณะนี้ไว้. ท่านทำคำอนาคตกาลว่า **ปรภุญ- ชิสฺสตี** ใกล้บทในศัพท์ว่า **อตุถิ** นี้ ด้วยอรรถอันไม่บริบูรณ์ ตามการ กำหนดของตน. คำนั้นมีเนื้อความดังนี้ว่า มีอยู่หรือ พ่อรัฐปาละ ที่พอจะ

ฉันทมนมกุมาสบุด แม้เราเห็นกับตาก็ไม่เชื่อ ทนไม่ได้. กฤหบดียื่นจับที่
ขอบปากบาตรของพระเถระกล่าวคำมีประมาณเท่านี้ เมื่อบิดายื่นจับที่ขอบปาก-
บาตรอยู่นั้นแล แม้พระเถระ ก็ฉันทมนมบุคคลนั้น ที่ส่งกลิ่นบูดในที่ที่แตกเหมือน
ฟองไข่เน่า เป็นเช่นกับรากสุนัข. เล่าว่าปุถุชนก็ไม่อาจกินขนมเช่นนั้นได้. แต่
พระเถระดำรงอยู่ในอริยฤทธิ ฉันทเหมือนกับฉันทอมฤตรสทิพย์โอชา รับประทานด้วย
ธรรมกรก ล้างบาตร ปาก และมือเท้า กล่าวคำเป็นต้นว่า กูโต โน คหปติ.
ในบทเหล่านั้น บทว่า กูโต โน แปลว่า แต่ที่โหนหนอ. บทว่า เหน
ทานิ ความว่า ไม่ได้ทานโดยไทยธรรมเลย. บทว่า น ปจฺจกฺขานํ
ความว่า ไม่ได้แม้คำเรียกขาน โดยปฏิสันถารอย่างนี้ว่า พ่อรัฐपालะ เจ้า
พอทนบ้างหรือ มาด้วยความลำบากเล็กน้อยบ้างหรือ พ่อไม่ฉันอาหารใน
เรือนก่อนหรือ.

ก็เพราะเหตุไร พระเถระจึงกล่าวอย่างนี้. เพราะอนุเคราะห์บิดา.
ได้ยินว่า พระเถระคิดอย่างนี้ว่า บิดานี้ พุคคะเราฉันทใด เห็นที่จะพุคคะ
บรรพชิตแม้ฉันทนั้น ก็ในพระพุทธศาสนา ภายในของเหล่าภิกษุผู้ปกปิด
คุณเช่นเรา เหมือนดอกปทุมในระหว่างใบ เหมือนไฟที่เข้าปิด เหมือน
แก่นจันทน์ที่กะพี้ปิด เหมือนแก้วมุกดาที่คินปิด เหมือนดวงจันทร์ที่เมฆฝนปิด
ย่อมไม่มี ถ้อยคำเห็นปานนี้ จักเป็นไปในภิกษุเหล่านั้น บิดาก็จักตั้งอยู่ใน
ความระมัดระวัง เพราะเหตุนี้ พระเถระจึงกล่าวอย่างนี้ด้วยความอนุเคราะห์.
บทว่า อหิ ตาต ความว่า คหบดีพูดว่า พ่อเอ๋ยเรือนของเจ้าไม่มีดอก มา
เราไปเรือนกัน. บทว่า อลํ ได้แก่ พระเถระเมื่อปฏิเสธจึงกล่าวอย่างนี้
เพราะเป็นผู้ถือเอกาสนิกังคธุดงค์อย่างอุกฤษฏ์. บทว่า อธิวาเสติ ความว่า
แต่พระเถระ โดยปกติเป็นผู้ถือสप्तทานจาริกังคธุดงค์อย่างอุกฤษฏ์ จึงไม่รับ
ภิกษา เพื่อฉันทในวันรุ่งขึ้น แต่รับด้วยความอนุเคราะห์มารดา. ได้ยินว่า

มารดาของพระเถระรำลึกแล้วรำลึกเล่าถึงพระเถระ ก็เกิดความโศกอย่างใหญ่ ร้องไห้ร้องไห้ให้มีดวงตาฟกขี้. เพราะฉะนั้น พระเถระคิดว่า ถ้าเราจักไม่ไปเยี่ยมมารดานั้น หัวใจของมารดาจะพึงแตก จึงรับด้วยความอนุเคราะห์ บทว่า การาเปตฺวา ความว่า ให้กระทำเป็น ๒ กอง คือ เงิน กองหนึ่ง ทอง กองหนึ่ง. ถามว่าก็กองทรัพย์ใหญ่โตเพียงไร. ตอบว่าใหญ่เหมือนอย่างบุรุษยืนข้างนี้ ไม่เห็นบุรุษ ขนาดสันทัดที่ยืนข้างโน้น. บิดาเมื่อแสดงกองกหาปณะ และกองทอง จึงกล่าววาทิหนุเต ตาต. บทว่า มตฺตติกั แปลว่า ทรัพย์มาข้างมารดา อธิบายว่า ทรัพย์นี้เป็นของชายของเจ้า เมื่อมารดาพาเรื่อนี้ มารดาก็ให้ทรัพย์เพื่อประโยชน์แก่ของหอม แลดอกไม้เป็นต้น. บทว่า อญฺญํ ปิตฺตติกั อญฺญํ ปิตามหํ ความว่า ทรัพย์ใดเป็นของบิดาและปู่ของเจ้า ทรัพย์นั้นที่เก็บไว้ และที่ใช้การงานอย่างอื่นมีมากเหลือเกิน. ก็ในคํานั้น คำว่า ปิตามหํ นี้พึงทราบวาทิ ลปตฺตทริต. ปาฐะว่า เปตมมหํ ก็มี. บทว่า สกฺกา ตาต รฎฺฐปาถ ความว่า พ่อรัฐบาล ไม่ใช่บรรพชิตอย่างเดียวกันที่สามารถทำบุญได้ แม้ผู้ครองเรือนบริโภคโภคะก็สามารถตั้งอยู่ในสภะ ๓ สมาทานสิกขาบท ๕ ทำบุญมีทานเป็นต้น ยิ่ง ๆ ขึ้นไป มาเถอะพ่อ เจ้า ฯลฯ จงกระทำบุญ. พระเถระกล่าวอย่างนี้ว่า ตโตนิทานํ หมายถึงความโศกเป็นต้นที่เกิดแก่ผู้รักษาทรัพย์นั้น ๆ และผู้ถึงความสิ้นทรัพย์ ด้วยอำนาจราชภัยเป็นต้น เพราะทรัพย์เป็นเหตุ เพราะทรัพย์เป็นปัจจัย. ครั้นพระเถระกล่าวอย่างนั้น เศรษฐีคฤหบดีคิดว่า เรานำทรัพย์นี้มาด้วยหมายจะให้บุตรนี้สึก บัดนี้ บุตรนั้น กลับเริ่มสอนธรรมแก่เรา อ้อเลย เขาจักไม่ทำตามคำของเราแน่ แล้วจักลุกขึ้นไปให้เปิดประตูห้องนางใน ของบุตรนั้น ส่งคนไปบอกว่า ผู้นี้เป็นสามี พวกเจ้าจงไป ทำอย่างใดอย่างหนึ่ง พยายามจับตัวมาให้ได้. นางรำทั้งหลายผู้อยู่ในวัยทั้งสามออกไปล้อมพระเถระไว้. ท่านกล่าวคำว่า ปุราณทฺตติกา เป็นต้น หมายถึงหญิง

หัวหน้า ๒ คน ในบรรดานางรำเหล่านั้น. บทว่า **ปจฺเจกั ปาเทสุ คเหตุวา** ได้แก่ จับพระเถระนั้นที่เท้าคนละข้าง. เพราะเหตุไร นางรำเหล่านั้น จึงกล่าวอย่างนี้ว่า พระลูกเจ้าพ่อเอ๋ย นางอัปสรเป็นเช่นไร. ได้ยินว่า ครั้งนั้นคนทั้งหลายเห็นเจ้าหนุ่มบ้าง พรหมณ์หนุ่มบ้าง ลูกเศรษฐีบ้าง เป็นอันมากละสมบัติใหญ่บวชกัน ไม่รู้คุณของบรรพชา จึงตั้งคำถามว่า เหตุไร คนเหล่านี้จึงบวช. ที่นั้นคนเหล่านี้จึงกล่าวว่า เพราะเหตุแห่งเทพอัปสร เทพนาฏกะ. ถ้อยคำนั้นได้แพร่ไปอย่างกว้างขวาง. นางพื่อนรำเหล่านั้นทั้งหมด จำถ้อยคำนั้นได้แล้วจึงกล่าวอย่างนี้. พระเถระเมื่อจะปฏิเสธจึงกล่าวว่า **น โข มยั ภิกขิ** นื่องหญิง เราไม่ใช่ประพฤติพรหมจรรย์ เพราะเหตุแห่ง นางอัปสร. บทว่า **สมฺมทาจฺจติ** แปลว่า ย่อมร้องเรียก ย่อมกล่าว. บทว่า **ตตฺตฺเตว มุจฺฉิตา ปปตฺตีสุ** ความว่า นางรำทั้งหลายเห็นพระเถระร้องเรียกด้วยวาตะว่านื่องหญิง จึงคิดว่า พวกเรามีได้ออกไปข้างนอกถึง ๑๒ ปี ด้วยคิดว่า วันนี้ ลูกเจ้าจกมา พวกเราพึงเป็นอยู่ด้วยอำนาจของทารกเหล่าใด เราอาศัยท่านก็ไม่ได้ทารกเหล่านั้น เราเป็นผู้เสื่อมทั้งข้างโน้นทั้งข้างอื่น ชื่อว่าโลกนี้เป็นของเราหรือ เพราะฉะนั้นพวกนางรำแม่เหล่านั้น เมื่อคิดเพื่อตนว่า บัดนี้เราไม่มีที่พึ่งแล้ว ก็เกิดความโศกอย่างแรงว่า บัดนี้ท่านผู้นี้ไม่ต้องการพวกเรา และพวกเราก็ยังเป็นภริยาอยู่ เขาคงจะสำคัญเหมือนเด็กหญิง นอนอยู่ในท้องแม่คนเดียวกับตน จึงล้มสลบลงในที่นั้นนั่นแหละ อธิบายว่า ล้มไป. บทว่า **มา โน วหเรถ** ความว่า อย่างแสดงทรัพย์สินและส่งมาตุคามมาเบียดเบียนเราเลย.

ถามว่า พระเถระ กล่าวอย่างนั้นเพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะอนุเคราะห์ มารดาบิดา. เล่ากันว่า เศรษฐีนั้น สำคัญว่า ขึ้นชื่อว่า เพศบรรพชิต เสรา้หมอง เราจักให้เปลื้องเพศบรรพชิตออกให้อาบน้ำ บริโภคร่วมกันสามคน จึงไม่ถวาย ภิกษาแก่พระเถระ. พระเถระคิดว่า มารดาบิดาเหล่านี้กระทำ

อันตรายในอาหารแก่พระจิณณาสพ เช่นเราจะพึงประสบสิ่งที่มีโทษเป็นอันมาก จึงกล่าวอย่างนี้ ด้วยความอนุเคราะห์มารดาบิดานั้น. บทว่า **กาธา อภาติ** แปลว่า ได้กล่าวกาธาทั้งหลาย. บรรดาบทเหล่านั้นด้วยบทว่า **ปสฺส** พระเถระกล่าวหมายถึงคนที่อยู่ใกล้. บทว่า **จิตฺตํ** แปลว่า งดงามด้วยสิ่งที่ปัจจัยก่อขึ้น บทว่า **พิมฺพํ** แปลว่า อัดตภาพ. บทว่า **อรุกายํ** ได้แก่ กลุ่มแปลคือ ปากแผลทั้ง ๘. บทว่า **สมุสฺสิตํ** ได้แก่ที่ผูกกระดูก ๓๐๐ ท่อนกับเอ็น ๕๐๐ ฉาบด้วยชันเนื้อ ๕๐๐ ยกขึ้นโดยรอบ. บทว่า **อาตุริ** ได้แก่ อาตุริเป็นนิจเพราะอาตุริด้วยชรา อาตุริด้วยโรค และอาตุริด้วยกิเลส. บทว่า **พหุสงฺกปฺปี** ความว่า มีความดำริอย่างมาก ด้วยความดำริคือความปรารถนาที่เกิดขึ้นแก่สพเหล่านี้. เป็นความจริง เหล่าบุรุษย่อมเกิดความดำริในร่างกายของสตรี เหล่าสตรีย่อมเกิดความดำริในร่างกายของบุรุษเหล่านั้น. อนึ่ง เหล่ากาและสุนัขเป็นต้นย่อมปรารถนาร่างกายนั้น แม้ที่เป็นซากศพที่เขาทิ้งในป่าช้า เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่ามีความดำริมาก. บทว่า **ยสฺส นตฺถิ ฐวํ จิตฺติ** ความว่า ภายใตไม่มี ความตั้งมั่นโดยส่วนเดียว เหมือนมายาพัพพแดดฟองน้ำต่อมน้ำเป็นต้น ความที่ร่างกายนั้นมีอันแตกไปเป็นของธรรมดา เป็นของแน่นอน. บทว่า **ตเจน โอนทฺธํ** ได้แก่ หุ้มด้วยหนังมนุษย์สด. บทว่า **สท วตฺถุเถถิ โสภติ** ความว่า แม้รูปที่แต่งให้ งดงามด้วยของหอมเป็นต้น ด้วยคุณทลมณี ย่อมงดงามพร้อมด้วยผ้าที่แต่งรูป เว้นผ้าเสียดิน่าเกลียดไม่ควรมองดู. บทว่า **อลฺลตฺตกฺกตา** ได้แก่ รดด้วยน้ำครั้งสด. บทว่า **จฺจนณกมฺภุจฺจิตํ** ได้แก่ เอาปลายเมล็ดพรรณผักกาดและต่อมที่ใบหน้าเป็นต้นออก เอาดินเค็มกำจัดเลือดร้าย เอาแป้งงาทำโลหิตให้ใส เอาขมิ้นประเทืองผิว เอาแป้งคัดหน้า. ด้วยเหตุนี้ ร่างกายนั้นจึงงามอย่างยิ่ง. ท่านกล่าวคำนั้นหมายเอากายนั้น. บทว่า **อฏฺฐปทกฺตา** ความว่า ทำด้วยน้ำต่างลากไปกระทำให้เป็นวงกลม ๆ ชายหน้าผาก เต็มให้เป็นแปลลอน. บทว่า

อัญชณี ได้แก่ หลอดหยอดตา. บทว่า โอทหิ แปลว่า ตั้งไว้. บทว่า ปาลัง ได้แก่ ข่ายที่ทำด้วยป่าน. บทว่า นาสทา ได้แก่ ไม่กระทบ. บทว่า นิวาปี ได้แก่อาหารเช่นกับเหยื่อและหญ้าที่กล่าวไว้ใน นิวาปสูตร. บทว่า กนฺทฺหุเต แปลว่า รำร้อรำพัน.

ก็พระเถระแสดงมารดาบิดาให้เป็นเหมือนพรานล่าเนื้อด้วยกาลานี้. แสดงเหล่าญาตินอกนั้นเป็นเหมือนบริวารของพรานล่าเนื้อ เงินและทองเหมือน ข่ายป่าน โภชนะที่ตนบริโภคเหมือนเหยื่อและหญ้า ตนเอง เหมือนเนื้อใหญ่. เปรียบเหมือนเนื้อใหญ่เกี่ยวเหยื่อและหญ้าเป็นอาหารตามต้องการ คัมภ์น้ำ ชูคอ ตรวจสอบบริวาร คิดว่า เราไปสู่นี้จักปลอดภัย กระโดดขึ้นมิให้กระทบ บ่วงของเหล่านายพรานเนื้อ ผู้กำลังคร่ำครวญอยู่เข้าป่าไป ถูกลมอ่อน ๆ โขย อยู่ภายใต้พุ่มไม้ประจุกจัดตร มีเงาทึบ ยืนตรวจดูทางที่มาฉันใด พระเถระก็ ฉะนั้นเหมือนกัน ครั้นกล่าวคาถาเหล่านี้แล้ว ก็เหาะไปปรากฏที่พระราชอุทยาน ชื่อว่ามิกาจิระ. ถามว่า ก็เพราะเหตุไรพระเถระจึงเหาะไป. ตอบว่า ได้ยินว่า เศรษฐีบิดาของพระเถระนั้น ให้ทำลูกตาลไว้ที่ ชุ่มประตู่ทั้ง ๗ สัตว์นักมวยปล้ำ ไว้ว่า ถ้าพระเถระจักออกไป จงจับมือเท้าพระเถระไว้เปลื้องผ้ากาสาออกให้ ถือเพศกฤหัสถ์. เพราะฉะนั้น พระเถระจึงคิดว่า มารดาบิดานั้น จับมือเท้า พระมหาจีณาสพเช่นเรา จะพึงประสบสิ่งมิใช่บุญ ชื่อนั้น อย่าได้มีแก่มารดาบิดา เลย จึงได้เหาะไป. ก็พระเถระชาวปรสมุทฺธ ยังยืนกล่าวคาถาเหล่านี้แล้วเหาะ ไปปรากฏที่พระราชอุทยาน มิกาจิระของพระเจ้าโกธัพพะ. แนวทางถ้อยคำมี ดังนี้. คำว่า มิคฺคโว เป็นชื่อของคนเฝ้าพระราชอุทยานนั้น. บทว่า โสเธนฺโถ ได้แก่ กระทำทางไปพระราชอุทยานให้เสมอ ให้ถากสถานที่ที่ควรจะถาก ให้ ถากสถานที่ที่ควรจะถากและกระทำการเกลี่ยทรายโรยคอกไม้ตั้งหมอน้ำเต็ม ตั้งต้นกล้วยเป็นต้น ไว้ภายในพระราชอุทยาน. บทว่า เยน ราชา โกรโทยะ

เตนุประสงค์ ความว่า คนเฝ้าสวน คิดว่า พระราชาของเรา ตรัสชมกุลบุตร
ผู้นี้ทุกเมื่อ ทรงมีพระประสงค์จะพบแต่ไม่ทรงทราบว่า กุลบุตรผู้นั้นมาแล้ว
เพราะฉะนั้น บรรณาการนี้เป็นของยิ่งใหญ่ เราจักไปกราบทูลพระราชา จึงเข้าไป
เฝ้าพระเจ้าโกรัพยะ.

บทว่า **กิตตยมาโน อโหสิ** ความว่า ได้ยินว่า พระราชานั้น ระลึก
แล้วระลึกถึงพระเถระตรัส คุณว่า กุลบุตรผู้ละสมบัติใหญ่เห็นปานนั้นบวชแล้ว
กลับมาอีกก็ไม่ใช่ดี ทั้งในท่ามกลางหมู่พล ทั้งท่ามกลางนางรำ ชื่อว่า กระทำ
กิจที่ทำได้ยาก. พระเจ้าโกรัพยนี้ทรงถือเอาคุณชื่อนั้นจึงตรัส อย่างนี้. บทว่า
วิสุทธชาติ วตฺวา ความว่า สิ่งใดสมควรแก่ผู้ใดในพวกคนสนิท มหา-
อำมาตย์และไพร่พลเป็นต้น ก็ให้พระราชทานสิ่งนั้นแก่ผู้นั้น. บทว่า **อสูตตาย**
อสูตตาย ความว่า ที่คับคั่งแล้วคับคั่งแล้ว. ทรงพบบริษัทที่คับคั่งด้วยมหา-
อำมาตย์ข้าราชการผู้ใหญ่เป็นต้นเข้าไปแล้ว. พระราชทรงสำคัญว่า เครื่องลาด
ไม้ยังบางจึงเป็นอันทรงกระทำให้ชันคอกไม้เป็นต้นหนา กำหนดไว้กว้าง ไม่
บอกกล่าวแล้วนั่งในที่เช่นนั้น ไม่ควรจึงกล่าวอย่างนี้ว่า **อิธ ภว รฏฐปาโล**
กฏฐตุเถ **นีสิตตุ** พระรัฐपालะผู้เจริญ โปรดนั่งบนเครื่องลาด
ไม้นั้นนี่. บทว่า **ปาริชูณฺณานิ** ความว่า ภาวะคือความเสื่อมได้แก่ความ
สิ้นไป. บทว่า **ชิลฺโล** ได้แก่ แก่เพราะชรา. บทว่า **วุฑฺโฒ** คือ เจริญด้วยวัย.
บทว่า **มหลฺลโก** คือ แก่โดยชาติ. บทว่า **อฑฺฐคโต** คือ ล่วงกาลผ่านวัย.
บทว่า **วโยอนุปฺตโต** คือถึงปัจฉิมวัยแล้ว. บทว่า **ปพฺพติ** ได้แก่ไปวิหาร
ใกล้ ๆ ไหว้ภิกษุ ให้ท่านเกิดความกรุณาอ่อนน้อมว่า ครั้งผมเป็นหนุ่ม ทำ
กุศลไว้มาก บัดนี้ เป็นคนแก่ ชื่อว่า การบรรพชานี้เป็นของคนแก่ กระผม
จักกวาดลานเจดีย์ กระทำการแผ้วถางเป็นอยู่ โปรดให้ผมบวชเถิดขอรับ.
พระเถระก็ให้บวช ด้วยความกรุณา. ท่านกล่าวคำนี้หมายถึงการบวชเมื่อแก่

นั้น . แม้ในวารที่สอง ก็นัยนี้เหมือนกัน. บทว่า **อปุปาปาโ** ได้แก่ ไม่มีโรค. บทว่า **อปุปาตงุโก** ได้แก่ ไม่มีทุกข์. บทว่า **สมเวปากินิยา** ได้แก่ ประกอบด้วยไฟธาตุ ที่ย่อยอาหารสม่าเสมอดี. บทว่า **คหณิยา** ได้แก่ เตโชธาตุ ที่เกิดแต่กรรม. อาหารของผู้ใด ที่พอบริโภคนแล้วย่อมย่อย ก็หรือว่าของผู้ใดย่อมตั้งอยู่อย่างนั้นเหมือนอาหารที่ยังเป็นห่ออยู่ ประกอบด้วยไฟธาตุ ที่ย่อยสม่าเสมอกันทั้งสองนั้น. ส่วนผู้ใดเวลาบริโภคแล้วก็เกิดความต้องการอาหาร ผู้นี้ชื่อว่าประกอบด้วยไฟธาตุที่ย่อยสม่าเสมอดี. บทว่า **นาตีสีตายนาจจุณฺหาย** ได้แก่. ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนักด้วยเหตุที่นั่นนั่นแหละ. บทว่า **อนุปุพฺเพน** ความว่า ตามลำดับเป็นต้นว่า พระราชาทรงพิจารณา. ในวาระที่สองก็พึงทราบโดยลำดับ มีราชภัฏโจรภัฏและฉาตภัฏเป็นต้น. บทว่า **ธมฺมุทฺเตสา อุตฺตฺติฏฺฐา** ได้แก่ ยกธรรมนิเทศขึ้นแสดง. บทว่า **อุปนียติ** ได้แก่ ไปใกล้ชรามธนะ หรือ ถูกลงไปในชรามธนะนั้นด้วยความสิ้นอายุ. บทว่า **อทฺตฺตฺว** คือ เว้นจากการตั้งอยู่ยั่งยืน. บทว่า **อตาโณ** ได้แก่ เว้นจากความสามารที่จะต่อต้าน. บทว่า **อนภิสฺสโร** ได้แก่ ไม่มีสฺระณะ คือ เว้นจากความสามารที่จะมีสฺระณะให้ยิ่งแล้วเบาใจ. บทว่า **อสฺสโก** คือ ไม่มีของตน เว้นจากของที่เป็นของตน. บทว่า **สพฺพํ ปหาย คมนียํ** ได้แก่ โลกจำต้องละสิ่งทั้งปวง ที่กำหนดว่าเป็นของตนไป. บทว่า **ตณฺหาทาโส** แปลว่า เป็นทาสแห่งตัณหา. บทว่า **หตฺถิสฺสุมิ** แปลว่า ในเพราะศีลปะช้าง. บทว่า **กตาวิ** ได้แก่ กระทำกิจเสร็จแล้ว ศึกษาเสร็จแล้ว อธิบายว่ามีศีลปะคล่องแคล่ว. ในบททั้งปวงก็นัยนี้. บทว่า **อฺรุพฺถิ** ได้แก่ สมบูรณ์ด้วยกำลังขา. จริงอยู่ ผู้ใดมีกำลังขาที่จะจับโล่และอาวุธ เข้าไปสู่กองทัพของปรปักษ์ ทำลายสิ่งที่ยังมิได้ทำลาย ชำรงสิ่งที่ทำลายไว้ได้แล้วนำราชสมบัติที่อยู่ในมือของปรปักษ์มาได้. ผู้นี้ชื่อว่า มีกำลังขา. บทว่า **พาหุพฺถิ** ได้แก่ สมบูรณ์ด้วย

กำลังแขน. คำที่เหลือ ก็เช่นกันนัยก่อนนั้นแล. บทว่า **อลมตฺโต** แปลว่า มีอึดตภาพอันสามารถ. บทว่า **ปรีโยธาย วตฺติสฺสฺสนฺติ** ได้แก่ กำหนดถือเอาว่า จักครอบงำอันตรายที่เกิดขึ้นเป็นไป. พระราชานั้นทรงนำเหตุแห่งฉัมมุตเทศ ในเบื้องสูงมากล่าวคำนี้ว่า ท่านรัฐบาลผู้เจริญ เงินทองเป็นอันมากในราชกุธนี้มีอยู่.

บทว่า **อธาปริ เอตทโวจ** ความว่า พระเถระได้กล่าวลำดับฉัมมุตเทศ ๔ โดยนัยเป็นต้นว่า **เอตํ ปสฺสามิ โลก.** ในบทเหล่านั้น บทว่า **ภิกฺขุโย จ กามเอภิปตฺถยฺนฺติ** ความว่า ปรรณาวัดตูกามและกิเลสคามยิ่ง ๆ ขึ้นไปอย่างนี้ว่า ได้หนึ่งอยากได้สอง ได้สองอยากได้สี่. บทว่า **ปสฺยห** ได้แก่ ชมฺมคุณสมบัตติ. บทว่า **สสาครนฺตํ** ได้แก่พร้อมด้วยมีสาครเป็นที่สุด. บทว่า **โอรํ สฺมุตฺตสฺส** ความว่า ไม่อ้อมด้วยรัฐของตน มีสมุทฺรเป็นของเขต. บทว่า **น หตฺถิ** ตัดบทว่า **น หิ อตฺถิ** แปลว่า ไม่มีเลย. บทว่า **อโห วตฺตาโน** ตัดบทว่า **อโห วตฺนุ.** อีกอย่างหนึ่ง ปาฐะก็อย่างนี้เหมือนกัน. บทว่า **อมฺราติจาหุ** ตัดบทว่า **อมฺริ อิติ จ อาหุ.** ท่านอธิบายว่า ญาติล้อมญาติผู้ตาย คร่ำครวญชนทั้งหลายกล่าวคำเป็นต้นแม้ว่า **โอ หนอ พี่ของเราตาย บุตรของเราตาย.** บทว่า **ผุสฺสนฺติ ผสฺสํ** คือ ถูกต้องมรณผัสสะ. บทว่า **ตเถว ผุฏฺโง** ความว่า คนโง่จันใด แม้นักปราชญ์ก็จันนั้นเหมือนกัน มรณผัสสะถูกต้องแล้ว ชื่อว่าคนที่มรณผัสสะไม่ถูกต้องไม่มี. ข้อความแปลกันมีดังนี้. บทว่า **พาลอ หิ พาลุยา วิธิโตว เสติ** ความว่า คนโง่อาศัยมรณผัสสะ แหวงแล้วนอนอยู่ เพราะความเป็นคนพาลถูกมรณผัสสะ กระทบแล้วนอนอยู่ ข้อมห้วนไหว ข้อมผันแปรด้วยความวิปฏิสารเป็นต้นว่า เราไม่ได้กระทำความดีไว้หนอ. บทว่า **ธีโร จ น เวชฺติ** ความว่า คนฉลาดเห็นสุกคินิมิต ก็ไม่ห้วนไม่ไหว. บทว่า **ยาย โวसानํ อิชาธิคฺคฺจนฺติ** ความว่า บรรลุพระอรหัตที่สุคแห่งกิจทั้งปวงในโลกนี้

ด้วยปัญญาอันใด ก็ปัญญาอันนั้นสูงสุดกว่าทรัพย์. บทว่า **อโทยลิตตุตา** ความว่า เพราะยังอยู่ไม่จบพรหมจรรย์ อธิบายว่า เพราะยังไม่มีการบรรลุอรหัต. บทว่า **ภวาทเวสุ** ได้แก่ ในภพแล้วและประณีต. บทว่า **อุเปติคพฺภณฺจ ปรณฺจ โลกํ** ความว่า เมื่อคนเหล่านั้นกระทำบาปอยู่ สัตว์ผู้ใดผู้หนึ่งต้องประสบสังสารวัฏสืบ ๆ ไป ย่อมเข้าถึงภพและโลกอื่น. บทว่า **ตสฺสบุปฺปญฺโย** ความว่า คนไม่มีปัญญาอื่นก็เชื่อถือคนไม่มีปัญญาเช่นนั้นนั้น. บทว่า **สภมฺมุนา หนฺยฺยติ** ความว่า ย่อมเดือนร้อนด้วยกรรมกรรม มีดีด้วยหว่ายเป็นต้น ด้วยอำนาจกรรมที่ตนเองทำไว้. บทว่า **เปจฺจ ปรมฺมุหิ โลก** ความว่า ไปจากโลกนี้แล้ว เตือดร้อนในอบายโลกอื่น. บทว่า **วิรูปฺรุเปเน** มีรูปต่าง ๆ อธิบายว่า มีสภาวะต่าง ๆ. บทว่า **กามกฺุณฺณสุ** ได้แก่ เห็นอาทีนพในกามคุณทั้งปวงทั้งในปัจจุบันและภพภาคหน้า. บทว่า **ทหฺรา** แปลว่า อ่อน โดยที่สุดเพียงเป็นกตละ. บทว่า **วฺุฑฺฒา** คือเกินร้อยปี. บทว่า **อปฺณฺณกํ** **สามฺญฺยเมว เสยฺโย** ความว่า มหาราช อาตมภาพ บวชเพราะใคร่ครวญแล้วว่า สามัญญผลเท่านั้นไม่ผิดไม่แยกเป็นสองนำสัตว์ออกจากทุกข์โดยส่วนเดียว เป็นธรรมอันยิ่งกว่าด้วย ประณีตกว่าด้วย เพราะฉะนั้น พระองค์ทรงเห็น ทรงสดับอย่างไร จึงตรัสข้อใด จงจำอาตมภาพว่า อาตมภาพเห็นและฟังข้อนี้จึงออกบวช แล้วก็จบเทศนาแล.

จบ อรรถกถารัฐูปาลสูตฺรที่ ๒

๓. มฆเทวสูตร

[๔๕๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่อัมพวัน ของพระเจ้ามฆเทวะ ใกล้เมืองมิถิลา. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวลให้ปรากฏ ณ ประเทศแห่งหนึ่ง. ลำดับนั้น ท่านพระอานนท์ได้มีความคิดว่า อะไรหนอเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัยให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้ ดังนี้แล้ว จึงทำจิรวณวิงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ทูลถามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อะไรหนอเป็นเหตุ อะไรเป็นปัจจัย ให้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเยี่ยมพระสรวล พระตถาคตทั้งหลายไม่ทรงเยี่ยมพระสรวลโดยหาเหตุมิได้.

[๔๕๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนอานนท์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในเมืองมิถิลานี้แหละ ได้มีพระราชาพระนามว่ามฆเทวะ ทรงประกอบในธรรมเป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหाराชาผู้ทรงตั้งอยู่ในธรรม ทรงประพฤติราชธรรมในพราหมณคหบดี ในชาวนิกมและชาวชนบท ทรงรักษาอุโบสถ ทุกวันที่สืบสืบห้าและแปดค่ำแห่งปีกษัย. คุณก่อนอานนท์ ครั้งนั้น ด้วยล่วงปีเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก พระเจ้ามฆเทวะรับสั่งกะช่างกัลบกกว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ท่านเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะของเราเมื่อใด พึงบอกเราเมื่อนั้น. ช่างกัลบกทูลรับพระเจ้ามฆเทวะว่า อย่างนั้นขอเดชะ. ด้วยล่วงปีเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก ช่างกัลบกได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรของพระเจ้ามฆเทวะ

แล้วได้กราบทูลว่า เทวทูตปรากฏแก่พระองค์แล้ว พระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรแล้วเห็นปรากฏอยู่.

พระเจ้ามณฑะตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเอาแหวนบถอนผมหงอกนั้นให้ดี แล้ววางลงที่ระพุ่มมือของเราเถิด.

ช่างกัลบกทูลรับสั่งของพระเจ้ามณฑะ แล้วจึงเอาแหวนบถอนพระเกศาหงอกนั้นด้วยดี แล้ววางไว้ที่ระพุ่มพระหัตถ์ของพระเจ้ามณฑะ. ครั้งนั้นพระเจ้ามณฑะพระราชทานบ้านช่วยแก่ช่างกัลบก แล้วโปรดให้พระราชทานกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้า แล้วรับสั่งว่า คุณก่อนพ่อกุมาร เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว ผมหงอกเกิดที่ศีรษะแล้วเห็นปรากฏอยู่ ก็ถามทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์เราได้บริโภคแล้ว เวลานี้เป็นสมัยที่จะแสวงหากามทั้งหลายที่เป็นทิพย์ มาเกิดพ่อกุมาร เจ้าจงครองราชสมบัตินี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณก่อนพ่อกุมาร ส่วนเจ้า เมื่อใดพึงเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะ เมื่อนั้นเจ้าพึงให้บ้านช่วยแก่ช่างกัลบก พึงพร่ำสอนราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ในการที่จะเป็นพระราชาให้ดี แล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด เจ้าพึงประพฤติตามวัตรอันงาม ที่เราตั้งไว้แล้วนี้ เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อสมัยแห่งบุรุษใดเป็นไปอยู่ วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไป สมัยแห่งบุรุษนั้นชื่อว่า เป็นบุรุษคนสุดท้ายของราชบรรพชิตนั้น คุณก่อนพ่อกุมาร เจ้าจะพึงประพฤติตามวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนี้ ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้กะเจ้าด้วยประการนั้น เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

พระเจ้ามณฑาทรงผนวช

[๔๕๔] คู่ก่อนอนันท์ ครั้งนั้น พระเจ้ามณฑาทรงครั้นพระราชทาน บิณฑุสวาทแก่ช่างกลบ และทรงปราสาสนพระราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตร องค์ใหญ่ ในการที่จะเป็นพระราชโอรสให้ดีแล้ว ทรงปลงพระเศวตและพระมัสสุ ทรงนุ่งห่มผ้ากาสาเยะ เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ที่มณฑาทิวมนวันนีและ ท้าวเธอทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา ทรงแผ่ไป ท้าวทิศหนึ่งอยู่ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยมุทิตา... ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปท้าวทิศหนึ่งอยู่ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะหาประมาณมิได้. ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถานทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องหน้า เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. คู่ก่อนอนันท์ ก็พระเจ้ามณฑาทรงเล่นเป็นพระกุมารอยู่ แปรหมื่นสี่พันปี ทรงดำรงความเป็นอุปราชแปรหมื่นสี่พันปี เสวยราชสมบัติ แปรหมื่นสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่มณฑาทิวมนวันนีแลแปรหมื่นสี่พันปี. พระองค์ทรงเจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคตได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก.

[๔๕๕] คู่ก่อนอนันท์ ครั้งนั้น พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑาทรง โดยล่วงปีไปเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก รับสั่งกะช่างกลบว่าคู่ก่อนเพื่อนกลบ ท่านเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะของเราเมื่อใด

ฟังบอกแก่เราเมื่อนั้น. ครั้งนั้น ช่างกัลบกรับคำสั่งของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพิททะว่า อย่างนั้นขอเดชะ. ด้วยลวงปีเป็นอันมาก ลวงร้อยปีเป็นอันมาก ลวงพันปีเป็นอันมาก ช่างกัลบกได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพิททะ แล้วได้กราบทูลว่า เทวทูตปรากฏแก่พระองค์แล้ว พระเกศาหงอกเกิดบนพระเศียรเห็นปรากฏอยู่.

พระราชบุตรของพระเจ้ามพิททะตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเอาแหวนบดอณम्मหงอกนั้นให้ดี แล้ววางไว้ในกระพุ่มมือของเราเถิด.

ช่างกัลบกรับคำสั่งของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพิททะ แล้วจึงเอาแหวนบดอณम्मหงอกนั้นด้วยดี แล้ววางไว้ในกระพุ่มพระหัตถ์ของพระราชบุตรแห่งพระเจ้ามพิททะ. ครั้งนั้น พระราชบุตรของพระเจ้ามพิททะ พระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก. แล้วโปรดให้พระราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้าแล้วได้ตรัสว่า คุณก่อนพ่อกุมาร เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว ผมหงอกเกิดบนศีรษะแล้วเห็นปรากฏอยู่ กามทั้งหลายที่เป็นของมนุษย์เราบริโภคนั้นแล้วเวลานี้เป็นสมัยที่จะแสวงหากามอันเป็นทิพย์ มาเถิดพ่อกุมาร เจ้าจงครองราชสมบัตินี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ถ้าแม่เจ้าฟังเห็นผมหงอกเกิดบนศีรษะเมื่อใด เมื่อนั้น เจ้าฟังให้บ้านส่วยแก่ช่างกัลบกแล้วพร้าสอนราชกุมารผู้เป็นบุตรคนใหญ่ในการที่จะเป็นพระราชาก็ดี แล้วฟังปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต ฟังประพฤติตามวัตรอันงามนี้ที่เราตั้งไว้แล้ว เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อยุคแห่งบุรุษใดเป็นไปอยู่ วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไป ยุคแห่งบุรุษนั้นชื่อว่าเป็นบุรุษคนสุดท้าย ของราชบรรพชิตนั้น. คุณก่อนพ่อกุมาร เจ้าจะฟังประพฤติวัตรอันงาม

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 69
ที่เราตั้งไว้แล้วนี้ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้จะเจ้าด้วยประการนั้น เจ้า
อย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑพนาช

[๔๕๖] คุณก่อนอนนท์ ครั้งนั้น พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑพนาช
ครั้ง พระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก ทรงปราสาทพระราชมารผู้เป็นพระ-
ราชบุตรองค์ใหญ่ในการที่จะเป็นพระราชโอรสให้ดีแล้ว ทรงปลงพระเกศาและ
พระมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาชยะ แล้วเสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวช
เป็นบรรพชิตอยู่ในมณฑพวันนีแล. ท้าวเธอมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา
ทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน.
มีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตาอันไพศาล เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มี
เวร ไม่มีความเบียดเบียนทรงแผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า
ในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้.
มีพระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยมุทิตา... มีพระ-
หฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา ทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม
ในทิศที่สี่เหมือนกัน. มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขานันไพศาล เป็นมหัคคตะ
หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่ง
ประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถานทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง
ด้วยประการฉะนี้. คุณก่อนอนนท์ พระราชบุตรของพระเจ้ามณฑพนาช ทรง
เล่นเป็นพระกุมารแปดหมื่นสี่พันปี ทรงดำรงความเป็นอุปราชแปดหมื่นสี่พันปี
เสวยราชสมบัติแปดหมื่นสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ทรงผนวชเป็น
บรรพชิต ประพฤติพรหมจรรย์ที่มณฑพวันนีแล แปดหมื่นสี่พันปี.
พระองค์ทรงเจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคต ได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก.

[๔๕๖] คุณอนอนนที ก็พระราชบุตรพระราชนัดดาของพระเจ้ามณฑเวสสีบวงศ์นั้นมาแปดหมื่นสี่พันชัฏษัตริย์ ได้ปลงพระเกศาและมัสสุ ทรงครองผ้ากาสาเยะ เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ฌมณฑเวสสีบวงศ์นี้แล ท้าวเธอเหล่านั้นมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. มีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียนแผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องต่ำ เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. มีพระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยมุทิตา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขาทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. ทรงมีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มี ความเบียดเบียน แผ่ไปทั่วโลกทั้งปวง โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่า ในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. ท้าวเธอเหล่านั้น ทรงเล่นเป็นพระกุมารแปดหมื่นสี่พันปี ดำรงความเป็นอุปราชแปดหมื่นสี่พันปี เสวยราชสมบัติแปดหมื่นสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ทรงผนวชเป็นบรรพชิตประพฤติ-พรหมจรรย์อยู่ที่มณฑเวสสีบวงศ์นี้แล แปดหมื่นสี่พันปี. พระองค์ทรงเจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคตได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก. พระเจ้านิมิราชเป็นพระราชวงศ์สุดท้ายแห่งราชบรรพชิตเหล่านั้น เป็นพระราชประกอบในธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหाराชาผู้ทรงสถิตอยู่ในธรรม ทรงประพฤติ-ธรรมในพรหมณคหบดี ชวานิกมและชาวชนบท ทรงรักษาอุโบสถทุกวันที่ สิบสี่ ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปีภย์.

[๔๕๘] คุณก่อนอนนทฺ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว อันตรกถานี้เกิดขึ้นแล้ว แก่เทวดาชั้นดาวดึงส์ผู้นั่งประชุมกัน ณ สภาชื่อสุธรรมาว่า คุณก่อนผู้เจริญ เป็น ลากของชนชาววิเทหะหนอ คุณก่อนผู้เจริญ ชนชาววิเทหะได้ดีแล้วหนอ ที่ พระเจ้านิมิราชของเขาเป็นพระราชาธิบดีในธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหाराชาผู้ทรงสถิตอยู่ในธรรม ทรงประพฤดิธรรมในพราหมณ์ คหบดี ชวานิกมและชาวชนบท และทรงรักษาอุโบสถทุกวันที่สิบสี่ ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปีภษ.

ท้าวสักกะเข้าเฝ้า

[๔๕๙] คุณก่อนอนนทฺ์ ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพตรัสเรียกเทวดา ชั้นดาวดึงส์มาว่า คุณก่อนท่านผู้นิรทุกข์ทั้งหลาย ท่านทั้งหลายปรารถนาจะเห็น พระเจ้านิมิราชหรือไม่.

เทวดาชั้นดาวดึงส์ทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้นิรทุกข์ ข้าพระองค์ทั้งหลาย ปรารถนาจะเห็นพระเจ้านิมิราช.

คุณก่อนอนนทฺ์ สมัยนั้น ในวันอุโบสถ ที่สิบห้า พระเจ้านิมิราช ทรงสนานพระกายทั่วพระเศียรแล้ว ทรงรักษาอุโบสถ เสด็จขึ้นปราสาทอัน ประเสริฐประทับนั่งอยู่ชั้นบน. ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงหายไปในหมู่ เทวดาชั้นดาวดึงส์ ไปปรากฏเฉพาะพระพักตร์พระเจ้านิมิราช เปรียบเหมือน นุรุขมีกำลังพึงเหยียดแขนที่คู้ออก หรือพึงคู้แขนที่เหยียดเข้า ฉะนั้น แล้ว ได้ตรัสว่า ข้าแต่มหाराช เป็นลากของพระองค์ ข้าแต่มหाराช พระองค์ได้ ดีแล้ว เทวดาชั้นดาวดึงส์ นั่งประชุมกันสรรเสริญอยู่ในสุธรรมาสภาว่า คุณ ก่อนท่านผู้เจริญ เป็นลากของชนชาววิเทหะหนอ คุณก่อนท่านผู้เจริญ ชนชาว วิเทหะได้ดีแล้วหนอ ที่พระเจ้านิมิราชผู้ทรงธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็น

พระมหाराชาผู้สถิตอยู่ในธรรม ทรงประพฤดิธรรมในพราหมณคหบดี ชาว
นิคมและชาวชนบท และทรงรักษาอุโบสถทุกวันที่สิบสี่ ที่สิบห้า และที่แปด
แห่งปิกษ์ ข้าแต่มหाराช เทวดาชั้นดาวดึงส์ปรารถนาจะเห็นพระองค์ หม่อม
ฉันจักส่งรถม้าอาชาไนยเทียมม้าพันธ์หนึ่งมาให้พระองค์ พระองค์พึงขึ้นประทับ
ทิพยยานเถิด อย่าทรงหวั่นพระทัยเลย. พระเจ้านิมิราชทรงรับด้วยอาการนิ่งอยู่
ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพทรงทราบ ว่า พระเจ้านิมิราชทรงรับเชิญแล้ว ทรง
หายไปในที่เฉพาะพระพักตร์พระเจ้านิมิราช มาปรากฏในเทวดาชั้นดาวดึงส์
เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงเหยียดแขนที่คู้ ออก หรือพึงคู้แขนที่เหยียดเข้า
ฉะนั้น.

นำเสด็จพระเจ้านิมิราชถึงสุวรรณมาศภา

[๔๖๐] คุก่อนอนนท์ ครั้งนั้น ท้าวสักกะจอมเทพ ตรัสเรียก
มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้มาว่า คุก่อนเพื่อนมาตลี มาเถิดท่าน จงเทียมรถม้า-
อาชาไนยอันเทียมม้าพันธ์หนึ่ง แล้วเข้าไปเฝ้าพระเจ้านิมิราช จงทูลอย่างนี้ว่า
ข้าแต่มหाराช รถม้าอาชาไนยเทียมด้วยม้าพันธ์นี้ ท้าวสักกะจอมเทพทรงส่ง
มารับพระองค์ พระองค์พึงเสด็จขึ้นประทับทิพยยานเถิด อย่าทรงหวั่นพระทัย
เลย. มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้ทูลรับ รับสั่งของท้าวสักกะจอมเทพ แล้วเทียม
รถม้าอาชาไนย เทียมด้วยม้าพันธ์หนึ่ง เข้าไปเฝ้าพระเจ้านิมิราชแล้วทูลว่า
ข้าแต่มหाराช รถม้าอาชาไนยอันเทียมด้วยม้าพันธ์นี้ ท้าวสักกะจอมเทพ
ทรงส่งมารับ พระองค์ เชิญเสด็จขึ้นประทับทิพยยานเถิด อย่าทรงหวั่นพระทัย
เลย อนึ่ง ทางสำหรับสัตว์ผู้มีกรรมอันลามก เสวยผลของกรรมอันลามกทาง
หนึ่ง ทางสำหรับสัตว์ผู้มีกรรมอันงาม เสวยผลของกรรมอันงามทางหนึ่ง ข้า-
พระองค์จะเชิญเสด็จพระองค์โดยทางไหน.

พระเจ้าอนิราชตรัสว่า คุณก่อนมาตลี จงนำเราไปโดยทางทั้งสองนั้น

แหละ.

มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้ นำเสด็จพระเจ้าอนิราชถึงสุทธรรมาสภา. ท้าว
สักกะจอมเทพทอดพระเนตร เห็นพระเจ้าอนิราชกำลังเสด็จมาแต่ไกล แล้วได้
ตรัสว่า ข้าแต่มหाराช เจริญเสด็จมาเถิด ข้าแต่มหाराช พระองค์เสด็จมาดีแล้ว
เทวดาชั้นดาวดึงส์ประชุมสรรเสริญอยู่ในสุทธรรมาสภาว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ
เป็นลาภของชนชาววิเทหะหนอ ชนชาววิเทหะได้ดีแล้วหนอ ที่พระเจ้าอนิราช
ผู้ทรงธรรม เป็นพระธรรมราชา เป็นพระมหाराชผู้สถิตอยู่ในธรรม ทรง
ประพฤติธรรมในพราหมณ์ คหบดี ชวานิคมและชนบท และทรงรักษาอุโบสถ
ทุกวัน ที่สิบสี ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปัจฉิม ข้าแต่มหाराช เทวดาชั้นดาวดึงส์
ปรารถนาจะพบเห็นพระองค์ ขอเจริญพระองค์จงอภิรมย์อยู่ในเทวดาทั้งหลาย
ด้วยเทวานุภาพเถิด.

พระเจ้าอนิราชตรัสว่า อย่าเลย พระองค์ผู้นิรทุกข์ ของจงนำหม่อมฉัน
กลับไปยังเมืองมิลลิตาในมนุษย์โลกนั้นเถิด หม่อมฉันจักได้ประพฤติธรรมอย่าง
นั้นในพราหมณ์ คหบดี ชวานิคมและชาวชนบท และจักได้รักษาอุโบสถ
ทุกวันที่สิบสี ที่สิบห้า และที่แปดแห่งปัจฉิม.

ลำดับนั้น ท้าวสักกะจอมเทพตรัสเรียกมาตลีเทพบุตรผู้รับใช้มาว่า
คุณก่อนเพื่อนมาตลี ท่านจงเทียมรถม้าอาชาไนยอันเทียมด้วยม้าพันธ์หนึ่ง แล้ว
นำพระเจ้าอนิราชกลับไปยังเมืองมิลลิตาในมนุษย์โลกนั้น. มาตลีเทพบุตรผู้รับใช้
ทูลรับคำสั่งของท้าวสักกะจอมเทพแล้ว เทียมรถม้าอาชาไนยอันเทียมด้วยม้า
พันธ์หนึ่ง แล้วนำพระเจ้าอนิราชกลับไปยังเมืองมิลลิตาในมนุษย์โลกนั้น.

[๔๖๑] คุณก่อนอนันท์ ได้ยินว่า สมัยนั้น พระราชาผู้เป็นใหญ่ทรง
ประพฤติธรรมในพราหมณ์ คหบดี ชวานิคมและชาวชนบท และทรงรักษา

อุโบสถทุกวันทีลีสี่ ทีลีสห้า และที่แปดแห่งปัจฉิม. ครั้งนั้น ด้วยล่วงปีเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก พระเจ้านิมิราษตรัสกะช่างกัลบกว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ท่านเห็นผมหงอกเกิดขึ้นที่บนศีรษะของเราเมื่อใด พึงบอกแก่เราเมื่อนั้น. ช่างกัลบกทูลรับคำสั่งพระเจ้านิมิราษว่า อย่างนั้นขอเดชะ. ด้วยล่วงปีเป็นอันมาก ล่วงร้อยปีเป็นอันมาก ล่วงพันปีเป็นอันมาก ช่างกัลบกได้เห็นพระเกศาหงอกเกิดขึ้นบนพระเศียรพระเจ้านิมิราษ จึงได้กราบทูลว่า เทวทูตปรากฏแก่พระองค์แล้ว พระเกศาหงอกเกิดขึ้นบนพระเศียรแล้ว เห็นปรากฏอยู่.

พระเจ้านิมิราษตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนกัลบก ถ้าอย่างนั้น ท่านจงเอาแหวนบถอนผมหงอกนั้นให้ดี แล้ววางไว้ในกระพุ่มมือของเรา.

ช่างกัลบกทูลรับคำสั่งพระเจ้านิมิราษ แล้วเอาแหวนบถอนพระเกศาหงอกนั้นด้วยดี วางไว้ในกระพุ่มพระหัตถ์ของพระเจ้านิมิราษ. ครั้งนั้น พระราชาพระราชทานบ้านส่วยแก่ช่างกัลบก แล้วโปรดให้พระราชกุมารผู้เป็นราชบุตรองค์ใหญ่มาเฝ้า แล้วตรัสว่า พ่อกุมาร เทวทูตปรากฏแก่เราแล้ว ผมหงอกเกิดขึ้นบนศีรษะแล้วเห็นปรากฏอยู่ ก็ถามทั้งหลายอันเป็นของมนุษย์เราบริโกลแล้ว เวลานี้เป็นสมัยที่เราจะแสวงหากามอันเป็นทิพย์ มาเถิดเจ้า เจ้าจงครองราชสมบัตินี้ ส่วนเราจักปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คุณก่อนกุมาร ถ้าแม่เจ้าพึงเห็นผมหงอกเกิดขึ้นบนศีรษะเมื่อใด เมื่อนั้น เจ้าพึงให้บ้านส่วยแก่ช่างกัลบก พร้าสอนราชกุมารผู้เป็นพระราชาบุตรองค์ใหญ่ ในการที่จะเป็นพระราชาให้ดีแล้วปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเยะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตเถิด พึงพระพฤติตามวัตรอันงานที่เราตั้งไว้แล้วนี้ เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อยุคแห่งบุรุษใดเป็นไปอยู่ วัตรอันงามเห็นปานนี้ขาดสูญไป ยุคแห่งบุรุษนั้นชื่อว่า

บุรุษคนสุดท้ายแห่งราชบรรพชิตนั้น. คุณก่อนพอกุมาร เจ้าจะฟังประพฤติ ตามวัตรอันงามที่เราตั้งไว้แล้วนี้ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้จะเจ้าด้วยประการนั้น เจ้าอย่าได้เป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย.

พระเจ้านิมิราชทรงผนวช

[๔๖๒] คุณก่อนอานนท์ ครั้งนั้น พระเจ้านิมิราชครั้นพระราชทาน บ้านส่วยแก่ช่างกลบก ทรงปราสาสอนราชกุมารผู้เป็นพระราชบุตรองค์ใหญ่ ในการที่จะเป็นพระราชโอรสให้ดีแล้ว ทรงปลงพระเศศาและพระมัสสุ ทรงครอง ผ้ากาสาชยะ เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต อยู่ในเมฆ เทวัมพวันนี่แล. ท้าวเธอมีพระหฤทัยประกอบด้วยเมตตา ทรงแผ่ไปทั่วทิศ หนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน มีพระหฤทัย ประกอบด้วยเมตตา อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ทรงแผ่ไปทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่าในที่ ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้ มี พระหฤทัยประกอบด้วยกรุณา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยมุทิตา... มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา ทรงแผ่ไปทั่วทิศหนึ่งอยู่. ในทิศที่สอง ในทิศที่ สาม ในทิศที่สี่ก็เหมือนกัน. มีพระหฤทัยประกอบด้วยอุเบกขา อันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน ทรงแผ่ไป ทั่วโลก โดยมุ่งประโยชน์แก่สัตว์ทุกเหล่าในที่ทุกสถาน ทั้งในทิศเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง ด้วยประการฉะนี้. คุณก่อนอานนท์ ก็พระเจ้านิมิราชทรง เล่นเป็นพระกุมาร แปรคหมันสี่พันปี ทรงดำรงความเป็นอุปราชาแปรคหมัน สี่พันปี เสวยราชสมบัติแปรคหมันสี่พันปี เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรง- ผนวชเป็นบรรพชิตประพฤติพรหมจรรย์อยู่ที่มฆเทวัมพวันนี่แล แปรคหมัน สี่พันปี พระองค์เจริญพรหมวิหารสี่แล้ว เมื่อสวรรคตได้เสด็จเข้าถึงพรหมโลก.

บุรุษคนสุดท้าย

[๔๖๓] คู่ก่อนอาณนท์ ก็พระเจ้านิมิราชมีพระราชบุตรพระนามว่า กพารชนกะ. พระราชกุมารนั้นมิได้เสด็จออกจากพระราชนิเวศน์ ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ท้าวเธอทรงตัดกัลยาณวัตรนั้นเสีย ชื่อว่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายแห่งราชบรรพชิตนั้น. คู่ก่อนอาณนท์ เธอจึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า สมัยนั้นพระเจ้ามณฑะซึ่งทรงตั้งกัลยาณวัตรนั้นเป็นผู้อื่นแน่. แต่ชื่อนั้นเธอไม่พียงเห็นอย่างนั้น สมัยนั้น เราเป็นพระเจ้ามณฑะ เราตั้งกัลยาณวัตรนั้นไว้ ประชุมชนผู้เกิด ณ ภายหลังประพาศตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนั้น แต่กัลยาณวัตรนั้นไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เป็นไปเพียงเพื่ออุบัติในพรหมโลกเท่านั้น. ส่วนกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว. ก็กัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ ซึ่งเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน โดยส่วนเดียว นั้นเป็นไฉน คือ มรรคมงคล ๘ เป็นอริยะนี้แล คือ สัมมาทิฐิ สัมมาสังกัปปะ สัมมาวาจา สัมมากัมมันตะ สัมมาอาชีวะ สัมมาวายามะ สัมมาสติ สัมมาสมาธิ กัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ในบัดนี้ นี้แล ย่อมเป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อพระนิพพาน โดยส่วนเดียว. คู่ก่อนอาณนท์ เธอทั้งหลายจะพึงประพาศตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนี้ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้กะเธอทั้งหลาย ด้วยประการนั้น เธอทั้งหลายอย่าเป็นบุรุษคนสุดท้ายของเราเลย เมื่อยุคแห่งบุรุษใดเป็นไป

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 77

อยู่ กัลยาณวัตรเห็นปานนี้ขาดสูญไป ยุคแห่งบุรุษนั้นชื่อว่าเป็นบุรุษคนสุดท้าย
ของบุรุษเหล่านั้น เธอทั้งหลายจะพึงประพฤติดตามกัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้แล้วนี้
ได้ด้วยประการใด เรากล่าวอย่างนี้จะเธอทั้งหลายด้วยประการนั้น เธอทั้งหลาย
อย่าได้ชื่อว่าเป็นคนสุดท้ายของเราเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ท่านพระอานนทอินดี
ชื่นชมพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ดังนี้แล้ว.

จบ มมทวารสูตร ที่ ๓

อรรถกถาขมเทวมพสุตร^๑

ขมเทวมพสุตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ขมเทวมพวน** ความว่า แต่ปางก่อน พระราชาพระนามว่า ขมเทพตรัสสั่งให้ปลุกสวนมะม่วงแห่งนั้นไว้. เมื่อต้นไม้เหล่านั้นหักรานสิ้นไปแล้ว ต่อมาพระราชาทั้งหลายองค์อื่น ๆ ก็ได้รับสั่งให้ปลุกไว้อีก. ก็สวนนั้น ถึงการนับว่า ขมเทวมพวน เพราะการร้องเรียกกันมาแต่เดิม. บทว่า **ลิตฺ ปาตุวากสฺส** ความว่า ในเวลาเย็น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในวิหาร ทรงเห็นภุมิภาคอันน่ารื่นรมย์ใจ จึงทรงรำพึงอยู่ว่า เราเคยอยู่ในที่นี้มาหรือไม่หนอ จึงทรงเห็นว่า เมื่อก่อนเราเป็นพระราชา นามว่า ขมเทพ ได้ปลุกสวนมะม่วงนี้ไว้. เราบวชในที่นี้แหละ เจริญพรหมวิหาร ๘ ไปบังเกิดในพรหมโลก ก็เหตุนี้แหละ ยังไม่ปรากฏแก่ภิกษุสงฆ์ เราจักกระทำให้ปรากฏ เมื่อจะทรงแสดงไรพระทนต์อันเลิศ ได้ทรงกระทำการเยี่ยมพระโอษฐ์ให้ปรากฏแล้ว.

ชื่อว่า ชัมมิก ผู้มีธรรม เพราะอรรถว่า ทรงมีธรรม. ชื่อว่า พระธรรมราชา เพราะอรรถว่า ทรงเป็นพระราชาโดยธรรม. คำว่า **ทรงตั้งอยู่ในธรรม** คือ ทรงดำรงอยู่ในธรรมคือ กุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ คำว่า **ทรงประพฤติกรรม** คือ ทรงประพฤติราชธรรม. ในบทเหล่านั้น บทว่า **พฺรหฺมาหฺมณคหฺปติเกสุ** ความว่าพระองค์ทรงเป็นที่รักทรงรักษาระเบียบประเพณีที่พระราชาองค์ก่อน ๆ ให้แล้วแก่พวกพราหมณ์ ไม่ทรงยังกิจนั้นให้เสื่อมหายไป ทรงกระทำโดยปรกตินิยมตลอดมา. พวกคหบดีทั้งหลาย ก็ทรงปฏิบัติเช่นกัน.

๑. บาลี ขมเทวสุตฺตํ

คำที่ท่านกล่าวหมายถึงเรื่องนี้. ด้วยบทว่า ปกขสฺส ท่านรวมแม้ปาฏิหาริ
กฤษ์เข้าด้วย. คือ บัณฑิตพึงทราบว่ วันเหล่านี้ ชื่อว่า ปาฏิหาริกรฤษ์ คือ
วัน ๗ คำ วัน ๘ คำ ด้วยอำนาจแห่งวันรับวันส่งแห่งวันอุโบสถในคฤที่ ๘ คำ
วัน ๑๑ คำ และวันปาฏิบท ด้วยสามารถแห่งวันรับวันส่ง แห่งวันอุโบสถที่
๑๔ คำ ที่ ๑๕ คำ, พระองค์ทรงเข้าอยู่ประจำอุโบสถในวันเหล่านั้นทุกวัน.

บทว่า เทวทูตา ความว่า มัจจุ ความตาย ชื่อว่า เทวะ ชื่อว่า
เทวทูต เพราะอรรถว่า เป็นทูตของความตายนั้น. คือ บุคคลเมื่อผมหงอก
ปรากฏแล้ว ก็เหมือนยืนอยู่ในสำนักของพระยามัจจุราช. เพราะฉะนั้น
ผมที่งอกแล้ว ท่านจึงกล่าวว่ เป็นทูตของมัจจุเทวะ. ชื่อว่า เทวทูต เพราะ
อรรถว่า ทูตเหมือนเทวดาทิ้งหลายก็มี. อุปมาเหมือนเมื่อเทวดาผู้ประดับแล้ว
ตกแต่งแล้ว มายืนอยู่ในอากาศ ร้องบอกว่า ในวันโน้นท่านจักตาย ดังนี้
เทวทูตนั้นก็เช่นเช่นนั้น เมื่อผมหงอกแล้ว ปรากฏแล้ว ก็เป็นเหมือนกับ
เทวดาพยากรณ์ให้ฉันนั้นเหมือนกัน. เพราะฉะนั้น ผมที่งอกแล้ว ท่านจึง
เรียกว่า ทูต เป็นเช่นเดียวกับเทวะ ดังนี้. ชื่อว่า เทวทูต เพราะอรรถว่า
เป็นทูตแห่งวิสุทธิเทพก็ได้. แท้จริง พระโพธิสัตว์ทุก ๆ พระองค์ ทรงเห็น
คนแก่ คนเจ็บ คนตาย และบรรพชิตก่อน ทรงสังเวชจึงออกบวช.
เหมือนอย่างที่เราได้เห็นว่า

ขอลวยพระพร เราเห็นคนแก่ คน
มีทุกข์ คนเจ็บ และเห็นคนตาย ลึนอายุ
ชั้ย และเห็นนักบวช ผู้นุ่งห่มผ้ากาสายะ
เหตุ นั้น เราจึงออกบวช ดังนี้.

โดยปริยายนี้ ผมที่หงอกแล้ว ท่านจึงเรียกว่า เทวทูต เพราะเป็น
ทูตแห่งวิสุทธิเทพ. บทว่า กปฺปกสฺส คามวรี ทตฺวา ทรงพระราชทาน
บ้านส่วยแก่ช่างกลบกล ความว่า ทรงพระราชทานบ้านที่เจริญที่สุด มีส่วย
เกิดขึ้นถึงแสนหนึ่ง. ทรงพระราชทาน เพราะเหตุไร. เพราะทรงสดพระทัย.
จริงอยู่ พระองค์ทรงเกิดความสดพระทัย เพราะทรงเห็น ผมหงอกที่อยู่ที่นี่
พระหัตถ์ จะทรงมีพระชนม์อีกถึง ๘๔,๐๐๐ ปี. แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ทรง
สำคัญพระองค์เหมือนยืนอยู่ในสำนักของพระยามัจจุราชจึงทรงสดพระทัย ทรง
พอพระทัยในบรรพชา. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า

**พระเจ้ามณฑพ ผู้เป็นอธิบดีในทิศ
ผู้ปราชญ์ ทรงเห็นผมหงอกบนพระเศียร
ทรงสดพระทัย ทรงยินดีในบรรพชาแล้ว.**

ยังกล่าวไว้ต่อไปอีกว่า

**ผมหงอกงอกขึ้นบนเศียรของเรา ก็
นำเอาความหนุ่มไปเสีย เทวทูตปรากฏ
แล้ว เป็นสมัยที่เราควรออกบวช.**

บทว่า ปุริสฺสุเค เมื่อยุคบุรุษเป็นไปอยู่ คือ เมื่อยุคบุรุษที่สมภพ
ในวงศ์. คำว่า เกสมฺสุตฺติ โหหารตฺตฺวา ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ
ความว่า ก็แม้เมื่อจะบวชเป็นดาบส ก็ทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุบวช.
ต่อแต่นั้นก็ทรงพันพระเกศาที่ยาวขึ้นมาไว้ ทรงชฎา เทียวไป. แม้พระโพธิ-
สัตว์ก็ทรงบวชเป็นดาบส. ก็ครั้งบวชแล้วก็ทรงไม่ประกอบเนื่อง ๆ ซึ่ง
อเนสนา ยังอัตตภาพให้เป็นไปด้วยภิกษาที่นำมาจากพระราชวัง ทรงเจริญ
พรหมวิหารธรรม. เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้กล่าวว่า พระองค์ ทรงมีพระ-
ทัยประกอบด้วยเมตตา ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า **กุมารกัปปิกั กัปปิ**° พระราชโอรส... ทรงเล่นอย่างพระ
กุมาร ความว่า อันพระพี่เลี้ยงจับอุ้มอยู่ด้วยสะเอว ทรงเล่นอยู่แล้ว. ก็พระ-
พี่เลี้ยงทั้งหลาย ยกพระกุมารนั้นประคองกำแห่งคอกไม้เที่ยวไปอยู่. บทว่า
รณฺโณ มหมเทวสฺส ปุตุโต ๗เปฯ **ปพฺพชฺช** พระราชโอรสของพระเจ้ามณฑ
เสด็จออก ทรงผนวช ความว่า ในวันที่พระราชโอรสนี้ทรงผนวชได้เกิด
มงคลถึง ๕ ประการ คือ ทำมตกภัตตรถวายพระเจ้ามณฑ ๑ มงคล คือ
พระโอรสของพระเจ้ามณฑออกบวช ๑ มงคล คือ พระราชบุตรของพระราชา
ยกเสวตฉัตรขึ้นครองราชย์ ๑ มงคล คือ พระราชบุตร ของพระราชา ที่ยก
เสวตฉัตรขึ้นครองราชย์ เป็นอุปราชา ๑ มงคล คือ ขนานพระนามพระราชา
โอรสของพระราชา ผู้ยกเสวตฉัตร ๑. ประชาชนได้กระทำมงคล ๕ ประการ
รวมในคราวเดียวกัน. ในพื้นชมพูทวีปได้ยกไถ่ขึ้น คือ ไม่ต้องทำไรไถนา
บ้านเมืองอุดมสมบูรณ์.

บทว่า **ปุตุปปุตุตฺตา** ความว่า ความสืบทอดกันมาของพระราชบุตร
ของพระเจ้ามณฑนั้น เป็นไปแล้วอย่างนี้ คือ พระราชบุตร และพระเจ้า
หลานต่อ ๆ กัน ไป. บทว่า **ปจฺฉิมโก อโหสิ** (พระเจ้านิมิเป็นองค์สุดท้าย)
ความว่า กษัตริย์องค์สุดท้ายที่ได้ทรงบรรพชาแล้ว. ได้ยินว่า พระโพธิสัตว์
ทรงบังเกิดในพรหมโลกแล้ว ทรงรำพึงอยู่ว่า "กัลยาณวัตรที่เราตั้งไว้ใน
มนุษยโลกนั้นยังเป็นไปหรือหนอ" ดังนี้ ก็ทรงเห็นว่า ยังเป็นไปตลอดกาลนาน
มีประมาณเท่านี้ แต่บัดนี้จักไม่เป็นไปแล้ว พระองค์ทรงดำริว่า "ก็เราจัก
มิให้เชื้อสายของเราขาดตอนเสีย" ดังนี้ จงทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ
พระอรรคมเหณีแห่งพระราชาที่เกิดในวงศ์ของตน มาทรงบังเกิดเหมือนสืบทอด

๑. ฉ. กุมารกัปปิต์ กัปปิ

กุมแห่งวงศ์ของตน. ด้วยเหตุ นั้นแหละ พระราชาทมนั้นจึงทรงมีพระนามว่า นิมิ.

ด้วยประการฉะนี้ พระราชานั้นจึงเป็นพระราชาองค์สุดท้ายทั้งหมด ของพระราชาที่ออกบวชแล้ว ผู้ที่ออกบวชคนสุดท้ายจึงมีโดยประการฉะนี้. อนึ่ง เมื่อว่าโดยคุณ ก็มีคุณอย่างมากมาย. แต่คุณที่ยิ่งใหญ่กว่าพระราชาทุก พระองค์ ของพระเจ้านิมิราชานั้น มีคุณอยู่ ๒ ประการ คือ พระองค์ทรงสละ ทรัพย์ในประตูทั้ง ๔ ประตูละหนึ่งแสนทุกวัน และทรงห้ามผู้มีได้รักษาอุโบสถ เข้าเฝ้า. คือ เมื่อผู้มีได้รักษาอุโบสถ ตั้งใจว่าจะเข้าเฝ้าพระราชาจึงไปแล้ว นายประตูจะถามว่า "ท่านรักษาอุโบสถหรือมิได้รักษา". ผู้ใดมิได้รักษาอุโบสถ ก็จะห้ามผู้นั้นเสียว่า พระราชาไม่ทรงให้ผู้มีได้รักษาอุโบสถเข้าเฝ้า. ในคน เหล่านั้นไม่มีโอกาสที่จะพูดว่า พวกข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นชาวชนบทจักได้โภชนะ ในกาลที่ไหน ดังนี้บ้าง. จริงอยู่ เจ้าพนักงานจะตกแต่งเตรียมโถงภัตตรไว้หลายพัน ที่ประตูทั้ง ๔ และที่พระลานหลวง. เพราะฉะนั้น มหาชนจะโกนหนวดอาบน้ำ สลัดเปลี่ยนผ้าบริโภคโภชนะได้ตามชอบใจ ในที่ที่ปรารถนาแล้ว ๆ อริยฐาน องค์อุโบสถไปยังประตูพระราชวังได้. เมื่อนายประตูถามแล้ว ๆ ว่า "ท่าน รักษาอุโบสถหรือ" ก็ตอบว่า "จะ รักษา" ด้วยเหตุ นั้นแล นายประตูจึงจะ พูดว่า "มาได้" แล้ว นำเข้าไปยังประตูพระราชวัง. พระเจ้านิมิราชทรงมี พระคุณที่ยิ่งใหญ่กว่า ด้วยคุณ ๒ ประการเหล่านี้ ด้วยประการดังกล่าวมานี้.

บทว่า เทวานัน ทาวตีสานัน ความว่า พวกเทวดาที่บังเกิดในภพ ชั้นดาวดึงส์. ได้ยินว่า เทวดาเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทของพระราชาผู้เสวยราช ธิ พระนครมิถิลา ในวิเทหรัฐ รักษาเบญจศีล กระทำอุโบสถกรรม จึงไป บังเกิดในชั้นนั้น จึงกล่าวสรรเสริญคุณของพระราชา. คำว่า พวกเทวดาชั้น ดาวดึงส์ ท่านกล่าวหมายเอาเทวดาเหล่านั้น.

บทว่า นิสินฺโน โหติ ความว่า พระราชาเสด็จขึ้นยังปราสาท

อันประเสริฐชั้นบน ประทับนั่งตรวจดูทาน และศีลอยู่. ได้ยินว่า ได้ทรง
มีพระดำริอย่างนี้ว่า ทานใหญ่กว่าศีล หรือศีลใหญ่กว่าทาน ถ้าทานใหญ่กว่า
เราก็จะท่วมทับ ให้แต่ท่านอย่างเดียว ถ้าหากศีลใหญ่กว่า ก็จักบำเพ็ญแต่ศีล
อย่างเดียว. เมื่อพระองค์ไม่อาจตกลงพระทัยได้ว่า อันนี้ใหญ่ สิ่งนี้ใหญ่
ท้าวสักกะจึงเสด็จมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์. ด้วยเหตุนี้ท่านจึงกล่าวไว้ว่า
อล โข อานนฺท ๗เป๗ สมฺมุเข ปาตุโรหิติ. ได้ยินว่า พระองค์
ทรงดำริอย่างนี้ว่า พระราชาเกิดความสงสัยขึ้นเพื่อจะตัดความสงสัยของพระองค์
ข้าพระองค์จะตอบปัญหาและจะถือเอาปญญาเพื่อเสด็จมาในที่นี้. เพราะฉะนั้น
จึงมาปรากฏเฉพาะพระพักตร์. พระราชาทรงเห็นรูปที่ไม่เคยเห็นก็ทรงเกิด
ความกลัว พระโลมาชูชน. ที่นั่นท้าวสักกะตรัสกะพระราชานั้นว่า "อย่าทรง
กลัวไปเลย มหาราช ถ้ามมาเถอะ จะวิลีชชนาถวาย จักบรรเทาความสงสัยของ
พระองค์ให้" ดังนี้. พระราชาตรัสถามปัญหาว่า

ข้าแต่มหาราชผู้เป็นใหญ่กว่าสรรพ

สัตว์ ข้าพระองค์ ขอถามพระองค์ ทาน ๑

พรหมจรรย์ ๑ (ศีล) ข้อไหนจะมีผลมาก
กว่ากัน.^๑

ท้าวสักกะตรัสว่า "ชื่อว่า ทานจะใหญ่อย่างไร ศีลเท่านั้นใหญ่
เพราะเป็นคุณอันประเสริฐที่สุด ข้าแต่มหาราช แม้ข้าพระองค์ได้ให้ท่านแก่
ชฎิลถึงหมื่นคนอยู่หมื่นปี แต่ปางก่อนยังไม่พ้นจากเปตวิสัย แต่ท่านผู้มีศีล
บริโศกทานของข้าพเจ้าได้ไปบังเกิดในพรหมโลก" ดังนี้ แล้วตรัสคาถา ดัง
ต่อไปนี้ว่า

บุคคลจะเข้าถึงความเป็นกษัตริย์ด้วย
พรหมจรรย์อย่างต่ำ และจะเข้าถึงความ
เป็นเทพด้วยพรหมจรรย์อย่างกลาง จัก
บริสุทธิได้ ด้วยพรหมจรรย์อย่างสูง
เพราะผู้ไม่มีเรื่อนบำเพ็ญตะบะทั้งหลายย่อม
เข้าถึงกายเหล่าใด กายเหล่านั้น อันใคร ๆ
ผู้บำเพ็ญเพียร ด้วยการอ่อนน้อมได้โดย
ง่ายไม่ได้.

ท้าวสักกะทรงบรรเทาความสงสัยของพระราชารายนี้แล้ว เพื่อให้ถือ
เอาปฏิญญาในการเสด็จไปยังเทวโลกจึงตรัสว่า ลาภา วต มหาราช ดังนี้
เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า อวิกมฺปมาโน ความว่า ไม่ทรงเกรงกลัว.
บทว่า อธิวาเสติ ความว่า พระราชาทรงรับเชิญแล้วด้วยพระดำรัสว่า
ข้าพระองค์จักชวนมหาชนให้บำเพ็ญกุศล อันข้าพระองค์ได้มาเห็นที่เป็นที่อยู่
ของท่านผู้มีบุญทั้งหลายแล้ว ย่อมอาจเพื่อบอกกล่าวได้สะดวกในถิ่นแห่ง
มนุษย์ ดังนี้. บทว่า เอว ภาทฺทนฺตฺวา ความว่า มาตลีเทพบุตร ทูลว่า
พระดำรัสของพระองค์เจริญ จงเป็นอย่างนั้น. บทว่า โยเชตุวา ความว่า
เทียมรถม้าอาชาในยพันธหนึ่งในยุคหนึ่งนั้นเทียว. แต่กิจที่พึงประกอบเฉพาะ
ส่วนหนึ่งของรถเหล่านั้นมิได้มี ย่อมอาจใจประกอบแล้วนั้นเทียว. ก็ทิพยรถ
นั้นใหญ่ยาวถึง ๒๕๐ โยชน์. จากสายเชือกถึงจอนรถ ๕๐ โยชน์. ที่เนื่องกับ
เพล ๕๐ โยชน์. ส่วนข้างหลังจำเดิมแต่ที่เนื่องกับเพล ๕๐ โยชน์ ทั้งคันล้วน
แต่ประกอบด้วยรัตนะมีวรรณะเจ็ด. สูงเทียมเทวโลก. ต่ำเท่ามนุษย์โลก
เพราะฉะนั้น ไม่พึงกำหนดว่า ส่งรถให้บ่ายหน้าไปภายได้. เหมือนอย่างว่า

ส่งไปสู่ทางเดินตามปรกติฉันใด พอพวกมนุษย์รับประทานข้าวในเวลาเย็นอิ่มเสร็จแล้ว ส่งไปทำให้เป็นคู่กับพระจันทร์ฉันนั้นทีเดียว. ได้เป็นเหมือนพระจันทร์ตั้งขึ้นเป็นคู่กันฉะนั้น. มหาชนเห็นแล้ว ต่างพูดกันว่า พระจันทร์ขึ้นเป็นคู่กัน. เมื่อใกล้เข้ามา ใกล้เข้ามาจึงรู้กันว่าไม่ใช่พระจันทร์เป็นคู่กัน เป็นวิมาน วิมานหนึ่ง ไม่ใช่วิมานอันหนึ่ง แต่เป็นรถคันหนึ่ง. แม้รถพอใกล้เข้ามาแล้วๆ ก็เป็นรถตามธรรมดาฉันนั้นเอง แม้มีม้าก็มีประมาณเท่ากับม้าตามธรรมดาฉันนั้นแหละ. ครั้นนำรถมาด้วยอาการอย่างนี้แล้ว กระทำประทักษิณปราสาทของพระราชินี แล้วกลับรถ ณ สิหบัญชรด้านปราจีน กระทำให้นายหน้าไปทางด้านที่ม้า จอดรถที่สิหบัญชรเตรียมเสด็จขึ้น ว่าข้าแต่มหाराช ขอพระองค์เสด็จขึ้นประทับเถิด.

พระราชาทรงดำริว่า ทิพยยานเราได้แล้ว จึงยังไม่เสด็จขึ้นทันทีทันใด. แต่ทรงประทานโอวาทแก่ชาวพระนครว่า จงดูเถิด พ่อเจ้า แม่เจ้า ทั้งหลาย ข้อที่ท้าวสักกะเทวราชทรงส่งรถมารับเรานั้น พระองค์มิได้ส่งมาเพราะอาศัยชาติและโคตร หรือตระกูลและประเทศ แต่เพราะทรงเลื่อมใสในคุณคือศีลาจารวัตรของเราจึงส่งมา ถ้าหากว่าพวกท่านทั้งหลายจะรักษาศีล ก็คงจะส่งมาแก่ท่านทั้งหลาย ชื่อว่า ศีลนี้สมควรแล้วเพื่อรักษา เรามิได้ไปเที่ยวยังเทวโลก ขอท่านทั้งหลายเป็นผู้ไม่ประมาทเถิด. ทรงสอนมหาชนให้ตั้งอยู่ในศีลห้าแล้วจึงเสด็จขึ้นรถ. แต่นั้นมาตลีสารถีแสดงทางเป็น ๒ ทางในอากาศคิดว่า แม้เราก็จักการทำความที่สมควรแก่มหाराช จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **อปิจ มหารา** ดังนี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **กตเมน** ความว่า ข้าแต่มหाराช ในบรรดาทางเหล่านี้ ทางหนึ่งไปนรก ทางหนึ่งไปสวรรค์ ข้าพระเจ้าจะนำพระองค์ไปทางไหนในทางเหล่านั้น. บทว่า **เยน** ความว่า ไปแล้วโดยทางใด สัตว์ทั้งหลายทำกรรม

อันลามก ย่อมเสวยผลแห่งกรรมอันลามก ในที่ใด ข้าพเจ้าย่อมอาจเพื่อเห็นที่
อันนั้น. แม้ในบทที่ ๒ ก็มีนัยดังนี้. แม้ความแห่งคาถาในชาดกว่า

ข้าแต่พระราชผู้ประเสริฐ ผู้เป็น
ใหญ่ยิ่งทุกทิศ ข้าพเจ้านำพระองค์ไป
ทางไหน สัตว์ผู้ทำกรรมชั่ว ไปทางหนึ่ง
สัตว์ผู้ทำกรรมดี ไปทางหนึ่งดังนี้.

เพราะเหตุนั้น พระเจ้านิมิราชจึงตรัสว่า

เราจักเห็นนรก อันเป็นที่อยู่แห่ง
ผู้ทำกรรมชั่วก่อน ซึ่งเป็นสถานที่ของผู้มี
กรรมชั่ว และเป็นทางไปของคนทุศีล.

บทว่า อุกยเนว มํ ความว่า คุณก่อนมาตลี ท่านจงนำเราไปโดยทางทั้งสอง
เราใคร่จะเห็นนรก แม้เทวโลก ก็อยากเห็น. ข้าพเจ้านำพระองค์ไปทาง
ไหนก่อน. จงนำไปโดยทางนรกก่อน. ลำดับนั้น มาตลีจึงแสดงมหานรก ๑๕
ขุม แก่พระราช ด้วยอานุภาพของตน. ในข้อนี้มีถ้อยคำกล่าวโดยพิสดาร
พึงทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในชาดกว่า

มาตลีเทพบุตรแสดงเวตรณี นทีนรก
ที่ข้ามได้แสนยาก เตือดพล่านประกอบ
ด้วยน้ำกรด ร้อนแล้วเปรียบดังเปลวไฟ
แก่พระราช.

มาตลีสารถิ ครั้นแสดงนรกแล้วก็กลับรถบ่าหันหน้าไปยังเทวโลก เมื่อแสดงวิมาน
ทั้งหลายของนางเทพธิดานามว่า ภรณี และของคณะเทพบุตรมีเทพบุตรนามว่า
โสณทินนะ เป็นหัวหน้า จึงนำไปยังเทวโลก. แม้ในข้อนี้ก็พึงทราบถ้อยคำ
อย่างพิสดาร โดยนัยที่กล่าวไว้ในชาดกนั้นแหละว่า

ก็นางเทพธิดาทิพระองค์หมายถึงนั้น
ชื่อภรณี เมื่อมีชีวิตอยู่บนโลก (มนุษย์)
เป็นทาสีเกิดแต่ทาสี ในเรือนของ
พราหมณ์ผู้หนึ่ง นางรู้แจ้งซึ่งแขก มีกาล
อันถึงแล้ว (ให้นั่งในอาสนะ อังคาสด้วย
สลากภัทร ที่ถึงแก่ตนโดยเคารพ ยินดีต่อ
ภิกษุ นั้นเป็นนิจ) ดูกุมารดา ยินดีต่อบุตร
ผู้จากไปนาน มาถึงในครั้งเดียวฉะนั้น
เป็นผู้สำรวจ (มีศีล) เป็นผู้จำแนกทาน (มี
จาคะ) จึงมาบังเกิดรีนเริงอยู่ในวิมาน.

ก็เมื่อพระโพธิสัตว์เสด็จไปอย่างนี้ พอกองรถกระทบพื้นธรณีชุ่มประดูจิตกุฎ
เทพนครก็มีความโกลาหล. หมู่เทพพากันละทิ้งท้าวสักกเทวราชไว้แต่พระองค์
เดียว ไปทำการต้อนรับพระมหาสัตว์. ท้าวสักกเทวราชเห็นพระมหาสัตว์นั้นมา
ถึงเทวค้ำทั้งหลายแล้ว เมื่อไม่ทรงอาจธำรงพระทัยได้ จึงตรัสว่า คุณอน
มหาราช ขอพระองค์จงทรงอภิรมย์ในเทวโลกทั้งหลาย ด้วยเทวานุภาพเถิด.
ได้ยินว่า ท้าวสักกะนั้น ทรงมีพระดำริอย่างนี้ว่า พระราชานี้เสด็จมาในวันนี้แล้ว
ทรงทำหมู่เทพให้อยู่พร้อมหน้าตน เพียงวันเดียวเท่านั้น ถ้าจักประทับอยู่สิ้น
หนึ่งวันสองวัน พวกเทพก็จะไม่ดูแลเรา ดังนี้. ท้าวสักกะนั้น ทรงริษยา
จึงตรัสอย่างนั้น ด้วยพระประสงค์นี้ว่า คุณอนมหาราช การที่พระองค์ประทับ
อยู่ในเทวโลกนี้จะไม่มีบุญ ขอพระองค์จงประทับอยู่ด้วยบุญของพวกอื่นเถิด.
พระโพธิสัตว์เมื่อทรงปฏิเสธว่า ท้าวสักกะแกไม่อาจแล้ว เพื่อดำรงพระทัยได้
เพราะอาศัยผู้อื่น แต่เป็นเหมือนภักษะที่ได้มา เพราะขอเขาได้มาฉะนั้น
จึงตรัสว่า พอละท่านผู้บริบูรณ์ ดังนี้ เป็นต้น. แม้ในชาดกท่านก็กล่าวไว้ว่า

สิ่งอันใดได้มาเพราะผู้อื่นให้ สิ่งนั้น
มีอุปมาเปรียบเทียบเหมือนอย่างยานที่ขอ
ยืมเขามา หรือทรัพย์ที่ยืมเขามา หม่อม
ฉันไม่ปรารถนา สิ่งที่ผู้อื่นให้

ควรกล่าวทุกเรื่อง.

ถามว่า ก็พระโพธิสัตว์เสด็จไปยังเทวโลกด้วยอรรถภาพมนุษย์กี่ครั้ง.
ตอบว่า สี่ครั้ง คือ เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้ามัน ชาติราชครั้งหนึ่ง เมื่อ
เสวยพระชาติเป็นพระเจ้าสาธินครั้งหนึ่ง เมื่อเสวยพระชาติเป็นคฤคยวิณวาทก
พรหมณ์ครั้งหนึ่ง เมื่อเสวยพระชาติเป็นพระเจ้านิมิตร์ครั้งหนึ่ง. เมื่อครั้งเป็น
พระเจ้ามัน ชาติ พระองค์ประทับอยู่ในเทวโลกสิ้นเวลาอสงไขยหนึ่ง. ก็เมื่อ
พระองค์ประทับ อยู่ในเทวโลกนั้น ท้าวสักกะเคลื่อนไปถึง ๓๖ พระองค์. เมื่อครั้ง
เป็นพระเจ้าสาธินราชประทับอยู่สัปดาห์หนึ่ง. ด้วยการนับอย่างมนุษย์ก็เป็น
๗๐๐ ปี. เมื่อครั้งเป็นคฤคยวิณวาทกะ และครั้งเป็นพระเจ้านิมิตร์ ประทับ
อยู่เพียงครู่เดียว. ด้วยการนับอย่างมนุษย์เป็น ๗ วัน. คำว่า **ตตุเถว มิลลิต्ठ
ปฏินนตี** ความว่า มาตีสารถิได้นำกลับมาประดิษฐานไว้ ณ พระที่อันมีสิริ
ตามเดิมนั้นเทียว (ห้องประทับ).

คำว่า **กพารชนกะ** เป็นพระนามของพระราชาบุตรนั้น. อนึ่ง ชน
ทั้งหลายกล่าวว่ากพารชนกะ เพราะมีจุดดำแดงเกิดขึ้น. คำว่า **พระราช
กุมารนั้นมิได้เสด็จออกจากพระราชนิเวศนี้ ทรงผนวช** ความว่า
พระองค์ได้ตรัสคำมีประมาณเพียงเท่านั้น. คำที่เหลือทั้งหมดได้ปรากฏตามเดิม
นั้นเทียว. ในคำว่า **สมุทฺเตโท โหติ** นี้พึงทราบวิภาคดังนี้ ใครตัด
กัถยานวัตร ขาดสูญไปเพราะอะไร ใครให้เป็นไป ย่อมชื่อว่าอันใครให้เป็น

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 89

ไปแล้ว. ในข้อนั้น ภิกษุผู้มีศีลเมื่อไม่กระทำความเพียรด้วยคิดว่า เราไม่อาจ
ได้พระอรหันต์ ชื่อว่า ย่อมตัด. กัลยาณวัตร ย่อมชื่อว่าอันผู้ทุศีลตัดแล้ว
พระเสกบุคคลทั้ง ๗ ย่อมให้เป็นไป. ย่อมชื่อว่าอันพระชินาสพให้เป็นไปแล้ว
คำที่เหลือในที่ทุกแห่งตั้งตั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาขมทวัมปสูตรที่ ๓

๔. มธุรสสูตร

ปัญหาว่าด้วยวรรณะ ๔

[๔๖๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง ท่านพระมหากัจจानะ อยู่ที่ป่าคุนธาวันใกล้เมืองมธุรา.
พระเจ้ามธุรราชอวันตีบุตรได้ทรงสดับว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ยินว่า
พระสมณะนามว่ากัจจานะ อยู่ที่ป่าคุนธาวันใกล้เมืองมธุรา กิตติศัพท์อันงาม
ของท่านกัจจานะนั้นจรไปว่า เป็นบัณฑิต ฉลาด มีปัญญา เป็นพหูสูต
มีถ้อยคำวิจิตร [แสดงธรรมได้กว้างขวาง] มีปฏิภาณงาม เป็นผู้ใหญ่และเป็น
พระอรหันต์ ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น เป็นความดี ดังนี้.
ลำดับนั้น พระเจ้ามธุรราชอวันตีบุตร รับสั่งให้เทียมยานอย่างดี ๆ เสด็จขึ้น
ประทับยานอย่างดี เสด็จออกจากเมืองมธุราโดยกระบวนพระที่นั่งอย่างดี ๆ ด้วย
ราชานุภาพอย่างยิ่งใหญ่ เพื่อจะพบเห็นท่านพระมหากัจจานะ เสด็จไปด้วยยาน
จนสุดทางแล้ว จึงเสด็จลงจากยานพระที่นั่ง ทรงดำเนินเข้าไปหาท่านพระ-
มหากัจจานะถึงที่อยู่ ทรงปราศรัยกับท่านพระมหากัจจานะ ครั้นผ่านการ
ปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่สมควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น
แล้วได้ตรัสกะท่านพระมหากัจจานะว่า ข้าแต่ท่านกัจจานะผู้เจริญ พราหมณ์
ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว
วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พวกพราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์
ผู้ที่ไม่ใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์ทั้งหลายเป็นบุตรของพรหมเป็นโอรส
เกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมสร้าง เป็นทายาทของพรหมดังนี้
เรื่องนี้ท่านพระกัจจานะจะว่าอย่างไร.

[๔๖๕] ท่านพระมหากัจจายนะถวายพระพรว่า คุณ่อมมหาบพิตร วาเช ที่พวกพราหมณ์ กล่าววว่าวรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นเลว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พวกพราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้ที่มีใช้พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์ทั้งหลายเป็นบุตรของพรหม เป็นโอรส เกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมสร้าง เป็นทายาทของพรหม ดังนี้ นั้นเป็นคำโฆษณาในโลกลเท่านั้น คุณ่อมมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นเลว ฯลฯ พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั้นเป็นแต่คำโฆษณาในโลกลเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คุณ่อมมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่กษัตริย์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้กษัตริย์...พราหมณ์... แพศย์... สูทร... ก็จะมีลูกขึ้นก่อน นอนหลัง คอยฟังรับใช้ พระพฤติให้ถูกใจ พุดไพเราะต่อกษัตริย์นั้น

ราชา. ข้าแต่พระกัจจายนะผู้เจริญ ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่กษัตริย์ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้กษัตริย์... พราหมณ์... แพศย์... สูทร... ก็จะมีลูกขึ้นก่อน นอนที่หลัง คอยฟังรับใช้ พระพฤติให้ถูกใจ พุดไพเราะแก่กษัตริย์นั้น.

[๔๖๖] คุณ่อมมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่พราหมณ์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้พราหมณ์...แพศย์...สูทร...กษัตริย์...ก็จะมีลูกขึ้นก่อน นอนที่หลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกใจ พุดไพเราะแก่พราหมณ์นั้น.

ข้าแต่พระกัจจายนะผู้เจริญ ถ้าแม้ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่พราหมณ์ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม้พราหมณ์...แพศย์...

ศูทร...กษัตริย์...ก็จะพึงลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกต้อง พุคไพบีระแก่พราหมณ์นั้น.

[๔๖๗] คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแม่ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่แพศย์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม่แพศย์...ศูทร...กษัตริย์...พราหมณ์...ก็จะพึงลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกต้อง พุคไพบีระแก่แพศย์นั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ถ้าแม่ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่แพศย์ ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม่แพศย์...ศูทร...กษัตริย์...พราหมณ์...ก็จะพึงลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกต้อง พุคไพบีระแก่แพศย์นั้น.

[๔๖๘] คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าแม่ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่ศูทร ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม่ศูทร...กษัตริย์...พราหมณ์...แพศย์...ก็จะพึงลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกต้อง พุคไพบีระแก่ศูทรนั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ถ้าแม่ความปรารถนาจะพึงสำเร็จแก่ศูทร ด้วยทรัพย์ ข้าวเปลือก เงินหรือทอง แม่ศูทร...กษัตริย์...พราหมณ์...แพศย์...ก็จะลุกขึ้นก่อน นอนทีหลัง คอยฟังรับใช้ ประพฤติให้ถูกต้อง พุคไพบีระแก่ศูทรนั้น.

[๔๖๙] คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนี้ วรรณะสี่เหล่านี้ย่อมเป็นผู้เสมอกันหรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านี้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้ วรรณะสี่เหล่านี้เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๗๐] คุณก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐ คือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว...พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั้น เป็นแต่คำโฆษณาเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คุณก่อน มหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความซื่อนั้นเป็นไหน กษัตริย์ในโลกนี้ พึงฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ พุศต่อเสียด พุศคำหยาบ พุศเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เมื่อตายไป พึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรกหรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงมีความ เข้าพระทัยในเรื่องนี้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ความจริง ถึงเป็นกษัตริย์ เมื่อฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ พุศต่อเสียด พุศคำหยาบ พุศเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ข้าพเจ้ามีความคิดเห็นในเรื่องนี้อย่างนี้ อนึ่ง ซื่อนี้ข้าพเจ้าได้ พึงมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๑] คีละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้า พระทัยซื่อนี้อย่างนั้น และเป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับซื่อนี้มาแต่พระ- อรหันต์ทั้งหลาย คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความซื่อนั้น เป็นไหน พราหมณ์... แพศย์...ศูทร... ในโลกนี้ เมื่อฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ พุศต่อเสียด พุศคำหยาบ พุศเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรกหรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในเรื่องนี้อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ความจริง ถึงจะเป็นพราหมณ์...เป็น แพศย์...เป็นศูทรก็ดี เมื่อฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุศเทจ พุศต่อเสียด พุศคำหยาบ พุศเพื่อเจ้อ มักโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ

เมื่อตายไป ก็ฟังเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ อนึ่ง ข้อนี้ข้าพเจ้าได้ฟังมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๒] ดีละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้าพระทัยข้อนี้ อย่างนั้น อนึ่ง เป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับอันมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลาย คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้เป็นผู้เสมอกันทั้งหมดหรือมิใช่ หรือ มหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านี้ อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้ วรรณะสี่เหล่านี้ ก็เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๗๓] คู่ก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว...พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั้นเป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไหน กษัตริย์ในโลกนี้ พึงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤตินิโคต ผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำหยาบ เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้อ ไม่มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป ฟังเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ หรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยในเรื่องนี้ อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจานะผู้เจริญ ความจริง ถึงเป็นกษัตริย์ เมื่อเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤตินิโคต ผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำหยาบ เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้อ ไม่มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป ฟัง

เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ อนึ่ง ข้อนี้ข้าพเจ้า ได้ฟังมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๔] ดิละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้า พระทัยข้อนี้ อย่างนั้น และเป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับข้อนี้ มาแต่พระ - อรหันต์ทั้งหลาย คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน พราหมณ์...แพศย์...ศูทร ในโลกนี้ ฟังเวทนาจากการฆ่าสัตว์ เวทนาจากการลักทรัพย์ เวทนาจากการประพฤติผิดในกาม เวทนาจากการ พุดเท็จ เวทนาจากการคำส่อเสียด เวทนาจากการคำหยาบ เวทนาจากการคำเพื่อเจ้า ไม่มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป ฟังเข้าถึงสุคติโลก สวรรค์หรือมิใช่ หรือมหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยในเรื่องนี้ อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจายนะผู้เจริญ ความจริง ถึงเป็นพราหมณ์...เป็นแพศย์ ...เป็นศูทรก็ดี เมื่อเวทนาจากการฆ่าสัตว์ เวทนาจากการลักทรัพย์ เวทนาจากการประพฤติผิดในกาม เวทนาจากการพุดเท็จ เวทนาจากการคำส่อเสียด เวทนาจากการคำหยาบ เวทนาจากการคำเพื่อเจ้า ไม่มักโลก มีจิตไม่พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เมื่อตายไป ฟังเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ ข้าพเจ้ามีความเห็นใน เรื่องนี้ อย่างนี้ อนึ่ง ข้อนี้ข้าพเจ้าได้ฟังมาแต่พระอรหันต์ทั้งหลายก็เช่นนั้น.

[๔๗๕] ดิละ ๆ มหาบพิตร เป็นความดีที่มหาบพิตรมีความเข้า พระทัยข้อนี้ อย่างนั้น และเป็นความดีที่มหาบพิตรได้ทรงสดับข้อนี้ มาแต่พระ อรหันต์ทั้งหลาย คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้เป็นผู้เสมอกัน หรือมิใช่ หรือ มหาบพิตรจะทรงมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านี้ อย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจายนะผู้เจริญ แน่นนอน เมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ก็ เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน .

[๔๗๖] ดูก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐ คือพรหมณ์เท่านั้น...พรหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั่นเป็นแต่คำโฆษณา ในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน กษัตริย์ในโลกนี้ พึงตัดช่อง หรือย่องเบา พึงทำการปล้นหรือคักคอยทำร้ายคนที่ทางเปลี่ยว หรือพึงคบหา ภริยาของผู้อื่น ถ้าราชบุรุษทั้งหลายจับเขาได้แล้ว พึงแสดงว่า ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจรประพฤติดื้อต่อพระองค์ พระองค์ทรงปรารณาจะลงพระราชอาญาสถานใดแก่โจรนี้ ของทรงโปรดให้ลงพระราชอาญาสถานนั้นเกิด ดังนี้ มหาบพิตรจะพึงโปรดให้ทำอะไรกะโจรนั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็พึงให้ฆ่าเสียหรือพึงฝากเสีย พึงเนรเทศเสีย หรือพึงทำตามสมควรแก่เหตุ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อเมื่อก่อนของเขาว่ากษัตริย์นั้น หายไปเสียแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าเป็นโจรนั้นเทียว.

[๔๗๗] ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน พรหมณ์...แพทย์...ศูทรในโลกนี้ พึงตัดช่องหรือย่องเบา พึงทำการปล้น หรือคักคอยทำร้ายคนที่ทางเปลี่ยว หรือพึงคบหาภริยาของผู้อื่น ถ้าราชบุรุษทั้งหลายจับเขาได้ แล้วพึงแสดงว่า ขอเดชะ ผู้นี้เป็นโจร ประพฤติผิดต่อพระองค์ พระองค์ทรงปรารณาจะลงพระราชอาญาสถานใดแก่โจรนี้ ของทรงโปรดให้ลงพระราชอาญาสถานนั้นเกิด ดังนี้ มหาบพิตรจะพึงโปรดให้ทำอะไรกะโจรนั้น .

ข้าแต่พระกัจจานะผู้เจริญ ข้าพเจ้าก็พึงให้ฆ่าเสียหรือพึงให้ฝากเสีย พึงเนรเทศเสียหรือพึงทำตามสมควรแก่เหตุ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อ

เมื่อก่อนของเขาว่าศูทรนั้น หายไปเสียแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าเป็นโจร
นั้นเทียว.

[๔๗๘] คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้น
เป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ก็เป็นผู้เสมอกันหมดหรือมิใช่
หรือมหาบพิตรจะมีความเข้าพระทัยในวรรณะสี่เหล่านั้นอย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนี้ วรรณะสี่เหล่านี้
ก็เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๗๙] คู่ก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวว่า วรรณะที่ประเสริฐ
คือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว...พราหมณ์เป็นทายาทของพรหม นั่น
เป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายแม้นี้ คู่ก่อน
มหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน กษัตริย์ในโลกนี้
พึงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงนุ่งห่มผ้ากาสาเยเสด็จจากพระราชนิเวศน์
ทรงผนวชเป็นบรรพชิต ทรงเว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ ทรงเว้นขาดจากการ
ลักทรัพย์ ทรงเว้นจากการพูดเท็จ ฉันทตอาหารครั้งเดียว พระพฤติ
พรหมจรรย์ มีศีลมีกัลยาณธรรม มหาบพิตรจะทรงทำอะไรกระษัตริย์บรรพชิต
นั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงกราบไหว้บ้าง พึงลูกรับบ้าง
พึงเชื่อเชิญด้วยอาสนะบ้าง พึงบำรุงราชบรรพชิตนั้นด้วยจีวร บิณฑบาต
เสนาสนะ และคิลานปัจจัยเภตัชบริวารบ้าง พึงจัดการรักษาป้องกันคุ้มครอง
อันเป็นธรรมกระษัตริย์นั้นบ้าง ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อเมื่อก่อน
ของเขาว่ากษัตริย์นั้นหายไปแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าสมณะนั้นเทียว.

[๔๘๐] คู่ก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็น
ไฉน พราหมณ์...แพศย์...ศูทรในโลกนี้ พึงปลงผมและหนวดนุ่งห่มผ้า-

กาสาเย ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ ฉันทตอาหารครั้งเดียว ประพฤติพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม มหาบพิตร จะพึงทำอะไรกับบรรพชิตนั้น.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ข้าพเจ้าพึงกราบไหว้บ้าง พึงถูกรับบ้าง พึงเชื่อเชิญด้วยอาสนะบ้าง พึงบำรุงบรรพชิตนั้น ๆ ด้วยจีวร บิณฑบาต เสนาสนะ และกิลานปัจฉัยภัสชบริวารบ้าง พึงจัดการรักษาป้องกันคุ้มครองอันเป็นธรรมแก่บรรพชิตนั้น ๆ บ้าง ชื่อนั้นเพราะเหตุไร เพราะชื่อเมื่อก่อนของผู้นั้นว่า สุทร นั้นหายไปแล้ว เขาย่อมถึงการนับว่าสมณะนั้นเทียว.

[๔๘๑] ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะเข้าพระทัยความชื่อนั้นเป็นไฉน ถ้าเมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ก็เป็นผู้เสมอกันหมดหรือมิใช่ หรือในวรรณะสี่เหล่านี้ มหาบพิตรจะมีความเข้าพระทัยอย่างไร.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ แน่นอน เมื่อเป็นเช่นนั้น วรรณะสี่เหล่านี้ก็เป็นผู้เสมอกันหมด ในวรรณะสี่เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็นจะต่างอะไรกัน.

[๔๘๒] ดูก่อนมหาบพิตร คำที่อาตมภาพกล่าวนี้ว่า วรรณะที่ประเสริฐคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นแล้ว วรรณะที่ขาวคือพราหมณ์เท่านั้น วรรณะอื่นดำ พราหมณ์เท่านั้นบริสุทธิ์ ผู้มิใช่พราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรพรหม เป็นโอรสเกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมนิรมิต เป็นทายาทของพรหม นั้นเป็นแต่คำโฆษณาในโลกเท่านั้น ดังนี้ บัณฑิตพึงทราบโดยปริยายนี้.

[๔๘๓] เมื่อท่านพระมหากัจจानะกล่าวอย่างนี้แล้ว พระเจ้ามธุรราช อวันตบุตรได้ตรัสว่า ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ภายตของท่านแจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ภายตของท่านแจ่มแจ้งนัก เปรียบเหมือนบุคคลหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืด

ด้วยหวังว่าผู้มีจักขุจักเห็นรูป ดังนี้ ฉันทิ พระกัจจानะผู้เจริญประกาศกรรม
โดยอเนกปริยายฉันทินั้นเหมือนกัน ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ข้าพเจ้านี้ขอถึง
พระกัจจानะผู้เจริญ พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระกัจจानะ
ผู้เจริญ จงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป

[๔๘๔] คุก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรอย่าทรงถึงอาตมภาพว่าเป็น
สรณะเลย จงทรงถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าที่อาตมภาพถึงว่าเป็นสรณะ นั้นว่าเป็น
สรณะเถิด.

ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ เดียวนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันต
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ที่ไหน

คุก่อนมหาบพิตร เดียวนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมา
สัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพานเสียแล้ว.

[๔๘๕] ข้าแต่พระกัจจानะผู้เจริญ ก็ถ้าข้าพเจ้าฟังได้ฟังว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น [ประทับอยู่] ในทางสิบโยชน์ ข้าพเจ้าก็พึงไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แม้สิ้นทาง
สิบโยชน์... สามสิบโยชน์... สี่สิบโยชน์... ห้าสิบโยชน์... แม้อ้อยโยชน์
ข้าพเจ้าก็จะพึงไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์
นั้น แม้สิ้นทางร้อยโยชน์ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพาน
เสียแล้ว ข้าพเจ้าจึงขอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า แม้เสด็จปรินิพพานแล้ว พร้อม
ทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ ว่าเป็นสรณะ ขอพระกัจจानะผู้เจริญ จงจำคำ
ข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อรรถกถามรุตสูตร

มรุตสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น บทว่า **มหากัจจानะ** คือ บุตรของปุโรหิต แห่งพระเจ้าอุชเชนีก์ในกาลเป็นคฤหัสถ์ มีรูปร่าง น่าดู นำมาซึ่งความเลื่อมใสและมีผิวดั่งทองคำ. บทว่า **มรุตาย** คือ ในพระนครมีชื่อนั้น. บทว่า **คุณุชวเน** คือ ในพระราชอุทยาน ชื่อ ถันหกคุณุชววัน . บทว่า **อวนฺติปฺตุโต** ได้แก่เป็นบุตรของธิดาแห่งพระราชาในอวันตีรัฐ. คำว่า **วฺทุโธ เจว อรหา** จ ความว่า ทั้งหนุ่ม ทั้งสมควร คือ มิได้ยกย่องอย่างคนแก่ฉะนั้น. ส่วนพระเถระเป็นผู้เจริญด้วย เป็นพระอรหันต์ด้วย. คำว่า **พฺราหฺมณา โภกจฺจาน** ความว่า ได้ยินว่า พระราชานั้น ถือลัทธิพราหมณ์ ฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนั้น. ในคำเป็นต้นว่า **พฺราหฺมณา วเสฏฺฐา วณฺณา** ท่านแสดงว่า พราหมณ์ท่านนั้นเป็นผู้ประเสริฐที่สุด ในฐานะที่ปรากฏแห่งชาติและโคตรเป็นต้น. บทว่า **หีนโณ ญฺโณ วณฺโณ** วรรณะอื่นต่ำ ความว่า ท่านกล่าวว่าวรรณะสามนอกนี้เป็นวรรณะต่ำชั่ว. บทว่า **สุกฺโก** แปลว่า ขาว. บทว่า **กณฺโห** แปลว่า ดำ. บทว่า **สุชฺฌนฺติ** ความว่า บริสุทธิในฐานะที่ปรากฏแห่งชาติและโคตรเป็นต้น. บทว่า **พฺรหฺมุโน ปฺตตา** ได้แก่ บุตรของมหาพรหม. บทว่า **โอรสา มฺขโต ชาตา** ความว่า อยู่ในอก ออกมาจากปาก ชื่อว่า โอรส เพราะอรรถว่า การทำไว้ที่อกให้เจริญดีแล้ว. บทว่า **พฺรหฺมชา** แปลว่า บังเกิดจากพระพรหม. บทว่า **พฺรหฺมนิรมิตา** ได้แก่พระพรหมนิรมิตแล้ว. บทว่า **พฺรหฺมทายาทา** คือ เป็นทายาทแห่งพระพรหม. บทว่า **โฆโสเยว โข เอโส** นั้น เพียงเป็นโวหาร. บทว่า **อิชฺฌเยย** แปลว่า พึงสำเร็จ.

หมายความว่า บรรดาทรัพย์เป็นต้น มีประมาณเท่าใด มโนรถของเขา ก็พึงเต็มด้วยทรัพย์เป็นต้น มีประมาณเพียงนั้น. บทว่า **ขตุติโยปิสุส** ตัด บทว่า **ขตุติโย อปิ อสุส** คือ เป็นผู้ลุกขึ้นก่อนสำหรับผู้ถึงความใหญ่. บทว่า **น เตสฺส เอตุถ กิญฺจิ** ความว่า ในวาระ ๔ เหล่านี้ ข้าพเจ้าไม่เห็น จะต่างอะไรกัน. บทว่า **อาสเนน วา นิมนฺนุเตยฺยาม** ความว่า พึงปิด อาสนะที่สำหรับนั่งแล้วเชิญว่า เชิญนั่งที่นี่. บทว่า **อภินิมนฺนุเตยฺยาม วา ตํ** ความว่า นำอาสนะนั้นมาแล้ว เชื้อเชิญ. ในการเชื้อเชิญนั้น อภิหาร (ความ เคารพ) มี ๒ อย่าง คือ ทั้งทางวาจา ทั้งทางกาย. คือ เมื่อพูดว่า ท่านมีความต้องการด้วยจีวรเป็นต้นอย่างไร ก็ขอจงบอกมาเกิดในขณะที่ท่านต้องการ แล้ว ๆ ดังนี้ ชื่อว่า เชื้อเชิญ เคารพทางวาจา. แต่เมื่อกำหนดเห็นความวิการ แห่งจีวรเป็นต้น กล่าววาท่านจงเอาผืนนี้ไปเถิด ถวายจีวรเหล่านั้น ชื่อว่า เคารพบูชาเชื้อเชิญทางกาย. ท่านกล่าวว่า **อภินิมนฺนุเตยฺยาม วา ตํ** ดังนี้ หมายเอาการเชื้อเชิญแม้ทั้งสองนั้น. บทว่า **รทฺขวารณคฺคฺคฺคฺ** ได้แก่ การ ค้ำครอง กล่าวคือ การรักษา และกล่าวคือ การป้องกัน ก็การรักษาที่เขา จัดตั้งบุคคลให้ถืออาวุธอยู่ ไม่ชื่อว่า การจัดแจงประกอบด้วยธรรม. ส่วนการจัดแจงห้ามมิให้คนหาฟันและคนหาใบไม้เป็นต้น เข้าไปในเวลาที่ไม่ควร ห้าม พรานเนื้อเป็นต้น มิให้จับเนื้อหรือปลาภายในเขตวิหาร ก็ชื่อว่า การจัดแจง ที่ประกอบด้วยธรรม. ท่านกล่าวว่า **ธมฺมิกํ** เพราะหมายเอาการห้ามอันนั้น. บทว่า **เอวํ สนฺนเต** ความว่า เมื่อบรรพชิตทั้ง ๔ วาระเสมอกัน สักการะ ว่าเป็นนักบวช มีอยู่. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งคืบทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถามจรสูตรที่ ๔

๑. บาติ นาทิ เอตุถ กิญฺจิ

๕. โภชิตราชกุมารสูตร

[๔๘๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ เกสภพามิคทายวัน เขตนครสูงสูมารคิระ ในภคคชนบท. ก็สมัยนั้น ปราสาทชื่อโกกนุท ของพระราชกุมารพระนามว่าโพธิ สร้างแล้วใหม่ ๆ สมณพราหมณ์หรือมนุษย์คนใดคนหนึ่งยังไม่ได้เข้าอยู่ ครั้งนั้น โภชิตราชกุมารเรียกมาณพนามว่าสัตถุชิกานบุตร. มาว่า มานี้แน่ เพื่อนสัตถุชิกานบุตร ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วจงถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โภชิตราชกุมารถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ และจงทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้ากับภิกษุสงฆ์ จงรับภัตตาหารเพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ของโภชิตราชกุมารเถิด. มาณพสัตถุชิกานบุตรรับคำสั่งโภชิตราชกุมารแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

ทรงรับนิมนต์

[๔๘๗] ครั้นมาณพสัตถุชิกานบุตรนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ โภชิตราชกุมารถวาย

บังคมพระบาทด้วยเศียรเกล้าและรับสั่งถามถึงพระโคดมผู้เจริญ ผู้มีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงมีพระกำลัง ทรงพระสำราญ และรับสั่งมาอย่างนี้ว่า ขอพระโคดมผู้เจริญกับพระภิกษุสงฆ์ จงรับภัตตาหารเพื่อเสวยในวันพรุ่งนี้ของโพธิราชกุมารเถิด. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับด้วยพระอาการดุชนิภาพ ครั้งนั้น มาณพัสัญชิกาบุตรทราบบว่าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับนิมนต์แล้ว จึงลุกจากอาสนะเข้าไปเฝ้าโพธิราชกุมาร แล้วทูลว่า เกล้ากระหม่อมได้กราบทูลพระโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น ตามรับสั่งของพระองค์แล้ว และพระสมณโคดมทรงรับนิมนต์แล้ว. พอล่วงราตรีนั้นไป โพธิราชกุมารรับสั่งให้ตกแต่งของเคี้ยวของฉันอย่างประณีตในนิเวศน์ และรับสั่งให้เอาผ้าขาวปูลาดโกกนุทปราสาทตลอดถึงบันไดชั้นสุดแล้วตรัสเรียกมาณพัสัญชิกาบุตรมาว่า มาที่นี่ เพื่อนสัจชิกาบุตร ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับแล้ว จงกราบทูลภักตกาลว่า ได้เวลาแล้ว พระเจ้าข้า ภัตตาหารสำเร็จแล้ว. มาณพัสัญชิกาบุตรรับคำสั่งโพธิราชกุมารแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้ายังที่ประทับ กราบทูลภักตกาลว่า ได้เวลาแล้ว พระโคดมผู้เจริญ ภัตตาหารสำเร็จแล้ว.

[๔๘๘] ครั้งนั้น เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตรวาสกแล้วทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของโพธิราชกุมาร. สมัยนั้น โพธิราชกุมารประทับยืนคอยรับเสด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ที่ภายนอกซุ้มประตู ได้ทรงเห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า กำลังเสด็จมาแต่ไกล จึงเสด็จออกต้อนรับ ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วเสด็จนำหน้าเข้าไปยังโกกนุทปราสาท. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าหยุดประทับอยู่ที่บันไดชั้นสุด. โพธิราชกุมารจึงกราบทูลว่า ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเถิด พระเจ้าข้า ขอนิมนต์พระสุคตเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเถิด พระเจ้าข้า

ข้อนี้จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่หม่อมฉันตลอดกาลนาน. เมื่อ
โพธิราชกุมารกราบทูลเช่นนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่งเสีย. แม้ครั้งที่สอง
โพธิราชกุมารก็กราบทูลว่า ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียบผ้าขาว
ไปเถิด พระเจ้าข้า ขอนิมนต์พระสุคตเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเถิด พระเจ้าข้า
ข้อนี้จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่หม่อมฉันตลอดกาลนาน.
เมื่อโพธิราชกุมารทูลเช่นนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่งเสีย แม้ครั้งที่สาม
โพธิราชกุมารก็กราบทูลว่า ขอนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไป
เถิด พระเจ้าข้า ขอนิมนต์พระสุคตเจ้าทรงเหยียบผ้าขาวไปเถิด พระเจ้าข้า
ข้อนี้จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่หม่อมฉัน ตลอดกาลนาน.
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทอดพระเนตรท่านพระอานนท์ ท่าน
พระอานนท์ได้ถวายพระพรว่า ดูก่อนพระราชาผู้มั่งคั่ง งามเก๋บผ้าขาวเสียดิ
พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงเหยียบแผ่นผ้า พระตถาคตเจ้าทรงแลดูประมุขชนผู้
เกิดในภายหลัง โพธิราชกุมาร รับสั่งให้เก็บผ้าแล้วให้ปูลาดอาสนะที่โกกนุท-
ปราสาทชั้นบน. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จขึ้นโกกนุทปราสาท แล้ว
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดไว้ถวายพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์. โพธิราชกุมารทรง
อังกาสภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธรเจ้าเป็นประมุขให้อิมหนาเพียงพอด้วยของเคี้ยวของ
ฉันอันประณีต ด้วยพระหัตถ์ของพระองค์. ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จ
วางพระหัตถ์จากบาตรแล้ว โพธิราชกุมารถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่งประทับนั่ง
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ หม่อมฉันมีความเห็นอย่างนี้ว่า ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความ
สุขไม่มี ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความทุกข์แล.

เสด็จเข้าไปหาอาหารดาบส

[๔๘๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนราชกุมาร ก่อนแต่ตรัสรู้ แม้เมื่ออวมภพยังไม่ได้ตรัสรู้ ยังเป็นโพธิสัตว์อยู่ ก็มีความคิดเห็นว่า ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยความสุขไม่มี ความสุขอันบุคคลจะพึงถึงได้ด้วยทุกข์แล. ดูก่อนราชกุมาร สมัยต่อมา เมื่ออวมภพยังเป็นหนุ่ม มีผมดำสนิท ประกอบด้วยวัยกำลังเจริญ เป็นปฐมวัย เมื่อมารดาบิดาไม่ปรารถนา [จะให้บวช] ร้องให้น้ำตานองหน้าอยู่ ได้ปลงผมและหนวด นุ่งผ้ากาสายะ ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต. ครั้นบวชอย่างนี้แล้ว แสวงหาว่าอะไรจะเป็นกุศล คั้นคว้าสันติวรบทอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งขึ้นไปกว่า จึงได้เข้าไปหาอาหารดาบส กาลามโคตร แล้วได้กล่าวว่า ดูก่อนท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะพระพฤติพรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้ ดูก่อนราชกุมาร เมื่ออวมภพกล่าวเช่นนี้แล้ว อาหารดาบส กาลามโคตรได้กล่าวกะอวมภพว่า ท่านจงอยู่เถิด ธรรมนี้เป็นเช่นเดียวกับธรรมที่บุตรผู้ฉลาดพึงทำลัทธิของอาจารย์นั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วบรรลุไม่นานเลย. อวมภพเล่าเรียนธรรมนั้นได้โดยฉับพลันไม่นานเลย. กล่าวญาณวาทและเถรวาทได้ด้วยอาการเพียงหุบปากเจรจาเท่านั้น อนึ่ง ทั้งอวมภพและผู้อื่นปฏิญาณได้ว่าเรารู้เราเห็น. อวมภพนั้นมีความคิดว่า อาหารดาบส กาลามโคตร จะประกาศได้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุถึงธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงศรัทธาเท่านั้น ดังนี้ ก็หาไม่ที่จริง อาหารดาบส กาลามโคตรรู้เห็นธรรมนี้อยู่. ครั้นแล้วอวมภพเข้าไปหาอาหารดาบส กาลามโคตรแล้วได้ถามว่า ดูก่อนท่านกาลามะ ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุแล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ. เมื่ออวมภพกล่าวเช่นนี้แล้ว อาหารดาบส กาลามโคตรได้ประกาศ

อากิญจัญญายตนะ. อาตมภาพก็มีความคิดเห็นว่า อาพารดาบส กาลามโคตร
เท่านั้นมีศรัทธาหาได้ ถือเราก็มีศรัทธา อาพารดาบส กาลามโคตรเท่านั้น
มีความเพียร...มีสติ...มีสมาธิ...มีปัญญา หาได้ ถึงเราก็มีความเพียร...
มีสติ...มีสมาธิ...มีปัญญา อย่ากระนั้นเลย เราพึงตั้งความเพียรเพื่อทำกรรม
ที่อาพารดาบส กาลามโคตรประกาศว่า ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้ว
เข้าถึงอยู่นั้นให้แจ้งเกิด. อาตมภาพนั้นทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้ว
บรรลุกรรมนั้นโดยฉับพลันไม่นานเลย ครั้นแล้วได้เข้าไปหาอาพารดาบส
กาลามโคตรแล้วได้ถามว่า คุณก่อนกาลามะ ท่านทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่ง
เอง บรรลุกรรมนี้ประกาศให้ทราบ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ.

อาพารดาบส กาลามโคตรตอบว่า คุณก่อนอาวุโส เราทำให้แจ้งชัดด้วย
ปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนี้แล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล.

อาตมภาพได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส แม้เราก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญา
อันยิ่งเอง บรรลุกรรมนี้แล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

อาพารดาบส กาลามโคตรกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส เป็นลาภของเราทั้ง
หลายหนอ เราทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เราทั้งหลายได้พบท่านสพรหมจารีเช่นท่าน
เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมใดแล้วประกาศให้ทราบ ท่าน
ก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนั้นแล้วประกาศให้ทราบ ท่าน
ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมใดแล้วประกาศให้ทราบ เราก็
ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนั้นแล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้
เรารู้กรรมใด ท่านก็รู้กรรมนั้น ท่านรู้กรรมใด เราก็รู้กรรมนั้น ดังนี้ เรา
เช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด เราก็เช่นนั้น ดังนี้. คุณก่อนอาวุโส บัด
นี้ เราทั้งสองจงมาอยู่ช่วยกันบริหารหมู่คณะนี้เถิด คุณก่อนราชกุมาร อาพารดาบส
กาลามโคตร เป็นอาจารย์ของอาตมภาพยังตั้งให้อาตมภาพผู้เป็นอันเตवासิกไว้

เสมอคน และยังบูชาอาตมภาพด้วยการบูชาอย่างยิ่ง ด้วยประการฉะนี้ อาตมภาพนั้นมีความคิดเห็นว่า ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความหน่าย เพื่อคลาย กำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ย่อมเป็นไปเพียงให้อุปบัติในอากิญจัญญายคนพรหมเท่านั้น อาตมภาพไม่พอใจ ธรรมนั้น เนื่องจากธรรมนั้นแล้วหลีกไปเสีย.

เสด็จเข้าไปหาอุทกดาบส

[๔๕๐] คุก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพแสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ค้นคว้าสันติวรบทอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งไปกว่า จึงเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้ว ได้กล่าวว่า คุก่อนท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพาศพรหมจรรย์ใน ธรรมวินัยนี้. เมื่ออาตมภาพกล่าวเช่นนี้แล้ว อุทกดาบส รามบุตรได้กล่าวว่า อยู่เถิดท่าน บุรุษผู้ฉลาดพึงทำให้แจ้งจัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ไม่นานเลยก็บรรลุ ลัทธิของอาจารย์คนแล้วอยู่ในธรรมใด ธรรมนี้เช่นนั้น อาตมภาพเล่าเรียน ธรรมนั้นได้โดยจับปล้นไม่นานเลย กล่าวญาณวาทและเถรวาทได้ด้วยอาการ เพียงหุบปากเจรจาเท่านั้น อนึ่ง ทั้งอาตมภาพและผู้อื่นปฎิญาณได้ว่า เราารู้เรา เห็น. อาตมภาพมีความคิดเห็นว่า ท่านรามบุตรจะได้ประกาศว่า เราทำให้ แจ้งจัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุถึงธรรมนี้ด้วยอาการเพียงศรัทธาเท่านั้น ดังนี้ ก็หาไม่ ที่จริงท่านรามบุตรรู้เห็นธรรมนี้อยู่. ครั้นแล้วอาตมภาพจึงเข้าไปหา อุทกดาบส รามบุตร แล้วได้ถามว่า คุก่อนท่านรามะ ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งจัด ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุแล้วประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ. เมื่ออาตมภาพกล่าวเช่นนี้ อุทกดาบส รามบุตรได้ประกาศแนวสัจญานา- สัจญายตนะ. อาตมภาพมีความคิดเห็นว่าท่านรามะท่านนั้นมีศรัทธาหาได้ ถึง เราก็มีศรัทธา ท่านรามะท่านนั้น มีความเพียร...มีสติ...มีสมาธิ...มีปัญญา หาได้ ถึงเราก็มีความเพียร...มีสติ...มีสมาธิ...มีปัญญา อย่างกระนั้น

เลย เราจึงตั้งความเพียรเพื่อทำกรรมที่ท่านรามะประกาศว่า ทำให้แจ้งชัดด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วบรรลुกรรมนั้นให้แจ้งเกิด. อาตมภาพได้ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง แล้วบรรลुกรรมนั้นโดยฉับพลัน ไม่นานเลย. ครั้นแล้ว อาตมภาพเข้าไปหาอุทกดาบส รามบุตรแล้วได้ถามว่า คุณก่อนท่านรามะ ท่านทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนี้แล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้หรือ.

อุทกดาบส รามบุตรตอบว่า คุณก่อนอาวุโส เราทำให้แจ้งชัดด้วย ปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุกรรมนี้แล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

อาตมภาพได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส แม้เราก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลुถึงกรรมนี้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้.

อุทกดาบส รามบุตรกล่าวว่า คุณก่อนอาวุโส เป็นลากของเราทั้งหลาย เราทั้งหลายได้ดีแล้ว ที่เราทั้งหลายได้พบท่านสพรหมจารีเช่นท่าน รามะทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง บรรลุถึงกรรมใดแล้วประกาศให้ทราบ ท่านก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองบรรลุถึงกรรมนั้นอยู่ ท่านทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองบรรลุถึงกรรมใด รามะก็ทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองบรรลุถึงกรรมนั้น แล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้ รามะรู้ยังกรรมใด ท่านก็รู้กรรมนั้น ท่านรู้กรรมใด รามะก็รู้ยังกรรมนั้น ดังนี้ รามะเช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด รามะก็เช่นนั้น ดังนี้ คุณก่อนอาวุโส บัดนี้ เชิญท่านมาบริหารหมู่คณะนี้เถิด. คุณก่อนราชกุมาร อุทกดาบสรามบุตรเป็นเพื่อนสพรหมจารีของอาตมภาพ ตั้งอาตมภาพไว้ในตำแหน่งอาจารย์ และบูชาอาตมภาพด้วยการบูชาอย่างยิ่ง. อาตมภาพ มีความคิดเห็นว่า กรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสนิท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน เป็นไป

เพียงให้อุปบัติในแนวสัญญาณสัญญาณตมพรหมเท่านั้น. อาตมภาพไม่พอใจ
ธรรมนั้น เบื่อจากธรรมนั้นหลีกไป.

[๔๕๑] คุณก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพแสวงหาอยู่ว่าจะอะไรเป็นกุศล
ค้นคว้าสันติวิธีรอบอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งขึ้นไปกว่า เทียวจาริกไปในมคธชนบทโดย
ลำดับ บรรลุถึงอุรุเวลาเสนานิคม ณ ที่นั้น อาตมภาพได้เห็นภาคพื้นน้ำรีนรมย์
มีไพรสมณฑน้ำเลื่อมใส มีแม่น้ำไหลอยู่ น้ำเย็นจืดสนิท มีทำนน้ำราบเรียบ
น้ำรีนรมย์ และมีโคจรตามโคจรอบ. อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ภาคพื้น
น้ำรีนรมย์หอ ไพรสมณฑน้ำ ก็น้ำเลื่อมใส แม่น้ำก็ไหล น้ำเย็นจืดสนิท ทำน้ำ
ก็ราบเรียบ น้ำรีนรมย์ และโคจรคามก็มีโคจรอบ สถานที่เช่นนี้สมควรเป็นที่
ตั้งความเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการความเพียรหอ. คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพ
นั่งอยู่ ณ ที่นั้นนั่นเอง ด้วยคิดเห็นว่า สถานที่เช่นนี้สมควรเป็นที่ทำความเพียร.

อุปมา ๓ ข้อ

[๔๕๒] คุณก่อนราชกุมาร ครั้งนั้น อุปมาสามข้อนำอัสจรรย์ ไม่ได้
เคยฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏแก่อาตมภาพ.

เปรียบเหมือนไม้สดชุ่มด้วยยางทั้งตั้งอยู่ในน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วย
หวังว่า จักถือเอาไม้นั้นมาสีให้เกิดไฟ จักทำไฟให้ปรากฏ ดังนี้ คุณก่อน
ราชกุมาร พระองค์จะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นโฉน บุรุษนั้นเอาไม้สด
ชุ่มด้วยยางทั้งตั้งอยู่ในน้ำมาสีไฟ พึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือ.

โพธิราชกุมารทูลว่า ข้อนี้ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุไร
เพราะไม้ยังสดชุ่มด้วยยางทั้งตั้งอยู่ในน้ำ บุรุษนั้นก็จะพึงเห็นดเหน็ดด้าบาก
กายเปล่า.

ดูก่อนราชกุมาร ข้อนี้นั้นใด สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ก็ถึงนั้น มีกายยังไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจในกาม ยังเสนาหาในกาม ยังหลงอยู่ในกาม ยังระหายในกาม ยังมีความเร่าร้อนเพราะกาม ยังละไม่ได้ด้วยดี ยังให้สงบระงับไม่ได้ด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงจะไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะรู้เพื่อจะเห็น เพื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า. ดูก่อนราชกุมาร อุปมาข้อที่หนึ่งนี้แล่นนำอัสจรรย ไม่เคยได้ฟังมาในก่อน มาปรากฏแก่อาตมภาพ.

[๔๕๗] ดูก่อนราชกุมาร อุปมาข้อที่สอง นำอัสจรรย ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏแก่อาตมภาพ เปรียบเหมือนไม้สดชุ่มด้วยยางตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จะเอาไม้นั้นมาสีให้เกิดไฟ จักทำไฟให้ปรากฏ ดูก่อนราชกุมาร พระองค์จะเข้าพระทัยความข้อนี้เป็นไฉน บุรุษนั้นเอาไม้สดชุ่มด้วยยางตั้งอยู่บนบกไกลน้ำมาสีไฟ พึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือ.

ข้อนี้ไม่ได้เลย พระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม้นั้นยังสดชุ่มด้วยยาง แม้จะตั้งอยู่บนบกไกลน้ำ บุรุษนั้นก็พึงเห็นคิดเห็น้อยลำบาคายเปล่า.

ดูก่อนราชกุมาร ข้อนี้นั้นใด สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายหลีกออกจากกาม แต่ยังมีความพอใจในกาม ยังเสนาหาในกาม ยังหลงอยู่ในกาม มีความระหายในกาม มีความเร่าร้อนเพราะกาม ยังละไม่ได้ด้วยดี ยังให้สงบระงับไม่ได้ด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงแม้จะไม่ได้เสวยทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะรู้

เพื่อจะเห็น เพื่อปัญญา เครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า. คุณก่อนราชกุมาร
อุปมาซื้อที่สองนี้ นำอัสจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏแก่
อาตมภาพ.

[๔๕๔] คุณก่อนราชกุมาร อุปมาซื้อที่สามนำอัสจรรย์ไม่เคยได้ฟังมา
ในกาลก่อนมาปรากฏแก่อาตมภาพ เปรียบเหมือนไม้แห้งเกราะทั้งตั้งอยู่บนบก
ไกลน้ำ ถ้าบุรุษฟังมาด้วยหวังว่า จักเอาไม้นั้นมาสีให้ไฟเกิด จักทำไฟให้
ปรากฏ ดังนี้. คุณก่อนราชกุมาร พระองค์จะเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นโณ
บุรุษนั้นเอาไม้แห้งเกราะทั้งตั้งอยู่บนบกไกลน้ำนั้นมาสีไฟ ฟังให้ไฟเกิด ฟัง
ทำให้ไฟปรากฏได้บ้างหรือ.

อย่างนั้น พระเจ้าข้า ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม้นั้นแห้งเกราะ
และทั้งตั้งอยู่บนบกไกลน้ำ.

คุณก่อนราชกุมาร ขอนี้ฉันใด สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง
ก็ฉันนั้นแล มีกายหลีกออกจากกามแล้ว ไม่มีความพอใจในกาม ไม่แสหาก
ในกาม ไม่หลงอยู่ในกาม ไม่ระหายในกาม ไม่เร้าร้อนเพราะกาม ละได้ด้วยดี
ให้สงบระงับด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวย
ทุกขเวทนาที่กล้าเผ็ดร้อนอันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงจะไม่ได้เสวยทุกข
เวทนาที่กล้าเผ็ดร้อน อันเกิดเพราะความเพียรที่ดี ก็ควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็น
เพื่อปัญญาเครื่องตรัสรู้ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าได้. คุณก่อนราชกุมาร อุปมา
ซื้อที่สามนี้ นำอัสจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อนนี้แล มาปรากฏแก่อาตมภาพ.
คุณก่อนราชกุมาร อุปมาสามซื้อนำอัสจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อนเหล่านี้แล
มาปรากฏแก่อาตมภาพ.

[๔๕๕] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
เราพึงกดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยใจ บีบให้แน่น ให้ร้อนจัด.

แล้วอาตมภาพก็กดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบให้แน่น ให้ร้อนจัด. เมื่ออาตมภาพกดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบให้แน่น ให้เราร้อนอยู่ เหนือก็ไหลจากรักแร้. คู่ก่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงจับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วกดบีบไว้ ให้เราร้อนก็ฉันทัน เหนือไหลออกจากรักแร้. คู่ก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารถแล้ว จะย่อหย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้แล้ว จะฟันเพื่อนก็หาไม่ได้ แก่การที่ปรารถความเพียรของอาตมภาพผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้น แลเสียดแทง กระสับกระส่ายไม่สงบระงับ.

[๔๕๖] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไรเราพึงฟังฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด แล้วอาตมภาพก็กลืนลมอัสสาสะปัสสาสะทั้งทางปากและทางจมูก เมื่ออาตมภาพกลืนลมอัสสาสะปัสสาสะทั้งทางปากและทางจมูก เสียงลมที่ออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ. เปรียบเหมือนเสียงสูบของช่องทองที่กำลึงสูบอยู่ดังเหลือประมาณ ฉันทใด เมื่ออาตมภาพกลืนลมอัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากและทางจมูก เสียงลมที่ออกทางช่องหูทั้งสองก็ดังเหลือประมาณ ฉันทนั้น. คู่ก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารถแล้วจะย่อหย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้แล้วจะได้ฟันเพื่อนก็หาไม่ได้ แต่การที่ปรารถความเพียรของอาตมภาพผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้น แลเสียดแทง ไม่สงบระงับแล้ว.

ฌานไม่มีลมปราณ

[๔๕๗] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไรเราพึงฟังฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด. แล้วอาตมภาพจึงกลืนลมอัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู เมื่ออาตมภาพกลืนลมอัสสาสะ-

ปีศาจสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมกล้ายิ่งย่อมเสียดแทงศีรษะ.
คู่อ่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงเชือดศีรษะด้วยมีดโกนอันคม
ฉับไฉ เมื่ออาตมภาพกลืนลมอัสสาสปีศาจสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู
ลมกล้ายิ่งย่อมเสียดแทงศีรษะ ฉะนั้น. คู่อ่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่
อาตมภาพปรารถแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หามิได้ สติที่ตั้งไว้แล้วจะได้พ้นเพื่อน
ก็หามิได้ แต่กายที่ปรารถความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยาก
นั้นแลเสียดแทง ไม่สงบระงับแล้ว.

[๔๘๘] คู่อ่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
เราพึงฟังฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด. แล้วอาตมภาพจึงกลืนลม
อัสสาสปีศาจสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู. เมื่ออาตมภาพกลืนลม
อัสสาสปีศาจสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็ปวดศีรษะเหลือทน.
คู่อ่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังพึงรัดศีรษะด้วยเชือกอันเขม็ง ฉับไฉ
เมื่ออาตมภาพกลืนลมอัสสาสปีศาจสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็ปวด
ศีรษะเหลือทน ฉะนั้น. คู่อ่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารถ
แล้วจะได้ย่อหย่อนก็หามิได้ สติที่ตั้งไว้จะได้พ้นเพื่อนก็หามิได้ แต่กายที่
ปรารถความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแล เสียดแทง
ไม่สงบระงับแล้ว.

[๔๘๙] คู่อ่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
เราพึงฟังฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด แล้วอาตมภาพจึงกลืนลม
อัสสาสปีศาจสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมกล้าเหลือประมาณ ย่อม
เสียดแทงท้อง คู่อ่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนนายโคฆาต หรือลูกมีอนายโค
ฆาตผู้ขยัน พึงเชือดท้องโคด้วยมีดเชือดโคอันคม ฉับไฉ เมื่ออาตมภาพกลืนลม
อัสสาสปีศาจสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ลมกล้าเหลือประมาณ ย่อม

เสียดแทงท้อง ฉะนั้น. คุณก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพปรารถแล้ว
จะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้จะได้ฟันเพื่อนก็หาไม่ได้ แต่กายที่ปรารถ
ความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแหละเสียดแทง ไม่สงบ
ระงับแล้ว.

[๕๐๐] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
เราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด. แล้วอาตมภาพจึงกลืนลม
อัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู. เมื่ออาตมภาพกลืนลม
อัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็มีความร้อนในกาย
เหลือทน. คุณก่อนราชกุมาร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังสองคน ช่วยกันจับ
บุรุษมีกำลังน้อยที่แขนคนละข้าง อย่างรมไว้ที่หลุมถ่านเพลิง ฉนใด เมื่อ
อาตมภาพกลืนลมอัสสาสะปัสสาสะ ทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็
มีความร้อนในกายเหลือทน ฉะนั้น. คุณก่อนราชกุมาร ก็ความเพียรที่อาตมภาพ
ปรารถแล้ว จะได้ย่อหย่อนก็หาไม่ได้ สติที่ตั้งไว้จะได้ฟันเพื่อนก็หาไม่ได้ แต่กาย
ที่ปรารถความเพียรของอาตมภาพ ผู้อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแหละเสียดแทง
ไม่สงบระงับแล้ว.

[๕๐๑] คุณก่อนราชกุมาร โอ เทวดาทั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้ว
กล่าวกันอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทำกาละเสียแล้ว. เทวดาบางพวกกล่าวอย่าง
นี้ว่า พระสมณโคดมไม่ได้ทำกาละแล้ว แต่กำลังทำกาละ. เทวดาบางพวก
กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมไม่ได้ทำกาละแล้ว กำลังทำกาละก็หาไม่ได้
พระสมณโคดมเป็นพระอรหันต์ ความอยู่เห็นปานนี้ นับว่าเป็นวิหารธรรม
ของพระอรหันต์.

[๕๐๒] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร
เราพึงปฏิบัติเพื่อตัดอาหารเสียโดยประการทั้งปวงเกิด. ครั้งนั้น เทวดาเหล่านั้น

เข้ามาหาอาการแล้วได้กล่าวว่า ลูกของท่านผู้บริบูรณ์ ท่านอย่าปฏิบัติเพื่อ
ตัดอาหารเสียโดยประการทั้งปวงเลย ถ้าท่านจักปฏิบัติเพื่อตัดอาหารเสียโดย
ประการทั้งปวง ข้าพเจ้าทั้งหลายจักแซกโอชาอันเป็นทิพย์ตามชุมชนของท่าน
ท่านจักได้ยังชีวิตให้เป็นอยู่ด้วยโอชาอันเป็นทิพย์นั้น. อาการที่ได้มีความคิด
เห็นว่า เราเองด้วยพึงปฏิญาณการไม่บริโภคอาหารเคยประการทั้งปวง เทวดา
เหล่านี้ด้วยพึงแซกโอชาอันเป็นทิพย์ตามชุมชนของเรา เราพึงยังชีวิตให้เป็นไป
ด้วยโอชาอันเป็นทิพย์นั้นด้วย ชื่อนั้นพึงเป็นมูสาแก่เรา ดังนี้. อาการ
บอกเลื่อกะเทวดาเหล่านั้น จึงกล่าวว่าอย่าเลย. แล้วอาการที่ได้มีความคิด
เห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงบริโภคอาหารลดลงวันละน้อยๆ คือ วันละพายมือ
บ้าง เท้าเชือกัวเขียวบ้าง เท้าเชือกัวพูบ้าง เท้าเชือกัวดำบ้าง เท้าเชือกัว
เมล็ดบัวบ้าง. อาการจึงบริโภคอาหารลดลงวันละน้อย คือ วันละพายมือบ้าง
เท้าเชือกัวเขียวบ้าง เท้าเชือกัวพูบ้าง เท้าเชือกัวดำบ้าง เท้าเชือกัว
เมล็ดบัวบ้าง เมื่อบริโภคอาหารลดลงวันละน้อยๆ คือ วันละพายมือบ้าง เท้าเชือกัวเขียวบ้าง
เท้าเชือกัวพูบ้าง เท้าเชือกัวดำบ้าง เท้าเชือกัวเมล็ดบัวบ้าง

[๕๐๓] เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง อวัยวะน้อยใหญ่ของ
อาการย่อมเป็นเหมือนเถาวัลย์มีข้อมาก หรือเถาวัลย์มีข้อมาก ฉะนั้น ตะโพก
ของอาการเป็นเหมือนเท้าอูฐ ฉะนั้น กระดูกสันหลังของอาการผุระกะ
เปรียบเหมือนเถาวัลย์ทวนาวี ซึ่งโครงของอาการขึ้นนูนเป็นร่องๆ ดังกลอน
ศาลาเก่ามีเครื่องมุงอันหล่นโทรมอยู่ ฉะนั้น ดวงตาของอาการกลมลึกเข้าไป
ไปในเขี้ยว ประหนึ่งดวงดาวปรากฏในบ่อน้ำลึก ฉะนั้น ผิวสีระของอาการ
ที่รับสัมผัสอยู่ก็เขียวแห้ง ดุจดั่งผลน้ำเต้าที่ตัดมาสดๆ อันลมและแดดกระทบ
อยู่ที่เขียวแห้ง ฉะนั้น. อาการภาทิดว่าจะลูบผิวหนังห้อง ก็จับถูกกระดูกสันหลัง
คิดว่าจะลูบกระดูกสันหลัง ก็จับถูกผิวหนังห้อง. ผิวหนังห้องกับกระดูกสันหลัง

ของอาตมภาพติดถึงกัน เมื่ออาตมภาพคิดว่าจะถ่ายอุจจาระ หรือปัสสาวะ ก็
เซซวนล้มลงในที่นั่นเอง เมื่อจะให้กายนี้แลมีความสบาย จึงเอาฝ่ามือลูบตัว
เมื่ออาตมภาพเอาฝ่ามือลูบตัว ขนทั้งหลายมีรากเน่าก็หล่นตกจากกาย มนุษย์
ทั้งหลายเห็นอาตมภาพแล้วกล่าวกันอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมคำไป. มนุษย์
บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมไม่คำเป็นแต่กล้าไป. มนุษย์บางพวก
กล่าวอย่างนี้ว่า จะว่าพระสมณโคดมคำไปก็ไม่ใช่ จะว่ากล้าไปก็ไม่ใช่ เป็น
แต่พริ้วไป. คู่ก่อนราชกุมาร จิวรรณอันบริสุทธิผุดฟ่องของอาตมภาพ
ถูกกำจัดเสียแล้ว เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง.

[๕๐๔] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง ในอดีตกาล ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่
เกิดเพราะความเพียรอย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคต จักได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะ
ความเพียรอย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ จักไม่ยิ่งไปกว่านี้. สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใด
เหล่าหนึ่งในปัจจุบัน ได้เสวยอยู่ซึ่งทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะ
ความเพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ จะไม่ยิ่งไปกว่านี้. แต่เราก็ไม่ได้บรรลุ
อุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสส [ความรู้ความเห็นของพระอริยะอัน
วิเศษอย่างสามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์] ด้วยทุกกรกิริยาที่เผ็ดร้อนนี้ จะ
พึงมีทางเพื่อตรัสรู้อย่างอื่นกระมังหนอ.

เสวยพระกระยาหาร

[๕๐๕] คู่ก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า เราจำได้อยู่
เมื่องานวัปปมงคลของท้าวศากยะผู้พระบิดา เรานั่งอยู่ที่ร่มไม้หว่าอันเขือกยื่น
สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติ

และสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ทางนี้แหละหนอ พึงเป็นทางเพื่อตรัสรู้. อาตมภาพได้มีความรู้สึกอันแล่นไปตามสติว่าทางนี้แหละ เป็นทางเพื่อตรัสรู้. อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า เราจะกลัวแต่สุขซึ่งเป็นสุขเว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม หรือ. และมีความคิดเห็นต่อไปว่า เราไม่กลัวแต่สุขซึ่งเป็นสุขเว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรมละ การที่บุคคลผู้มีกายผอมเหลืองเ็นอย่างนี้ จะถึงความสุขนั้น ไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงบริโภคอาหารหยาบคือข้าวสุก ขนมสดเถิด. อาตมภาพจึงบริโภคอาหารหยาบคือข้าวสุก ขนมสด. ก็สมัยนั้น ปัญจวัคคีย์ ภิกษุ บำรุงอาตมภาพอยู่ด้วยหวังว่าพระสมณโคดมจักบรรลुरुธรรมใด ก็จักบอกรธรรมนั้นแก่เราทั้งหลาย นับแต่อาตมภาพบริโภคอาหารหยาบคือข้าวสุก ขนมสด ปัญจวัคคีย์ภิกษุก็พากันเบือนหน้าจากอาตมภาพหลีกไปด้วยความเข้าใจว่า พระสมณโคดมเป็นผู้มักมาก กลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากไปเสียแล้ว. ครั้นอาตมภาพบริโภคอาหารหยาบมีกำลังขึ้นแล้ว ก็สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรมทั้งหลาย บรรลุปฐมฌาน มีวิตก มีวิจารณ์ มีปีติแล้วสุขเกิดแต่วิเวกอยู่.

บรรลุตติยฌาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่.

มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ตติยฌานนี้ เป็นผู้ที่มีอุเบกขา มีสติอยู่เป็นสุข.

บรรลุตตตถฌาน ไม่มีทุกข์ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์ และดับ โสมนัส โทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิอยู่.

[๕๐๖] อาตมภาพนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้

โน้มน้อมจิตไปเพื่ออุปเพณิวาสนานุสติญาณ. อาตมภาพนั้นย่อมระลึกชาติก่อนได้ เป็นอันมาก คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง ฯลฯ อาตมภาพนั้น ย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วย ประการฉะนี้. คุณก่อนราชกุมาร นี้เป็นวิชาที่หนึ่งที่อาตมภาพได้บรรลุแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว อยู่.

[๕๐๗] อาตมภาพนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้ โน้มน้อมจิตไปเพื่อรู้จุดและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย. อาตมภาพนั้นย่อมเห็นหมู่ สัตว์ที่กำลังจุด กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ฯลฯ ย่อมรู้ชัด ซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้. คุณก่อนราชกุมาร นี้เป็นวิชา ที่สองที่อาตมภาพได้บรรลุแล้วในมัชฌิมยามแห่งราตรี อวิชาถูกกำจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพ ผู้ไม่ประมาท มีความเพียรมีตนส่งไปแล้วอยู่.

[๕๐๘] อาตมภาพนั้นเมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้ โน้มน้อมจิตไปเพื่ออัสวักขญาณ. ได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้ อาสวะ นี้ อาสวสมุทัย นี้อัสวนิโรธ นี้อัสวนิโรธคามินีปฏิปทา. เมื่ออาตมภาพนั้น รู้เห็นอย่างนี้ จิตก็หลุดพ้นแล้ว แม้จากกามาสวะ แม้จากภวาสวะ แม้จาก อวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่าชาติสิ้น แล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความ เป็น

อย่างนี้มีได้มี. คุณก่อนราชกุมาร นี่เป็นวิชาที่สามที่อาตมภาพได้บรรลุแล้วในปัจฉิมยามแห่งราตรี อวิชาถูกกำจัดแล้ว วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดถูกกำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้ว แก่อาตมภาพผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีคนส่งไปแล้วอยู่.

ความเป็นผู้มีมีความขวนขวายน้อย

[๕๐๘] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพนั้นได้มีความคิดเห็นว่า ธรรมที่เราบรรลุแล้วนี้เป็นธรรมลึก ยากที่จะเห็นได้ สัตว์อื่นจะตรัสรู้ตามได้ยาก เป็นธรรมสงบระงับ ประณีต ไม่เป็นวิสัยที่จะหยั่งลงได้ด้วยความคิด เป็นธรรมละเอียด อันบัณฑิตจะพึงรู้แจ้ง. ก็หมู่มสัตว์นี้มีความอาลัยเป็นที่รุกรมย์ ยินดีในความอาลัย บันเทิงนักในความอาลัย. ก็การที่หมู่มสัตว์ผู้มีความอาลัยเป็นที่รุกรมย์ ยินดีในความอาลัย บันเทิงนักในความอาลัย จะเห็นรณะนี้ได้ โดยยาก คือ สภาพที่อาศัยกันเกิดขึ้นเพราะความมีสิ่งนี้เป็นปัจจัย. แม้ฐานะนี้ก็เห็นได้ยาก คือ สภาพเป็นที่ระงับสังขารทั้งปวง ความสลесคินอุปธิทั้งปวง ความสิ้นตัณหา ความปราศจากความกำหนัด ความดับโดยไม่เหลือ นิพพาน. ก็เราพึงแสดงธรรม และสัตว์เหล่าอื่นก็จะไม่รู้ทั่วถึงธรรมของเรา นั้นจะพึงเป็นความเหน็ดเหนื่อยเปล่า เป็นความลำบากเปล่าของเรา. คุณก่อนราชกุมาร ที่นั่น คาถาอันนำอัสจรรย ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏแจ่มแจ้งกะอาตมภาพว่า

บัดนี้ ยังไม่สมควรจะประกาศธรรม

ที่เราบรรลุได้โดยยาก ธรรมนี้อันสัตว์

ทั้งหลาย ผู้ถูกราคะโทสะครอบงำไม่

ตรัสรู้ได้ง่าย สัตว์ทั้งหลาย อันราคะย่อม

แล้ว อันกองมืดหุ้มห่อแล้ว จักไม่เห็น

ธรรม อันยังสัตว์ให้ไปทวนกระแส

ละเอียด ลึกซึ้ง เห็นได้ยาก เป็นอณู

ดังนี้.

ดูก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพเห็นตระหนกอยู่ดังนี้ จิตของอาตมภาพ ก็โน้มไปเพื่อความเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม.

[๕๑๐] ดูก่อนราชกุมาร ครั้งนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ทราบความ ปรีวิตกแห่งใจของอาตมภาพด้วยใจแล้ว ได้มีความปรีวิตกว่า ดูก่อนท่านผู้เจริญ โลกจะฉิบหายละหนอ ดูก่อนท่านผู้เจริญ โลกจะฉิบหายละหนอ เพราะจิตของ พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้มไปเพื่อความเป็นผู้มีความขวนขวายน้อย ไม่น้อมไปเพื่อแสดงธรรม. ครั้นแล้ว ท้าวสหัมบดีพรหมหายไปในพรหมโลก มาปรากฏข้างหน้าของอาตมภาพ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง ฟิงเหยียดแขนที่ คู้่ออก หรือฟิงคู้แขนที่เหยียดเข้าจะนั้น. ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหม ห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีมาทางอาตมภาพแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่ พระองค์ผู้เจริญ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์เถิด ขอพระสุคตจงทรงแสดงธรรมเถิด สัตว์ทั้งหลายผู้มีกิเลสจตุรฐีในจักขุน้อยมีอยู่ ย่อมจะเสื่อมเพราะไม่ได้ฟังธรรม สัตว์ทั้งหลายผู้รู้ทั่วถึงธรรมจักยังมีอยู่. ดูก่อน ราชกุมาร ท้าวสหัมบดีพรหมได้กล่าวคำนี้แล้ว ครั้นแล้ว ภายหลังได้กล่าว คาถาประพันธ์อื่นนี้อีกว่า

ธรรมที่ผู้มีมลทินทั้งหลายคิดกันแล้ว

ไม่บริสุทธิ ได้ปรากฏในชนชาวมคธ

ทั้งหลายมาก่อนแล้ว ขอพระองค์จงเปิด

อริยมรรค อันเป็นประตูพระนิพพานเถิด

ขอสัตว์ทั้งหลายจงได้ฟังธรรมที่พระองค์ผู้
ปราศจากมลทิน ตรัสรู้แล้วเกิด ข้าแต่
พระองค์ผู้มีเมธาดี มีจักรุรอบคอบ ขอ
พระองค์ผู้ปราศจากความโศก จงเสด็จ
ขึ้นปัญญาปราสาทอันแล้วด้วยธรรม ทรง
พิจารณาประชุมชนผู้เคลื่อนกล่นด้วย
ความโศก อันชาติชราครอบงำแล้ว
เปรียบเหมือนบุคคลผู้มีจักขุยืนอยู่บนยอด
ภูเขาหินล้วน พึงเห็นประชุมชนโดยรอบ
ฉะนั้น ข้าแต่พระองค์ผู้กล้าทรงชนะ
สงคามแล้ว ผู้นำสัตว์ออกจากกันดารผู้
ไม่เป็นหนี้ ขอจงเสด็จลุกขึ้นเที่ยวไปใน
โลกเถิด ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
ธรรมเถิด สัตว์ผู้รู้ทั่วถึงจักมีอยู่.

สัตว์เปรียบด้วยดอกบัว ๓ เหล่า

[๕๑๑] คู่ก่อนราชกุมาร ครั้นอาตมภาพทราบทั่วว่าสหัมบดีพรหม
อาราธนาและอาศัยความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย จึงตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ.
เมื่ออาตมภาพตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ก็ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสจตุลีสี่ใน
จักขุน้อยก็มี มีกิเลสจตุลีสี่ในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อน
ก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้
ได้ยากก็มี บางพวกมีปรกติเห็นโทษในปรโลกโดยเป็นภัยอยู่ก็มี. เปรียบเหมือน
ในกอบัวขาบ ในกอบัวหลวง หรือในกอบัวขาว ดอกบัวขาบ ดอกบัวหลวง

หรือดอกบัวขาว ซึ่งเกิดในน้ำ เจริญในน้ำ บางเหล่ายังไม่พ้นน้ำ จมอยู่ในน้ำ น้ำหล่อเลี้ยงไว้ บางเหล่าตั้งอยู่เสมอน้ำ บางเหล่าตั้งขึ้นพ้นน้ำ น้ำไม่ติด ฉะนั้นใด. คุณก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพตรวจดูโลกด้วยพุทธจักขุ ก็ฉนั้นนั้น ได้เห็นหมู่สัตว์ซึ่งมีกิเลสคุณุชฺฐิในจักขุน้อยก็มี มีกิเลสคุณุชฺฐิในจักขุมากก็มี มีอินทรีย์แก่กล้าก็มี มีอินทรีย์อ่อนก็มี มีอาการดีก็มี มีอาการเลวก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ง่ายก็มี จะพึงสอนให้รู้ได้ยากก็มี บางพวกมีปรกติเห็นโทษในปรโลก โดยเป็นภัยอยู่ก็มี. คุณก่อนราชกุมารครั้งนั้น อาตมภาพได้กล่าวรับท้าวสหัมบดี พรหมด้วยคาถาว่า

คุณก่อนพรหม เราเปิดประตูอมต-
นิพพานแล้ว เมื่อสัตว์ทั้งหลายผู้มีโสต
จงปล่อยศรัทธามาเถิด เราสำคัญว่าจะ
ลำบาก จึงไม่กล่าวธรรมอันคล่องแคล่ว
ประณีต ในมนุษย์ทั้งหลาย.

ลำดับนั้น ท้าวสหัมบดีพรหมทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดโอกาสเพื่อจะแสดงธรรมแล้ว จึงอภิวัตตอาตมภาพ ทำประทักษิณแล้ว หายไปในที่นั่นเอง.

ทรงปรารภปฐมเทศนา

[๕๑๒] คุณก่อนราชกุมาร อาตมภาพได้มีความดำริว่า เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้จับปล้น. ครั้นแล้ว อาตมภาพ ได้มีความคิดเห็นว่า อาฬารดาบสกาลามโคตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาด มีเมฆา มีกิเลสคุณุชฺฐิในจักขุน้อยมานาน ถ้ากระไร เราพึงแสดงธรรมแก่อาฬารดาบสกาลามโคตรก่อนเถิด เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้โดยจับปล้น. ที่นั่น เทวดาทั้งหลาย

เข้ามาหาอาตมภาพแล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อาพารดาบส
กาลามโคตร ทำการละเสียเจ็ดวันแล้ว. และความรู้ความเห็นก็เกิดขึ้นแก่อาตม -
ภาพว่า อาพารดาบส กาลามโคตรทำกาลละเสียเจ็ดวันแล้ว. อาตมภาพได้มี
ความคิดเห็นว่า อาพารดาบส กาลามโคตรเป็นผู้เสื่อมใหญ่แล ก็ถ้าเธอพึงได้
ฟังธรรมนี้พึงรู้ทั่วถึงได้จับพลันทีเดียว. ครั้นแล้วอาตมภาพได้มีความดำริว่า
เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้จับพลัน แล้ว
อาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า อุทกดาบสรามบุตรนี้ เป็นบัณฑิต ฉลาด
มีเมธา มีกิลตศุจจุลในจักขุนี้ยาวนาน ถ้ากระไร เราพึงแสดงธรรมแก่
อุทกดาบสรามบุตรก่อนเถิด เธอจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้จับพลัน. ที่นั่น เทวดา
ทั้งหลายเข้ามาหาอาตมภาพ แล้วได้กล่าวว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อุทกดาบส
รามบุตรทำกาลละเสียแล้วเมื่อพลบค่านี้อเอง. และความรู้ความเห็นก็เกิดขึ้นแก่
อาตมภาพว่า อุทกดาบสรามบุตร ทำกาลละเสียแล้วเมื่อพลบค่านี้อเอง. อาตมภาพ
ได้มีความคิดเห็นว่า อุทกดาบสรามบุตรเป็นผู้เสื่อมใหญ่แล ก็ถ้าเธอพึงได้ฟัง
ธรรมนี้ ก็จะพึงรู้ทั่วถึงได้จับพลันทีเดียว. ครั้นแล้ว อาตมภาพได้มีความ
ดำริว่า เราพึงแสดงธรรมแก่ใครก่อนหนอ ใครจักรู้ทั่วถึงธรรมนี้ได้จับพลัน.
แล้วอาตมภาพได้มีความคิดเห็นว่า ภิกษุปัญจวัคคีย์มีอุปการะแก่เรามาก บำรุง
เราผู้มีตนส่งไปแล้ว เพื่อความเพียร ถ้ากระไร เราพึงแสดงธรรมแก่ภิกษุ
ปัญจวัคคีย์ก่อนเถิด. แล้วอาตมภาพได้มีความดำริว่า เดียวนี้ภิกษุปัญจวัคคีย์
อยู่ที่ไหนหนอ. ก็ได้เห็นภิกษุปัญจวัคคีย์อยู่ที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ใกล้เมือง
พาราณสี ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์. ครั้นอาตมภาพอยู่ที่
ตำบลอรุเวลาตามควรแล้ว จึงได้หลีกจาริกไปทางเมืองพาราณสี.

[๕๑๓] คุกก่อนราชกุมาร อุปกาชีวกได้พบอาตมภาพผู้เดินทางไกล
ที่ระหว่างแม่น้ำคยา และไม้โพธิ์ต่อกัน แล้วได้กล่าวกะอาตมภาพว่า คุกก่อน

ผู้มีอายุ อินทรีย์ของท่านส่องใส่นัก ผิวพรรณของท่านบริสุทธิ์ผุดผ่อง ท่านบวช
เฉพาะใคร ใครเป็นศาสดาชอบท่าน หรือท่านชอบใจธรรมของใคร. คุณก่อน
ราชกุมาร เมื่ออุปกาชีวิตกล่าวอย่างนี้แล้ว อาตมภาพได้กล่าวตอบอุปกาชีวิต
ด้วยคาถาว่า

เราเป็นผู้รอบจำธรรมทั้งปวง เป็น
ผู้รู้ธรรมทั้งปวง อันค้นหาและทูลไม่ติด
แล้วในธรรมทั้งปวง เป็นผู้ละธรรมทั้งปวง
น้อมไปในธรรมเป็นที่สิ้นค้นหาแล้ว รู้
แล้วด้วยปัญญาอันยิ่งเอง จะพึงเจาะจง
ใครเล่า อาจารย์ของเราไม่มี คนผู้เช่นกับ
ด้วยเราก็ไม่มี บุคคลผู้เปรียบด้วยเรา ไม่
มีในโลกกับทั้งเทวโลก เพราะเราเป็น
พระอรหันต์ในโลก เป็นศาสดา ไม่มี
ศาสดาอันยิ่งขึ้นไปกว่า เราผู้เดียวตรัสรู้
เองโดยชอบ เป็นผู้เย็น เป็นผู้ดับสนิทแล้ว
เราจะไปยังเมืองกาสิ เพื่อจะยังธรรมจักร
ให้เป็นไป เมื่อสัตว์โลกเป็นผู้มืด เราได้
ตีกลองประกาศอมตธรรมแล้ว.

อุปกาชีวิตถามว่า คุณก่อนผู้มีอายุ ท่านปฎิญาณว่า ท่านเป็นพระอรหันต์
อนันตชินะ (ผู้ชนะไม่มีที่สิ้นสุด) ฉะนั้นหรือ.

อาตมภาพตอบว่า

ชนทั้งหลายผู้ถึงธรรมที่สิ้นตัณหา

เช่นเราแหละ ชื่อว่าเป็นผู้ชนะ บาบธรรม

ทั้งหลายอันเราชนะแล้ว เหตุนั้นแหละ

อุปกะ เราจึงว่า ผู้ชนะ.

ดูก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้แล้ว อุปกาชีวก กล่าวว่า ฟังเป็นให้พอเถิดท่าน สันติริษะแลบดินแล้วหลีกไปคนละทาง.

เสด็จเข้าไปหาปัญจวัคคีย์

[๕๑๔] ครั้งนั้น อาตมภาพเที่ยวจาริกไปโดยลำดับ ได้เข้าไปหา ภิกษุปัญจวัคคีย์ยังป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เขตเมืองพาราณสี. ดูก่อนราชกุมาร ภิกษุปัญจวัคคีย์ ได้เห็นอาตมภาพกำลังมาแต่ไกลเที่ยว แล้วได้ตั้งกติกาสัญญากันไว้ว่า ดูก่อนผู้มีอายุทั้งหลาย พระสมณโคดมพระองค์นี้ เป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก กำลังมาอยู่ เราทั้งหลายไม่ ฟังกราบไหว้ ไม่ฟังลูกรับ ไม่ฟังรับบาตรและจีวร แต่ฟังแต่ตั้งอาสนะไว้ ถ้าเธอปรารถนาก็จักนั่ง. อาตมภาพเข้าไปใกล้ภิกษุปัญจวัคคีย์ ด้วยประการ ใด ๆ ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ไม่อาจจะตั้งอยู่ในกติกาสัญญาของตน ด้วยประการนั้น ๆ บางรูปลูกรับอาตมภาพ รับบาตรและจีวร บางรูปปูลาดอาสนะ บางรูปตั้งน้ำ ล้างเท้า แต่ยังไม่ร้องเรียกอาตมภาพโดยชื่อ และยังไม่ใช้คำว่า อาวุโส. เมื่อภิกษุ ปัญจวัคคีย์กล่าวเช่นนี้ อานุภาพได้กล่าวว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย อย่าร้องเรียกตาคดโดยชื่อ และใช้คำว่า อาวุโสเลย ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ตาคดเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเงี้ยวโศตลงเถิด เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราบรรลุแล้ว เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลาย

ปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไรก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอันยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่. คุณก่อนราชกุมาร เมื่ออาตมภาพกล่าวอย่างนี้แล้ว ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสโคดม แม้ด้วยอิริยาบถนั้น ด้วยปฏิปทานั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น ท่านยังไม่ได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสเลย ก็เดี๋ยวนี้ท่านเป็นคนมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก จักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสอย่างไรเล่า. เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวเช่นนี้แล้ว อาตมภาพได้กล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเสียดสลดงเกิดขึ้น จักสั่งสอนอมตธรรมที่เราบรรลุแล้ว เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไรก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอันยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่. คุณก่อนราชกุมาร แม้ครั้งที่สอง ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสโคดม แม้ด้วยอิริยาบถนั้น ด้วยปฏิปทานั้น ด้วยทุกกรกิริยานั้น ท่านยังไม่ได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสเลย ก็เดี๋ยวนี้ ท่านเป็นผู้มักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมาก จักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสได้อย่างไรเล่า. คุณก่อนราชกุมาร แม้ครั้งที่สอง อาตมภาพก็ได้กล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตไม่ได้เป็นคนมักมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มักมากเลย คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเสียดสลดงเกิดขึ้น เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เราบรรลุแล้ว

เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไร ก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่. คุณก่อนราชกุมาร แม้ครั้งที่สาม ภิกษุปัญจวัคคีย์ก็ได้กล่าวว่า คุณก่อนอาวุโสโคดม แม้ด้วยอิริยาบถนั้น ด้วยปฏิบัติทานั้น ด้วยทุกกรกิจรียนั้น ท่านยังไม่ได้บรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสเลยก็เดี๋ยวนี้ ท่านเป็นผู้มีมาก คลายความเพียร เวียนมาเพื่อความเป็นผู้มีมาก จักบรรลุอุตตริมนุสสรธรรมอลมริยญาณทัสนวิเสสได้อย่างไรเล่า. เมื่อภิกษุปัญจวัคคีย์กล่าวเช่นนั้น อาตมาภาพได้กล่าวว่า ท่านทั้งหลายจำได้หรือไม่ว่า ในกาลก่อนแต่นี้ เราได้กล่าวคำเห็นปานนี้.

ภิกษุปัญจวัคคีย์ได้ตอบว่า หามิได้ พระเจ้าข้า.

อาตมาภาพจึงได้กล่าวว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ตถาคตเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ท่านทั้งหลายจงเงี้ยวโศตลงเกิด เราจะสั่งสอนอมตธรรมที่เรابرบรรลุแล้ว เราจะแสดงธรรม เมื่อท่านทั้งหลายปฏิบัติตามที่เราสั่งสอนอยู่ ไม่ช้าเท่าไรก็จักทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรทั้งหลายออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่. ก่อนราชกุมาร อาตมาภาพสามารถให้ภิกษุปัญจวัคคีย์ยินยอมแล้ว. วันหนึ่ง อาตมาภาพกล่าวสอนภิกษุแต่สองรูป ภิกษุสามรูปไปที่วมิณฑบาท. ภิกษุสามรูปไปที่วมิณฑบาทได้สิ่งใดมา ภิกษุทั้งหกรูปก็ยังอัธภาพให้เป็นไปด้วยสิ่งนั้น. อาตมาภาพกล่าวสอนภิกษุแต่สามรูป. ภิกษุสองรูปไปที่วมิณฑบาท ได้สิ่งใดมา ภิกษุทั้งหกรูปก็ยังอัธภาพให้เป็นไปด้วยสิ่งนั้น. ครั้งนั้น ภิกษุปัญจวัคคีย์ที่อาตมาภาพกล่าวสอน พร่ำสอนอยู่เช่นนี้ ไม่นานเลย ก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า

ที่กุกุบุตรออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่.

[๕๑๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โภทราชกุมาร ได้ ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เมื่อภิกษุได้พระตถาคต เป็นผู้แนะนำโดยกาลนานเพียงไรหนอ จึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีกรรมอื่นยิ่งไปกว่าที่กุกุบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบ ต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนราชกุมาร ถ้ากระนั้น ในข้อนี้ อาตมภาพจักย้อนถามบพิตรก่อน บพิตรพึงตอบตามที่พอพระทัย บพิตรจัก ทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บพิตรเป็นผู้ฉลาดในศิลปศาสตร์ คือ การขึ้น ช้าง การถือขอหรือ.

โภทราชกุมารทูลว่า อย่างนั้น พระเจ้าข้า หม่อมฉันเป็นผู้ฉลาดใน ศิลปศาสตร์ คือการขึ้นช้าง การถือขอ.

[๕๑๖] คุณก่อนราชกุมาร บพิตรจักทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษพึงมาในเมืองนี้ด้วยคิดว่า โภทราชกุมารทรงรู้ศิลปศาสตร์ คือการขึ้นช้าง การถือขอ เราจักศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ในสำนัก โภทราชกุมารนั้น. แต่เขาไม่มีศรัทธา จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้มีศรัทธา พึงบรรลุ ๑ เขามีอาพาธมาก จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้มีอาพาธน้อยพึง บรรลุ ๑ เขาเป็นคนโง่เขลา มีมายา จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้ไม่โง่เขลา ไม่มีมายาพึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้เกียจคร้าน จะไม่พึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้ ปรารภความเพียรพึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้มีปัญญาทึบ จะไม่พึงบรรลุผลที่ บุคคลผู้มีปัญญาพึงบรรลุ ๑ คุณก่อนราชกุมาร บพิตรจะทรงสำคัญความข้อนั้น

เป็นไฉน บุรุษนั้นควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ใน
สำนักของบพิตรบ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษนั้นแม้จะประกอบด้วยองค์เพียงองค์หนึ่ง
ก็ไม่ควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ในสำนักของหม่อม
ฉันจะป่วยกล่าวไปไยถึงครบองค์ห้าเล่า.

ตรัสถามถึงการขึ้นช้างเป็นต้น

[๕๑๗] คุณ่อนราชกุมาร บพิตรจักทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
บุรุษพึงมาในเมืองนี้ ด้วยคิดว่า โภชราชกุมาร ทรงรู้ศิลปศาสตร์ คือ การ
ขึ้นช้าง การถือขอ เราจักศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ใน
สำนักโภชราชกุมารนั้น. เขาเป็นผู้มีศรัทธา จะพึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้มี
ศรัทธาพึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้มีอาพาธน้อยจะพึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้มีอาพาธ
น้อยพึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้ไม่โง่โง่ ไม่มีมายา จะพึงบรรลุผลเท่าที่บุคคลผู้
ไม่โง่โง่ ไม่มีมายา พึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้ปรารถนาคความเพียร จะพึงบรรลุ-
ผลเท่าที่บุคคลผู้ปรารถนาคความเพียรพึงบรรลุ ๑ เขาเป็นผู้มีปัญญา จะพึงบรรลุ
ผลเท่าที่บุคคลผู้มีปัญญาพึงบรรลุ ๑. คุณ่อนราชกุมาร บพิตรจะทรงสำคัญ
ความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษนั้นควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การ
ถือขอ ในสำนักของบพิตรบ้างหรือหนอ.

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุรุษนั้นแม้ประกอบด้วยองค์เพียงองค์หนึ่ง ก็
ควรจะศึกษาศิลปศาสตร์ คือ การขึ้นช้าง การถือขอ ในสำนักของหม่อมฉัน
ได้จะป่วยกล่าวไปไยถึงครบองค์ห้าเล่า.

องค์ของผู้มีความเพียร ๕

[๕๑๘] คุณ่อนราชกุมาร องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ เหล่านั้น ก็
ฉนั้นเหมือนกัน องค์ภิกษุผู้มีความเพียร ๕ เป็นไฉน.

๑. คุณ่อนราชกุมาร ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความศรัทธา เธอพระ-
ปัญญาตรัสรู้ของพระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์
นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ถึงพร้อมด้วยวิชชาและจรณะ เสด็จ
ไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็น
ศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระ
ธรรม.

๒. เธอเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไพศาตุสำหรับ
ย่อยอาหารสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลางควรแก่ความเพียร.

๓. เธอเป็นผู้ไม่โอ้อวด ไม่มีมายา เปิดเผยตนตามความเป็นจริง ใน
พระศาสนาหรือในเพื่อนพรหมจรรย์ผู้เป็นวิญญูทั้งหลาย.

๔. เธอเป็นผู้ปรารถนาความเพียร เพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรม
ให้เข้าถึงพร้อม เป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคง ไม่ทอดทิ้งธุระในกุศล-
ธรรมทั้งหลาย.

๕. เธอเป็นผู้มีปัญญา เป็นผู้ประกอบด้วยปัญญาอันเห็นความเกิด
และดับเป็นนริยะ สามารถชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ.

คุณ่อนราชกุมาร องค์ของภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้แล. ภิกษุ
ผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้แล เมื่อได้ตถาคตเป็น
ผู้ออกแนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อัน ไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า ที่กุล-
บุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] เจ็ดปี. คุณ่อนราชกุมาร เจ็ดปี

จงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] หกปี... ห้าปี... สี่ปี... สามปี... สองปี... หนึ่งปี. คุณก่อนราชกุมาร หนึ่งปีจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์ อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] เจ็ดเดือน. คุณก่อนราชกุมาร เจ็ดเดือนจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่าที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] หกเดือน... ห้าเดือน... สี่เดือน... สามเดือน... สองเดือน... หนึ่งเดือน.. ครึ่งเดือน. คุณก่อนราชกุมาร ครึ่งเดือนจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบัน แล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] เจ็ดเดือนเจ็ดวัน. คุณก่อนราชกุมาร เจ็ดคืนเจ็ดวันจงยกไว้. ภิกษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคตเป็นผู้แนะนำ พึงทำให้แจ้งซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งไปกว่า ที่กุลบุตรผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่ได้ [ใช้เวลาเพียง] หกคืนหกวัน... ห้าคืนห้าวัน... สี่คืนสี่วัน... สามคืนสามวัน... สอง

คืนสองวัน... หนึ่งคืนหนึ่งวัน. คุณก่อนราชกุมาร หนึ่งคืนหนึ่งวันจงยกไว้. ภิษุผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ เมื่อได้ตถาคค เป็นผู้แนะนำ ตถาคคสั่งสอนในเวลาเย็น จักบรรลุลุคณวิเศษได้ในเวลาเช้า ตถาคคสั่งสอนในเวลาเช้า จักบรรลุลุคณวิเศษได้ในเวลาเย็น. เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว โภชราชกุมารได้กราบทูลว่า พระพุทธเจ้ามีพระคุณเป็นอศจรรย พระธรรมมีพระคุณเป็นอศจรรย พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วเป็นอศจรรย เพราะภิษุที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนในเวลาเย็น จักบรรลุลุคณวิเศษได้ในเวลาเช้า ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสั่งสอนในเวลาเช้า จักบรรลุลุคณวิเศษได้ในเวลาเย็น.

[๕๑๘] เมื่อโภชราชกุมารตรัสอย่างนี้แล้ว มาณพสัณฺชิกานุตรได้ทูลโภชราชกุมารว่า ก็ท่านโภชราชกุมารองค์นี้ ทรงประกาศไว้ว่า พระพุทธเจ้ามีพระคุณเป็นอศจรรย พระธรรมมีพระคุณเป็นอศจรรย พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว เป็นอศจรรยอย่างนี้เท่านั้น ก็แต่ท่านหาได้ทรงถึงพระโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น พระธรรม และพระภิษุสงฆ์ว่าเป็นสมณะไม่.

ว่าด้วยไตรสรณคมน์

[๕๒๐] โภชราชกุมารตรัสว่า คุณก่อนเพื่อนสัณฺชิกานุตร ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น คุณก่อนเพื่อนสัณฺชิกานุตร ท่านอย่าได้กล่าวอย่างนั้น คุณก่อนสัณฺชิกานุตรเรื่องนั้นเราได้ฟังมา ได้รับมาต่อหน้าเจ้าแม่ของเราแล้ว คือครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ โฆสิตาราม ใกล้เมืองโกสัมพี ครั้งนั้น เจ้าแม่ของเรากำลังทรงครรภ์ เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ลูกคนอยู่ในครรภ์ของหม่อมฉันนี้

เป็นชายก็ตาม เป็นหญิงก็ตาม เขาย่อมถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าพระธรรมและ
พระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงจำเขาว่าเป็นอุบาสกผู้ถึง
สรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป คู่ก่อนเพื่อนสัจชิกาบุตร ครั้งหนึ่ง
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ในป่าเกสกพามิกทายวันใกล้เมืองสูงสูมารคิระ ใน
ภักคชนบทนี้แล ครั้งนั้น แม่นมอุ้มเราเข้าสะเอวพาเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าถวายบังคมแล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ โภชิตราชกุมารพระองค์นี้ ย่อมถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำ
โภชิตราชกุมารนั้นว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป
คู่ก่อนเพื่อนสัจชิกาบุตร เรานี้ย่อมถึงพระผู้มีพระภาคเจ้า พระธรรม และ
พระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ แม้ในครั้งที่สาม ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าจงทรงจำ
หม่อมฉันว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนั้นแล.

จบ โภชิตราชกุมารสูตร ที่ ๕

อรรถกถาโพธิราชกุมารสูตร

โพธิราชกุมารสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ในสูตรนั้น บทว่า โภคนโท ความว่า ดอกปทุมท่านเรียกว่า โภคนท. ก็ปราสาทอันเป็นมงคลนั้น ท่านสร้างแสดงให้เหมือนดอกปทุมที่มองเห็นอยู่ เพราะฉะนั้น จึงถึงการนับว่า โภคนทปราสาท.

แผ่นดินไฉนแรก ท่านเรียกว่า **บันไดขั้นสุดท้าย** ในคำว่า ยาว **ปจฺฉิมโสปานกเพวรา** นี้. บทว่า **อทุทสา โข** ความว่า ผู้ที่ยืนอยู่ที่ซุ้มประตูนั้นแล เพื่อต้องการดู ก็เห็นแล้ว. บทว่า **ภควา ตูณฺหิ อโหสิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรำพึงอยู่ว่า พระราชกุมารทรงกระทำสักการะใหญ่นี้ เพื่อประสงค์อะไรหนอ จึงทรงทราบว่า ทรงกระทำเพราะปรารถนาพระโอรส. ก็พระราชกุมารนั้นไม่มีโอรสทรงปรารถนาพระโอรส ได้ยินว่า ชนทั้งหลาย กระทำอิการ การกระทำที่ยิ่งใหญ่ แต่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จึงจะได้สิ่งดังที่ใจปรารถนา ดังนี้. พระองค์ทรงกระทำความปรารถนาว่า ถ้าเราจักได้บุตร **ไซริ** พระสัมมาสัมพุทธเจ้า จักทรงเหยียบแผ่นดินฝ้าน้อยของเรา ถ้าเราจักไม่ได้ ก็จักไม่ทรงเหยียบ จึงรับสั่งให้ลาดผ้าไว้. ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรำพึงว่า บุตรของพระราชานี้จักบังเกิดหรือไม่หนอ แล้วทรงเห็นว่า จักไม่บังเกิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบว่า ได้ยินว่า ในปางก่อน พระราชานั้น ทรงอยู่ในเกาะแห่งหนึ่ง ทรงกินลูกนก ด้วยมีฉันทะเสมอกัน. ถ้าหากมาตุคามของพระองค์จะพึงมีจิตเป็นอย่างอื่น **ไซริ** ก็จะได้บุตร แต่คนทั้งสอง มีฉันทะเสมอกัน การทำบาปกรรมไว้ ฉะนั้น บุตรของเขาจึงไม่เกิด ดังนี้. แต่เมื่อ

เราเหยียบฟ้า พระราชกุมารก็จะถือเอาผิดได้ว่า เสียงเล่าลือกันในโลกว่า บุคคล
ทำอริการแต่พระพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ย่อมจะได้สิ่งที่ตนปรารถนาแล้ว ๆ
เราเองได้กระทำอริการเสียมากมายด้วย เราก็ไม่ได้บุตรด้วย คำเล่าลือนี้นี้ไม่
จริง. แม้พวกเดียรถีย์ทั้งหลายก็จะติเตียนว่า. ชื่อว่า สิ่งที่ไม่ควรทำของสมณะ
ทั้งหลายไม่มี พวกสมณะเหยียบย่ำฝ้าน้อยเที่ยวไป ดังนี้. และเมื่อเหยียบไป
ในบัดนี้ ภิกษุเป็นอันมากเป็นผู้รู้จักของคนอื่น ภิกษุเหล่านั้น ทราบว่าควร
ก็จักเหยียบ ที่ทราบว่าจะไม่ควรก็จักไม่เหยียบ ก็ในอนาคตจักมีอุปนิสัยน้อยชน
ทั้งหลายจักไม่รู้อนาคต. เมื่อภิกษุเหล่านั้นเหยียบ ถ้าสิ่งที่เขาปรารถนา สำเร็จ
ไปชรั ชื่อนั้นก็จักว่าเป็นความดี ถ้าไม่สำเร็จ พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรง
ปรารถนาจะเหยียบจึงทรงนิ่งเสีย ด้วยเหตุเหล่านี้ คือ พวกมนุษย์ จักมีความ
เดือดร้อนในภายหลังว่า แต่ก่อนบุคคลกระทำอริการแก่ภิกษุสงฆ์ ย่อมได้สิ่ง
ที่ปรารถนาแล้ว ๆ การทำนั้น บัดนี้ หาได้ไม่ ภิกษุทั้งหลายที่ปฏิบัติบริบูรณ์
เห็นจะเป็นพวกภิกษุเหล่านั้น ภิกษุพวกนี้ ย่อมไม่อาจปฏิบัติให้สมบูรณ์ ดังนี้.
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบัญญัติติกาขบถว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่พึง
เหยียบฝืนฝ้าน้อย.^๑ แต่เมื่อภิกษุทั้งหลายไม่ก้าวล่วงบทบัญญัติ เพื่อความเป็น
มงคล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงวางอนุบัญญัติเพื่อให้เหยียบได้ว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย คุณหัตถ์ต้องการมงคลเราอนุญาตเพื่อความเป็นมงคล แก่คุณหัตถ์
ทั้งหลาย ดังนี้.^๒

บทว่า **ปจฺจิมิ ชนตฺติ ตถาคโถ อปฺโถเกติ** ความว่าพระเถระกล่าว
หมายเอาเหตุที่ ๓ ในบรรดาเหตุที่กล่าวแล้ว. ท่านกล่าวคำว่า **น โข สุโขชน** สุข
เพราะเหตุไร. ท่านสำคัญอยู่ว่า ชะรอยพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ยังมีความสำคัญ
ในกามสุขัลลิกานุโยค จึงไม่ทรงเหยียบ เพราะฉะนั้น แม้เรา ก็จักมีฉันทะเสมอ

๑. วิ. ๔/๒๖๗ ๗/๔๕

๒. วิ. ๔/๒๖๘ ๗/๔๕

ด้วยพระศาสดา ดังนี้ จึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า โส โข อหิ เป็นอาทิ
บัณฑิตพึงทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วในมหาสัจจะ^๑ จนถึง ยาว รตฺติยา
ปจฺฉิม ยาม. ต่อจากนั้น พึงทราบโดยนัยที่กล่าวไว้ในปาสราสิสูตร^๒ ตั้ง
แต่ ปณฺจวคฺคิยานิ อาสวกฺขยา.

บทว่า องฺกุสคณฺหะ สิปฺเป คิลปะของผู้ถือขอ. บทว่า
กุสโ อหิ ความว่า เราเป็นผู้ฉลาด. ก็กุมารนี้ เรียนศิลปะในสำนักของ
ใคร. บิดาเรียนในสำนักของปู่ กุมารนี้ก็เรียนในสำนักบิดา.

ได้ยินมาว่า ในพระนครโกสัมพี พระราชาพระนามว่า ปรีตปะ
ทรงครองราชย์อยู่. พระราชมเหสีมีพระครรภ์แก่ทรงนั่งห่มผ้ากัมพลมีสีแดง
ผิงแดดอ่อนอยู่กับพระราชาที่ชายพระตำหนัก. มีนกหัสติลิงค์ตัวหนึ่ง สำคัญว่า
เป็นชิ้นเนื้อบินมาโฉบเอา (พระนาง) ไปทางอากาศ. พระนางเกรงว่านกจะ
ทิ้งพระองค์ลง จึงทรงเงิบเสียงเสียว. นกนั้นพาพระนางไปลงที่ค้ำคบไม้ ณ เจริง
เขาแห่งหนึ่ง. พระนางจึงทรมพระหัตถ์ทำเสียงดังขึ้น. นกก็ตกใจหนีไปแล้ว
พระนางก็ถอดพระโอรสบนค้ำคบไม้นั้นนั่นแล. เมื่อฝนตกลงมาในกลางคืน.
เวลายามสาม พระนางจึงเอาผ้ากัมพลห่มประทับนั่งอยู่. และในที่ไม้ไกลเชิงเขา
นั้น มีคาบสรูปหนึ่งอาศัยอยู่. ด้วยเสียงร้องของพระนางนั้น คาบสจึงมายัง
โคนไม้เมื่ออรุณขึ้น ถามพระนางถึงชาติ แล้วพาดบันไดให้นางลงมา พาไป
ยังที่อยู่ของตนให้ดื่มข้าวยาสุ. เพราะทารกถือเอาฤดูแห่งเมฆและฤดูแห่งภูเขา
เกิดแล้ว จึงตั้งชื่อว่า อุเทน. พระคาบสหาผลไม้มาเลี้ยงดูชนทั้ง ๒. วันหนึ่ง
พระนางกระทำการต้อนรับในเวลาคาบสกลับ แสดงมารยาของหญิงทำคาบสให้
ถึงสี่สเททแล้ว. เมื่อคนเหล่านั้นอยู่ร่วมกัน กาลเวลาผ่านไป พระเจ้าปรีตปะ

๑. ม. ๑/๒๕๕ ๑๒/๒๓๔

๒. ม. ๑/๒๑๖ ๑๒/๒๓๑

สวรรคตแล้ว. ดาบสแห่งนคฺคณัฏฐ์ในเวลารাত্রีก็รู้ว่าพระราชาสวรรคต จึงถามว่า พระราชาของท่านสวรรคตแล้ว ต้องการจะให้บุตรของท่านอยู่ในที่นี้หรือ หรือจะให้ยักษัณฺฑ์ในราชสมบัติของพระบิดา. พระนางจึงเล่าความเป็นมาทั้งหมดตั้งแต่ต้นมาแก่พระโอรสทราบ ว่า พระโอรสต้องการจะยกเสวตฉัตรของพระบิดา จึงบอกแก่ดาบส. ก็ดาบสรู้วิชาจับช้าง. ถามว่าวิชานั้นดาบสได้มาแต่ไหน. ตอบว่า ได้มาแต่สำนักท้าวสักกะ. ได้ยินว่า ในกาลก่อนท้าวสักกะเสด็จมาบำรุงดาบสนั้น ได้ถามว่า พระคุณเจ้าลำบากด้วยเรื่องอะไรบ้าง พระดาบสจึงทูลว่า มีอันตรายเกี่ยวกับช้าง. ท้าวสักกะจึงประทานวิชาจับช้างและพิณแก่ดาบสนั้น ตรัสสอนว่า เมื่อต้องการจะให้ช้างหนีจึงคิดสายนี้แล้วร้อยโซลกนี้ เมื่อมีความประสงค์จะให้ช้างมา ก็จูงร้อยโซลกนี้ ดังนี้. ดาบสจึงสอนศิลปะนั้นแก่กุมาร. พระกุมารนั้นขึ้นต้นไม้ไทรต้นหนึ่ง เมื่อช้างทั้งหลายมาแล้ว ก็คิดพิณร้อยโซลก. ช้างทั้งหลายกลัวหนีไปแล้ว พระกุมารทราบอานุภาพของศิลปะ วันรุ่งขึ้นจึงประกอบศิลปะเรียกช้าง. ช้างที่เป็นจำฝูงก็มาน้อมคอเข้าไปใกล้. พระกุมารขึ้นคอช้างแล้วเลือกช้างหนุ่ม ๆ ที่พอจะรับได้แล้ว ถือเอาผ้ากำพลและพระชามรงค์ไปไหว้มารดาบิดาออกไปโดยลำดับ เข้าไปยังหมู่บ้านนั้น ๆ รวบรวมคนบอกว่า เราเป็นโอรสของพระราชบิดา ต้องการสมบัติจึงได้มา แล้วไปล้อมพระนครไว้แจ้งว่า เราเป็นโอรสของพระราชบิดาของท่านทั้งหลายจงมอบฉัตรแก่เรา เมื่อพวกเขาไม่เชื่ออยู่ ก็แสดงผ้ากำพลและพระชามรงค์ให้ดู. ได้ยักษัณฺฑ์ขึ้นครองราชย์แล้ว. พระราชานั้นมีพระทัยใส่แต่ช้าง เมื่อเขาทูลว่าที่ตรงโน้นมีช้างงาม ก็ทรงเสด็จไปจับ. พระเจ้าจันทปัชชิตทรงดำริว่า เราจักเรียนศิลปะในสำนักของพระเจ้าอุเทนนั้น จึงรับสั่งให้ประกอบช้างไม้ขึ้น จักให้ทหารนั่งอยู่ภายในช้างไม้นั้น พอพระราชานั้นเสด็จมาเพื่อทรงจับช้าง ก็ถูกจับได้ ส่งพระธิดาไปเพื่อเรียนศิลปะจับช้างในสำนัก

ของพระราชชา. พระองค์ได้สำเร็จสังวาสกันกับพระธิดานั้น แล้วพากันหนีไป
ยังพระนครของพระองค์. พระโพธิราชกุมารนี้ทรงเกิดในพระครรภ์ของพระ-
ธิดานั้น จึงได้เรียนศิลปะ (มนต์) ในสำนักของพระชนกของพระองค์.

บทว่า ปธานียุงคานิ ความว่า ความเริ่มตั้ง ท่านเรียกว่า ปธานะ
(ความเพียร). ความเพียรของภิกษุนี้มีอยู่ เหตุอันภิกษุนั้น ชื่อว่า ปธานียะ
ผู้มีความเพียร. องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร เหตุอันนั้น ชื่อว่า ปานียังคะ.
บทว่า สทุโธ ได้แก่ ผู้ประกอบไปด้วยศรัทธา. ก็ศรัทธานั้นมี ๔ ประการ คือ
อากมนศรัทธา ๑ อธิคมนศรัทธา ๑ โอภปปนศรัทธา ๑ ปสาทศรัทธา ๑.
ในบรรดาศรัทธา ๔ อย่างนั้น ความเชื่อต่อพระสัพพัญญูโพธิสัตว์ ชื่อว่า
อากมนศรัทธา เพราะมาแล้วจำเดิมแต่ตั้งความปรารถนา. ชื่อว่า อธิคมนศรัทธา
เพราะบรรลุแล้วด้วยการแทงตลอดแห่งพระอริยสาวกทั้งหลาย. ความปลงใจ
เชื่อโดยความไม่หวั่นไหวเมื่อเขากล่าวว่า พุทฺโธ ธมฺโม สงฺโฆ ชื่อว่า
โอภปปนศรัทธา. ความบังเกิดขึ้นแห่งความเลื่อมใส ชื่อว่า ปสาทศรัทธา.
ในที่นี้ประสงค์เอาโอภปปนศรัทธา. บทว่า โโพธิ ได้แก่ มัคคญาณ ๔. บุคคล
ย่อมเชื่อว่า พระตถาคตทรงแทงตลอดมัคคญาณ ๔ นั้นดีแล้ว. อนึ่ง คำนี้เป็น
ยอดแห่งเทศนาทีเดียว ก็ความเชื่อในพระรัตนะทั้ง ๓ ท่านประสงค์เอาแล้ว
ด้วยองค์นี้. คือ ผู้ใดมีความเลื่อมใสในพระพุทฺธเจ้าเป็นต้น อย่างแรงกล้า
ปธานวิริยะของผืนนี้ ย่อมสำเร็จ. บทว่า อปฺปาพาโธ ได้แก่ ความไม่มีโรค.
บทว่า อปฺปาตงฺโก ได้แก่ ความไม่มีทุกข์. บทว่า ลมเวปากินิยา ความว่า
มีวิปากเสมอกัน. บทว่า คหณิยา ได้แก่ เตโฆชาตุ อันเกิดแต่กรรม. บทว่า
นาตีสิตาย นาจฺจุณฺหยา ความว่า ก็ผู้มีชาติอันเย็นจัด ก็กลัวความเย็น
ผู้มีชาติร้อนจัด ก็กลัวความร้อน. ความเพียรของคนเหล่านั้นจะไม่สำเร็จ.
จะสำเร็จแก่ผู้มีชาติเป็นกลาง ๆ. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า มชฺฌิมาย

ประธานกุขมาย. บทว่า ยถาภูตํ อุตฺตानํ อวิกิตฺตา ความว่า ประกาศโทษ ไข้คุณของตนตามเป็นจริง. บทว่า อุตฺตคฺคคามินิยา ความว่า สามารถเพื่อ จะถึง คือ จะกำหนดถึงความเกิดและความดับ. ด้วยคำนี้ท่านกล่าวถึง อุตฺตัพพยญาณอันกำหนดคฤกษ์ขณะ ๕๐. บทว่า อริยา ยได้แก่บริสุทฺธิ์. บทว่า นิพฺเพชิกาย ความว่า สามารถชำระรกของโลภเป็นต้นได้ในกาลก่อน. บทว่า สมฺมาทุกฺขกฺขยคามินิยา ความว่า ให้ถึงความสิ้นไปแห่งทุกข์ที่จะต้องทำให้ สิ้นนั้น เพราะละกิเลสทั้งหลายเสียได้ด้วยศตทั้งคปทาน. ด้วยบทเหล่านี้ทั้งหมด ตรีสวีสตสนาปัญญาอย่างเดียว ด้วยประการฉะนี้. จริงอยู่ ความเพียรยอมไม่ สำเร็จแก่ผู้มีปัญญาทราม. อนึ่ง ด้วยคำนี้พึงทราบว่ องค์แห่งภิกษุผู้มีความ เพียรทั้งห้าเป็นโลกียะเท่านั้น.

บทว่า สยามนุสฺสิฏฺฐ โส ปาโต วิเสสาธคฺคจฺจติ สอนตอนเย็น บรรลุ คุณวิเศษในตอนเช้า ความว่า เมื่อพระอาทิตย์อัสดงคต ก็พร่ำสอน พอรุ่ง ขึ้นก็บรรลุคุณวิเศษ. คำว่า ปาตมนุสฺสิฏฺฐ โส สยาม์ ความว่า พอรุ่งขึ้น ก็ พร่ำสอน ในเวลาพระอาทิตย์อัสดงคตก็บรรลุคุณวิเศษ. ก็แลพระเทศนา นี้ ท่านกล่าวด้วยสามารถแห่งในขบुकคค. จริงอยู่ ในขบुकคคแม้มีปัญญาทรามก็ บรรลุอรหัตต์ได้โดย ๗ วัน. มีปัญญากล้ำแข็ง โดยวันเดียว. พึงทราบคำที่ เหลือด้วยสามารถแห่งปัญญาพอกกลาง ๆ. บทว่า อโห พุทฺโธ อโห ฌมฺโม อโห ฌมฺมสุตฺต สุวากฺขาทตา ความว่า เพราะ ภิกษุ ให้อาจารย์บอกกัมมัฏ- ฐานในเวลาเช้า ในตอนเย็นบรรลุอรหัตต์ เพราะความที่ธรรมของพระพุทฺธเจ้า ทั้งหลายมีคุณโอฬาร และเพราะความที่พระธรรมอันพระพุทฺธเจ้าตรัสดีแล้ว ฉะนั้น เมื่อจะสรรเสริญจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า ยตฺตร หิ นาม เป็นนิบาต ใช้ในอรรถว่า นำอัสจรรย. บทว่า กุจฺฉิมติ ได้แก่ สัตว์ที่ใกล้จืด. บทว่า โย เม อัย ฃนฺเต กุจฺฉคฺคโต ความว่า ก็สละยอมเป็นอันถื่อเอาแล้วด้วย

อาการอย่างนี้หรือ. ยังไม่เป็นอันถือเอาแล้ว. ธรรมดาการถึงสรณะด้วยขจิตตะกะ
ย่อมไม่มี. ส่วนการรักษาย่อมปรากฏเฉพาะแล้ว. ภายหลังมารดาบิดา ได้เตือน
กุมารนั้นให้ระลึกได้ว่า คุณก่อนลูก เมื่ออยู่ในครรภ์ก็ให้ถือเอาสรณะนั้น ดังนี้
เมื่อเวลาแก่ และพระกุมารนั้น ก็กำหนดได้แล้ว ยังสติให้เกิดขึ้นว่า เราเป็น
อุบาสกถึงสรณะแล้ว ดังนี้ ในกาลใด. ในกาลนั้น ย่อมชื่อว่า ถือสรณะ
แล้ว. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงคั้นทั้งนั้นและ

จบอรรถกถาโพธิราชกุมารสูตรที่ ๕

๖. อังคุลิมาลสูตร

[๕๒๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ก็สมัยนั้นแล ในแคว้นแคว้นของพระเจ้าปเสนทิโกศล มีโจรชื่อว่าองคุลิมาล เป็นคนหยาบช้ำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปักใจมั่นในการฆ่าดี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย. องคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม่ให้เป็นบ้านข้าง กระทำนิคมไม่ให้เป็นนิคมข้าง กระทำชนบทไม่ให้เป็นชนบทข้าง. เขาเช่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้.

ครั้งนั้นแล ในเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนั่งแล้ว ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี ครั้นแล้วในเวลาปัจฉิมภัต เสด็จกลับจากบิณฑบาตแล้ว ทรงเก็บเสนาสนะ ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จดำเนินไปตามทางที่องคุลิมาลโจรชุมอยู่. พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปลูสัตว์ พวกชวานาที่เดินมา ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จดำเนินไปตามทางที่องคุลิมาลโจรชุมอยู่ ครั้นแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมณะอย่าเดินไปทางนั้น ที่ทางนั้นมีโจรชื่อว่าองคุลิมาลเป็นคนหยาบช้ำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปักใจในการฆ่าดี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย องคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม่ให้เป็นบ้านข้าง กระทำนิคมไม่ให้เป็นนิคมข้าง กระทำชนบทไม่ให้เป็นชนบทข้าง เขาเช่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ข้าแต่สมณะ พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี ย่อมรวมเป็นพวกเดียวกันเดินทางนี้ แม้บุรุษผู้นั้นก็ยังถึงความพินาศ

เพราะมือขององคุลิมาลโจร เมื่อคนพวกนั้นกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่ง ได้เสด็จไปแล้ว.

[๕๒๒] แม้ครั้งที่สอง พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปศุสัตว์ พวกชวานาที่เดินมา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมณะ อย่าเดินไปทางนั้น ที่ทางนั้นมีโจรชื่อว่าองคุลิมาล เป็นคนหยาบช้า มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปีกใจในการฆ่าตี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย องคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม้ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคมไม้ให้เป็นนิคมบ้าง กระทำชนบทไม้ให้เป็นชนบทบ้าง เขาเช่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ข้าแต่สมณะ พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี ย่อมรวมเป็นพวกเดียวกันเดินทางนี้ ข้าแต่สมณะ แม้บุรุษพวกนั้นก็ยังถึงความพินาศเพราะมือขององคุลิมาลโจร ดังนี้. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่ง ได้เสด็จไปแล้ว.

[๕๒๓] แม้ครั้งที่สาม พวกคนเลี้ยงโค พวกคนเลี้ยงปศุสัตว์ พวกชวานาที่เดินมา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่สมณะ อย่าเดินไปทางนั้น ที่ทางนั้นมีโจรชื่อว่าองคุลิมาล เป็นคนหยาบช้า มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปีกใจในการฆ่าตี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย องคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม้ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคมไม้ให้เป็นนิคมบ้าง กระทำชนบทไม้ให้เป็นชนบทบ้าง เขาเช่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ข้าแต่สมณะ พวกบุรุษสิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี ย่อมรวมเป็นพวกเดียวกันเดินทางนี้ ข้าแต่สมณะ แม้บุรุษพวกนั้นก็ยังถึงความพินาศเพราะมือขององคุลิมาลโจร ดังนี้. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนิ่ง ได้เสด็จไปแล้ว.

ทรงบันดาลอิทธิทธิสังขาร

[๕๒๔] องคุลิมาโจรได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาแต่ไกล.

ครั้นแล้ว เขาได้มีความดำริว่า น้าอัศจรรย์จริงหนอ ไม่เคยมีเลย พวกบุรุษ
สิบคนก็ดี ยี่สิบคนก็ดี สามสิบคนก็ดี สี่สิบคนก็ดี. ก็ยังต้องรวมเป็นพวก
เดียวกันเดินทางนี้ แม้บุรุษพวกนั้นยังถึงความพินาศเพราะมือเรา เออก็สมณะ
นี้ผู้เดียว ไม่มีเพื่อนชรอยจะฆ่าข่ม ถ้ากระไร เราพึงปลงสมณะเสียจากชีวิต
เถิด. ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรถือดาบและโล่ผูกสอดแล่งธนู ติดตามพระผู้มี
พระภาคเจ้าไปทางพระปฤษฏางค์. ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงบันดาล
อิทธิทธิสังขาร โดยประการที่องคุลิมาลโจรจะวิ่งจนสุดกำลัง ก็ไม่อาจทัน
พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เสด็จไปตามปกติ.

ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรได้มีความดำริว่า น้าอัศจรรย์จริงหนอ ไม่เคย
มีเลย ด้วยว่าเมื่อก่อน แม้ช้างกำลังวิ่ง ม้ากำลังวิ่ง รถกำลังแล่น เนื้อกำลัง
วิ่ง เราก็ยังวิ่งตามจับได้ แต่ที่เราวิ่งจนสุดกำลัง ยังไม่อาจทันสมณะนี้ซึ่งเดิน
ไปตามปรกติดังนี้ จึงหยุดยืนกล่าวกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า จงหยุดก่อนสมณะ
จงหยุดก่อนสมณะ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราหยุดแล้ว องคุลิมาล
ท่านเล่า จงหยุดเถิด.

[๕๒๕] ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรดำริว่า สมณสากขบุตรเหล่านั้น
มักเป็นคนพุดจริง มีปัญญาจริง แต่สมณะรูปนี้เดินไปอยู่เที่ยว กลับพุดว่า
เราหยุดแล้วองคุลิมาล ท่านเล่าจงหยุดเถิด ถ้ากระไร เราพึงถามสมณะรูปนี้
เถิด. ครั้งนั้น องคุลิมาลโจรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถา ความว่า

ดูก่อนสมณะ ท่านกำลังเดินไป ยัง
กล่าวว่า เราหยุดแล้ว และท่านยังไม่หยุด
ยังกล่าวกะข้าพเจ้าผู้หยุดแล้วว่าไม่หยุด
ดูก่อนสมณะ ข้าพเจ้าขอลมเนื้อความนี้
กะท่าน ท่านหยุดแล้วเป็นอย่างไร ข้าพเจ้า
ยังไม่หยุดแล้วเป็นอย่างไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า

ดูก่อนองคุลิมาล เราวางอาชญาใน
สรรพสัตว์ได้แล้ว จึงชื่อว่าหยุดแล้วใน
กาลทุกเมื่อ ส่วนท่านไม่สำรวมในสัตว์
ทั้งหลาย เพราะฉะนั้น เราจึงชื่อว่าหยุด
แล้ว ท่านยังไม่หยุด.

องคุลิมาลโจรทูลว่า

ดูก่อนสมณะ ท่านอันเทวดามนุษย์
บูชาแล้ว แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่มาถึง
ป่าใหญ่เพื่อจะสงเคราะห์ข้าพเจ้าสิ้นกาล-
นานหนอ ข้าพเจ้านั้นจักประพฤติละบาป
เพราะพึงคาถาอันประกอบด้วยธรรมของ
ท่าน องคุลิมาลโจรกล่าวดังนี้แล้ว ได้ทิ้ง
ดาบและอาวุธลงในหวดลี้กมีหน้าผาชัน
องคุลิมาลโจรได้ถวายบังคมพระบาททั้งสอง
ของพระสุคต แล้วได้ทูลขอบรรพชากะ
พระสุคต ณ ที่นั่นเอง. ก็แลพระพุทธรเจ้า

ผู้ทรงประกอบด้วยพระกรุณา ทรงแสวง-
หาคุณอันยิ่งใหญ่ เป็นศาสดาของโลกกับ
ทั้งเทวโลก ได้ตรัสกะองคฺุลิมาลโจรใน
เวลานั้นว่า ท่านจงเป็นภิกษุมาเถิด อันนี้
แหละเป็นภิกษุภาวะขององคฺุลิมาลโจรนั้น
ดังนี้.

ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระองคฺุลิมาลเป็นปัจฉาสมณะ เสด็จ
จาริกไปทางพระนครสาวัตถี เสด็จจาริกไปโดยลำดับ เสด็จถึงพระนครสาวัตถี
แล้ว.

เสด็จเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๕๒๖] ได้ยินว่า ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระ-
เชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ก็สมัยนั้น
หม่อมหาชนประชุมกันอยู่ที่ประตูประราชวังของพระเจ้าปเสนทิโกศล สงเสียด
อื้ออึงว่า ข้าแต่สมมติเทพ ในแคว้นแคว้นของพระองค์ มีโจรชื่อว่าองคฺุลิมาล
เป็นคนหยาบช้ำ มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปกใจในการฆ่าดี ไม่มีความกรุณาใน
สัตว์ทั้งหลาย องคฺุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม่ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคม
ไม่ให้เป็นนิคมบ้าง กระทำชนบทไม่ให้เป็นชนบทบ้าง เขาเช่นฆ่าพวกมนุษย์
แล้วเอานิ้วมือร้อยเป็นพวงทรงไว้ ขอพระองค์จงกำจัดมันเสียเถิด.

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จออกจากพระนครสาวัตถี ด้วย
กระบวนม้าประมาณ ๕๐๐ เสด็จเข้าไปทางพระอารามแต่ยังวันที่เดียว เสด็จไป
ด้วยพระยานจนสุดภูมิประเทศที่ยานจะไปได้ เสด็จลงจากพระยานแล้ว ทรง

พระดำเนนด้วยพระบาทเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว
ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๒๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพระเจ้าปเสนทิโกศลผู้ประทับ
นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วว่า คุณก่อนมหาบพิตร พระเจ้าแผ่นดินมคธ
จอมเสนา ทรงพระนามว่า พิมพิสาร ทรงทำให้พระองค์ทรงขัดเคืองหรือหนอ
หรือเจ้าลิฉวี เมืองเวสาลี หรือว่าพระราชอาชู้เป็นปฏิปักษ์เหล่าอื่น.

พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้า
แผ่นดินมคธ จอมเสนาทรงพระนามว่า พิมพิสาร มิได้ทรงทำหม่อมฉันให้
ขัดเคือง แม้เจ้าลิฉวีเมืองเวสาลี ก็ได้ทรงทำให้หม่อมฉันขัดเคือง แม้
พระราชอาชู้เป็นปฏิปักษ์เหล่าอื่น ก็ได้ทำให้หม่อมฉันขัดเคือง ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญในแคว้นแคว้นของหม่อมฉัน มิโจรชื่อว่าองคุลิมาล เป็นคนหยาบซ่า
มีฝ่ามือเปื้อนเลือด ปกใจในการฆ่าตี ไม่มีความกรุณาในสัตว์ทั้งหลาย
องคุลิมาลโจรนั้น กระทำบ้านไม้ให้เป็นบ้านบ้าง กระทำนิคมไม้ให้เป็นนิคมบ้าง
กระทำชนบทไม้ให้เป็นชนบทบ้าง เขาเช่นฆ่าพวกมนุษย์แล้วเอานิ้วมีหรือย
เป็นพวงทรงไว้ หม่อมฉันจักกำจัดมันเสีย.

ภ. คุณก่อนมหाराช ถ้ามหาบพิตรพึงทอดพระเนตรองคุลิมาลผู้ปลงผม
และหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาเย ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เว้นจากการ
ฆ่าสัตว์ เว้นจากการลักทรัพย์ เว้นจากการพูดเท็จ ฉันทัดอาหารหนเดียว
ประพฤดิพรหมจรรย์ มีศีล มีกัลยาณธรรม มหาบพิตรจะพึงทรงกระทำ
อย่างไรกะเขา.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันพึงไหว้ พึงลูกรับ พึงเชื่อเชิญ
ด้วยอาสนะ พึงบำรุงเข้าด้วยจิวร บิณฑบาต เสนาสนะและคิลานปัจฉัยเกสัช
บริขารหรือพึงจัดการรักษาป้องกันคุ้มครองอย่างเป็นธรรมเนียม ข้าแต่พระองค์

ผู้เจริญ แต่องคฺลิมาลโจรนั้น เป็นคนทุศีล มีบาปกรรม จักมีความสำรวม ด้วยศีลเห็นปานนี้ แต่ที่ไหน.

[๕๒๘] ก็สมัยนั้น ท่านพระองคฺลิมาลนั่งอยู่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกพระหัตถ์เบื้องขวาขึ้นชี้ตรัส บอกพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ลูกก่อนมหาบพิตร นั้นองคฺลิมาล. ลำดับนั้นพระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงมีความกลัว ทรงหวาดหวั่น พระโลมชาติชูชันแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกลัว ทรงหวาดหวั่น มีพระโลมชาติชูชันแล้ว จึงได้ตรัสกะพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า อย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร อย่าทรงกลัวเลย มหาบพิตร ภัยแต่องคฺลิมาลนี้ไม่มีแก่มหาบพิตร. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงระงับความกลัว ความหวาดหวั่น หรือโลมชาติชูชันได้แล้ว จึงเสด็จเข้าไปหาท่านองคฺลิมาลถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านองคฺลิมาลว่า ท่านผู้เจริญ พระองคฺลิมาลผู้เป็นเจ้าของเรา.

ท่านพระองคฺลิมาลถวายพระพรว่า อย่างนั้น มหาบพิตร.

ป. บิดาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามีโคตรอย่างไร มารดาของพระผู้เป็นเจ้าของเจ้ามีโคตรอย่างไร.

อ. ลูกก่อนมหาบพิตร บิดาชื่อ คัคคะ มารดาชื่อ มันทานี.

ป. ท่านผู้เจริญ ขอพระผู้เป็นเจ้าของเจ้าคัคคะมันทานีนุตร จงอภิรมย์เถิด ข้าพเจ้าจักทำความขวนขวาย เพื่อจิวร บิณฑบาต เสนาสนะและกิลานปัจฉัย-
เกตฺธิขบริจาร แก่พระผู้เป็นเจ้าของเจ้าคัคคะมันทานีนุตร.

ก็สมัยนั้น ท่านองคฺลิมาล ถูการอยู่ในป่าเป็นวัตร ถูที่เขวบิณฑ-
บาตเป็นวัตร ถูผ้าบังสุกุลเป็นวัตร ถูผ้าสามผืนเป็นวัตร. ครั้งนั้น ท่านองคฺลิมาลได้ถวายพระพรพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า อย่าเลย มหาบพิตร ไตรจิวรของอาตมภาพบริบูรณ์แล้ว.

ทูลลากลับ

[๕๒๕] ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วจึงประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ น้าอัสจรรยนักไม่เคยมีมา ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบได้ซึ่งบุคคลที่ใคร ๆ ทรงยังไม่ได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้สงบไม่ได้ ให้สงบได้ ทรงยังบุคคลที่ใคร ๆ ให้ดับไม่ได้ ให้ดับได้ เพราะว่าหม่อมฉันไม่สามารถจะทรงทราบผู้ใดได้ แม้ด้วยอาชญา แม้ด้วยศาสตร์ ผู้นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบได้โดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตร์ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอทูลลาไปในบัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณียะมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ขอมหาบพิตรจงทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกจากที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เสด็จหลีกไป.

[๕๓๐] ครั้งนั้น เวลาเช้า ท่านพระองคุลิมาลครองอันตราวาสกแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี. กำลังเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกอยู่ในพระนครสาวัตถี ได้เห็นสตรีคนหนึ่งมีครรภ์แก่หนัก ครั้นแล้วได้มีความดำริว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ ดังนี้. ครั้งนั้น ท่านพระองคุลิมาลเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี เวลาปัจฉิมากลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระวโรกาส เวลาเช้า ข้าพระองค์ครองอันตราวาสกแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปบิณฑบาตยังพระนครสาวัตถี กำลังเที่ยวบิณฑบาตตามลำดับตรอกอยู่ในพระนคร

สาวัดดี ได้เห็นสตรีคนหนึ่งมีครรภ์แก่หนัก ครั้นแล้วได้มีความดำริว่า สัตว์ทั้งหลายย่อมเศร้าหมองหนอ ดังนี้.

[๕๓๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณก่อนองคฺฤติมาล ถ้าอย่างนั้น เธอจงเข้าไปหาสตรีนั้นแล้วกล่าวกะสตรีนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนน้องหญิง ตั้งแต่เราเกิดมาแล้วจะได้รู้สึกว่าจะแก่งปลงสัตว์จากชีวิตหามิได้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิจึงมีแก่ครรภ์ของท่านเถิด.

ท่านพระองคฺฤติมาลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็อากรนั้น จักเป็นอันข้าพระองค์กล่าวเท็จทั้งรู้ว่าเป็นแน่ เพราะข้าพระองค์แก่งปลงสัตว์ เสียจากชีวิตเป็นอันมาก.

ภ. คุณก่อนองคฺฤติมาล ถ้าอย่างนั้น เธอจงเข้าไปหาสตรีนั้น แล้ว กล่าวกะสตรีนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนน้องหญิง ตั้งแต่เราเกิดแล้วในอริยชาติ จะได้ รู้สึกว่าจะแก่งปลงสัตว์เสียจากชีวิตหามิได้ ด้วยสัจจวาจา นี้ ขอความสวัสดิจึงมี แก่ท่าน ขอความสวัสดิจึงมีแก่ครรภ์ของท่านเถิด.

พระองคฺฤติมาลทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว เข้าไปหาหญิงนั้นถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะหญิงนั้นอย่างนี้ว่า คุณก่อนน้องหญิง ตั้งแต่เวลาที่ฉัน เกิดแล้วในอริยชาติ จะแก่งปลงสัตว์จากชีวิตทั้งรู้หามิได้ ด้วย สัจจวาจา นี้ ขอความสวัสดิจึงมีแก่ท่าน ขอความสวัสดิจึงมีแก่ครรภ์ ของท่านเถิด.

ครั้งนั้น ความสวัสดิได้มีแก่หญิง ความสวัสดิได้มีแก่ครรภ์ของหญิง แล้ว.

พระองคฺฤติมาลบรรลुพระอรหัตต

[๕๓๒] ครั้งนั้นท่านพระองคฺฤติมาล หลีกออกจากหมู่อยู่แต่ผู้เดียว เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้วอยู่ไม่นานนัก ก็กระทำให้แจ้ง

ซึ่งที่สุดพรหมจรรย์อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าที่กุลบุตรทั้งหลายผู้ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิตต้องการ ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันแล้วเข้าถึงอยู่ ได้รู้ชัดว่าชาติสิ้นแล้วพรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้อีกมิได้มีดังนี้. ก็ท่านพระองคุลิมาลได้เป็นอรหันต์องค์หนึ่งในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๕๓๓] ครั้งนั้น เวลาเช้า ท่านพระองคุลิมาลนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้าไปบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี. ก็เวลานั้นก่อนคืน... ท่อนไม้... ก่อนกรวดที่บุคคลขว้างไปแม้โดยทางอื่นก็มาตกลงที่กายของท่านพระองคุลิมาล. ท่านพระองคุลิมาลสีระแตก โลหิตไหล บาตรก็แตก ผ้าสังฆาฏิก็นึกขาด เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทอดพระเนตรท่านพระองคุลิมาลเดินมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระองคุลิมาลว่า เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอจงอดกลั้นไว้เถิดพราหมณ์ เธอได้เสวยผลกรรมซึ่งเป็นเหตุจะให้เธอพึงหมกหมม้อยู่ในนรกตลอดปีเป็นอันมาก ตลอดร้อยปีเป็นอันมาก ตลอดพันปีเป็นอันมาก ในปัจจุบันนี้เท่านั้น.

พระองคุลิมาลอุทาน

[๕๓๔] ครั้งนั้น ท่านพระองคุลิมาลไปในที่ลับเร้นอยู่ เสวยวิมุตติสุข เปล่งอุทานนี้ในเวลานั้นว่า

ผู้ใด เมื่อก่อนประมาท ภายหลัง
ผู้นั้นไม่ประมาท เขาย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง
ดังพระจันทร์ซึ่งพ้นแล้วจากเมฆ ฉะนั้น
ผู้ใดทำกรรมอันเป็นบาปแล้ว ย่อมปิดเสีย
ได้ด้วยกุศล ผู้นั้นย่อมยังโลกนี้ให้สว่าง

ดูพระจันทร์ซึ่งพ้นแล้วจากเมฆ ฉะนั้น
ภิกษุใดแล ยังเป็นหนุ่ม ย่อมชวนชวายน
ในพระพุทธศาสนา ภิกษุนั้นย่อมยังโลกนี้
ให้สว่าง ดูพระจันทร์ซึ่งพ้นแล้วจากเมฆ
ฉะนั้น.

ขอศัตรูทั้งหลายของเราจงพึงธรรม
กถาเถิด ขอศัตรูทั้งหลายของเราจงชวน-
ชวายนในพระพุทธศาสนาเถิด อมนุษย์
ทั้งหลายที่เป็นศัตรูของเรา จงคบสัตบุรุษ
ผู้ชวนให้ถือธรรมเถิด.

ขอจงคบความผ่องแผ้ว คือ ขันติ
ความ สรรเสริญ คือ เมตตาเถิดขอจงพึง
ธรรมตามกาล และจงกระทำตามธรรมนั้น
เถิด ผู้ที่เป็นศตุนั้น ไม่พึงเบียดเบียนเรา
หรือใคร ๆ อื่นนั้นเลย ผู้ถึงความสงบ
อย่างยิ่งแล้วพึงรักษาไว้ซึ่งสัตว์ที่สะดุ้งและ
ที่มันคง

คนทนน้ำย่อมชักนำไปได้ ช่างสร
ย่อมตัดลูกศรได้ ช่างถากย่อมถากไม่ได้
ฉันใด บัณฑิตทั้งหลายย่อมทรมาณตนได้
ฉนั้น

คนบางพวกย่อมฝึกสัตว์ ด้วยท่อน
ไม้บ้าง ด้วยขอบ้าง ด้วยเส้นบ้าง เราเป็น
ผู้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกแล้วโดยไม่
ต้องใช้อาชาญาไม่ต้องใช้ศาสตรา เมื่อก่อน
เรามีชื่อว่าอหิงสกะ แต่ยังมีเบียดเบียนสัตว์
อยู่ วันนิเรามีชื่อตรงความจริงเราไม่เบียด
เบียนใคร ๆ เลย เมื่อก่อน เราเป็นโจร
ปรากฏชื่อว่าองคุลิมาล ถูกกิเลสดุจห้วง
น้ำใหญ่พัดไป มาถึงพระพุทธเจ้าเป็น
สรณะแล้ว เมื่อก่อนเรามีมือเปื้อนเลือด
ปรากฏชื่อว่า องคุลิมาล ถึงพระพุทธเจ้า
เป็นสรณะ จึงถอนคัมภีร์อันจะนำไปสู่ภพ
เสียได้ เรากระทำการที่จะทำให้ถึงทุกคติ
เช่นนั้นไว้มาก อันวิบากของกรรมถูกต้อง
แล้ว เป็นผู้ไม่มีหนี้ บริโภคโภชนะ พวก
ชนที่เป็นพาลทราบบัญญา ย่อมประกอบ
ตามซึ่งความประมาท ส่วนนักปราชญ์ทั้ง
หลาย ย่อมรักษาความไม่ประมาทไว้
เหมือนทรัพย์อันประเสริฐ ฉะนั้น ท่าน
ทั้งหลายจงอย่าประกอบตามซึ่งความประ-
มาท อย่าประกอบตามความซัดเซมด้วย
สามารถความยินดีในกาม เพราะว่าผู้ไม่
ประมาทแล้ว เฝงอยู่ ย่อมถึงความสุขอัน

ไพบูลย์ การที่เรามาสู่พระพุทธศาสนานี้
นั้นเป็นการมาดีแล้วไม่ปราศจากประโยชน์
ไม่เป็นการคิดผิด บรรดาธรรมที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงจำแนกไว้ดีแล้ว เราก็ได้
เข้าถึงธรรมอันประเสริฐสุดแล้ว (นิพพาน)
การที่เราได้เข้าถึงธรรมอันประเสริฐสุดนี้
นั้น เป็นการถึงดีแล้ว ไม่ปราศจาก
ประโยชน์ ไม่เป็นการคิดผิด วิชชา ๓
เราบรรลุแล้ว คำสอนของพระพุทธเจ้า
เรากระทำแล้วดังนี้.

จบ อังคุลิมาลสูตรที่ ๖

อรรถกถาอังคุลิมาลสูตร

อังคุลิมาลสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

ถามว่า ในพระสุตตรนั้น คำว่า ทรงระเบียบแห่งนิ้วมือ ทรงไว้เพราะเหตุไร. ตอบว่าทรงไว้ตามคำของอาจารย์. ในข้อนั้น มีอนุပ္พุพิภคติดังต่อไปนี้.

ได้ยินว่า พระองคุลิมาลนี้ ได้ถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งนางพราหมณีชื่อ มันทานี แห่งปุโรหิตของพระเจ้าโกศล. นางพราหมณีได้คลอดบุตรออกในเวลากลางคืน. ในเวลาที่อังคุลิมาลนั้นคลอดออกจากครรภ์มารดา อวูฐทั้งหลายในนครทั้งสิ้นช่วงโซคติขึ้น. แม้พระแสงที่เป็นมงคลของพระราชามแมกระทั่งฝักดาบ ที่อยู่ในห้องพระบรรทมอันเป็นศิริรุ่งเรือง. พราหมณ์จึงลุกออกมาแหงนดูดาวนักษัตร ก็รู้ว่าบุตรเกิดโดยดาวฤกษ์โจร จึงเข้าเฝ้าพระราชาทูลถามถึงความบรรทมอัน เป็นสุข.

พระราชตรัสว่า ท่านอาจารย์ เราจะนอนเป็นสุขอยู่ได้แต่ไหน อวูฐที่เป็นมงคลของเราส่องแสงรุ่งเรือง เห็นจะมีอันตรายแก่รัฐหรือแก่ชีวิต. ปุโรหิตทูลว่า ข้าแต่มหाराช อย่าทรงกลัวเลย กุมารเกิดแล้วในเรือนของหมอนฉัน อวูฐทั้งหลายมิใช่จะรุ่งเรืองด้วยอานุภาพของกุมารนั้น. จักมีเหตุอะไร ท่านอาจารย์. ข้าแต่พระมหाराชเจ้า เขาก็เป็นโจร เขาจะเป็นโจรคนเดียวหรือว่าจะเป็นโจรประทุษร้ายราชสมบัติ. เขาจะเป็นโจรธรรมดาคนเดียวพะยะค่ะ. ก็แลปุโรหิตครั้นทูลอย่างนั้นแล้ว เพื่อจะเอาพระทัยพระราชาก็ทูลว่า จงหมั่นเสียดะ พระเจ้าค่ะ. พระราชา. เป็นโจรธรรมดาคนเดียว จักทำอะไรได้ เหมือนรวงข้าวสาธิตรวงเดียว ในนาตั้งพันกรีศ จงบำรุงเขาไว้เถอะ. เมื่อจะตั้งชื่อกุมารนั้น สิ่งของเหล่านี้คือ ฝักดาบอันเป็นมงคลที่วางไว้

ณ ที่นอน ลูกศรที่วางไว้ที่มุม มีคนน้อยสำหรับตัดข้าวตาลซึ่งวางไว้ในปุยฝ้ายต่างโพล่งขึ้นส่องแสงแต่ไม่เบียดเบียนกัน ฉะนั้น จึงตั้งชื่อว่า อหิงสกะ. พอเวลาจะให้เรียนศิลปะก็ส่งเขายังเมืองตักกสิลา. อหิงสกะกุมารนั้น เป็นธัมมันเตवासิก เริ่มเรียนศิลปะแล้ว. เป็นคนถึงพร้อมด้วยวัตร ตั้งใจคอยรับใช้ประพฤตินั้นที่พอใจ พุดจาไฟเราะ. ส่วนอันเตवासิกที่เหลือ เป็นอันเตवासิกภายนอก. อันเตवासิกเหล่านั้น นั่งปรึกษากันว่า จำเดิมแต่เวลาที่อหิงสกะมาพบมา พวกเราไม่ปรากฏเลย เราจะทำลายเขาได้อย่างไร จะพูดว่าเป็นคนโง่ ก็พูดไม่ได้ เพราะมีปัญญายิ่งกว่าทุกคน จะว่ามีวัตรไม่ดีก็ไม่อาจพูด เพราะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวัตร จะว่ามีชาติต่ำ ก็พูดไม่ได้ เพราะสมบูรณ์ด้วยชาติ พวกเราจักทำอย่างไรกัน ขณะนั้นปรึกษากับคนมีความคิดเฉียบแหลมคนหนึ่งว่า เราจะกระทำช่องของอาจารย์ทำลายเขาเสีย แบ่งเป็นสามพวก พวกแรกต่างคนต่างเข้าไปหาอาจารย์ไหว้แล้วยืนอยู่. อาจารย์ถามว่า อะไรพ่อ. ก็บอกว่าพวกกระผมได้ฟังเรื่องหนึ่งในเรื่องนี้. เมื่ออาจารย์ถามว่า อะไรพ่อ. ก็กล่าวว่า พวกเราทราบว่ อหิงสกะมาจะประทุษร้ายระหว่างท่านอาจารย์. อาจารย์จึงก็ตะคอกไล่ออกมาว่า ออกไป เจ้าถ่อย เจ้าอย่าทำลายบุตรของเราในระหว่างเราเสียเลย. ต่อแต่นั้น ก็ไปอีกพวกหนึ่ง แต่นั่น ก็อีกพวกหนึ่ง ทั้งสามพวกมากล่าวทำนองเดียวกัน แล้วก็กล่าวว่า เมื่ออาจารย์ไม่เชื่อพวกข้าพเจ้า ก็จงใคร่ครวญรู้เอาเองเถิด ดังนี้. ท่านอาจารย์เห็นศิษย์ทั้งหลายกล่าวว่าด้วยความห่วงใย จึงตัดสินใจว่า เห็นจะมีความจริง จึงคิดว่า เราจะฆ่ามันเสีย.

ต่อไปจึงคิดอีกว่า ถ้าเราฆ่ามัน ใคร ๆ ที่คิดว่าท่านอาจารย์ทิสปาโมกษ์ ยังโทษให้เกิดขึ้นในมาณพผู้มาเรียนศิลปะยังสำนักของตนแล้ว ปลงชีวิตเสีย ดังนี้ ก็จักไม่มาเพื่อเล่าเรียนศิลปะอีก ด้วยอาการอย่างนี้ เราก็จะเสื่อมลาภ อย่างกระนั้นเลย เราจะบอกมันว่า ยังมีคำสำหรับศิลปะ วิชา ขึ้น

สุดท้ายอยู่ แล้วกล่าวว่า เจ้าจะต้องฆ่าคนให้ได้พันคน ในเรื่องนี้
เจ้าจะเป็นผู้เดียวลุกขึ้น มาเขาให้ได้ครบพัน. ที่นั่นอาจารย์จึงกล่าว
กะอหิงสกุมารว่า มาเถอะพ่อ เจ้าจงฆ่าให้ได้พันคน เมื่อทำได้เช่นนี้ ก็จัก
เป็นอันกระทำอุปจาระแก่ศีลปะ การบูชาครู ดังนี้. อหิงสกุมารจึงกล่าวว่า
ข้าแต่ท่านอาจารย์ ข้าพเจ้าเกิดในตระกูลที่ไม่เบียดเบียน ข้าพเจ้าไม่อาจทำเช่น
นั้น. ศีลปะที่ไม่ได้ค่าบูชาครูก็จะไม่ให้ผลนะพ่อ. อหิงสกุมารนั้นจึงถือ
อาวุธ ๕ ประการ ไหว้อาจารย์เข้าสู่ดงยี่น ณ ที่คนจะเข้าไปสู่ดงบ้าง ที่ตรง
กลางดงบ้าง ตรงที่ที่คนจะออกจากดงบ้าง ฆ่าคนเสียเป็นอันมาก. ก็ไม่ถือเอา
ผ้าหรือผ้าโพกศีรษะ กระทำเพียงกำหนดว่า ๑,๒, ดังนี้เดินไป แม้การนับก็
กำหนดไม่ได้. แต่โดยกรรมดากอหิงสกุมารนี้ เป็นคนมีปัญญา แต่จิตใจไม่
ดำรงอยู่ได้ เพราะปาณาติบาต ฉะนั้น จึงกำหนดแม้การนับไม่ได้ตามลำดับ.
เขาตัดนิ้วได้หนึ่ง ๆ ก็เก็บไว้. ในที่ที่เก็บไว้ นิ้วมือก็เสียหายไป. ต่อแต่นั้น
จึงร้อยทำเป็นมัลย์นิ้วมือคล้องคอไว้. ด้วยเหตุนั้นแล เขาจึงปรากฏชื่อว่า
องคุลิมาล. องคุลิมาลนั้นท่องเที่ยวไปยังป่าทั้งสี่ด้านไม่มีใครสามารถไปป่าเพื่อ
หาพื้นเป็นต้น. ในตอนกลางคืนก็เข้ามายังภายในบ้านเอาเท้าถีบประตู. แต่
นั้นก็ฆ่าคนที่นอนนั้นแหละกำหนดว่า ๑,๑, เดินไป. บ้านก็ร่นถอยไปตั้งในนิคม.
นิคมก็ร่นถอยไปตั้งอยู่ในเมือง. พวกมนุษย์ทั้งบ้านเรือนจูงลูกเดินทางมาล้อม
พระนครสาวัตถิ เป็นระยะทางถึงสามโยชน์ ตั้งค่ายพักประชุมกันที่ลานหลวง
ต่างคร่ำครวญกล่าวกันว่า ข้าแต่สมมติเทพ ในแคว้นแคว้นของพระองค์ มีโจรชื่อ
องคุลิมาลเป็นต้น. ในลำดับนั้น พรหมณ์รู้ว่า โจรองคุลิมาลนั้นจักเป็นบุตร
ของเรา จึงกล่าวกะนางพรหมณีว่า แนะนำนางผู้เจริญ เกิดโจรชื่อองคุลิมาลขึ้น
แล้ว โจรนั้นไม่ใช่ใครอื่น คืออหิงสกุมารลูกของเจ้า บัดนี้ พระราชาจักเสด็จ
ออกไปจับเขา เราควรจะทำอย่างไร. นางพรหมณีพูดว่า นายท่านไปเถอะ จง

ไปพาลูกของเรามา. พรหมณ์พูดว่า แน่ นางผู้เจริญ ฉันไม่กล้าไป เพราะไม่ควรวางใจในคน ๔ จำพวก คือโจรที่เป็นเพื่อนเก่าของเรามา ก็ไม่ควรไว้ใจ เพื่อนฝูงที่เคยมีสนทนาตรึงกันมาก่อนของเราก็ก็น่าไว้ใจ พระราชาก็ไม่ควรไว้ใจว่า นับถือเรา. หญิงก็ไม่ควรไว้ใจว่านับอยู่ในเครือญาติของเรา แต่หัวใจของแม่เป็นหัวใจที่อ่อน ฉะนั้น นางพรหมณ์จึงกล่าวว่า ฉันจะไปพาลูกของฉันมา ดังนี้ ออกไปแล้ว.

และในวันนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูสัตว์โลกในเวลาปัจจุสมัยใกล้รุ่ง ทรงเห็นองคฺุลิมาล จึงทรงพระดำริว่า เมื่อเราไปจักเป็นความสวัสดีแก่เธอ ผู้ที่อยู่ในป่าอันหาบ้านมิได้ครั้นได้ฟังคาถาอันประกอบด้วยบท ๔ ออกบวชในสำนักของเราแล้ว จักกระทำให้แจ้งซึ่งอภิญญา ๖ ถ้าเราไม่ไป เธอจะผิดในมารดา จักเป็นผู้อันใคร ๆ ยกขึ้นไม่ได้ เราจักการทำ ความสงเคราะห์เธอ ดังนี้แล้ว ทรงนุ่งเวลาเช้าแล้วเข้าไปเพื่อบิณฑบาต ทรงกระทำกตติงสำเร็จแล้ว ประสงค์จะสงเคราะห์เธอ จึงเสด็จออกไปจากวิหาร. เพื่อจะแสดงความซื่อนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "อถ โข ภควา" ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า **สงฺกฺริตฺวา สงฺกฺริตฺวา** ความว่า เป็นพวกๆ คอยสังเกต. บทว่า **หตฺถตฺถํ คจฺจนฺตุ** ความว่า ถึงความตั้งอยู่ไม่ได้ในมือ คือ พินาศไป. ถามว่า ก็คนเหล่านั้น จำพระผู้มีพระภาคเจ้าได้แล้ว กล่าวอย่างนี้ว่า จำไม่ได้ หรือ? ตอบว่า จำไม่ได้. เพราะพระผู้มีพระภาคเจ้าจำแลงเพศ เสด็จไปเพียงพระองค์เดียว. ในสมัยนั้น แม้โจรหุดหิดใจเพราะบริโภคอย่างฝืดเคือง และนอนลำบากมาเป็นเวลานาน. อนึ่ง พวกมนุษย์ถูกโจรองคฺุลิมาลฆ่าไปเท่าไร. ถูกฆ่าไป ๕๕๕ คนแล้ว. ก็โจรนั้นมีความสำคัญว่า เดียวนี้ได้อีกคนเดียวก็จะครบพัน ตั้งใจว่า เห็นผู้ใดก่อนก็จะฆ่าผู้นั้น ให้เต็มจำนวนกระทำอุปการะแก่ศีลปะ (บุชารุ) โคนผมและหนวดแล้วอาบน้ำ ผลัดเปลี่ยนผ้าไปเห็นมารดาบิดา ดังนี้

จึงออกจากกลางดงมาสู่ปากดง ยืนอยู่ ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง ได้เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว. เพื่อจะแสดงความซื่อนี้ ท่านจึงกล่าวว่า "อทุกธา โข" ดังนี้ เป็นต้น.

บทว่า อิทุธาติสฺสขาริ อภิสฺสขารลลิตี ความว่า ทรงบันดาลให้เป็นเหมือนแผ่นดินใหญ่มีคลื่นตั้งขึ้น แล้วทรงเหยียบอยู่อีกด้านหนึ่ง เกลียวในภายในออกมา. องคุลิมาลถึงเครื่องชัฏลูกศรเสียดินไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงเนินใหญ่อยู่ข้างหน้าแล้วพระองค์อยู่ตรงกลาง โจรอยู่ริมสุด. องคุลิมาลนั้นคิดว่า เราจักทันจับได้ในบัดนี้ จึงรีบเล่นไปด้วยสรรพกำลัง. พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จอยู่ริมสุดของเนิน โจรอยู่ตรงกลาง เขารีบเล่นมาโดยเร็ว คิดว่า ทันจับได้ตรงนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงบันดาลเหมือน หรือแผ่นดินไหวข้างหน้าเขาเสีย. โดยทำนองนี้ สิ้นทางไปถึงสามโยชน์. โจรเหน้อยน้ำลายในปากแห่ง เหงื่อไหลออกจากรักแร้. ครั้งนี้ได้มีความคิดดังนี้ แก่เขาว่า น้าอัสจรรยัณักหนอ ท่านผู้เจริญ.

บทว่า มลฺลํ ปิ ความว่า เนื้อไหนยังจับได้. ในตอนที่หิวก็จับเอามาเป็นอาหารได้. ได้ยินว่า โจรนั้น เคาะที่พุ่มไม้แห่งหนึ่งให้เนื้อลูกขึ้นหนีไป. ต่อนั้นก็ติดตามเนื้อได้ตั้งใจปรารถนาแล้วปึงเกี่ยวกิน. บทว่า ปุจฺเจยฺย ความว่า ท่านผู้นี้กำลังเดินไปอยู่เที่ยว (ก็ว่า) หยุดแล้ว ส่วนตัวเราหยุดอยู่แล้วก็ว่าไม่หยุด ด้วยเหตุใด ทำไหนหนอ เราจะฟังถามเหตุนั้น ๆ กะสมณะนี้. บทว่า นิธาย ความว่า แม้อาชญาใดอันบุคคลพึงให้เป็นไปในสัตว์ทั้งหลาย เพื่อเบียดเบียน เราวางอาชญาขึ้น คือ นำออกเสียดู พิจารณาด้วยเมตตา ขันติ ประพฤติไปในสาราณียธรรมทั้งหลายด้วย อวิหิงสา. บทว่า ตวมภูริโตลลิตี ความว่า เมื่อท่านฆ่าสัตว์มีประมาณพันหนึ่งนี้ เพราะไม่มีความสำรวมในสัตว์ มีปาณะทั้งหลาย เมตตากี่ดี ขันติกี่ดี ปฏิสังขารกี่ดี อวิหิงสากี่ดี สาราณียธรรม

ก็ดี ของท่านจึงไม่มี ฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า ยังไม่หยุด. มีคำอธิบายว่า แม้ถึงหยุดแล้วด้วยอิริยาบถในขณะนี้ ท่านก็จักแล่นไปในนรก คือจักแล่นไปในกำหนดศีร์จจาน ในเปรตวิสัย หรือในอสุรกาย. ในลำดับนั้น โจรคิดว่า การบรรลือสีหนาทนี้ใหญ่ การบรรลืออันใหญ่นี้จักเป็นของผู้อื่นไปมิได้ การบรรลือนี้ต้องเป็นของพระสมณเจ้าพระนามว่า สิทธธตตะ ผู้โอรสแห่งพระนางมหามายา เราเห็นจะเป็นผู้อันพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้มีพระจักขุคมกล้า ทรงเห็นแล้วหนอ พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จมาเพื่อทำการสงเคราะห์แก่เรา ดังนี้ จึงกล่าวว่า จิรสุตฺ วัต เม ดังนี้เป็นอาทิ.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า มหิตฺ ความว่า อันเทวดาและมนุษย์ เป็นต้นบูชาแล้วด้วยการบูชาด้วยปัจจัย ๔. บทว่า ปจฺจุปาติ ความว่า ทรงดำเนินมาสู่ป่าใหญ่นี้เพื่อจะสงเคราะห์เราโดยล่วงกาลนานนัก. คำว่า ปชฺหิสฺสุตฺ ปาปี ความว่า ข้าพระองค์จักละบาป. บทว่า อิจฺเจว แปลว่า กล่าวอย่างนี้แล้วเทียว. บทว่า อาวูธฺ ได้แก่ อาวูธ ๕ ประการ บทว่า โสพฺเพ คือ ที่ขาดไปข้างเดียว. บทว่า ปปาตฺ ได้แก่ ขาดข้างหนึ่ง. บทว่า นรเก คือ ที่ที่แตกกระแหง. อนึ่ง ในที่นี้ ท่านกล่าวถึงป่าเท่านั้น ด้วยบททั้งสามนี้. บทว่า อวฺกิริ ได้แก่ ชัดไป คือ ทิ้งไปแล้ว. บทว่า ตเมหิ ภิก ขุหิ ตทา อโวจ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะยังอังคฺลิมาลนี้ให้บวชก็ไม่มีกิจในการแสวงหาว่า จักได้มีคณน้อยที่ไหน จักได้บาตรจีวรที่ไหน ดังนี้. อนึ่ง ทรงตรวจธรรม. ที่นั่นก็ทรงทราบว่ องคฺลิมาลนั้น ได้เคยถวายภัณฑะ คือ บริหารแปด แก่ท่านผู้มีศีลในปางก่อน จึงทรงเหยียดพระหัตถ์เบื่องขวา ตรัสว่า. **เอหิ ภิกขุ สุวากุขาโต ธมฺโม จร พุรฺหมจฺริยํ สมนฺมาทุกฺขสฺต**
อนฺุตฺกิริยา เองจงเป็นภิกษุมาเถิด ธรรมอันเรากล่าวไว้ดีแล้ว จงประพฤติพรหมจรรย์เพื่อทำที่สุดแห่งทุกข์โดยชอบเถิด ดังนี้. องคฺลิมาลนั้นได้เฉพาะ

ซึ่งบาตรและจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ พร้อมกับพระดำรัสนั้นเทียว. ในทันใด
นั้นเพศฤหัตถ์ของท่านอันตรธานไป สมณเพศปรากฏแล้ว.

บริวาร ๘ ดังที่กล่าวไว้ดังนี้ว่า

ไตรจีวร บาตร มีด เข็ม

ประคดเอว รวมเป็น ๘ กับ

ผ้ากรองน้ำ สมควรแก่ภิกษุผู้

ประกอบความเพียรแล้ว ดังนี้

เป็นของจำเป็นสำหรับตัว บังเกิดขึ้นแล้ว. คำว่า **เอเสว ตสฺส อหุ ภิกฺขุ-**
ภาโว ความว่า ความเป็นเอหิภิกขุ นี้ ได้เป็นภิกษุภาวะที่เข้าถึงพร้อมแก่
พระองคฺุติมालนั้น. ชื่อว่า การอุปสมบทต่างหากจากเอหิภิกขุ ไม่มีหามิได้.
บทว่า **ปจฺจามณเณ** ได้แก่ ปิจจาสมณะผู้ถือภิกษุภาวะ. ความว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าให้พระองคฺุติมาลถือบาตรและจีวรของตน แล้วทรงทำพระองคฺุติมาล
นั้นให้เป็นปิจจาสมณะเสด็จไปแล้ว. ฝ่ายมารดาขององคฺุติมาลนั้น ไม่รู้ที่อยู่เพราะ
อยู่ห่างกันประมาณ ๘ อสุก เทียวร้องอยู่ว่า พ่อหิงสกะ พ่อยืนอยู่ที่ไหน
พอนั่งอยู่ที่ไหน พ่อไปไหน ทำไม ไม่พูดกับแม่ละลูก ดังนี้ เมื่อไม่เห็น
จึงมาถึงที่นี้ที่เดียว.

บทว่า **ปญฺจมตฺเตหิ อสฺสสเทหิ** ความว่า ถ้าโจรจักปราชัย เรา
จักติดตามไปจับโจรนั้น ถ้าเราปราชัยเราจักรีบหนีไป ฉะนั้น จึงออกไปด้วย
กำลังอันเบาพร้อม. บทว่า **เยน อารามิ** ความว่า มาสู่พระอารามเพราะ
เหตุไร. ได้ยินว่า พระราชานั้นทรงกลัวโจร มิได้ประสงค์จะไป เพราะโจร
ทรงออกไปเพราะเกรงต่อคำครหา. เพราะฉะนั้น พระองค์จึงทรงดำริว่า เรา
จักถวายบังคมพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วนั่งอยู่ พระองค์จักตรัสถามว่า พระองค์
พาพลออกมาเพราะเหตุไร ดังนี้ ที่นั่นเราจักทูลว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้

สงเคราะห์ข้าพระองค์ด้วยประโยชน์ในสัมปรายิกภพอย่างเดียวกันนั้น แม้ประโยชน์ในปัจจุบันก็ทรงสงเคราะห์ด้วย พระผู้มีพระภาคเจ้าจกัคำริว่า ถ้าเราช่วยชนะก็จักทรงเฉยเสีย ถ้าเราแพ้ก็จะตรัสว่า มหาบพิตรประโยชน์อะไรด้วยการเสด็จมาปรารภโจรคนเดียว แต่นั้น คนก็จะเข้าใจเราอย่างนี้ว่า พระราชาเสด็จออกจับโจร แต่สัมระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงห้ามเสียแล้ว ดังนี้ เล็งเห็นว่าจะพ้นคำครหาด้วยประการฉะนี้ จึงเสด็จไปแล้ว.

ถามว่า พระราชาตรัสว่า ก่อนคูลิมาลโจรนั้นมาจากไหนเพราะเหตุไร
ตอบว่า ตรัสเพื่อทรงเข้าใจพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า เออ ก็ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตรวจดูอุปนิสัยขององคูลิมาลโจรนั้นแล้ว ฟังทรงนำเขามาให้บวช. บทว่า **รณฺุโล** ความว่า พระราชาเท่านั้นทรงกลัวพระองค์เดี๋ยวก็ห้ามได้. มหาชนแม่ที่เหลือ ก็กลัวทั้งโลและอาวฐ หลีกหนีในที่เผชิญหน้านั้นเที่ยวเข้าเมืองปิดประตู ขึ้นโรงป้อม ขึ้นแลดู และกล่าวอย่างนี้ว่า องคูลิมาลรู้ว่า พระราชาเสด็จมาสู่สำนักของเราตั้งนี้แล้ว มานั่งที่พระเชตวันก่อน พระราชาถูกองคูลิมาลโจรนั้นจับไปแล้ว แต่พวกเราหนีพ้นแล้ว. บทว่า **นคฺุติ เตอโตะ ภิยฺ** ความว่า ก็บัดนี้ องคูลิมาลนี้ไม่มามคแดง ภัยจากสำนักขององคูลิมาลนี้ ย่อมไม่มีแก่พระองค์.

ถามว่า ท่านกล่าวด้วยบทว่า **กถํ โภโต** ดังนี้ เพราะเหตุไร. ตอบว่า ท่านสำคัญอยู่ว่า การที่จะถือเอาชื่อที่เกิดขึ้นเพราะกรรมอันหยาบช้าแล้วร้องเรียกบรรพชิต ไม่สมควร เราจกร้องเรียกท่านด้วยสามารภแห่งโคตรของบิดามารดา ดังนี้ จึงถามแล้ว. บทว่า **ปริกฺุขารานํ** ความว่า เราจกักระทำการชวนขายเพื่อประโยชน์บริกขารเหล่านั้น และพระองค์กำลังกล่าวอยู่นั้น เทียว ก็ทรงเปลื้องผ้าสาฎกที่คาดท้องวางไว้ ณ ที่ใกล้เท้าของพระเถระแล้ว. ชุคฺคํ ๔ ชื่อมีอัน อยู่ในป่าเป็นวัตรเป็นต้นมาแล้วในพระบาลี. แต่พระ-

เถระได้สมาทานธุดงค์แล้วทั้ง ๑๓ ข้อทีเดียว เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า อธิ
อย่าเลย ดังนี้. ถามว่า ท่านหมายถึงอะไรจึงกล่าวว่า ยถุหิ มยฺ ภนฺเต ดังนี้.
ตอบว่า ท่านจับช้างเป็นต้นที่พระราชาส่งมาแล้วในที่ที่มาแล้วว่า เราติดตามจับ
แม้ช้างวิ่งอยู่ได้ อย่างนี้. แม้พระราชาก็ทรงส่งช้างเป็นต้น เป็นอันมาก
ไปหลายครั้งอย่างนี้ว่า จงเอาช้างไปล้อมเธอแล้วจับมา จงเอาม้าไปล้อม
จงเอารถไปล้อมแล้วจับมา. เมื่อคนเหล่านั้นไปแล้วอย่างนี้ เมื่อองคุลิมาลลุก
ขึ้นส่งเสียงว่า เฮีย เราองคุลิมาล แม้คนเดียวก็ไม่อาจร้ายอาวุธ. จะทุบคน
เหล่านั้นทั้งหมดฆ่าเสียแล้ว. ช้างก็เป็นช้างป่า ม้าก็เป็นม้าป่า รถก็หักแตก
ทำลายอยู่ตรงนั้นแหละ พระราชาหมายเอาเรื่องดังกล่าวมานี้ จึงตรัสอย่างนั้น.

บทว่า **ปิณฺฑาย ปาวิสิ** มิใช่พระองคุลิมาลเข้าไปครั้งแรก ก็คำนี้
ท่านกล่าวหมายเอาวันที่เห็นหญิง. แลพระองคุลิมาลนี้เข้าไปบิณฑบาต แม้ทุก
วันเหมือนกัน. แต่พวกมนุษย์เห็นท่านแล้วข้อมสะคั่งบ้าง ข้อมหนีไปบ้าง
ข้อมปิดประตูบ้าง บางพวกพอได้ยินว่า องคุลิมาล ก็วิ่งหนีเข้าป่าไปบ้าง
เข้าเรือนปิดประตูเสียบ้าง. เมื่อไม่อาจหนีก็ขึ้นผินหลังให้. พระเถระไม่ได้แม้
ข้าวยากุสัฏกกระบวนหนึ่ง แม้ภักตสักทัพพีหนึ่ง ข้อมลำบากด้วยบิณฑบาต.
เมื่อไม่ได้ในภายนอกก็เข้าไปยังพระนคร ด้วยคิดว่าเมืองทั่วไปแก่คนทุกคน.
พอเข้าไปทางประตูนั้น ก็มีเหตุให้เสียงตะโกนระเบิดออกมาเป็นพัน ๆ เสียงว่า
องคุลิมาลมาแล้ว. บทว่า **เอตทโหสิ** ความว่า ได้มีแล้วเพราะความบังเกิด
ขึ้นแห่งกรุณา. เมื่อองคุลิมาลมาคนอยู่ถึงพันคนหย่อนหนึ่ง (๕๕๕) ก็มีได้มี
ความกรุณาสักคนเดียว แม้ในวันหนึ่ง เพียงแต่เห็นหญิงมีครรภ์หลงแล้ว
ความกรุณาเกิดขึ้นได้อย่างไร เกิดขึ้นได้ด้วยกำลังแห่งบรรพชา. จริงอยู่ ความ
กรุณานั้นเป็นพลังแห่งบรรพชา.

บทว่า เตนหิ ความว่า เพราะเหตุที่ท่านเกิดความกรุณานั้น. บทว่า อริยาย ชาติยา ความว่า คู่ก่อนองคูลิมาล ท่านอย่าถือเอาเหตุนั้นเลย นั่นไม่ใช่ชาติของท่าน นั่นเป็นเวลาเมื่อเป็นคฤหัสถ์ ธรรมคาคฤหัสถ์ย่อมฆ่าสัตว์. บ้าง ย่อมกระทำอทินนาทานเป็นต้นบ้าง. แต่บัดนี้ ชาติของท่านชื่อว่า อริยชาติ. เพราะฉะนั้น ท่านถ้ารังเกียจจะพูดอย่างนี้ว่า ยโต อหิ ภคินี ชาโต ไชริ์ เพราะเหตุฉะนั้นแหละ จึงทรงส่งไปแล้วด้วยพระคำรัสว่า ท่านจงกล่าวให้ต่างออกไปอย่างนี้ว่า อริยาย ชาติยา ดังนี้.

คำว่า ติ อิตฺถิ เอว อวจ ความว่า ธรรมคาการตลอดบุตร ของหญิงทั้งหลาย ผู้ชายไม่ควรจะเข้าไป พระเถระกระทำอะไร จึงบอกว่า พระองคูลิมาล เถระนาคกระทำสังจกิริยาเพื่อตลอดโดยสวัสดิ. แต่นั้น ชนเหล่านั้นจึงกั้นม่านปูลาดตั้งไว้ภายนอกม่าน สำหรับพระเถระ. พระเถระนั่งบนตั่งนั้น กระทำสังจกิริยาว่า ยโต อหิ ภคินี สพฺพญญฺพุทฺธสฺส อริยาย ชาติยา ชาโต คู่ก่อนน้องหญิง จำเดิมแต่เราเกิดโดยอริยชาติแห่งพระสัพพัญญูพุทธเจ้า ทารกก็ออกมาคุดน้ำไหลจากธรรมกรก พร้อมกับกล่าวคำสัจย์นั้นทีเดียว. ทั้งมารดาทั้งบุตรมีความสวัสดิแล้ว. ก็แลพระปริตรนี้ท่านกล่าวไว้ว่า นี้ชื่อว่า มหาปริต. จะไม่มีอันตรายใ้ไร ๆ มาทำลายได้. ชนทั้งหลายได้กระทำตั่งไว้ตรงที่ที่พระเถระนั่งกระทำสังจกิริยา. ชนทั้งหลายย่อมนำมาแม้ศิรัจฉานตัวเมียที่มีครรภ์หลงมาให้นอนที่ตั่งนั้น. ในทันใดนั่นเอง ก็ตลอดออกได้โดยง่าย. ตัวโคบุตรพลนำมาไม่ได้ ก็เอาน้ำล้างตั่งนั้นไปรดศิรัษะ ก็ตลอดออกได้ในขณะนั้นทีเดียว. แม้โรคอย่างอื่นก็สงบไป. ได้ยินว่า พระมหาปริตรนี้มีปาฏิหาริย์ตั้งอยู่ตลอดกับ.

ถามว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ายอมให้พระเถระทำเวชกรรมหรือ. ตอบว่า พระองค์มิได้ให้กระทำ. เพราะพวกมนุษย์พอเห็นพระเถระก็กลัวต่างหนีกันไป. พระเถระยอมลำบากด้วยภิกษาหาร ย่อมไม่อาจกระทำสมณธรรมได้. ทรงให้กระทำสังจิกิริยา เพราะจะสงเคราะห์พระเถระนั้น.

ดังได้สดับมาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้านั้นได้มีปริวิตกอย่างนี้ว่า บัดนี้ พระองค์กุติมาลเถระกลับได้เมตตาจิต กระทำความสวัสดิให้แก่พวกมนุษย์ด้วยสังจิกิริยา ฉะนั้น พวกมนุษย์ย่อมสำคัญว่าควรเข้าไปหาพระเถระ ต่อแต่นั้นจักไม่ลำบากด้วยภิกษาหาร อาจกระทำสมณธรรมได้ จึงให้กระทำสังจิกิริยา เพราะทรงอนุเคราะห์ด้วยประการฉะนี้. สังจิกิริยามิใช่เป็นเวชกรรม. อนึ่ง เมื่อพระเถระเรียนมูลกัมมัญฐานด้วยตั้งใจว่า จักกระทำสมณธรรมแล้วไปนั่ง ณ ที่พักกลางคืนและที่พักกลางวัน จิตก็จะไม่ดำเนินไปเฉพาะพระกัมมัญฐาน. ย่อมปรากฏเฉพาะแต่ที่ที่ท่านยืนที่คงแล้ว ฆ่าพวกมนุษย์เท่านั้น. อากาณแห่งถ้อยคำที่ดี ความวิการแห่งมือและเท้าที่ดี ของคนที่กลัวความตายว่า ข้าพเจ้าเป็นคนเจียมใจ ข้าพเจ้ายังมีบุตรเล็ก ๆ อยู่ โปรดให้ชีวิตแก่ข้าพเจ้าเถิดนาย ดังนี้ ย่อมมาสู่คลอง มโนทวาราวีชชนะ. ท่านจะมีความเดือนร้อน ต้องลุกไปเสียจากที่นั้น. ที่นั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าให้กระทำสังจิกิริยาโดยอริยชาติ ด้วยทรงเล็งเห็นว่า พระองค์กุติมาลต้องกระทำชาตินั้นให้เป็นอัปโพหาริกเสียก่อน แล้วเจริญวิปัสสนา จึงจักบรรลุพระอรหัตต์ได้. บทว่า **เอโก รูปกฏโร** เป็นต้น กล่าวไว้พิสดารแล้วในวัดถสุตตร. บทว่า **อญฺเณนปี เสทฺตุจฺจิดุโต** ความว่า ก้อนดินเป็นต้นที่คนซัดไปโดยทิสากาใด ๆ ก็ตาม ในที่นี้เพียงล้อมไว้โดยรอบ เพื่อกันกาสุนัขและสุกรเป็นต้น ให้กลับ ไป ก็มาตกลงที่กายของพระเถระอยู่อีก. เป็นอยู่อย่างนี้ในที่มีประมาณเท่าไร บ่วงเร็วที่ดักไว้ยังอยู่ จนท่านเที่ยวบิณฑบาตกลับแล้วก็สวมบ่วงจนได้.

บทว่า **ภินเนน สีเสน** ความว่า ทำลายหนังกำพริบแต่จนจดกระดูก.

บทว่า **พฺรหฺมณ** ท่านกล่าวหมายถึงความเป็นพระจิณาสพ. บทว่า **ยสฺส โข**

ตุวํ พฺรหฺมณ กมฺมสฺส วิปาเกน นี้ ท่านกล่าวหมายเอาทิวฐธรรมเวทนียกรรมที่เป็นสภาคกัน . จริงอยู่กรรมที่ท่านกระทำนั้นแหละย่อมยังส่วนทั้งสามให้เต็ม ในบรรดาจิต ๗ ดวง ขวนจิตดวงแรกเป็นกุศลหรืออกุศล ก็ย่อมชื่อว่า ทิวฐธรรมเวทนียกรรม. กรรมนั้น ย่อมให้ซึ่งวิบากในอภัพพินิเวสน์. เมื่อไม่อาจเช่นนั้น ย่อมชื่อว่าเป็นอโหสิกรรมไป ด้วยหมวดสามนี้คือ อโหสิกรรม (**นาโหสิ กมฺมวิปาโก**) กรรมวิบากไม่ได้มีแล้ว (**น ภวิสฺสตี กมฺมวิปาโก**) กรรมวิบากจักไม่มี (**นคฺติ กมฺมวิปาโก**) ไม่มีกรรมวิบาก. ขวนเจตนาดวงที่ ๗ อันให้สำเร็จประโยชน์ ชื่อว่า อุปปีชชเวทนียกรรม. กรรมนั้น ย่อมให้ผลในอภัพพินิเวสน์. เมื่อไม่อาจเช่นนั้น กรรมนั้นก็ชื่อว่าเป็นอโหสิกรรม โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว. ขวนเจตนา ๕ ดวง ในระหว่างกรรมทั้งสอง ย่อมชื่อว่า อปฺราปรียเวทนียกรรม. กรรมนั้น ย่อมได้โอกาสเมื่อใด ย่อมให้ผลเมื่อนั้นในอนาคต. เมื่อยังมีการเวียนว่ายอยู่ในสังสาร ชื่อว่าอโหสิกรรมย่อมไม่มี. ก็กรรมทั้ง ๒ เหล่านี้ ของพระเถระคือ อุปปีชชเวทนียกรรม ๑ อปฺราปรียเวทนียกรรม ๑ อันพระอรหันตมรรคตัวกระทำกรรมให้สิ้นลอนขึ้นเสร็จแล้ว. ยังมีแต่ทิวฐธรรมเวทนียกรรม. กรรมนั้นแม้ท่านถึงพระอรหันต์แล้ว ก็ยังให้ผลอยู่นั้นเทียว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายถึงกรรมนี้ จึงตรัสว่า **ยสฺส โข ตูวํ** เป็นต้น. เพราะฉะนั้น ในคำว่า **ยสฺส โข** นี้ พึงทราบเนื้อความอย่างนี้ว่า **ยาทิสฺส โข ตูวํ พฺรหฺมณ กมฺมสฺส วิปาเกน** คู่ก่อนพรหมณ์ ด้วยผลแห่งกรรมเช่นใดเล่าท่าน.

บทว่า **อพภา มุตโต** นี้ สักว่าเป็นยอดแห่งเทศนา. ในที่นี้ท่าน
ประสงค์เอาว่าพระจันทร์พ้นจากเครื่องเศร้าหมองเหล่านี้ คือ หมอก น้ำค้าง
ควัน ธุลี ราหู. ภิกษุเป็นผู้พ้นแล้วจากกิเลส คือความประมาท เป็นผู้ไม่
ประมาทแล้ว ย่อมยังโลก คือจันทร์ อายตนะ และธาตุของตนนี้ให้ส่องใส คือ
กระทำความมีด คือกิเลสอันตนขจัดเสียแล้ว เหมือนอย่างพระจันทร์ไม่มี
อุปกิเลส ดังกล่าวมานี้ ย่อมยังโลกให้สว่างไสวฉะนั้น. บทว่า **กุสเลน ปิถียุติ**
ความว่า ย่อมปิดด้วยกุศล คือมรรค ได้แก่ กระทำมิให้มีปฏิสนธิอีก. บทว่า
ยุลฺลชติ พุทฺธสาสนเ ความว่า ประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้วด้วยกาย วาจา
และด้วยใจ อยู่ในพุทธศาสนา. คาถาทิ้ง ๗ เหล่านี้ เรียกอุทานคาถาของ
พระเถระ. ได้ยินว่า พระเถระเมื่อจะกระทำอาการป้องกัน คนจึงกล่าวคำว่า
ทิสฺวา หิ เม นี้. ในบทเหล่านั้น บทว่า **ทิสฺวา หิ เม** ความว่า ชนพวกที่
เป็นศัตรูของเรา ย่อมติเตียนเราอย่างนี้ แม้พระองค์คุณิมาล จงเสวยทุกข์เหมือน
อย่างที่เราทั้งหลายเสวยทุกข์ เพราะอำนาจพวงญาติลูกของคุณิมาลฆ่า
แล้วฉะนั้น หมายความว่า ชนเหล่านั้นจึงได้ยินธรรมกถา คือ สัจจะ ๔ ของ
เราทุกทิศ. บทว่า **ยุลฺลชฺชตุ** ความว่า ผู้ประกอบแล้ว ประกอบทั่วแล้ว
ด้วยกาย วาจาและใจอยู่. บทว่า **เย ฐมฺมเมวาทปยฺนฺติ สนฺโต** ความว่า
คนดี คือสัปบุรุษเหล่าใด ย่อมยึดธรรมนั้นเทียว คือ สมาทาน คือ ถือเอา
ชนเหล่านั้น (ผู้เกิดแต่มนุ) เป็นข้าศึกของเรา จงคบ จงเสพ หมายความว่า
จงมีรูปเป็นที่รักเกิด. บทว่า **อวิโรธปฺปัสสํ** คือเมตตา ท่านเรียกว่า อวิโร
(ความไม่โกรธ) หมายความว่า ความเมตตาและความสรรเสริญ. บทว่า
สุณฺนฺตุ ฐมฺมํ กาลเณ ความว่า ขอจงฟังขันติธรรม เมตตาธรรม ปฏิสังข-

ธรรม และสาราณียธรรมทุก ๆ ขณะ. บทว่า ตณฺจ อณุวิริยฺนตุ ความว่า และจงกระทำตามคือบำเพ็ญธรรมนั้นให้บริบูรณ์. บทว่า น หิ ชาตุ โส มมฺหิ ส ความว่า ผู้ใดเป็นผู้มั่งร่ำรวยต่อเรา ขอผู้นั้นอย่าพึงเบียดเบียนเราโดยส่วนเดียวเทียว. บทว่า อณฺถ วา ปน กิณฺจ น ความว่า จงอย่าเบียดเบียน จงอย่าทำให้ลำบากซึ่งเราอย่างเดียวเท่านั้นก็หาไม่ แม้นบุคคลไร ๆ อื่นก็อย่าเบียดเบียน อย่าทำให้ลำบาก. บทว่า ปปฺปยุยฺย ปรมฺ สนฺติ ได้แก่ถึงพระนิพพานอันมีความสงบอย่างยิ่ง. บทว่า รกฺขยฺย ตสฺสวเร ความว่า ผู้ยังมีตัณหา ท่านเรียกว่า ผู้มีความสะอึด ผู้ไม่มีตัณหา ท่านเรียกว่า ผู้มั่นคง. ท่านกล่าวคำอธิบายไว้ดังนี้ บุคคลใดถึงพระนิพพาน บุคคลนั้นย่อมเป็นผู้ที่สามารถเพื่อรักษาความสะอึดและความมั่นคงทั้งสิ้นได้ เพราะฉะนั้น บุคคลผู้ เช่นกับ ด้วยเราย่อมถึงพระนิพพาน จนทั้งหลายย่อมเบียดเบียนเราโดยส่วนเดียวหาได้ไม่ ดังนี้. ท่านกล่าวคาถาทั้งสามนี้ เพื่อป้องกันตน.

บัดนี้เมื่อจะแสดงความปฏิบัติของตนเอง จึงกล่าวคำมีอาทิว่า อุกถณฺหิ น ынฺติ เนตฺติกา บทว่า เนตฺติกา ในคานานั้นความว่า ชนเหล่าใด ชำระเหมือนให้สะอาดแล้วผูก (ท่านบ) ในที่ที่ควรผูกใจน้ำออกไป. บทว่า อุตฺตารา ทมยฺนฺติ ความว่า (ช่างศร) ทาด้วยน้ำข้าวอย่างที่ถ่านเพลิง คัดตรงที่โค้งทำให้ตรง. บทว่า เตชนํ ได้แก่ลูกธนู. ช่างศรย่อมคัดลูกศรนั้น และให้คนอื่นคัด ฉะนั้น จึงเรียกว่า เตชนํ . บทว่า อุตฺตานํ ทมยฺนฺติ ความว่า บัณฑิตย่อมฝึกตนคือกระทำให้ตรง คือกระทำให้หมดพยศ เหมือนอย่างผู้ ทดน้ำย่อมไขน้ำไปโดยทางตรง ช่างศรก็ทำศรให้ตรง และช่างถากไม้ก็ถากไม้ให้ตรง ฉะนั้น. บทว่า ตาทินา ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้คงที่ด้วยอาการ

๕ อันไม่มีความคิดปกติในอิฏฐารมณและอนิฏฐารมณเป็นต้น คือ พระศาสดา ผู้ถึงลักษณะแห่งความคงที่อย่างนี้คือ ชื่อว่าผู้คงที่ เพราะอรรถว่า คงที่ใน อิฏฐารมณและอนิฏฐารมณ ชื่อว่า ผู้คงที่เพราะอรรถว่า ดายเสียแล้ว ชื่อว่า ผู้คงที่เพราะอรรถว่า สละแล้ว ชื่อว่า ผู้คงที่เพราะอรรถว่า ข้ามได้แล้ว ชื่อว่า ผู้คงที่ เพราะแสดงออกซึ่งความคงที่นั้น. บทว่า ภวเนตฺติ ได้แก่ เชือก แห่งภพ. คำนี้เป็นชื่อแห่งตัณหา. จริงอยู่ สัตว์ทั้งหลายถูกตัณหานั้นผูกห้อย ไว้เข้าไปสู่ภพนั้น ๆ คุจโคที่เขาล่ามไว้ด้วยเชือกที่คอฉะนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงเรียกว่า ภวเนตฺติ (ตัณหาอันนำสัตว์ไปสู่ภพ). บทว่า สฺมุจฺโจ กมฺม- วิปาเกน ความว่า ผู้อันมรรคเจตนาถูกต้องแล้ว. ก็เพราะกรรมอันมรรค เจตนาเผา คือ เผาเผาไหม้ให้ถึงความสิ้นไป ฉะนั้น มรรคเจตนาอันท่าน จึงเรียกว่า "กรรมวิบาก" ก็ท่านพระองค์คุณิมาลนี้ อันกรรมวิปากนั้นถูก ค่องแล้ว. บทว่า อนโณ ได้แก่เป็นผู้ไม่มีกิเลส ย่อมไม่เป็นไปเพื่อทุกขเวทนา. อนึ่ง ในคำว่า อนโณ ภุญฺชามิ (เราเป็นผู้ไม่เป็นหนี้บริโกล) นี้พึงทราบ การบริโกล ๔ อย่าง คือ เถยขบริโกล ๑ อธิขบริโกล ๑ ทายัชชบริโกล ๑ สามบริโกล ๑. ในบรรดาบริโกล ๔ อย่างนั้น การบริโกลของผู้ที่ศีล ชื่อว่า เถยขบริโกล. ก็ผู้ศีลนั้นขโมยปัจจัย ๔ บริโกล. อนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ได้ ตรัสคำนี้ไว้ว่า คุก่อนภิกษุทั้งหลาย พวกเธอบริโกลก่อนข้าวของชาวเมือง ด้วยความเป็นขโมย ดังนี้. ส่วนการไม่พิจารณาแล้วบริโกลของท่านผู้มีศีล ชื่อว่า อธิขบริโกล (เป็นหนี้บริโกล) การบริโกลของพระเสาะ ๗ จำพวก ชื่อว่า ทายัชชบริโกล (บริโกลโดยเป็นทายาท). การบริโกลของพระชีนาสพ ชื่อว่า สามบริโกล (บริโกลโดยความเป็นเจ้าของ). บทว่า ไม่มีหนี้ ในที่นี้

ท่านกล่าวหมายเอาความไม่มีหนี้ คือ กิเลส. ปาฐะว่า อนิโธ ดังนี้ก็มี. บทว่า
ภุชามิ โภชนं (เราจะฉันโภชนะ) ท่านกล่าวหมายเอาสามบริโภค. บทว่า
กามรติสนุถ्वิ ความว่า ท่านทั้งหลายอย่าประกอบเนื่อง ๆ คือ อย่ากระทำให้
ความเซซมด้วยความยินดีเพราะตัณหา. ในกามทั้งสอง. บทว่า นยิทํ
ทุมฺมุนฺติตี มม ความว่า ความที่เราเห็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วคิดว่า
เรจักบวช อันใด ความคิดของเรานั้น มิใช่เป็นความคิดชั่วแล้ว. บทว่า
สุวิภตฺเตสุ ชมฺเมสุ ความว่า ในธรรมที่เราเกิดขึ้นในโลกอย่างนี้ว่า เราเป็น
ศาสดาจําแนกดีแล้วเหล่านั้น พระนิพพานเป็นธรรมประเสริฐที่สุดอันใด เรา
เข้าถึงแล้ว เข้าถึงพร้อมแล้ว ซึ่งพระนิพพานนั้นนั่นเทียว เพราะฉะนั้น การ
มาถึงของเรานี้เป็นการมาดีแล้ว ไม่ปราศจากประโยชน์. บทว่า ติสฺโส วิชฺชา
ได้แก่ ปุพเพนิวาสญาณ ทิพพจักขุญาณและอัสวักขยปัญญา. บทว่า กตํ
พุทฺธสฺส สาสนํ ความว่า กิจที่ควรกระทำในศาสนาของพระพุทธเจ้าอันใด
ยังมีอยู่ กิจอันนั้นทั้งหมด ข้าพเจ้ากระทำแล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยัง
เทศนาให้ถึงที่สุด ด้วยวิชาสามและโลกุตตรธรรมเก้า ด้วยประการฉะนี้.

จบอรรถกถาอังคุตติมาลสูตรที่ ๖

๗. ปิยชาติกสูตร

[๕๓๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระเชตวัน อารามของอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ก็โดยสมัยนั้นแล บุตรน้อยคนเดียวของคฤหบดีผู้หนึ่ง ซึ่งเป็นที่รักที่ชอบใจได้กระทำกาละลง. เพราะการทำกาละของบุตรนั้น คนเดิวนั้น การงานย่อมไม่แจ่มแจ้ง อาหารย่อมไม่ปรากฏ. คฤหบดีนั้นได้ไปยังป่าช้าแล้ว ๆ เล่า ๆ คร่ำครวญถึงบุตรว่า บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน. ครั้งนั้นแล คฤหบดีนั้น ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๓๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะคฤหบดีผู้หนึ่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วว่า คุณก่อนคฤหบดี อินทรีย์ไม่เป็นของท่านผู้ตั้งอยู่ในจิตของตน ท่านมีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นไป. คฤหบดีนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทำไมข้าพระองค์จะไม่มีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นเล่า เพราะว่าบุตรน้อยคนเดียวของข้าพระองค์ ซึ่งเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจได้ทำกาละเสียแล้ว เพราะการทำกาละของบุตรน้อยคนเดียวนั้นการงานย่อมไม่แจ่มแจ้ง อาหารย่อมไม่ปรากฏ ข้าพระองค์ไปยังป่าช้าแล้ว ๆ เล่า ๆ คร่ำครวญถึงบุตรนั้นว่า บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน.

พ. คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เพราะว่าโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาสย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก.

ค. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่ว่าโสกะ ปริเทวะ ทุกข์โทมนัสและอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักนั้น จักเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความจริง ความยินดีและความโสมนัส ย่อมเกิดแต่ของที่รักเป็นมาแต่ของที่รัก.

ครั้งนั้นแล คฤหบดีนั้น ไม่ยินดี ไม่คัดค้านพระภิกษุของพระผู้มีพระภาคเจ้า ลุกจากที่นั่งแล้วหลีกไป.

[๕๓๗] ก็สมัยนั้นแล นักเลงสะกาดเป็นอันมาก เล่นสะกาดกันอยู่ในที่ไม่ไกลพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้น คฤหบดีนั้น เข้าไปหานักเลงสะกาดเหล่านั้นแล้วได้กล่าวแก่นักเลงสะกาดเหล่านั้นว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าขอโอกาส ข้าพเจ้าได้เข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ ได้ถวายบังคมพระสมณโคดมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย พระสมณโคดมได้ตรัสแก่ข้าพเจ้าผู้หนึ่งเรียบร้อยแล้วว่า คุณก่อนคฤหบดี อินทรีย์ไม่เป็นของท่านผู้ทั้งอยู่ในจิตของตน ท่านมีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นไป คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อพระสมณโคดมตรัสอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าได้กราบทูลพระสมณโคดมว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทำไมข้าพระองค์จะไม่มีอินทรีย์เป็นอย่างอื่นเล่า เพราะว่าบุตรน้อยคนเดียวของข้าพระองค์ ซึ่งเป็นที่รัก เป็นที่ชบใจ ได้ทำกาละเสียแล้ว เพราะการทำกาละของบุตรน้อยคนเดียวนั้น การงานย่อมไม่แจ่มแจ้ง อาหารย่อมไม่ปรากฏ ข้าพระองค์ไปยังป่าช้าแล้ว ๆ เล่า ๆ คร่ำครวญถึงบุตรว่า บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน บุตรน้อยคนเดียวอยู่ไหน เมื่อข้าพเจ้าทูลอย่างนี้แล้ว พระสมณโคดมได้ตรัสว่า คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เพราะว่าโสกะ ปริเทวะ ทุกข์โทมนัสและอุปายาสย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เมื่อพระสมณ-

โคดมตรัสอย่างนี้แล้ว ข้าพเจ้าได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้อที่ว่า โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัสและอุปายาส ย่อมเกิดมาแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักนั้น จักเป็นอย่างนั้นได้อย่างไร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความจริง ความยินดีและความโสมนัสย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก คุณก่อน ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ครั้งนั้นข้าพเจ้ามิได้ยินดี มิได้คัดค้านพระภายิตของพระสมณโคดมลูกจากที่นั่งแล้วหลีกไป. นักเลงสะกาเหล่านั้นได้กล่าวว่า คุณก่อน คฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณก่อนคฤหบดี ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เพราะว่าความ ยินดีและความโสมนัสย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก. ครั้งนั้นแล คฤหบดีนั้นคิดว่า ความเห็นของเราสมกันกับนักเลงสะกาทั้งหลาย ดังนี้ แล้ว หลีกไป.

[๕๓๘] ครั้งนั้นแล เรื่องที่พูดกันนี้ ได้แพร่เข้าไปถึงในพระราชวัง โดยลำดับ. ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ตรัสเรียกพระนางมัลลิกาเทวี มาแล้วตรัสว่า คุณก่อนมัลลิกา คำว่า โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และ อุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักดังนี้ พระสมณโคดมของเธอ ตรัสหรือ. พระนางมัลลิกาเทวีกราบทูลว่า ข้าแต่พระมหาราช ถ้าคำนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริง คำนั้นก็เป็นอย่างนั้น เพคะ.

ป. ก็พระนางมัลลิกานี้ อนุโมทนาตามพระดำรัสที่สมณโคดมตรัสเท่านั้นว่า ข้าแต่พระมหาราช ถ้าคำนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริง คำนั้นก็เป็นอย่างนั้น เพคะ. คุณก่อนมัลลิกา เธออนุโมทนาตามพระดำรัสที่พระสมณโคดม ตรัสเท่านั้นว่า ข้าแต่พระมหาราช ถ้าคำนั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริง คำนั้น ก็เป็นอย่างนั้น เปรียบเหมือนศิษย์อนุโมทนาตามคำที่อาจารย์กล่าวว่า ข้อนี้เป็นอย่างนั้น ท่านอาจารย์ ฉะนั้น คุณก่อนมัลลิกา เธอจงหลบหน้าไปเสีย เธอจงพิณาศ.

ตรัสเรียกนาฬิขังมพราหมณ์

[๕๓๕] ครั้งนั้นแล พระนางมัลลิกาเทวีตรัสเรียกพราหมณ์ชื่อนาฬิ-
ขังมะมาตรัสว่า มานี้แน่ะท่านพราหมณ์ ขอท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าถึงที่ประทับ แล้วถวายบังคมพระยุคลบาทของพระองค์ด้วยเศียรเกล้า
แล้วทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกะปรี่กะเปร่า
มีพระกำลัง ทรงพระตำราญตามคำของฉันทว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระนาง-
มัลลิกาเทวีขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า
ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกะปรี่กะเปร่า มี
พระกำลัง ทรงพระตำราญ และท่านจงทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
พระวาจาว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของ
ที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริงหรือ พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงพยากรณ์แก่ท่านอย่างไร ท่านพึงเรียนพระดำรัสนั้นให้ดี แล้ว
มาบอกแก่นั้น อันพระตถาคตทั้งหลายย่อมตรัสไม่ผิดพลาด.

นาฬิขังมพราหมณ์รับพระเสาวณีย์พระนางมัลลิกาแล้ว ได้เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่าน
การปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว
ได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระโคตม พระนางมัลลิกาเทวี ขอถวายบังคม พระ-
ยุคลบาทของพระโคตมด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มี
พระโรคเบาบาง ทรงกะปรี่กะเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระตำราญ และรับสั่ง
ทูลถามอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระวาจานี้ว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์
โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก ดังนี้ พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าตรัสจริงหรือ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนพราหมณ์
ข้อนี้เป็นอย่างนั้น คุณก่อนพราหมณ์ ข้อนี้เป็นอย่างนั้น เพราะว่า โสกะ

ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักอย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม้นี้.

เรื่องเคยมีแล้ว

[๕๔๐] คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล มารดาของหญิงคนหนึ่งได้ทำกาละ. เพราะการทำกาละของมารดานั้น หญิงคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบมารดาของฉันทันบ้างไหม ท่านทั้งหลาย ได้พบมารดาของฉันทันบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักอย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม้นี้. คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล บิดาของหญิงคนหนึ่งได้ทำกาละ.... พี่น้องชาย พี่น้องหญิง บุตร ธิดา สามีของหญิงคนหนึ่งได้ทำกาละ. เพราะการทำกาละของบิดา เป็นต้นนั้น หญิงคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้นของฉันทันบ้างไหม ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้นของฉันทันบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก อย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม้นี้แล.

[๕๔๑] คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี้แล มารดาของชายคนหนึ่งได้ทำกาละลง. เพราะการทำกาละของมารดานั้น ชายคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบมารดาของข้าพเจ้าบ้างไหม ท่านทั้งหลาย

ได้พบมารดาของข้าพเจ้าบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รักอย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี่. คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินีแล บิดาของชายคนหนึ่งได้ทำกาละ... พี่น้องชาย พี่น้องหญิง บุตรีธิดา ภรรยาของชายคนหนึ่งทำกาละ เพราะการทำกาละของบิดาเป็นต้น นั้นชายคนนั้นเป็นบ้า มีจิตฟุ้งซ่าน เข้าไปตามถนนทุกถนน ตามตรอกทุกตรอก แล้วได้ถามอย่างนี้ว่า ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้น ของข้าพเจ้าบ้างไหม ท่านทั้งหลายได้พบบิดาเป็นต้นของข้าพเจ้าบ้างไหม. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก อย่างไร ท่านพึงทราบโดยปริยายแม่นี่.

[๕๔๒] คุณก่อนพราหมณ์ เรื่องเคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินีแล หญิงคนหนึ่งได้ไปยังสกุลของญาติ พวกญาติของหญิงนั้น ใครจะพราศามีของหญิงนั้น แล้วยกหญิงนั้นให้แก่ชายอื่น แต่หญิงนั้นไม่ปรารถนาชายคนนั้น. ครั้งนั้นแล หญิงนั้น ได้บอกกับสามีว่า ข้าแต่ลูกเจ้า พวกญาติของดิฉัน ใครจะพราศท่านเสีย แล้วยกดิฉันให้แก่ชายอื่น แต่ฉันไม่ปรารถนาชายคนนั้น. ครั้งนั้นแล บุรุษผู้เป็นสามีได้ตัดหญิงผู้เป็นภรรยานั้นออกเป็นสองท่อน แล้วจึงผ่าคนด้วยความรักว่า เราทั้งสองจักตายไปด้วยกัน. คุณก่อนพราหมณ์ ชื่อว่า โสกะ ปรีทเวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก อย่างไร ท่านพึงโปรดทราบโดยปริยายแม่นี่.

[๕๔๓] ลำดับนั้นแล นาฬิขังพราหมณ์ขึ้นชม อนุโมทนาพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วลุกจากที่นั่ง ได้เข้าไปเฝ้าพระนางมัลลิกาเทวียังที่ประทับ ครั้นแล้วได้กราบทูลถึงการที่ไค้เจรจาสราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้าทั้งหมดแก่พระนางมัลลิกาเทวี. ลำดับนั้นแล พระนางมัลลิกาเทวี ได้เข้าไป

เฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลถึงที่ประทับ แล้วได้ทูลถามพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมททรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน พระกุมารี พระนามว่าวชิรี เป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ. พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสตอบว่า. อย่างนั้นมัลลิกา วชิรีกุมารีเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน เพราะพระวชิรีกุมารีแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส จะพึงเกิดขึ้นแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. ดูก่อนมัลลิกา เพราะวชิรีกุมารีแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไม โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาสจักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ข้อนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

[๕๔๔] ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้นเป็นไฉน พระนางवासภักตติยาเป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา พระนางवासภักตติยาเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหาราช เพราะพระนางवासภักตติยาแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาส พึงเกิดขึ้นแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. ดูก่อนมัลลิกา เพราะवासภักตติยาแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมณัส และอุปายาสจักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ขื่อนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

ปิยปัญหา

[๕๔๕] ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ขื่อนั้นเป็นไฉน ท่านวิฑูทกเสนาบดีเป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา วิฑูทกเสนาบดีเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ขื่อนั้นเป็นไฉน เพราะท่านวิฑูทกเสนาบดีแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจะพึงเกิดแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. ดูก่อนมัลลิกา เพราะวิฑูทกเสนาบดีแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาสจักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ขื่อนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ ทรงเห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปรีเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

[๕๔๖] ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ขื่อนั้นเป็นไฉน หม่อมฉัน เป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา เธอเป็นที่รักของฉัน.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน เพราะหม่อมฉันแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จะพึงเกิดแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. คุณก่อนมัลลิกา เพราะเธอแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป แม้ชีวิตของ ฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ข้อนี้แล ที่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงรู้ ทรง เห็นเป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมายเอา ตรัสไว้ว่า โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่ รัก เพคะ.

[๕๔๗] ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความ ข้อนั้นเป็นไฉน แคว้นกาสิและแคว้นโกศล เป็นที่รักของทูลกระหม่อมหรือ เพคะ.

ป. อย่างนั้น มัลลิกา แคว้นกาสิและแคว้นโกศลเป็นที่รักของฉัน เพราะอาณาภาพแห่งแคว้นกาสิและแคว้นโกศล เราจึงได้ใช้สอยแก่นจันทน์อัน เกิดแต่แคว้นกาสิ ได้ตัดทรงดอกไม้ของหอมและเครื่องลูบไล้.

ม. ข้าแต่พระมหาราช ทูลกระหม่อมจะทรงเข้าพระทัยความข้อนั้น เป็นไฉน เพราะแคว้นกาสิและแคว้นโกศลแปรปรวนเป็นอย่างอื่นไป โสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จะพึงเกิดแก่ทูลกระหม่อมหรือหาไม่ เพคะ.

ป. คุณก่อนมัลลิกา เพราะแคว้นกาสิและแคว้นโกศลแปรปรวนเป็น อย่างอื่น แม้ชีวิตของฉันก็พึงเป็นอย่างอื่นไป ทำไมโสกะ ปริเทวะ ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส จักไม่เกิดแก่ฉันเล่า.

ข้าแต่พระมหाराช ข้านี้แล ที่พระผู้มีพระเจ้ายู่ทรงรู้ ทรงเห็น เป็น
พระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงมุ่งหมาย ตรัสไว้ว่า โสกะ ปรีทเว
ทุกข์ โทมนัส และอุปายาส ย่อมเกิดแต่ของที่รัก เป็นมาแต่ของที่รัก เพคะ.

พระเจ้าปเสนทิโกศลเปล่งอุทาน

[๕๔๘] ป. ดูก่อนมัลลิกา นำอัสจรรย ไม่เคยมีมา เท่าที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น คงจะทรงเห็นชัด แทงตลอดด้วยพระปัญญา มานี้เกิด
มัลลิกา ช่วยล้างมือให้ทีเกิด.

ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จลุกขึ้นจากอาสน์ ทรงพระภุษา
เฉวียงพระอังสาข้างหนึ่ง ทรงประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ
อยู่แล้วทรงเปล่งพระอุทานว่า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันต-
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ดังนี้ ๓ ครั้ง ฉะนี้แล.

จบปิยชาติกสูตรที่ ๗

อรรถกถาปิยชาติกสูตร

ปิยชาติกสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในบทเหล่านั้น บทว่า **เนว กมฺมฺนฺตา ปฏิภนฺติ** ความว่า การงานย่อมไม่ปรากฏทั้งสิ้นโดยประการทั้งปวงคือ ย่อมไม่ปรากฏโดยการกำหนดตามปรกติ. แม้ในบทที่สองก็เช่นนั้นก็เหว. ก็บทว่า **น ปฏิภนฺติ** ในพระสูตรนี้ แปลว่า ไม่ถูกใจ. บทว่า **อาหพนฺ** แปลว่า ป่าช้า. บทว่า **อณฺณตฺตํ** ได้แก่ ความเป็นโดยประการอื่น เพราะมีวาระณะแปลกไป. ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยใจชื่อว่า อินทรีย์. แต่คำนี้ ท่านกล่าวหมายถึงโอกาสที่อินทรีย์ตั้งอยู่แล้ว. บทว่า **ปิยชาติกา** ความว่า ย่อมเกิดจากความรัก. บทว่า **ปิยปฏิบัติกา** ความว่า มีมาแต่ของที่รัก. บทว่า **สเจ ตํ มหาราช** ความว่า แม้กำหนดความหมายของพระดำรัสนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น ด้วยความศรัทธาในพระศาสดา. บทว่า **จร ปิเร** ความว่า เธอจงหลบไปทางอื่นเสีย หมายความว่า เธออย่ายืนอยู่ที่นี้ก็ได้. อนึ่ง บทว่า **จร ปิเร** คือ เธอจงไปทางอื่น อธิบายว่า อย่ายืนในที่นี้บ้าง. บทว่า **ทฺวิธา เณฺตฺวา** ความว่า ตัดกระทำให้เป็น ๒ ส่วน ด้วยดาบ. บทว่า **อตุตฺตานํ อุปฺปาเลติ** ความว่า เอาดาบนั้นแหละแหวห้วะท้องของตน. ก็ถ้าหญิงนั้นไม่เป็นที่รักของชายนั้น บัดนี้ ชายนั้น ไม่พึงฆ่าคนด้วยคิดว่าเราจักหาหญิงอื่น. แต่เพราะหญิงนั้นเป็นที่รักของชายนั้น ฉะนั้น ชายนั้น. ปรารถนาความพร้อมเพรียงกับหญิงนั้นแม้ในปรโลก จึงได้กระทำอย่างนั้น.

คำว่า **พระกุมาร พระนามว่า วชิรี**เป็นที่โปรดปรานของพระองค์หรือ ความว่า ได้ยินว่า พระนางนั้นได้มีคำริอย่างนี้ พระนางกล่าว

อย่างนั้น เพราะคิดว่า ถ้าเราจะฟังกล่าวถ้อยคำเป็นต้นว่า ข้าแต่มหาราช เรื่อง เคยมีมาแล้ว ในพระนครสาวัตถินี ยังมีหญิงอื่นอีก พระองค์จะฟังปฏิเสธเรา ว่า ใครได้กระทำอย่างนั้นแก่เจ้า จงลอยไป ข้อนั้นย่อมไม่มี เราจักยังหญิง นั้นให้เข้าใจด้วยอาการที่เป็นไปอยู่นั้นเทียว.

ในบทว่า วิปริณามถุลลภาวา นี้ บัณฑิตพึงทราบความเปลี่ยนแปลงเพราะความตาย คือ ความเป็นโดยประการอื่น ด้วยการหนีไปกับใคร ๆ ก็ได้.

บทว่า วาสภาย ความว่า พระเทวีของพระราชองค์หนึ่ง พระนาม ว่า วาสภา ท่านกล่าวหมายถึงพระนางนั้น.

บทว่า ปิย เต อหิ ท่านกล่าวในภายหลังทั้งหมด เพราะเหตุไร. ได้ยินว่า ความดำริอย่างนี้ได้มีแล้วแก่พระนางนั้น จึงทูลถาม ในภายหลังทั้งหมดเพื่อให้เป็นที่ตั้งแห่งถ้อยคำว่า พระราชานี้ทรงกริ้วเรา ถ้าเราจะฟังถาม ก็อันคนอื่นทั้งหมดว่า หม่อมฉันเป็นที่รักของพระองค์หรือ พระองค์ก็จะฟัง ตรัสว่า เจ้ามิได้เป็นที่รักของเรา จงหลีกไปทางอื่น เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้อยคำก็จัก ไม่ได้ตั้งขึ้น. บัณฑิตพึงทราบความเปลี่ยนแปลงโดยความเป็นผู้ถูกทิ้งไว้ใน แคว้นกาสิโกศล ความเป็นโดยประการอื่น โดยอยู่ในเงื้อมมือพระราชผู้เป็น ปฏิปักษ์ทั้งหลาย (ราชศัตรู).

บทว่า อัจเมหิ ความว่า เจ้าจงเอาน้ำบ้วนปากมา. พระเจ้าปีสเสนทิ - โกศลทรงบ้วนแล้ว ทรงล้างพระหัตถ์และพระบาทแล้ว ทรงกลั้วพระโอษฐ์ แล้วประสงคฺจะนมัสการพระศาสดา จึงตรัสอย่างนั้น. คำที่เหลือ ในที่ทุกแห่ง ต้นทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถापियाติสูตรที่ ๗

๘. พาหิตยสูตร

[๕๔๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า ท่านพระอานนท์นั่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังพระนครสาวัตถีเพื่อบิณฑบาต ครั้นเที่ยวบิณฑบาตในพระนครสาวัตถี ภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปยังบุพพารามปราสาทของมิกคารมารดาเพื่อพักกลางวัน.

[๕๕๐] ก็สมัยนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จขึ้นประทับคองช้างชื่อว่าบุณฑริก เสด็จออกจากพระนครสาวัตถีในเวลากลางวัน ได้ทอดพระเนตรเห็นท่านพระอานนท์กำลังมาแต่ไกล ครั้นแล้วได้ตรัสถามมหาอำมาตย์ชื่อสิริวัฑฒะว่า คุณก่อนเพื่อนสิริวัฑฒะ นั้นท่านพระอานนท์หรือมิใช่. สิริวัฑฒะมหาอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช นั้นท่านพระอานนท์ พระพุทธเจ้าข้า. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสเรียกบุรุษผู้หนึ่งมาตรัสว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ ท่านจงไป จงเข้าไปหาท่านพระอานนท์ แล้วจงกราบเท้าทั้งสองของท่านพระอานนท์ด้วยเศียรเกล้าตามคำของเราว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกราบเท้าทั้งสองของท่านพระอานนท์ด้วยพระเศียร และจงเรียนท่านอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ได้ยินว่า ถ้าท่านพระอานนท์ไม่มีกิจริตค่านอะไร ขอท่านพระอานนท์จงอาศัยความอนุเคราะห์รออยู่สักครู่หนึ่งเถิด บุรุษนั้นรับพระราชดำรัสของพระเจ้าปเสนทิโกศลแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระอานนท์ถึงที่อยู่ อภิวาที่ท่านพระอานนท์แล้วได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้กราบเรียนท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่าน

ผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงกราบเท้าทั้งสองของท่านพระอานนที่ด้วยพระเศียร และรับสั่งมาว่า ได้ยินว่า ถ้าท่านพระอานนที่ไม่มีกิจรีบด่วนอะไร ขอท่านพระอานนที่จงอาศัยความอนุเคราะห์หรืออยู่สักครู่หนึ่งเถิด ดังนี้. ท่านพระอานนที่ได้รับนิมนต์ด้วยคุณนิภาพ.

ทรงดำเนินไปหาพระอานนที่

[๕๕๑] ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศล เสด็จพระราชดำเนินด้วยคชสาร ไปจนสุดทางที่ข้างจะไปได้ แล้วเสด็จลงจากคชสาร ทรงดำเนินเข้าไปหาท่านพระอานนที่ ทรงอภิวัตแล้ว ประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระอานนที่ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ถ้าท่านพระอานนที่ไม่มีกิจรีบด่วนอะไร ขอโอกาสเถิด ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระอานนที่จงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังฝั่งแม่น้ำอจิรวดีเถิด. ท่านพระอานนที่รับอาราธนาด้วยคุณนิภาพ. ครั้งนั้นท่านพระอานนที่ได้เข้าไปยังฝั่งแม่น้ำอจิรวดี แล้วนั่งบนอาสนะที่เข้าจัดถวาย ณ โคนไม้ต้นหนึ่ง. พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จพระราชดำเนินด้วยคชสาร ไปจนสุดทางที่ข้างจะไปได้ แล้วเสด็จลงทรงดำเนินเข้าไปหาท่านพระอานนที่ ทรงอภิวัตแล้วประทับยืน ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้ตรัสกะท่านพระอานนที่ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอโอกาสเถิด ขอนิมนต์ท่านพระอานนที่นั่งบนเครื่องลาดไม้เถิด. ท่านพระอานนที่ทูลว่าอย่าเลย มหาบพิตร เชิญมหาบพิตรประทับนั่งเถิด อาตมภาพนั่งบนอาสนะของอาตมภาพแล้ว. พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงประทับนั่งบนพระราชอาสน์ที่เขาแต่งตั้งไว้.

[๕๕๒] ครั้นแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้ตรัสถามท่านพระอานนที่ว่า ข้าแต่ท่านอานนที่ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พึงทรงประพฤติกายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนบ้างหรือหนอ. ท่านพระอานนที่

ถวายพระพรว่า คู่ก่อนมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ไม่พึงทรงพระพุดิกายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนเลย ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พึงทรงพระพุดิวิสมาจาร ฯลฯ มโนสมาจารที่สมณพราหมณ์ผู้รู้แจ้งทั้งหลายพึงติเตียนบ้างหรือหนอ.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ไม่พึงทรงประพุดิมนโสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนเลย ขอถวายพระพร.

ปัญหาทายสมาจารเป็นต้น

[๕๕๓] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ น้าอัสจรรยนัก ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่เคยมีมาแล้ว ก็เราทั้งหลายไม่สามารถจะยังข้อความที่ท่านพระอานนท์ให้บริบูรณ์ด้วยการแก้ปัญหา ให้บริบูรณ์ด้วยปัญหาได้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ชนเหล่าใดเป็นพาล ไม่ฉลาด ไม่ใคร่ครวญ ไม่พิจารณาแล้ว ก็ยังกล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่าอื่นได้ เราทั้งหลายไม่ยึดถือการกล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่านั้น โดยความเป็นแก่นสาร ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ส่วนชนเหล่าใดเป็นบัณฑิต เป็นผู้ฉลาดเฉียบแหลม มีปัญญา ใคร่ครวญ พิจารณาแล้ว กล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่าอื่นเราทั้งหลายย่อมยึดถือการกล่าวคุณหรือโทษของชนเหล่านั้น โดยความเป็นแก่นสาร ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียนเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่เป็นอกุศล ที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงติเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่เป็นอกุศลเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร การสมาจารที่มีโทษแล เป็นอกุศล ขอถวาย
พระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่มีความเบียดเบียนแล เป็นกาย
สมาจารที่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีความเบียดเบียนเป็นไฉน

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากแล เป็นกาย
สมาจารที่มีความเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากเป็นไฉน

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารใดแล ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียน
ตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสอง
ฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้มีกายสมาจารนั้น กุศล
ธรรมทั้งหลายย่อมเสื่อม คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารเห็นปานนี้แล สมณ
พราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงคิดเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ ก็วิจิตรสมาจาร ฯลฯ มโนสมาจารที่สมณ-
พราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงคิดเตียนเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่เป็นอกุศลแล ที่สมณพราหมณ์
ทั้งหลายผู้รู้แจ้งพึงคิดเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็มโนสมาจารที่เป็นอกุศลเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีโทษแล เป็นอกุศล ขอถวาย
พระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีความเบียดเบียนแลเป็นมโนสมาจารที่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีความเบียดเบียนเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากแล เป็นมโนสมาจารที่มีความเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีทุกข์เป็นวิบากเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารใดแล ย่อมเป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลาย ย่อมเจริญยิ่งแก่บุคคลผู้มีมโนสมาจารนั้น กุศลธรรมย่อมเสื่อม คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารเห็นปานนี้แล สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้รู้แจ้งพึงคิดเตียน ขอถวายพระพร.

[๕๕๔] ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้นทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมทั้งปวงที่เดียวหรือหนอ.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร พระตถาคตทรงละอกุศลธรรมได้ทั้งปวง ทรงประกอบด้วยกุศลธรรม ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงคิดเตียนเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่เป็นกุศลแล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงคิดเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่เป็นกุศลเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่ไม่มีโทษแล เป็นกุศล ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่ไม่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียนแล เป็นกายสมาจารที่ไม่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียนเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารที่มีสุขเป็นวิบาก เป็นกายสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็กายสมาจารที่มีสุขเป็นวิบากเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารใดแล ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง เพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง เพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลายของบุคคลผู้มีกายสมาจารนั้นย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ คู่ก่อนมหาบพิตร กายสมาจารเห็นปานนี้แล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงติเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ ก็วิจิตรสมาจาร ฯลฯ มโนสมาจารที่สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงติเตียน เป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารเป็นกุศลแล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงติเตียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็มโนสมาจารที่เป็นกุศลเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่ไม่มีโทษแล เป็นมโนสมาจารเป็นกุศล ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็มโนสมาจารที่ไม่มีโทษเป็นไฉน.

อา. คู่ก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่ไม่มีความเบียดเบียนแล เป็นมโนสมาจารที่ไม่มีโทษ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่ไม่มีคามเบียดเบียนเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารที่มีสุขเป็นวิบากแล เป็นมโนสมาจารที่ไม่มีคามเบียดเบียน ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กัมโนสมาจารที่มีสุขเป็นวิบากเป็นไฉน.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารใดแล ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนตนเองบ้าง ย่อมไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนผู้อื่นบ้าง ไม่เป็นไปเพื่อเบียดเบียนทั้งตนเองและผู้อื่นทั้งสองฝ่ายบ้าง อกุศลธรรมทั้งหลายของบุคคลผู้มีมโนสมาจารนั้นย่อมเสื่อมไป กุศลธรรมทั้งหลายย่อมเจริญ คุณก่อนมหาบพิตร มโนสมาจารเห็นปานนี้แล สมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้รู้แจ้งไม่พึงคิดเตียน ขอถวายพระพร.

[๕๕๕] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ทรงสรรเสริญการเข้าถึงกุศลธรรมทั้งปวงที่เดียวหรือหนอ.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร พระตถาคตทรงละอกุศลธรรมได้ทั้งปวง ทรงประกอบด้วยกุศลธรรม ขอถวายพระพร.

ทรงชื่นชมยินดีภษิต

[๕๕๖] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ น้าอัสจรรยัณห์ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ไม่เคยมีมาแล้ว ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพระอานนทกล่าวภษิตนี้ดีเพียงใด เราทั้งหลายมีใจชื่นชมยินดีเป็นอย่างยิ่ง ด้วยภษิตของท่านพระอานนทนี้ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เราทั้งหลายยินดีเป็นอย่างยิ่งด้วยภษิตของท่านพระอานนทอย่างนี้ ถ้าว่าช่างแก้วพึงควรแก่ท่านพระอานนทไชรั้ แม้ช่างแก้ว เราทั้งหลายก็พึงถวายแก่ท่านพระอานนท ถ้าม้าแก้วพึงควรแก่ท่านพระอานนทไชรั้ แม่ม้าแก้ว เราทั้งหลายก็พึงถวายแก่ท่านพระอานนท ถ้าว่าบ้านสวยพึงควรแก่ท่านพระ-

อานนท์! ไซ้ แม้นบ้านส่วย เราทั้งหลายก็พึงถวายแก่ท่านพระอานนท์ ก็แต่ว่า เราทั้งหลายรู้อยู่ว่า นั้นไม่สมควรแก่ท่านพระอานนท์ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ผ้าพาหิติกานี้ โดยยาว ๑๖ สอกถ้วน โดยกว้าง ๘ สอกถ้วน พระเจ้าแผ่นดิน มครพระนามว่าอชาตศัตรูเวเทหิบุตร ทรงใส่ในคันฉัตรส่งมาประทานแก่ข้าพเจ้า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระอานนท์โปรดอนุเคราะห์รับผ้าพาหิติกานี้เถิด.

อา. คุณก่อนมหาบพิตร อย่าเลย ไตรจีวรของอาตมภาพบริบูรณ์แล้ว ขอถวายพระพร.

[๕๕๑] ป. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม่น้ำอจิรวดีนี้ ท่านพระอานนท์ และเราทั้งหลายเห็นแล้ว เปรียบเหมือนมหาเมฆยังฝนให้ตกเบื้องบนภูเขา . ภายหลังแม่น้ำอจิรวดีนี้ ย่อมไหลล้นฝั่งทั้งสองฉนั้นใด ท่านพระอานนท์ก็ฉนั้นนั้น เหมือนกัน จักทำไตรจีวรของตน ด้วยผ้าพาหิติกานี้ และจักแจกไตรจีวร อันแก่กับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย เมื่อเป็นเช่นนี้ ทักขิณาของเราทั้งหลายนี้ คงจักแพร่หลายไปดังแม่น้ำล้นฝั่งฉนั้นนั้น ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ขอท่านพระอานนท์ โปรดรับผ้าพาหิติกาเถิด.

ท่านพระอานนท์รับผ้าพาหิติกา. ลำดับแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ ตรัสอ้ำลาท่านพระอานนท์ว่า ข้าแต่ท่านพระอานนท์ผู้เจริญ เราทั้งหลายขอ ลาไปบัดนี้ เราทั้งหลายมีกิจมาก มีกรณียะมาก. ท่านพระอานนท์ถวายพระพร ว่า คุณก่อนมหาบพิตร ขอมหาบพิตรทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด. ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงชื่นชมภายิตของท่านพระอานนท์แล้ว เสด็จลุกขึ้นจาก ที่ประทับทรงถวายอภิวัตท่านพระอานนท์ ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จ กลับไป.

[๕๕๒] ลำดับนั้นแล เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จกลับไปไม่นาน ท่านพระอานนท์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระ-

ผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลถึงการ
เจรจาปราศรัยกับพระเจ้าปเสนทิโกศลทั้งหมด แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า และได้
ทูลถวายผ้าพาหิติกานั้นแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า.

ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย เป็นลาภของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้ดี
แล้วหนอ ที่ท้าวเธอได้เห็นอานนท์ และได้ประทับนั่งใกล้อานนท์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นพากัน
ชื่นชมยินดีพระภายิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนี้แล.

จบพาหิติสสูตรที่ ๘

อรรถกถาพาหิตยสูตร

พาหิตยสูตร^๑ มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น บทว่า **เอกปุลฺลทริกนาค** ได้แก่ ช้างที่มีชื่ออย่างนี้. ได้ยินว่า เนื้อซี่โครงของพญาช้าง นั้นมีที่ขาวอยู่ประมาณเท่าผลตาล เพราะฉะนั้น เขาจึงตั้งชื่อพระยาช้างนั้นว่า **เอกปุลฺลทริกะ**. บทว่า **สิริวฑฺฒ** **มหามตฺถ** ได้แก่ มหาอำมาตย์มีชื่ออย่างนั้น ซึ่งขึ้นช้างอีกเชือกหนึ่งต่างหากไปด้วย เพื่อจะสนทนาตามความผาสุก. บทว่า **โน** ในคำว่า **อายุสฺมา โน** นี้ เป็นนิบาตใช้ในการถาม. มหาอำมาตย์กำหนดอาการที่พระเถระทรงสั่งขมาฎีและบาตรได้ จึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช. บทว่า **โอบารมฺโถ** ความว่า ควรตึเตียน คือ ควรแก่อันยกโทษ. พระราชาตรัสถามว่า เราจะถามอย่างไร. พระราชาตรัสถามว่า พระสูตรนี้เกิดขึ้นในเรื่องที่งาม เราจะถามเรื่องนั้น. บทว่า **ย** **หิ** **มย** **ภนฺเต** ความว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ เราทั้งหลายไม่อาจถือเอาบทว่า "อันสมณพราหมณ์ผู้รู้แจ้ง" นี้ใดให้บริบูรณ์ด้วยปัญหาได้ เหตุอันนั้น ท่านพระอานนทผู้กล่าวอยู่อย่างนี้ให้บริบูรณ์แล้ว. บทว่า **อกุสโล** ได้แก่ อันเกิดแต่ความไม่ฉลาด. บทว่า **สวชฺโช** ความว่า เป็นไปกับด้วยโทษ. บทว่า **สพฺยาปชฺโณ** ความว่า เป็นไปกับด้วยทุกข์. ในบทว่า **ทฺถุชฺชวิปาโก** นี้ ท่านกล่าวถึงวิบากที่ไหลออก. บทว่า **ตสฺส** ความว่า แก่กายสมาจารที่เป็นไปแล้วเพื่อประโยชน์แก่ความเบียดเบียนตนเองเป็นต้น ดังที่กล่าวแล้วนั้น. ในคำว่า **คฺกุ** **อนมมหาบพิตร** พระตถาคตละอกุศลธรรมได้ทั้งหมดแล ประกอบด้วยกุศลธรรม นี้ คือ ทรงสรรเสริญการละอกุศลธรรมสิ้นทุกอย่างนั้นเองแล

๑. น. พาหิตยสูตร

เมื่อท่านกล่าวว่า "ขอถวายพระพรข้อมสรเสริญ" คำถามย่อมมีด้วยประการใด เป็นอันกล่าวอรรถด้วยประการนั้น อนึ่ง พยากรณ์อย่างนี้ ไม่พึงเป็นภาระ เพราะแม้ผู้ที่ยังละอกุศลไม่ได้ ก็พึงสรรเสริญการละ อนึ่ง เพื่อแสดงว่า ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำอย่างไร ก็มีปรกติก้าวอย่างนั้น เพราะทรงละอกุศลได้แล้ว จึงพยากรณ์อย่างนั้น. แม้ในฝ่ายชาวก็มีนัยนี้เหมือนกัน. บทว่า พาทิตยานี้ เป็นชื่อของผ้าที่เกิดขึ้นในพาทิตริฐ. คำว่า โดยยาว ๑๖ สอก ความว่า โดยยาวมีประมาณ ๑๖ สอกถ้วน. คำว่า โดยกว้าง ๘ สอก ความว่า โดยกว้าง ๘ สอกถ้วน. คำว่า ได้ทูลถวาย (ผ้าพาทิติกา) แต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า ได้มอบถวายแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า. ก็แลครั้นถวายแล้วได้ผูกทำเป็นพदानในพระคันธกุฎี. ตั้งแต่นั้น พระคันธกุฎี ถึงดงามโดยยิ่งกว่าประมาณ. คำที่เหลือในที่ทุกแห่ง ตื่นทั้งนั้นแหละ. อนึ่ง เทศนาน จบแล้วด้วยสามารถแห่งในยบุคคลแล.

จบอรรถกถาพาทิตยสูตรที่ ๘

๘. ธรรมเจดีย์สูตร

[๕๕๕] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ นิคมของพวกเจ้าศากยะ อันมีชื่อว่าเมทพุปะ ในแคว้นสักกะ. ก็สมัยนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปถึงนครกนิคมด้วยพระราชกรณียะบางอย่าง. ครั้งนั้นท้าวเธอรับสั่งกะทิมการายนะเสนาบดีว่า ดูก่อนการายนะผู้สหาย ท่านจงเทียมยานที่ดี ๆ ไว้ เราจะไปดูภูมิภาคอันดีในพื้นที่อุทยาน. ทิมการายนะเสนาบดีรับสนองพระราชดำรัสแล้ว ให้เทียมราชยานที่ดี ๆ ไว้ แล้วกราบทูลแก่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ขอเดชะ ข้าพระพุทธเจ้าเทียมพระราชยานที่ดี ๆ ไว้ เพื่อได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทพร้อมแล้ว ขอได้ฝ่าพระบาททรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ขอเดชะ.

[๕๖๐] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จขึ้นทรงยานพระที่นั่งอย่างดีเสด็จออกจากนครกนิคม โดยกระบวนพระราชยานอย่างดี ๆ ด้วยพระราชานุภาพอันยิ่งใหญ่ เสด็จไปยังสวนอันรื่นรมย์ เสด็จพระราชดำเนินด้วยยานพระที่นั่งจนสุดภูมิประเทศที่ยานพระที่นั่งจะไปได้ จึงเสด็จลงทรงพระดำเนินเข้าไปยังสวน เสด็จพระราชดำเนินเที่ยวไป ๆ มา ๆ เป็นการพักผ่อน ได้ทอดพระเนตรเห็นต้นไม้ล้วนน่าดู. ชวนให้เกิดความพอใจ เฝิบสังัดปราศจากเสียงอ้ออึง ปราศจากคนสัญจรไปมา ควรแก่การงานอันจะพึงทำในที่ลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความสงบ ครั้นแล้วทรงเกิดพระปิติปรารภถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าต้นไม้เหล่านี้ล้วนน่าดู ชวนให้เกิดความพอใจ เฝิบสังัด ปราศจากเสียงอ้ออึง ปราศจากคนสัญจรไปมา ควร

แก่การงานอันจะพึงทำในที่ลับของมนุษย์ สมควรเป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความ
สงบ เหมือนดังว่าเป็นที่ ๆ เราเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้า.
ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสสังกะทิมการายนะเสนาบดีว่า คุณก่อนที่ม-
การายนะผู้สหาย ต้นไม้เหล่านี้ล้วนน่าดู ชวนให้เกิดความพอใจ สมควร
เป็นที่อยู่ของผู้ต้องการความสงบ เหมือนดังว่าเป็นที่ ๆ เราเข้าไปเฝ้าพระผู้มี
พระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า คุณก่อนที่มการายนะผู้สหาย เดี่ยวนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ ณ ที่ไหนหนอ.
ที่มการายนะเสนาบดีกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช มินิคมของพวกเจ้าศากยะชื่อ
ว่าเมทพุปะ เดี่ยวนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น
ประทับอยู่ ณ นิคมนั้น พระพุทธเจ้าข้า.

ป. คุณก่อนการายนะผู้สหาย ก็นิคมของพวกเจ้าศากยะชื่อว่าเมทพุปะ
มีอยู่จากนิคมนครกะไกลเพียงไร.

ที. ข้าแต่มหाराช ไม่น่าไกลนัก ระยะทาง ๓ โยชน์ อาจเสด็จถึงได้
โดยไม่ถึงวัน ขอเดชะ.

ป. คุณก่อนการายนะผู้สหาย ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเทียมยานที่ดี ๆ ไว้
เราจักไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า.

ที่มการายนะเสนาบดีทูลรับสนองพระราชดำรัสแล้วสั่งให้เทียมยานที่ดี ๆ
ไว้ แล้วกราบทูลแต่พระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ขอเดชะข้าพระพุทธเจ้าเทียมยาน
ที่ดี ๆ ไว้พร้อมแล้ว พระเจ้าข้า ขอได้ฝ่าละอองธุลีพระบาทได้โปรดทรงทราบ
กาลอันควรในบัดนี้เถิด.

เสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า

[๕๖๑] ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จขึ้นทรงยานพระที่นั่ง
อย่างดี เสด็จจากนครกนิคมโดยกระบวนพระราชยานอย่างดี เสด็จไปยังนิคม

ของพวกเจ้าศากยะชื่อว่าเมตพุยะ เสด็จถึงนิคมนั้นโดยไม่ถึงวัน เสด็จเข้าไปยังสวน เสด็จพระราชดำเนินด้วยยานพระที่นั่งไปจนสุดภูมิประเทศที่ยานพระที่นั่งจะไปได้ เสด็จลงจากยานพระที่นั่งแล้วทรงดำเนินเข้าไปยังสวน. ก็สมัยนั้นแล ภิกษุเป็นอันมากเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปหาภิกษุเหล่านั้น แล้วตรัสถามภิกษุเหล่านั้นว่า ข้าแต่ท่านทั้งหลายผู้เจริญ เดียวนี้ พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับ อยู่ ณ ที่ไหน ข้าพเจ้าประสงค์จะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า. ภิกษุเหล่านั้นถวายพระพรว่า คุณก่อนมหาบพิตร นั้นพระวิหาร พระทวารปิดเสียแล้ว เชิญมหาบพิตรเงยเสียงค่อย ๆ เสด็จเข้าไป ถึงระเบียงแล้ว ทรงกระแอมเคาะพระทวารเข้าเถิด พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงเปิดพระทวารรับมหาบพิตร ขอถวายพระพร. ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงมอบพระแสงขรรค์และพระอุณหิศแก่ที่ฆมการายนะเสนาบตีในที่นั้น. ครั้งนั้น ที่ฆมการายนะเสนาบตีมีความดำริว่า บัดนี้ พระมหาราชจักทรงปรึษาความลับ เราควรจะยืนอยู่ในที่นี้แหละ. ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงเงยเสียง เสด็จเข้าไปทางพระวิหารซึ่งปิดพระทวาร ทรงค่อย ๆ เสด็จเข้าไปถึงพระระเบียง ทรงกระแอมแล้วทรงเคาะพระทวาร. พระผู้มีพระภาคเจ้าเปิดพระทวาร. ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จเข้าไปยังพระวิหาร ทรงชบพระเศียรลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจูบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยพระโอษฐ์ ทรงนวดพระยุคลบาทด้วยพระหัตถ์ และทรงประกาศพระนามว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคือพระเจ้าปเสนทิโกศล ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันคือพระเจ้าปเสนทิโกศล. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรทรงเห็นอำนาจประโยชน์อะไร จึงทรงกระทำการ

เคารพนอบน้อมเป็นอย่างยิ่งเห็นปานนี้ในสรีระนี้ และทรงแสดงอาการคันท-
มิตร.

ความเลื่อมใสในธรรม

[๕๖๒] พระเจ้าปเสนทิโกศลกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
หม่อมฉันมีความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว พระสงฆ์สาวก
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ขอประทานพระ-
วโรกาส หม่อมฉันเห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่งประพฤติพรหมจรรย์กำหนดที่
สุดสิบปีข้าง ยี่สิบปีข้าง สามสิบปีข้าง สี่สิบปีข้าง. สมัยต่อมา สมณพราหมณ์
เหล่านั้น อาบน้ำดำเกล้า ถูบได้อย่างดี แต่งผมและหนวด บำเรอคนให้
เอิบเอิ้มพรั่งพร้อมไปด้วยเบญจกามคุณ. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉัน
ได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ พระพฤติพรหมจรรย์บริสุทธบริบูรณ์ มี
ชีวิตเป็นที่สุดจนตลอดชีวิต. อนึ่ง หม่อมฉันมิได้เห็นพรหมจรรย์อื่นอันบริสุทธ
บริบูรณ์อย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็น
ความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉันว่า พระผู้มีพระภาค
เจ้าตรัสรู้เองโดยชอบ พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้ว พระสงฆ์
สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้าปฏิบัติดีแล้ว.

[๕๖๓] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง พระราชาที่ยังวิวาท
กับพระราชา แม้กษัตริย์ที่ยังวิวาทกับกษัตริย์ แม้พราหมณ์ที่ยังวิวาทกับ
พราหมณ์ แม้คฤหบดีที่ยังวิวาทกับคฤหบดี แม้มารดาที่ยังวิวาทกับบุตร แม้บุตร
ที่ยังวิวาทกับมารดา แมंबิดาก็ยังวิวาทกับบุตร แม้บุตรที่ยังวิวาทกับบิดา แม้
พี่น้องชายก็ยังวิวาทกับพี่น้องหญิง แม้พี่น้องหญิงก็ยังวิวาทกับพี่น้องชาย แม้

สหายก็ยั้งวิวาทกับสหายะ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้สมัครสมานกัน ชื่นชมกัน ไม่วิวาทกัน เข้ากันได้สนิท เหมือนน้ำกับน้ำมัน มองดูกันและกันด้วยจักษุอันเปี่ยมด้วยความรักอยู่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันไม่เคยเห็นบริษัทอื่นที่สมัครสมานกันอย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน....

[๕๖๔] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันเดินเที่ยวไปตามอารามทุกอาราม ตามอุทยานทุกอุทยานอยู่เนื่อง. ๆ ในที่นั้น ๆ หม่อมฉันได้เห็นสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง ชุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณไม่ส่องไส ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ดูเหมือนว่าจะไม่ตั้งใจแลดูคน. หม่อมฉันนั้นได้เกิดความคิดว่า ท่านเหล่านี้คงไม่ยินดีพระพุทฺธิพรมจรรย์เป็นแน่ หรือว่าท่านเหล่านั้นมีบาปกรรมอะไรที่ทำแล้วปกปิดไว้ ท่านเหล่านั้นจึงชุบผอม เสร้าหมองมีผิวพรรณไม่ส่องไส ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ดูเหมือนว่าจะไม่ตั้งใจแลดูคน. หม่อมฉันเข้าไปหาสมณพราหมณ์เหล่านั้นแล้วถามว่า คุณก่อนท่านผู้มีอายุทั้งหลาย เหตุไรหนอท่านทั้งหลายจึงชุบผอม เสร้าหมอง มีผิวพรรณไม่ส่องไส ผอมเหลือง ตามตัวสะพรั่งไปด้วยเส้นเอ็น ดูเหมือนว่าจะไม่ตั้งใจแลดูคน. สมณพราหมณ์เหล่านั้นได้ตอบอย่างนี้ว่า คุณก่อนมหาบพิตร อาตมภาพทั้งหลายเป็นโรคพันธุกรรม. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ร่าเริงยิ่งนัก มีใจชื่นบาน มีรูปอันน่ายินดี มีอินทรีย์เอิบอิม มีความชวนชวายน้อย มีขนอันดก เลี้ยงชีพด้วยของที่ผู้อื่นให้ มีใจตั้งมฤคอยู่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้มีความคิดว่า ท่านเหล่านี้ คงรู้คุณวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในพระศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าเป็นแน่ ท่านเหล่านั้นจึงร่าเริงยิ่งนัก มีใจชื่นบาน มีรูปอัน

นำยินดี มีอินทรีย์เอิบอิม มีความชวนชวนน้อย มีขนอันคก เลี้ยงชีพด้วย
ของที่ผู้อื่นให้ มีใจคังมฤคอยู่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความ
เลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันเป็นขัตติยราช
ได้มูรธาภิเษกแล้ว ย่อมสามารถจะให้พสกนที่ควรฆ่าได้ จะให้บริบคนทีควรบริบ
ก็ได้ จะให้เนรเทศคนทีควรเนรเทศก็ได้. เมื่อหม่อมฉันนั่งอยู่ในที่วินิจฉัยความ
ก็ยังมีคนทั้งหลายพูดสอดขึ้นในระหว่าง ๆ หม่อมฉันจะห้ามว่า คุณก่อนท่าน
ผู้เจริญทั้งหลาย เมื่อนั่งอยู่ในที่วินิจฉัยความ ท่านทั้งหลายอย่าพูดสอดขึ้น
ในระหว่าง จงรอกอยให้สุดถ้อยคำของเราเสียก่อน ดังนี้ ก็ไม่ได้ คนทั้งหลาย
ก็ยังพูดสอดขึ้นในระหว่างถ้อยคำของหม่อมฉัน. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แต่
หม่อมฉันได้เห็นภิกษุทั้งหลายในธรรมวินัยนี้ ในสมัยใด พระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น สาวกทั้งหลายของพระผู้มี
พระภาคเจ้าไม่มีเสียงจามหรือเสียงไอเลย. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมี
มาแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่บริษัทหลายร้อย ในบริษัทนั้น
สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้ารูปหนึ่งได้ไอขึ้น. เพื่อนพรหมจรรย์รูปหนึ่ง ได้
เอาเข้ากระตุนเธอรูปนั้น ด้วยความประสงค์จะให้เธอรู้สึกตัวว่า ท่านจงเงย
เสียง อย่าได้ทำเสียงดังไป พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นศาสดาของเราทั้งหลาย
กำลังทรงแสดงธรรมอยู่. หม่อมฉันเกิดความคิดขึ้นว่า น้าอศจรรยंहนอ
ไม่เคยมีมา ได้ยินว่า บริษัทจักเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงฝึกดีแล้วอย่างนี้
โดยไม่ต้องใช้อาชญา โดยไม่ต้องใช้ศาสตรา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉัน
ไม่เคยได้เห็นบริษัทอื่นที่ฝึกได้ดีอย่างนี้ นอกจากธรรมวินัยนี้. แม้ข้อนี้ ก็เป็น
ความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๖] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันได้เห็น กษัตริย์ผู้เป็นบัณฑิตบางพวกในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาด อาจย่ำยีถ้อยคำอันเป็นข้าศึก ได้มีปัญญาสามารถยิงชนทรายได้. กษัตริย์เหล่านั้น เหมือนดังเที่ยวทำลายทิวฐิ ของผู้อื่นด้วยปัญญา. พอได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมจักเสด็จถึงบ้านหรือนิคม ชื่อนั้น กษัตริย์เหล่านั้นก็พากันแต่งปัญหาด้วยตั้งใจว่า พวกเราจักพากัน เข้าไปหาพระสมณโคดมแล้วถามปัญหานี้ ถ้าพระสมณโคดมอันพวกเราถาม อย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ไซ้ พวกเราจักยกวาทะอย่างนี้แก่พระสมณ- โคม ถ้าแม้พระสมณโคดมอันเราทั้งหลายถามอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่าง นี้ไซ้ พวกเราก็จักยกวาทะแม้อย่างนี้แก่พระสมณโคดม. กษัตริย์เหล่านั้น ได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมเสด็จถึงบ้านหรือนิคมโน้นแล้ว ก็พากันไปเฝ้า พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้กษัตริย์ เหล่านั้นเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา. กษัตริย์ เหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถาแล้ว ไม่ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ไหน จักยกวาทะแก่พระองค์เล่า ที่แท้ก็พากันยอมตนเข้าเป็นสาวกของพระผู้มีพระ- ภาคเจ้า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มี พระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๗] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง หม่อมฉันได้เห็น พราหมณ์ผู้เป็นบัณฑิต ฯลฯ กฤหบดีผู้เป็นบัณฑิต... สมณะผู้เป็นบัณฑิต บางพวกในโลกนี้ เป็นผู้ฉลาด อาจย่ำยีถ้อยคำอันเป็นข้าศึกได้ มีปัญญา สามารถยิงชนทรายได้. สมณะเหล่านั้นเหมือนดังเที่ยวทำลายทิวฐิของผู้อื่นด้วย ปัญญา. พอได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมจักเสด็จถึงบ้านหรือนิคมโน้น สมณะ เหล่านั้นก็พากันแต่งปัญหาด้วยตั้งใจว่า พวกเราจักพากันเข้าไปหาพระสมณ-

โคดมแล้วถามปัญหานี้ ถ้าพระสมณโคดมอันพวกเราถามอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ไซ้ พวกเราจักยกวาตะอย่างนี้แก่พระสมณโคดม ถ้าแม้พระสมณโคดมอันเราทั้งหลายถามอย่างนี้แล้ว จักพยากรณ์อย่างนี้ไซ้ พวกเราก็จักยกวาตะแม้อย่างนี้แก่พระสมณโคดม. สมณะเหล่านั้นได้ยินข่าวว่า พระสมณโคดมเสด็จถึงบ้านหรือนิคมโน้นแล้ว ก็พากันไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้สมณะเหล่านั้นเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ใ้ร่าเริงด้วยธรรมิกถา. สมณะเหล่านั้น อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ใ้ร่าเริงด้วยธรรมิกถาแล้ว ไม่ทูลถามปัญหาแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ไหนจักยกวาตะแก่พระองค์เล่า ที่แท้ยอมขอโอกาสแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อขอออกบวชเป็นบรรพชิต. พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงให้เขาเหล่านั้นบวช. ครั้นเขาเหล่านั้นได้บวชอย่างนี้แล้ว เป็นผู้หลีกออกจากหมู่ ไม่ประมาท มีความเพียร มีตนส่งไปแล้ว อยู่ไม่นานนักก็ทำให้แจ้งซึ่งที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยม ที่กัลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิตโดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเองในปัจจุบันเข้าถึงอยู่ ท่านเหล่านั้นพากันกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เราทั้งหลายยอมไม่พินาศละชิหนอ ด้วยว่าเมื่อก่อนเราทั้งหลายไม่ได้เป็นสมณะเลย ก็ปฏิญาณว่าเป็นสมณะ ไม่ได้เป็นพราหมณ์เลย ก็ปฏิญาณว่าเป็นพราหมณ์ ไม่ได้เป็นพระอรหันต์เลย ก็ปฏิญาณว่าเป็นพระอรหันต์ บัดนี้พวกเราเป็นสมณะ เป็นพราหมณ์ เป็นพระอรหันต์. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน...

[๕๖๘] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง ช่างไม้สองคน คนหนึ่งชื่ออสิทันตะ คนหนึ่งชื่อปุราณะ หม่อมฉันชুবเลียงไว้ ใ้ชัวยคายนของหม่อมฉัน หม่อมฉันให้เครื่องเลียงชีพแก่เขา นำขมาให้เขา แต่ถึงกระนั้น

เขาจะได้ทำความเคารพนบในหม่อมฉัน เหมือนในพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็หาไม่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เรื่องเคยมีมาแล้ว หม่อมฉันยกกองทัพออกไป เมื่อจะทดลองช่างไม้ชื่ออสิทันตะและช่างไม้ปุราณะนี้ดู จึงเข้าพักอยู่ที่พัก อันคับแคบแห่งหนึ่ง. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ครั้งนั้นแล นายช่างอสิทันตะและ นายช่างปุราณะเหล่านี้ ยังกาลให้ล่องไปด้วยธรรมิกถาตลอดราตรีเป็นอันมาก ได้ฟังว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ที่ศิวิไล เขาก็ผินศีรษะไปทางทิศนั้น นอนเหยียดเท้ามาทางหม่อมฉัน. หม่อมฉันมีความคิดว่าท่านผู้เจริญทั้งหลาย น่าอัศจรรย์นักหนอ ไม่เคยมีมาแล้วหนอ นายช่างอสิทันตะและนายช่างปุราณะ เหล่านี้ เราชุบเลี้ยงไว้ ใช้อย่างไรของเรานี้ เราให้เครื่องเลี้ยงชีพแก่เขา นำยสมาให้เขา แต่ถึงกระนั้น เขาจะได้ทำความเคารพนบในเรา เหมือน ในพระผู้มีพระภาคเจ้าก็หาไม่. ท่านเหล่านี้คงจะรู้คุณพิเศษยิ่งขึ้นไปกว่าเดิม ในศาสนาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นแน่. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ แม้ข้อนี้ ก็เป็นความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของหม่อมฉัน....

[๕๖๕] ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อีกประการหนึ่ง แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็เป็นกษัตริย์ แม้หม่อมฉันก็เป็นกษัตริย์ แม้พระผู้มีพระภาคเจ้า ก็เป็นชาวโกศล แม้หม่อมฉันก็เป็นชาวโกศล แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็มี พระชนมายุ ๘๐ ปี แม้หม่อมฉันก็มีอายุ ๘๐ ปี ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ด้วยเหตุนี้แล หม่อมฉันจึงได้ทำความเคารพนบเป็นอย่างยิ่งในพระผู้มีพระภาคเจ้า และแสดงอาการเป็นฉันท์มิตร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น หม่อมฉันขอทูลลาไป ณ บัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณีะมาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจงทรงทราบกาลอันควรใน บัดนี้เถิด. ถ้าดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จจากที่ประทับ ทรงถวาย อภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงกระทำประทักษิณแล้วเสด็จหลีกไป.

ตรีศธรรมเจดีย์

[๕๗๐] ครั้งนั้นแล เมื่อพระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปแล้วไม่นาน พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระเจ้าปเสนทิโกศลพระองค์นี้ ตรีศธรรมเจดีย์ คือพระวาจาเคารพธรรม ทรงลุกจากที่ประทับนั่งแล้วเสด็จหลีกไป ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเรียนธรรมเจดีย์นี้ไว้ จงทรงจำธรรมเจดีย์นี้ไว้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ธรรมเจดีย์ประกอบด้วยประโยชน์ เป็นอาทิพรหมจรรย์.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นพากันชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนั้นแล.

จบธรรมเจดีย์สูตรที่ ๕

อรรถกถาธรรมเจติยสูตร

ธรรมเจติยสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น คำว่า **เมทลุป** เป็นชื่อของนิคมนั้น. ก็ได้ยินว่า นิคมนั้น มีแผ่นดินมีสีจุ่มนชื้น^(๑) เกิดขึ้นหนาแน่นในที่นั้น ๆ เพราะฉะนั้น จึงถึงการนับว่า เมทลุปะ. อนึ่ง เสนาสนะ ในนิคมนั้น ก็ไม่แน่นอน ฉะนั้น จึงมิได้กล่าวไว้. บทว่า **นครก** ได้แก่นิคมหนึ่งของเจ้าศากยะมีชื่ออย่างนั้น. คำว่า **ด้วยพระราชกรณียะบางอย่าง** คือ มิใช่ด้วยกรณียะอย่างอื่น แต่ พระเจ้าปเสนทิโกศลนี้ ตรัสสั่งว่าพวกเจ้าจงจับพันธุละเสนาบดี พร้อมด้วย บุตร ๓๒ คน ให้ได้โดยวันเดียว. ก็ในวันนั้น นางมัลลิกาภริยาของ พันธุละเสนาบดีนั้น ทูลนิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้าพร้อมด้วยภิกษุ ๕๐๐ รูป. พอภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข เสด็จถึงเรือนประทับนั่งแล้ว เจ้าหน้าทีก็นำข่าวว่า ท่านเสนาบดีถึงอสัญกรรมแล้ว มาให้นางมัลลิกา. นางรับหนังสือ ถามว่า เป็นข่าวดี (หรือร้าย). ก็เรียนว่า พระราชาทรงให้ จับเสนาบดีพร้อมด้วยบุตร ๓๒ คน ประหารชีวิตพร้อมกัน แม่เจ้า. นาง กล่าววว่า พวกเจ้าอย่าได้กระทำให้แพร่พรายแก่มหาชน แล้วเอาหนังสือใส่ ห่อพกไว้ อังคาสพระภิกษุสงฆ์. ในตอนนั้น เจ้าหน้าที่ยกหม้อสัปปีมาหม้อ หนึ่ง (เผอิญ) หม้อสัปปีนั้นกระทบธรณีประตูแตก จึงสั่งให้ไปนำหม้อ อื่นมาอังคาสพระภิกษุสงฆ์.

พระศาสดาทรงกระทำกตกิจเสร็จแล้ว จึงตรัสว่า นางไม่ควรคิด เพราะเหตุหม้อสัปปีแตก เพื่อเป็นเหตุให้ตั้งถากขึ้น. ขณะนั้น นางมัลลิกา

๑. สีตามีสีอันแดงงามดุจทองคำเทศ (ลปิ)

จึงนำหนังสือออกมาวางตรงหน้าพระพักตร์พระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ นี่เป็นข่าวการตายของเสนาบดีกับบุตร ๑๒ คน หม่อมฉันมิได้คิดแม้เรื่องนี้ เหตุไรจะคิดเพราะเหตุหมีสัปปี (แตก). พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำธรรมิกถาให้ปฏิสังขตด้วยสามัญญลักษณะมีความไม่เที่ยงเป็นต้นว่า คุณอนนางมัลลิกา อย่าคิด (มาก) ไปเลย ธรรมดาในสังสารวัฏฐ์มีที่สุด และเบื้องต้นอันใคร ๆ ไปตามอยู่ รู้ไม่ได้แล้ว ย่อมเป็นไปเช่นนั้น แล้วเสด็จกลับ. นางมัลลิกาเรียกลูกสะใภ้ ๑๒ คน มาให้โอวาท. พระราชารับสั่งให้นางมัลลิกาเข้าเฝ้า ตรัสถามว่า ในระหว่างเสนาบดีกับเรา โทษที่แตกกันมีหรือไม่มี.^(๑) นางทูลว่า ไม่มี พระยาค่ะ. พระราชาทรงทราบว่ เสนาบดีนั้น ไม่มีความผิดตามคำของนาง จึงมีความเดือนร้อนเกิดความเสียพระทัยอย่างสิ้นพัน. พระองค์ทรงรำพึงว่า ได้นำสหายผู้ยกย่องเราว่ากระทำสิ่งที่หาโทษมิได้ เห็นปานนี้มาแล้วให้พินาศแล้ว ตั้งแต่นั้นไป ก็ไม่ได้ความสบายพระทัยในปราสาทหรือในเหล่านางสนม หรือความสุขในราชสมบัติทรงเริ่มเที่ยวไปในที่นั้น ๆ. กิจอันนี้แหละได้มีแล้ว. หมายถึงเรื่องนี้ จึงกล่าวไว้ว่า ด้วยราชากรณียกิจอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้.

บทว่า **ทิม การายน** ความว่า ทิมการายนะซึ่งเป็นหลานของ พันธุละเสนาบดีคิดว่า พระราชาทรงฆ่าลุงของเรา ผู้มิได้ทำผิดนั้นโดยไม่มีเหตุ พระราชาได้ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเสนาบดีแล้ว. คำนั้น ท่านกล่าวหมายถึงเรื่องนี้. คำว่า **มหัจจราชานุกาเวน** ความว่า ด้วยราชานุกาพอันใหญ่ หมายความว่า ด้วยหมู่พลมากมายดงามด้วยเพศอันวิจิตร จุดถล่มพื้นธรณี ให้พินาศ ประหนึ่งจะยังสาครให้ป่วนปั่นฉะนั้น. บทว่า **ปาสาทิกานิ** ความว่า อันให้เกิดความเลื่อมใสพร้อมทั้งนำทัศนาก็เดียว. บทว่า **ปาสาทินิยานิ** เป็น

๑. สี. จิตฺตโทโส.

ไวพจน์ของคำนั้น. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ปาลาทิกานิ** ความว่า นำดู (นำ
ทัศนฺนา). บทว่า **ปาสาทนียานิ** ได้แก่ให้เกิดความเลื่อมใส. บทว่า **อปฺปสทฺ-**
ทานิ คือ ไม่มีเสียง. บทว่า **อปฺปนิคฺโขสถานิ** ความว่า เว้นจากเสียง
กึกก้อง เพราะอรรถว่า ไม่ปรากฏ. บทว่า **วิชนวาทานิ** ความว่า ปราศจาก
กลิ่นของคน. บทว่า **มนุสฺสุรทาสุเสยฺยกานิ** ความว่า สมควรแก่งานที่จะ
พึงทำในที่ลับของมนุษย์ อรรถว่า สมควรแก่ผู้ที่ปรึกษาคนข้างลับ.
บทว่า **ปฏิสฺส-**
ชอนเร็นอยู่. บทว่า **ยตุถ สฺส-**
เคยเสด็จไปในที่นั้น ในคำนี้มีอรรถดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าควรเสด็จเข้าไป
ในที่เช่นนั้น เพราะเป็นที่พวกเรทั้งหลายมีความสุข.

บทว่า **อติถิ มหาราชา** ความว่า เสนาบดีผู้ฉลาด ย่อมทราบว่
พระราชาทรงนับถือพระผู้มีพระภาคเจ้า. เสนาบดีนั้น จะส่งจารบุรุษไป จนรู้ที่
ประทับของพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ ด้วยคิดว่า ถ้าพระราชาทรงทราบว่า พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงประทับที่ไหน ก็ควรจะกราบทูลได้โดยมิชักช้า เพราะฉะนั้น
จึงกล่าวอย่างนั้น .

บทว่า **อารามํ ปาวิสิ** ความว่า ทรงตั้งค่ายไว้นอกนิคมแล้ว เสด็จ
เข้าไปกับการยณะเสนาบดี. ท่านกล่าวว่า วิหาโร หมายถึงเอาพระคันธกุฎี. บทว่า
อาพินฺนํ แปลว่า หน้ามุข. บทว่า **อุกฺกาคิตฺตฺวา** คือ กระทำเสียงกระแอม.
บทว่า **อคุคฺคํ** คือ บานประตู. บทว่า **อาโกฏฺฐเฐหิ** ท่านกล่าวอธิบาย
ไว้ว่า ทรงเคาะที่ใกล้ช่องกุญแจค่อย ๆ ด้วยปลายพระนขา. ได้ยินว่า พวก
อมนุษย์ย่อมเคาะประตูสูงเกินไป ทีฆชาติก็เคาะต่ำเกินไป จึงไม่เคาะอย่างนั้น
คือเคาะที่ใกล้ช่องตรงกลาง นี่เป็นมรรยาทในการเคาะประตู ท่านโบราณจารย์
กล่าวแสดงไว้ด้วยประการดังนี้. บทว่า **ตตฺถเว** คือในที่ที่ภิกษุทั้งหลายกล่าว

แล้วนั้นแหละ. คำว่า ขกฺคณฺจ อุนฺหิสฺสจ นั้นเป็นเพียงเทศนา. อนึ่ง
พระราชาทรงมอบราชกกุธภัณฑ์ ทั้ง ๕ ที่มาแล้ว คือ

พัทวาลวิชนี อุนฺหิสฺส พระขรรค์ ฉัตร

และฉลองพระบาท พระราชาเสด็จลงจาก

ยานจอดซ้อนไว้.

ถามว่า ก็พระราชาทรงมอบเบญจราชกกุธภัณฑ์ เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะ
ไม่ควรเสด็จเข้าไปยังสำนักพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ซึ่งเป็นที่เคารพยิ่งด้วยเพศแห่ง
อิสริยยศ และทรงคิดว่าจะเข้าไปเฝ้าเพียงพระองค์เดียวจะได้สนทนาได้ตามพอ
พระทัยของพระองค์ ก็ในบรรดาราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ พระองค์ให้กลับแล้ว ก็
ไม่ได้กล่าวว่ายานจงกลับ. จะกลับไปเองทั้งหมดทีเดียว. พระราชาทรงมอบไป
ด้วยเหตุ ๒ ประการ ดังกล่าวมานี้. บทว่า รหยาติ ความว่า ย่อมกระทำเร้นลับ
คือ ซ่อนเร้น ได้ยินว่า เสนาบดีนั้น มีประสงค์ดังนี้ว่า พระราชานี้ แม้คราว
ก่อนก็ปริกษาตุกัณณมนต์กับพระสมณโคดม แล้วให้จับลุงของเรากับบุตร
๓๒ คน แม้ครั้งนี้ ก็คงปริกษาตุกัณณมนต์ สั่งให้จับเรานี้ก็กระมังหนอ
เสนาบดีนั้น ได้มีความคิดดังนี้ เพราะอำนาจแห่งความโกรธ.

บทว่า วิวริ ภควา ทวาริ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า มิได้
ทรงลุกขึ้นเปิดประตู. แต่ทรงเหยียดพระหัตถ์ตรัสว่า จงเปิดเถอะ. ต่อแต่นั้น
ประตูก็เปิดเองทีเดียว กล่าวว่าย่าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เมื่อให้
ทานอยู่ในโกฏิแห่งกับปีมิใช่น้อย มิได้เคยกระทำการกั้นประตูด้วยพระ-
หัตถ์ของพระองค์. ก็ประคูนั่น เพราะเปิดออกด้วยพระทัยของพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า เพราะฉะนั้น จึงควรกล่าวได้ว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า เปิดประตู
แล้ว บทว่า วิหาริ ปวิสิตฺวา ความว่า เข้าไปสู่พระคันธกุฎีแล้ว. ก็เมื่อ
พระราชาทรงเสด็จเข้าไปแล้ว การายณะเสนาบดี ก็ถือเอาเบญจราชกกุธภัณฑ์
กลับมาย เรียกวินุกทมะว่า เพื่อนรัก จึงยกฉัตรขึ้น. วินุกทมะถามว่า

พระชนกของข้าพเจ้าไปแล้วหรือ. ตอบว่า อย่าถามถึงพระชนกเลย ถ้าท่าน
ไม่ยก ข้าพเจ้าจะถือถักรนั้นยกขึ้นเอง. วิทูทกะจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าจะยก
เองสหาย. การายณะเสนาบดี ทิ้งม้าไว้ให้พระราชาคัวหนึ่ง คาบเล่มหนึ่ง
นางสนมคนเดียวเท่านั้น ตั้งว่า ถ้าพระราชายกจะมีชีวิตอยู่ ก็อย่าตามมา
แล้วยกถักรให้วิทูทกะ แล้วพาวิทูทกะนั้น ไปยังนครสาวัตถีทีเดียว. บทว่า
ธมฺมมฺหุโย ความว่า รู้ตาม คือ อนุমান คือ เข้าใจธรรม กล่าวคือ
ปัจจุจกฺขณาน.

บัดนี้ คำว่า **ธมฺมาสมฺพุทฺโธ ภควา** ดังนี้เป็นต้น ย่อมมีแก่
พระราชานั้นด้วยความรู้ตามธรรมอันใด เพื่อแสดงความรู้ตามธรรมอันนั้น จึง
กล่าวว่า **อิธ ปนาหํ ภนฺเต** ดังนี้เป็นต้น ในบทเหล่านั้น บทว่า **อา-**
ปาณโกฎฺฐิโก ความว่า ชีวิตชื่อว่า ปาณะ (ปราณ) การทำเขตแดนแห่งชีวิต
อันมีลมปราณเป็นที่สุดนั้นไว้ในภายใน ท่านอธิบายว่า แม้ในสมัยใกล้ตาย ก็
ยังท่องเที่ยวไปอยู่เที่ยว จึงก้าวล่วงชีวิตนั้น ไปไม่ได้. ปาฐะว่า **อาปนโกฎฺฐิโก**^(๑)
ดังนี้ก็มี. หมายความว่า มีชีวิตเป็นที่สุครอบ. อธิบายว่า บางคนก้าวล่วงอยู่
ไม่กระทำชีวิตอันมีปราณเป็นที่สุดเที่ยวไป เพราะเหตุแห่งชีวิตฉนใด ภิกษุ
ทั้งหลายย่อมไม่เป็นเช่นนั้น. คำว่า **อยมฺปิ โข เม ภนฺเต** พระอรรถกถา-
จารย์ย่อมแสดงว่า ข้อนี้ย่อมเป็นอย่างนี้ เพราะพระพุทธเจ้าทรงตรัสรู้ดีแล้ว
พระธรรมอันพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสดีแล้วและพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีแล้ว
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ความเลื่อมใสในธรรมในพระผู้มีพระภาคเจ้าของข้า
พระองค์นี้ย่อมเป็นอย่างนี้. ในบททุกบท ก็มีนัยดังนี้แล.

บทว่า **น วีย มลฺลญฺญ จกฺขุ พนฺธนฺเต**^(๒) (ดูเหมือนราวจะว่าไม่
ห่วงใยจักขุ) ความว่าเหมือนไม่ผูกพันจักขุ. เพราะมองเห็นอย่างไม่น่าเลื่อม

๑. จ. อปาณโกฎฺฐิโก

๒. ฎีกา จกฺขุ อตฺตนิ พนฺธนฺต.

ใสแล้วยังไม่ทำหน้าที่ในการแลดูอีก ฉะนั้น เขาจึงชื่อว่า ไม่ผูกพันจักขุ. เห็นอย่างน่าเลื่อมใสแล้วยังทำกิจในการแลดูเนื่องๆ ฉะนั้นเขาชื่อว่า ผูกพันจักขุ. ก็ท่านเหล่านี้ เป็นผู้ไม่น่าเลื่อมใส ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า **พทุฐโกโรโค โน** ได้แก่ โรคแห่งตระกูล (โรคกรรมพันธุ์). อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า มีโรคเห็นปานนี้ เกิดในตระกูลของเราทั้งหลาย. บทว่า **อุพาริ** คือมีศักดิ์ใหญ่. บทว่า **ปุพฺพเพนาปริ** ได้แก่เป็นอย่างอื่น คือแตกต่างจากก่อน. คือกระทำกสิณบริกรรมจนบังเกิดสมาบัติ ชื่อว่า รู้กว้างขวาง คือ วิเศษกว่าก่อนในคำนั้น. กระทำสมาบัติให้เป็นปทัฏฐาน เจริญวิปัสสนา คือเอาพระอรหัตต์ ชื่อว่า รู้กว้างขวาง คือ วิเศษยิ่งกว่าแต่ก่อน. บทว่า **ฆาณฺเฑตยํ วา ฆาณฺเฑตุ** ความว่า เพื่อให้ฆ่าคนที่ควรฆ่า. บทว่า **ชาเปตยํ วา ชาเปตุ** ความว่า จะให้รับคนที่ควรรับด้วยทรัพย์ คือ กระทำให้เลื่อมลื่นให้ไม่มีทรัพย์. บทว่า **ปพฺพวาเซตยํ วา ปพฺพวาเซตุ** คือให้เนรเทศคนที่ควรเนรเทศเสียจากรัฐ. บทว่า **อิสิทฺตปุราณา** คือ อิสิทนต์และบุราณะ. ในคนทั้ง ๒ นั้น คนหนึ่ง เป็นพรหมจารี คนหนึ่ง เป็นสทาร์สันโดษ (ยินดีแต่ภริยาของตน). บทว่า **มมกตฺตา** ความว่า ชื่อว่า มมกัตตา เพราะอรรถว่า กัทรอันเป็นของแห่งตนของชนเหล่านั้นมีอยู่. บทว่า **มมยานา** ความว่า ชื่อว่า ยวดยานของเรา เพราะอรรถว่า ยวดยานอันเป็นของแห่งเรามีอยู่. บทว่า **ชีวิตํ ทาตา** ได้แก่ เป็นผู้ให้ความเป็นไปแห่งชีวิต. บทว่า **วิมํ สฺมาโน** คือเมื่อจะทดลอง.

ได้ยินว่า ในกาลนั้น พระราชามีได้ทรงบรรทมหลับเลย ทรงบรรทมเหมือนหลับอยู่. ที่นั้นได้ตรัสถามช่างไม้เหล่านั้นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับทางทิศภาคไหน ครั้นได้ทรงสดับว่า ทางทิศภาคโน้น จึงปริกษากันว่า พระราชาทรงหันพระเศียรไปยังทิศภาคที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ประทับ หันพระบาทนา (ทางนี้) ถ้าพระศาสดาทรงหันพระเศียรไปยังทิศภาคที่ พระราชาประทับ หันพระบาทนา เราจักกระทำอย่างไรดี. แต่นั่น ช่างไม่ เหล่านี้ จึ่งคิดกันว่า พระราชาทรงขัดพระทัยอยู่ เคยทรงให้สิ่งใดแก่พวก เรา ก็ทรงตัดสิ่งนั้นเสีย ช่างไม่ทั้งหลายพูดกันว่า ก็พวกเราไม่สามารถที่จะ หันเท้าไปทางพระศาสดาได้ จึ่งหันเท้าไปทางพระราชาแล้ว จึ่งนอนแล้ว. พระราชานี้ ทรงหมายถึงข้อนี้ จึ่งตรัสอย่างนี้. บทว่า ปกฺกามิ ความว่า พระราชาเสด็จออกจากพระคันธกุฎีแล้ว ทรงดำเนินไปถึงที่ที่การายนอยู่ ไม่เห็นการายนนั้นในที่นั้น จึ่งเสด็จไปยังค่ายที่พักพล. แม้ในที่นั้น ก็ไม่ เห็นใครอื่น จึ่งตรัสถามหญิงนั้น. หญิงนั้น จึ่งกราบทูลเรื่องราวทั้งสิ้นให้ ทรงทราบ. พระราชาทรงพระดำริว่า บัดนี้เราไม่ควรไปในพระนครนั้น แต่ ผู้เดียว เราจะไปยังพระนครราชคฤห์ กลับมากับหลานแล้ว ยึดราชสมบัติ ของเรา ดังนี้ เมื่อเสด็จไปยังพระนครราชคฤห์ ได้ทรงเสวยพระกระยาหาร ข้าวปลายเกรียน ทรงดื่มน้ำที่ขุ่นในระหว่างทาง. อาหารของพระองค์ ซึ่งมี ปกติเป็นสุขุมลชาติ ไม่ย่อยไปโดยง่าย. พระองค์แม้เสด็จถึงพระนครราช- คฤห์ ก็เป็นเวลาวิกาล ถึงเมื่อประตูพระนครปิดเสียแล้ว. ทรงดำริว่า วันนี้ นอนที่ศาลา (นี้) ต่อพรุ่งนี้จึงเข้าไปหาหลานของเรา ดังนี้ จึ่งทรงบรรทมที่ ศาลาภายนอกพระนคร. พระองค์เสด็จลุกขึ้นตลอดราตรีเสด็จไปข้างนอกหลาย ครั้ง. ตั้งแต่นั้น ก็ไม่อาจทรงพระดำเนินไปด้วยพระบาท ทรงบรรทมทั้งเหนือ ดักของหญิงนั้น พอใกล้รุ่งก็ทรงสวรรคตแล้ว. หญิงทราบว่ พระราชา สวรรคตแล้ว ก็เริ่มปริเทวนาด้วยการร้องไห้คร่ำครวญด้วยเสียงดังว่า บัดนี้ พระเจ้าโกศลสามีของเราเสวยราชสมบัติในรัฐทั้ง ๒ มานอนสวรรคตอย่างคน อนาถา ที่ศาลาของคนไร้ที่พึ่งภายนอกพระนครของคนอื่น ดังนี้เป็นต้น. พวกมนุษย์ได้สดับข่าวจึงมากราบทูลแก่พระราชา. พระราชาเสด็จมาทอดพระ

เนตรแล้ว ทรงจำได้ ทรงทราบเหตุที่เสด็จมาแล้ว ทรงจัดทำสรีริกอย่าง
สมพระเกียรติทรงให้เจ้าพนักงานตีฆ้องร้องประกาศว่า เราจักจับพระเจ้า
วิฑูทกะ ประชุมหมู่พลให้พร้อมแล้ว. อำมาตย์ทั้งหลายพากันมา
หมอบแทบพระยุคลบาททูลว่า ขอเดชะ ถ้าหากพระเจ้าลุงของพระองค์ไม่มี
โรค พระองค์ก็ควรเสด็จ แต่บัดนี้ แม้พระเจ้าวิฑูทกะ สมควรยกฉัตรขึ้น
เพราะอาศัยพระองค์ที่เดียว ทูลให้เข้าใจ ห้ามไว้แล้ว.

บทว่า **ธมฺมเจตฺยานิ** เป็นคำบอกถึงการทำความเคารพพระธรรม.
จริงอยู่ เมื่อกระทำความเคารพในรัตนะหนึ่ง ในบรรดาร์ตนะทั้ง ๓ ก็ย่อมเป็น
อันกระทำในทุกรณีเดียว. เพราะฉะนั้น เมื่อกระทำความเคารพในพระผู้มี
พระภาคเจ้า ก็ย่อมเป็นอันกระทำความเคารพในพระธรรมด้วย เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า **ธรรมเจตีย์ทั้งหลาย**. บทว่า **อาทิพฺรหฺม-**
จฺริยกาณี ความว่า อันเป็นเบื้องต้นของมรรคพรหมจรรย์ หมายความว่า
อันเป็นการปฏิบัติในส่วนเบื้องต้น. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาธรรมเจตียสูตรที่ ๕

๑๐. วรรณกัถลลสูตร

[๕๗๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ตำบลวรรณกัถลลมิคทายวัน ใกล้อุทฺตัญญานคร. ก็สมัยนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสด็จไปถึงอุทฺตัญญานครด้วยพระราชกรณียะบางอย่าง. ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลตรัสเรียกบุรุษคนหนึ่งมาตรัสสั่งว่า คุณก่อนบุรุษผู้เจริญ มานี้แน่ะ ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับแล้วถวายบังคมพระยุคลบาทด้วยเศียรเกล้า จงทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระเศียรเกล้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสำราญ และจงกราบทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทราบด้วยเกล้าว่า วันนี้พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว เวลาบ่ายจักเสด็จเข้ามาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บุรุษนั้นทูลรับสนองพระบรมราชโองการแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศล ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระเศียรเกล้า ทรงทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ และรับสั่งมาทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ทราบว่า วันนี้พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเช้าแล้ว เวลาบ่ายจักเสด็จมาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า พระเจ้าข้า.

[๕๑๒] พระราชกนิทรวงพระนามว่าโสมมา และพระราชกนิทรวงพระนามว่าสกุลา ได้ทรงสดับข่าวว่า ได้ทราบว่าจะเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเช้าเสร็จแล้ว เวลาบ่ายจะเสด็จไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้นแล พระราชกนิทรวงพระนามว่าโสมมา และพระราชกนิทรวงพระนามว่าสกุลา เสด็จเข้าไปเฝ้าพระเจ้าปเสนทิโกศลในที่เสวยพระกระยาหาร แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์ทรงถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยพระเศียรเกล้า จงทรงถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของหม่อมฉันทั้งหลายว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระกนิทรวงนามว่าโสมมาและกนิทรวงนามว่าสกุลา ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ.

[๕๑๓] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยพระกระยาหารเช้าเสร็จแล้ว เวลาบ่ายเสด็จเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ทรงถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วประทับนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระกนิทรวงนามว่าโสมมาและพระกนิทรวงนามว่าสกุลา ขอถวายบังคมพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทูลถามถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรีกระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนมหาบพิตร ก็พระราชกนิทรวงพระนามว่าโสมมาและพระราชกนิทรวงพระนามว่าสกุลา ไม่ทรงได้ผู้อื่นเป็นเหตุแล้วหรือ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระกนิทรวงนามว่าโสมมาและพระกนิทรวงนามว่าสกุลาได้สดับข่าวว่า วันนี้หม่อมฉันบริโภคอาหารเช้าแล้ว เวลาบ่ายจักมาเฝ้า

พระผู้มีพระภาคเจ้า ลำดับนั้น พระภิกษุพระนามว่าโสมาและพระภิกษุพระนามว่าสกุลา ได้เข้ามาหาหม่อมฉันในที่บริโภคอาหาร แล้วตรัสสั่งว่า ข้าแต่ महाराज ถ้าเช่นนั้น ขอพระองค์ทรงถวายบังคมพระยกุลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ขอให้ทูลถามถึงความมีพระอาพาชน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรี้กระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ ตามคำของหม่อมฉันว่า พระภิกษุพระนามว่าโสมาและพระภิกษุพระนามว่าสกุลาถวายบังคมพระยกุลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และทูลถามความมีพระอาพาชน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปรี้กระเปร่า ทรงพระกำลัง ทรงพระสำราญ พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนมหาบพิตร ขอพระราชภิกษุพระนามว่าโสมาและพระราชภิกษุพระนามว่าสกุลา จงทรงพระสำราญเถิด ขอถวายพระพร.

พระเจ้าปเสนทิโกศล ทูลถามวรรณะ ๔

[๕๗๔] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้สดับมาว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่าสมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ผู้เห็นธรรมทั้งปวง จักปฏิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือ ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ผู้เห็นธรรมทั้งปวง จักปฏิญาณความรู้ความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือ ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ชนเหล่านั้นเป็นอันกล่าวตามที่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแล้วไม่เป็นอันกล่าวต่อพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคำไม่จริง และพยากรณ์ธรรมสมควรแก่ธรรม อนึ่ง การกล่าวและการกล่าวตามอันประกอบด้วยเหตุบางอย่าง จะไม่มาถึงฐานะอันผู้รู้จะพึงติเตียนแลหรือ พระเจ้าข้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนมหาบพิตร ชนเหล่าใดกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมตรัสอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ผู้เห็นธรรมทั้งปวง จักปฎิญาณความเห็นอันไม่มีส่วนเหลือไม่มี ข้อนั้น ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ดังนี้ ชนเหล่านั้นไม่เป็นอันกล่าวตามที่อวมภพกล่าวแล้ว และย่อมกล่าวต่ออวมภพด้วยคำอันไม่เป็นจริง ขอถวายพระพร.

[๕๑๕] ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงรับสั่งถาม วิทูชก-
เสนาบดีว่า คุณก่อนเสนาบดี ใครหนอกล่าวเรื่องนี้ในภายในนคร วิทูชกเสนาบดี
กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช พราหมณ์สญชัยอากาศโคตรกล่าวเรื่องนี้ ขอเดชะ.
ลำดับนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงตรัสเรียกบุรุษคนหนึ่งมารับสั่งว่า มานี้แน่
บุรุษผู้เจริญ ท่านจงไปเชิญพราหมณ์สญชัยอากาศโคตรตามคำของเราว่า คุณก่อน
ท่านผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่งหาท่าน. บุรุษนั้นทูลรับสนองพระบรม-
ราชโองการแล้ว ได้เข้าไปหาพราหมณ์สญชัยอากาศโคตรถึงที่อยู่ แล้วกล่าวกะ
พราหมณ์สญชัยอากาศโคตรว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญ พระเจ้าปเสนทิโกศลรับสั่ง
หาท่าน.

ครั้งนั้น พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่
พระองค์ผู้เจริญ พระดำรัสอย่างหนึ่งที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงหมายเอาเนื้อความ
บางอย่างตรัสไว้ แต่คนอื่นกลับเข้าใจพระภายิตนั้นเป็นอย่างอื่นไป ฟังมีหรือ
หนอ ก็พระผู้มีพระภาคเจ้ายังทรงจำพระดำรัสว่า ตรัสแล้วอย่างไรบ้างหรือ
พระเจ้าข้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนมหาบพิตร อวมภพจำคำที่
กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า สมณะหรือพราหมณ์จกัรู้ธรรมทั้งปวง จักเห็นธรรมทั้งปวง
ในคราวเดียวเท่านั้น ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอันเป็นตัว
เหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอันเป็นตัวผลพร้อม

ทั้งหมดว่า สมณะหรือพราหมณ์จกัฐธรรมทั้งปวง จกัเห็นธรรมทั้งปวง ใน
คราวเดียวกันนั้น ไม่มี ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ
วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ข้าแต่พระองค์
ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้จะพึงมีความแปลกกัน จะพึงมีการกระทำต่างกัน
กระมังหนอ.

[๕๗๖] พ. คุณก่อนมหาบพิตร วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์
พราหมณ์ แพศย์ ศูทร คุณก่อนมหาบพิตร บรรดาวรรณะ ๔ จำพวกนี้ วรรณะ
๒ จำพวก คือ กษัตริย์และพราหมณ์ อาตมาภาพกล่าวว่าเป็นผู้เลิศ คือ เป็น
ที่กราบไหว้ เป็นที่ลูกรับ เป็นที่กระทำอัญชลี เป็นที่กระทำสามิจักรกรรม ขอ
ถวายพระพร.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันมิได้ทูลถามถึงความแปลกกันใน
ปัจจุบันกะพระผู้มีพระภาคเจ้า หม่อมฉันทูลถามถึงความแปลกกันในสัมปราย-
ภพกะพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ
กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวก
นี้จะพึงมีความแปลกกัน จะพึงมีการกระทำต่างกันกระมังหนอ พระเจ้าข้า.

องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕

[๕๗๗] พ. คุณก่อนมหาบพิตร องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประ-
การนี้. ๕ ประการเป็นไฉน. คุณก่อนมหาบพิตร

๑. ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มิศรัทธา เธอพระปัญญาตรัสรู้ของ
พระตถาคตว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระ-
อรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกพระธรรม.

๒. ภิกษุเป็นผู้มีอาพาธน้อย มีโรคเบาบาง ประกอบด้วยไฟธาตุ สำหรับย่อยอาหารอันสม่ำเสมอ ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก เป็นปานกลาง ควรแก่การทำคามเพียร.

๓. เป็นผู้ไม่โง่โง่ ไม่โง่โง่ ไม่มีมยา เปิดเผยตนตามความเป็นจริงในพระศาสนา หรือในเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลายผู้เป็นวิญญู.

๔. เป็นผู้ปรารถนาคามเพียรเพื่อละอกุศลธรรม เพื่อยังกุศลธรรมให้ถึงพร้อม เป็นผู้มีความบากบั่นมั่นคงไม่ทอดธุระในกุศลธรรมทั้งหลาย.

๕. เป็นผู้ที่มีปัญญา ประกอบด้วยปัญญาเครื่องพิจารณาความเกิดและความดับ เป็นอริยะ เป็นเครื่องชำแรกกิเลส ให้ถึงความสิ้นทุกข์โดยชอบ.

ดูก่อนมหาบพิตร องค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้แล. ดูก่อนมหาบพิตร วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ถ้าวรรณะ ๔ จำพวกนั้น จะพึงเป็นผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ ข้อนั้นก็จะพึงเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่วรรณะ ๘ จำพวกนั้นตลอดกาลนาน ขอถวายพระพร.

[๕๑๘] ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร ถ้าวรรณะ ๔ จำพวกนั้น พึงเป็นผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการนี้ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในข้อนี้ วรรณะ ๔ จำพวกนั้น จะพึงมีความแปลกกัน จะมีการกระทำต่างกันหรือ พระเจ้าข้า.

พ. ดูก่อนมหาบพิตร ในข้อนี้ อาตมภาพกล่าวความต่างกันด้วยความเพียรแห่งวรรณะ ๔ จำพวกนั้น ดูก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนสัตว์คู่หนึ่ง เป็นช้างที่ควรฝึกก็ตาม เป็นม้าที่ควรฝึกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝึกก็ตาม เขาฝึกดีแล้ว แนะนำดีแล้ว คู่หนึ่งไม่ได้ฝึก ไม่ได้แนะนำ ดูก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน สัตว์คู่หนึ่งเป็นช้างที่ควรฝึกก็ตาม

เป็นน้ำที่ควรฝึกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝึกก็ตาม เขาฝึกดีแล้ว แนะนำดีแล้ว สัตว์คู่หนึ่งที่เขาฝึกแล้วเท่านั้นฟังถึงเหตุของสัตว์ที่ฝึกแล้ว ฟังยังภูมิของสัตว์ที่ฝึกแล้วให้ถึงพร้อมมิใช่หรือ ขอถวายพระพร.

ป. อย่างนั้น พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนมหาบพิตร ก็สัตว์คู่หนึ่งเป็นช้างที่ควรฝึกก็ตาม เป็นม้าที่ควรฝึกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝึกก็ตาม เขาไม่ได้ฝึก ไม่ได้แนะนำ สัตว์คู่หนึ่งที่เขาไม่ได้ฝึกเลย จะฟังถึงเหตุของสัตว์ที่ฝึกแล้ว จะฟังยังภูมิของสัตว์ที่ฝึกแล้วให้ถึงพร้อมเหมือนสัตว์คู่หนึ่ง เป็นช้างที่ควรฝึกก็ตาม เป็นม้าที่ควรฝึกก็ตาม เป็นโคที่ควรฝึกก็ตาม ที่เขาฝึกดีแล้ว แนะนำดีแล้ว ฉะนั้นบ้างหรือไม่ ขอถวายพระพร.

ป. ไม่เป็นอย่างนั้นเลย พระเจ้าข้า.

พ. คู่ก่อนมหาบพิตร ฉะนั้นเหมือนกันแล อัฐผลได้อันบุคคลผู้มีศรัทธา มีอาพาธน้อย ไม่โอดวิบัติ ไม่มีมายา ปรารถนาความเพียร มีปัญญา ฟังถึงอัฐผลนั้น บุคคลผู้ไม่มีศรัทธา มีอาพาธมาก โอดวิบัติ มีมายา เกียจคร้าน มีปัญญาทรม จักถึงได้ ดังนี้ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้ ขอถวายพระพร.

[๕๗๕] ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอันเป็นเหตุและตรัสสภาพอันเป็นผลพร้อมกับเหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ วรรณะ ๔ จำพวกนี้ คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ คูทร ถ้าวรรณะ ๔ จำพวกเหล่านี้ ฟังเป็นผู้ประกอบด้วยองค์แห่งภิกษุผู้มีความเพียร ๕ ประการ นี้ และมีความเพียรชอบเหมือนกัน ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ในข้อนี้ วรรณะ ๔ จำพวกนั้น ฟังมีความแปลกกัน ฟังมีการกระทำต่างกันหรือ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร ในข้อนี้ อาตมภาพย่อมไม่กล่าวการกระทำต่าง
กันอย่างไร คือ วิมุตติกับวิมุตติ ของวรรณะ ๔ จำพวกนั้นขอถวายพระพร.
คุณก่อนมหาบพิตร เปรียบเหมือนบุรุษเก็บเอาไม้สาละแห้งมาใส่ไฟ ฟิงก่อไฟ
ให้โพลงขึ้น ต่อมา บุรุษอีกคนหนึ่งเก็บเอาไม้มะม่วงแห้งมาใส่ไฟ ฟิงก่อไฟให้
โพลงขึ้นและภายหลังบุรุษอีกคนหนึ่งเก็บเอาไม้มะเดื่อแห้งมาใส่ไฟ ฟิงก่อไฟให้
โพลงขึ้น. คุณก่อนมหาบพิตร มหาบพิตรจะทรงสำคัญความข้อนี้เป็นไฉน
เปลวกับเปลว สีกับสีหรือแสงกับแสงของไฟที่เกิดขึ้นจากไม้ต่าง ๆ กันนั้น
จะพึงมีความแตกต่างกันอย่างไรหรือหนอ ขอถวายพระพร.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ไม่พึงมีความแตกต่างกันเลย พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร ฉะนั้นเหมือนกันแล เดชอันใดอันความเพียร
ย่ำยีแล้วเกิดขึ้นด้วยความเพียร ในข้อนี้ อาตมภาพย่อมไม่กล่าวการกระทำต่าง
กันอย่างไรคือ วิมุตติกับวิมุตติ ขอถวายพระพร.

ปัญหาเรื่องเทวดา

[๕๘๐] ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสสภาพอัน
เป็นเหตุ และตรัสสภาพอันเป็นผลพร้อมกับเหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็
เทวดามีจริงหรือ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร ก็เพราะเหตุอะไรมหาบพิตรจึงตรัสถามอย่างนี้
ว่าข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็เทวดามีจริงหรือ.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าเทวดามีจริง เทวดาเหล่านั้นมาสู่โลกนี้
หรือไม่มาสู่โลกนี้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณก่อนมหาบพิตร เทวดาเหล่าใดมีทุกข์ เทวดาเหล่านั้น มาสู่
โลกนี้ เทวดาเหล่าใดไม่มีทุกข์ เทวดาเหล่านั้น ไม่มาสู่โลกนี้ ขอถวายพระพร.

วิทูทกะทูลถาม

[๕๘๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วิทูทกะเสนาบดี ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ เทวดาเหล่าใดมีทุกข์ มาสู่โลกนี้ เทวดาเหล่านั้นจักยังเทวดาทั้งหลายผู้ไม่มีทุกข์ ไม่มาสู่โลกนี้ ให้จุติ หรือจักขับไล่เสียจากที่นั้น.

ครั้งนั้นแล ท่านพระอานนทได้มีความดำริว่า วิทูทกะเสนาบดีนี้ เป็นพระราชโอรสของพระเจ้าปเสนทิโกศล เราเป็นโอรสของพระผู้มีพระภาคเจ้า บัดนี้เป็นกาลอันสมควรที่โอรสจะพึงสนทนากัน. ลำดับนั้น ท่านพระอานนทจึงกล่าวกะวิทูทกะเสนาบดีว่า คุณก่อนเสนาบดี ถ้าเช่นนั้น ในข้อนี้ อาตมาจะขอขออนถามท่านก่อน ปัญหาใดพึงพอใจแก่ท่านฉันใด ท่านพึงพยากรณ์ปัญหานั้นฉันนั้น คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระราชาอาณาจักรของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในพระราชอาณาจักรใด พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี ในพระราชอาณาจักรนั้น ท้าวเธอย่อมทรงสามารถยังสมณะหรือพราหมณ์ ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ให้เคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้มิใช่หรือ. วิทูทกะเสนาบดีตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระราชาอาณาจักรของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในพระราชอาณาจักรใด พระเจ้าปเสนทิโกศลเสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี ในพระราชอาณาจักรนั้น ท้าวเธอย่อมทรงสามารถยังสมณะหรือพราหมณ์ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ให้เคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ที่อันมิใช่พระราชอาณาจักรของพระเจ้าปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในที่ใด พระเจ้าปเสนทิโกศลมิได้เสวยราชสมบัติเป็นอิสราธิบดี ในที่นั้น ท้าวเธอย่อม

ทรงสามารถยังสมณะหรือพราหมณ์ ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์ หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ให้เคลื่อนหรือทรงขับไล่เสียจากที่นั้น ได้หรือ.

วิ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ในที่อันมิใช่พระราชอาณาจักรของพระเจ้า-
ปเสนทิโกศลมีประมาณเท่าใด และในที่ใด พระเจ้าปเสนทิโกศลมิได้เสวยราช
สมบัติเป็นอิศราชิบัติ ในที่นั้น ท้าวเธอย่อมไม่ทรงสามารถจะยังสมณะหรือ
พราหมณ์ผู้มีบุญหรือผู้ไม่มีบุญ ผู้มีพรหมจรรย์หรือผู้ไม่มีพรหมจรรย์ ให้
เคลื่อนหรือทรงขับไล่จากที่นั้นได้.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน เทวดาทิ้ง
หลายชั้นดาวดึงส์ ท่านได้ฟังมาแล้วหรือ.

วิ. อย่างนั้น ท่านผู้เจริญ เทวดาทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ ข้าพเจ้าได้
ฟังมาแล้ว แม้ในบัดนี้ เทวดาทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ได้
ทรงสดับมาแล้ว.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระเจ้า
ปเสนทิโกศलय่อมทรงสามารถจะยังเทวดาทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ ให้เคลื่อนหรือ
จะทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้หรือ.

วิ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ แม้แต่จะทอดพระเนตรเทวดาทิ้งหลายชั้น
ดาวดึงส์ พระเจ้าปเสนทิโกศลก็ไม่ทรงสามารถ ที่ไหนเล่าจักทรงยังเทวดา
ทิ้งหลายชั้นดาวดึงส์ให้เคลื่อนหรือจักทรงขับไล่เสียจากที่นั้นได้.

อา. คุณก่อนเสนาบดี ฉะนั้นเหมือนกันแล เทวดาเหล่าใดมีทุกข์
ยังมาสู่โลกนี้ เทวดาเหล่านั้น ก็ย่อมไม่สามารถแม้เพื่อจะเห็นเทวดาผู้ไม่มีทุกข์
ผู้ไม่มาสู่โลกนี้ได้ ที่ไหนเล่าจักให้จุติหรือจักขับไล่เสียจากที่นั้นได้.

ลำดับนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศลได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ภิกษุรูปนี้ชื่ออะไร พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสตอบว่า ภิกษุรูปนี้ ชื่ออานนท์ ขอถวายพระพร.

[๕๘๒] ป. ชื่อของท่านนายินดีหนอ สภาของท่านนายินดีจริงหนอ
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ท่านพระอานนท์กล่าวสภาพอันเป็นเหตุ และกล่าวสภาพ
อันเป็นผลพร้อมด้วยเหตุ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรหมมีจริงหรือ.

พ. คุณ่อมมหาบพิตร ก็เพราะเหตุไร มหาบพิตรจึงตรัสถามอย่างนี้ว่า
ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ก็พรหมมีจริงหรือ.

ป. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ถ้าพรหมมีจริง พรหมนั้นมาสู่โลกนี้
หรือไม่มาสู่โลกนี้ พระเจ้าข้า.

พ. คุณ่อมมหาบพิตร พรหมใดมีทุกข์ พรหมนั้นมาสู่โลกนี้ พรหม
ใดไม่มีทุกข์ พรหมนั้นก็ไม่ได้มาสู่โลกนี้ ขอถวายพระพร.

ลำดับนั้นแล บุรุษคนหนึ่งได้กราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ข้าแต่
มหาราช พราหมณ์สญชัยอากาศโคตรมาแล้ว พระเจ้าข้า. ครั้งนั้น พระเจ้า
ปเสนทิโกศลจึงตรัสถามพราหมณ์สญชัยอากาศโคตรว่า คุณ่อมพราหมณ์ ใคร
หนอกล่าวเรื่องนี้ภายในพระนคร. พราหมณ์สญชัยอากาศโคตรกราบทูลว่า
ข้าแต่มหาราช วิฑูทกเสนาบดี พระพุทธเจ้าข้า. วิฑูทกเสนาบดีได้กราบทูล
อย่างนี้ว่า ข้าแต่มหาราช พราหมณ์สญชัยอากาศโคตร พระพุทธเจ้าข้า.
ลำดับนั้นแล บุรุษคนหนึ่งได้กราบทูลพระเจ้าปเสนทิโกศลว่า ข้าแต่มหาราช
บัดนี้ยานพาหนะพร้อมแล้ว พระพุทธเจ้าข้า.

ทรงชื่นชมภักดีของพระพุทธเจ้า

[๕๘๓] ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศล ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงความเป็นสัพพัญญู พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์ความเป็นสัพพัญญูแล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้นย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงคนที่จัดเป็นวรรณะ ๔ จำพวกที่บริสุทธฺิ์ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์คนที่จัดเป็นวรรณะ ๔ จำพวกที่บริสุทธฺิ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้นย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงเทวดาที่ยิ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์เทวดาที่ยิ่งแล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงพรหมที่ยิ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์พรหมที่ยิ่งแล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ อนึ่ง หม่อมฉัน ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงข้อใด ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพยากรณ์ข้อนั้น ๆ แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ๆ ย่อมชอบใจและควรแก่หม่อมฉัน และหม่อมฉันมีใจชื่นชมด้วยข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ๆ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ หม่อมฉันขอทูลลาไป ณ บัดนี้ หม่อมฉันมีกิจมาก มีกรณียะมาก. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า มหาบพิตรจงทรงทราบกาลอันควรในบัดนี้เถิด ขอถวายพระพร.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 223
ครั้งนั้นแล พระเจ้าปเสนทิโกศล ทรงชื่นชมอนุโมทนาพระภายิตของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จลุกจากที่ประทับ ทรงถวายอภิวัตพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงกระทำประทักษิณ แล้วเสด็จกลับไป ฉะนี้แล.

จบ กรรมกัณฑ์ตถสูตร ที่ ๑๐
จบราชวรรคที่ ๔

อรรถกถากรรมกัถลสูตร

กรรมกัถลสูตร มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-
ในพระสูตรนั้น คำว่า อุทฺถุณฺณาย^(๑) นี้เป็นชื่อของทั้งรัฐ ทั้ง
พระนครนั้นว่า อุทฺถุณฺญา. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงอาศัยอุทฺถุณฺญานครประทับ
อยู่. บทว่า กณฺณกตฺตลล มิกทาย ความว่า ในที่ไม่ใกล้พระนครนั้น
มีภูมิภาคที่น่ารื่นรมย์แห่งหนึ่ง ชื่อว่า กรรมกัถลละ. ภูมิภาคนั้นเขาเรียกกันว่า
มิกทายวัน เพราะทรงพระราชทานไว้เพื่อให้อภัยแก่เนื้อทั้งหลาย. ณ ที่กรรม-
กัถลมิกทายวันนั้น. บทว่า เกณจิเทว กรณียเณ ความว่า ไม่ใช่กิจ
อย่างอื่น เป็นกรณียกิจอย่างที่ได้กล่าวไว้ในสูตรก่อนนั้นแหละ. พระภคินี
ทั้งสองนี้คือ พระภคินีพระนามว่า โสมา และพระภคินีพระนามว่า สกุลา
ทรงเป็นประชาบดีของพระราชา. บทว่า ภคฺตาภิหาร ได้แก่ในที่เสวย
พระกระยาหาร. ที่ที่เสวยพระกระยาหารของพระราชา นางในทุก ๆ คนจะต้อง
ถือทัพพีเป็นต้น ไปถวายงานพระราชา. พระนางทั้งสองนั้น ได้ไปแล้ว โดย
ทำนองนั้น .

บทว่า ก็ ปน มหาราชา เป็นคำถามว่า เพราะเหตุไร จึง
ตรัสอย่างนั้น. ตอบว่า เพื่อจะเปลื้องคำครหาพระราชาเสีย. เพราะพวกบริษัท
จะพึงคิดกันอย่างนี้ว่า พระราชานี้เมื่อจะเสด็จมาก็ยังนำข่าวกองมาตุคามมาทูล
ด้วย พวกเราสำคัญว่า มาเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยธรรมดาของคน แต่
พระเจ้าอยู่หัวเอาข่าวกองมาตุคามมาเห็นจะเป็นโทษของมาตุคามกระมัง แม้
คราวก่อนพระองค์ก็เสด็จมาด้วยเหตุนี้เหมือนกัน ดังนี้. อนึ่ง พระราช
านั้นถูกถามแล้วจักทูลถึงเหตุที่มาของตน คำครหาอันนี้จักไม่เกิดขึ้นแก่พระองค์
ด้วยอาการอย่างนี้ เพราะฉะนั้น เพื่อจะทรงปลดเปลื้องคำครหาจึงตรัสอย่างนั้น.

๑. น. อุรุณฺณาย ลี. อุชฺฐุณฺณาย .

บทว่า **อพฺภุทาหาสิ** แปลว่า กล่าวแล้ว. คำว่า **ไม่มีสมณะ**
หรือพราหมณ์ที่จะรู้ธรรมทั้งปวง และที่จะเห็นธรรมทั้งปวงในคราว
เดียวกัน ความว่า ผู้ใดจักรู้หรือจักเห็นธรรมทั้งปวงที่เป็นอดีต อนาคตและ
ปัจจุบันด้วยอวชชณะดวงเดียว ด้วยจิตดวงเดียว ด้วยชวณะดวงเดียว ผู้นั้น ย่อม
ไม่มี. จริงอยู่ ใคร ๆ แม้นึกแล้วว่า เราจักรู้เรื่องทุกอย่างที่เป็นอดีต ด้วยจิตดวง
เดียว ก็ไม่อาจจะรู้อดีตได้ทั้งหมด จะรู้ได้แต่เพียงวันเดี๋ยวนั้น. ส่วนที่เป็น
อนาคตและปัจจุบัน ก็จะไม่รู้ทุกสิ่งทุกอย่างด้วยจิตนั้น. ในบทนอกนี้ ก็นัยนี้.
ตรัสปัญหาด้วยจิตดวงเดียวอย่างนี้แล. บทว่า **เหตุรูป** ได้แก่สภาวะแห่ง
เหตุ อันเกิดแต่เหตุ. บทว่า **สเหตุรูป** ได้แก่ อันเป็นชาติแห่งผลที่มีเหตุ.
บทว่า **สมฺปรายิกาหิ ภนฺตุ** ความว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์
ขอทูลถามถึงคุณอันจะมีในเบื้องหน้า.

บทว่า **ปญฺจิมานิ** ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสองค์เป็นที่ตั้ง
แห่งความเพียร ๕ ให้เจือด้วยโลกุตตระในพระสูตรนี้. แต่พระจูฬสมุทเธระ
ผู้อยู่ ณ กวลังคณะ เมื่อเขาถามว่า พระคุณเจ้า ท่านชอบอะไร ดังนี้
ตอบว่า เราชอบใจโลกุตตระอย่างเดียว. บทว่า **ปธานเวมฺมุตฺต** ได้แก่
ความต่างกันแห่งความเพียร. จริงอยู่ ความเพียรของปุลุชนก็เป็นอย่างอื่น
ของพระโสดาบัน ก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระสกทาคามิ ก็เป็นอย่างหนึ่ง
ของพระอนาคามีก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระอรหันต์ก็เป็นอย่างหนึ่ง ของ
พระอสีติมหาสาวก ก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระอัครสาวกทั้งสองก็เป็นอย่าง
หนึ่ง ของพระปัจเจกพุทธเจ้าก็เป็นอย่างหนึ่ง ของพระสัพพัญญูพุทธเจ้า
ก็เป็นอย่างหนึ่ง. ความเพียรของปุลุชน ไม่ถึงความเพียรของพระโสดาบัน

๑๗๑ ความเพียรของพระปัจเจกพุทธเจ้า ก็ไม่ถึงความเพียรของพระสัมพันธ-
พุทธเจ้า. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า **ปธานเวมตตัตถ วทามิ** แปลว่า
อากตมภาพกล่าวความต่างกันด้วยความเพียร ทรงหมายเอาเนื้อความข้อนี้.

บทว่า **ทนุตการณํ** **คจฺเจยฺย** ความว่า ในบรรดาการฝึกทั้งหลาย
มีฝึกมิให้โกง ไม่ให้ทิ่มแทง ไม่ให้ทอดทิ้งธุระ เหตุอันใดย่อมปรากฏ
พึงเข้าถึงเหตุอันนั้น. บทว่า **ทนุตฺถุมิ** ได้แก่ สู่ภูมิสัตว์ที่ฝึกแล้ว
พึงไป. แม้นบุคคล ๔ จำพวกคือ ปุณฺณ พระโศดาบัน พระสกทาคามี พระ
อนาคามีชื่อว่า ผู้ไม่มีศรัทธา ในบททั้งหลายว่า **อสุสฺสทฺโธ** เป็นต้น. จริง
อยู่ ปุณฺณชื่อว่าไม่มีศรัทธา เพราะยังไม่ถึงศรัทธาของพระโศดาบัน. พระ-
โศดาบัน... ของพระสกทาคามี. พระสกทาคามี... ของพระอนาคามี. พระ
อนาคามีชื่อว่าไม่มีศรัทธา เพราะยังไม่ถึงศรัทธาของพระอรหันต์. ความอาพาธ
ย่อมเกิดขึ้น แม้แก่พระอรหันต์ เพราะฉะนั้น อาพาธแม้ทั้ง ๕ ย่อมชื่อว่า
เป็นอาพาธมาก. ก็พระอริยสาวกย่อมไม่มีชื่อว่า ผู้ไอ้อวด ผู้มีมารยา. เพราะ
เหตุอันนั้นแหละ พระเถระจึงกล่าวว่า เราขอบใจที่ตรัสองค์แห่งความเพียร
๕ ให้เจือด้วยโลกุตตระ. ส่วนในอัสสขพุงคสูตรตรัสไว้ว่า ชื่อว่า สัมโพธิ
แม้แห่งพระอริยสาวกมาแล้ว ในพระดำรัสที่ว่า **ตโย จ ภิกฺขเว อสุส-**
ขพุงฺเก ตโย จ ปริสขพุงฺเก เทลิสฺสามิ ด้วยอำนาจแห่งปุณฺณเป็นต้น
นั้น จึงตรัสว่า เจือด้วยโลกุตตระ.

ฝ่ายปุณฺณ ยังไม่ถึงพร้อมซึ่งความเพียรในโศดาปัตติมรรค ๑๗๑
พระอนาคามี ยังไม่ถึงพร้อมซึ่งความเพียรในพระอรหัตตมรรค. แม้เป็น
ผู้เกียจคร้าน ก็มี ๔ เหมือนกัน คือผู้ไม่มีศรัทธา. ท่านผู้มีปัญญาทราวม ก็

เหมือนกัน. อนึ่ง พึงทราบการเทียบเคียงด้วยข้ออุปมาในฝ่ายดำ ด้วยคำว่า **อทนุตเหตุอิทาทโยวีย** (เหมือนช้างที่ยังมิได้ฝึกเป็นต้น) และในฝ่ายขาวด้วย คำว่า **ยถา ปน ทนุตเหตุอิทาทโย** (เหมือนอย่างช้างที่ฝึกแล้วเป็นต้น) ดังนี้ เป็นต้น. ก็บุคคลที่เว้นจากมรรคปธาน เปรียบเหมือนช้างเป็นต้นที่ยังมิได้ฝึก ผู้มีมรรคปธาน เปรียบเหมือนช้างเป็นต้นที่ฝึกแล้ว. ช้างเป็นต้นที่ยังมิได้ฝึก ก็ไม่อาจเพื่อจะไม่กระทำการโกง หนี สลัดธุระไปยังการฝึกแล้ว หรือถึงที่ที่เขาฝึกแล้วได้ฉันใด ท่านผู้เว้นจากมรรคปธาน ก็ฉันนั้นเหมือนกันย่อมไม่อาจเพื่อบรรลุคุณที่ท่านผู้มีมรรคปธานพึงถึง หรือพึงยังคุณที่ผู้มีมรรคปธาน พึงให้เกิดให้บังเกิดขึ้น.

อนึ่ง ช้างเป็นต้นที่ฝึกแล้ว ก็ไม่กระทำการโกง ไม่ทิ่มแทง ไม่สลัดธุระ ย่อมอาจไปยังที่ที่สัตว์ฝึกแล้วพึงไป หรือพึงถึงภูมิที่สัตว์ ฝึกแล้วพึงถึงฉันใด ผู้มีมรรคปธาน ก็ฉันนั้นเหมือนกัน ก็อาจบรรลุคุณที่ผู้มี มรรคปธานพึงบรรลุ อาจยังคุณที่ผู้มีมรรคปธานพึงให้เกิดให้บังเกิดขึ้นได้. ท่านกล่าวอธิบายไว้ดังนี้ว่า ผู้มีโศคาปัตติมรรคปธาน ย่อมอาจบรรลุโอกาส ที่ผู้มีโศคาปัตติมรรคปธานบรรลุ เพื่อจะยังคุณที่ผู้มีโศคาปัตติมรรคปธาน พึงให้บังเกิด บังเกิดขึ้นได้ ฯลฯ ผู้มีอรหัตตมรรคปธาน ย่อมอาจเพื่อบรรลุ โอกาสที่ผู้มีอรหัตตมรรคปธานบรรลุ เพื่อจะยังคุณที่ผู้มีอรหัตตมรรคปธาน พึง ให้บังเกิดขึ้น บังเกิดขึ้นได้.

บทว่า **สมมุขปธานา** ได้แก่ ความเพียรชอบ คือ การกระทำต่อ เนื่องด้วยมรรคปธาน. ข้อว่า **อาत्मภาพย้อมไม่กล่าวการกระทำต่างกัน** หมายความว่า **วิมุตติกับวิมุตติ** ความว่า การกระทำต่าง ๆ กันปรารภผล วิมุตติของตนนอกนี้ กับผลวิมุตติของคนหนึ่ง ที่ควรจะกล่าวอันใด เราย่อม ไม่กล่าวถึงการกระทำต่างกันที่ควรกล่าวนั้นอย่างไร คือ เรากล่าวว่า ไม่มี ความ

ต่างกัน. คำว่า **อจฺฉิยา วา อจฺฉิ** ความว่า หรือเปลวไฟกับเปลวไฟ. แม้ใน ๒ บทที่เหลือก็นัยนี้เหมือนกัน. ก็บทว่า **อจฺฉิ** นี้ เป็นทุตติยาวิภคฺติ ใช้ใน อรรถแห่งสัจตมวิภคฺติ. บทว่า **กึ ปน ตฺวํ มหาราช** ความว่า คุณก่อนมหาราช พระองค์ไม่ทรงทราบหรือว่า เทวดามืออยู่อย่างนี้คือ มีเทวดาชั้นจาตุมหาราช มีเทวดาชั้นดาวดึงส์ ฯลฯ มีเทวดาชั้นปรนิมมิตวสวัตฺติ มีเทวดาชั้นสูง ๆ ขึ้นไปอีก พระองค์ตรัสอย่างนี้ เพราะเหตุใด.

แต่นั้น พระราชาเมื่อจะตรัสถามคำนี้ว่า ข้าพระองค์รู้ว่ามี แต่เทวดาทั้งหลายมาสู่มนุษยโลกหรือไม่มาสู่มนุษยโลก จึงตรัสคำว่า **ยทิ วา เต ภนฺเต** ดังนี้เป็นต้น. บทว่า **สพฺยาปชฺฌา** ได้แก่มีทุกข์ ก็ยังละทุกข์ทางใจไม่ได้ โดยละได้เด็ดขาด. บทว่า **อาคฺคฺคาโร** ความว่า ผู้มาโดยอำนาจอุปบัติ. บทว่า **อพฺยาปชฺฌา** ได้แก่ ตัดความทุกข์ได้เด็ดขาด. บทว่า **อนาคฺคฺคาโร** ได้แก่ผู้ไม่มาด้วยความสามารถแห่งอุปบัติ.

บทว่า **ปโหติ** แปลว่า ย่อมอาจ. จริงอยู่ พระราชาย่อมอาจกระทำผู้ที่ถึงพร้อมด้วยลาภและสักการะแม้มีบุญโดยที่ไม่มีใครจะเข้าไปใกล้ได้ให้เคลื่อนจากฐานะนั้น. ย่อมอาจกระทำแม้ผู้ไม่มีบุญนั้น ผู้ไม่ได้สิ่งสักว่าเที่ยวไปสู่บ้านทั้งสิ้น เพื่อปิตุชะ แล้วยังอัคตภาพให้เป็นไปได้ โดยประการที่จะเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยลาภและสักการะให้เคลื่อนจากฐานะนั้น. ย่อมอาจเพื่อประกอบแม้ผู้มีพรหมจรรย์กับหญิงให้ถึงศีลพิณาส ให้สีกโดยพลการหรือให้เคลื่อนจากฐานะนั้น. ไม่ให้อำมาตย์ผู้เพียบพร้อมด้วยกามคุณ แม้มิได้ประพฤติพรหมจรรย์ให้เข้าไปสู่เรือนจำ ไม่ให้เห็นแม้หน้าของหญิงทั้งหลายชื่อว่า ย่อมให้เคลื่อนจากฐานะนั้น. แต่เมื่อให้เคลื่อนจากรัฐ ชื่อว่า จับไล่ไปตามต้องการ.

บทว่า **ทสฺสนายปี นปฺปโหนฺติ** ความว่า เทพผู้มีทุกข์ ย่อมไม่
อาจแม้เพื่อจะเห็นด้วยจักขุวิญญาณ ซึ่งเทพผู้ไม่มีทุกข์ชั้นกามาวจรก่อน. ถาม
ว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะไม่มีฐานะในภพนั้น โดยสมควร. แต่ย่อมอาจ
เพื่อจะเห็นด้วยจักขุวิญญาณ ซึ่งเทพชั้นรูปาวจรว่า ย่อมยืนอยู่ด้วย ย่อม
นั่งอยู่ด้วยในวิมานเดียวกันนั้นเทียว. แต่ไม่อาจเพื่อจะเห็น เพื่อจะกำหนด
เพื่อจะแทงตลอด ลักษณะที่เทพเหล่านี้ เห็นแล้ว กำหนดแล้ว แทงตลอด
แล้ว. ย่อมไม่อาจเพื่อจะเห็นด้วยญาณจักขุ (ด้วยประการฉะนี้). ทั้งไม่อาจเพื่อ
จะเห็นเทพที่สูง ๆ ขึ้นไป แม้ด้วยการเห็นด้วยจักขุญาณแล. บทว่า **โก
นาโม อัย ญฺหเต** ความว่า พระราชาแม่ทรงรู้จักพระเถระ ก็ตรัสถามเหมือน
ไม่รู้จัก. ถามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า เพราะเป็นผู้ใคร่เพื่อทรงสรรเสริญ.
บทว่า **อานนฺทุโร** ได้แก่มีสภาวะน่ายินดี. แม้การตรัสถามถึงพรหม ก็พึง
ทราบโดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นเทียว. บทว่า **อลฺโข อญฺญตโร ปุริโส** ความ
ว่า ได้ยินว่า ถ้อยคำนั้น วิทูรทงตนเอง ตรัสแล้ว. ชนเหล่านั้น โกรธ
แล้วว่า ท่านกล่าวแล้ว ท่านกล่าวแล้ว จึงให้หมู่พลของตน ๆ ลูกขึ้นกระ
ทำแม้การทะเลาะซึ่งกันและกัน ในที่นั้นนั้นเทียว ราชบุรุษนั้นได้กล่าวคำนั้น
เพื่อจะห้ามเสียด้วยประการฉะนี้. คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ดั้นทั้งนั้น. อนึ่ง
เทศนานี้ จบลงแล้วด้วยสามารถแห่งในบุคคล ดังนี้แล.

จบอรรถกถากรรมกัตถลสูตรที่ ๑๐

จบวรรคที่ ๔

รวมพระสูตรที่มีในราชวรรค

๑. ฌกัการสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๒. รัฎฐปาลสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๓. มฆเทวสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๔. มธฺรสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๕. โปธิราชกุมารสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๖. อังคูลิมาลสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๗. ปิยชาติกสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๘. พาหิตยสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๙. ธรรมเจติยสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา
๑๐. กรรณกัถลสูตร	พร้อมทั้งอรรถกถา

พราหมณวรรค

๑. พรหมายูสูตร

[๕๘๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในวิเทหชนบทพร้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป. ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อพรหมายูอาศัย
อยู่ในเมืองมิลิลา เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ มี
อายุ ๑๒๐ ปีแต่กำเนิด รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฑุและคัมภีร์เกฏฐกะ
พร้อมทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เข้าใจตัวบท เข้าใจ
ไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปริสตัลภษณะ
พรหมายูพราหมณ์ได้ฟังข่าวมาว่า พระสมณโคดมศากยบุตร ทรงผนวชจาก
ศากยสกุล เสด็จเที่ยวจาริกไปในวิเทหชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่
ประมาณ ๕๐๐ รูป ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น จจรไป
แล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระ-
อรหันต์...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้
พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของ
พระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์
ให้รู้ตาม พระองค์ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งาม
ในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะบริสุทธิ์บริบูรณ์
สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดีแล.

[๕๘๕] ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อว่าอุตตระเป็นศิษย์ของพรหมายู-
พราหมณ์เป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฑุและคัมภีร์เกฏฐกะ พร้อม

ทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์อดีตหาคะเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์
ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปรีสลักษณะ ครั้งนั้น พรหมอายุ-
พรหมณ์ได้เรียกอุตรมาณพมาแล้วว่า พ่ออุตรตระ พระสมณโคดมสากยบุตร
พระองค์นี้ ทรงผนวชจากสากยสกุล เสด็จเที่ยวไปในวิเทหชนบทพร้อมด้วย
ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป ก็กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น
ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็น
พระอรหันต์ ฯลฯ ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดี
แล ไปเกิดพ่ออุตรตระ พ่อจึงไปเข้าเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจึงรู้
พระสมณโคดมว่า กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้นขจรไปแล้ว เป็น
จริงอย่างนั้นหรือว่าไม่เป็นจริงอย่างนั้น ท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้น
หรือว่าไม่เป็นเช่นนั้น เราทั้งหลายจักเห็นแจ้งท่านพระโคดมพระองค์นั้นเพราะ
พ่ออุตรตระ. อุตรมาณพถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ก็ข้าพเจ้าจากรู้ท่าน
พระโคดมพระองค์นั้นว่า กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมขจรไปแล้ว เป็นอย่าง
นั้น ท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้น หรือว่าไม่เป็นเช่นนั้น ได้
อย่างไรเล่า.

พ. พ่ออุตรตระ มหาปรีสลักษณะ ๑๒ ประการ มาแล้วในมณฑลของ
เราทั้งหลาย ที่พระมหานุรุชประกอบแล้วย่อมมีคติเป็นสองเท่านั้น ไม่เป็น
อย่างอื่นคือ ถ้าอยู่ครอบครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม
เป็นพระราชบิดาโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีสมุทรสาคร ๔ เป็นขอบเขต
ทรงชนะแล้ว ทรงมีราชอาณาจักรอันมั่นคง ทรงมีความเป็นผู้แก้แค้นกล้า ทรง
สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ช้างแก้ว ม้าแก้ว แก้วมณี นาง
แก้ว คฤหบดีแก้ว ปริณายกแก้ว พระราชาบุตรของพระองค์มีกว่าพัน ล้วน
กล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวิรภัยตรีย์ สามารถย่ำยีเสนาของข้าศึกได้ พระองค์

ทรงชำระโดยธรรม ไม่ต้องใช้พระราชอาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา ทรงครอบครองแผ่นดินนี้อันมีสาครเป็นขอบเขต ถ้าและเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้ามีหลังคาคือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก พ่ออุตตระ จันเป็นผู้สอนมนต์ ท่านเป็นผู้เรียนมนต์.

[๕๘๖] อุตตรมาณพรับคำพรหมายุพราหมณ์แล้ว ลุกจากที่นั่ง ไหว้พรหมายุพราหมณ์ กระทำประทักษิณแล้ว หลีกจาริกไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ในวิเทหชนบท เทียวจาริกไปโดยลำดับ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ได้พิจารณาควมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการ ในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการโดยมาก ในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า เว้น อยู่ ๒ ประการ คือพระคชฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ พระชีวหาใหญ่ จึงยังเคลือบแคลง สงสัยไม่น้อยใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ในพระมหาปริสตัลลักษณะ ๒ ประการ.

[๕๘๗] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงมีพระดำริว่า อุตตรมาณพนี้เห็นมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการของเราโดยมากเว้นอยู่ ๒ ประการ คือคชฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ ชิวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อยใจเชื่อ ไม่เลื่อมใส ในพระมหาปริสตัลลักษณะ ๒ ประการ ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร ให้อุตตรมาณพได้เห็นพระคชฐานอันเร้นอยู่ในฝัก และทรงแลบพระชีวหาสอดเข้าช่องพระกรรมทั้งสองกลับไปมาสอดเข้าช่องพระนาสิกทั้งสองกลับไปมา ทรงแผ่พระชีวหาปิดมณฑลพระนลาฏทั้งสิ้น.

[๕๘๘] ครั้งนั้นแล อุตตรมาณพได้มีความคิดว่า พระสมณโคดม ทรงประกอบด้วยมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการ อย่างกระนั้นเลย เราพึงติดตามพระสมณโคดม พึงดูพระอิริยาบถของพระองค์เถิด ครั้งนั้นแล อุตตรมาณพได้ติดตามพระผู้มีพระภาคเจ้าไปตลอด ๘ เดือน คุงพระฉายาติดตามพระองค์ไปฉะนั้น. ครั้งนั้นอุตตรมาณพได้เที่ยวจาริกไปทางเมืองมิลลา ในวิเทหชนบทโดยล่องไป ๘ เดือน เมื่อเที่ยวจาริกไปโดยลำดับ ได้เข้าไปหาพรหมณ์ที่เมืองมิลลาไหว้พรหมายุพราหมณ์แล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว พรหมายุพราหมณ์ได้ถามว่า พ่ออุตตรมาณพ กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วเป็นจริงอย่างนั้นไม่เป็นอย่างอื่นหรือ ก็ท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้นไม่เป็นเช่นนั้นแลหรือ.

มหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการ

[๕๘๙] อุตตรมาณพตอบว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ กิตติศัพท์ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วเป็นจริงอย่างนั้น ไม่เป็นอย่างอื่น และท่านพระโคดมพระองค์นั้นเป็นเช่นนั้นจริง ไม่เป็นอย่างอื่น ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ทรงประกอบด้วยมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการคือ

๑. ท่านพระโคดมพระองค์นั้นมีพระบาทประดิษฐานอยู่ด้วยดี แม้ข้อนี้ก็มหาปริสติกษณะแห่งมหาบุรุษ ของท่านพระโคดมพระองค์นั้น

๒. มีลายจักรอันมีก้าพันหนึ่ง มีกงพันหนึ่ง มีคุมพันหนึ่ง บริบูรณ์ด้วยอาการทั้งปวง เกิดภายใต้ฝ่าพระบาททั้งสอง

๓. ทรงมีพระสันยาว

๔. ทรงมีพระองค์ลูียว

๕. ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม

๖. ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทเป็นลายตาข่าย

๗. ทรงมีพระบาทสูงนูน
๘. พระมีพระขงฆ์เรียวดั่งแข็งเนื้อทราย
๙. ทรงประทับยืนตรง ไม่ค้อมลง ฝ่าพระหัตถ์ทั้งสองลูบ

กล่าวพระขานมณฑลทั้งสองได้

๑๐. ทรงมีพระคุษฐานเร้นอยู่ในฝัก
๑๑. ทรงมีพระฉวีวรรณดั่งทองคำ
๑๒. ทรงมีพระฉวีละเอียดดั่งผิวทองคำ เพราะทรงมีพระฉวี

ละเอียดผู้นละองไม่ติดพระกาย

๑๓. ทรงมีพระโลมาขุมละเส้น
๑๔. ทรงมีพระโลมาปลายงอนขึ้นเบื้องบนทุกเส้น สีเขียว

ดั่งดอกอัญชัน ขอเป็นมณฑลทักษิณาวัฏ

๑๕. ทรงมีพระกายตรงดั่งกายพรหม
๑๖. ทรงมีพระกายเต็มในที่ ๗ แห่ง
๑๗. มีพระกายเต็มดั่งกึ่งกายเบื้องหน้าแห่งสี่หะ
๑๘. ทรงมีพระปฤษฎางค์เต็ม
๑๙. ทรงมีปริมณฑลดั่งต้นนิโครธ มีพระกายกับวาเท่ากัน
๒๐. ทรงมีพระศอกกลมเสมอ
๒๑. ทรงมีเส้นประสาทสำหรับรับรสหมดจดดี
๒๒. ทรงมีพระหนูดังคางราชสีห์
๒๓. ทรงมีพระทนต์ ๔๐ ซี่
๒๔. ทรงมีพระทนต์เสมอ
๒๕. ทรงมีพระทนต์ไม่ห่าง
๒๖. ทรงมีพระทนต์อันขาวงาม

๒๗. ทรงมีพระชีวหาใหญ่ยาว

๒๘. ทรงมีพระสุรเสียงดังเสียวพรหม

๒๙. ทรงมีพระเนตรดำสนิท

๓๐. ทรงมีดวงพระเนตรดังตาโค

๓๑. ทรงมีพระอุณาโลมขาวละเอียดอ่อนดังสำลี เกิด

ระหว่างพระโขนง

๓๒. มีพระเศียรกลมเป็นปริมณฑลดังประดับด้วยกรอบ

พระพักตร์.

ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงประกอบด้วย มหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการนี้แล และท่านพระโคดมพระองค์นั้น เมื่อจะ เสด็จดำเนิน ทรงก้าวพระบาทเบื้องขวาก่อน ไม่ทรงยกพระบาทไกลนัก ไม่ทรง วางพระบาทไกลนัก ไม่เสด็จดำเนินเร็วนัก ไม่เสด็จดำเนินช้านัก เสด็จ- ดำเนินพระชานุไม่กระทบพระชานุ ข้อมพระบาทไม่กระทบข้อมพระบาท ไม่ทรง ยกพระอุรสูง ไม่ทรงทอดพระอุรไปข้างหลัง ไม่ทรงกระแทกพระอุร ไม่ทรง ส่ายพระอุร เมื่อเสด็จดำเนินพระกายส่วนบนไม่หวั่นไหว ไม่เสด็จดำเนินด้วย กำลังพระกาย เมื่อทอดพระเนตร ก็ทอดพระเนตรด้วยพระกายทั้งหมด ไม่ ทอดพระเนตรขึ้นเบื้องบน ไม่ทอดพระเนตรลงเบื้องต่ำ เสด็จดำเนินไม่ทรง เหลียวแล ทอดพระเนตรประมาณชั่วแอก ยิ่งกว่านั้น พระองค์ทรงมีพระ- ญาณทัสสนะอันไม่มีอะไรกัน เมื่อเสด็จเข้าสู่ละแวกบ้าน ไม่ทรงยึดพระกาย ไม่ทรงย่อพระกาย ไม่ทรงห่อพระกาย ไม่ทรงส่ายพระกาย เสด็จเข้าประทับ นั่งอาสนะไม่ไกลนัก ไม่ไกลนัก ไม่ประทับนั่งเท้าพระหัตถ์ ไม่ทรงพึงพระกาย ที่อาสนะ เมื่อประทับนั่งในละแวกบ้าน ไม่ทรงค่นองพระหัตถ์ ไม่ทรงค่นอง พระบาท ไม่ประทับนั่งชันพระชานุ ไม่ประทับนั่งซ้อนพระบาท ไม่ประทับ

นั่งยันพระหนุ เมื่อประทับนั่งในละแวกบ้าน ไม่ทรงครั่นคร้าม ไม่ทรงหวั่นไหว
ไม่ทรงขลาด ไม่ทรงสะดุ้ง ทรงปราศจากโลมชาติชูชัน ทรงเวียนมาในวิเวก
เมื่อประทับนั่งในละแวกบ้าน เมื่อทรงรับน้ำล้างบาตร ไม่ทรงชูบาตรขึ้นรับ
ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงจ้องบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรรับ ทรง
รับน้ำล้างบาตรไม่น้อยนัก ไม่มากนัก ไม่ทรงล้างบาตรดังขลุ๊ก ๆ ไม่ทรงหมุน
บาตรล้าง ไม่ทรงวางบาตรที่พื้น ทรงล้างบนพระหัตถ์ เมื่อทรงล้างพระหัตถ์
แล้ว ก็เป็นอันทรงล้างบาตรแล้ว เมื่อทรงล้างบาตรแล้ว เป็นอันทรงล้าง
พระหัตถ์แล้ว ทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ไกลนัก ไม่ใกล้นัก และทรงเทไม่ให้น้ำ
กระเซ็น เมื่อทรงรับข้าวสุก ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่
ทรงจ้องบาตรคอยรับ ไม่ทรงแกว่งบาตรรับ ทรงรับข้าวสุกไม่น้อยนัก ไม่มาก
นัก ทรงรับกับข้าวเสวยอาหารพอประมาณกับข้าว ไม่ทรงน้อมคำข้าวให้เกิน
กว่ากับ ทรงเคี้ยวคำข้าวในพระโอษฐ์สองสามครั้งแล้วทรงกลืน เชื้อข้าวสุกยัง
ไม่ระคนกันดีเล็กน้อย ย่อมเข้าสู่พระกาย ไม่มีเชื้อข้าวสุกสัณนิคหน้อยเหลืออยู่ใน
พระโอษฐ์ ทรงน้อมคำข้าวเข้าไปแต่กึ่งหนึ่ง ทรงทราบรสได้อย่างดีเสวยอาหาร
แต่ไม่ทรงทราบด้วยดีด้วยอำนาจความกำหนดในรส เสวยอาหารประกอบด้วย
องค์ ๘ ประการ คือ ไม่เสวยเพื่อนเล่น ๑ ไม่เสวยเพื่อมัวเมา ๑ ไม่
เสวยเพื่อประดับ ๑ ไม่เสวยเพื่อตกแต่ง ๑ เสวยเพียงดำรงพระกาย
นี้ไว้ ๑ เพื่อยังพระชนมชีพให้เป็นไป ๑ เพื่อป้องกันความลำบาก ๑
เพื่อทรงอนุเคราะห์ ๑ ด้วยทรงพระดำริว่า เพียงเท่านี้ก็จักกำจัดเวทนาเก่า
ได้ จักไม่ให้เวทนาใหม่เกิดขึ้น ร่างกายของเราจักเป็นไปสะดวก จักไม่มีโทษ
และจักมีความอยู่สำราญ เมื่อเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว เมื่อจะทรงรับน้ำล้าง
บาตร ไม่ทรงชูบาตรขึ้นรับ ไม่ทรงลดบาตรลงรับ ไม่ทรงจ้องบาตรคอยรับ
ไม่ทรงแกว่งบาตรรับ ทรงรับน้ำล้างบาตรไม่น้อยนัก ไม่มากนัก ไม่ทรงล้าง

บาตรดังขลุ่ยๆ ไม่ทรงหมุนบาตรล้าง ไม่ทรงวางบาตรที่พื้น ทรงล้างบนพระ-
หัตถ์แล้ว ก็เป็นอันทรงล้างบาตรแล้ว เมื่อทรงล้างบาตรแล้ว ก็เป็นอันล้าง
พระหัตถ์แล้ว ทรงเทน้ำล้างบาตรไม่ไกลนั้ก ไม่ไกลนั้ก และทรงเทไม่ให้น้ำ
กระเซ็น เมื่อเสวยภัตตาหารเสร็จแล้ว ไม่ทรงวางบาตรที่พื้น ทรงวางในที่ไม
ไกลนั้ก ไม่ไกลนั้ก จะไม่ทรงต้องการบาตรก็หามิได้ แต่ก็มิตามรักษาบาตรจน
เกินไป เมื่อเสวยเสร็จแล้ว ประทับนั่งเฉยอยู่ครู่หนึ่ง แต่ไม่ทรงยังเวลาแห่ง
การอนุโมทนาให้ล่วงไป เสวยเสร็จแล้วก็ทรงอนุโมทนา ไม่ทรงคิดเทียบกัน
ไม่ทรงหวังภักดิ์อื่น ทรงชี้แจงให้บริษัทนั้นเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ
ให้ร่าเริง ด้วยธรรมกถา ครั้นแล้วทรงลุกจากอาสนะเสด็จไป ไม่เสด็จเร็วนัก
ไม่ผลุนผลันเสด็จไป ไม่ทรงจิวรสูงเกินไป ไม่ทรงจิวรต่ำเกินไป ไม่ทรงจิวร
แน่นติดพระกาย ไม่ทรงจิวรกระจุยกระจายจากพระกาย ทรงจิวรไม่ให้ลมพัด
แหวกได้ ฝุ่นละอองไม่ติดพระกาย เสด็จถึงพระอารามแล้วประทับนั่ง ครั้น
ประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดไว้ถวายแล้ว จึงทรงล้างพระบาท ไม่ทรงประกอบ
การประดับพระบาท ทรงล้างพระบาทแล้ว ประทับนั่งคู้บัลลังก์ ตั้งพระกาย
ตรงดำรงพระสติไว้เบื้องพระพักตร์ ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนพระองค์เอง ไม่
ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนผู้อื่น ไม่ทรงดำริเพื่อเบียดเบียนทั้งสองฝ่าย ประทับนั่ง
ทรงดำริแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่พระองค์ สิ่งที่เป็นประโยชน์แก่ผู้อื่น สิ่งที่เป็น
ประโยชน์ทั้งสองฝ่าย และสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่โลกทั้งปวง เนื้อประทับอยู่ใน
พระอารามทรงแสดงธรรมในบริษัท ไม่ทรงขอบบริษัท ไม่ทรงรุกรานบริษัท
ทรงชี้แจงให้บริษัทเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริงด้วยธรรมกถา
ทรงมีพระสุรเสียงอันก้องเปล่งออกจากพระโอษฐ์ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการ
คือ สดละสลวย ๑ รู้ได้ชัดเจน ๑ ไพเราะ ๑ ฟังง่าย ๑ กลมกล่อม ๑
ไม่พร่า ๑ พระสุรเสียงลึก ๑ มีกังวาล ๑ บริษัทจะอย่างไร ก็ทรง

ให้เข้าใจด้วยพระสุรเสียงได้ พระสุรเสียงมิได้ก้องออกนอกบริษัท ชนทั้งหลาย
ที่ท่านพระโคตมทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้้อาจหาญ ให้ร่าเริง
ด้วยธรรมิกถา เมื่อลุกจากที่นั่งไป ยังเหลียวดูโดยไม่อยากจะละไป ต่างรำพึง
ว่า เราได้เห็นท่านพระโคตมพระองค์นั้นเสด็จดำเนิน ประทับยืน เสด็จเข้า
ละแวกบ้าน ประทับนั่งนั่งในละแวกบ้าน กำลังเสวยภัตตาหารในละแวกบ้าน
เสวยเสด็จแล้วประทับนั่งนิ่ง เสวยเสร็จแล้วทรงอนุโมทนา เมื่อเสด็จกลับมา
ยังพระอาราม เมื่อเสด็จถึงพระอารามแล้วประทับนั่งนิ่งอยู่ เมื่อประทับอยู่ใน
พระอาราม กำลังทรงแสดงธรรมในบริษัท ท่านพระโคตมพระองค์นั้นทรง
พระคุณเช่นนี้ ๆ และทรงพระคุณยิ่งกว่าที่กล่าวแล้วนั้น.

[๕๕๐] เมื่ออุตรมาณพกล่าวอย่างนี้แล้ว พรหมอายุพราหมณ์ลุกจากที่
นั่งห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่ง ประนมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
แล้วเปล่งอุทานขึ้น ๓ ครั้งว่า **ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันต
สัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น** แล้วคิดว่า โฉนหนอ เราจึงจะได้สมาคม
กับท่านพระโคตมพระองค์นั้น สักครั้งคราว โฉนหนอ จะพึงได้เจรจาปราศรัย
สักหน่อยหนึ่ง.

[๕๕๑] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปในวิเทหชนบทโดย
ลำดับ เสด็จถึงเมืองมิลิตา ได้ทราบว่ ณ ที่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่
ณ มฆเทวอัมพวัน ใกล้เมืองมิลิตา พราหมณ์และคฤหบดีชาวเมืองมิลิตา ได้
สดับข่าวว่า พระสมณโคตมศากยบุตร ทรงผนวชจากศากยสกุล เสด็จเที่ยว
จาริกไปในวิเทหชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๕๐๐ รูป เสด็จ
ถึงเมืองมิลิตาแล้ว ประทับอยู่ ณ มฆเทวอัมพวัน ใกล้เมืองมิลิตาแล้ว ก็
กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้
เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์... เป็น

ผู้บิภิกขุแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถ พร้อมทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ์บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนี้ย่อมเป็นความดีแล ลำดับนั้นแล พราหมณ์และคฤหบดีชาวเมืองมิลิลา ได้พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้ว บางพวกถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประนมอัญชลีไปทางพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกประกาศชื่อและโคตรในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง บางพวกนั่งนิ่งอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๕๕๒] พรหมายูพราหมณ์ได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมศาสดาบุตร ทรงผนวชจากศากยสกุล ประทับอยู่ ณ มฆเทวอัมพวัน ใกล้เมืองมิลิลา ครั้งนั้นแล พรหมายูพราหมณ์พร้อมด้วยมาณพเป็นอันมาก พากันเข้าไปยังมฆเทวอัมพวัน ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์ ได้มีความคิดขึ้นในที่ไม่ไกลมฆเทวอัมพวันว่า การที่เราไม่ทูลให้ทรงทราบเสียก่อน พึงเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมไม่สมควรแก่เราเลย ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์เรียกมาณพคนหนึ่งมากล่าวว่า มานี้แน่ พ่อมาณพ พ่อจงเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดมถึงที่ประทับ แล้วจึงทูลถามพระสมณโคดมถึงความมีพระอาพาธน้อย มีพระโรคเบาบาง ทรงกระปี้กระเปร่า มีพระกำลัง ทรงพระสําราย ตามคำของเราว่า ข้าแต่ท่าน

พระโคตม พรหมายุพราหมณ์ทูลถามท่านพระโคตมถึงความมีพระอาพาธน้อย... ทรงพระตำราญ และจงทูลอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม พรหมายุพราหมณ์ เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ ล่วงกาลผ่านวัยมาโดยลำดับ มีอายุ ๑๒ ปี แต่เกิดมา รู้จบไตรเพทพร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนตฺตและคัมภีร์เกฏฺฐกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐิสลัถยณะ ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พราหมณ์และคฤหบดีมีประมาณเท่าใด ย่อมอยู่อาศัยในเมืองมิถิลา พรหมายุพราหมณ์ปรากฏว่าเลิศกว่าพราหมณ์และคฤหบดีเหล่านั้น เพราะโภคะ เพราะมนต์ เพราะอายุและยศ ท่านปรารถนาจะมาเฝ้าท่านพระโคตม.

[๕๕๓] มาณพนั้นรับคำพรหมายุพราหมณ์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคตม พรหมายุพราหมณ์ทูลถามท่านพระโคตมถึงความมีพระอาพาธน้อย... ทรงพระตำราญ ข้าแต่ท่านพระโคตม พรหมายุพราหมณ์เป็นคนแก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่... ท่านปรารถนาจะมาเฝ้าท่านพระโคตม พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มาณพ พรหมายุพราหมณ์ ย่อมรู้กาลอันควรในบัดนี้เกิด.

ครั้งนั้นแล มาณพนั้นจึงเข้าไปหาพราหมณ์ถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะพรหมายุพราหมณ์ว่า ท่านเป็นผู้อันพระสมณโคตมประทานโอกาสแล้ว จงรู้กาลอันควรในบัดนี้เกิด.

[๕๕๔] ลำดับนั้น พรหมายุพราหมณ์ ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า บริษัทนั้นได้เห็นพรหมายุพราหมณ์มาแต่ไกล จึงรีบลุกขึ้นให้โอกาสตามสมควรแก่ผู้มีชื่อเสียง มียศ ครั้งนั้น พรหมายุพราหมณ์ได้กล่าวกะบริษัท

นั่นว่า อย่าเลยท่านผู้เจริญทั้งหลาย เจริญท่านทั้งหลายนั่งบนอาสนะของตน ๆ เราจักนั่งในสำนักแห่งพระสมณโคดมนี้ ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพิจารณาอุทเทสิกขณ ๓๒ ประการ ในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นมหาปุริสลักขณะ ๓๒ ประการโดยมากเว้นอยู่ ๒ ประการ คือ พระคชฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ พระชีวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในพระมหาปุริสลักขณะ ๒ ประการ ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระโคดม มหาปุริสลักขณะ

อันข้าพเจ้าได้สดับมาว่า ๓๒ ประการ แต่
ยังไม่เห็นอยู่ ๒ ประการในพระกายของ
พระองค์ท่าน ข้าแต่พระองค์ผู้สูงสุดว่า
นรชน พระคชฐานของพระองค์ท่าน
เร้นอยู่ในฝัก ที่ผู้ฉลาดกล่าวว่ คล้ายนารี
หรือพระชีวหาได้รลักษณะหรือ พระองค์
มีพระชีวหาใหญ่หรือ ไฉนข้าพเจ้าจึงจะ
ทราบความซื่อนั้น ขอพระองค์ทรงค่อนนำ
พระลักษณะนั้นออก ขอได้โปรดทรงกำจัด
ความสงสัยของข้าพเจ้าเถิด ข้าแต่ท่าน
ฤาษี ถ้าพระองค์ประทานโอกาส ข้าพเจ้า
จะขอทูลถามปัญหาที่ข้าพเจ้าปรารถนายิ่ง

อย่างหนึ่ง เพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบัน
และเพื่อความสุขในสัมปรายภพ.

[๕๕๕] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงพระดำริว่า พรหมอายุ
พรหมณ์เห็นมหาปริสตัลลักษณะ ๓๒ ประการของเราโดยมาก เว้นอยู่ ๒ ประ-
การคือ คุยฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ ถิ่นใหญ่ ๑ ยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อม
ใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในมหาปริสตัลลักษณะ ๒ ประการ ลำดับนั้น พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าจึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร ให้พรหมอายุพรหมณ์ได้เห็นพระคุยฐาน
อันเร้นอยู่ในฝัก และทรงแลบพระชีวหาสอดเข้าช่องพระกรรมทั้งสองกลับไป
มา สอดเข้าช่องพระนาสิกทั้งสองกลับไปมา ทรงแผ่ปิดทวารมณฑลพระนลาฏ
ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพรหมณ์ด้วยพระคาถาว่า

ดูก่อนพรหมณ์ มหาปริสตัลลักษณะที่
ท่านได้สดับมาว่า ๓๒ ประการนั้น มีอยู่
ในกายของเราครบทุกอย่าง ท่านอย่าสงสัย
เลย ดูก่อนพรหมณ์ สิ่งที่เราควรรู้อย่างไร
แล้ว สิ่งที่เราควรเจริญเราเจริญแล้วและสิ่งที่
ควรละเราได้ละได้แล้ว เพราะเหตุนั้น เราจึง
เป็นพุทธะท่านเป็นผู้อันเราให้โอกาสแล้ว
เชิญถามปัญหาที่ปรารถนายังอย่างหนึ่ง
เพื่อประโยชน์เกื้อกูลในปัจจุบันและเพื่อ
ความสุขในสัมปรายภพเถิด.

[๕๕๖] ครั้งนั้นแล พรหมอายุพรหมณ์ได้มีความดำริว่า เราเป็นผู้
อันพระสมณโคดมประทานโอกาสแล้ว จะพึงทูลถามประโยชน์ในปัจจุบันหรือ

ประโยชน์ในสัมปรายภพหนอ ลำดับนั้นแล พรหมายุพราหมณ์ได้มีความ
คิดว่า เราเป็นผู้ฉลาดในประโยชน์ปัจจุบัน แม้นคนอื่น ๆ ก็ถามเราถึงประโยชน์
ในปัจจุบัน ถ้ากระไร เราพึงทูลถามประโยชน์ในสัมปรายภพกะพระสมณโคดม
เถิด ลำดับนั้น พรหมายุพราหมณ์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระองค์เจริญ อย่างไรบุคคล
จึงชื่อว่าเป็นพราหมณ์ อย่างไรชื่อว่าเป็น
ผู้จบเวท อย่างไรชื่อว่าเป็นผู้มีวิชา ๓
บัณฑิตกล่าวบุคคลเช่นไรชื่อว่าเป็นผู้มี
ความสวัสดิ อย่างไรชื่อว่าเป็นพระอรหันต์
อย่างไรชื่อว่ามีคุณครบถ้วน อย่างไรชื่อว่าเป็น
มุนีและบัณฑิตกล่าวบุคคลเช่นไรว่า
เป็นพุทธะ.

[๕๕๗] ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสตอบพราหมณ์ด้วย
พระคาถาว่า

ผู้ใดรู้ระลึกชาติก่อน ๆ ได้ เห็น
สวรรค์และอบาย บรรลุถึงความสิ้นชาติ
ผู้นั้นชื่อว่าเป็นมุนีผู้รู้ยิ่งถึงที่สุด มุนีนั้น
ย่อมรู้จักอันบริสุทธิอันพ้นแล้วจากราคะ
ทั้งหลายโดยประการทั้งปวง เป็นผู้ละชาติ
และมรณะได้แล้ว ชื่อว่ามีคุณครบถ้วน
แห่งพรหมจรรย์ ชื่อว่าถึงฝั่งแห่งธรรมทั้ง
ปวง บัณฑิตกล่าวบุคคลผู้เช่นนั้นว่าเป็น
พุทธะ.

[๕๕๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว พรหมายุพราหมณ์ลุกขึ้นจากที่นั่ง ห่มผ้าเฉวียงบ่าข้างหนึ่ง ชบศิระชะลงแทบพระยุคลบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า จูบพระยุคลบาทด้วยปาก นวดด้วยฝ่ามือ และประกาศชื่อของตนว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมายู ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์เป็นพราหมณ์ชื่อพรหมายู. ครั้งนั้นแลบริษัทนั้นเกิดความอัศจรรย์ใจว่า น่าอัศจรรย์นักหนอ ท่านผู้เจริญ ไม่เคยมีมาหนอ ท่านผู้เจริญ พระสมณะเป็นผู้มีฤทธิ์มาก มีอานุภาพมาก พรหมายูพราหมณ์นี้เป็นผู้มีชื่อเสียง มียศยังทำความเคารพนบอบอย่างยังเห็นปานนี้ ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสกะพรหมายูพราหมณ์ว่า พอละ พราหมณ์ เชิญท่านลุกขึ้นนั่งบนที่นั่งของตนเถิด เพราะจิตของท่านเสื่อมใสในเราแล้ว ลำดับนั้น พรหมายูพราหมณ์จึงลุกขึ้นนั่งบนที่นั่งของตน.

[๕๕๙] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอนุพุทฺธิกาแก่พรหมายูพราหมณ์ คือ ทรงประกาศทานถา สีสถา สักกถา โทษของกามทั้งหลาย อันต่ำทราม เสรำหมอง และอานิสงสีในเนกขัมมะ เมื่อใด พระผู้มีพระภาคได้ทรงทราบว่า พรหมายูพราหมณ์มีจิตคล่อง มีจิตอ่อน ปราศจากนิวรณ์ มีจิตสูงผ่องใส เมื่อนั้นจึงทรงประกาศพระธรรมเทศนาที่พระพุทฺธเจ้าทั้งหลาย ทรงยกขึ้นแสดงด้วยพระองค์เอง คือ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ธรรมจักษุอันปราศจากธุลีปราศจากมลทิน เกิดขึ้นแก่พรหมายูพราหมณ์ ณ ที่นั้นนั่นเองว่า สิ่งใดสิ่งหนึ่งมีความเกิดขึ้นเป็นธรรมดา สิ่งนั้นทั้งมวลล้วนมีความดับไปเป็นธรรมดา เปรียบเหมือนผ้าขาวที่สะอาด ปราศจากดำ ควรรับน้ำข้อมด้วยดี ฉะนั้น.

[๖๐๐] ครั้งนั้นแล พรหมายูพราหมณ์ผู้เห็นธรรมแล้ว บรรลุธรรมแล้ว รู้แจ้งธรรมแล้ว หยั่งทราบธรรมแล้ว ข้ามความสงสัยได้แล้ว ปราศ

จากความเคลือบแคลง ถึงความแกล้วกล้า ไม่ต้องขอผู้อื่นในคำสอนของพระ
ศาสดา ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของ
พระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้ง
นัก... ขอพระโคตมผู้เจริญโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะ
ตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อนึ่ง ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุ
สงฆ์โปรดรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้เถิด พระเจ้าข้า พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาด้วยคุณิภาพ.

[๖๐๑] ครั้งนั้นแล พรหมายูพราหมณ์ทราบที่พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
รับอาราธนาแล้ว จึงลุกจากที่นั่ง ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าทำประทักษิณ
แล้วหลีกไปครั้งนั้นพรหมายูพราหมณ์ได้สั่งให้ตกแต่งขาทนียโภชนียาหารอย่าง
ประณีต ในนิเวศน์ของตนตลอดคืนยังรุ่ง แล้วใช้คนให้ไปกราบทูลเวลาภัตตา
แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ถึงเวลาแล้ว พระเจ้าข้า
ภัตตาหารสำเร็จแล้ว ครั้งนั้นเป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงครองอันตร-
วาสกแล้ว ทรงถือบาตรและจีวรเสด็จเข้าไปยังนิเวศน์ของพรหมายูพราหมณ์
แล้วประทับนั่งบนอาสนะที่เขาจัดไว้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ลำดับนั้น พรหมายู
พราหมณ์ได้อังคาสภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุข ให้อิมหนาเพียงพอด้วย
ขาทนียโภชนียาหารอันประณีตด้วยมือของคนตลอด ๗ วัน ครั้งนั้น พอล่วง ๗
วันนั้นไป พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในวิเทหชนบท.

[๖๐๒] ครั้งนั้นแล เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จหลีกไปไม่นาน
พรหมายูพราหมณ์ได้ทำกาละ ครั้งนั้น ภิกษุเป็นอันมากพากันเข้าไปเฝ้าพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมแล้วจึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้น
แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ พรหมายูพราหมณ์

ทำกาลแล้ว คติของเขาเป็นเช่นไร ภพเบื้องหน้าของเขาเป็นเช่นไร พระเจ้าข้า.

[๖๐๑] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า ภิกษุทั้งหลาย พรหมายุพราหมณ์เป็นบัณฑิต ได้บรรลุกรรมตามลำดับธรรมไม่เบียดเบียนเราให้ลำบาก เพราะเหตุแห่งธรรมเลย พรหมายุพราหมณ์เป็นอุปปาติกะ (อนาคามี) จักปรินิพพานในภพนั้นมีอันไม่กลับจากโลกนั้นเป็นธรรมดา เพราะสังโยชน์เบื้องต่ำ ๕ ลื่นไป.

พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสพระพุทธพจน์นี้แล้ว ภิกษุเหล่านั้นมีใจชื่นชมยินดีพระภาษิตของพระผู้มีพระภาคเจ้า ฉะนั้นแล.

จบ พรหมายุสูตรที่ ๑

พราหมณวรรค

อรรถกถาพราหมายสูตร

พราหมายสูตร ขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพราหมายสูตรนั้น คำว่า **ใหญ่** ในบทว่า **พร้อมกับหมู่ภิกษุใหญ่** นั้น ชื่อว่าใหญ่ เพราะความใหญ่ด้วยคุณบ้าง ใหญ่ด้วยจำนวนบ้าง. จริงอยู่ หมู่ภิกษุนั้น เป็นหมู่ใหญ่ แม้ด้วยคุณทั้งหลาย. จัดว่าใหญ่เพราะประกอบด้วยคุณมีความมักน้อยเป็นต้น และเพราะนับได้ถึง ๕๐๐ รูป. กับหมู่แห่งพวกภิกษุ ชื่อว่าหมู่ภิกษุ. อธิบายว่า กับหมู่สมณะที่มีทิฏฐิสามัญญตาและศีลสามัญญตา เท่าเทียมกัน. คำว่า **พร้อม** คือ ด้วยกัน. คำว่า **ภิกษุประมาณ ๕๐๐ รูป** คือ ชื่อว่ามีประมาณห้า เพราะประมาณห้าแห่งร้อยของภิกษุเหล่านั้น. ประมาณท่านเรียกว่า มาตรการ. เพราะฉะนั้นจึงมีอธิบายว่า ภิกษุรู้จักมาตรการคือรู้จักประมาณในโภชนะ ที่ตรัสว่า เป็นผู้รู้จักประมาณในโภชนะ ฉันทใด แม้ในที่นี้ก็พึงเห็นเนื้อความอย่างนี้ว่า มาตรการห้าได้แก่ประมาณห้าแห่งร้อยของภิกษุเหล่านั้น ฉันทนั้น. ร้อยทั้งหลายแห่งพวกภิกษุ ชื่อว่าร้อยแห่งภิกษุทั้งหลาย. กับร้อยแห่งภิกษุทั้งหลาย มีประมาณห้าเหล่านั้น. คำว่า **มีปี ๑๒๐** คือ มีอายุ ๑๒๐ ปี. คำว่า **แห่งเวททั้งสาม** คือแห่งฤคเวท ยชุรเวท และ สามเวท. ชื่อว่า ผู้ถึงฝั่ง เพราะถึงฝั่งด้วยอำนาจการท่องคล่องปาก. พร้อมด้วย นิฆนฺฑุ และเกฏฺฐะ ชื่อว่าพร้อมกับนิฆนฺฑุ และเกฏฺฐะ. ศาสตร์ที่ประกาศคำสำหรับใช้แทน นิฆนฺฑุศาสตร์ และพฤกษ-

ศาสตร์เป็นต้น ชื่อสนิมัญฑุ. เกฏฐะ ได้แก่การกำหนดกิริยาอาการที่เป็น
ศาสตร์สำหรับใช้เป็นเครื่องมือของพวกกวี. ชื่อว่าพร้อมทั้งประเภทอักษร
เพราะพร้อมกับประเภทอักษร. คำว่า **ประเภทอักษร** ได้แก่ ลีลาและนิรุกติ.
คำว่า **มีประวัติศาสตร์เป็นที่ห้า** คือมีประวัติศาสตร์ ซึ่งได้แก่เรื่องเก่าแก่
ที่ประกอบด้วยคำเช่นนี้ว่า เป็นอย่างนี้ เล่ากันมาว่าเช่นนี้ เป็นที่ห้าแห่ง
พระเวทที่จัดอาถรรพณเวทเป็นที่สี่เหล่านั้น ฉะนั้น จึงชื่อว่า มีประวัติศาสตร์
เป็นที่ห้า. มีประวัติศาสตร์เป็นที่ห้าแห่งพระเวทเหล่านั้น. ชื่อว่าผู้เข้าใจบท
ฉลาดในไวยากรณ์ เพราะถือเอาหรือแสดงบทและไวยากรณ์ที่นอกเหนือจาก
บทนั้นได้อย่างแจ่มแจ้ง. วิชาทวารศาสตร์ เรียกว่า โลกยตตะ. คำว่า
ลักษณะมหานุรุษ ได้แก่ตำราประมาณ ๑๒,๐๐๐ เล่ม ที่แสดงลักษณะบุรุษ
ผู้ยิ่งใหญ่ มีพระพุทธรเจ้าเป็นต้น มีบทคาถาประมาณ ๑๖,๐๐๐ บท ที่มีชื่อว่า
พุทธรมนท์ ซึ่งเป็นเหตุให้รู้ความแตกต่างอันนี้คือ ผู้ประกอบด้วยลักษณะ
เป็นพระพุทธรเจ้า เป็นพระปัจเจกพุทธรเจ้า ด้วยลักษณะนี้ เป็นพระอัคร
สาวกทั้งสองด้วยลักษณะนี้ เป็นพระสาวกผู้ใหญ่ แผลดลิตาน ด้วยลักษณะ
นี้ เป็นพระพุทธรमारดา, เป็นพระพุทธรบิดา, เป็นอัครอุปัฏฐาก, เป็นอัคร
อุปัฏฐายิกา, เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ด้วยลักษณะนี้. คำว่า เป็นผู้ชำนาญ
ได้แก่ ผู้ทำให้บริบูรณ์ ไม่หย่อนในคัมภีร์โลกยตตะ และตำราทวยลักษณะ
มหานุรุษ อธิบายว่า ได้แก่เป็นผู้ไม่ขาดตกบกพร่อง. ผู้ที่ไม่สามารถจำทรง
ทั้งใจความ และคัมภีร์ได้ ชื่อว่า ผู้ขาดตกบกพร่อง. คำที่จะต้องกล่าวในบท
เป็นต้นว่า ได้ยินแล้วแล ก็ได้กล่าวเสร็จแล้วในสาเลชยกสูตร.

คำว่า **นี่ พ่อ** คือพรหมายพรหมณ์นี้ เพราะเป็นคนแก่ไม่อาจไปได้ จึงเรียกมาถามกล่าวอย่างนั้น. อนึ่ง พรหมณ์นี้คิดว่า ในโลกนี้ คนที่ถือเอาชื่อของผู้ที่ฟังขจรไปว่า ข้าเป็นพุทธะ ข้าเป็นพุทธะ มากล่าวมีมากมาย เพราะฉะนั้น เพียงแต่ได้ยินมาเท่านั้น เราจึงยังไม่ควรไปหา และเมื่อเข้าไปหาบางคน หลีกไปเสียเฉยๆ ก็เป็นเรื่องหนักใจ ทั้งจะเกิดความเสียหายด้วย เป็นอันว่าทางที่ดี เราควรส่งศิษย์เรา เมื่อรู้ว่าเป็นพุทธะหรือไม่เป็นแล้ว จึงค่อยเข้าไปหาเขา เพราะฉะนั้น จึงเรียกมาถามกล่าวคำเป็นต้นว่า **นี่ พ่อ** ดังนี้. บทว่า **ต ภควนุต** ได้แก่ผู้เจริญนั้น. คำว่า **เป็นอย่างนั้นจริงๆ** คือ เป็นจริงอย่างนั้น. ก็คำว่า **สนุต** นี้เป็นทศยวิภक्ति ลงในอรรถว่าเป็นเช่นนี้. ในคำว่า **นี่เธอทำอะไรเราเล่า** คือ นี่เธอก็เราจะรู้จักท่านพระโคตมนี้ได้อย่างไร อธิบายว่า เธอจงบอกเราโดยประการที่เราสามารถรู้จักพระโคตมนี้. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า **โดยประการใด** นี้เป็นเพียงคำที่ลงแทรกเข้ามาเฉยๆ ก็ได้. คำว่า **อย่างไร** นี้เป็นคำถามอาการ หมายความว่า เราจะรู้จักท่านพระโคตมด้วยอาการอย่างไร.

ได้ยินว่า เมื่อลูกศิษย์ว่าอย่างนั้น อุปัชฌาย์กล่าวกะเธอเป็นต้นว่า พ่อเข้ายืนอยู่บนแผ่นดิน แล้วมาพูดคล้ายกะว่า ผมมองไม่เห็นแผ่นดิน ยืนอยู่ในแสงพระจันทร์และพระอาทิตย์แล้วกลับมาพูดคล้ายกะว่า ผมมองไม่เห็นพระจันทร์และพระอาทิตย์หรือ เมื่อจะแสดงรายละเอียดความรู้ จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า **มาแล้วแล พ่อ**. ในคำเหล่านั้น คำว่า **มนต์** หมายถึงพระเวท. พวกเทพชั้นสุทธาวาส บางท่าน ทราบว่า นัยว่า พระตถาคตเจ้าจะทรงอุบัติ จึงเอาลักษณะมาใส่ไว้ในพระเวท แล้วแปลงตัวเป็นพรหมณ์มาสอนพระเวทว่า เหล่านี้ ชื่อพุทธมนต์ คิดว่าโดยทำนองนั้น พวกสัตว์ (คน) ผู้ยิ่งใหญ่ จะรู้จักพระตถาคตเจ้าได้. เพราะเหตุนี้ มหาปรัถักษณะ จึงมาในพระเวทตั้ง

แต่ก่อนมา. แต่เมื่อพระตถาคตเจ้าปรินิพพานแล้ว ก็ค่อย ๆ สูญหายไป.
ฉะนั้น บัดนี้ จึงไม่มี. คำว่า **ของมหาบุรุษ** คือของบุรุษผู้ยิ่งใหญ่ด้วยการ
ตั้งพระทัย การยึดมั่น ความรู้และความสงสารเป็นต้น. คำว่า **สองทางเท่า**
นั้น คือที่สุดสองอย่างเท่านั้น. ในเรื่องความรู้ทั่วไป คติศัพท์ เป็นไปใน
ประเภททพินคำเป็นต้นว่า สารินุตตร ก็คิดห่าอย่างเหล่านี้แล. เป็นไปในที่
เป็นที่อยู่ในคำเป็นต้นว่า ป่าใหญ่เป็นคติ (ที่อยู่) ของพวกเนื้อ. เป็นไปใน
ปัญญาในคำเป็นต้นว่า มิคติ (ปัญญา) มีประมาณยิ่ง อย่างนี้. เป็นไปใน
ความสละในคำเป็นต้นว่า ถึงคติ (ความสละ). แต่ในที่นี้พึงทราบว่าเป็นไป
ในความสำเร็จ (หรือที่สุด). แม้ถึงอย่างนั้น ในลักษณะเหล่านั้น ผู้ประกอบ
ด้วยลักษณะเหล่านี้ใด เป็นพระราชา ก็ไม่ใช่ว่า เป็นพระพุทธเจ้าด้วยลักษณะ
เหล่านั้นเลย. แต่ท่านเรียกลักษณะเหล่านั้นเพราะความเสมอกันทางชาติเท่านั้น.
เพราะเหตุนี้ พรหมายูพราหมณ์จึงกล่าวว่า ผู้ประกอบด้วยลักษณะเหล่านี้.
คำว่า **ถ้าอยู่ครองเรือน** คือถ้าอยู่ในเรือน. คำว่า **เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ**
ความว่า เพราะทำให้โลกยินดีด้วยสิ่งอัศจรรย์ ๔ อย่าง และสิ่งสำหรับยึดเหนี่ยว
น้ำใจ ๔ อย่าง จึงชื่อว่า ราชา. เพราะมีการหมุนจักรแก้ว หมุนไปด้วย
สมบัติจักรทั้ง ๔ ให้คนอื่นหมุนไปด้วยสมบัติจักรทั้ง ๔ นั้นด้วย และเพราะ
ทรงพระพุดิประโยชน์แก่กุลแก่คนอื่น และประพุดิเพื่อจักรอันได้แก่อิริยาบถ
จึงชื่อว่า **จักรพรรดิ**. และในที่นี้ คำว่า **ราชา** เป็นคำทั่วไป. คำว่า
จักรพรรดิ เป็นคำวิเศษณ์ (คุณศัพท์ขยายราชา). เพราะทรงประพุดิเป็น
ธรรม. จึงชื่อว่า ผู้ประกอบด้วยธรรม หมายความว่า ทรงประพุดิด้วยพระ-
ญาณที่ถูกต้อง. เพราะทรงได้รับราชย์โดยธรรม แล้วจึงเป็นราชา จึงชื่อว่า
ธรรมราชา. อีกอย่างหนึ่ง เพราะทรงกระทำเป็นธรรมเพื่อแก่กุลคนอื่น จึง
ชื่อว่า ทรงประกอบด้วยธรรม เพราะทรงกระทำเป็นธรรมแก่กุลพระองค์

จึงชื่อว่า พระธรรมราชา. เพราะเป็นใหญ่ในแผ่นดินอันมีทะเลหลวง ๔ เป็นขอบเขต จึงชื่อว่า จาคูรันต์ อธิบายว่า เป็นใหญ่ในแผ่นดินที่ประดับด้วยทวีปทั้งสี่ ซึ่งมีสมุทรทั้ง ๔ ทิศเป็นที่สุด. เพราะทรงชำนะข้าศึกมีความโกรธเป็นต้นในภายใน และพระราชาทิ้งหมดในภายนอก จึงชื่อว่า ผู้ชำนะพิเศษ. คำว่า ถึงความมั่นคงในชนบท ความว่า ถึงความแน่นอน ความมั่นคงในชนบท ไม่มีใครทำให้กำเริบได้ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่าทรงถึงความมั่นคงในชนบท เพราะทรงมีชนบทที่ถึงความมั่นคง ไม่ต้องทรงมีความชวนชวยยินดีในการงานของพระองค์ ไม่หวั่นไหว ไม่คลอนแคลนในชนบทนั้น. บทว่า อย่างไรนี้เป็นคำสำหรับลงแทรกเข้ามา. ความว่า แก้วเหล่านั้น ของพระเจ้าจักรพรรดินั้น คืออะไรบ้าง. ในคำว่า จักรแก้ว เป็นต้น ชื่อว่าจักรแก้ว เพราะสิ่งนั้นเป็นจักร และชื่อว่าเป็นแก้ว เพราะอรรถว่า ให้ความยินดี. ในทุกบท ก็เช่นนี้ทั้งนั้น.

ก็ในบรรดาร์ตนะเหล่านี้ พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงชนะแวนแคว้นที่ยังไม่ชนะด้วยจักรรัตนะ. ทรงเที่ยวไปตามความสุขสะดวกในแวนแคว้นด้วยช้างแก้ว และม้าแก้ว ทรงรักษาแวนแคว้นได้ด้วยปริณายกแก้ว. ทรงเสวยอุปโภคสุขด้วยรัตนะนอกนี้. ก็การประกอบด้วยอำนาจแห่งความอุสสาหะแห่งพระเจ้าจักรพรรดินั้น ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยรัตนะที่ ๑ ความประกอบด้วยศักดิ์แห่งเจ้า ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยช้างแก้ว ม้าแก้ว และคหบดีแก้ว การประกอบด้วยอำนาจแห่งความฉลาด ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยปริณายกแก้วสุดท้าย. ผลแห่งการประกอบด้วยอำนาจสามประการ ย่อมบริบูรณ์ดีด้วยนางแก้ว และแก้วมณี. พระเจ้าจักรพรรดินั้น ทรงเสวยความสุขในการใช้สอยด้วยนางแก้ว และแก้วมณี. ทรงเสวยอิสริยสุขด้วยรัตนะนอกนี้. อนึ่ง รัตนะ ๓ ข้างต้นของพระเจ้าจักรพรรดินั้น ย่อมสำเร็จด้วยอานุภาพแห่งกรรมอันกุศลมูลคือ อโทสะ

ให้เกิดแล้ว โดยเฉพาะ. รัตนะกลาง ๆ ย่อมสำเร็จด้วยอานุภาพแห่งกรรมอัน
กุศลมูลคือ อโถกะให้เกิดแล้ว. รัตนะหลังอันเดียวพึงทราบว่าเป็นสำเร็จด้วย
อานุภาพแห่งกรรมอันกุศลมูล คือ อโหมะ ให้เกิดแล้ว ความย่อในรัตนะ
เหล่านี้เท่านั้น.

ส่วนความพิสดารพึงถือเอาโดยอุปเทศแห่งรัตนสูตร^๑ ในโพชฌังคสังยุต.
อีกอย่างหนึ่ง การพรรณนาพร้อมทั้งลำดับแห่งการเกิดของรัตนะเหล่านี้ จักมา
ในพาลปัณทิตสูตร.

บทว่า **ปโรสหัสส** แปลว่า เกินกว่าพัน. บทว่า **สุรา** ความว่า
ผู้มีชาติแห่งคนกล้า. บทว่า **วิรงฺครูปา** ความว่า มีกายคล้ายเทพบุตร.
อาจารย์พวกหนึ่งพรรณนาไว้อย่างนี้ก่อน. แต่ในเรื่องนี้มีสภาวะดังต่อไปนี้.
บทว่า **วีรา** ท่านกล่าวว่าเป็นความกล้าหาญอย่างสูงสุด. คุณแห่งผู้กล้าหาญ
ชื่อว่า **วิรงฺค** ท่านกล่าวอธิบายว่า เหตุแห่งผู้กล้า ชื่อ **วิริยะ**... ชื่อว่า **วิรงฺครูป**
เพราะอรรถว่า มีรูปร่างองอาจกล้าหาญ ท่านกล่าวอธิบายว่า เหมือนมีร่างกาย
สำเร็จด้วยความกล้าหาญ. บทว่า **ปรเสนปฺปมทุทฺตา** อธิบายว่า ถ้ากองทัพ
อันยืนเผชิญหน้าอยู่ ก็สามารถย้ายกองทัพนั้นได้. บทว่า **ธมฺเมน** ความว่า
ด้วยธรรมคือศีลห้ามีคำว่า **ไม่ควรฆ่าสัตว์** ดังนี้ เป็นต้น.

ในคำว่า **จะได้เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า** เปิดหลังคา
(คือกิเลส) ในโลกแล้วนี้ ชื่อว่า มีหลังคาอันเปิดแล้ว เพราะเปิดหลังคา
ในโลกอันมีดมนด้วยกิเลส ซึ่งถูกกิเลสคือราคะ โทสะ โมหะ มานะ ทิฏฐิ
อวิชชาและทุจริตอันเสมือนหลังคาทั้ง ๗ ปิดแล้วนั้น ทำให้เกิดแสงสว่างโดย
รอบตั้งอยู่แล้ว. ในบรรดาบทเท่านั้น บัณฑิตพึงทราบว่าเป็นผู้ควรแก่การบูชาด้วย
ผู้ควรแก่การบูชาด้วยบทแรก กล่าวเหตุแห่งความเป็นผู้ควรแก่การบูชาด้วย

บทที่ ๒ เพราะทรงเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้ากล่าวความเป็นผู้มีหลังคาอันเปิดแล้ว อันเป็นเหตุแห่งความเป็นพระพุทธรเจ้า ด้วยบทที่ ๓. อีกนัยหนึ่ง ชื่อว่ามีหลังคาอันเปิดแล้ว เพราะอรรถว่า ทั้งเปิดแล้วทั้งไม่มีเครื่องมุง ท่านกล่าวอธิบายว่า เว้นจากวิฏฐะ และเว้นจากเครื่องมุงบัง. ด้วยคำนั้น ย่อมเป็นอันกล่าวเหตุทั้ง ๒ แห่งบทในเบื้องต้นทั้ง ๒ อย่างนี้ว่า ชื่อว่าเป็นพระอรหันต์ เพราะไม่มีวิฏฐะ ชื่อว่าเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพราะไม่มีเครื่องมุงบัง (หลังคา). ก็ในข้อนี้ ความสำเร็จตอนต้น ย่อมมีด้วยเวสาร์ชญาณข้อที่ ๒ ความสำเร็จข้อที่ ๒ ย่อมมีด้วยเวสาร์ชญาณข้อที่ ๑ ความสำเร็จข้อที่ ๓ ย่อมมีด้วยเวสาร์ชญาณข้อที่ ๓ และ ๔. พึงทราบว่ ข้อที่ ๑ ให้สำเร็จธรรมจักษุ ข้อที่ ๒ ให้สำเร็จพุทธจักษุ ข้อที่ ๓ ให้สำเร็จสมันตจักษุดังนี้บ้าง. ด้วยคำว่า **ตุว มนุทานิ ปฏิกุคฺคเตตานี** ย่อมให้เกิดความกล้าแก่มาณพนั้น.

แม้อุตตรามาณพนั้น ปราศจากความเคลือบแคลงในลักษณะทั้งหลาย ตามถ้อยคำของอาจารย์นั้น ตรวจดูพุทธมนต์อยู่ประจุกเกิดแสงเป็นอันเดียวกัน จึงกล่าวว่า อย่างนั้นขอรับ ดังนี้. เนื้อความแห่งคำนั้น ดังต่อไปนี้ ข้าแต่อาจารย์ผู้เจริญ ข้าพเจ้าจักกระทำเหมือนอย่างท่านอาจารย์สั่งข้าพเจ้า. บทว่า **สมนุเนลล** ความว่า ได้ตรวจดูแล้ว อีกอย่างหนึ่ง ตรวจดูนับอยู่ว่า ๑,๒ ดังนี้. คำว่า **อทุกฺขตา โข** ถามว่า ได้เห็นอย่างไร. ตอบว่า ก็ใคร ๆ ย่อมไม่อาจแสวงหาลักษณะแห่งพระพุทธรเจ้าผู้ประทับนั่ง หรือบรรทมได้ แต่เมื่อทรงประทับยืน หรือทรงจงกรมอยู่ จึงจะอาจ. เพราะฉะนั้น พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ครั้นเห็นผู้มาเพื่อจะตรวจดูลักษณะจึงทรงลุกจากอาสนะ. ประทับยืนบ้าง ทรงอธิฐานจงกรมบ้าง. อุตตรามาณพได้เห็นแล้วซึ่งลักษณะแห่งพระองค์ผู้ทรงยังอิริยาบถอันสมควรแก่ที่จะเห็นลักษณะ เป็นไปอยู่ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **เยภฺยุเยน** คือ โดยมาก หมายความว่า ได้เห็นลักษณะมาก มิได้เห็นน้อย. แต่นั้น มิได้เห็นลักษณะอันใด จึงกล่าวว่า **ธเปตฺวา เทว**

เว้น ๒ ลักษณะ เพื่อแสดงถึงลักษณะ ๒ เหล่านั้น. บทว่า กงฺขติ ความว่า
อุตตรมาณพเกิดความปรารถนาขึ้นว่า นำอัสจรรยฺหนอ เราพึงเห็น (ลักษณะ
อีก ๒ ประการ). บทว่า วิจิจฺจติ ความว่า เมื่อเลือกเฟ้นอยู่ซึ่งลักษณะ
เหล่านั้น จากลักษณะนั้น ๆ ย่อมลำบาก คือ ไม่อาจเพื่อจะเห็นได้. บทว่า
นาธิมุจฺจติ ความว่า ย่อมไม่ถึงความตกลงใจ เพราะความสงสัยอื่นนั้น.
บทว่า น สมฺปสฺสตีติ ความว่า แต่นั้นจึงไม่เกิดความเลื่อมใสในพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าว่า พระองค์มีพระลักษณะสมบูรณ์. อีกอย่างหนึ่ง ท่านกล่าวความ
สงสัยอย่างอ่อนด้วยความกังวล อย่างกลางด้วยความเคลือบแคลง อย่างแรงด้วยความ
ไม่มั่นใจเชื่อ. เพราะยังไม่มีความเลื่อมใส จิตจึงมีความท้อแท้ ด้วยเหตุ
สามอย่างเหล่านั้น. บทว่า โกโสหิต เตได้แก่ อันฝึกแห่งได้ปิดแล้ว. บทว่า
วตฺตถุญฺเห ได้แก่ องคชาต. จริงอยู่ คุยฐานอันเร้นอยู่ในฝักของพระผู้มี
พระภาคเจ้า เสมอด้วยห้องปทุม มีสีคจทอง ดุจคุยฐานของช้าง. อุตตร-
มาณพนั้น เมื่อไม่เห็นพระคุยฐานนั้น เพราะผ้าปิดไว้ และความเพียงพอ
แห่งพระชีวหาก็กำหนดไม่ได้ เพราะอยู่ในพระโอษฐ์ จึงมีความสงสัย เคลือบ
แคลงในลักษณะ ๒ นั้น. คำว่า ครั้นนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ความว่า
ครั้งนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงพระดำริว่า ถ้าเราไม่แสดงลักษณะทั้ง ๒
เหล่านี้แก่อุตตรมาณพนี้ มาณพนั้นก็จักไม่หมดความสงสัย เมื่อเขายังมีความ
สงสัยอยู่ แม้อาจารย์ของเขาก็จักไม่หมดความสงสัย ที่นั้นเขาจักไม่มาหาเรา
เมื่อไม่มาก็จักไม่ได้ฟังธรรม เมื่อไม่ได้ฟังธรรม ก็จักมิได้กระทำให้แจ้งซึ่ง
สามัญญผล ๓ แต่เมื่อมาณพนั้นหมดความสงสัยแล้ว ทั้งอาจารย์ของเขาก็หมด
ความสงสัยเข้ามาหาเราแล้ว ฟังธรรมแล้ว ก็จักกระทำให้แจ้งซึ่งผล ๓ ได้ อนึ่ง
เราบำเพ็ญบารมีมากเพื่อประโยชน์อย่างนี้ เราจักแสดงลักษณะเหล่านั้น แก่
อุตตรมาณพนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงทรงบันดาลอิทธิบาทสังขารเห็น
ปานนั้น.

ทรงบันดาลมีรูปเป็นอย่างไร ในเรื่องนี้ มีถ้อยคำที่บุคคลอื่นฟังกล่าว
ได้อย่างไร. คำนั้นพระนาคเสนเถระอันพระเจ้ามลิந்தถามแล้ว วิชันหาไว้แล้ว.

ราชา. พระนาคเสนผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงกระทำขนาด
ถึงสิ่งที่ทำไฉย.

นาค. ทรงทำอะไร มหาบพิตร.

ราชา. พระคุณเจ้า พระองค์ทรงแสดงโอกาสที่ทำให้คนส่วนใหญ่อัป
อายแก่นายอุตตระศิษย์พรหมายุพราหมณ์ แก่พวกพราหมณ์
๑๖ คน ศิษย์ของพาวรี และแก่มาณพ ๓๐๐ คน ศิษย์ของ
เสลพราหมณ์อีกเล่า.

นาค. มหาบพิตร พระผู้มีพระภาคเจ้ามิได้ทรงแสดงพระองค์ชขาด
หรือทรงแสดงแต่เงา คือพระองค์ทรงสร้างขึ้นด้วยพระฤทธิ์
แล้วทรงแสดงเพียงรูปเป็นเงาที่อยู่ในผ้าถุง รัดสายประคตไว้
แล้วห่มจีวรทับ .

ราชา. เมื่อเห็นเงา ก็ชื่อว่าเห็นพระองค์ชขาด มิใช่หรือครับ .

นาค. ข้อนั้น ยกไว้ก่อนเถิด มหาบพิตร คนเราต้องดูหัวใจให้เห็น
แล้ว จึงจะตรัสรู้ได้แล้ว พระสัมมาสัมพุทธเจ้าก็จะต้องทรงเอา
เนื้อหัวใจออกมาแสดงด้วยกระนั้นหรือ.

ราชา. พระนาคเสน ท่านเก่งครับ .

บทว่า **นิรุณามตฺวา** ได้แก่ ทรงยื่น (พระชีวหา) ออก. บทว่า
ทรงสอด ได้แก่ ทรงสอดเข้าทำเหมือนสอดเข็มเย็บผ้ากลืนฉะนั้น . ก็ในข้อ
นั้น ฟังทราบว่าจะประกาศความอ่อนด้วยการกระทำอย่างนั้น ประกาศความยาว
ด้วยการสอดเข้าช่องพระกรรณ ประกาศความบางด้วยการสอดเข้าช่องพระนาสิก
ประกาศความใหญ่ด้วยการปิดพระนลาฏ. อนึ่ง ในคำว่า **ช่องพระกรรณ**

ทั้งสอง เป็นต้นนี้ พึงทราบวินิจฉัยว่า มลทินก็ดี สะเก็ดก็ดี ในช่องพระกรรมของพระพุทธเจ้าทั้งหลายไม่มี ย่อมเป็นเหมือนหลอดเงินที่เขาล้างแล้ววางไว้. ในช่องพระนาสิกก็เหมือนกัน. ก็แม้ช่องเหล่านั้น ย่อมเป็นเหมือนหลอดทองที่เขาทำการตระเตรียมไว้เป็นอันดีและเหมือนกับหลอดแก้วมณีฉะนั้น เพราะฉะนั้น จึงทรงแลพระชีวหาออกม้วนเข้าไปในที่สุดพระโอษฐ์ไปข้างบน กระทำคูดเข็มเย็บผ้ากฐิน สอดเข้าสู่ช่องพระกรรมข้างขวา นำออกจากช่องขวานั้น สอดเข้าทางช่องพระกรรมซ้าย. นำออกจากช่องพระกรรมซ้าย สอดเข้าช่องพระนาสิกขวา นำออกจากช่องพระนาสิกขวา สอดเข้าช่องพระนาสิกซ้ายได้. ครั้นนำออกจากช่องพระนาสิกซ้ายแล้ว เมื่อจะแสดงความใหญ่ จึงปิดมณฑลพระนลาฏตลอดทั้งเส้นด้วยพระชีวหาซึ่งเป็นเหมือนสายฟ้าอันรุ่งเรืองด้วยผืนผ้ากำพลแดง ดุจพระจันทร์ครึ่งซีก ถูกเมฆมวลากสีแดงปิดไว้กึ่งหนึ่ง และประคองแผ่นทองฉะนั้น.

บทว่า **ยอนุนาหิ** ถาว่า เหตุไร อุตตรมาณพจึงคิด. ตอบว่า อุตตรมาณพ คิดว่าที่เราตรวจคุดมหาปริสติกษณะแล้ว กลับไป หากอาจารย์ ถาว่า พ่ออุตตระ เจ้าเห็นมหาปริสติกษณะแล้วหรือ ก็จักอาจบอกได้ว่า ขอรับท่านอาจารย์ แต่ถ้าอาจารย์จักถาว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำกิริยาเป็นเช่นไร เราก็ไม่อาจตอบคำถาว่านั้นได้ แต่เมื่อเราตอบว่า ไม่รู้ อาจารย์ก็โกรธว่าเราส่งเข้าไป เพื่อให้ตรวจดูให้รู้ลักษณะทั้งหมดนี้ มิใช่หรือ เหตุไรยังไม่รู้. แล้วจึงกลับมาเถา ฉะนั้น จึงคิดว่า ทำไฉนหนอ แล้วคิดตามไป. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงกระทำโอกาสในที่ที่เหลือทั้งหลาย เว้นฐานะ ๔ เหล่านี้ คือ ที่สร่งน้ำ ที่ชำระพระโอษฐ์ ที่ชำระขจัดสีพระวรกาย ที่ทรงประทับนั่ง แวดล้อมด้วยนางห้ามของพระราชและมหาอำมาตย์ของพระราชา เป็นต้น โดยที่สุดแม้ในพระคันธกุฎีแห่งเดียว.

เมื่อกาลล่วงไปผ่านไป ก็ปรากฏว่า ได้ยินว่า มาณพของพรหมายุ-
พราหมณ์ชื่ออุตตระนี้ เทียวใคร่ครวญความเป็นพระพุทธรเจ้าของพระตถาคตว่า
เป็นพระพุทธรเจ้า หรือมิได้เป็น มาณพอุตตระนี้ ชื่อว่าเป็นคนสอบสวน
พระพุทธรเจ้า. พระพุทธรเจ้าทั้งหลายทรงประทับอยู่ในที่ใด ๆ ย่อมเป็นอันทรง
การทำการ ๕ ประการที่เดียว กิจเหล่านั้น ได้แสดงไว้แล้วในหนหลังนั้นเทียว.
ในบรรดากิจเหล่านั้น ในเวลาปัจฉิมภัต เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งที่
ธรรมาสน์ ที่เขาคดแต่งแล้วทรงจับพัดอันวิจิตรที่ขจิตด้วยงา แสดงธรรมแก่
มหาชนอยู่ แม้อุตตระมาณพ ก็นั่งอยู่ ณ ที่ไม่ไกล. ในตอนสิ้นสุดการฟังธรรม
พวกคนผู้มีศรัทธา ก็นิมนต์พระผู้มีพระภาคเจ้า เพื่อเสวยพระกระยาหาร อันจะ
มีในวันรุ่งขึ้น ก็เข้าไปหามาณพด้วยกล่าวอย่างนี้ว่า พ่อ พวกเรานิมนต์พระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ตัวท่านก็จงมารับภัตตรในเรือนของพวกเราพร้อมกับพระผู้มี
พระภาคเจ้า. ในวันรุ่งขึ้น พระตถาคตเจ้าอันภิกษุสงฆ์แวดล้อมแล้ว เสด็จ
เข้าไปสู่บ้าน. แม้อุตตระมาณพก็คิดสอยห้อยตามไปสำรวจ ทุก ๆ ฝีก้าว. ใน
เวลาที่ตรงเข้าไปสู่เรือนแห่งตระกูล มาณพนั่งตรวจดูอยู่ทุกประการ ตั้งแต่
การถือเอาน้ำเพื่อทักษิณาเป็นต้นไป. ในเวลาเสร็จภัตตกิจ ในเวลาพระตถาคต
เจ้าประทับนั่ง วางบาตรไว้ ณ เเชิงบาตร พวกคนก็จัดแจงอาหารเข้าแก่มาณพ.
มาณพนั้น นั่งบริโภคนั้น ส่วนสุดข้างหนึ่ง แล้วกลับมาขึ้น ณ ที่ใกล้พระศาสดา
ฟังภัตตานุโมทนา กลับไปยังวิหารพร้อมกับพระผู้มีพระภาคเจ้าที่เดียว.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรอให้ภิกษุทั้งหลายเสร็จภัตตกิจ ประทับนั่ง
ณ ศาลาคันธมณฑลนั้น. ครั้นภิกษุทั้งหลายกระทำภัตตกิจเสร็จพากันเก็บบาตร
และจีวรมาไหว้ กราบทูลกาล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จเข้าคันทกฤฎี. แม้
มาณพก็เข้าไปด้วยกัน กับพระผู้มีพระภาคเจ้าเหมือนกัน. พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับยืนที่หน้ามุขพระคันทกฤฎี ทรงสั่งสอนหมู่ภิกษุที่มาแวดล้อมแล้วให้แยก

ย้ายกันไปแล้ว จึงเสด็จเข้าสู่พระคันธกุฎี. มาณพก็เข้าไปด้วย พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงประทับนั่งที่เตียงเล็ก ชั่วเวลาเล็กน้อย. แม้มมาณพก็นั่งพิจารณาอยู่ในที่ไม่ไกล. พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งชั่วคราวหนึ่ง จึงทรงแสดงการกัมพระเศียร.^(๑) มาณพคิดว่า จักเป็นเวลาประทับพักผ่อนของพระโคตมผู้เจริญแล้วปิดประตูพระคันธกุฎี ออกไปนั่ง ณ ส่วนสุดข้างหนึ่ง. พวกคนถวายทานในกาลก่อนแห่งภัตต บริโภคอาหารเข้าแล้ว สมาทานองค์อุโบสถ ห่มผ้าสะอาด ถูดอกไม้และของหอมเป็นต้น มาสู่วิหารด้วยคิดว่า จักฟังธรรม เหมือนกับเป็นคำของพระเจ้าจักรพรรดิฉะนั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงสำเร็จสหัสยาสน์ชั่วคราวหนึ่ง ทรงลุกขึ้น ทรงกำหนดโดยส่วนเบื้องต้น เข้าสมาบัติ. ครั้นออกจากสมาบัติแล้ว ทราบว่ามหาชนพากันมา จึงทรงออกจากพระคันธกุฎี อันมหาชนแวดล้อมแล้ว เสด็จไปยังศาลาคันธมณฑล ประทับบนพุทธอาสน์อันประเสริฐที่เขาปูลาดไว้แล้ว ทรงแสดงธรรมแก่บริษัท. ฝ่ายมาณพนั่งอยู่ ณ ที่ไม่ไกล กำหนดอภยะต่ออภยะ บทต่อบท ด้วยคิดว่า พระสมณโคตม แสดงธรรม ยกย่องหรือรุกรานบริษัท ด้วยอำนาจอาศัยเรือนหรือ หรือว่าไม่ทรงแสดงอย่างนั้น. พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ตรัสกล่าวอย่างนั้นเลย ทรงทราบกาล ทรงหยุดเทศนา. มาณพกำหนดอยู่ โดยทำนองนี้ เทียวไปแต่ผู้เดียวตลอด ๗ เดือน มิได้เห็นความผิดพลาดแม้มีประมาณน้อยในกายทวารเป็นต้นของพระผู้มีพระเจ้า. ก็ข้อนี้ยังไม่น่าอัศจรรย์ที่อุตตรมาณพเป็นมนุษย์มิได้เห็นความผิดพลาดของพระพุทธรเจ้า เมื่อพระองค์ยังเป็นพระโพธิสัตว์ เทพบุตรผู้เป็นมาร เป็นอมมนุษย์ ก็มีได้เห็น แม้มাত্রว่าตริก (วิตก) อาศัยเรือนในสถานที่ทรงบำเพ็ญความเพียรถึง ๖ ปี ยังคิดตาม

๑. นุ ลีโสภณมนั ส ลีโสภณปนั

พระองค์ผู้เป็นพระพุทธเจ้าแล้วถึงหนึ่งปี ก็มีได้เห็นความผิดพลาดไร ๆ จึง
กล่าวคาถามีอาทิว่า

เราติดตามรอยพระบาทพระผู้มีพระ-

ภาคเจ้า ถึง ๗ ปี ก็มีได้ประสบความ

ผิดพลาดของพระสัมพุทธเจ้าผู้มีสติ ดังนี้

แล้วหลีกไป. แต่นั้น มาณพจึงคิดว่า เราติดตามพระโคตมผู้เจริญอยู่ถึง ๗
เดือน ก็มีได้เห็นโทษไร ๆ แต่ถ้าเราจะฟังติดตามไป แม้อีกสัก ๗ เดือน หรือ
๗ ปี หรือ ๑๐๐ ปี หรือ ๑,๐๐๐ ปี ก็คงจะมีได้เห็นโทษของพระองค์ ก็
แต่ว่าอาจารย์ของเรานั้นก็แก่เฒ่า คงจะไม่อาจทราบความเกษมจากโยคะ เรา
จะบอกว่า พระสมณโคตมเป็นพระพุทธเจ้า ด้วยพระคุณตามที่ เป็นจริงทีเดียว
แล้วเล่าเรื่องแก่อาจารย์ของเรา ดังนี้ แล้วทูลลาพระผู้มีพระภาคเจ้า ใ้
ภิกษุสงฆ์ออกไปแล้ว.

ก็แล อุตตรมาณพกลับไปยังสำนักของอาจารย์แล้ว ถูกอาจารย์ถามว่า
พ่ออุตตระ กิตติศัพท์ของพระโคตมผู้เจริญที่ขจรไปมีอยู่เช่นนั้นจริงหรือ จึง
กล่าวว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ ท่านพูดอะไรจักรวาลคับแคบเกินไป ภวัคคพรหม
ก็ต่ำเกินไป หมู่คุณของพระโคตมผู้เจริญนั้น หาที่สุดมิได้ ประดุจอากาศ
ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ กิตติศัพท์ของพระโคตมผู้เจริญนั้น มีอยู่เช่นนั้น
แท้จริง ดังนี้ เป็นต้น จึงบอกมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการตามที่ตนเห็นแล้ว
โดยลำดับแล้ว เล่าถึงกิริยสมาจาร. เพราะฉะนั้น ท่านพระสังคีติกาจารย์จึง
กล่าวว่า ครั้งนั้นแล อุตตรมาณพ ฯลฯ พระโคตมผู้เจริญ เป็นเช่นนี้ด้วย
เป็นเช่นนี้ด้วย และยิ่งกว่านั้น ดังนี้.

ในบรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สุปติภูจิตปาโท** ความว่า เหมือน
อย่างว่า บุคคลทั้งหลายเหล่าอื่นวางเท้าไว้เหนือพื้นดิน ปลายเท้าก็ดี ส้นเท้า

ก็ดี ด้านข้างก็ดี จะถูกพื้นก่อน หรือว่า กลางเท้าไว้ เมื่อยกขึ้น ส่วนหนึ่ง
ที่ปลายเท้าเป็นต้น จะยกขึ้นก่อน แต่ของพระองค์มิได้เป็นอย่างนั้น. ฝ่ายพระ-
บาททั้งสี่ของพระองค์ จะถูกพื้นพร้อมกันทีเดียว คุ้งพื้นลาดพระบาททอง
ฉะนั้น ยกจากพื้นก็พร้อมกัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า พระโคตมผู้เจริญ
พระองค์นั้น มีพระบาทประดิษฐานอยู่เป็นอันดี.

ในข้อที่พระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระบาทประดิษฐานเป็นอันดีนั้น มีข้อ
ที่น่าอัศจรรย์ดังต่อไปนี้ แม้หากว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงย่างพระบาทด้วย
ตั้งพระทัยว่า เราจักเหยียบเหยียดถึงหลายร้อยชั่วคน ในทันใดนั้น ที่ที่ลุ่ม
ก็จะหนุนขึ้นมาเสมอแผ่นดิน ประคองเครื่องสูงของช่างทองเต็มด้วยลมฉะนั้น.
แม้ที่ตอนจะเข้าไปอยู่ภายใน เมื่อทรงย่างพระบาทด้วยตั้งพระทัยว่า เราจัก
เหยียบในที่ไกล ภูเขาแม้มีประมาณเท่าสิเนรุบรรพต ก็จะโน้มมาใกล้พระบาท
ประคองหน่อหวายที่ชุ่มน้ำแล้วฉะนั้น. จริงอย่างนั้น เมื่อคราวพระองค์ทรง
กระทำมกปาฏิหาริย์ ทรงย่างพระบาทด้วยตั้งพระทัยว่า จักเหยียบภูเขาคุณทร
ภูเขาก็น้อมมาใกล้พระบาท. พระองค์ทรงเหยียบภูเขานั้น ทรงย่างพระบาท
เหยียบภพดาวดึงส์ด้วยพระบาทที่สอง. ที่พระจักรลักษณะจะพึงประดิษฐาน
ไม่เสมอกันมิได้มี. ต่อที่ดี หนามก็ดี ก้อนกรวดกระเบื้องก็ดี อุจจาระปัสสาวะ
ก็ดี น้ำลายน้ำมูกเป็นต้น ก็ดี ที่มีอยู่ก่อนเที่ยว ก็หายไป หรือจมหายเข้า
แผ่นดินในที่นั้น ๆ. จริงอยู่ ด้วยเดชแห่งศีล ปัญญา ธรรม อานุภาพแห่ง
บารมี ๑๐ ประการ ของพระตถาคตเจ้า มหาปฐพีนี้ย่อมเสมอ นุ่ม กลื่นกลิ่น
ด้วยบุปผชาติ. พระตถาคตเจ้าทรงทอดพระบาทเสมอ (และ) ทรงยกพระบาท
เท่ากัน ทรงสัมผัสแผ่นดินด้วยพื้นพระบาททุกส่วน.

บทว่า จุกานี คือ ที่พระบาททั้ง ๒ ได้มีลายจักรข้างละ ๑ ลายจักร.
ท่านกล่าวไว้ในพระบาลีว่า ที่จักรนั้นมีกำ กง คุม. ก็และด้วยบทว่า บริบูรณ์

ด้วยอาการทั้งปวง นี้พึงทราบความต่างกัน ดังต่อไปนี้. ได้ยินว่า จักร
เหล่านั้น ย่อมปรากฏลายคุมตรงกลางพื้นพระบาท. ปรากฏลายเขียนวงกลม
รอบคุม. ที่ปากคุมก็ปรากฏวงกลม. ปรากฏเป็นปากช่อง. ปรากฏเป็นซี่กำ.
ปรากฏเป็นลวดลายกลมที่กำทั้งหลาย. ปรากฏเป็นกง. ปรากฏเป็นกงแก้ว. นี้
มาตามพระบาลีก่อนทีเดียว.

แต่ว่าระส่วนมากมิได้มาแล้ว. ก็ว่าระนั้น พึงทราบดังนี้. รูปหอก ๑
รูปโคขวิญญ ๑ รูปแว่นส่องพระพักตร์ ๑ รูปสังข์ทักษิณาวรรต ๑ รูปดอก
พุดซ้อน ๑ รูปเทริด ๑ รูปปลาทั้งคู่ ๑ รูปแก้ว ๑ รูปปราสาท ๑ รูป
เสาค่าย ๑ รูปเสวตฉัตร ๑ รูปพระขรรค์ ๑ รูปพัดใบตาล ๑ รูปพัด
หางนกยูง ๑ รูปพัดหางนก ๑ รูปกรอบพระพักตร์ ๑ รูปธงชายผ้า ๑ รูป
พวงดอกไม้ ๑ รูปดอกบังเหียว ๑ รูปดอกบัวขาว ๑ รูปดอกบัว
แดง ๑ รูปดอกบัวหลวง ๑ รูปดอกนุณทริก ๑ รูปหม้อเต็มด้วยน้ำ ๑
รูปถาดเต็มด้วยน้ำ ๑ รูปสมุท ๑ รูปเขาจักรวาล ๑ รูปป่าหิมพานต์ ๑
๑ รูปเขาสีเนรุ ๑ รูปพระจันทร์ ๑ รูปพระอาทิตย์ ๑ รูปหมู่ดาว
นักษัตร ๑ รูปมหาทวีปทั้งสี่ ทวีปน้อย ๒ พัน ๑. โดยที่สุคนธวิวาร
แห่งจักรลักษณะทั้งสิ้น หมายเอาบริษัของพระเจ้าจักรพรรดิ.

บทว่า มีพระสัณยาว คือ พระสัณยาว หมายความว่า มีพระสัณ
บริบูรณ์. เหมือนอย่างว่าปลายเท้าของคนเหล่าอื่นยาว แข็งตั้งอยู่ ณ ที่สุด
สัณเท้า สัณย่อมปรากฏดูจากตั้งไว้ แต่ของพระตถาคตเจ้าไม่เป็นเช่นนั้น.
สำหรับของพระตถาคตเจ้าใน ๔ ส่วน เป็นปลายเท้าเสีย ๒ ส่วน. แข็งตั้งอยู่
ส่วนที่สาม. ในส่วนที่ ๔ สัณเท้าเป็นเช่นกับลูกกลมทำด้วยฝ้ากัมพลแดงจุหมุน
ติดอยู่ปลายเหล็กแหลมฉะนั้น.

บทว่า มีพระองค์เดียว ความว่า เหมือนอย่างว่า คนเหล่าอื่น
บางคนนิ้วยาว บางคนนิ้วสั้น ของพระตถาคตเจ้าไม่เป็นเช่นนั้น . ส่วนของ
พระตถาคตเจ้า นิ้วพระหัตถ์และนิ้วพระบาทยาวโคนหนาเรียวเล็กขึ้นไปโดย
ลำดับจนถึงปลาย คุงิ้ววานร เป็นคุงิ้วที่ขยี้ด้วยน้ำมันยางไม้ปั้นไว้.
เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า พระองค์เดียว.

บทว่า ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม ได้แก่ชื่อว่า
มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทอ่อนนุ่ม เพราะอรรถว่า อ่อนคุดยุ่นนุ่นที่เขาขยี้ถึง
๑๐๐ ครั้ง จุ่มด้วยเนยใสวางไว้ และมีพระหัตถ์และพระบาทอ่อนนุ่นอยู่เป็นนิจ
คุดของเด็กแรกเกิด.

บทว่า ทรงมีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาทเป็นลายตาข่าย ได้แก่
ระหว่างนิ้วไม่ติดกับหนัง. ก็บุคคลเช่นนี้ มีมือคุดพังพานอันปริสโทษขจัด
เสียแล้ว ย่อมไม่ได้แม้การบรรพชา. แต่ของพระตถาคตเจ้านิ้วพระหัตถ์ทั้ง ๔
นิ้วพระบาททั้ง ๕ มีขนาดเป็นอันเดียวกัน. เพราะนิ้วเหล่านั้นมีขนาดเป็นอัน
เดียวกัน ลักษณะจึงเบียดซึ่งกันและกันตั้งอยู่. ก็พระหัตถ์และพระบาท
ของพระตถาคตเจ้านั้น เช่นกับตาข่ายบานประตูดูหน้าต่างที่ช่างไม้ผู้ฉลาดจึง
ประกอบไว้. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ว่า มีฝ่าพระหัตถ์และฝ่าพระบาท
เป็นลายตาข่าย.

ชื่อว่า ทรงมีพระบาทสูงนูน เพราะอรรถว่าพระบาทของพระองค์สูงนูน.
เพราะมีข้อพระบาทตั้งอยู่ในเบื้องบน. แท้จริง ข้อเท้าของคนเหล่าอื่นมีที่
หลังเท้า. เพราะฉะนั้น ข้อเท้าของคนเหล่าอื่น กระด้างเหมือนตอกลิ้ม
ไม่หมุนได้ตามสะดวก. เมื่อเดินไปพื้นเท้าไม่ปรากฏ. แต่ของพระตถาคตเจ้า
ข้อพระบาทขึ้นอยู่เบื้องบน. เพราะฉะนั้น พระกายเบื้องบนของพระองค์ตั้งแต่
พระนาภีไป จึงไม่หวั่นไหวคุดสุวรรณปฏิมาที่อยู่บนเรือ พระกายเบื้องล่างเท่านั้น

ไปหา. พระบาทย่อมหมุนไปสะดวก. เมื่อคนยืนดูที่ข้างหน้าก็ดี ข้างหลังก็ดี ที่ข้างทั้งสองก็ดี พื้นเท้าย่อมปรากฏ. ไม่ปรากฏข้างหลังเหมือนของช้างฉะนั้น.

บทว่า ทรงมีพระสงฆ์เรียงดั่งแข็งเนื้อทราย คือมีพระสงฆ์เต็ม เพราะความนูนของเนื้อเชื่อว่ามีพระสงฆ์เหมือนเนื้อทราย ไม่มีเนื้อเป็นก้อนติดเป็นอันเดียวกัน. หมายความว่า ประกอบด้วยแข็งที่มีเนื้อได้ส่วนกันหุ้มแล้วกลมดีเช่นกันกับท้องข้าวสาลีฉะนั้น.

บทว่า อโนนมนุโต คือไม่ค่อมลง. ด้วยบทนี้ท่านแสดงถึงความที่พระองค์ไม่เป็นคนแคระไม่เป็นคนค่อม. คือ คนอื่น ๆ เป็นคนแคระก็มี เป็นคนค่อมก็มี. ภายข้างหน้าของคนแคระไม่บริบูรณ์. ภายท่อนหลังของคนค่อมไม่บริบูรณ์. คนเหล่านั้นก็มลงไม่ได้ ไม่อาจจะดูเข้าได้ เพราะกายไม่บริบูรณ์. สำหรับพระตถาคตเจ้า เชื่อว่าอาจดูเข้าได้ เพราะมีพระกายทั้งสองแห่งบริบูรณ์.

ชื่อว่า ทรงมีพระคุษฐานเร้นอยู่ในฝัก เพราะอรรถว่า คุษฐานตั้งลง คือปิดอยู่ในฝัก เช่นกับฝักปทุมทองและดอกกัณณิการิ เหมือนคุษฐานของโคอุสภะและช้างเป็นต้น. บทว่า วัตถุคุษหิ ได้แก่ สิ่งที่จะพึงซ่อนเร้นด้วยผ้าท่านเรียกว่า องคชาต.

บทว่า ทรงมีพระฉวีวรรณดั่งทองคำ ความว่า เช่นกับรูปเปรียบทองคำแท้ที่เขาระบายด้วยชาดแดง ชัดด้วยเขียวเสื่อ ทำการระบายสีแดงวาไว้. ด้วยคำนี้ท่านพระสังคีตติกาจารย์ แสดงความที่พระองค์มีสรีระละเอียดสนิทเป็นแต่่งแล้ว จึงกล่าวว่า ทรงมีผิวพรรณผ่องใสดุจทอง ก็เพื่อแสดงถึงพระฉวีวรรณ. อีกนัยหนึ่งคำนี้เป็นไวยากรณ์ของคำก่อนนั้น.

บทว่า รัชชุลล ได้แก่ ฐลหรือมลทิน. บทว่า นอุปลิมฺปติ ได้แก่ ไม่ติด ย่อมหายไปเหมือนหยาดน้ำกลิ้งไปจากใบบัว. ถึงกระนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมทรงกระทำการล้างพระหัตถ์และล้างพระบาทเป็นต้น เพื่อ

รับไออุ่น และเพื่อผลบุญแก่ทายกทั้งหลาย อีกอย่างหนึ่ง ย่อมทรงกระทำโดยเป็นกิจวัตรที่เดียว. ธรรมดาภิษุผู้จะเข้าสู่เสนาสนะจะต้องล้างเท้าแล้วจึงเข้าไปทานกล่าวไว้เช่นนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อุทฺธคฺคโลโม** ความว่า ชื่อว่ามีพระโลมาปลายงอนขึ้น เพราะอรรถว่า พระโลมาของพระองค์มีปลายตั้งขึ้นที่ปลายผมเป็นม้วนกลมตั้งอยู่ เหมือนจะมองดูความงามแห่งดวงหน้า.

บทว่า **ทรงมีพระกายตรงดั่งพรหม** ความว่า มีพระกายตรงดุจพรหม คือมีพระสรีระสูงขึ้นไปตรงที่เดียว. ธรรมดาสัตว์โดยมากจะโน้มลงในที่ ๓ แห่งคือ ที่คอ. ที่สะเอว. ที่เข่า. คนเหล่านั้น เมื่อน้อมไปที่สะเอว ก็จะเอนไปข้างหลัง ที่น้อมไปที่ที่ทั้งสองนอกนี้ก็จะเอนไปข้างหน้า. บางพวกมีร่างกายสูง มีสีข้างคด. บางพวกหน้าเขิดเทียวไป เหมือนคอยนับหมูดานกัษัตริอยู่ บางพวกมีเนื้อและเลือดน้อย ดูเหลวว เดินสั้นอยู่. แต่พระตถาคตเจ้า ครั้งขึ้นไปสรงพอประมาณ เป็นเหมือนเสาค่ายทองที่เขายกขึ้น ณ เทพนคร ฉะนั้น

บทว่า **ทรงมีพระกายเต็มในที่ทั้ง ๗** คือ พระตถาคตเจ้านั้นมีพระมังสะเต็มในที่ ๗ แห่งเหล่านี้คือ หลังพระหัตถ์ทั้ง ๒ หลังพระบาททั้ง ๒ จงอยบ่าทั้ง ๒ พระศอ ๑ ฉะนั้น จึงชื่อว่ามีพระกายเต็มในที่ ๗ แห่ง. ส่วนของคนเหล่านี้ปรากฏเส้นเอ็นเป็นร่างแหที่หลังมือหลังเท้า ที่จงอยบ่าและที่คอ ตรงปลายเป็นกระดูก. คนเหล่านั้น ย่อมปรากฏดุจคิงมนุษย์เปรต. พระตถาคตเจ้าหาเป็นเช่นนั้นไม่. คือพระตถาคตเจ้าทรงมีพระศอเช่นกับเขาสัตว์ทอง ที่ขัดด้วยหลังมือแล้ววางไว้ด้วยร่างแหเอ็นเป็นเครื่องปกปิด ชื่อว่าย่อมปรากฏเหมือนรูปศิลาและรูปจิตรกรรม เพราะมีพระมังสะเต็มในที่ ๗ แห่ง.

ชื่อว่ามีพระกายเต็มดั่งกึ่งกายท่อนหน้าแห่งสีหะ เพราะกายของพระองค์
คู่ท่อนหน้าแห่งสีหะ. คือกายท่อนหน้าแห่งสีหะบริบูรณ์ กายท่อนหลังไม่
บริบูรณ์. ส่วนของพระตถาคตเจ้าพระกายทั้งหมดบริบูรณ์คู่กายท่อนหน้าของ
สีหะ. แม้พระกายนั้นไซ้ว่าจะตั้งอยู่ไม่ดิ้นไม่งม เพราะโอนไปเอนไปเป็นคั่น
ในที่นั้น ๆ คู่ของสีหะหาไม่ได้. แต่ยาวในที่ที่ควรยาว. ในที่ที่ควรสั้น ควร
หนา ควรกลม ก็เป็นเช่นนั้นเทียว.

สมดังที่ตรัสไว้ว่า ภิกษุทั้งหลาย เมื่อผลของกรรมเป็นที่ชอบใจ
ปรากฏแล้ว ย่อมงามด้วยอวัยวะยาวเหล่าใด อวัยวะเหล่านั้นยาวก็ดำรงอยู่
ย่อมงามด้วยอวัยวะสั้นเหล่าใด อวัยวะสั้นเหล่านั้นก็ดำรงอยู่ ย่อมงามด้วยอวัยวะ
หนาเหล่าใด อวัยวะหนาเหล่านั้น ก็ดำรงอยู่ ย่อมงามด้วยอวัยวะบางเหล่าใด
อวัยวะบางเหล่านั้นก็ดำรงอยู่ ย่อมงามด้วยอวัยวะกลมเหล่าใด อวัยวะกลมเหล่า
นั้นก็ดำรงอยู่ อรรถภาพของพระตถาคตเจ้า ความวิจิตรต่าง ๆ สัมสมแล้ว ด้วย
ความวิจิตรแห่งบุญ อันบารมี ๑๐ ตกแต่งแล้วด้วยประการฉะนี้ ช่างศิลป์ทั้ง
ปวง หรือผู้มีฤทธิ์ทั้งปวงในโลก ก็ไม่อาจกระทำแม้รูปเปรียบแก่พระตถาคตเจ้า
ได้ดังนี้

บทว่า จิตนุตร์ โส ความว่า ระหว่าสี่ข้างทั้งสอง ท่านเรียกว่ามีสี่ข้าง.
สี่ข้างนั้นของพระองค์งาม คือ บริบูรณ์ เพราะฉะนั้น พระองค์จึงชื่อว่า
จิตนุตร์ โส แปลว่า มีพระปฤษฎางค์เต็ม. ส่วนสี่ข้างของคนอื่นนั้นต่ำ.
สี่ข้างด้านหลังทั้งสองย่อมปรากฏแยกกัน. ส่วนของพระตถาคตเจ้าขึ้นเนื้อตั้งแต่
สะเอวถึงพระศอกขึ้นปิดหลังตั้งอยู่ คู่แผ่นทองที่เขายกขึ้นไว้สูง.

บทว่า ทรงมีปริมณฑลตั้งต้นไทรย้อย ความว่า ทรงมีปริมณฑล
คู่ต้นไทรย้อย ต้นไทรย้อยมีลำต้นและกิ่งเท่ากัน ๕๐ ศอก บ้าง ๑๐๐ ศอกบ้าง
มีประมาณเท่ากันทั้งโดยยาว ทั้งโดยกว้างฉันใด มีประมาณเท่ากันทั้งทางพระกาย

บ้าง ทางวาบ้าง ฉะนั้น. ของคนเหล่านั้น ทั้งกายทั้งวามีประมาณยาวไม่เท่ากันอย่างนั้น. เพราะฉะนั้นแหละ ท่านจึงกล่าวว่า ยาวตกุวสุส กาโย ดังนี้ เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า ยาวตกุวสุส ตัดเป็น ยาวตโกอสุส (ของพระองค์เท่าใด).

บทว่า ทรงมีระศอกกลมเสมอกัน คือมีพระศอกกลมเสมอกัน. คนบางพวกมีคอบยาว มีคอคดและมีคอหนา เหมือนนกกระเรียน เหมือนนกยาง ในเวลาพูดเส้นเอ็นบนศีรษะย่อมปรากฏ เสียงออกมาก่อ. ของพระตถาคตเจ้านั้นไม่เป็นอย่างนั้น คือของพระตถาคตเจ้ามีพระศอเช่นกับเขาสัตว์ทอง กลมดี. ในเวลาตรัสเส้นเอ็นไม่ปรากฏ. มีเสียงดังจุฟาร้อง ฉะนั้น.

บทว่า รสตุตสกุติ ความว่า ชื่อว่า รสติดสา เพราะอรรถว่า ประสาทรับรสเลิศ. คำนั้นเป็นชื่อของประสาทเครื่องรับรสอาหาร. ชื่อว่า รสตุตสกุติ เพราะอรรถว่า ประสาทเหล่านั้นของพระองค์เป็นเลิศ. ก็ประสาทสำหรับรับรสอาหาร ๘,๐๐๐ ของพระตถาคตเจ้ามีปลายตั้งขึ้นต่อที่ค่อนตนเอง อาหารแม้มีประมาณเท่าเมล็ดงาวางบนปลายลิ้น ย่อมแผ่ไปทั่วพระกายทั้งสิ้น เพราะเหตุนี้แหละ เมื่อพระองค์ทรงตั้งความเพียรใหญ่ ทรงยังพระกายให้ เป็นไปแม้ด้วยข้าวสารเมล็ดหนึ่งเป็นต้นบ้าง ด้วยอาหารมีประมาณฟายมือหนึ่งแห่งยางถั่วดำบ้าง. แม้ด้วยอาหารมีประมาณฟายมือหนึ่งแห่งยางถั่วดำ แต่ของตนเหล่านี้ โอชาไม่แผ่ไปตลอดกายทั้งสิ้น เพราะไม่มีเช่นนั้น. เพราะเหตุนี้ ชนเหล่านั้น จึงมีโรครมาก. ลักษณะนี้ย่อมปรากฏด้วยอำนาจแห่งผลที่ไหลออก กล่าวคือความมีอาหารน้อย.

ชื่อว่า ทรงมีพระหนูดังคางราชสีห์ เพราะอรรถว่า คางของพระองค์ดุจคางแห่งสีหะ. ในบทนั้น คางล่างของราชสีห์ ย่อมเต็ม คางบนไม่เต็ม. ส่วนของพระตถาคตเจ้า ย่อมเต็มทั้ง ๒ ข้างดุจคางล่างของราชสีห์ ย่อมเป็นเช่นกับพระจันทร์แห่งปักษ์ คิริที่ ๑๒ คำ.

ฟังทราบวินิจฉัยในบทว่า มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ เป็นต้น ชื่อว่า ทรง
มีพระทนต์ ๔๐ ซี่ เพราะอรรถว่ามี ๒๐ ซี่ที่อยู่พระหนุข้างบน ๒๐ ซี่ที่พระหนุ
ด้านล่าง. คือ ของคนเหล่านี้แม้มีฟันเต็มก็มีฟัน ๓๒ ซี่. ส่วนของพระ-
ตถาคตเจ้ามี ๔๐ ซี่.

ของคนเหล่านี้ มีฟันไม่เสมอกันคือ บางพวกมีฟันยาว บางพวกมี
ฟันสั้น. ส่วนของพระตถาคตเจ้า เสมอกันดุจตัวสังข์ที่เขาขัดไว้เป็นอันดี
ของคนเหล่านี้ ฟันจะห่างเหมือนฟันจรเข้ เมื่อกินปลาและเนื้อ
เป็นต้นจะเต็มชอกฟัน. ส่วนของพระตถาคตเจ้าจะมีฟันไม่ห่าง ดุจแถวเพชร
ที่เรียงไว้ดีที่แผ่นดินลายกนก เหมือนกำหนดที่แสดงด้วยแปรง.

ส่วนฟันของคนเหล่านี้ ฟันผุตั้งขึ้น ด้วยเหตุนั้น บางคนเขี้ยวดำบ้าง
มีสีต่าง ๆ บ้าง. ส่วนพระตถาคตเจ้ามีพระเขี้ยวขาวสนิท พระเขี้ยวประกอบ
ด้วยแสงสุก ล้วงฟันแม้ดาวประจำรุ่ง. เพราะฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า สุธูกุ-
ทาโร ทรงมีพระเขี้ยวอันขาวงาม.

บทว่า ปหุตชิวิโห ความว่า ลิ่นของคนเหล่านี้ หนาบ้าง บางบ้าง
สั้นบ้าง ไม่เสมอบ้าง. ส่วนของพระตถาคตเจ้าอ่อน ยาว ใหญ่ สมบูรณ์ด้วย
วรรณะ. พระองค์มีวนพระชิวหานั้นเหมือนเข็มกลินสอดช่องนาสิกทั้งสองได้
เพราะเป็นชิวหาอ่อนเพื่อบรรเทาความสงสัยของผู้มาตรวจดูลักษณะนั้น. จะ
สอดช่องพระกรรณทั้งสองได้ เพราะพระชิวหายาว. จะปิดพระนลาฏแม้ทั้งสิ้น
อันมีชายพระเกศาเป็นที่สอดได้ เพราะพระชิวหาใหญ่. เมื่อประกาศว่า พระ-
ชิวหานั้นอ่อน ยาวและใหญ่ ย่อมบรรเทาความสงสัยได้ ด้วยประการฉะนี้.
ท่านพระสังคีติกาจารย์อาศัยชิวหาที่สมบูรณ์ด้วยลักษณะสามประการฉะนี้ จึง
กล่าวว่า ปหุตชิวิโห ดังนี้.

๑. ฉ. อยมภูฏฉินฺนสงฺขปลั

บทว่า **พฺรหฺมสุตฺโร** ความว่า คนเหล่านี้มีเสียงขาดบ้าง มีเสียงแตกบ้าง มีเสียงจุกก้างบ้าง. ส่วนพระตถาคตเจ้า ทรงประกอบด้วยเสียงเช่นกับเสียงมหาพรหม. คือเสียงของมหาพรหม ชื่อว่า แจ่มใส เพราะไม่ถูกดีและเสมหะพัวพัน. กรรมที่พระตถาคตเจ้าทรงบำเพ็ญย่อมยิ่งวัตถุแห่งเสียงนั้นให้บริสุทธิ์. เสียงที่ตั้งขึ้น ตั้งแต่พระนาคี ย่อมแจ่มใส ประกอบด้วยองค์ ๘ ตั้งขึ้น เพราะวัตถุบริสุทธิ์. ชื่อว่าทรงมีพระดำรัสตั้งเสียงนกการเวก เพราะตรัสจนนกการเวก. หมายความว่า มีพระสุรเสียงไพเราะจนนกการเวกร้องอย่างเมามัน.

ในข้อนั้น การเปล่งเสียงร้องของนกการเวกเป็นอุทาหรณ์. ได้ยินว่า เมื่อนกการเวกจิกมะม่วงสุกอันมีรสหวานอร่อยด้วยจอยปาก ลิ้มรสที่ไหลออกแล้วให้จิ้งหะด้วยปีกก็ก้องอยู่ สัตว์จตุบาทเป็นต้นย่อมเหมือนเคลิบเคลิ้มเริ่มงงววย. สัตว์จตุบาทแม่ที่ชวนขวยหาอาหารก็ทิ้งหญ้าที่อยู่ในปากเสียฟังเสียงนกนั้น. แม้วกมฤค กำลังติดตามเนื้อน้อย ๆ อยู่ก็ไม่ย่างเท้าที่ยกขึ้นแล้วหยุดอยู่. แม้นเนื้อที่ถูกติดตามก็เลิกกลัวตายหยุดอยู่. แม้นกที่บินไปในอากาศก็ห่อปีกหยุดบิน. ปลาในน้ำก็ไม่โบกครีบ ฟังแต่เสียงนั้นหยุดอยู่. นกการเวกร้องไพเราะด้วยประการฉะนี้.

แม้พระเทวีของพระเจ้าธรรมมาโสภ พระนามว่า อสันธิมิตตา ถามพระสงฆ์ว่า ท่านผู้เจริญ เสียงของใคร เหมือนกับพระสุรเสียงของพระพุทธเจ้ามีบ้างหรือ.

พระสงฆ์. มีเสียงนกการเวก.

พระนาง. ท่านผู้เจริญ นกเหล่านั้นอยู่ที่ไหน.

พระสงฆ์. อยู่ที่ป่าหิมพานต์.

พระนางนั้นกราบทูลพระราชาวา ข้าแต่สมมติเทพ หม่อมฉันใคร่จะ
เห็นนกการเวก. พระราชาทรงเปิดกรงทองตรีศวา ขอนกการเวกจงมาจับอยู่
ที่กรงนี้. กรงจึงไปอยู่ข้างหน้านกการเวกตัวหนึ่ง. นกนั้นคิดว่า กรงมาตาม
พระราชโองการ ไม่อาจเพื่อจะไม่ไป จึงจับอยู่ที่กรงนั้น. กรงจึงมาอยู่ตรง
พระพักตร์ของพระราชา. แต่ใคร ๆ ก็ไม่อาจให้นกการเวกส่งเสียงได้. ลำดับนั้น
พระราชাত্রศวา พนาย นกพวกนี้จะส่งเสียงร้องได้อย่างไร. อำมาตย์ทูลว่า
ขอเดชะ นกพวกนี้ เห็นพวกญาติแล้วจะส่งเสียงร้องได้. ที่นั้น พระราชาจึง
ทรงรับสั่งให้ห้วงล้อมด้วยกระจก. นกนั้นครั้นเห็นเงาของตนเอง สำคัญว่าญาติ
ของเรามาแล้ว จึงให้จิ้งหหวะด้วยปีก ร้องด้วยเสียงอันไพเราะดุจคนเป่าปี่แก้ว
ฉะนั้น. พวกมนุษย์ในพระนครทั้งสิ้นงงงวยแล้วเหมือนคนเมา. พระนาง
อสนธิมิตตา คิดว่า สัตว์ดิรัจฉานนี้ยังมีเสียงไพเราะ เช่นนี้ก่อน เสียงของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ถึงสิริแห่งสัตพัญญุตญาณ จะไพเราะเพียงไหนหนอ
จึงเกิดปีติไม่ละปีตินั้น ทรงตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล พร้อมด้วยนางสนม ๘๐๐.
เสียงของนกการเวกไพเราะด้วยประการฉะนี้. พระสุรเสียงของพระตถาคตเจ้า
ยังไพเราะกว่านั้นถึงร้อยเท่า พันเท่า. แต่เพราะไม่มีเสียงไพเราะอย่างอื่นจาก
นกการเวกในโลก ท่านจึงกล่าวว่า กรวิกภาณี ดังนี้.

บทว่า ทรงมีดวงพระเนตรดำสนิท ความว่า มิใช่มีดวงพระเนตร
ดำทั้งสิ้นเทียว. แต่ดวงพระเนตรของพระองค์ประกอบด้วยสีดำในที่ที่ควรดำ
บริสุทธิยิ่งดุจดอกผักตบ. ประกอบด้วยสีเหลืองเช่นกับดอกกรรณิกา ในที่ที่
ควรเหลือง. ประกอบด้วยสีแดง เช่นกับดอกชบาในที่ที่ควรแดง. ประกอบด้วย
สีขาว เช่นกับดาวประกายพรึก ในที่ที่ควรขาว. ประกอบด้วยสีดำ
เช่นกับเมล็ดประคำดีควายในที่ที่ควรดำ ย่อมปรากฏเช่นกับสีหบัญชรแก้วที่ยก
ขึ้นห้อยไว้ ณ วิมานทอง.

บทว่า **ปทุม** ในคำว่า **โคปจุม** นี้ท่านประสงค์เอาดวงพระเนตรทั้งหมด. ดวงพระเนตรนั้นมีธาตุหนาทองลูกโคดำ ไสแจ้วคล้ายดวงตาของลูกโคแดง หมายความว่า มีดวงพระเนตรเหมือนลูกโคแดงที่เกิดชั่วครู่หนึ่ง. ก็ดวงตาของคนเหล่านี้ไม่เต็ม ประกอบด้วยนัยน์ตา เผลอออกไปบ้าง ลึกไปบ้าง เช่นเดียวกับนัยน์ตาของช้าง หนูและกาเป็นต้น. ส่วนของพระตถาคตเจ้ามีพระเนตรที่อ่อนดำนสนิท สุขุมตั้งอยู่ค้ำค้ำแก้วมณีที่เขาล้างขัดไว้ฉะนั้น.

บทว่า **อัญญา** ได้แก่พระอัญญาโลม (ขนขาว). บทว่า **ภมุกนุตร** หมายความว่า พระอัญญาโลมเกิดเหมือนนาสิกตรงกลางคิ้วทั้งสองนั้นเทียว แต่เกิดที่กลางพระนลาฏสูงขึ้นไป. บทว่า **โธทตา** ได้แก่บริสุทธฺิ มีสีดุจดาวประจํารุ่ง. บทว่า **มธุ** หมายความว่า เช่นกับปุยฝ้ายที่เขาจุ่มในเนยใส แล้วสลัดทิ้งร้อยครั้งตั้งไว้. บทว่า **ตุลสนุภา** หมายความว่า เสนอด้วยปุยดอกจิวและปุยลดา. นี้เป็นข้ออุปมาของความที่พระอัญญาโลมนั้นมีสีขาว. ก็พระอัญญาโลมนี้ เมื่อจับที่ปลายคิงมา จะมีประมาณเท่ากึ่งแขน. ปล่อยไปแล้ว จะขดกลมมีปลายสูงขึ้นอยู่ โดยเป็นทักษิณาวฏ. ย่อมรุ่งเรืองด้วยศิริอันขึ้นใจยิ่ง เหมือนกับฟองเงินที่เขาวางไว้ตรงกลางแผ่นทอง เหมือนสายน้ำนมที่ไหลออกจากหม้อทอง และเหมือนดาวประจํารุ่ง (ดาวพระศุกร์) ในท้องฟ้า อันรุ่งเรืองด้วยแสงอรุณฉะนั้น .

คำว่า **อุนฺหิสลีส** นี้ ท่านกล่าวอาศัยอำนาจประโยชน์ ๒ ประการ คือ มีพระนลาฏเต็ม ๑ มีพระเศียรเต็ม ๑. คือชั้นพระมิ่งสะตั้งขึ้น ตั้งแต่หนวกพระกรรมเบื้องขวาไปปิดพระนลาฏทั้งสิ้น เต็มไปจดหมวกพระกรรมเบื้องซ้ายอยู่ รุ่งเรืองดุจแผ่นกรอบพระพักตร์ ที่พระราชาทรงสวมไว้ ได้ยินว่า นักปราชญ์ทราบลักษณะนี้ของพระโพธิสัตว์ในปัจฉิมภพ จึงได้กระทำแผ่นพระอุนฺหิสถวยพระราช. อรรถข้อหนึ่งเท่านี้ก่อน. ส่วนคนเหล่านี้มีศีรษะไม่เต็ม. บางคนมีศีรษะคุดหัวถึง บางคนมีศีรษะคุดผลไม้ บางคนมีศีรษะคุด

กระดุก บางคนมีศีรษะคุดทนาน บางคนมีศีรษะงุ้ม ส่วนของพระตถาคตมี พระเศียรเช่นกับฟองน้ำเต็มดี คุจวนด้วยปลายเหล็กแหลมไว้. ชื่อว่ามีพระเศียร กลมดั่งประดับด้วยกรอบพระพักตร์ เพราะอรรถว่า ส่วนแห่งพระเศียรโปกด้วย แผ่นอุณหิสโดยนัยก่อนในพระสูตรนั้น. ชื่อว่ามีพระเศียรกลมดั่งประดับด้วย กรอบพระพักตร์ เพราะอรรถว่า มีพระเศียรเป็นปริมณฑล ในที่ทุกส่วนคุด กรอบพระพักตร์ ตามนัยที่สอง.

ก็มหาปุริสลักษณะเหล่านี้ ย่อมเป็นอันท่านแสดงส่วนทั้ง ๔ เหล่านี้ คือ กรรม ๑ ผลอันบุคคลพึงเห็นเสมอด้วยกรรม ๑ ลักษณะ ๑ อานิสงส์แห่ง ลักษณะ ๑ ในลักษณะแต่ละอย่าง ๆ ท่านยกมากล่าวแสดงไว้เป็นอันกล่าวไว้ ดีแล้ว. เพราะฉะนั้น บัณฑิตพึงแสดงกรรมเป็นต้นเหล่านี้ที่พระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสไว้ในลักษณะสูตรแล้วกล่าวเถิด. เมื่อไม่อาจวินิจฉัยด้วยสามารถแห่งพระสตรี ก็พึงถือเอาโดยนัยที่กล่าวไว้ในอรรถกถาแห่งพระสูตรนั้นเทียว ในอรรถกถา ที่มณิกายชื่อสุมังคลวิลาสินี เทอญ.

บทว่า อิมหิ โข โส โภ ภว โคตโม ความว่า อุตตรมาณพกล่าว คำเป็นต้นว่า **คจฺจนฺโต โข ปน** ดังนี้ เพื่อจะแสดงแก่นเนื้อความนี้แล้ว บอกถึงพระกิริยาและพระอาจารย์ว่า ข้าแต่ท่านอาจารย์ผู้เจริญ พระโคตม ผู้เจริญพระองค์นั้น ทรงประกอบด้วยพระมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ เหล่านี้ ทรงเที่ยวไป ประหนึ่งเสาค่ายทองอันวิจิตรด้วยแก้ว ที่บุคคลยกขึ้น ในเทพนคร ประคุดต้นปาริฉัตรมีดอกบานสะพรั่งสูงถึง ๑๐๐ โยชน์ ประคุด ต้นสาละมีดอกบานเต็มในระหว่างภูเขา คุจพื้นท้องฟ้าที่เรียงรายไปด้วยหมู่ดาว ประคุดทำโลกให้สว่างอยู่ด้วยสิริสมบัติของพระองค์นั้น .

บทว่า **ทกฺขิเณน** ความว่า ก็เมื่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ประทับยืน
ก็ดี ประทับนั่งก็ดี บรรทมก็ดี เมื่อจะทรงพระดำเนิน ทรงก้าวพระบาท
เบื้องขวาก่อน. ได้ยินว่า นี่เป็นพระปาฏิหาริย์โดย ๘ ส่วน. บทว่า **นาตีทุเร**
ปาถิ อุตฺตรติ ความว่า ทรงยกพระบาทเบื้องขวานั้น ทรงพระดำริว่า จะไม่
ทรงวางพระบาทให้ไกลนัก. คือทรงยกพระบาทขวาไกลนัก พระบาทซ้ายจะ
ถูกลากไป แม้พระบาทเบื้องขวา ก็ไปไกลไม่ได้ จะพึงวางอยู่ซิด ๆ กันทีเดียว
เมื่อเป็นอย่างนี้ ย่อมชื่อว่า เป็นการจำกัดก้าวไป. แต่เมื่ออย่างพระบาทเบื้อง
ขวาพอประมาณ แม้พระบาทเบื้องซ้าย ก็ย่อมยกขึ้นพอประมาณคู่กัน. เมื่อ
ยกพอประมาณ แม้ทรงวาง ก็วางได้พอประมาณเหมือนกัน. ด้วยการทรง
พระดำเนินอย่างนี้ หน้าที่ของพระบาทเบื้องขวาของพระตถาคตเจ้า ก็ย่อมเป็น
อันกำหนดแล้วด้วยพระบาทเบื้องซ้าย หน้าที่ของพระบาทเบื้องซ้ายก็เป็นอัน
กำหนดแล้วด้วยพระบาทเบื้องขวา บัณฑิตพึงทราบด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **นาตีสึนฺ** ความว่า ไม่ทรงพระดำเนินเร็วเกินไปเหมือนภิกษุ
เดินไปเพื่อรับภัตรในวิหาร เมื่อเวลาจวนแจแล้ว.^๑ บทว่า **นาตีสนิกิ** ความ
ว่า ไม่ทรงพระดำเนินช้านัก เหมือนอย่างภิกษุที่มาภายหลังย่อมไม่ได้โอกาส
ฉะนั้น. คำว่า **อทุเรณ อทุริ** คือ พระชันนุกระทบกับพระชันนุ เข้ากับ เข้า
กระทบกัน.

บทว่า **น สตุถิ** ความว่า ทรงยกพระอุรสูงขึ้นไปเหมือนเดินไปในน้ำ
ลึก. บทว่า **น โอนาเมติ** ความว่า ไม่ทรงทอดพระอุรูไปข้างหลัง เหมือน
การทอดเท้าไปข้างหลังของคนตัดกิ่งไม้. บทว่า **ไม่ทรงเอนไป** คือ ไม่ทรง
ทำให้ติดกัน เหมือนย่ำเท้ากับที่ซึ่งเปียกแล้ว. บทว่า **ไม่ทรงโคลงไป** คือ

๑. ฎีกา อุปกฤษฎาย เวลาย

ไม่ทรงโยกโย้ไปมาเหมือนชักหุ่นยนต์. บทว่า อรรถกาโยว^๑ ความว่า พระ-
กายด้านล่างเท่านั้นไม่โยกไป. พระกายส่วนบนไม่หวั่นไหว เหมือนรูป
ทองที่เขาวางไว้ในเรือ. ก็เมื่อบุคคลยื่นแลดูอยู่ในที่ไกลจะไม่รู้ว่าพระพุทธรเจ้า
ทั้งหลายประทับยืน หรือทรงพระดำเนิน. บทว่า กายพลน ความว่า ไม่
ทรงเหวี่ยงพระพาหา เสด็จพระดำเนินไปด้วยกำลังกายทั้งที่มีพระเสโทไหล
ออกจากพระสรีระ. บทว่า สพุทกาเยน วา ความว่า ไม่หันพระสอเหลียว
หลังดู ด้วยสามารถแห่งการเหลียวดูดูพระยาช้าง ดังที่กล่าวไว้ในราหูโลวาท
สูตร นั้นแล.

ในคำว่า น อุตฺถิ เป็นต้น คือไม่ทรงเหงนดูเบื้องบน ดูกำลังนับ
ควานักข์ตรอยู่ ไม่ทรงก้มดูเบื้องต่ำ ดูกำลังแสวงหากากณิก หรือมาสก^๒
ที่หาย ไม่ทรงส่ายไปข้างโน้นข้างนี้ เหมือนกำลังมองดูช้างและม้า เป็นต้น.
บทว่า ยุกมตฺตํ ความว่า เมื่อทรงพระดำเนินทอดพระจักขุประมาณเก้กั๊บ
ชื่อว่า ทอดพระเนตรประมาณชั่วแอก. แม้พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพระ
ดำเนินทอดพระเนตรมีประมาณเท่านี้ ดูสัตว์อาชาไนยที่ฝึกดีแล้ว ที่เขาเทียม
แอกไว้จะนั้น. บทว่า ตโต จสฺส อุตฺตริ ความว่า แต่ไม่ควรกล่าวว่ามีทรง
ดูเลยชั่วแอกไป. เพราะฝาก็ดี บานประตูกี้ดี กอไม้กี้ดี เถาวัลย์กี้ดี ย่อมไม่
อาจกั้นไว้ได้. พันแห่งจักรวาลมิใช่น้อย ย่อมมีเนินเป็นอันเดียวกันทีเดียวแก่
พระองค์ผู้เป็นอนาวรณญาณนั้นโดยแท้แล. บทว่า อนุตฺตรมฺริ พิงฺทราบตั้งแต่
เสาเชื่อนไป ชื่อว่า ละแวกบ้าน ในมหาสกุลทายีสสูตรในหนหลัง แต่ในที่นี้พิน
ทราบว่าตั้งแต่ธรณีประตูบ้านไป ชื่อว่า ละแวกบ้าน. บทว่า น กายิ เป็นต้น
ท่านกล่าวเพื่อแสดงว่า ย่อมทรงเข้าไปโดยอิริยาบถตามปกตินั่นเอง. ก็แม้เมื่อ
พระตถาคตเจ้าทรงเสด็จเข้าบ้านที่เตี้ยของพวกคนจน หลังคาย่อมสูงขึ้นบ้าง
แผ่นดินย่อมทรุดลงบ้าง. ส่วนพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงพระดำเนินไปโดยพระ

๑. น. อรรถกาโย วา   ๒. เงินเท่ากากณิกหนึ่ง หรือมาสกหนึ่ง.

ดำเนินตามปกติมันเอง. บทว่า **นาติทฺฐเร** ความว่า ก็ในที่ไกลเกินไป ก็ทรง
กลับถอยหลังก้าวหนึ่งหรือสองก้าวแล้วจึงค่อยประทับนั่งลง. ในที่ไกลเกินไป
ก็ทรงก้าวเสด็จไปข้างหน้าก้าวหนึ่ง สองก้าว แล้วค่อยประทับนั่งลง. เพราะ
ฉะนั้น เมื่อประทับยืนที่ข้างพระบาทใด เสด็จทรงถอยข้างหน้าหรือมาข้างหลัง
แล้ว จึงจะประทับนั่งได้ ก็จะทรงเปลี่ยนที่ข้างพระบาทนั้น.

บทว่า **ปาณินา** ความว่า ไม่ทรงเอาพระหัตถ์จับอาสนะมาประทับนั่ง
เหมือนคนป่วย เพราะโรคลม. บทว่า **ปกฺกจิปฺติ** ความว่า บุคคลใดกระทำ
การงานอะไร ๆ เหน็ดเหนื่อยจนล้มไปทั้งยืน แม้บุคคลใดนั่งพึงอวัยวะด้านหน้า
เอนกายไปจนถึงอวัยวะด้านหลัง หรือนั่งพึงอวัยวะด้านหลังเอนกายอย่างนั้น
จนถึงอวัยวะด้านหน้า ทั้งหมดนั้น ชื่อว่า พึงกายที่อาสนะ. ส่วนพระผู้มี-
พระภาคเจ้าไม่ทรงกระทำอย่างนั้น ประทับนั่งค่อย ๆ คุ้มป้องกันของที่ห้อยอยู่ตรง
กลางอาสนะ คุ้มวางปยุมนุ่ไว้ฉะนั้น. บทว่า **หตุถกุกฺกุจฺจํ** ความว่า กระทำ
การเช็ดหยดน้ำที่ขอบปากบาตร คือ กระทำการที่ไม่ได้ระวัง โบกแมลงวัน
และใช้มือและเขี้ยวเป็นต้น. บทว่า **ปาทกุกฺกุจฺจํ** คือ การไม่ระวังเท้า เช่น
เอาเท้าถูพื้นเป็นต้น.

บทว่า **น จมฺภติ** แปลว่า ไม่กลัว. บทว่า **น กมฺปติ** แปลว่า
ไม่จมลง. บทว่า **น เวตฺติ** คือ ไม่หวั่นไหว. บทว่า **น ปรีตสฺสติ** แปลว่า
ไม่สะดุ้ง ด้วยความสะดุ้งเพราะกลัวบ้าง ด้วยการสะดุ้งเพราะทะยานอยากบ้าง.
คือภิกษุบางรูปยอมสะดุ้ง ด้วยความสะดุ้งเพราะกลัวว่า เมื่อพวกคนมาเพื่อ
ประโยชน์ธรรมกถาเป็นต้น ไหว้แล้วยืนอยู่ เราจักอาจเพื่อจิตใจของคนเหล่านี้
นั้น กล่าวธรรมหรือหนอ เมื่อถูกถามปัญหาแล้วจักอาจวิสาขนาได้ หรือจัก
อาจกระทำอนุโมทนาได้หรือ. ภิกษุบางรูปก็คิดว่าข้าวยาคูที่ชอบใจจะมาถึงเรา
หรือหนอ หรือว่าของเคี้ยวชนิดของว่างที่ชอบใจจะมาถึงเรา และก็สะดุ้งด้วย

ความสะดุ้งเพราะค้นหา. เพราะความสะดุ้ง ๒ อย่างนั้นของพระโคตมผู้เจริญ นั้นไม่มี เพราะฉะนั้น พระโคตมผู้เจริญจึงไม่ทรงสะดุ้ง. บทว่า วิเวกวตุโต ความว่า เป็นผู้ที่มีใจเวียนมาในวิเวกคือ พระนิพพาน ปาฐะว่า วิเวกวตุโต ดังนี้ ก็มี. ความว่า เป็นผู้ประกอบด้วยวัตร คือความสงบ. การเรียนมุลกัมมัญฐานแล้วนั่งคู้บัลลังก์ ในที่พักในเวลากลางวันของภิกษุผู้กระทำกตกิจแล้ว ด้วยสามารถแห่งสมณะ และวิปัสสนา ชื่อว่า วิเวกวัตร. เพราะอิริยาบถของภิกษุผู้นั่งอย่างนี้ย่อมเข้าไปสงบระงับ.

ในบทว่า น ปตุติ อุณหุมาเมติ เป็นต้น มีวินิจฉัยว่า บางรูปย่อมชูบาตรขึ้นเหมือนรองน้ำจากขอบปากบาตร บางรูปลดบาตรลงเหมือนวางไว้ที่หลังเท้า. บางรูปย่อมรับทำให้เนื่องกัน. บางรูปแกว่งไปทางโน้นทางนี้. ความว่า ไม่กระทำอย่างนั้น รับด้วยมือทั้งสองน้อมไปนิดหน่อยรับน้ำ. บทว่า น สมุปริวตตุกิ ความว่า ไม่หมุนบาตร ล้างหลังบาตรก่อน. บทว่า นาคิตุเร ความว่า ไม่เทน้ำล้างบาตร ให้ตกไปไกลจากอาสนะที่นั่ง. บทว่า น อจฺจาสนฺเน ความว่า ไม่ทิ้งในที่ใกล้เท่านั้นเอง. บทว่า วิจฺจทฺทฺทฺยมาโน ความว่า กระเซ็นไป คือไม่เทโดยอาการที่ผู้รับจะเปียก.

บทว่า นาคิโถกิ ความว่า ไม่รับเหมือนคนบางคนเป็นผู้มีความปรารถนาลมก แสดงว่าเป็นผู้มีความปรารถนาน้อยรับเพียงพอกับข้าวกำมือเดียวเท่านั้น. บทว่า อติพฺหุ คือ รับมากเกินไปกว่าที่จะยังอดตกภาพให้เป็นไป. บทว่า พุยฺยชฺชนมตฺตาย ความว่า ส่วนที่ ๔ แห่งข้าวสุกชื่อว่าพอประมาณแก่กับข้าว. คือคนบางคน เมื่อภัตรถูกใจ ก็รับภัตรมาก เมื่อกับข้าวถูกใจ ก็รับกับข้าวมาก แต่พระศาสดาไม่ทรงรับอย่างนั้น. บทว่า น จ พุยฺยชฺชนน ความว่า ก็บริโภคนแต่ภัตรอย่างเดียว เว้นกับข้าวที่ไม่ชอบใจหรือบริโภคนแต่กับข้าวอย่างเดียว เว้นภัตร ชื่อว่า น้อมคำข้าวเกินกว่ากับข้าว.

พระศาสดาทรงรับภัตรมีสิ่งอื่นแถม ทั้งภัตรทั้งกับข้าวพอประมาณกัน . บพว่า **ทวตฺติกขตฺตํ** ความว่า โภชนะที่พระชีวหาใหญ่ ของพระตถาคตเจ้านำเข้าไป ย่อมเหมือนไส้ด้วยแป้งที่เขาทำให้ละเอียดพอพระทนต์บด ๒-๓ ครั้งเท่านั้น. ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวอย่างนั้น. บพว่า **มุข อวตฺติฏฺฐา** ความว่า ย่อมล่วง เข้าไปสู่ลำคอเหมือนหยาดน้ำที่ตกลงในใบบัว เพราะฉะนั้น จึงไม่เหลืออยู่. บพว่า **รลฺ ปฏฺฐิ เวเทติ** คือ ทรงทราบรสมีหวานขม และเผ็ดเป็นต้น. ก็สำหรับพระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ย่อมเหมือนกับไส้ทิพย์โอชะลงโดยที่สุดพร้อมกับน้ำเสวย. เพราะฉะนั้น ย่อมปรากฏรสในอาหารทั้งหมดเที่ยว แก่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย. แต่ความใคร่ในรสไม่มี. บพว่า **อฏฺฐจฺจสฺมฺนฺนาคตฺ** คือ ประกอบด้วยองค์ ๘ ประการที่กล่าวไว้ว่า ไม่เสวยเพื่อเล่นเป็นต้น. คำวินิจฉัยของบทนั้นมาแล้วในวิสุทฺธิมรรค ฉะนั้น คำนี้ท่านกล่าวไว้ในสัพพาวสุตฺร.^๑

ถามว่า **ข้อว่า** เมื่อทรงล้างพระหัตถ์แล้ว พระศาสดาทรงกระทำอย่างไร. ตอบว่า พระศาสดาทรงล้างส่วนที่พระหัตถ์จับบาตรก่อน. ทรงจับบาตรที่ทรงนั้นแล้ว ส่งฝ่าพระหัตถ์ที่เป็นลายตาข่ายกลับไปมา ๒ ครั้ง. อามิสทั้งหมดที่บาตรจะหลุดไปเหมือนน้ำในใบบัวที่ตกไปด้วยอาการเพียงเท่านั้น. บพว่า **น จ อนตฺถิโก** ความว่า เหมือนอย่างภิกษุบางรูปวางบาตรไว้ที่เชิงบาตรไม่เช็ดน้ำที่บาตร เพ่งดูแต่ธุลีที่ตกไปฉนั้นใด พระองค์ไม่ทรงกระทำอย่างนั้น. บพว่า **น จ อติเวลานุรกฺขิ** ความว่า เหมือนอย่างภิกษุบางรูป ตั้งการรักษาไว้เกินประมาณ หรือฉนั้นแล้วเช็ดน้ำที่บาตรแล้วสอดเข้าไปในระหว่างกลีบจีวร ถือบาตรแนบไปกับท้องนั่นเอง แต่พระศาสดาไม่ทรงกระทำเหมือนอย่างนั้น.

บทว่า **น จ อนุโมทนาสุส** ความว่า ก็ภิกษุใด พอฉันเสร็จแล้ว

เมื่อพวกเด็ก ๆ ร้องให้อยู่ เพื่อจะกินข้าว พอเมื่อพวกคนหิว กินแล้วยังไม่
มาเลย ก็เริ่มอนุโมทนา. ต่อแต่นั้น บางพวกก็ทำงานทิ้งสิ้นมา บางพวกยัง
ไม่ทันมา. ผู้นี้ยอมยั้งเวลาให้ล่วงไปเร็วนัก. แม้บางรูปเมื่อพวกคนมาไหว้แล้ว
นั่งลง เพื่อประโยชน์แก่อนุโมทนา ก็ยังไม่กระทำอนุโมทนา ตั้งถ้อยคำเฉพาะ
เป็นต้นว่า เป็นอย่างไร ดิสสะ ปุสสะเป็นอย่างไร สุมณเป็นอย่างไร พวกท่าน
ไม่เจ็บป่วยด้วยไข้หรือ ข้าวปลาดีไหม ดังนี้ ผู้นี้ชื่อว่า ทำเวลาแห่งการอนุ-
โมทนาให้เสียไป. แต่เมื่อกล่าวในเวลาทีพวกคนรู้เวลาอาราธนาแล้ว ชื่อว่า
ไม่ทำเวลาให้เสียเกินไป พระศาสดาทรงทำอย่างนั้น.

บทว่า **น ตี ภตุตติ** ความว่า ไม่กล่าวติเตียนเป็นต้นว่า นี้ข้าวอะไรกัน
สวยนัก และนัก. บทว่า **น อญญั ภตุตติ** ความว่า ก็เมื่อจะกระทำอนุโมทนา
ด้วยคิดว่า เราจักยังภักตร์ให้เกิดขึ้นเพื่อการบริโภคนั้นจะมีในวันพรุ่งนี้ หรือ
เพื่อวันต่อไป ชื่อว่ายอมหวังภักตร์อื่น. หรือภิกษุใดคิดว่าเราจะกระทำอนุโมทนา
ต่อเมื่อพวกมาตุคามหุงข้าวสุกแล้ว แต่นั่นเมื่ออนุโมทนาของเรา พวกเขาจะให้
ข้าวหน้อยหนึ่งจากข้าวที่ตนหุง แล้วจึงขยายอนุโมทนา แม้ภิกษุนี้ ก็ชื่อว่า ย่อม
หวัง. พระศาสดาไม่ทรงกระทำอย่างนั้น. บทว่า **น จ มุญจิตุกาโม** ความว่า
ก็บางรูปทิ้งบริษัทไว้ไปเสีย พวกภิกษุทั้งหลายจะต้องติดตามไปโดยเร็ว. แต่
พระศาสดาไม่ทรงดำเนินไปอย่างนั้น. ทรงดำเนินไปอยู่ท่ามกลางบริษัท บทว่า
อจฺจุกฺกภูจฺจิ ความว่า ก็รูปใดห่มจีวรยกขึ้นจนติดคาง รูปนั้น ชื่อว่า รุ่มร่าม.
รูปใดห่มจนคลุมข้อเท้าเทียว จีวรของรูปนั้น ชื่อว่า รุ่มร่าม. แม้รูปใดห่ม
ยกขึ้นจากข้างทั้งสองเปิดท้องไป จีวรของรูปนั้น ก็ชื่อว่า รุ่มร่าม. รูปใดกระทำ
เฉวียงบ่าข้างหนึ่งเปิดนมไป รูปนั้นก็ชื่อว่า รุ่มร่าม. พระศาสดาไม่ทรงกระทำ
อาการอย่างนั้นทุกอย่าง.

บทว่า **อลุสิน** ความว่า จีวรของภิกษุเหล่าอื่นชุ่มด้วยเหงื่อติดอยู่
ฉันใด ของพระศาสดาย่อมไม่เป็นเช่นนั้น. บทว่า **อปกฏฐ** ความว่า พัน
จากกายไม่อยู่เหมือนผ้าสาฎกสิ้น. บทว่า **วาโต** ได้แก่ แม้มมเวรัมภavad
ตั้งขึ้นก็ไม่อาจจะให้ไหวได้. บทว่า **ปาทมณฺฑนานุโยค** ความว่า ประกอบ
การทำพระบาทให้สวยงามมีการขัดสีพระกายด้วยอิฐเป็นต้น. บทว่า **ปกขา-**
ลิตฺตฺวา (ทรงล้างแล้ว) ความว่า ทรงล้างพระบาทด้วยพระบาทนั้นเทียว. ท่าน
กล่าว บทว่า **โส เนว อุตฺตพฺยาพาธาย** ไม่เพื่อเบียดเบียนพระองค์เอง
เป็นต้น เพราะมีปุพฺพนิวาสญาณและเจโตปริยญาณ. แต่เห็นความมีอิริยาบ
สงบ จึงกล่าวด้วยความคาดคะเนเอา. บทว่า **ธมฺม** คือ ประยัตติธรรม. บทว่า
น อุตฺตสาเทติ ความว่า ไม่กล่าวคำมีอาทิว่า แม้ท่านพระราชา ท่านมหา
กณฺฐพิเป็นต้น แล้วยกยอด้วยสามารถแห่งความรักอาศัยเรือน. บทว่า **น**
อปฺสาเทติ ความว่า ไม่กล่าวคำมีอาทิว่า ท่านอุบาสก ท่านรู้ทางไปวิหาร
แล้วหรือ ท่านมาเพราะกลัวหรือ. ภิกษุไม่ปล้นของอะไรเอาหรือ ท่านอย่ากลัว
หรือว่า ท่านช่างมีชีวิตตระหนี่เหนียวแน่นอะไรอย่างนี้ แล้วรุกรานด้วยความ
รักอาศัยเรือน.

บทว่า **วิสุตฺตฺวจ** ความว่า ไม่ข้อง คือไม่ขัด. บทว่า **วิญฺญฺเยโย**
คือ ฟังรู้ได้ชัด ปราภฺภู. คือพระสุรเสียงนั้นรู้ได้ชัดเจน เพราะสละสลวย.
บทว่า **มณฺหุ** คือไพเราะ. บทว่า **สวณีย** คือสะควกหู ก็เสียงนั้น ชื่อว่า
น่าฟัง เพราะมีความไพเราะนั่นเอง. บทว่า **พินฺทุ** คือกลมกล่อม. บทว่า
อวิสารี คือไม่พรว้า. ก็เสียงนั้นไม่พรว้าเพราะมีความกลมกล่อมนั่นเอง. บทว่า
คมฺภโร คือเกิดจากส่วนลึก. บทว่า **นิหฺนฺนที** คือมีความกังวล. ก็เสียงนั้น
ชื่อว่ามีกังวล เพราะเกิดจากส่วนลึก. บทว่า **ยถา ปริต** คือยอมยัง
บริษัทที่เนื่องเป็นอันเดียวกันแม้มีจักรวาลเป็นที่สุด ให้เข้าใจได้. บทว่า

พหิทฺฐา ความว่า ย่อมไม่ไปนอกจากบริษัท แม้มีประมาณเท่าองคูลี.
เพราะเหตุไร เพราะเสียงที่ไพเราะเห็นปานนั้น มิได้ศูนย์ไปโดยใช้เหตุ. เสียง
ของพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมกระจายไปโดยที่สุคนธ์แห่งบริษัทด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อวโลกยมานา** ความว่า. คนทั้งหลายวางอัญชลีไว้เหนือเศียร
แลดูพระผู้มีพระภาคเจ้า ยังหันกลับมาไหว้ในที่ที่จะละการเห็นแล้วจึงไป. บทว่า
อวิหฺนฺตฺตา ความว่า ก็ผู้ใดฟังพระคำรัสแล้ว ลุกขึ้นยังกล่าวถ้อยคำที่ได้เห็น
และได้ฟังเป็นต้น อย่างอื่นจึงไป นี่ชื่อว่าละไปโดยภาวะของตน. คนใดกล่าว
สรรเสริญคุณธรรมกถาที่ได้ฟังแล้วจึงไป ผู้นี้ชื่อว่า ไม่ละ. ชื่อว่าย่อมหลีกเลี่ยง
โดยไม่ละไปด้วยอาการอย่างนี้. บทว่า **ลจฺจนฺตฺติ** ความว่า เสด็จไปอยู่จุด
แห่งทองสูงถึง ๑๐๐ ศอก ด้วยสามารถแห่งยนต์คือสายฟ้า. บทว่า **อทุทฺตสาม**
จิตฺติ ความว่า เราได้เห็นพระองค์ประทับยืนอยู่ประจุกภูเขาทองที่เขาขกขึ้นตั้งไว้.
บทว่า **ตโต จ ภิยฺโย** ความว่า เมื่อไม่อาจจะกล่าวคุณให้พิสดารจึงย่อคุณ
ที่เหลือลง กระทำเหมือนแล่งธนูและเหมือนกลุ่มด้าย กล่าวอย่างนั้น. ในข้อ
นี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ พระคุณของพระโคตมผู้เจริญนั้น ยังมีได้กล่าวมีมาก
กว่าคุณที่ข้าพเจ้ากล่าวแล้ว เปรียบเหมือนมหาปฐพีและมหาสมุทรเป็นต้น
หาที่สุดมิได้ หาประมาณมิได้ กว้างขวางประจุกอากาศฉะนั้นแล.

บทว่า **อปฺปฏิสฺส วิทิตฺโต** ความว่า การมาโดยมิได้ทูลให้ทรงทราบ.
ก็ผู้จะเข้าหาบรรพชิต เข้าไปหาในเวลาทีบริกรรมจิวรเป็นต้น หรือในเวลาที
นุ่งผ้าผืนเดียวกำลังตัดศรัระ ก็จะต้องถอยกลับจากเหตุที่นั่นเทียว. แม้การ
ปฏิสันถารก็จักไม่เกิดขึ้น. แต่เมื่อโอกาสท่านกระทำก่อนแล้ว ภิกษุกวาดที่พัก
ในกลางวัน ห่มจิวรนั่งในที่อันสงัด. ผู้ที่มาเห็นอยู่ก็จะล้อมใส่แม้ด้วยการ
เห็นท่าน การปฏิสันถารก็จะเกิดขึ้น. ก็จะได้ทั้งปัญหาพยากรณ์ ทั้งธรรมกถา.
เพราะฉะนั้น บัณฑิตทั้งหลายจึงต้องรอโอกาส. และนั่นก็เป็นโอกาสอย่างใด

อย่างหนึ่งของคนเหล่านั้น. เพราะฉะนั้น เขาจึงมีความคิดอย่างนั้น. พรหมายู-
พรหมณ์ไม่กล่าวถึงความที่ตนเป็นผู้สูงเป็นต้น กล่าวอย่างนี้ว่า **ชิลฺโล** **วฺจฺจโต**
เพราะเหตุไร. ธรรมคาพระพุทฺธเจ้าทั้งหลายเป็นผู้ทรงมีพระกรุณาเมื่อทรงทราบ
ว่าเป็นผู้แก่แล้ว จักประทานโอกาสให้โดยเร็ว ฉะนั้นจึงกล่าวอย่างนั้น. บทว่า
โอรมตฺต **โอกาสฺมกาสิ** ความว่า บริษัทนั้นรับลูกขึ้นแยกออกเป็น ๒ ฝ่าย
ให้โอกาส. บทว่า **เย เม** เท่ากับ **เย มยา**. บทว่า **นาริสฺมานสฺวหฺยา**
ความว่า มีชื่อเสมอด้วยนารีเป็นเพศหญิง ชื่อว่านาริสฺมานสฺวหฺยา เพราะ
อรรถว่า ร้องเรียกตามเพศแห่งหญิงนั้น ฟังกล่าววามเพศแห่งหญิง ฉะนั้น
ท่านจึงกล่าวอย่างนี้ เพราะเป็นผู้ฉลาดในโวหาร. บทว่า **ปฺหุตฺตชิวฺโห** ได้แก่
มีพระชีวหาใหญ่. บทว่า **นินฺนามเย** แปลว่า ขอพระองค์โปรดนำพระ
ลักษณะนั้นออก. บทว่า **เกวลี** คือทรงสมบุรณ์ด้วยพระคุณทั้งสิ้น.

บทว่า **ปจฺจภาสิ** ความว่า เมื่อถูกถามเพียงครั้งเดียว ก็ทรงพยากรณ์
คือได้ตรัสตอบปัญหาถึง ๘ ข้อ. บทว่า **โย เวทึ** ความว่า ผู้ใดรู้ คือทราบ
ภพเป็นที่อยู่อาศัยในกาลก่อนของผู้ใด ปรากฏแล้ว. บทว่า **สคฺคาปายญจ**
ปสฺสตี ความว่า ท่านกล่าวถึงทิพยจักขุญาณ. บทว่า **ชาติกฺขยํ** **ปตฺโต**
ได้แก่ บรรลุพระอรหัตต์แล้ว. บทว่า **อภิญฺญาโวถิตโต** ได้แก่ รู้ยิ่งแล้ว
ซึ่งพระอรหัตต์นั้น เสร็จกิจแล้ว คือถึงที่สุดแล้ว. บทว่า **มุนี** ได้แก่ ประ-
กอบด้วยธรรมเครื่องความเป็นมุนีคือ อรหัตตญาณ.

บทว่า **วสุทฺธํ** ได้แก่ อันส่องใส. บทว่า **มุตฺตํ** **ราเคหิ** ความว่า พัน
จากราคกิเลสทั้งหลาย. บทว่า **ปหฺินชาติมฺรโณ** ได้แก่ ชื่อว่าผู้ละความเกิดได้
เพราะถึงความสิ้นชาติแล้ว ชื่อว่าผู้ละมรณะได้แล้ว เพราะละชาติได้นั่นเอง.
บทว่า **พฺุรหิมจฺริยสฺส** **เกวลี** ความว่า ผู้ประกอบด้วยคุณล้วนแห่งพรหม
จรรยทั้งสิ้น หมายความว่า ผู้ปกคิอยู่ประพฤติพรหมจรรยคือมรรค ๔ ทั้งสิ้น.

บทว่า **ปารุ** **สพฺพมฺมานํ** ความว่า ผู้ถึงฝั่งด้วยความรู้ยิ่งซึ่งโลกียธรรม และโลกุตระธรรมทั้งปวง อธิบายว่า รู้ยิ่งซึ่งสรรพธรรมอยู่. อีกนัยหนึ่ง บทว่า **ปารุ** ท่านกล่าวอรรถไว้ดังนี้ว่า ผู้ถึงฝั่งการกำหนดรู้ขั้น ๕ ผู้ถึงฝั่ง ด้วยการละกิเลสทั้งปวง ผู้ถึงฝั่งด้วยภาวนา ซึ่งมรรค ๔ ผู้ถึงฝั่งด้วยการกระทำ ให้แจ้งซึ่งนิโรธ ผู้ถึงฝั่งด้วยการถึงพร้อมซึ่งสมบัติทั้งปวง ด้วยคำเพียงเท่านั้น. ท่านกล่าวการถึงฝั่งด้วยอภิญา ด้วยคำว่า ธรรมทั้งปวง อีกแล. บทว่า **พฺทฺโธ** **ตาทิ** **ปฺจฺจฺจติ** ความว่า ผู้เช่นนั้น คือผู้ถึงฝั่งด้วยอาการ ๖ ท่าน เรียกว่า พระพุทธเจ้า เพราะเป็นผู้ตรัสรู้แล้ว ซึ่งสังขธรรมทั้ง ๔ โดยอาการ ทั้งปวง.

ก็ปัญหาย่อมเป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงวิสัญญแล้วด้วยพระ คำรัสเพียงเท่านี้หรือ. ถูกแล้ว เป็นอันวิสัญญเสร็จทุกข้อ. คือทรงวิสัญญ ปัญหาข้อที่หนึ่ง เพราะเป็นผู้มีบาปอันลอยเสียแล้ว ชื่อว่า พราหมณ์ ด้วย พระคำรัสว่า มุนินั้นรู้จักอันบริสุทธิ อันพ้นแล้วจากราคะทั้งหลายดังนี้. ด้วยพระคำรัสว่า ถึงฝั่ง ชื่อว่าถึงเวท เพราะจบเวทแล้ว นี้ย่อมเป็นอัน วิสัญญปัญหาข้อที่สอง. ด้วยบทเป็นต้นว่า **ปฺพฺพฺเพนิวาลํ** ชื่อว่า ผู้มีวิชาสาม เพราะมีวิชาสามเหล่านี้ ย่อมเป็นอันวิสัญญปัญหาข้อที่สาม. ด้วยพระ คำรัสนี้ว่า พ้นจากราคะทั้งหลายโดยประการทั้งปวง นี้ชื่อว่า ผู้มีความสวัสดี เพราะสลัดบาปธรรมออกได้ ย่อมเป็นอันวิสัญญปัญหาข้อที่สี่. อนึ่ง ด้วย พระคำรัสนี้ว่า บรรลุถึงความสิ้นชาติ นี้ชื่อว่า ย่อมเป็นอันวิสัญญปัญหา ข้อที่ห้า เพราะตรัสถึงพระอรหันต์นั้นเทียว. ย่อมเป็นอันวิสัญญปัญหาข้อที่ หก ด้วยพระคำรัสเหล่านี้คือว่า เป็นผู้เสร็จกิจแล้ว และว่า ชื่อว่าผู้มีคุณครบ ถ้วนแห่งพรหมจรรย์. ด้วยพระคำรัสนี้ว่า ผู้นั้นชื่อว่า มุนิ ผู้ยิ่งถึงที่สุดแล้ว

ยอมเป็นอันวิสัยนาปัญหาข้อที่เจ็ด ด้วยพระดำรัสที่ว่า ชื่อว่า ถึงฝั่งแห่งธรรม
ทั้งปวงบัณฑิตกล่าวว่า เป็นพุทธผู้คงที่ ย่อมเป็นอันวิสัยนาปัญหาข้อที่แปด.

บทว่า **ทานถ** เป็นต้น ท่านให้พิสดารแล้วในพระสูตรก่อนนั้น
เทียว. บทว่า **ได้บรรล** คือถึงเฉพาะแล้ว. บทว่า **ธมม** **สาธุธมม** ความ
ว่า อรหัตตมรรค ชื่อว่าธรรม ในพระสูตรนี้ มรรค ๓ และสามัญญผล ๓
ชั้นต่ำ ชื่อ อนุธรรม สมควรแก่ธรรม อธิบายว่า ได้มรรคและผลเหล่านั้น
ตามลำดับ. ชื่อว่า **ไม่เบียดเบียนเราได้ลำบากเพราะเหตุแห่งธรรมเลย**
ความว่า **ไม่ยังเราให้ลำบากเพราะเหตุแห่งธรรมเลย** อธิบายว่า **ไม่ให้เราต้อง**
กล่าวบ่อย ๆ. คำที่เหลือในบททั้งปวงตั้งทั้งนั้น. ก็ด้วยบทว่า ปรินิพฺพาย
ในบทนั้น พระองค์ทรงถือเอายอดแห่งเทศนาด้วยพระอรหัตต์ทีเดียวแล

จบอรรถกถาพรหมายูสูตรที่ ๑

๒. เสด็จสูตร

[๖๐๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเที่ยวจาริกไปในอังคุตราปชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๑,๒๕๐ รูป เสด็จถึงนิคมของชนชาวอังคุตราปะ อันชื่อว่าอาปนณะ ชฎิลชื่อเกณียะได้สดับข่าวว่า พระสมณโคตมสากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศายกสกุล เสด็จจาริกไปในอังคุตราปชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ประมาณ ๑,๒๕๐ รูป เสด็จถึงอาปนนิคมแล้ว ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคตมพระองค์นั้น ขจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิ บริบูรณ์ สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดีแล.

[๖๐๕] ครั้งนั้นแล เกณียชฎิลได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เกณียชฎิลเห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา ลำดับนั้นแล เกณียชฎิลอันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงชี้แจงให้เห็นแจ้ง ให้สมาทาน ให้อาจหาญ ให้ร่าเริง ด้วยธรรมิกถา แล้วได้กราบทูลพระผู้มี

พระภาคเจ้าว่า ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โปรดทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ พระเจ้าข้า เมื่อเกษียชฎิลกราบทูลอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนเกษียชฎิล ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และท่านก็เลื่อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๒ เกษียชฎิลก็กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และข้าพระองค์เลื่อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย ก็จริง ถึงกระนั้น ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โปรดทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ พระเจ้าข้า แม้ครั้งที่ ๒ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนเกษียชฎิล ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และท่านก็เลื่อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย แม้ครั้งที่ ๓ เกษียชฎิลก็ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป และข้าพระองค์เลื่อมใสในพราหมณ์ทั้งหลาย ก็จริง ถึงกระนั้น ขอพระโคตมผู้เจริญพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ โปรดทรงรับภัตตาหารของข้าพระองค์ในวันพรุ่งนี้ แหละ พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรับโดยคุณนิภาพ ครั้งนั้นแล เกษียชฎิลทราบว่ามีพระภาคเจ้าทรงรับอาราธนาแล้ว จึงลุกจากที่นั่ง เข้าไปยังอาศรมของตนแล้วเรียกมิตร อำมาตย์ และญาติสาโลหิตมาบอกว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอมิตรอำมาตย์และญาติสาโลหิตทั้งหลายจงฟัง ข้าพเจ้า ข้าพเจ้านิมนต์พระสมณโคตมพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์มาฉันภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ ขอท่านทั้งหลายพึงกระทำความชวนชวยด้วยกำลังกายเพื่อข้าพเจ้า ด้วยเถิด มิตร อำมาตย์ และญาติสาโลหิตทั้งหลาย รับคำเกษียชฎิลแล้ว บางพวกขุดเตา บางพวกฝ่าฝืน บางพวกล้างภาชนะ บางพวกตั้งหม้อน้ำ บางพวก ปลูกาดอาสนะ ส่วนเกษียชฎิลจัดแจงโรงปะรำด้วยตนเอง.

[๖๐๖] ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อว่าเสละ. อาศัยอยู่ในอาปณนิคม เป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิฆนฺฑุและคัมภีร์เกฏฺฐกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญใน คัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐิสถลักษณะ สอนมนต์ให้มาณพ ๓๐๐ คน ก็สมัยนั้น เณรชฎิลเลื่อมใสในเสลพราหมณ์ ครั้งนั้น เสลพราหมณ์แวดล้อม ด้วยมาณพ ๓๐๐ คน เดินเที่ยวไปมาเป็นการพักผ่อน ได้เข้าไปทางอาศรมของ เณรชฎิล ได้เห็นชนทั้งหลายกำลังช่วยเณรชฎิลทำงานอยู่ บางพวกขุดเตา บางพวกผ่าฟืน บางพวกล้างภาชนะ บางพวกตั้งหม้อน้ำ บางพวกปลุกอาสนะ ส่วนเณรชฎิลกำลังจัดแจงโรงปะรำด้วยตนเอง ครั้นแล้วจึงได้ถามเณรชฎิลว่า ท่านเณรชฎิล จักมีอวาทมงคลหรือวิวาหมงคล หรือจักบวชมหาชัยญ์ หรือท่าน ทูลอัญเชิญพระเจ้าพิมพิสารจอมทัพ พระเจ้าแผ่นดินมคธ พร้อมด้วยพลนิกาย มาเสวยพระกระยาหารในวันพรุ่งนี้ เณรชฎิลตอบว่า ข้าแต่ท่านเสละ ข้าพเจ้า มิได้มีอวาทมงคลหรือวิวาหมงคล และมีได้ทูลอัญเชิญเสด็จพระเจ้าพิมพิสาร จอมทัพ พระเจ้าแผ่นดินมคธ พร้อมด้วยพลนิกาย มาเสวยพระกระยาหาร ในวันพรุ่งนี้ แต่ข้าพเจ้าจักบวชมหาชัยญ์ คือ มีพระสมณโคดมศาकยบุตร เสด็จออกทรงผนวชจากศากยสกุลเสด็จจาริกมาในองคฺตราปชนบท พร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ มีภิกษุประมาณ ๑,๒๕๐ รูป เสด็จถึงอาปณนิคม ก็กิตติศัพท์ อันงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น จจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็น ผู้จำแนกธรรม ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ข้าพเจ้าทูลนิมนต์แล้วเพื่อเสวย ภัตตาหารในวันพรุ่งนี้ พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์.

เส. ท่านเกษียะ ท่านกล่าวว่า พุทโธ ดังนี้หรือ

เก. ท่านเสละ ข้าพเจ้ากล่าวว่า พุทโธ.

เส. ท่านเกษียะ ท่านกล่าวว่า พุทโธ ดังนี้หรือ.

เก. ท่านเสละ ข้าพเจ้ากล่าวว่า พุทโธ.

ครั้งนั้นแล เสลพราหมณ์ได้มีความคิดว่า แม้แต่เสียงว่า พุทโธ นี้แล ก็ยากที่สัตว์จะฟังได้ในโลก ก็มหาปริสตัถษณะ ๓๒ ประการ อันมาแล้ว ในมนต์ของเราทั้งหลาย ที่พระมหามารูปประกอบแล้ว ย่อมมีคติเป็น ๒ เท่านั้น ไม่เป็นอย่างอื่น คือ ถ้าอยู่ครองเรือน จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้ทรงธรรม เป็นพระราชโอรสโดยธรรม เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทร ๔ เป็นขอบเขต ทรงชนะวิเศษ มีพระราชอาณาจักรมั่นคง สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๗ ประการ คือ จักรแก้ว ๑ ช้างแก้ว ๑ ม้าแก้ว ๑ แก้วมณี ๑ นางแก้ว ๑ กฤหบดี แก้ว ปริณายกแก้ว ๑ พระองค์มีพระราชโอรสมากกว่าพัน ล้วนกล้าหาญ มีรูปทรงสมเป็นวีรกษัตริย์ สามารถย้ายเสนาของข้าศึกได้ พระองค์ทรงชนะ โดยธรรม โดยไม่ต้องใช้อาชญา ไม่ต้องใช้ศาสตรา ทรงครอบครองแผ่นดิน นี้มีสมุทรสาครเป็นขอบเขต ๑ ถ้าเสด็จออกผนวชเป็นบรรพชิต จะได้เป็น พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า มีหลังคาคือกิเลสอันเปิดแล้วในโลก ๑ ท่าน เกษียะ ก็ท่านพระโคตมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เดียวนี้ประทับ อยู่ที่ไหน.

[๖๐๗] เมื่อเสลพราหมณ์กล่าวถามอย่างนี้แล้ว เกษียชฎิลยกแขนขวา ขึ้นชี้บอกเสลพราหมณ์ว่า ข้าแต่ท่านเสละ ท่านพระโคตมพระองค์นั้น เดียวนี้ ประทับอยู่ทางราวป่าอันเขียวชอุ่ม ลำดับนั้นแล เสลพราหมณ์พร้อมด้วยมาณพ ๓๐๐ คน ได้เดินเข้าไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ แล้วได้บอกมาณพ เหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลายจงเงยเสียง จงเว้นระยะให้ไกลกันย่างเท้าหนึ่งเดินมา

ท่านทั้งหลายจงเป็นเหมือนราชสีห์ตัวเดียวเที่ยวไปทุกเมื่อ และเมื่อกำลังเจรจากับท่านพระสมณโคดม ท่านทั้งหลายจงอย่าพูดสอดขึ้นในระหว่าง ๆ ของรอกอยให้บังถ้อยคำของเรา ลำดับนั้น เสดลพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้สนทนาปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการสนทนาปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้พิจารณาคุณภาพปริสติกษณะ ๓๒ ประการในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้เห็นมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการในพระกายของพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยมาก เว้นอยู่ ๒ ประการ คือ พระคุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ พระชีวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลงสงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในเพราะมหาปริสติกษณะ ๒ ประการ.

[๖๐๘] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า เสดลพราหมณ์นี้เห็นมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการของเราโดยมากเว้นอยู่ ๒ ประการ คือ คุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก ๑ ชิวหาใหญ่ ๑ จึงยังเคลือบแคลง สงสัย ไม่น้อมใจเชื่อ ไม่เลื่อมใสในเพราะมหาปริสติกษณะ ๒ ประการ ลำดับนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงบันดาลอิทธาภิสังขาร ให้เสดลพราหมณ์ได้เห็นพระคุษฐานอันเร้นอยู่ในฝัก และทรงแลบพระชีวหาสอดเข้าช่องพระกรรณทั้งสองกลับไปมาสอดเข้าช่องพระนาสิกทั้งสองกลับไปมา ทรงแผ่เปิดทว้มนทลพระนลาฏ.

[๖๐๙] ครั้งนั้นแล เสดลพราหมณ์ได้มีความดำริว่า พระสมณโคดม ทรงประกอบด้วยมหาปริสติกษณะ ๓๒ ประการ บริบูรณ์ไม่บกพร่อง แต่เรายังไม่ทราบชัดซึ่งพระองค์ว่าเป็นพระพุทธรเจ้าหรือไม่ และเราได้สดับเรื่องนี้มาแต่สำนักพราหมณ์ทั้งหลายซึ่งเป็นผู้แก่เฒ่า เป็นผู้ใหญ่ เป็นอาจารย์และปาจารย์ กล่าวกันว่า ท่านที่เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมแสดงพระองค์ให้ปรากฏในเมื่อผู้ใดผู้หนึ่งกล่าวพระคุณของพระองค์ พิจารณานั้น เราพึง

ชมเชยพระสมณ โคตมเฉพาพระพักตร์ด้วยคาถาอันสมควรเถิด ลำดับนั้นแล
เสลพราหมณ์ได้ชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้าเฉพาพระพักตร์ด้วยคาถาอันสมควร
ว่า

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงมีพระกาย
บริบูรณ์ มีพระรัศมีรุ่งเรืองงาม มีพระ-
ชาติดี ผู้ได้เห็นแม้ยากก็ไม่รู้ว่ามี
พระฉวีวรรณดังทองคำ มีพระทาสูขาว
สะอาด มีพระวิริยภาพ มหาปรีดาสลักณะ
อันเป็นเครื่องแตกต่างจากสามัญชน มีอยู่
ในพระกายของพระองค์ผู้เป็นนรสุชาติ
ครบถ้วน พระองค์มีพระเนตรส่องใส มี
พระพักตร์งาม มีพระกายตรงดั่งกายพรหม
มีสง่าในท่ามกลางหมู่สมณะ เหมือนพระ
อาทิตย์ไพบโรจน์ ฉะนั้น พระองค์เป็นภิกษุ
งามน่าชม มีพระตจะดังไม้ทาดด้วยทองคำ
พระองค์มีพระคุณสมบัติอันสูงสุดอย่างนี้
จะต้องการอะไรด้วยความเป็นสมณะ
พระองค์ควรจะเป็นพระเจ้าจักรพรรดิผู้
ประเสริฐ เป็นใหญ่ในแผ่นดินมีมหาสมุทร
๔ เป็นขอบเขต ทรงชนะพิเศษเป็นใหญ่
ในชมพูทวีป กษัตริย์ทั้งหลายผู้เป็นพระ-
ราชามหาศาลจงเป็นผู้ติดตามพระองค์
ข้าแต่พระโคตม ขอเชิญพระองค์ทรง

ครองราชสมบัติเป็นราชาธิราชจอมมนุษย์
เกิด.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

เสลพราหมณ์ เราเป็นพระราชา
เป็นพระราชาโดยธรรม ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า
เราประกาศธรรมจักร อันเป็นจักรที่ใคร ๆ
ประกาศไม่ได้

ข้าแต่พระโคตม พระองค์ทรง
ปฏิญาณว่าเป็นสัมพุทธะ และตรัสว่า
เป็นธรรมราชา ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า ทรง
ประกาศธรรมจักร ดังนี้ ใครหนอเป็น
เสนาบดีของพระองค์ท่าน เป็นสาวกผู้
อำนวยการของพระศาสดา ใครหนอ
ประกาศธรรมจักรตามที่ พระองค์ ทรง
ประกาศแล้วมิได้.

ธรรมจักรอันไม่มีจักรอันยิ่งกว่าเป็น
จักรที่เราประกาศแล้ว สารบุตรผู้เกิดตาม
ตลาคต ย่อมประกาศตามได้ พราหมณ์
สิ่งที่คุณรู้อย่าง เรารู้ยิ่งแล้ว สิ่งที่คุณเจริญ
เราเจริญแล้ว สิ่งที่คุณละเราได้แล้ว
เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นพระพุทธเจ้า
พราหมณ์ ท่านจงกำจัดความสงสัยในเรา

จงน้อมใจเชื่อเถิด การได้เห็นพระสัม-
พุทธเจ้าทั้งหลายเนื่อง ๆ เป็นการไต่ยาก
ความปรากฏแห่งพระสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย
เนื่อง ๆ เป็นการหาไต่ยากในโลกแล
พราหมณ์ เราเป็นพระสัมพุทธเจ้าเป็นผู้
เชื่อดลฺกฺตร ไม่มีผู้อื่นยิ่งกว่า เป็นผู้
ประเสริฐ ไม่มีใครเปรียบ ย่ำยีเสียซึ่งมาร
และเสนาแห่งมาร ทำข้าศึกทั้งปวงให้อยู่
ในอำนาจ ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ บันเทิงใจ
อยู่.

ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ขอท่านทั้ง-
หลายจงใคร่ครวญธรรมนี้ ตามที่พระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้มีพระจักขุตรัสอยู่ พระผู้มี
พระภาคเจ้าเป็นผู้เชื่อดลฺกฺตร เป็นพระ
มหาวิระ ดังราชสีห์บันลืออยู่ในป่า ฉะนั้น
ใครเล่าแม้เกิดในสกุลต่ำ ได้เห็นพระผู้มี
พระภาคเจ้าผู้ประเสริฐ ไม่มีใครเปรียบ
ทรงย่ำยีเสียซึ่งมารและเสนามาร จะไม่พึง
เลื่อมใส ผู้ใดปรารถนา เจริญผู้้นั้นตามเรา
ส่วนผู้ใดไม่ปรารถนา เจริญผู้้นั้นอยู่เถิด
เราจักบวชในสำนักพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มี
พระปัญญาอันประเสริฐนี้.

มาณพเหล่านั้นกล่าวว่า

ข้าแต่ท่านพราหมณ์ ถ้าท่านผู้เจริญ
ชอบใจคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธ-
เจ้าอย่างนี้ แม้ข้าพเจ้าทั้งหลายจักบวช
ในสำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระ-
ปัญญาอันประเสริฐ ดังนี้แล้วพราหมณ์
๓๐๐ คนเท่านั้น พวกกันประนมอัญชลี
ทูลขอบรรพชาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาค-
เจ้า ข้าพระองค์ทั้งหลายจักประพฤติพรหม
จรรย์ในสำนักของพระองค์.

พรหมจรรย์อันเรากล่าวดีแล้ว อันผู้
ปฏิบัติจะพึงเห็นเอง ไม่ประกอบด้วยกาล
เป็นเหตุทำให้บรรพชาของผู้ไม่ประมาท
ศึกษาอยู่ ไม่เป็นโมฆะ.

เสลพราหมณ์พร้อมทั้งบริษัท ได้บรรพชา ได้อุปสมบทในสำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้า.

[๖๑๐] ครั้งนั้นแล เกณียชฎิลตั้งให้จัดแจงขาทนียโภชนียาหารอย่าง
ประณีตในอาศรมของตนตลอดคราตรีนั้นแล้ว ไซ้ให้คนไปกราบทูลกัฏกาลแด่
พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ได้เวลาแล้ว กัฏทาหารสำเร็จแล้ว
พระเจ้าข้า ครั้งนั้น เป็นเวลาเช้า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงนุ่งอันตราวาสกแล้ว
ทรงถือบาตรและจีวร เสด็จเข้าไปยังอาศรมของเกณียชฎิล แล้วประทับนั่งบน
อาสนะที่เขาจัดไว้ถวาย พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ลำดับนั้น เกณียชฎิลได้อังคาส
ภิกษุสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขให้อิ่มหนำเพียงพอ ด้วยขาทนียโภชนียาหาร

อันประณีต ด้วยมือของคน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จแล้ว ละพระ-
หัตถ์จากบาตรแล้ว เณรชฎิลถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วน
ข้างหนึ่ง.

[๖๑๑] ครั้นเณรชฎิลนั่งเรียบร้อยแล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง
อนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ว่า

ยัญทั้งหลายมีการบูชาไฟเป็นประมุข

คัมภีร์สาวิตติศาสตร์ เป็นประมุขแห่ง

คัมภีร์ฉันท พระราชาเป็นประมุขแห่ง

มนุษย์ทั้งหลาย สาครเป็นประมุขของ

แม่น้ำทั้งหลาย ดวงจันทร์เป็นประมุขของ

ดวงดาวทั้งหลาย ดวงอาทิตย์เป็นประมุข

ของความร้อน พระสงฆ์เป็นประมุขของ

ผู้หวังบุญบูชาอยู่.

ครั้นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงอนุโมทนาด้วยพระคาถาเหล่านี้ แล้ว
เสด็จลุกจากอาสนะหลีกไป ครั้งนั้น แล ท่านพระเสลละพร้อมด้วยบริษัท หลีก
ออกจากหมู่เป็นผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่ ไม่นานนัก ก็ได้
กระทำที่สุดแห่งพรหมจรรย์อันยอดเยี่ยมที่กุลบุตรทั้งหลายออกบวชเป็นบรรพชิต
โดยชอบต้องการนั้น ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในปัจจุบัน เข้าถึงอยู่ รู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว สิ่งอื่นเพื่อความ
เป็นอย่างนี้มิได้มี ก็ท่านพระเสลละพร้อมทั้งบริษัท ได้เป็นพระอรหันต์องค์หนึ่ง
ในจำนวนพระอรหันต์ทั้งหลาย.

[๖๑๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระเสละพร้อมทั้งบริษัท ได้เข้าไปเฝ้า
พระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ห่มผ้าเจวียงบ่าข้างหนึ่งประนมอัญชลีไปทาง
พระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วกราบทูลด้วยคาถาว่า

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระ-
จักขุ นับแต่วันที่ข้าพระองค์ทั้งหลาย ได้
ถึงพระองค์เป็นสรณะเป็นวันที่ ๘ เข้านี้
แล้ว ข้าพระองค์ทั้งหลายเป็นผู้อันพระ
องค์ทรงฝึกแล้ว ในคำสั่งสอนของพระ
องค์โดย ๘ ราตรี พระองค์เป็นพระพุทฺธ
เจ้า เป็นพระศาสดา เป็นมุนีผู้ครอบงำ
มาร ทรงเป็นผู้ฉลาดในอนุสัย ทรงข้าม
ได้เองแล้ว ทรงยังหมู่มสัตว์นี้ให้ห้ามได้ด้วย
พระองค์ทรงก้าวล่วงอุปธิทั้งหลายแล้ว
ทรงทำลายอาสวะทั้งหลายแล้ว ไม่ทรงยึด
มั่นเลย ทรงละภัยและความขลาดกลัวได้
แล้ว ดูกังขาสิริ กิษุ ๓๐๐ รูปนี้ ยืน
ประนมอัญชลีอยู่ ข้าแต่พระองค์ผู้มีความ
เพียร ขอได้ทรงโปรดเหยียดพระยุคลบาท
ออกเถิด ขอเชิญนาคทั้งหลายถวายบังคม
พระศาสดาเถิด.

จบ เสดสูตรที่ ๒.

อรรถกถาเสลสูตร

เสลสูตรมีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในเสลสูตรนั้น คำว่าในอังคุตตรปจนบท เป็นต้น ท่านกล่าวให้
พิสดารแล้วในโปตลยสูตรเที่ยว. บทว่า อหุตเตรเสหิ ได้แก่ ๑๓ ทั้งกึ่ง
ท่านกล่าวอธิบายว่า กับด้วยภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป. ก็ภิกษุทั้งหลายที่ประชุมกัน
ในสาวกสันนิบาตเหล่านั้น ล้วนเป็นพระจีณาสพ บรรพชาด้วยเอหิภิกขุบรรพชา
ทั้งนั้น. คำว่า เกณियो เป็นชื่อของชฎิลนั้น. คำว่า ชฎิโล ได้แก่ ดาบส.
ได้ยินมาว่า ดาบสนั้นเป็นพราหมณ์มหาศาล แต่ถือบวชเป็นดาบส เพื่อต้อง
การรักษาทรัพย์ ถวายบรรณาการแก่พระราชา ถือเอาภูมิภาค แห่งหนึ่ง
สร้างอาศรมอยู่ในภูมิภาคนั้น ประกอบการค้าขายด้วยเกวียน ๕๐๐ เล่ม เป็น.
ที่อาศัยของตระกูลถึง ๑,๐๐๐ ตระกูล. อนึ่ง พระโหราจารย์ก็กล่าวว่า ที่
อาศรมของดาบสนั้น มีต้นตาลต้นหนึ่ง ผลตาลสำเร็จด้วยทองหล่นมาวันละ
ผลหนึ่ง. ดาบสนั้น กลางวันทรงผ้ากาสาเยและสวมชฎา กลางคืนเสวยกาม
สมบัติ. คำว่า ชมุขมียา กถาย ได้แก่ ด้วยธรรมิกถาที่ประกอบด้วยอานิสงส์
แห่งน้ำปานะ. ก็เกณิยะนี้ ละอายที่มีมือเปล่าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า คิดว่า
น้ำสำหรับดื่ม ย่อมควรแม้แก่ผู้เว้นวิกาลโภชนา จึงให้หาบน้ำปานะผลพุทราที่
ปรุงเป็นอย่างดีมาถึง ๕๐๐ หาบ. ก็เรื่องที่ชฎิลนั้นไปแล้วอย่างนี้. พระสังคีติกา-
จารย์ยกขึ้นสู่พระบาลีในภสัชชกขันธกะ^(๑) ว่า ครั้งนั้นแล เกณิยชฎิลได้มีความ
คิดตั้งนี้ว่า เราควรนำไปเพื่อพระสมณโคดมหรือไม่หนอ ดังนี้.

คำว่า ทูตिय ปิ โข ภควา ถามว่า ทรงปฏิเสธบ่อยๆ เพราะเหตุไร.
ตอบว่า เพราะพะวักเคียรถียมีความเลื่อมใสในการปฏิเสธ. ข้อนั้นมีใช่เหตุ ความ

โกหกเห็นปานนี้ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลายเพราะปัจจัยเป็นเหตุ. แต่คาบส
นี้เห็นภิกษุ ๑,๒๕๐ รูป จัดแจงภิกษาเพื่อภิกษุมีประมาณเท่านี้ทีเดียว. วันรุ่งขึ้น
เสลพราหมณ์จักออกบวชกับบุรุษ ๓๐๐. ก็เราจะส่งภิกษุนวกะไปทางอื่น แล้ว
ไปกับภิกษุเหล่านี้เท่านั้น หรือว่าส่งภิกษุเหล่านี้ไปทางอื่น แล้วไปกับภิกษุนวกะ
ทั้งหลายไม่ควร. แม้หากว่าเราจะพาภิกษุไปทั้งหมด ภิกษาหารก็จะไม่พอ.
แต่นั้นเมื่อภิกษุทั้งหลาย เทียวไปเพื่อบิณฑบาต คนทั้งหลายจักคิดเดียนานานัก
เกษิยะ นิมนต์พระสมณโคดม แต่ไม่อาจเพื่อจะถวายอาหารพอยังอัตตภาพ
ให้เป็นไปได้. เกษิยะเองจักมีความเดือนร้อน. แต่เมื่อทรงกระทำการปฏิเสธเสีย
แล้ว เกษิยะก็จะคิดว่า พระสมณโคดมจะถือเอาชื่อของพราหมณ์ทั้งหลายบ่อย ๆ
ว่าก็ตัวท่านเลื่อมใสยิ่งในพวกพราหมณ์แล้ว จักต้องการเชื่อเชิญแม้พวกพราหมณ์
ด้วย แต่นั้นพราหมณ์ก็จักเชื่อเชิญต่างหาก. ภิกษุเหล่านั้น อันพราหมณ์นั้น
นิมนต์แล้ว ก็จักฉัน ด้วยอาการอย่างนี้จักเป็นอันรักษาศรัทธาของพราหมณ์
นั้นไว้ ฉะนั้น จึงทรงปฏิเสธบ่อย ๆ. ด้วยคำว่า **ภิกษุจาปี โภ** นี้ย่อมแสดง
ถึงข้อนี้ว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ อะไรเกิดขึ้น ถ้าหากว่า ข้าพระองค์เลื่อมใส
ยิ่งแล้วในพราหมณ์ทั้งหลาย พระโคดมผู้เจริญ ของทรงรับนิมนต์ ข้าพระองค์
อาจถวายทั้งแก่พราหมณ์ ทั้งแก่พระองค์.

บทว่า **กายเวยฺยยาวตฺตํ** ได้แก่ การชวนชวายด้วยกาย. บทว่า
โรงกลม ได้แก่ มณฑปที่ค้ำด้วยผ้า. การรับหญิงสาวมา ชื่อว่าอวาหะ.
การส่งหญิงสาวไป ชื่อว่าวิวาหะ. คำว่า **โส เม นิมนฺติโต** ความว่า พระ-
สมณโคดมนี้เรานิมนต์แล้ว. ครั้งนั้น พราหมณ์พอได้ฟังเสียงว่า พุทธะ เป็น
ผู้จตุรคแล้วด้วยน้ำอมฤต เพราะเป็นผู้มีอุปนิสัยแก่กล้าแล้ว. เมื่อจะกระทำ
ให้แจ้งซึ่งความเลื่อมใส จึงกล่าวว่า ท่านเกษิยะ ท่านกล่าวว่า **พุทธโธ** หรือ.
เกษิยะ เมื่อจะบอกตามความจริง จึงกล่าวว่า ข้าแต่ท่านเสลวะ ข้าพเจ้ากล่าวว่า

พุทฺโธ. แต่ฉันเสลดพราหมณ์ จึงถามกณียพราหมณ์นั้นอีก เพื่อให้แน่ใจ
แม้กณียะนี้ ก็กล่าวอย่างนั้นนั่นเทียว.

ครั้งนั้น เมื่อพราหมณ์เห็นว่า เสี่ยงว่า พุทฺโธ อันบุคคลพึงได้โดยยาก
แม้ด้วยพันแห่งกับปี จึงได้มีความคิดอย่างนั้น คือได้มีความคิดอย่างนี้ว่า
แม้เสี่ยงนั้นแลเป็นต้น. บทว่า นิลวนราชิ ได้แก่ แถวดั้นไม่มีสีเขียว คำว่า
ปเท ปทํ คือ เท้าที่ย่างไปตามธรรมดา ก็เมื่อย่างเท้าชิดเกินไปหรือห่าง
เกินไป เสี่ยงจะดั่งขึ้น เมื่อจะห้ามมิให้มีเสี่ยงดั่งนั้น จึงกล่าวอย่างนั้น. คำว่า
สีหิว เอกจโร ความว่า สีหะมีปกติอยู่เป็นหมู่ ย่อมถึงความประมาทด้วย
ลูกสีหะเล็กเป็นต้น. ผู้เดียวเที่ยวไป ก็เป็นผู้ไม่ประมาท. เมื่อจะแสดงการ
อยู่ด้วยความไม่ประมาท จึงทำการเปรียบเทียบด้วยสีหะที่เที่ยวไปแต่ตัวเดียว
ด้วยประการฉะนี้. เมื่อจะให้ศึกษาอาจารย์จึงกล่าวว่า มา เม โภณโต.

ในคำนี้มีอธิบายดังต่อไปนี้ ถ้าท่านไม่ได้วาระที่จะพูด สอดคำเข้าไปใน
ระหว่างคำของเรา ความครหาที่จักเกิดขึ้นแก่เราว่า ไม่อาจให้อันเดวาสึกศึกษา
ได้ดังนี้ เพราะฉะนั้น เห็นโอกาสแล้วจึงค่อยพูดเถิด. คำว่า โน จ โข นํ
ขานามิ ความว่า แม้พระโพธิสัตว์พระนามว่า วิปัสสี มีบรรพชิตเถระถึง
๘๔,๐๐๐ เป็นบริวาร ทรงพระพุทฺธิตอนเป็นพระโพธิสัตว์ถึง ๗ เดือน ได้เป็น
เหมือนพุทฺธรูปบาทกาล. แม้พระโพธิสัตว์ของพวกเราทรงประพุทฺธิตอนเป็น
พระโพธิสัตว์อยู่ถึง ๖ ปี. แม้ผู้ที่ประกอบพร้อมแล้วด้วยลักษณะแห่งสรีระอัน
สมบูรณ์อย่างนี้ ก็ยังไม่เป็นพระพุทฺธเจ้า เพราะฉะนั้น พราหมณ์จึงกล่าวว่า
เราไม่รู้พระพุทฺธเจ้าพระองค์นั้น ดังนี้.

บทว่า ปริบูรณ์กาโย ความว่า เป็นผู้ที่มีสรีระบริบูรณ์ด้วยความ
บริบูรณ์ด้วยลักษณะทั้งหลาย และโดยมีอวัยวะไม่ทราม. บทว่า สุรุจิ ความว่า
มีรัศมีแห่งสรีระอันงดงาม. บทว่า สุชาโต ได้แก่ เกิดดีแล้ว ด้วยความถึง

พร้อมด้วยส่วนสูง ส่วนกว้าง และถึงพร้อมด้วยทรวดทรง. บทว่า **จารุทสุตโน** ได้แก่ ต่อให้ดูนาน ๆ ก็ยังชวนใจให้ดูไม่รู้จักอึด. บทว่า **มีผิวดุจทอง** คือ มีผิวคล้ายทอง. บทว่า **สุตฤกทาโร** ได้แก่ มีพระเชี้ยวขาวสนิท. บทว่า **มหาปริสทกฺขโณ** ความว่า เมื่อจะกล่าวขำพยานะที่รู้แล้วทีแรกด้วยคำอื่น จึงกล่าวอย่างนั้น.

บัดนี้ เสดลพราหมณ์เมื่อถือเอาลักษณะที่ชอบใจของคนในบรรดา ลักษณะเหล่านั้น แล้วชมเชย จึงกล่าวคำมีอาทิว่า **มีพระเนตรผ่องใส** เป็นต้น. จริงอยู่ พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า มีพระทัยผ่องใส เพราะทรงสมบุรณ์ด้วย ประสาท ๕ อย่าง ชื่อว่า มีพระพักตร์งาม เพราะมีพระพักตร์คล้ายพระจันทร์ เต็มดวง (จันทร์เพ็ญ). ชื่อว่า เป็นผู้สง่างาม เพราะสมบุรณ์ด้วยทรวดทรง ไม่สูงนัก ไม่ตํานัก ไม่พอม ไม่อ้วน. ชื่อว่า มีพระกายทรง เพราะมีพระองค์ ทรงเหมือนพรหม. ชื่อว่า เป็นผู้ที่มีพระเดชยิ่ง เพราะทรงมีความรุ่งเรือง. อนึ่ง พระลักษณะอันใดในที่นี้ได้กล่าวไว้ก่อนแล้ว พระลักษณะอันนั้น อันเสดลพราหมณ์กล่าวชมเชยไว้อีก โดยปริยายนี้ว่า ทรงสง่างามในท่ามกลางหมู่สมณะ ดังนี้. ก็ผู้เช่นนี้ ย่อมรุ่งเรืองด้วยประการดังกล่าวมานี้. แม้ในกาลหลังก็เช่นนี้ เหมือนกัน. บทว่า **อตุตมวณฺณโน** ได้แก่ ทรงสมบุรณ์ด้วยวรรณอันอุดม. บทว่า **เรตโธ** ได้แก่ ทรงเป็นสารถิผู้สูงสุด. บทว่า **ขมฺพฺพฺสณฺทสฺส** ได้แก่ แห่งชมพูทวีป. เมื่อจะชมเชยความเป็นอิสระ โดยอาการที่ปรากฏจึงกล่าวแล้ว. ก็พระเจ้าจักรพรรดิทรงเป็นอิสระแห่งทวีปทั้งสิ้น.

บทว่า **ขตุติยา** คือเป็นพระชาติกษัตริย์. บทว่า **โภคา** คือเป็นผู้มี โภคะ. บทว่า **ราชาโน** ได้แก่ พระราชาพระองค์ใดพระองค์หนึ่งทรง ครองราชย์ บทว่า **ราชาภิราชา** ได้แก่ เป็นผู้อันพระราชาทั้งหลายทรงบูชา

อธิบายว่า เป็นพระราชาสู้ยิ่งใหญ่คือพระเจ้าจักรพรรดิ. บทว่า มนุชินโท
คือเป็นผู้ใหญ่ยิ่งในหมู่มนุษย์ ผู้มีอิสระอย่างยิ่ง.

เมื่อเสลพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพระดำริ
ว่า พระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ย่อมกระทำพระองค์ให้ปรากฏแก่ผู้กล่าวคุณ
ของคนอยู่ เมื่อจะขัมมนโรถของเสลพราหมณ์นี้ให้เต็ม จึงตรัสคำเป็นต้นว่า
เราเป็นราชา ดังนี้. ในพระดำรินั้นมีคำอธิบายดังต่อไปนี้

ดูก่อนเสลฯ ท่านอ่อนวอนกล่าวกะเราว่า พระองค์ควรจะเป็นพระราช
ดังนี้. ขอท่านจงมีความขวนขวายน้อยในข้อนี้เถิด เราเป็นพระราช แลเมื่อ
เป็นพระราช อุปมาว่าพระราชอื่นทรงปกครองร้อยโยชน์บ้าง พันโยชน์บ้าง.
แม้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิก็ทรงปกครองเพียงแผ่นดินมีมหาสมุทร ๔ เป็น
ขอบเขต แต่เรามีได้มีขอบเขตจำกัดเลย. คือเราเป็นพระราชโดยธรรม ไม่มี
พระราชอื่นยิ่งกว่า ปกครองโลกธาตุดินหาประมาณมิได้ โดยส่วนขวาง
ตั้งแต่กวัคพรหมลงมาถึงอเวจีเป็นที่สุด. ก็สัตว์ทั้งหลายต่างด้วยไม่มีเท่า
มิเท่า ๒ เป็นต้น มีประมาณเพียงใด เราเป็นผู้เลิศกว่าสัตว์ทั้งหลายเหล่านั้น.
ไม่มีใคร ๆ มีส่วนเปรียบด้วยศีล ฯลฯ หรือด้วยวิมุตติญาณทัสสนะของเรา.
เรานั้นแหละเป็นพระราชโดยธรรม ที่ยอดเยี่ยม หมุนล้อธรรมอันต่างด้วยสติ
ปัญญาอันเป็นต้น ที่ยอดเยี่ยมจริง ๆ. เราได้หมุนล้ออำนาจว่า นี้ท่านจงละ
นี้ท่านจงเข้าถึงอยู่ หรือหมุนล้อธรรมด้วยปริยัติธรรมเป็นต้นว่า ภิกษุทั้งหลาย
ก็นี้แหละคือทุกขอริยสัจจ์. บทว่า จักรที่ปฏิวัติไม่ได้ ความว่า ล้อที่สมณะ ฯลฯ
หรือใคร ๆ ในโลกหมุนกลับไม่ได้.

เสลพราหมณ์ เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเปิดเผยพระองค์ด้วย
ประการดังนี้ จึงเกิดความปีติโสมนัส เพื่อจะกระทำให้มั่นคงอีกจึงกล่าว ๒
คาถาว่า ท่านยืนยันว่า เป็นสัมพุทธะ ดังนี้ เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น

ด้วยคำว่า ใครหนอเป็นเสนาบดี เสดลพราหมณ์ทูลถามว่า เมื่อพระองค์เป็นพระธรรมราชาหมุนล้อธรรมแล้ว ใครเป็นเสนาบดีหมุนตามล้อ.

ก็โดยสมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งอยู่ ทางเบื้องขวาของพระผู้มีพระภาคเจ้า งามด้วยศิริคุณแห่งทอง. พระผู้มีพระภาคเจ้าเมื่อจะทรงชี้พระสารีบุตรนั้น จึงตรัสคาถาว่า มยา ปวตฺตติ เป็นต้น. ในคำเหล่านั้น คำว่า อนุชาโต ตถาคติ ความว่า ผู้เกิดเพราะพระตถาคตเจ้าเป็นเหตุ หมายความว่า ผู้เกิดตามเพราะเหตุพระตถาคตเจ้า. อีกอย่างหนึ่ง บุตร ๓ จำพวกคือ อนุชาตบุตร อวชาตบุตร อติชาตบุตร. ในบุตรเหล่านั้น อวชาตบุตร เป็นผู้ทุศีล เขาไม่เชื่อว่าเป็นบุตรของพระตถาคตเจ้า. ผู้ที่ยิ่งกว่าบิดาชื่อว่า อติชาตบุตร. บุตรแม่นั้นของพระตถาคตเจ้าไม่มี. แต่พระตถาคตเจ้ามีอนุชาตบุตร จำพวกเดียวเท่านั้น. เมื่อทรงชี้บุตรนั้น จึงตรัสอย่างนั้น.

ครั้นพยาการณ์ปัญหาว่า ใครหนอเป็นเสนาบดี อย่างนี้แล้ว ซึ่งเสลพราหมณ์กล่าวว่า พระองค์ทรงยืนยันว่าเป็นสัมพุทธะ พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประสงค์จะกระทำพราหมณ์นั้นให้สิ้นสงสัย ในเพราะเหตุนั้น จึงตรัสคาถาว่า อภิญญะยฺย เป็นต้น เพื่อแสดงให้พราหมณ์ทราบ ว่า เรามิได้ปฎิญาณด้วยอาการเพียงรับรู้เท่านั้น แต่ว่าเราเป็นพระพุทธเจ้า เพราะเหตุนี้. ในกาลานั้น คำว่า อภิญญะยฺย เป็นต้น ได้แก่ วิชชา วิมุตติ มรรคสังคัลการเจริญ และสมุทัยสังคัลการละ. อนึ่งแม้โรธสังจัจและทุกขสังจัจ อันเป็นผลแห่งสังจจะเหล่านั้น ย่อมเป็นอันตรัสแล้วทีเดียว เพราะผลสำเร็จด้วยการกล่าวถึงเหตุ. คำนี้ว่า เราได้ทำให้แจ้งสิ่งที่พึงทำให้แจ้ง ได้กำหนดรู้สิ่งที่พึงกำหนดรู้แล้ว อย่างนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงรวมมาไว้ในที่นี้นั้นแหละ. เมื่อทรงแสดงจุดสังจจะ ภาวนา สังจจะภาวนา ผล และวิมุตติ ทรงยังพุทธภาวะให้สำเร็จ โดยเหตุอันสมควรว่า เราได้รู้ธรรมที่พึงรู้ เป็นพระพุทธเจ้าแล้วดังนี้.

พระมีพระภาคเจ้า ครั้นเปิดเผยพระองค์อย่างสิ้นเชิงอย่างนี้แล้ว เมื่อจะยังพราหมณ์ให้ยั้งลงยั้ง เพื่อข้ามความสงสัยในพระองค์ จึงตรัสสองคาถาว่า **วินยสุสุ** เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า **สลลลคฺคโต** ได้แก่ ผู้ถอนลูกศรคือโรคเป็นต้นได้แล้ว. บทว่า **อนุคฺคโร** ความว่า โรคที่หมอภายนอกรักษาให้หายแล้ว ยังกำเริบได้ในอดีตภพนี้ได้ฉับใด แต่โรคที่เรารักษาให้หายแล้วไม่ซ้ำฉับนั้น ย่อมไม่เกิดขึ้นในภพอื่นอีก. เพราะฉะนั้น เราจึงเป็นผู้ไม่มีใครอื่นยิ่งกว่า. บทว่า **พฺรหฺมณฺเฑ** ได้แก่ เป็นผู้ประเสริฐที่สุด. บทว่าเปรียบไม่ได้ คือล่องการเปรียบเทียบ หมายความว่า เปรียบเทียบไม่ได้. บทว่า **มารเสนปฺปมทุทโน** ความว่า ทรงย่ำยีมารและเสนามาร ซึ่งมาแล้วอย่างนี้ว่า กามทั้งหลายเป็นเสนาที่ ๑ ของท่าน. บทว่า **สพฺพามิตฺเต** ได้แก่ เข้าศึกทั้งปวงกล่าวคือขันธมาร กิเลสมาร อภิสังขารมาร มัจจุมารและเทวบุตรมาร. คำว่า **วลีคฺควา** ความว่า ให้เป็นไปในอำนาจของตนแล้ว. บทว่า **อฏฺโฏภโย** ความว่า ผู้ไม่มีภัยแต่ที่ไหน ๆ.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสด้วยประการดังนี้แล้ว เสดลพราหมณ์เกิดความเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้าในทันทีนั้น เป็นผู้มุ่งต่อบรรพชาจึงกล่าวสองคาถาว่า **อิม โภณฺโต** ดังนี้ เป็นต้น. ในคานานั้นคำว่า **กณฺหาภิชาคิโก** ได้แก่ ผู้เกิดในตระกูลต่ำมีจันทาล เป็นต้น. แต่นั้นแม้มาณพเหล่านั้น ก็เป็นผู้หวังบรรพชา จึงกล่าวคาถาว่า **ถ้าขอบใจท่านผู้เจริญอย่างนี้** เป็นต้น. ครั้งนั้น เสดลพราหมณ์มีจิตยินดีในมาณพเหล่านั้น และขอให้มาณพเหล่านั้น ทูลขอบรรพชา จึงกล่าวคาถาว่า **พฺรหฺมณฺเฑ** ดังนี้ เป็นต้น.

ต่อแต่นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะทรงยังมาณพเหล่านั้นทั้งหมด ให้บรรพชาเป็นเอหิภิกขุบรรพชา จึงตรัสพระคาถาว่า **สุวากฺขาตํ** ดังนี้ เป็นต้น เพราะเสดลพราหมณ์ เคยเป็นหัวหน้าของคณะบุรุษ ๓๐๐ คนเหล่านั้นทั้งหมด

ร่วมกันสร้างบริเวณกับคนเหล่านั้น กระทำบุญมีทานเป็นต้น ในศาสนาของ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระนามว่า ปทุมุตตระ ในอดีตชาติ ได้เสวยเทวสมบัติ และมนุษย์สมบัติตามลำดับอยู่ ครั้นภพสุดท้ายจึงมาบังเกิดเป็นอาจารย์ของ มาณพเหล่านั้นอีก และกรรมของคนเหล่านั้น แก่รอบแล้ว เพื่อบ่มวิมุติและเป็นอุปนิสัยแห่งความเป็นเอหิภิกขุ นั้น. ในพระคานานั้น บทว่า **สนฺทิลฺลิกิ** ได้แก่ อันบุคคลพึงเห็นโดยประจักษ์ด้วยตนเอง. บทว่า **อกาลิกิ** ความว่า ได้แก่ ผลที่จะพึงบรรลุแห่งผลที่เกิดขึ้นในระหว่างแห่งมรรคไม่ใช่ในกาลถัดไป. บทว่า **ยตุล อโหมมา** ความว่า เมื่อไม่ประมาทอยู่ในมรรคพรหมจรรย์ ใด ศึกษาอยู่ด้วยการบำเพ็ญศึกษาสามให้บริบูรณ์ การบรรพชาก็ไม่เปล่า ประโยชน์ หมายความว่า มีผลดังนี้. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นตรัสอย่างนี้แล้ว จึงตรัสว่า ท่านทั้งหลายจงเป็นภิกษุมาเถิด ดังนี้. ภิกษุเหล่านั้นทั้งหมด เป็นผู้ทรงบาตรและจีวร เหาะมาทางอากาศถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว อันพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแนะนำดีแล้ว คุณพระเถระผู้มีพรรษา ๑๐๐.

ท่านเป็นกล่าววว่า **อลตุล โข เสโล** ดังนี้เป็นต้น หมายถึงความที่ ภิกษุเหล่านั้น เอหิภิกขุนี้ ด้วยประการฉะนี้.

บทว่า **อิมานิ** ได้แก่ ด้วยคาถาอันเหมาะสมแก่จิตของภิกษุปริพาชก เหล่านี้. ท่านกล่าวคำว่า **อคุสิหุตฺตํ มุชา ยลฺลมา** ในคานานั้น เพราะ พรหมณ์ทั้งหลายไม่มีการบูชาอื่นนอกจากการบำเรอไฟ. หมายความว่า มีการบูชาไฟเป็นสิ่งประเสริฐ มีการบูชาไฟเป็นประธาน. ท่านกล่าว **สาวิตริณฺท์** เป็นประมุขของฉันท์ เพราะเมื่อสาธยายพระเวท ก็ต้องร้ายบหนัก่อน. พระ- ราชาท่านกล่าวว่า เป็นประธาน เพราะเป็นผู้ประเสริฐกว่ามนุษย์ทั้งหลาย. สาครท่านก็กล่าวว่า เป็นประธาน เพราะเป็นที่ทรงไว้ซึ่งแม่น้ำทั้งหลายและเป็น ที่พึงอาศัยแห่งสัตว์. ท่านกล่าวว่า พระจันทร์เป็นประธานแห่งนักษัตร

ทั้งหลาย เพราะกระทำแสงสว่าง และมีความเอือกเย็น เพราะให้รู้ได้ว่า วันนี้ เป็นกฤตกาฤกษ์ วันนี้เป็นโรหิตินันท์ เพราะประกอบด้วยพระจันทร์. ท่าน กล่าวพระอาทิตย์ว่า มีความร้อนเป็นประมุข เพราะเป็นเลิศของสิ่งที่ร้อนทั้งหลาย. อนึ่ง ท่านกล่าวว่า พระสงฆ์เป็นประมุขของผู้หวังบุญอยู่โดยเฉพาะ อย่างยิ่งหมายถึงพระสงฆ์มีพระพุทธเจ้าเป็นประมุขในสมัยนั้น เพราะเป็นผู้เลิศ แห่งทักษิณบุคลลทั้งหลาย. เพราะเหตุนี้ ท่านแสดงว่า พระสงฆ์เป็นทาง เจริญแห่งบุญ ดังนี้.

ท่านกล่าวคาถาพยากรณ์อื่น ๆ ว่า ที่ฟุ้งนั้นใด. ความของคานานั้น ดังต่อไปนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีจักขุด้วยจักขุ ๕ เพราะเราทั้งหลาย ได้มาถึงสรณะนั้น ๆ ในวันที่ ๘ แต่วันนี้ ละนั้น จึงฝึกตนแล้ว ด้วยการฝึก ที่ไม่มีการฝึกอื่นยิ่งกว่า ในศาสนาของพระองค์ นำอัสจรรยนัก อานุภาพแห่ง สรณะของพระองค์. ต่อแต่นั้น ได้ชมเชยพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยคาถาอีก ๒ คาถา เมื่อขอไหว้เป็นครั้งที่สามจึงกล่าวว่า ภิกษุ ๓๐๐ รูปเหล่านั้น เป็น ดิ้นแล.

๓. อัสสลายนสูตร

[๖๑๓] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้:-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวันอารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี ใกล้พระนครสาวัตถี. ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ผู้มาจากแคว้นต่าง ๆ ประมาณ ๕๐๐ คน พักอาศัยในพระนครสาวัตถีด้วยกรณียกิจบางอย่าง ครั้งนั้น พราหมณ์เหล่านั้นได้คิดกันว่า พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์เกี่ยวกับบรรณะทั้ง ๔ ใครหนอพอจะสามารถเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านันได้ ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อว่าอัสสลายนอาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี ยังเป็นเด็กโกณสีระมีอายุ ๑๖ ปี นับแต่เกิดมา เป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิพนธ์และคัมภีร์เกฏฐะ พร้อมทั้งประเภทอักษรมีคัมภีร์-อิติหาสะเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจด้วยท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐิสลัษณะ ครั้งนั้น พราหมณ์เหล่านั้นคิดกันว่า อัสสลายนมาณพผู้นี้ อาศัยอยู่ในพระนครสาวัตถี ยังเป็นเด็ก ๆ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปฐิสลัษณะ เขาคงสามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านันได้.

[๖๑๔] ลำดับนั้นแล พราหมณ์เหล่านั้นพากันเข้าไปหาอัสสลายน-มาณพถึงที่อยู่ ครั้นแล้วได้กล่าวกะอัสสลายนมาณพว่า พ่ออัสสลายนมาณพผู้เจริญ พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์เกี่ยวกับบรรณะทั้ง ๔ พ่อผู้เจริญจงเข้าไปเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านัน เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายกล่าวแล้วอย่างนี้ อัสสลายนมาณพได้กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมเป็นธรรมวาที ก็อันบุคคลผู้เป็นธรรมวาที

ยอมเป็นผู้อันใคร ๆ จะพึงเจรจาโต้ตอบได้โดยยาก ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านันได้ แม้ครั้งที่ ๒ พราหมณ์เหล่านั้นได้กล่าวกะอัสสลาขนมาณพว่า พ่ออัสสลาขนะผู้เจริญ พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวาระทั้ง ๔ พ่อผู้เจริญจงเข้าไปเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านัน แม้ครั้งที่ ๒ อัสสลาขนมาณพได้กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมเป็นธรรมวาทิ ก็อันบุคคลผู้เป็นธรรมวาทิ ย่อมเป็นผู้อันใคร ๆ จะพึงเจรจาโต้ตอบได้โดยยาก ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านันได้ แม้ครั้งที่ ๓ พราหมณ์เหล่านั้นก็ได้กล่าวกะอัสสลาขนมาณพว่า พ่ออัสสลาขนะผู้เจริญ พระสมณโคดมนี้ ทรงบัญญัติความบริสุทธิ์ทั่วไปแก่วาระทั้ง ๔ พ่อผู้เจริญจงเข้าไปเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านัน ก็พ่ออัสสลาขนะผู้เจริญได้ประพฤติวิธึบรรพชาของปริพาชกมาแล้ว พ่ออัสสลาขนะอย่ากลัวแพ้ซึ่งยังไม่ทันรบเลย เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวอย่างนี้แล้ว อัสสลาขนมาณพได้กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้ายอมไม่ได้แน่ ได้ทราบว่าพระสมณโคดมเป็นธรรมวาทิ ก็อันบุคคลผู้เป็นธรรมวาทิยอมเป็นผู้อันใคร ๆ จะพึงเจรจาโต้ตอบได้โดยยาก ข้าพเจ้าไม่สามารถจะเจรจาโต้ตอบกับพระสมณโคดมในค่านันได้ ก็แต่ว่า ข้าพเจ้าจักไปตามคำของท่านทั้งหลาย

[๖๑๕] ลำดับนั้น อัสสลาขนมาณพพร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่พากันเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วอัสสลาขนมาณพได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านพระโคดม พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์ท่านนั้นเป็นวรรณะประเสริฐ วรรณะอื่นเลว พราหมณ์ท่านนั้นเป็นวรรณะขาว วรรณะอื่นดำ

พราหมณ์เท่านั้นย่อมบริสุทธิ์ คนที่มีใจพราหมณ์ไม่บริสุทธิ์ พราหมณ์เท่านั้น เป็นบุตรพรหม เป็นโอรสพรหม เกิดแต่ปากของพรหม เกิดแต่พรหม อัน พรหมนิรมิต เป็นทายาทของพรหมในเรื่องนี้ท่านพระโคตมจะตรัสว่าอย่างไร.

[๖๑๖] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า อัสสลายนะ กีนางพราหมณ์ ของพราหมณ์ทั้งหลาย มีระดูบ้าง มีครรภ์บ้าง คลอดบุตรบ้าง ให้นุตรคัม น้านมบ้าง ปรากฏอยู่ ก็พราหมณ์เหล่านั้นเป็นผู้เกิดจากช่องคลอดเหมือนกัน ยัง กล่าวอย่างนี้ว่าพราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ วรรณะอื่นแล้ว...อัน พรหมนิรมิตเป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนี้ก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลาย ก็ยังเข้าใจอยู่อย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาท ของพรหม.

[๖๑๗] พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ท่านได้ฟังมาแล้วหรือว่า ในแคว้นโยนก แคว้นกัมโพช และในปัจจุบันชน- บพอื่น ๆ มีวรรณะอยู่ ๒ วรรณะเท่านั้น คือ เจ้าและทาส เป็นเจ้าแล้วกลับ เป็นทาส เป็นทาสแล้วกลับเป็นเจ้า.

อ. ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าได้ฟังมาแล้วอย่างนั้นว่า ในแคว้น โยนกแคว้นกัมโพช และในปัจจุบันชนบพอื่น ๆ มีวรรณะอยู่ ๒ วรรณะเท่านั้น คือ เจ้าและทาส เป็นเจ้าแล้วกลับเป็นทาส เป็นทาสแล้วกลับเป็นเจ้า.

พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดี ของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายก็ยังเข้าใจอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

[๖๑๘] พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน กษัตริย์ เท่านั้นหรือ เป็นผู้มึปรกติฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคต่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ โลกมาก มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิด เมื่อตายไป ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก พราหมณ์ไม่เป็นอย่างนั้น แพศย์เท่านั้นหรือ..ศูทรเท่านั้นหรือ เป็นผู้มึปรกติฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุคเทจ พุคต่อเสียด พุคคำหยาบ พุคเพื่อเจ้อ โลกมาก มีจิตพยาบาท มีความเห็นผิดเมื่อตายไป ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก พราหมณ์ไม่เป็นอย่างนั้น.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม ข้าแต่ท่านพระโคตม แม้กษัตริย์ ผู้มึปรกติฆ่าสัตว์...มีความเห็นผิด เมื่อตายไป ก็ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรก ข้าแต่ท่านพระโคตม แม้พราหมณ์...แม้แพศย์...แม้ศูทร... ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ. ความจริง แม้วรรณะ ๔ ผู้มึปรกติฆ่าสัตว์...มีความเห็นผิด เมื่อตายไป ก็ฟังเข้าถึงอบาย ทุกติ วินิบาต นรกทั้งหมด.

พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายก็ยังเข้าใจอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

[๖๑๕] พ. คุณก่อนอัสสลาयณะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
พราหมณ์เท่านั้นหรือหนอ ผู้งควั่นจากการฆ่าสัตว์ จากการลักทรัพย์ จาก
การประพฤติดิฉันในกาม จากการพูดเท็จ จากการพูดส่อเสียด จากการพูดคำ
หยาบ จากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่โลภมาก ไม่มีจิตพยายาม มีความเห็นชอบ
เมื่อตายไป พึงเข้าถึงสุคติโลกสวรรค์ กษัตริย์ไม่พึงเป็นเช่นนั้น แพศย์ไม่พึง
เป็นเช่นนั้น ศูทรไม่พึงเป็นเช่นนั้น.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม ข้าแต่ท่านพระโคตม แม้กษัตริย์
ผู้งควั่นจากการฆ่าสัตว์...มีความเห็นชอบ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงสุคติโลก
สวรรค์ ข้าแต่ท่านพระโคตม แม้พราหมณ์...แม้แพศย์...แม้ศูทร...ข้าแต่
พระโคตมผู้เจริญ ความจริง แม้วรรณะ ๔ ผู้งควั่นจากการฆ่าสัตว์...มีความ
เห็นชอบ เมื่อตายไป ก็พึงเข้าถึงสุคติ โลกสวรรค์ทั้งหมด.

พ. อัสสลาयณะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดีของ
พราหมณ์ผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็น
ทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนี้ก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ก็ยัง
เข้าใจอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของ
พรหม.

[๖๒๐] พ. คุณก่อนอัสสลาयณะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ในประเทศนั้น พราหมณ์เท่านั้นหรือหนอ ย่อมสามารถเจริญเมตตาคิดอัน
ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน [ส่วน] กษัตริย์ไม่สามารถ แพศย์ไม่สามารถ.
ศูทรไม่สามารถ.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม ข้าแต่ท่านพระโคดม ในประเทศ
นั้น แม้กษัตริย์ก็สามารถเจริญเมตตาคิดอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียน
ข้าแต่ท่านพระโคดม แม้พราหมณ์... แม้แพศย์... แม้ศูทร... ข้าแต่
ท่านพระโคดมผู้เจริญ ความจริงในประเทศนั้น แม้วรรณะ ๔ ก็สามารถเจริญ
เมตตาคิดอันไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนได้ทั้งหมด.

พ. คุณก่อนอัสสลาชนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความ
ยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะอัน
ประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคดมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์
ทั้งหลายก็ยังเข้าใจอย่างนี้ พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็น
ทายาทของพรหม.

[๖๒๑] พ. คุณก่อนอัสสลาชนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
พราหมณ์เท่านั้นหรือหนอ ย่อมสามารถถือเอาเครื่องสี่ตัวสำหรับอาบน้ำ แล้ว
ลอยละอองและฐิติได้ กษัตริย์ไม่สามารถ แพศย์ไม่สามารถ ศูทรไม่สามารถ.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม ข้าแต่ท่านพระโคดม แม้กษัตริย์
ก็ย่อมสามารถถือเอาเครื่องสี่ตัวสำหรับอาบน้ำ แล้วลอยละอองและฐิติได้ ข้าแต่
พระโคดมผู้เจริญ แม้พราหมณ์... แม้แพศย์.. แม้ศูทร.. ข้าแต่พระ-
โคดมผู้เจริญ ความจริง แม้วรรณะ ๔ ก็ย่อมสามารถถือเอาเครื่องสี่ตัวสำหรับ
อาบน้ำ แล้วลอยละอองและฐิติได้ทั้งหมด.

พ. คุณก่อนอัสสลาชนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความ
ยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะ
ประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลาย ก็ยังเข้าใจอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม.

[๖๒๒] พ. คุณก่อนอัศสลาชนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน พระราชาในโลกนี้ เป็นกษัตริย์ผู้ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว จะพึงทรงเกณฑ์บุรุษผู้มีชาติต่าง ๆ กัน ๑๐๐ คนให้มาประชุมกันแล้วตรัสว่า มาเถิดท่านทั้งหลาย ในจำนวนบุรุษเหล่านั้น บุรุษเหล่าใดเกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า บุรุษเหล่านั้นจงถือไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทร์ หรือไม้ทับทิมเอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วจงสีให้ไฟลุกโพลง อนึ่ง มาเถิดท่านทั้งหลาย ในจำนวนบุรุษเหล่านั้น บุรุษเหล่าใดเกิดแต่สกุลจัณฑาล แต่สกุลพราน แต่สกุลจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเก็บขยะ บุรุษเหล่านั้นจงถือเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่งเอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วจงสีให้ไฟลุกโพลง คุณก่อนอัศสลาชนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน ไฟที่บุรุษทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า ถือเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทร์ หรือไม้ทับทิม เอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วสีให้ไฟลุกโพลงขึ้นเท่านั้นหรือหนอ พึงเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ ส่วนไฟที่บุรุษทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลจัณฑาล แต่สกุลพราน แต่สกุลจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนกวาดถนน ถือเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง เอามาทำเป็นไม้สีไฟ แล้วสีไฟให้ลุกโพลงขึ้นนั้น พึงเป็นไฟไม่มีเปลว ไม่มีสี ไม่มีแสงสว่าง และไม่อาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้น.

อ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ แม้ไฟที่บุรุษทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลกษัตริย์... แล้วสีให้ไฟลุกโพลงขึ้น ก็พึงเป็นไฟ

มีเปลว มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ แม้ไฟที่บุรุษ
ทั้งหลายผู้เกิดแต่สกุลจันทาล ... แล้วสีให้ไฟลุกโพล่งขึ้น ก็พึงเป็นไฟมีเปลว
มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
ความจริง แม้ไฟทุกอย่างก็พึงเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสงสว่าง และอาจทำกิจ
ที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้หมด.

พ. คุณก่อนอัสสลาขนะ ในเรื่องนี้ อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความ
ยินดีของพราหมณ์ทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะ
ประเสริฐ... เป็นทายาทของพรหม.

อ. ท่านพระโคตมตรัสอย่างนั้นก็จริง แต่ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลาย
ก็ยังเข้าใจอยู่อย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาท
ของพรหม.

[๖๒๓] พ. คุณก่อนอัสสลาขนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
ขัตติยกุมารในโลกนี้ พึงสำเร็จการอยู่ร่วมกับนางพราหมณี เพราะอาศัยการอยู่
ร่วมของคนทั้งสองนั้น พึงเกิดบุตรแต่นางพราหมณีกับขัตติยกุมารนั้น เหมือน
มารดาที่ดี เหมือนบิดาที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่าเป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์
บ้างหรือ.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุตรผู้เกิดแต่นางพราหมณีกับขัตติยกุมาร
นั้น เหมือนมารดาที่ดี เหมือนบิดาที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นกษัตริย์บ้าง
เป็นพราหมณ์บ้าง.

[๖๒๔] พ. คุณก่อนอัสสลาขนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้นเป็นไฉน
พราหมณ์กุมารในโลกนี้ พึงสำเร็จการอยู่ร่วมกับนางกษัตริย์ เพราะอาศัยการ
อยู่ร่วมของคนทั้งสองนั้น พึงเกิดบุตร บุตรผู้เกิดแต่นางกษัตริย์กับพราหมณ์

กุมารนั้นเหมือนมารดาที่ดี เหมือนบิดาที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้างหรือ.

ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ บุตรผู้เกิดแต่นางกษัตริย์กับพราหมณ์กุมารนี้ ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นกษัตริย์บ้าง เป็นพราหมณ์บ้าง.

[๖๒๕] พ. คุณก่อนอัสสลาชนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน ในโลกนี้ เขาพึงผสมแม่ม้ากับพ่อพา เพราะอาศัยการผสมแม่ม้ากับพ่อพานั้น พึงเกิดลูกม้า แม่ลูกม้าที่เกิดแต่แม่ม้ากับพ่อพานั้น เหมือนแม่ที่ดี เหมือนพ่อที่ดี ก็ควรกล่าวได้ว่า เป็นม้าบ้าง เป็นพาบ้างหรือ.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ แม่ลูกผสมนั้นก็ย่อมเป็นม้าอัสตร ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ เรื่องของสัตว์นี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าต่างกัน แต่ในนัยต้น ในเรื่องของมนุษย์เหล่านี้ ข้าพเจ้าเห็นว่าไม่ต่างอะไรกัน.

[๖๒๖] พ. คุณก่อนอัสสลาชนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน ในโลกนี้ พึงมีมาฆพสองคน เป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งเป็นคนศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์แนะนำ คนหนึ่งไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์ไม่ได้แนะนำ ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึงเชื่อเชิญคนไหนให้บริโภคก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธาที่ดี ในการเลี้ยงเพื่อเป็นบรรณาการที่ดี ในการเลี้ยงเพื่อบูชาัญญที่ดี ในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกที่ดี.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึงเชื่อเชิญมาฆพผู้ศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่อาจารย์แนะนำ ให้บริโภคก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธาที่ดี ในการเลี้ยงเพื่อเป็นบรรณาการที่ดี ให้การเลี้ยงเพื่อบูชาัญญที่ดี ในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกที่ดี ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ของที่ให้ในบุคคลผู้ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่อาจารย์มิได้แนะนำ จักมีผลมากได้อย่างไรเล่า.

[๖๒๗] พ. คุณก่อนอัสสลายนะ ท่านจะสำคัญความข้อนั้น เป็นไฉน ในโลกนี้ พึงมีมาณพสองคน เป็นพี่น้องร่วมท้องเดียวกัน คนหนึ่งเป็นคน ศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์แนะนำ แต่เป็นคนทุศีล มีกรรมอันลามก คนหนึ่ง ไม่ได้ศึกษาเล่าเรียน อันอาจารย์มิได้แนะนำ แต่เป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึงเชื่อเชิญคนไหนให้บริโภครก่อน ในการเลี้ยง ของผู้มีศรัทธาก็คือ... ในการเลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกก็ดี.

อ. ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ในสองคนนี้ พราหมณ์ทั้งหลายพึง เชื่อเชิญมาณพผู้ใดได้ศึกษาเล่าเรียน ผู้ที่อาจารย์มิได้แนะนำ แต่เป็นคนมีศีล มีกัลยาณธรรม ให้บริโภครก่อน ในการเลี้ยงของผู้มีศรัทธาก็คือ. . ในการ เลี้ยงเพื่อต้อนรับแขกก็ดี ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ของที่ให้ในบุคคลผู้ทุศีล มีกรรมอันลามกจักมีผลมากอะไรเล่า.

พ. คุณก่อนอัสสลายนะ เมื่อก่อนท่านได้ไปยังชาติ ครั้นไปยังชาติ แล้วได้ไปในมนต์ ครั้นไปในมนต์แล้ว กลับเวียนมนต์นั้นเสีย แล้วกลับมา ยัง ความบริสุทธิ์เกี่ยวกับบรรณะทั้ง ๔ ที่เรานับญุตไว้.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อัสสลายนมาณพหนึ่งเฉย เก้อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา หมดปฏิกาณ.

[๖๒๘] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ ว่า อัสสลายน มาณพหนึ่งเฉย เก้อเขิน คอดก ก้มหน้า ชบเซา หมดปฏิกาณ จึงได้ตรัสกะ อัสสลายนมาณพว่า คุณก่อนอัสสลายนะ เรื่องเคยมีมาแล้ว พราหมณ์ฤาษี ๗ คน มาประชุมกันที่กระท่อมอันมุงบังด้วยใบไม้ในราวป่า เกิดมีทิวอันลามก เห็นปานนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของ พรหม คุณก่อนอัสสลายนะ อติตเถวละฤาษีได้สดับข่าวว่า พราหมณ์ฤาษี ๗ คน มาประชุมกันที่กระท่อมอันมุงบังด้วยใบไม้ เกิดมีทิวอันลามกเห็นปานนี้ว่า

พราหมณ์เท่านั้นเป็นวาระณะประเสริฐ ฯลฯ เป็นทายาทของพรหม ดังนี้
ลำดับนั้นแล อสิตเทวละฤาษีปลงผมและหนวด นุ่งผ้าสีแดงอ่อน สวมรองเท้า
สองชั้น ถือไม้เท้าเหลี่ยมทอง ไปปรากฏในบริเวณบรรณศาลาของพราหมณ์
ฤาษี ๗ คน คู่ก่อนอัศสลายนะ ครั้งนั้นแล อสิตเทวละฤาษีเดินไปมาอยู่ใน
บริเวณของพราหมณ์ฤาษี ๗ คน กล่าวอย่างนี้ว่า เอของท่านพราหมณ์ฤาษี
เหล่านี้ไปไหนกันหมดหนอ เอของท่านพราหมณ์ฤาษีเหล่านี้ไปไหนกันหมดหนอ
คู่ก่อนอัศสลายนะ ลำดับนั้นแล พราหมณ์ฤาษี ๗ คน ได้กล่าวกะอสิตเทวละ
ฤาษีว่า ใครหนอนี้เหมือนเด็กชาวบ้านเดินไปมาอยู่ที่บริเวณบรรณศาลาของ
พราหมณ์ฤาษี ๗ คน กล่าวอย่างนี้ว่า เอของท่านพราหมณ์ฤาษีเหล่านี้ไปไหน
กันหมด เอของท่านพราหมณ์เหล่านี้ไปไหนกันหมด เอละเราทั้งหลายจักสาป
แข่งมัน คู่ก่อนอัศสลายนะ ลำดับนั้น พราหมณ์ฤาษี ๗ คน พากันสาปแข่ง
อสิตเทวละฤาษีว่า มันจงเป็นเถาเป็นจุนไป จงเป็นเถาเป็นจุนไป จะเป็น
เถาเป็นจุนไป คู่ก่อนอัศสลายนะ พราหมณ์ฤาษี ๗ คน พากันสาปแข่งอสิต
เทวละฤาษีด้วยประการใด ๆ อสิตเทวละฤาษีกลับเป็นผู้มีรูปงามกว่า เป็นผู้
นำคูกว่า และเป็นผู้นำล้อมไสกว่า ด้วยประการนั้น ๆ คู่ก่อนอัศสลายนะ ครั้ง
นั้นแล พราหมณ์ฤาษี ๗ คน ได้มีความคิดกันว่า ตบะของเราทั้งหลายเป็น
โมฆะหนอ พรหมจรรย์ของเราทั้งหลายไม่มีผล ด้วยว่า เมื่อก่อนเราทั้งหลาย
สาปแข่งผู้ใดว่า เจ้าจงเป็นเถาเป็นจุนไป ผู้นั้นบางคนก็เป็นเถาไป แต่ผู้นี้เรา
ทั้งหลายสาปแข่งด้วยประการใด ๆ เขากลับเป็นผู้มีรูปงามกว่า เป็นผู้นำคูกว่า
และเป็นผู้นำล้อมไสกว่า ด้วยประการนั้น ๆ อสิตเทวละฤาษีกล่าวว่า ตบะ
ของท่านผู้เจริญทั้งหลายเป็นโมฆะก็หามิได้ และพรหมจรรย์ของท่านผู้เจริญ
ทั้งหลายไม่มีผลก็หามิได้ เชิญท่านผู้เจริญทั้งหลายจงละความคิดประทุษร้ายใน
เราเสียเถิด.

ฤา. เราทั้งหลายย่อมละความคิดประทุษร้าย ท่านเป็นใครหนอ.

เท. ท่านผู้เจริญทั้งหลายได้ยินชื่ออสิตเทวละฤาษีหรือไม่.

ฤา. ท่านผู้เจริญ เราทั้งหลายได้ยินชื่ออย่างนั้น.

เท. คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เรา่นี้แหละอสิตเทวละฤาษีนั้น.

คุณก่อนอัสสลาชนะ ลำดับนั้นแล พรหมณ์ฤาษี ๗ คน พวกกันเข้าไปหาอสิตเทวละฤาษีเพื่อจะไหว้ อสิตเทวละฤาษีได้กล่าวกะพรหมณ์ฤาษี ๗ คน ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าได้สดับข่าวนี้มาว่า พรหมณ์ฤาษี ๗ คน มาประชุมในกระท่อมอันมุงบังด้วยใบไม้ในราวป่า เกิดทิวอันลามกเห็นปานนี้ว่า พรหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ วรรณะอื่นเลว พรหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะขาว วรรณะอื่นดำ พรหมณ์เท่านั้นบริสุทธ์ ผู้มิใช่พรหมณ์ไม่บริสุทธ์ พรหมณ์เท่านั้นเป็นบุตรของพรหม เป็นโอรสของพรหม เกิดแต่ปากพรหม เกิดแต่พรหม อันพรหมนิรมิต เป็นทายาทของพรหม ดังนี้จริงหรือ พรหมณ์ฤาษี ๗ คน ตอบว่า จริงอย่างนั้นท่านผู้เจริญ.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือว่ มารดาบังเกิดเกล้าได้แต่งงานกับพรหมณ์เท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะชายผู้มิใช่พรหมณ์เลย.

ฤา. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือว่ มารดาของมารดาบังเกิดเกล้าตลอด ๗ ชั่วอายุของมารดา ได้แต่งงานกับ พรหมณ์เท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะชายผู้มิใช่พรหมณ์เลย.

ฤา. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือว่ บิดาบังเกิดเกล้าได้แต่งงานกับนางพรหมณ์เท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะหญิงผู้มิใช่นางพรหมณ์เลย.

ฤา. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือว่ บิดาของบิดาบ้งเกิดเกล้า ตลอด
๗ ชั่วโมงของบิดา ได้แต่งงานกะนางพราหมณ์เท่านั้น ไม่ได้แต่งงานกะหญิง
ผู้มีใช้นางพราหมณ์เลย.

ฐา. ข้อนี้ไม่ทราบเลย ท่านผู้เจริญ.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายรู้หรือว่ การตั้งครรภ์จะมีได้ด้วยอาการ
อย่างไร

ฐา. คุณก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายรู้ว่ การตั้งครรภ์จะมีได้
ด้วยอาการอย่างไร คือ ในโลกนี้ มารดาและบิดาอยู่ร่วมกัน ๑ มารดามี
ระดู ๑ สัตว์ผู้จะเกิดในครรภ์ปรากฏ ๑ การตั้งครรภ์ย่อมมีได้เพราะความประชุม
พร้อมแห่งเหตุ ๓ ประการอย่างนี้.

เท. ก็ท่านผู้เจริญทั้งหลายอ่อนนอนได้หรือว่ ได้โปรดเถิด ขอสัตว์
ที่เกิดในครรภ์จงเป็นกษัตริย์ จงเป็นพราหมณ์ จงเป็นแพศย์ หรือว่จงเป็น
ศูทร.

ฐา. คุณก่อนท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าทั้งหลายอ่อนนอนอย่างนั้นไม่ได้เลย.

เท. เมื่อเป็นอย่างนั้น ท่านผู้เจริญทั้งหลายจะรู้ได้หรือว่ ท่าน
ทั้งหลายเป็นพวกไหน.

ฐา. คุณก่อนท่านผู้เจริญ เมื่อเป็นอย่างนั้นข้าพเจ้าทั้งหลายไม่รู้เลยว่
ข้าพเจ้าทั้งหลายเป็นพวกไหน.

คุณก่อนอัสสลาชนะ ก็พราหมณ์ฤาษี ๗ คนนั้น อันอดีตเทวละฤาษี
ชักใช้ไล่เลียง ใต้ถามในวาทะปรารภชาติของตนยอมตอบไม่ได้ ก็บัดนี้ ท่าน
อันเราชักใช้ไล่เลียง ใต้ถามในวาทะปรารภชาติของตน จะตอบได้อย่างไร
ท่านเป็นศิษย์มีอาจารย์ ยังรู้ไม่จบ เป็นแต่ถือทัพพี.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 317

[๖๒๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว อัสสลายนมาณพได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ฯลฯ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิตจำเดิมแต่นี้เป็นต้นไป.

จบ อัสสลายนสูตรที่ ๓.

อรรถกถาอัสดลายนสูตร

อัสดลายนสูตร มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น คำว่า นานาเวรชชกาม ได้แก่ ผู้ที่มาจากแคว้นต่าง ๆ มีอังกะและมคธ เป็นต้น โดยประการต่างๆ กัน อีกอย่างหนึ่ง ความว่า ผู้เกิดแล้วเจริญแล้ว ในแคว้นเหล่านั้นก็มี. บทว่า เกนจิเทว คือด้วยกิจที่มีกำหนดมีการบูชาญเป็นต้น. บทว่า จาคตุณฺณิ คือทั่วไปแก่วรรณะ 4. ก็เราทั้งหลายกล่าวว่า พราหมณ์ทั้งหลายย่อมสาธยายมนต์เพื่อชำระล้างให้บริสุทธิ์บ้าง เพื่อความบริสุทธิ์แห่งภาวนาบ้าง จึงสำคัญว่า พระสมณโคดมกระทำแม้สิ่งที่ไม่สมควร จึงคิดกันอย่างนั้น. บทว่า วุคฺคสิโร คือปลงผม. บทว่า ธมฺมวาทิ ความว่า พูความภาวะของตน. บทว่า ทุปฺปภิ-มฺนุติยา ความว่า อันผู้กล่าวไม่เป็นธรรมเช่นเราจะพึงโต้ตอบได้โดยยาก. ท่านแสดงว่า ไม่อาจทำให้ผู้กล่าวเป็นธรรมแพ้ได้. บทว่า ปริพฺพชกํ ได้แก่ วิถีบรรพชา. พราหมณ์เหล่านั้น สำคัญอยู่ว่า ผู้ที่เรียนพระเวทสามแล้วบวช ในภายหลังคนอื่นทั้งหมด ย่อมบวชด้วยมนต์ใด ครั้นบวชแล้ว ย่อมบริหารมนต์เหล่าใด ย่อมประพฤติอาจารย์ใด สิ่งนั้นทั้งหมดเป็นอันท่านผู้เจริญเรียนแล้วศึกษาแล้ว เพราะเหตุนั้นแหละ ท่านจะไม่แพ้ ท่านจักมีแต่ชนะอย่างเดียว ดังนี้ จึง กล่าวอย่างนั้น.

คำว่า ทิสฺสนฺเต โข ปน ดังนี้ เป็นต้น ท่านกล่าวเพื่อทำลายลัทธิของพราหมณ์เหล่านั้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า พฺราหฺมณฺนิโย ได้แก่ ใครๆ ก็เห็นนางพราหมณีที่นำมาจากตระกูลเพื่อให้บุตรของพราหมณ์ (แต่งงาน) ด้วยการอวาทะ และวิวาหมงคล แต่นางนั้นโดยสมัยอื่นมีฤดู หมายความว่า เกิด

ประจำเดือน. บทว่า **กพฺภินิโย** ได้แก่ เกิดท้องขึ้น. บทว่า **วิชายมานา** ได้แก่ ตลอดลูกชายหญิง. บทว่า **ปายมานา** คือให้เด็กค่อมหน้านม. คำว่า **โยนิชาวสมานา** ความว่า เกิดทางช่องคลอดของนางพราหมณ์. คำว่า **เอวมหาสุ** แปลว่า กล่าวอยู่อย่างนี้. ถามว่า กล่าวอย่างไร. ตอบว่า กล่าวว่ **พฺรหฺมโณว เสฏฺโฐ วณฺโณ** ฯลฯ **พฺรหฺมทายาทา** ดังนี้. ก็ถ้าว่า คำของตนเหล่านั้นพึงเป็นคำจริง ท้องนางพราหมณ์ก็พึงเป็นอกของมหาพรหม. ช่องคลอดของนางพราหมณ์ก็พึงเป็นปากของมหาพรหม ด้วยเหตุเพียงเท่านั้น เราทั้งหลายอย่าได้กล่าวว่า อยู่ในอกของมหาพรหมออกจากของพรหม ฉะนั้น จึงกล่าวคำตัดเรื่องชาติออกได้เต็มปาก. คำว่า **เป็นเจ้าแล้วกลับเป็นทาส เป็นทาสแล้วกลับเป็นเจ้า** ความว่า พราหมณ์กับภริยาประกอบการค้าขาย ไปยังแคว้นโยนก หรือแคว้นกัมโพช กระทำกาละ เมื่อบุตรผู้เจริญวัยในเรือน เขาไม่มี นางพราหมณ์ก็สำเร็จสังวาสกับทาสหรือกรรมกร เกิดเด็กคนหนึ่ง บุรุษนั้นเป็นทาส. เด็กที่เกิดของบุรุษนั้น ก็เป็นเจ้าของมรดก ชื่อว่าบริสุทธี ฝ่ายมารดา ไม่บริสุทธีฝ่ายบิดา. บุรุษนั้นประกอบการค้าขายอยู่ ไปยังมัชฌิมประเทศพาลูกสาวของพราหมณ์ไป ได้ลูกชายในท้องของนางนั้น. ถึงลูกชายนั้นก็ย่อมบริสุทธีฝ่ายมารดาตามเดิม ไม่บริสุทธีฝ่ายบิดา ด้วยอาการอย่างนี้ ความปนคละโดยชาติ ย่อมมีในลัทธิของพราหมณ์นั้นแหละ เพื่อแสดงความดังกล่าวมานี้ จึงกล่าวคำนั้นไว้. คำว่า **ก็ พลฺ โก อสุสาโส** ท่านแสดงว่า ในที่ใดพวกท่านเป็นทาส ทุกคนก็เป็นทาส ถ้าเป็นเจ้าทุกคนก็เป็นเจ้า ในที่นี้อะไรเป็นกำลัง อะไรเป็นความยินดีของท่านทั้งหลายผู้กล่าวอย่างนี้ว่า พราหมณ์เท่านั้นเป็นวรรณะประเสริฐ. คำว่า **ขตุติโย จ นฺุโย** เป็นต้น เป็นคำตัดฝ่ายชาวทึงเสีย.

บัดนี้ เมื่อจะแสดงความบริสุทธิ์อันมีวรรณะ ๔ จึงกล่าวคำว่า อิธ
ราชา ดังนี้ เป็นต้น. บทว่า สถาปนโทณียา ได้แก่ รางน้ำข้าวแม่แห่งสุนัข.
บทว่า อคฺคิกรณียี ได้แก่ หน้าท้องไฟเป็นต้นว่า บรรเทาความหนาว จัด
ความมืด หุงต้มข้าว. ชื่อว่าผู้ทำกิจด้วยไฟในกิจทุกอย่างนี้ ชื่อว่า อัศสลายนะ
ในบทนี้.

บัดนี้ ในข้อที่พราหมณ์กล่าวว่า ความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวรรณะ ๔
ความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวรรณะ ๔ นี้ไม่มีความชี้ชัดลงไปว่า วรรณะ ๔ เพราะยังมี
วรรณะผสมเป็นที่ ๕ ฉะนั้น เพื่อจะแสดงความผิดพลาดในคำของพราหมณ์
เหล่านั้น โดยย่อ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า ชัตติยกุมารในโลกนี้ดังนี้ เป็นต้น.
บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า อมฺฤต จ ปน สานํ . ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ตรัสว่า ก็แลเราไม่เห็นการกระทำอันต่างกันอย่างใด ๆ ของมาณพเหล่านี้ ในนัย
ก่อนโน้น . แต่แม้พราหมณ์เหล่านั้นยังมีการกระทำต่างกันเทียว. ก็ผู้ที่เกิดจาก
นางพราหมณีกับชัตติยกุมาร ก็ชื่อว่า ลูกผสมกษัตริย์. นอกนี้ชื่อว่าลูกผสม
พราหมณ์. เหล่านี้เป็นมาณพผู้มีชาติต่ำ. พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดง
โทษในวาทะของพราหมณ์เหล่านั้นว่า ความบริสุทธิ์เกี่ยวกับวรรณะ ๔ เพราะ
ยังมีวรรณะที่ ๕ อยู่อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะหยั่งลงในความบริสุทธิ์เกี่ยวกับ
วรรณะ ๔ อีก จึงตรัสคำว่า ตํ ก็ มลฺยลฺลิตี เป็นต้น.

ในบทเหล่านั้น บทว่า สทฺุเช ได้แก่ ภัตฺรเพื่อผู้ตาย. บทว่า ถาลิปาเก
ได้แก่ ภัตฺรเพื่อบรรณาการ. บทว่า ยลฺยเณ ได้แก่ ภัตฺร เพื่อบูชาสัตว. บทว่า
ปาหุเน ได้แก่ ภัตฺรที่เขาทำเพื่อแขก. บทว่า ก็ หิ คือ ย่อมแสดงว่า อันไหนจะมี
ผลมากหรือจะไม่มีผลมาก. บทว่า กฺุตปฺุพฺุ ความว่า อัศสลายนะในกาลก่อน
เรต่ำกว่าโดยชาติ ท่านแม้ประเสริฐกว่าก็ไม่อาจแก้ปัญหาวาทะปรารภชาติที่
เรากลับแล้วได้ บัดนี้ท่านเป็นผู้ต่ำกว่าเรา ถ้ามปัญหาวาทะปรารภชาติของตนแห่ง
พระพุทธเจ้าทั้งหลาย จะแก้ได้หรือ การคิดในปัญหานี้ ก็พึงกระทำไม่ได้

เมื่อจะคำชูมาณพนั้น จึงปรารภการเทศนานี้ด้วยประการฉะนี้. ในบทเหล่านั้น
บทว่า อสิโต แปลว่า คำ. คำว่า เทวโล เป็นชื่อของดาบสนั้น. โดยสมัยนั้น
ก็คือพระผู้มีพระภาคเจ้านี้แหละ. บทว่า อากลิโย ได้แก่ รongเท้าสองชั้น.
บทว่า ปตฺตินฺนุเท เต ได้แก่บริเวณบรรณศาลา. คำว่า โก นฺ โข ได้แก่
ณ ที่ไหนหนอแล. คำว่า คามณฺฑรูปุ วีย ได้แก่ เหมือนเด็กชายชาวบ้าน.
คำว่า โส ขฺวาคฺ โภ โหมิ ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า เราเป็น
อสิเทวละ. ได้ยินว่า ในกาลนั้นพระมหาสัตว์เป็นผู้ฝึกม้าที่ยังมิได้ฝึกเที่ยวไป.
คำว่า อภิวัตฺตํ อุปกฺกมิตฺตํ คือกระทำความพยายามจะไหว. และต่อแต่
นั้น แม้ดาบสผู้มีอายุ ๑๐๐ ปี ก็ไม่ไหว พราหมณ์กุมารผู้เกิดในวันนั้น เป็น
ผู้ฝึกแล้ว ฝึกดีแล้ว.

คำว่า ชนิมาตา ความว่า หญิงใดให้ท่านเกิดมา หญิงนั้นก็เป็นแม่
ผู้เกิดเกล้าของท่าน. บทว่า ชนิมาตุ คือ แห่งมารดาบังเกิดเกล้า. บทว่า
ชนิปิตา คือผู้ใดเป็นบิดาบังเกิดเกล้า. ปาฐะว่า โย ชนิปิตา ดังนี้ก็มี.

บทว่า อสิเตน ความว่า ฤๅษีอสิตเทวละผู้ได้อภิญญา ๕ ถามปัญหา
ปรารภคนธรรพ์นี้ แล้วแก้ไม่ได้. บทว่า เยสิ ได้แก่ ฤๅษี ๗ คน เหล่าใด. คำว่า
ปฺลฺลโณ ทพฺพิกาโห ความว่า มาณพคนหนึ่ง ขอปุณณะจับทัฬหีแล้วไป
ให้ฤๅษี ๗ คนเหล่านั้น. ปุณณะนั้นรู้ศิลปะในการจับทัฬหี แต่ปุณณะไม่ได้
เป็นอาจารย์ของฤๅษีเหล่านั้น ท่านไม่รู้แม้เพียงศิลปะ คือการจับทัฬหีที่ปุณณะ
นั้นรู้แล้ว. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

ก็อัสสลายนพราหมณ์นี้ เป็นผู้มีศรัทธา มีความเลื่อมใส ได้สร้าง
เจดีย์ไว้ในนิเวศน์ของตน. ผู้ที่เกิดในวงศ์ของอัสสลายนพราหมณ์ สร้าง
นิเวศน์แล้ว ก็สร้างเจดีย์ไว้ในภายในนิเวศน์จนครบเท่าถึงวันนี้.

๔. โฆฏมุขสูตร

[๖๓๐] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง ท่านพระอุเทนอยู่ ณ เขมียัมปวัน ใกล้เมืองพาราณสี ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อว่าโฆฏมุขะได้ไปถึงเมืองพาราณสีด้วยกรณียกิจบางอย่าง. ครั้งนั้นแล โฆฏมุขพราหมณ์เดินเที่ยวไปมาเป็นการพักผ่อน ได้เข้าไปยังเขมียัมปวัน. ก็สมัยนั้น ท่านพระอุเทนเดินจงกรมอยู่ในที่แจ้ง. โฆฏมุขพราหมณ์เข้าไปหาท่านพระอุเทนถึงที่อยู่ ได้ปราศรัยกับท่านพระอุเทน ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้เดินตามท่านพระอุเทนผู้กำลังเดินจงกรมอยู่ ได้กล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนสมณะผู้เจริญ การบวชอันชอบธรรมย่อมไม่มี ในเรื่องนี้ ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ เพราะบัณฑิตทั้งหลาย เช่นท่านไม่เห็นชื่อนั้น หรือไม่เห็นธรรมในเรื่องนี้.

[๖๓๑] เมื่อโฆฏมุขพราหมณ์กล่าวอย่างนี้แล้ว ท่านพระอุเทนลงจากที่จงกรม เข้าไปยังวิหาร แล้วนั่งบนอาสนะที่จัดไว้ แม้โฆฏมุขพราหมณ์ก็ลงจากที่จงกรม เข้าไปยังวิหาร แล้วยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้ว ท่านพระอุเทนได้กล่าวกะโฆฏมุขพราหมณ์ว่า พราหมณ์ อาสนะมีอยู่ ถ้าท่านปรารถนาจะเชยนั่งเถิด.

โฆ. ก็ข้าพเจ้ารอการเชื่อเชยของท่านพระอุเทนนี้แล จึงยังไม่นั่ง เพราะว่าคนเช่นข้าพเจ้า อันใครไม่เชื่อเชยก่อนแล้ว จะพึงสำคัญการที่จะพินั่งบนอาสนะอย่างไร.

ลำดับนั้นแล โฆฏมุขพราหมณ์ถือเอาอาสนะตำแหน่งหนึ่ง แล้วนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ครั้นแล้วได้กล่าวกะท่านพระอุเทนว่า สมณะผู้เจริญ การ

บวชอันชอบธรรมย่อไม่มี. ในเรื่องนี้ข้าพเจ้ามีความเห็นอย่างนี้ เพราะบัณฑิตทั้งหลายเช่นท่านไม่เห็นข้อนั้น หรือไม่เห็นธรรมในเรื่องนี้ ท่านพระอุเทนกล่าวว่าพราหมณ์ ถ้าท่านพึงยอมคำที่ควรยอม และพึงคัดค้านคำที่ควรคัดค้านของเรา อนึ่ง ท่านไม่พึงรู้เนื้อความแห่งภายิตใด พึงซักถามเราในภายิตนั้นให้ยิ่งขึ้นไปว่า ท่านอุเทน ภายิตนี้อย่างไร เนื้อความแห่งภายิตนี้เป็นไฉน เพราะทำได้อย่างนี้ เราทั้งสองพึงมีการเจรจาปราศรัยในเรื่องนี้กันได้

โฆ. ข้าพเจ้าจักยอมคำที่ควรยอม และจักคัดค้านคำที่ควรคัดค้านของท่านอุเทน. อนึ่ง ข้าพเจ้าจักไม่รู้เนื้อความแห่งภายิตของท่านอุเทนข้อใด ข้าพเจ้าจักซักถามท่านอุเทนในภายิตข้อนั้น ให้ยิ่งขึ้นไปว่า ท่านอุเทน ภายิตนี้อย่างไร เนื้อความแห่งภายิตนี้เป็นไฉน เพราะทำได้อย่างนี้ เราทั้งสองจึงเจรจาปราศรัยกันในเรื่องนี้เกิด.

[๖๑๒] อ. พราหมณ์ บุคคล ๔ จำพวกนี้ มีปรากฏอยู่ในโลก ๔ จำพวกเป็นไฉน พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ๑ บางคนเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ๑ บางคนเป็นผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งเป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ๑ บางคนไม่เป็นผู้ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งไม่เป็นผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อนและไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนั้น เป็นผู้ไม่มีความหิว ดับสนธิ เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ ในปัจจุบัน ๑ พราหมณ์ บรรดาบุคคล ๔ จำพวกนี้ บุคคลไหนยอมยังจิตของท่านให้ยินดี.

โฆ. ท่านอุเทน บุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวาย ในการทำตนให้เดือนร้อนนี้ ย่อมไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี แม้บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนี้ ก็ไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี. ถึงบุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนี้ ก็ไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี. ส่วนบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อนและไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อนนั้น เป็นผู้ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหม อยู่ในปัจจุบันเทียว บุคคลนี้ย่อมยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี.

อุ. คุณก่อนพรหมณ์ ก็เพราะเหตุไร บุคคล ๓ จำพวกนี้ จึงไม่ยังจิตของท่านให้ยินดี.

โฆ. ท่านอุเทน บุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวาย ในการทำตนให้เดือนร้อน เขาข่อมทำตนผู้รักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือนร้อน ให้เราร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี แม้บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาก็ข่อมทำผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือนร้อน ให้เราร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพเจ้าให้ยินดี. ถึงบุคคลผู้ทำตนให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาก็ทำตนและผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือนร้อน ให้เราร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงไม่ยังจิตของข้าพเจ้า

ให้อินดี. ส่วนบุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนขวยใน การทำตนให้เดือนร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนขวย ในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เป็นผู้มีไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหม อยู่ในปัจจุบันเทียว เขาย่อมไม่ทำตนและผู้อื่นซึ่งรักสุขเกลียดทุกข์ให้เดือนร้อน ให้เราร้อน เพราะเหตุนี้ บุคคลนี้จึงยังจิตของข้าพเจ้าให้อินดี.

[๖๓๗] อ. พราหมณ์ บริษัท ๒ จำพวกนี้ ๒ จำพวกเป็นไฉน คือ บริษัทพวกหนึ่งในโลกนี้ กำหนดอินดีในแก้วมณีและกษุณฺฑล ย่อมแสวงหา บุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน ส่วนบริษัทพวก หนึ่งในโลกนี้ ไม่กำหนดอินดีในแก้วมณีและกษุณฺฑล ละบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต. พราหมณ์ บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนขวยในการ ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบความชวนขวยใน การทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ ในปัจจุบันเทียว ท่านเห็นบุคคลนี้ในบริษัทไหนมาก คือ ในบริษัทผู้กำหนด อินดีในแก้วมณีและกษุณฺฑล แสวงหาบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและ ที่ดิน ทองและเงิน และในบริษัทผู้ไม่กำหนดอินดีในแก้วมณีและกษุณฺฑล ละบุตรและภรรยา ทาสีและทาส นาและที่ดิน ทองและเงิน แล้วออกบวช เป็นบรรพชิต.

โฆ. คุณก่อนท่านอุเทน บุคคลผู้ไม่ทำตนให้เดือนร้อน ไม่ประกอบ ความชวนขวยในการทำตนให้เดือนร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ไม่ประกอบ

ความขวนขวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำตนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว ข้าพเจ้าเห็นบุคคลนี้ มีมากในบริษัท ผู้ไม่กำหนดยินดีในแก้วมณีและกมลทล ละครและภรรยา ทาสีและทาส นานาและที่ดิน ทองและเงิน แล้วออกบวชเป็นบรรพชิต.

อุ. คุณก่อนพรหมณ์ ก็ในบัดนี้นั่นเองแล เราย่อมรู้คำที่ท่านกล่าวแล้ว อย่างนี้ว่า คุณก่อนสมณะผู้เจริญ การบวชอันชอบธรรมย่อมไม่มี ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ เพราะบัณฑิตทั้งหลายเช่นท่านไม่เห็นข้อนั้น หรือเพราะไม่เห็นธรรมในเรื่องนี้.

โฆ. คุณก่อนท่านอุเทน วาจาที่ท่านกล่าวแก่ข้าพเจ้านั้น เป็นวาจามีเหตุ สนับสนุนโดยแท้ การบวชอันชอบธรรมมีจริง ข้าพเจ้ามีความเห็นในเรื่องนี้ อย่างนี้ และขอท่านอุเทนโปรดจำข้าพเจ้าไว้ อย่างนี้. อนึ่ง บุคคล ๔ จำพวกนี้ ท่านอุเทนกล่าวแล้วโดยย่อไม่จำแนกโดยพิสดาร ขอโอกาสเถิดท่าน ขอท่านอุเทนช่วยอนุเคราะห์จำแนกบุคคล ๔ จำพวกนี้โดยพิสดารแก่ข้าพเจ้าเถิด.

อุ. คุณก่อนพรหมณ์ ถ้าอย่างนั้น ท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว โฆฏมุขพรหมณ์รับคำท่านพระอุเทนว่า อย่างนั้น ท่านผู้เจริญ.

[๖๓๔] ท่านพระอุเทนได้กล่าวว่า คุณก่อนพรหมณ์ ก็บุคคลผู้ทำตน ให้เดือดร้อน ประกอบความขวนขวายในการทำตนให้เดือนร้อนเป็นไฉน พรหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ เป็นคนเปลือย ไร้มารยาท เลียมือ เขาเชิญให้มารับภิกษาก็ไม่มา เขาเชิญให้หยุดก็ไม่หยุด ไม่ยินดีภิกษาที่เขานำมา ให้ ไม่ยินดีภิกษาที่เขาทำเฉพาะ ไม่ยินดีรับนิมนต์ ไม่รับภิกษาจากปากหม้อ ไม่รับภิกษาจากปากกระเช้า ไม่รับภิกษาคร่อมธรณีประตู ไม่รับภิกษาคร่อม ท่อนไม้ ไม่รับภิกษาคร่อมสาก ไม่รับภิกษาของคนสองคนกำลังบริโภคอยู่

ไม่รับภิกษาของหญิงมีครรภ์ ไม่รับภิกษาของหญิงผู้กำลังให้ลูกดูนม ไม่รับ
ภิกษาของหญิงผู้คลอดเกลี้ยชาย ไม่รับภิกษาที่แนะนำทำกันไว้ ไม่รับภิกษาใน
ที่ที่สุนัขเฝ้าชะเง้อดู ไม่รับภิกษาในที่ที่แมลงวันตอมเป็นกลุ่ม ไม่รับปลา ไม่
รับเนื้อ ไม่ดื่มสุรา ไม่ดื่มเมรัย ไม่ดื่มน้ำหมักดอง เขา^๑รับภิกษาที่เรือนหลัง
เดียว บริโภคคำเดียวบ้าง รับภิกษาที่เรือน ๒ หลัง บริโภค ๒ คำบ้าง ฯลฯ
รับภิกษาที่เรือน ๓ หลัง บริโภค ๓ คำบ้าง เลี้ยงชีวิตด้วยภิกษาในถาดน้อย
ใบเดียวบ้าง ๒ บ้าง ฯลฯ ๓ บ้าง กินอาหารที่เก็บค้างไว้วันหนึ่งบ้าง ๒ วัน
บ้าง ฯลฯ ๓ วันบ้าง เป็นผู้ประกอบความชวนชวายในการบริโภคภัตที่เวียน
มาตั้งถึงเดือนเช่นนี้ด้วยประการฉะนี้ เป็นผู้มีผักดองเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวฟ่าง
เป็นภิกษาบ้าง มีลูกเดือยเป็นภิกษาบ้าง มีกากข้าวเป็นภิกษาบ้าง มีสาหร่าย
เป็นภิกษาบ้าง มีรำเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวตังเป็นภิกษาบ้าง มีข้าวใหม่เป็น
ภิกษาบ้าง มีหญ้าเป็นภิกษาบ้าง มีโคมัยเป็นภิกษาบ้าง มีเหง้ามันและผลไม้
ในป่าเป็นอาหาร. บริโภคผลไม้หล่นเลี้ยงชีวิตบ้าง เขา^๑นุ่งห่มผ้าปานบ้าง
ผ้าแถมกันบ้าง ผ้าห่อศพบ้าง ผ้าบังสุกุลบ้าง ผ้าเปลือกไม้บ้าง หนึ่งเสื่อบ้าง
หนึ่งเสื่อทั้งเส้นบ้าง ผ้าคากรองบ้าง ผ้าเปลือกไม้กรองบ้าง ผ้าผลไม้กรองบ้าง
ผ้ากำพลทำด้วยผมคนบ้าง ผ้ากำพลทำด้วยขนสัตว์บ้าง ผ้าทำด้วยขนปีถนกก
เค้าบ้าง เป็นผู้ถือการถอนผมและหนวด คือ ประกอบความชวนชวายในการ
ถอนผมและหนวดบ้าง เป็นผู้ถือการขึ้น คือ ห้ามอาสนะบ้าง เป็นผู้ถือ
กระหย่ง คือ ประกอบความเพียรในการเดินกระหย่งบ้าง เป็นผู้ถือการนอน
บนหนาม คือ สำเร็จการนอนบนหนามบ้าง เป็นผู้ถือการอาบน้ำวันละ ๓
ครั้ง คือ ประกอบความชวนชวายในการลงน้ำบ้าง เป็นผู้ชวนชวายในการ
ประกอบเหตุเครื่องทำกายให้เดือนร้อน ให้เร่าร้อน ด้วยวิธีเป็นอันมากเช่นนี้

อยู่ คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือดร้อน.

[๖๑๕] คู่ก่อนพราหมณ์ ก็บุคคลผู้ทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบ
ความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน เป็นไฉน คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคล
บางคนในโลกนี้ เป็นคนฆ่าหมูขายเลี้ยงชีพ เป็นคนฆ่านกขายเลี้ยงชีพ เป็น
คนฆ่าเนื้อขายเลี้ยงชีพ เป็นพราน เป็นคนฆ่าปลา เป็นโจร เป็นคนรับจ้าง
ฆ่าโจร เป็นใหญ่ในเรือนจำ หรือแม่ใคร ๆ อื่นผู้มีการงานอันหยาบช้า คู่ก่อน
พราหมณ์ บุคคลนี้เรียกว่า เป็นคนทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความชวน
ชวายในการทำผู้อื่นให้เดือนร้อน.

[๖๑๖] พราหมณ์ ก็บุคคลผู้ทำตนให้เดือดร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำตนให้เดือนร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือนร้อน ประกอบความ
ชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นไฉน คู่ก่อนพราหมณ์ บุคคลบางคน
ในโลกนี้ เป็นพระราชามหากษัตริย์ ได้รับมูรธาภิเษกแล้ว หรือเป็นพราหมณ
มหาศาล เขาสั่งให้สร้างห้องประชุมใหม่ไว้ด้านตะวันออกแห่งนคร แล้วปลงผม
และหนวด นุ่งหนังเสือทั้งเล็บ เอน้ำมันเจือเนยใสทากาย เกาหลังด้วยเขาสัตว์
เข้าไปยังห้องประชุมพร้อมด้วยมเหสีและพราหมณปุโรหิต เขาอนบนพื้นดิน
อันไม่มีเครื่องลาด ซึ่งได้ทำด้วยของเขียวสด พระราชาเลี้ยงพระองค์ด้วยน้ำมัน
ในเต้าที่หนึ่ง พระมเหสีเลี้ยงพระองค์ด้วยน้ำมันในเต้าที่ ๒ พราหมณปุโรหิต
เลี้ยงตัวด้วยน้ำมันในเต้าที่ ๓ บุชาไฟด้วยน้ำมันในเต้าที่ ๔ ลูกโคเลี้ยงชีวิต
ด้วยน้ำมันที่เหลือแห่งแม่โคลูกอ่อนตัวเดียว เขาสั่งอย่างนี้ว่า จงฆ่าโคผู้เท่านี้
ลูกโคผู้เท่านี้ ลูกโคเมียเท่านี้ แพะเท่านี้ แกะเท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่การ
บูชาญญ จงตัดต้นไม้เท่านี้ เพื่อประโยชน์แก่การทำโรงบูชาญญ จงถอนหญ้า
เท่านี้เพื่อลาดพื้น ชนเหล่าใดเป็นทาสก็ดี เป็นคนใช้ก็ดี เป็นกรรมกรก็ดี

ของพระราชหรือพราหมณมหาศาลนั้นชนเหล่านั้นถูกอาชญาคุกคาม ถูกภัยคุกคาม ร้องไห้ตานองหน้า ทำการงานตามกำหนดตั้ง คุณก่อนพราหมณ์บุคคลนี้เรียกว่า เป็นผู้ทำคนให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำคนให้เดือดร้อน ทั้งทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน.

[๖๓๗] คุณก่อนพราหมณ์ ก็บุคคลผู้ไม่ทำคนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำคนให้เดือดร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นเดือดร้อน เขาไม่ทำคนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เป็นผู้ไม่มีความหิว คับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีคนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว เป็นโณน คุณก่อนพราหมณ์ พระตถาคตเจ้าเสด็จอุบัติขึ้นในโลกนี้ เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ...เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลกให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์ เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถทั้งพยัญชนะ บริสุทธิบริบูรณ์สิ้นเชิง กถุหบดีกัถิ บุตรกถุหบดีกัถิ หรือบุคคลผู้เกิดภายหลังในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ได้ฟังธรรมนั้น ครั้นได้ฟังธรรมนั้นแล้ว ย่อมได้ศรัทธาในพระตถาคตเจ้า เขาประกอบด้วยศรัทธานั้น ย่อมเห็นตระหนักชัดว่า ฌราวาสคัมภีร์ เป็นทางมาแห่งชุกฺธิ (คือกิเลส) บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้อยู่ครองเรือนจะประพฤติพรหมจรรย์ให้บริบูรณ์บริสุทธิโดยส่วนเดียวคงจะยากที่ขัดแล้วไม่ใช่ทำได้ง่าย ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้าข้อมน้ำฝาด ออกบวชเป็นบรรพชิตเถิด สมัย

ต่อมา เขาละกองโกศสมบัติน้อยใหญ่ และเครื่องยาน้อยใหญ่ ปลงผมและ
หนวด นุ่งห่มผ้าข้อมน้ำฝาด ออกบวชเป็นบรรพชิต.

[๖๑๘] เมื่อเขาบวชแล้วอย่างนี้ เป็นผู้ถึงพร้อมด้วยสิกขาและอาชีพ
เสมอด้วยภิกษุทั้งหมด เป็นผู้ละการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ วางท่อน
ไม้วางศาสตรา มีความละอาย มีความเอ็นดู มีความกรุณาหวังประโยชน์เกี่ยว
กุศลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่. ละการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ รับแต่ของ
ที่เขาให้ ต้องการแต่ของที่เขาให้ ไม่พระพุดิตตนเป็นขโมย มีตนสะอาดอยู่.
ละกรรมอันเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ พระพุดิตพรหมจรรย์ ประพุดิตห่างไกล
เว้นจากเมถุนอันเป็นกิจของชาวบ้าน. ละการกล่าวเท็จ เว้นขาดจากการกล่าว
เท็จ พุดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ พุดเป็นหลักฐานควรเชื่อได้ ไม่พุดลงโลก.
ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้ว ไม่ไปบอกข้างโน้น
เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้นแล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้
คนหมู่นี้แตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียง
กันบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลิน
ในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้พร้อมเพรียงกัน. ละคำหยาบ เว้น
ขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำไม่มีโทษ เพราะหุชวินให้รัก จับใจ เป็นคำ
ของชาวเมือง คนส่วนมากรักใคร่พอใจ. ละคำเพ้อเจ้อ เว้นขาดจากคำเพ้อเจ้อ
พุดถูกกาล พุดคำจริง พุดอิงอรรถ พุดอิงธรรม พุดอิงวินัย พุดแต่คำมี
หลักฐาน มีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร. เธอ
เป็นผู้เว้นขาดจากการพรากพิชคามและภุคคาม เป็นผู้ฉันทนเดียว เว้นการฉันทน
ในราตรี งดการฉันทนในเวลาวิกาล เป็นผู้เว้นขาดจากการฟ้อนรำ ขับร้องการ
ประโคมดนตรี และดูการเล่นอันเป็นข้าศึกแก่กุศล เป็นผู้เว้นขาดจากการตัด
ทรง ประดับและตกแต่งร่างกายด้วยดอกไม้ของหอม และเครื่องประเทืองผิว

อันเป็นฐานะแห่งการแต่งตัว เว้นขาดจากการนั่งนอนบนที่นั่งที่นอนอันสูงใหญ่ เว้นขาดจากการรับทองและเงิน เว้นขาดจากการรับธัญชาติดิบ เว้นขาดจากการรับเนื้อดิบ เว้นขาดจากการรับหญิง และเด็กหญิง เว้นขาดจากการรับทาสี และทาส เว้นขาดจากการรับแพะและแกะ เว้นขาดจากการรับไก่และสุกร เว้นขาดจากการรับช้าง โค ม้าและลา เว้นขาดจากการรับนาและที่ดิน เว้นขาดจากการประกอบพฤติกรรมและการรับ ไซ้ เว้นขาดจากการซื้อและการขาย เว้นจากการถือโก่งด้วยตราขั้ การโก่งด้วยของปลอมและการโก่งด้วยเครื่องตวง วัด เว้นขาดจากการรับสินบน การล่อลวงและการตลบตะแลง เว้นขาดจากการตัด การฆ่า การจองจำ ตีขัง การปล้นและกรรโชก เธอเป็นผู้สันโดษโดยด้วย จีวรเป็นเครื่องบริหารกาย ด้วยบิณฑบาตเป็นเครื่องบริหารต้อง จะไปทางทิศภาคใด ๆ ก็ถือเอาไปได้เอง เปรียบเหมือนนก จะบินไปทางทิศภาคใด ๆ ก็มีแต่ปีกของตัวเองเป็นภาระบินไป ฉะนั้น เธอประกอบด้วยศีลขันธอันเป็นของพระอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันไม่มีโทษเฉพาะตน. เธอเห็นรูปด้วยจักขุแล้ว ไม่เป็นผู้ยึดถือนิमितร ไม่ยึดถืออนุพยัญชนะย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวจจักขุทริย ที่เมื่อไม่สำรวจแล้ว พึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌา และ โทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษจักขุทริย ถึงความสำรวจในจักขุทริย พึงเสียดด้วยหู... สูดกลิ่นด้วยจมูก... ลิ้มรสด้วยลิ้น ... ถูกต้องโณภูมัพพะด้วยกาย ฐุธรรมารมณ์ด้วยใจแล้ว ไม่เป็นผู้ยึดถือนิमितร ไม่ยึดถืออนุพยัญชนะ ย่อมปฏิบัติเพื่อสำรวจมณินทริย ที่เมื่อไม่สำรวจแล้ว พึงเป็นเหตุให้อกุศลธรรมอันลามก คือ อภิชฌาและโทมนัสครอบงำนั้น ชื่อว่ารักษามณินทริย ถึงความสำรวจในมณินทริย เธอประกอบด้วยอินทริยสังวรอันเป็นของพระอริยะนี้ ย่อมได้เสวยสุขอันบริสุทธิ์ เฉพาะตน. เธอเป็นผู้กระทำความรู้สึกตัวในการก้าวไป ในการถอยกลับ ย่อมทำความรู้สึกตัวในการแล ในการเหลียวย่อมทำความรู้สึก

ในการสู้เข้า ในการเหยียดออก ย่อมทำความรู้สึกตัวในการทรงผ้าสังฆาฏิ
บาตรและจีวร ย่อมทำความรู้สึกตัวในการฉัน ในการดื่ม ในการเคี้ยว ใน
การลิ้ม ย่อมทำความรู้สึกตัวในการถ่ายอุจระปัสสาวะ ย่อมทำความรู้สึกตัวใน
การเดิน ในการยืน ในการนั่ง ในการหลับ ในการตื่น ในการพูด.

[๖๓๕] ภิกษุณัั้นประกอบด้วยศีลขันธ์ อันเป็นของพระอริยะด้วย
อินทรีย์สังวรอันเป็นของพระอริยะ และด้วยสติสัมปชัญญะอันเป็นของพระอริยะ
เช่นนี้ ย่อมเสพเสนาสนะอันสงัด คือ ป่า โคนไม้ ภูเขา ซอกเขา ถ้ำ ป่าช้า
ป่าชุก ที่แจ้ง ลอมฟาง เรอกลับจากบิณฑบาตในเวลาภายหลังภัต นั่งคู้บัลลังก์
ตั้งกายตรง ดำรงสติไว้เฉพาะหน้า เธอละอภิชฌาในโลก มีใจปราศจากอภิชฌา
อยู่. ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอภิชฌา. ละความประทุษร้ายคือพยาบาทไม่
คิดพยาบาท มีความกรุณาหวังประโยชน์แก่กุลแก่สัตว์ทั้งปวงอยู่. ย่อมชำระ
จิตให้บริสุทธิ์จากความประทุษร้ายคือพยาบาท ละถิ่นมิตฺตะ ปราศจากถิ่นมิตฺตะ
มีความกำหนดหมายอยู่ที่แสงสว่าง มีสติสัมปชัญญะอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์
จากถิ่นมิตฺตะ. ละอุทธัจจกุกกุจะ เป็นผู้ไม่ฟุ้งซ่านมีจิตสงบ ณ ภายในอยู่
ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากอุทธัจจกุกกุจะ. ละวิจิกิจฉา ข้ามพ้นวิจิกิจฉา ไม่
มีความสงสัยในกุศลธรรมทั้งหลายอยู่ ย่อมชำระจิตให้บริสุทธิ์จากวิจิกิจฉา.

[๖๔๐] ภิกษุณัั้น ละนิรวณั ๕ ประการ อันเป็นเครื่องเศร้าหมองใจ
ทำปัญญาให้ทຸรพล เหล่านี้แล้ว สงัดจากอกุศลธรรม บรรลุปฐมฌานอันมี
วิตก มีวิจาร์ มีปีติและสุขเกิดแต่เวกอยู่ บรรลุทุติยฌานอันมีความผ่องใส
แห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ เพราะวิตกวิจาร์
สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะและ
เสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป บรรลุตติยฌาน ที่พระอริยะเจ้าทั้งหลาย
สรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขา มีสติ อยู่เป็นสุข บรรลุจตุตถฌาน

อันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.

[๖๔๑] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส ปราศจากอุปกิเลส เป็นจิตอ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ถึงความไม่หวั่นไหว แล้วอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสติญาณ เขื่อย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมากคือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง สองชาติบ้าง สามชาติบ้าง สี่ชาติบ้าง ห้าชาติบ้าง สิบชาติบ้าง ยี่สิบชาติบ้าง สามสิบชาติบ้าง สี่สิบชาติบ้าง ห้าสิบชาติบ้าง ร้อยชาติบ้าง พันชาติบ้าง แสนชาติบ้าง ตลอดสังวัฏ-กัปเป็นอันมากบ้าง ตลอดวิวัฏกัปเป็นอันมากบ้างว่า ในภพนั้น เราได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิวพรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุข เสวยทุกข์อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้วได้ไปเกิดในภพนั้น แม้ในภพนั้น เราก็ได้มีชื่ออย่างนั้น มีโคตรอย่างนั้น มีผิว-พรรณอย่างนั้น มีอาหารอย่างนั้น เสวยสุขเสวยทุกข์ อย่างนั้น ๆ มีกำหนดอายุเพียงเท่านั้น ครั้นจุติจากภพนั้นแล้ว ได้มาเกิดในภพนี้ เขื่อย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้.

[๖๔๒] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ.. ถึงความไม่หวั่นไหวแล้วอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อรู้จตุและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เขื่อย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจตุ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ไปได้ดี ตกยากด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์เป็นไปตามกรรมว่า สัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายทุจริต ฯลฯ ตีเตียนพระ-อริยเจ้า เป็นมิฉนาทิฐิ ถือมันการกระทำด้วยอำนาจมิฉนาทิฐิ เมื่อตายไป จึงต้องเข้าถึงอบาย ทุกคติ วินิบาต นรก ส่วนสัตว์เหล่านี้ประกอบด้วยกายสุจริต ฯลฯ ไม่ตีเตียนพระอริยเจ้า เป็นสัมมาทิฐิ ถือมันการกระทำด้วยอำนาจสัมมา-

ทิว เมื่อตายไป ได้เข้าถึงสุคติโลกสวรรค์. เธอย่อมเห็นหมู่สัตว์กำลังจุติ กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณงามได้ดี ตกยาก ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตามกรรม ด้วยประการฉะนี้.

[๖๔๓] ภิกษุ นั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ ... ถึงความไม่หวั่นไหวแล้วอย่างนี้ ย่อมโน้มโน้มจิตไปเพื่อญาณเป็นเหตุสิ้นอาสวะ เธอย่อมรู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เหล่านี้อาสวะ นี้เหตุเกิดอาสวะ นี้ความดับอาสวะ นี้ข้อปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับอาสวะ เมื่อเธอรู้อย่างนี้ เห็นอย่างนี้ จิตย่อมหลุดพ้นแม้จากกามาสวะ แม้จากภาวาสวะ แม้จากอวิชชาสวะ เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ย่อมมีญาณหยั่งรู้ว่า หลุดพ้นแล้ว ย่อมรู้ชัดว่า ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำ ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อความเป็นอย่างนี้ไม่มี. คุก่อนพรหมณ์ บุคคลนี้เรียกว่า ผู้ไม่ทำคนให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำคนให้เดือดร้อน ทั้งไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่ประกอบความชวนชวายในการทำผู้อื่นให้เดือดร้อน เขาไม่ทำคนให้เดือดร้อน ไม่ทำผู้อื่นให้เดือดร้อน ไม่มีความหิว ดับสนิท เป็นผู้เย็น เสวยแต่ความสุข มีตนเป็นดังพรหมอยู่ในปัจจุบันเทียว.

[๖๔๔] เมื่อท่านพระอุเทนกล่าวอย่างนี้แล้ว โขภุมมพรหมณ์ ได้กล่าวกะท่านพระอุเทนว่า ข้าแต่ท่านอุเทน ภาสิตของท่านแจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านอุเทนภาสิตของท่านแจ่มแจ้งนัก ท่านอุเทนประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ในที่มืด ด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพเจ้านี้ ขอถึงท่านอุเทนกับทั้งพระธรรมและภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านอุเทนทรงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป.

อุ. คุณ่อนพราหมณ์ ท่านอย่าได้ถึงอาตมาเป็นสรวงเลย เชิญท่านถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าที่อาตมาถึงเป็นสรวงเถิด.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน เดียวนี้ ท่านพระโคดมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ประทับอยู่ที่ไหน.

อุ. คุณ่อนพราหมณ์ เดียวนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพานเสียแล้ว.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน ถ้าแหละข้าพเจ้าฟังได้ฟังว่า ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ประทับอยู่ในหนทางแม่ ๑๐ โยชน์ ข้าพเจ้าก็พึงไปเฝ้าท่านพระโคดมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แม่สิ้นหนทาง ๑๐ โยชน์ ถ้าแหละข้าพเจ้าฟังได้ฟังว่า ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ประทับอยู่ในหนทาง ๒๐ โยชน์ ๓๐ โยชน์ ๔๐ โยชน์ ๕๐ โยชน์ แม่ ๑๐๐ โยชน์ ข้าพเจ้าก็พึงไปเฝ้าท่านพระโคดมอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แม่สิ้นหนทาง ๑๐๐ โยชน์ แต่ว่าท่านพระโคดมพระองค์นั้น เสด็จปรินิพพานเสียแล้ว ข้าพเจ้าขอถึงท่านพระโคดมพระองค์นั้น แม้เสด็จปรินิพพานแล้ว กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ เป็นสรวง ขอท่านอุเทนทรงจำข้าพเจ้าว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรวงตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป อนึ่ง มีเบี้ยเลี้ยงประจำ ที่พระเจ้าอังคราชโปรดพระราชทานแก่ข้าพเจ้าทุกวัน ข้าพเจ้าขอถวายส่วนหนึ่งจากเบี้ยเลี้ยงประจำวันแก่ท่านอุเทน.

[๖๔๕] อุ. คุณ่อนพราหมณ์ ก็พระเจ้าอังคราชโปรดพระราชทานอะไรเป็นเบี้ยเลี้ยงประจำทุกวันแก่ท่าน.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน พระเจ้าอังคราชโปรดพระราชทานกหาปณะ ๕๐๐ เป็นเบี้ยเลี้ยงประจำแก่ข้าพเจ้า.

อุ. คุณก่อนพรหมณ์ การรับทองและเงิน ไม่สมควรแก่อาตมาทั้งหลาย.

โฆ. ข้าแต่ท่านอุเทน ถ้าทองและเงินนั้นไม่สมควร ข้าพเจ้าจะให้
สร้างวิหารถวายท่านอุเทน.

อุ. คุณก่อนพรหมณ์ ถ้าแลท่านปรารถนาจะให้สร้างวิหารถวายอาตมา
ก็ขอให้สร้างโรงเลี้ยงถวายแก่สงฆ์ในเมืองปาตลีบุตรเถิด.

โฆ. ด้วยข้อที่ท่านอุเทนชักชวนข้าพเจ้าในสังฆทานนี้ ข้าพเจ้ามีใจ
ชื่นชมยินดีเหลือประมาณ ข้าแต่ท่านอุเทน ข้าพเจ้าจะให้สร้างโรงเลี้ยงถวาย
แก่สงฆ์ในเมืองปาตลีบุตร ด้วยเบี้ยเลี้ยงประจำส่วนนี้ด้วย ด้วยเบี้ยเลี้ยงประจำ
ส่วนอื่นด้วย.

ครั้งนั้นแล โฆฏมุขพรหมณ์ให้จัดสร้างโรงเลี้ยงถวายแก่สงฆ์ในเมือง
ปาตลีบุตร ด้วยเบี้ยเลี้ยงประจำส่วนนี้และส่วนอื่น โรงเลี้ยงนั้น เดียวนี้เรียกว่า
โฆฏมุขี ฉะนั้นแล.

จบ โฆฏมุขสูตรที่ ๔

อรรถกถาโฆฏมุขสูตร

โฆฏมุขสูตร มีคำเริ่มต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในพระสูตรนั้น บทว่า เขมียัมพวัน ได้แก่ สวณมะม่วงอันมีชื่ออย่างนั้น^๑. คำว่า การบวชประกอบด้วยธรรม ได้แก่ การงดเว้นอันประกอบด้วยธรรม. บทว่า เพราะไม่เห็น ความว่า เพราะไม่เห็นบัณฑิตเช่นกับท่าน. คำว่า ก็หรือว่าในเหตุนี้ มีกรรมใดเป็นสภาพ ความว่า ก็หรือว่ากรรมคือสภาวะนั่นเอง อันใดในที่นี้ เพราะไม่เห็นสภาวะอันนั้น. ด้วยบทนี้ ท่านแสดงว่า ถ้อยคำของเราไม่เป็นประมาณ ธรรมอย่างเดียวเป็นประมาณ. แต่ณั้น พระเถระคิดว่า ในที่นี้พึงมีการงานมากเหมือนในเรือนอุโบสถ หมู่ จึงหลีกออกจากที่จงกรม เข้าไปนั่ง ณ บรรณศาลานั่งแล้ว. เพื่อจะแสดงเรื่องนั้น ท่านจึงกล่าวว่ เมื่อกล่าวแล้วอย่างนี้ ดังนี้ เป็นต้น. คำว่า พราหมณ์ ๔ คนเหล่านี้ ความว่า ได้ยินว่า พระเถระได้มีความคิดอย่างนี้ว่า พราหมณ์นี้กล่าวว่า ผู้เข้าถึงบรรพชาอันประกอบด้วยธรรมเป็นสมณะ หรือเป็นพราหมณ์หาไม่มี. พระเถระครั้งแสดงบุคคล ๔ และบริษัท ๒ แก่พราหมณ์นี้แล้ว จึงเริ่มเทศนานี้ว่า เราจักถามบุคคลที่ ๔ ว่า ท่านเห็นมีมากในบริษัทไหน พราหมณ์เมื่อรู้อยู่กล่าวว่า ในบริษัทของผู้ไม่ครองเรือน เราจักให้พราหมณ์นั้นกล่าวด้วยปากของตนนั้นเที่ยวว่า การงดเว้นที่ประกอบด้วยธรรมมีอยู่ ด้วยประการฉะนี้.

๑. ส่วนนี้พระราชเทวีพระนามว่า เขมिया ปลูกไว้.

ในบทเหล่านั้น บทว่า ผู้ยินดีแล้ว ยินดีแล้ว คือ กำหนดนึกแล้ว เพราะระคาดันหนาแน่น. บทว่า กล่าวนำเชื่อถือ คือ กล่าวมีเหตุ. สมดัง คำที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้ว่า ถ้อยคำของเราไม่เป็นประมาณ ธรรมอย่างเดียวเป็นประมาณ ด้วยคำว่า ประโยชน์อะไรแก่ท่านเล่า ท่านถามเพื่อจะเปลื้องเสียว่า ธรรมดาคฤหัสถ์พูดควรบ้าง ไม่ควรบ้าง.

บทว่า ให้ทำแล้ว ได้แก่ สร้างแล้ว ก็แล ครั้น ให้สร้างแล้ว กระทำกาละแล้วไปบังเกิดในสวรรค์. ได้ยินว่า ศิลปะที่ควรรู้ของเขานั้น ฆ่าทั้งมารดา ฆ่าทั้งบิดาแล้ว ในบทว่า ตนพึงถูกศิลปะที่ควรรู้ฆ่า. ขึ้นชื่อว่าบุคคลรู้ศิลปะอย่างหนึ่ง สอนคนอื่นให้รู้ศิลปะนั้นแล้ว ไปเกิดในสวรรค์ไม่มี. ก็เทพบุตรนี้ อาศัยพระเถระกระทำบุญจึงไปบังเกิดในสวรรค์นั้น ก็แลครั้นบังเกิดแล้ว จึงคิดว่า เรามายังเกิดในที่นี้ด้วยกรรมอะไร ครั้นรู้ความจริงแล้ว เมื่อพระสงฆ์ประชุมกันปฏิบัติสังฆกรรมโรงฉันที่เก่าแล้วในวันหนึ่ง จึงแปลงเพศเป็นมนุษย์มาถามว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ พระสงฆ์ประชุมกันเพื่ออะไร.

ภิกษุ. เพื่อปฏิบัติสังฆกรรมโรงฉัน.

เทพ. ใครให้สร้างศาลานี้ไว้.

ภิกษุ. นายโฆฏุมชะ.

เทพ. บัดนี้เขาไปไหน.

ภิกษุ. เขาตายเสียแล้ว.

เทพ. ก็ญาติไร ๆ ของเขามีบ้างไหม.

ภิกษุ. มีน้องหญิงคนหนึ่ง.

เทพ. จงให้เรียกเธอมา.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 339

ภิกษุทั้งหลายให้เรียกเธอมาแล้ว. เขาก็เข้าไปหาหญิงนั้น กล่าวว่า
เราเป็นพี่ชายของเจ้า ชื่อโฆฏุมพะให้สร้างศาลานี้ไว้แล้ว ไปเกิดในสวรรค์
ฉันฝังทรัพย์ไว้ตรงโน้นแห่งหนึ่ง ตรงโน้นแห่งหนึ่ง เจ้าจงไปเอาทรัพย์นั้นมา
ให้สร้างโรงฉันนี้ด้วย เลี้ยงคูเด็ก ๆ ด้วย แล้วให้ว้พระภิกษุสงฆ์ลอยขึ้นยัง
เวหาสไปสู่เทวโลกตามเดิม. คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล

จบอรรถกถาโฆฏุมขสูตรที่ ๕

๕. จังกีสูตร

[๖๔๖] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในโกศลชนบทพร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านพราหมณ์ของชนชาวโกศลชื่อว่า โอปาสาทะ ได้ทราบว่าคุณ ที่นั่น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่า เทพวัน ทางทิศเหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ชื่อว่า จังกิปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะ อันคับคั่งด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมไปด้วยหญ้า ไม้และน้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร เป็นราชสมบัติอันพระเจ้าปเสนทิโกศลโปรดพระราชทานเป็นรางวัลให้เป็นสิทธิ์.

[๖๔๗] พราหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านโอปาสาทะได้สดับข่าวว่า พระสมณโคดมศากยบุตรเสด็จออกผนวชจากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทางทิศเหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ ก็กิตติศัพท์อันงดงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ได้ขจรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พระองค์ทรงทำโลกนี้ พร้อมทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ให้แจ้งชัดด้วยพระปัญญาอันยิ่งของพระองค์เองแล้ว ทรงสอนหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณพราหมณ์เทวดาและมนุษย์ให้รู้ตาม ทรงแสดงธรรมอันงามในเบื้องต้น งามในท่ามกลาง งามในที่สุด ทรงประกาศพรหมจรรย์ พร้อมทั้งอรรถะทั้ง พยัญชนะบริสุทธิ บริบูรณ์สิ้นเชิง ก็การได้เห็นพระอรหันต์เห็นปานนั้น ย่อมเป็นความดีแล.

ครั้งนั้นแล พรหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านโอปาสาทะพากันออกจาก หมู่บ้านโอปาสาทะเป็นหมู่ ๆ มุ่งหน้าไปทางทิศอุดร พากันไปทางป่าไม้สาละ อันชื่อว่าเทพวัน ก็สมัยนั้นแล จึงที่พรหมณ์นอนพักผ่อนกลางวันอยู่ใน ปราสาทชั้นบน.

[๖๔๘] จึงที่พรหมณ์ได้เห็นพรหมณ์ และคฤหบดีชาวบ้านโอปาสาทะ พากันออกจากหมู่บ้านโอปาสาทะเป็นหมู่ ๆ มุ่งหน้าไปทางทิศอุดร พากันไปยังป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ครั้นเห็นแล้วจึงเรียกนักรมา ถามว่า พ่อนักร พรหมณ์และคฤหบดีชาวบ้านโอปาสาทะ พากันออกจากหมู่บ้านโอปาสาทะเป็น หมู่ ๆ มุ่งหน้าไปทางทิศอุดร พากันไปยังป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทำไมกัน นักรตอบว่า ข้าแต่ท่านจังกิ มีเรื่องอยู่. พระสมณโคดมศากยบุตรเสด็จออก สอนจากศากยสกุล เสด็จจาริกไปในโกศลชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ เสด็จถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทางทิศ เหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ ก็กิตติศัพท์อันงามของท่านพระโคดมพระองค์นั้น ได้จรไปอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเป็นพระ- อรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม พรหมณ์และคฤหบดี เหล่านั้น พากันไปเพื่อเฝ้าท่านพระโคดมพระองค์นั้น.

จังกิ, พ่อนักร ถ้าเช่นนั้น ท่านจงเข้าไปหาพรหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านโอปาสาทะ แล้วจึงกล่าวอย่างนี้ว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย จังกิ พรหมณ์สั่งมาอย่างนี้ว่า ขอท่านผู้เจริญทั้งหลายจงรอก่อน แม้จังกิพรหมณ์ ก็จะไปเฝ้าพระสมณโคดม.

นักรรับคำจังกิพรหมณ์แล้ว เข้าไปหาพรหมณ์และคฤหบดี ชาวบ้านโอปาสาทะ แล้วกล่าวว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย จังกิพรหมณ์

สั่งมาอย่างนี้ว่า ขอท่านทั้งหลายจงรอก่อน แม้จังกิพราหมณ์ก็จักไปเฝ้าพระสมณโคดมด้วย.

[๖๔๕] ก็สมัยนั้นแล พราหมณ์ต่างเมืองประมาณ ๕๐๐ พักอยู่ใน หมู่บ้านโอปาสาทะ ด้วยกรณีกิจบางอย่าง พราหมณ์เหล่านั้นได้ฟังข่าวว่า จังกิพราหมณ์จักไปเฝ้าพระสมณโคดม ลำดับนั้น พราหมณ์เหล่านั้นพากัน เข้าไปหาจังกิพราหมณ์ถึงที่อยู่ แล้วได้ถามจังกิพราหมณ์ว่า ได้ทราบวาท่าน จังกิจักไปเฝ้าพระสมณโคดมจริงหรือ จังกิพราหมณ์ตอบว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย เป็นความจริงอย่างนั้น แม้เราจักไปเฝ้าพระสมณโคดม.

พวกพราหมณ์. ท่านจังกิอย่าไปเฝ้าพระสมณโคดมเลย ท่านจังกิไม่สมควรจะไปเฝ้าพระสมณโคดม พระสมณโคดมสมควรจะเสด็จมาหาท่านจังกิ เพราะว่าท่านจังกิเป็นอุกโตสุชาติทั้งฝ่ายมารดาและบิดา มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิมดจดตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาติ แม้เพราะเหตุที่ท่านจังกิเป็นอุกโตสุชาติ... ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงชาตินี้ ท่านจังกิจึงไม่สมควรจะไปเฝ้าสมณโคดม แต่พระสมณโคดมนั้นแล สมควรเสด็จมาหาท่านจังกิ ท่านจังกิแลเป็นผู้มั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก... ท่านจังกิแลเป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งกัมภีร์นิฆนตะและกัมภีร์เกฏฐะ พร้อมทั้งประเภทอักษรมีกัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เข้าใจฉัพท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในกัมภีร์โลกายตะ และตำราทำนายมหาปฐักษณะ... ท่านจังกิแลเป็นผู้มีรูปร่าง น่าดู น่าเลื่อมใส ประกอบด้วยผิวพรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีวรรณะคล้ายพรหม มีสระคล้ายพรหม น่าดูน่าชมไม่น้อย... ท่านจังกิแลเป็นผู้มีศีล มีศีลยังยืน ประกอบด้วยศีลยังยืน ท่านจังกิแลเป็นผู้มีวาจาไพเราะ มีเสียงไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองสะละสลวย ไม่มีโทษ ให้ผู้ฟังเข้าใจเนื้อความได้ชัด... ท่านจังกิแลเป็นอาจารย์และปาจารย์ของคนเป็น

อันมาก สอนมนต์ให้มาณพ ๓๐๐ คน... ท่านจังกิแลเป็นผู้อันพระเจ้าปเสน-
ทิโกศลทรงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม... ท่านจังกิแลเป็นผู้
อันพราหมณ์ไปกขรชาติ สักการะ เคารพ นับถือ บูชา นอบน้อม...
ท่านจังกิแลปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะ อันคับคั่งไปด้วยประชาชนและหมู่สัตว์
อุดมด้วยหญ้า ไม้และน้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร เป็นราชสมบัติอันพระเจ้า
ปเสนทิโกศลโปรดพระราชทานเป็นรางวัลให้เป็นสิทธิ์ แม้เพราะเหตุที่ท่านจังกิ
ปกครองหมู่บ้านโอปาสาทะ อันคับคั่งไปด้วยประชาชนและหมู่สัตว์ อุดมด้วย
หญ้า ไม้และน้ำ สมบูรณ์ด้วยธัญญาหาร เป็นราชสมบัติอันพระเจ้าปเสนทิ-
โกศลโปรดพระราชทานเป็นรางวัลให้เป็นสิทธิ์นี้ ท่านจังกิจึงไม่สมควรจะไป
เฝ้าพระสมณโคดม แต่พระสมณโคดมสมควรจะเสด็จมาหาท่านจังกิ.

[๖๕๐] เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายกล่าวอย่างนี้แล้ว จังกิพราหมณ์ได้
กล่าวกะพราหมณ์เหล่านั้นว่า คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น ขอท่าน
ทั้งหลายจงฟังข้าพเจ้าบ้าง เรายี่แหละสมควรจะไปเฝ้าพระสมณโคดมพระองค์
นั้นทุกประการ แต่ท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น ไม่สมควรเสด็จมาหาเราเลย
คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมทรงเป็นอุกโตสุชาติ
ทั้งฝ่ายพระมารดาทั้งฝ่ายพระบิดา มีพระกรรมเป็นที่ถือปฏิบัติสนธิหมดจดดี
ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้โดยอ้างถึงพระชาติ แม้
เพราะเหตุที่พระสมณโคดมเป็นอุกโตสุชาติ ฯลฯ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนได้
โดยอ้างถึงพระชาตินี้ ท่านพระโคดมพระองค์นั้นจึงไม่สมควรจะเสด็จมาหาเรา
ทั้งหลาย ที่ถูกเราทั้งหลายนี้แหละสมควรจะไปเฝ้าท่านพระโคดมพระองค์นั้น
คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ได้ทราบว่ พระสมณโคดมทรงสละเงินและทอง
มากมาย ทั้งที่อยู่ในพื้นดิน ทั้งที่อยู่ในอากาศ เสด็จออกผนวช... พระ-
สมณโคดมกำลังรุ่ม พระเกศาดำสนิท ยังหนุ่มแน่นตั้งอยู่ในปฐมวัย เสด็จ

ออกทรงผนวชเป็นบรรพชิต... เมื่อพระมารดาและพระบิดาไม่ทรงปรารถนา
ให้ทรงผนวช พระพักตร์อาบไปด้วยพระอัสสุชล ทรงกั้นแสงอยู่ พระสมณ-
โคดมทรงปลงพระเกศาและพระมัสสุ ทรงครองผ้าข้อมน้ำฝาด เสด็จออกทรง
ผนวชเป็นบรรพชิต... พระสมณโคดมมีพระรูปร่าง นาคู. นำเลื่อมใส
ประกอบด้วยพระฉวีวรรณผุดผ่องยิ่งนัก มีพระวรรณะคล้ายพรหม มีพระสรีระ
คล้ายพรหม นำคู่นำชมมิใช่น้อย... พระสมณโคดมทรงมีศีล มีศีลเป็นอริยะ
มีศีลเป็นกุศล ทรงประกอบด้วยศีลเป็นกุศล ... พระสมณโคดมมีพระวาจา
ไพเราะ มีพระสำเนียงไพเราะ ประกอบด้วยวาจาของชาวเมือง สละสลวยไม่มี
โทษ ยังผู้ฟังให้เข้าใจเนื้อความได้ชัดเจน... พระสมณโคดมทรงเป็นอาจารย์
และปาจารย์ของคนหมู่มาก... พระสมณโคดมทรงมีกามราคะสิ้นแล้ว ทรง
ปราศจากลูกศร (คือความ โศก)... พระสมณโคดมทรงเป็นกรรมวาที เป็น
กิริยาที ไม่ทรงมุ่งร้ายแก่พวกพราหมณ์... พระสมณโคดมเสด็จออกทรง
ผนวชจากสกุลสูง คือ จากสกุลกษัตริย์อันไม่เจือปน... พระสมณโคดมเสด็จ
ออกทรงผนวช จากสกุลมั่งคั่ง มีทรัพย์มาก มีโภคสมบัติมาก... คนต่างรัฐ
ต่างชนบท พากันมาทูลถามปัญหาพระสมณโคดม... เทวดาหลายพันพากัน
มอบกายถวายชีวิตถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ... กิตติศัพท์อันงามของพระ-
สมณโคดม จจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้นเป็นพระอรหันต์... เป็นผู้เบิกบานแล้ว เป็นผู้จำแนกธรรม...
พระสมณโคดมทรงประกอบด้วยมหาปุริสลักษณะ ๓๒ ประการ... พระเจ้า
แผ่นดินมคธจอมทัฬหรงพระนามว่าพิมพิสาร พร้อมทั้งพระโอรสและพระมเหสี
ทรงมอบกายถวายพระชนม์ถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ... พระเจ้าปเสนทิ
โกศลทรงมอบกายถวายพระชนม์ถึงพระสมณโคดมเป็นสรณะ... พราหมณ์
ไปกขรชาติพร้อมด้วยบุตรและภรรยา มอบกายถวายชีวิตถึงพระสมณโคดม

เป็นสมณะ... พระสมณโคดมเสด็จถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับ อยู่ ณ ป่าไม้
สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทางทิศเหนือแห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งมาสู่เขตบ้านของเราทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้น
ชื่อว่าเป็นแขกของเราทั้งหลาย และเป็นแขกที่เราทั้งหลายพึงสักการะ เคารพ
นับถือ บูชา คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย แม้เพราะเหตุที่พระสมณโคดมเสด็จ
ถึงหมู่บ้านโอปาสาทะ ประทับอยู่ ณ ป่าไม้สาละอันชื่อว่าเทพวัน ทางทิศเหนือ
แห่งหมู่บ้านโอปาสาทะ ชื่อว่าเป็นแขกของเราทั้งหลาย และเป็นแขกที่เรา
ทั้งหลายพึงสักการะ เคารพ นับถือ บูชา นี้ท่านพระสมณโคดมพระองค์นั้น
จึงไม่สมควรจะเสด็จมาหาเราทั้งหลาย ที่ถูก เราทั้งหลายนี้แหละสมควรไปเฝ้า
ท่านพระโคดมพระองค์นั้น ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ข้าพเจ้าทราบพระคุณของ
พระโคดมพระองค์นั้นได้เพียงเท่านี้ แต่ท่านพระโคดมพระองค์นั้น มีพระคุณ
เพียงเท่านี้หามิได้ ความจริง ท่านพระโคดมพระองค์นั้น มีพระคุณหาประมาณ
มิได้ คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถึงแม้ท่านพระโคดมพระองค์นั้นทรงประกอบ
ด้วยองค์คุณแต่ละอย่าง ๆ ก็ไม่สมควรจะเสด็จมาหาเราทั้งหลาย ที่ถูก เรา
ทั้งหลายนี้แหละ สมควรไปเฝ้าท่านพระโคดมพระองค์นั้น.

พวกพราหมณ์. คุณก่อนท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าเช่นนั้น เราทั้งปวง
เที่ยวจักไปเฝ้าพระสมณโคดม.

ครั้งนั้นแล จึงก็พราหมณ์พร้อมด้วยคณะพราหมณ์หมู่ใหญ่ได้เข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้น
ผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง ก็
สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่งตรัสปราศรัยถึงเรื่องบางเรื่อง พอให้
เป็นเครื่องระลึกถึงกันกับพราหมณ์ทั้งหลายผู้เฝ้าอยู่.

[๖๕๑] ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อว่ากาปतिकะ ยังเป็นเด็กโกนศีรษะ มีอายุ ๑๖ ปีแต่กำเนิด เป็นผู้รู้จบไตรเพท.. ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและ ดำร่าทำนยามหาปริสัลกษณะ นั่งอยู่ในบริษัทนั้นด้วย เขาพูดสอดขึ้นใน ระหว่าง ๆ เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายผู้แก่แต่กำลังเจรจายู่กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงห้ามกาปติมาณพว่า เนื้อพราหมณ์ทั้งหลาย ผู้แก่แต่กำลังเจรจายู่ ท่านภาวทวาจะอย่าพูดสอดขึ้นในระหว่าง ๆ ท่าน ภาวทวาจะจงรอให้จบเสียก่อน.

[๖๕๒] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว จังก็พราหมณ์ได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคดมอย่าทรงห้ามกาปติมาณพเลย กาปติมาณพเป็นบุตรของผู้มีสกุล เป็นพหูสูต เป็นบัณฑิต เจรจาถ้อยคำ ไพเราะ และสามารถจะเจรจาโต้ตอบในคำนั้นกับท่านพระโคดมได้ ลำดับนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าได้มีพระดำริว่า กาปติมาณพจักสำเร็จการศึกษาในปาพจน์ คือ ไตรวิชาเป็นแน่แท้ พราหมณ์ทั้งหลายจึงยกย่องเขาถึงอย่างนั้น ครั้งนั้น กาปติมาณพได้มีความคิดว่า พระสมณโคดมจักทอดพระเนตรสบตาเราเมื่อใด เราจักทูลถามปัญหาหะพระสมณโคดมเมื่อนั้น ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงทราบความปริวิตกแห่งใจของกาปติมาณพด้วยพระหฤทัยแล้ว ทรงทอด พระเนตรไปทางกาปติมาณพ ครั้งนั้นแล กาปติมาณพได้มีความคิดว่า พระสมณโคดมทรงใส่พระทัยเราอยู่ ฉะนั้น เราพึงทูลถามปัญหาหะพระ- สมณโคดมเถิด ลำดับนั้นแล กาปติมาณพได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่ท่านโคดม ก็ในบทมนต์อันเป็นของเก่าของพราหมณ์ทั้งหลาย โดยนำ สืบต่อกันมาตามคัมภีร์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมถึงความตกลงโดยส่วนเดียวว่า สิ่งนี้แลจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ ในเรื่องนี้ ท่านพระโคดมตรัสว่าอย่างไร.

[๖๕๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า คุณก่อนการทวาชะ ก็บรรดา พราหมณ์ทั้งหลาย แม้พราหมณ์คนหนึ่งเป็นใครก็ตาม ที่กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้ เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่าดังนี้ มีอยู่หรือ

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ก็แม้อาจารย์ท่านหนึ่ง แม้ปาจารย์ท่านหนึ่ง จนตลอด ๗ ชั่วอาจารย์ของพราหมณ์ทั้งหลาย ที่กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่าดังนี้ มีอยู่หรือ.

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ก็ฤาษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวก พราหมณ์ คือ ฤาษีอัญฐกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีวิสวามิตร ฤาษี- ยมตคคิ ฤาษีอังคิรสะ ฤาษีการทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภุคุ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตามซึ่งบทมนต์เท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านได้กล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นก็ กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า ข้อนี้เราทั้งหลายรู้อยู่ ข้อนี้เราทั้งหลายเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้ แท้จริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ แม้อาจารย์ แม้ปาจารย์คนหนึ่งจะเป็นใครก็ตาม ตลอด ๗ ชั่วอาจารย์ ของพราหมณ์ทั้งหลาย ที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้ เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แท้จริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ มีอยู่หรือ.

กา. ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ก็ฤาษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ ของพวก พราหมณ์ คือ ฤาษีอัญฐกะ ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีวิสวามิตร ฤาษี

ยมตคฺคิ ฤาษีอังคีรสะ ฤาษีการทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภุค
เป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ ได้สาธยายบทมนต์อัน เป็นของเก่า ได้บอก
มาแล้ว ได้รวบรวมไว้แล้ว เดียวนี้ พราหมณ์ทั้งหลายสาธยายตามนั้น กล่าว
ตามนั้น ภาษิตได้ตามที่ได้รับภาษิตไว้ บอกได้ตามที่ได้รับบอกไว้ แม้ท่าน
เหล่านั้นได้กล่าวแล้วอย่างนี้ว่า ข้อนี้เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง
สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้หรือ.

กา. ไม่มีเลย ท่านพระโคตม.

[๖๕๔] พระ. คู่ก่อนการทวาชะ ได้ทราบกันดังนี้ว่า บรรดาพราหมณ์
ทั้งหลาย ไม่มีพราหมณ์แม้คนหนึ่งจะเป็นใครก็ตาม ที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้
เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า ไม่มีใครแม้คนหนึ่ง
ซึ่งเป็นอาจารย์เป็นปาจารย์ของอาจารย์ ตลอด ๗ ชั่วโมงของพราหมณ์
ทั้งหลาย ที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง
สิ่งอื่นเปล่า แม้ฤาษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤาษีอัญญกะ
ฤาษีวามกะ ฤาษีวามเทพ ฤาษีวิสวามิตร ฤาษีมตคคิ ฤาษีอังคีรสะ ฤาษี
การทวาชะ ฤาษีวาเสฏฐะ ฤาษีกัสสปะ ฤาษีภุค ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้
บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตามซึ่งบทมนต์เก่านี้
ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง
ตามที่ท่านได้กล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า ข้อนี้
เรารู้อยู่ ข้อนี้เราเห็นอยู่ว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า ดังนี้ คู่ก่อนการทวาชะ
เปรียบเหมือนแถวคนตาบอด ซึ่งเกาะกันต่อ ๆ ไป แม้คนต้นก็ไม่เห็น แม้
คนกลางก็ไม่เห็น แม้คนหลังก็ไม่เห็น ฉันทิด ภาษิตของพราหมณ์ทั้งหลาย
เห็นจะเปรียบได้กับแถวคนตาบอด ฉะนั้น คือ แม้คนชั้นต้นก็ไม่เห็น แม้คน
ชั้นกลางก็ไม่เห็น แม้คนชั้นหลังก็ไม่เห็น คู่ก่อนการทวาชะ ท่านจะเข้าใจ

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 349
ความซื่อนั้นเป็นไฉน เมื่อเป็นเช่นนั้น ความเชื่อของพราหมณ์ทั้งหลาย ย่อม
หามูลมิได้มิใช่หรือ.

กา. ท่านพระโคตม ในข้อนี้ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมเล่าเรียนกันมา
มิใช่ด้วยความเชื่ออย่างเดียว แต่ย่อมเล่าเรียนด้วยการฟังตามกันมา.

[๖๕๕] พระ. คุณก่อนการทวาชะ ครั้งแรกท่านได้ไปสู่ความเชื่อ เดียวนี้
ท่านกล่าวการฟังตามกัน คุณก่อนการทวาชะ ธรรม ๕ ประการนี้ มีวิบากเป็น
สองส่วนในปัจจุบัน ๕ ประการเป็นไฉน คือ ศรัทธาความเชื่อ ๑ รุจิ
ความชอบใจ ๑ อหุสสวะ การฟังตามกัน อากาปริวัตถกะ ความ
ตริกตามอาการ ๑ ทิฐินิชฌานขันติ ความทนได้ซึ่งความเพ่งด้วยทิฐิ ๑
ธรรม ๕ ประการนี้แล มีวิบากเป็นสองส่วนในปัจจุบัน คุณก่อนการทวาชะ
ถึงแม้สิ่งที่เชื่อกันด้วยดีทีเดียว แต่สิ่งนั้นเป็นของว่างเปล่าเป็นเท็จไปก็มี ถึงแม้
สิ่งที่ไม่เชื่อกันด้วยดีทีเดียว แต่สิ่งนั้นเป็นจริงเป็นแท้ ไม่เป็นอื่นก็มี อนึ่ง สิ่ง
ที่พอใจทีเดียว... สิ่งที่ฟังตามกันมาด้วยดีทีเดียว... สิ่งตริกไว้ด้วยดี
ทีเดียว... สิ่งเพ่งแล้วด้วยดีทีเดียว เป็นของว่างเปล่าเป็นเท็จไปก็มี ถึงแม้
สิ่งที่ไม่ได้เพ่งด้วยดีทีเดียว แต่สิ่งนั้นเป็นจริงเป็นแท้ ไม่เป็นอื่นก็มี คุณ
ก่อนการทวาชะ บุรุษผู้รู้แจ้งเมื่อจะตามรักษาความจริง ไม่ควรจะต้องถึงความตกลงใน
ซื่อนั้นโดยส่วนเดียวว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า.

กา. ท่านพระโคตม ก็ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร จึงจะชื่อว่าเป็นการ
ตามรักษาัจจะ บุคคลชื่อว่าตามรักษาัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร ข้าพเจ้า
ขอลุถามท่านพระโคตมถึงการตามรักษาัจจะ.

[๖๕๖] พระ. คุณก่อนการทวาชะ ถ้าแม้บุรุษมีศรัทธา เขากล่าวว่า
ศรัทธาของเราอย่างนี้ ดังนี้ ชื่อว่า ตามรักษาัจจะ แต่ยังไม่ชื่อว่าถึงความ
ตกลงโดยส่วนเดียวก่อนว่า สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า คุณก่อนการทวาชะ การ

ตามรักษาสัจจะย่อมมีด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ บุคคลชื่อว่าตามรักษาสัจจะด้วย
ข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ และเราย่อมปฏิบัติการตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียง
เท่านี้ แต่ยังไม่เชื่อว่าเป็นการตรัสรู้สัจจะก่อน คุณก่อนการทวาทะ ถ้าแม้บุรุษ
มีความพอใจ ... มีการฟังตามกัน... มีความตริตามอาการ... มีการ
ทนต่อการเพ่งด้วยทิวติ เขากล่าวว่า การทนต่อการเพ่งด้วยทิวติของเราอย่างนี้
ดังนี้ เชื่อว่าตามรักษาสัจจะ แต่ยังไม่เชื่อว่าจะถึงความทุกใจโดยส่วนเดียวก่อนว่า
สิ่งนี้แหละจริง สิ่งอื่นเปล่า คุณก่อนการทวาทะ การตามรักษาสัจจะย่อมมีด้วย
ข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ บุคคลชื่อว่าตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ และ
เราย่อมบัญญัติการตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ แต่ยังไม่เชื่อว่าเป็น
การตรัสรู้สัจจะก่อน.

กา. ท่านพระโคตม การตามรักษาสัจจะย่อมมีด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้
บุคคลชื่อว่าตามรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ และเราทั้งหลายย่อมเพ่ง-
เล็งการรักษาสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านี้ ท่านพระโคตม ก็การตรัสรู้สัจจะ
ย่อมมีด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร บุคคลย่อมตรัสรู้สัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร
ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงการตรัสรู้สัจจะ

[๖๕๗] พระ. คุณก่อนการทวาทะ ได้ยินว่า ภิกษุในธรรมวินัยนี้เข้าไป
อาศัยบ้านหรือนิคมแห่งหนึ่งอยู่ คฤหบดีก็ดี บุตรคฤหบดีก็ดี เข้าไปหาภิกษุ
นั้นแล้ว ย่อมใคร่ครวญคุณในธรรม ๓ ประการ คือ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
ความโลก ๑ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย ๑ ในธรรมเป็นที่ตั้งแห่ง
ความหลง ๑ ว่า ท่านผู้นี้มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลก มีจิตอันธรรมเป็นที่
ตั้งแห่งความโลกครอบงำแล้ว เมื่อไม่รู้ก็ฟังกล่าวว่ามี. เมื่อไม่เห็นก็ฟังกล่าวว่ามี
เห็น และสิ่งใดฟังเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่
ผู้อื่น ฟังชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นเช่นนั้น ได้หรือหนอ เมื่อเขาใคร่ครวญ

เขอนั้นอยู่ ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ ไม่มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภครอบงำ ท่านผู้นี้เมื่อไม่รู้จะพึงกล่าวว่ารู้. เมื่อไม่เห็นจะพึงกล่าวว่าเป็น หรือสิ่งใดพึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ท่านผู้นี้พึงชักชวนผู้อื่น เพื่อความเป็นเช่นนั้น ไม่มีเลย อนึ่ง ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วิจิตรสมาจาร เหมือนของบุคคลผู้ไม่โลภ ฉะนั้น ท่านผู้นี้แสดงธรรมใด ธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่หยั่งลงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิตพึงรู้ ธรรมนั้นอันคนโลกแสดงไม่ได้โดยง่าย เมื่อใด เขาใคร่ครวญเธออยู่ ย่อมเห็นแจ้งชัดว่า เธอบริสุทธิ์จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความโลภ เมื่อนั้น เขาย่อมใคร่ครวญเธอให้ยิ่งขึ้นไปในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้ายว่า ท่านผู้นี้มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้ายครอบงำ เมื่อไม่รู้จะพึงกล่าวว่ารู้ เมื่อไม่เห็นจะพึงกล่าวว่าเป็น หรือสิ่งใด พึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น พึงชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นอย่างนั้น ได้หรือหนอ เมื่อเขาใคร่ครวญเขอนั้นอยู่ ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย ไม่มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้ายครอบงำ เมื่อไม่รู้จะพึงกล่าวว่ารู้. เมื่อไม่เห็นจะพึงกล่าวว่าเป็น หรือสิ่งใดพึงเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น พึงชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นอย่างนั้น ไม่มีเลย อนึ่ง ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วิจิตรสมาจาร เหมือนของบุคคลผู้ไม่ประทุษร้าย ฉะนั้น ท่านผู้นี้แสดงธรรมใด ธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต ไม่หยั่งลงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิต พึงรู้ธรรมนั้นอันบุคคลผู้ประทุษร้ายแสดงไม่ได้โดยง่าย. เมื่อใด เขาใคร่ครวญ เธออยู่ย่อมเห็นแจ้งชัดว่า เธอบริสุทธิ์จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความประทุษร้าย เมื่อนั้น เขาย่อมใคร่ครวญเธอให้ยิ่งขึ้นไปในธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลงว่า

ท่านผู้นี้มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง มีจิตอันธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง
ครอบงำ เมื่อไม่รู้ฟังกล่าวว่ารู้ เมื่อไม่เห็นฟังกล่าวว่าเห็น หรือสิ่งใด
ฟังเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ก็ถือกุศล เพื่อทุกข์สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ฟัง
ชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นเช่นนั้น ได้หรือหนอ เมื่อเขาใคร่ครวญเธอนั้นอยู่
ย่อมรู้ได้อย่างนี้ว่า ท่านผู้นี้ไม่มีธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง ไม่มีจิตอัน
ธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลงครอบงำ เมื่อไม่รู้จะฟังกล่าวว่ารู้เมื่อไม่เห็น
จะฟังกล่าวว่าเห็น หรือสิ่งใดฟังเป็นไปเพื่อมิใช่ประโยชน์ก็ถือกุศลเพื่อทุกข์
สิ้นกาลนานแก่ผู้อื่น ฟังชักชวนผู้อื่นเพื่อความเป็นเช่นนั้นไม่มีเลย อนึ่ง
ท่านผู้นี้มีกายสมาจาร วชิสมาจาร เหมือนของบุคคลผู้ไม่หลง ฉะนั้น ก็ท่าน
ผู้นี้แสดงธรรมใด ธรรมนั้นลึกซึ้ง เห็นได้ยาก รู้ตามได้ยาก สงบ ประณีต
ไม่หยั่งลงได้ด้วยความคิด ละเอียด บัณฑิตฟังรู้ ธรรมนั้นอันบุคคลผู้หลง
ฟังแสดงไม่ได้โดยง่าย เมื่อใด เขาใคร่ครวญเธออยู่ ย่อมเห็นแจ้งชัดว่า เธอ
บริสุทธิ์จากธรรมเป็นที่ตั้งแห่งความหลง เมื่อนั้น เขาย่อมตั้งศรัทธาลงในเธอ
นั้นมั่นคง เขาเกิดศรัทธาแล้ว ย่อมเข้าไปใกล้ เมื่อเข้าไปใกล้ย่อมนั่งใกล้
เมื่อนั่งใกล้ย่อมเงี่ยโศตลง เขาเงี่ยโศตลงแล้วย่อมฟังธรรม ครั้นฟังแล้วย่อม
ทรงจำธรรม พิจารณาเนื้อความแห่งธรรมที่ทรงไว้ เมื่อพิจารณาเนื้อความอยู่
ธรรมทั้งหลายย่อมควรแก่การฟัง เมื่อธรรมควรแก่การฟังมีอยู่ ย่อมเกิดฉันทะ
เกิดฉันทะแล้ว ย่อมขมักเขม้น ครั้นขมักเขม้นแล้ว ย่อมเทียบเคียง ครั้น
เทียบเคียงแล้วย่อมตั้งความเพียร เป็นผู้มีใจแน่วแน่ ย่อมทำปรมัตถสัจจะให้
แจ้งชัดด้วยกายและเห็นแจ้งแทงตลอดปรมัตถสัจจะนั้นด้วยปัญญา คู่ก่อนการ-
ทวาระ การตรัสรู้สัจจะย่อมมิได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้นแล บุคคลย่อมตรัสรู้
สัจจะได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราย่อมปฏิบัติการตรัสรู้สัจจะด้วยข้อ
ปฏิบัติเพียงเท่านั้น แต่ยังไม่ชื่อว่าเป็นการบรรลุสัจจะทีเดียว.

กา. ท่านพระโคตม การตรัสรู้สัจจะย่อมมีได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น
บุคคลย่อมตรัสรู้สัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราทั้งหลายย่อมเพ่งเล็งการ
ตรัสรู้สัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น ท่านพระโคตม ก็การบรรลุสัจจะย่อมมีได้
ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร บุคคลย่อมบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่าไร
ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงการบรรลุสัจจะ.

[๖๕๘] พระ. คู่ก่อนการทวารชะ การเสพจนคู้ การเจริญ การ
ทำให้มากซึ่งธรรมเหล่านั้นแล ชื่อว่าเป็นการบรรลุสัจจะ คู่ก่อนการทวารชะ
การบรรลุสัจจะย่อมมีได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น บุคคลย่อมบรรลุสัจจะด้วยข้อ
ปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราย่อมปฏิบัติการบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น.

กา. ท่านพระโคตม การบรรลุสัจจะย่อมมีได้ด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น
บุคคลย่อมบรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น และเราทั้งหลายย่อมเพ่งเล็งการ
บรรลุสัจจะด้วยข้อปฏิบัติเพียงเท่านั้น ท่านพระโคตม ก็ธรรมมีอุปการะมากแก่
การบรรลุสัจจะเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมมีอุปการะ
มากแก่การบรรลุสัจจะ

[๖๕๙] พระ. คู่ก่อนการทวารชะ ความเพียรมีอุปการะมากแก่การบรรลุ
สัจจะ ถ้าไม่พึงตั้งความเพียร ก็ไม่พึงบรรลุสัจจะนี้ได้ แต่เพราะตั้งความเพียร
จึงบรรลุสัจจะได้ ฉะนั้น ความเพียรจึงมีอุปการะมากแก่การบรรลุสัจจะ

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมมีอุปการะมากแก่ความเพียรเป็นไฉน
ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมมีอุปการะมากแก่ความเพียร.

พระ. คู่ก่อนการทวารชะ ปัญญาเครื่องพิจารณามีอุปการะมากแก่ความ
เพียร ถ้าไม่พึงพิจารณา ก็พึงตั้งความเพียรนี้ไม่ได้ แต่เพราะพิจารณาจึงตั้ง
ความเพียรได้ ฉะนั้น ปัญญาเครื่องพิจารณาจึงมีอุปการะมากแก่ความเพียร.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญาเครื่องพิจารณา เป็นไฉน ข้าพเจ้าขอลุถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญา เครื่องพิจารณา.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ความอดุทธสาหะเป็นธรรมมีอุปการะมากแก่ ปัญญาเครื่องพิจารณา ถ้าไม่พึงอดุทธสาหะ ก็พึงพิจารณาไม่ได้ แต่เพราะ อดุทธสาหะจึงพิจารณาได้ ฉะนั้น ความอดุทธสาหะจึงมีอุปการะมากแก่ปัญญาเป็น เครื่องพิจารณา.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ความอดุทธสาหะเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอลุถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ความอดุทธสาหะ.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ฉันทะมีอุปการะมากแก่ความอดุทธสาหะ ถ้า ฉันทะไม่เกิด ก็พึงอดุทธสาหะไม่ได้ แต่เพราะฉันทะเกิดจึงอดุทธสาหะ ฉะนั้น ฉันทะจึงมีอุปการะมากแก่ความอดุทธสาหะ.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ฉันทะเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอลุถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ฉันทะ.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ธรรมที่ควรแก่การเพ่งมีอุปการะมากแก่ฉันทะ ถ้าธรรมทั้งหลายไม่ควรแก่การเพ่ง ฉันทะก็ไม่เกิด แต่เพราะธรรมทั้งหลาย ควรแก่การเพ่งฉันทะจึงเกิด ฉะนั้น ธรรมที่ควรแก่การเพ่งจึงมีอุปการะมาก แก่ฉันทะ.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ธรรมที่ควรแก่การ เพ่งเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอลุถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ ธรรมที่ควรแก่การเพ่ง.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ มีอุปการะมากแก่ธรรมที่ควรแก่การเพ่ง ถ้าไม่พึงใคร่ครวญเนื้อความนั้น ธรรมทั้งหลายก็ไม่ควรแก่การเพ่ง แต่เพราะใคร่ครวญเนื้อความ ธรรมทั้งหลายจึงควรแก่การเพ่ง ฉะนั้น ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ จึงมีอุปการะมากแก่ธรรมที่ควรแก่การเพ่ง.

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญา เครื่องใคร่ครวญเนื้อความเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การทรงจำธรรมไว้ มีอุปการะมากแก่ปัญญา เครื่องใคร่ครวญเนื้อความ ถ้าไม่พึงทรงจำธรรมนั้น ก็พึงใคร่ครวญเนื้อความนี้ไม่ได้ แต่เพราะทรงจำธรรมไว้จึงใคร่ครวญเนื้อความได้ ฉะนั้น การทรงจำธรรมไว้จึงมีอุปการะมากแก่ปัญญาเครื่องใคร่ครวญเนื้อความ.

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรมเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การฟังธรรมมีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรม ถ้าไม่พึงฟังธรรม ก็พึงทรงจำธรรมนี้ไม่ได้ แต่เพราะฟังธรรมจึงทรงจำธรรมไว้ได้ ฉะนั้น การฟังธรรมจึงมีอุปการะมากแก่การทรงจำธรรม.

กา. ท่านพระโคตม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การฟังธรรมเป็นไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การฟังธรรม.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การเสียดสตลงมีอุปการะมากแก่การฟังธรรม ถ้าไม่พึงเสียดสตลง ก็พึงฟังธรรมนี้ไม่ได้ แต่เพราะเสียดสตลงจึงฟังธรรมได้ ฉะนั้น การเสียดสตลงจึงมีอุปการะมากแก่การฟังธรรม.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเจียไสตกลงเป็นไฉน
ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเจียไสตกลง.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การเข้าไปนั่งใกล้มีอุปการะมากแก่การเจีย
ไสตกลง ถ้าไม่เข้าไปนั่งใกล้ ก็พึงเจียไสตกลงไม่ได้ แต่เพราะเข้าไปนั่งใกล้จึง
เจียไสตกลง ฉะนั้น การเข้าไปนั่งใกล้จึงมีอุปการะมากแก่การเจียไสตกลง.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่งใกล้เป็น
ไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่ง
ใกล้.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ การเข้าไปหา มีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่ง
ใกล้ ถ้าไม่พึงเข้าไปหา ก็พึงนั่งใกล้ไม่ได้ แต่เพราะเข้าไปหาจึงนั่งใกล้
ฉะนั้น การเข้าไปหาจึงมีอุปการะมากแก่การเข้าไปนั่งใกล้.

กา. ท่านพระโคดม ก็ธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปหาเป็น
ไฉน ข้าพเจ้าขอทูลถามท่านพระโคดมถึงธรรมที่มีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา.

พระ. คุณก่อนการทวาชะ ศรัทธามีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา ถ้า
ศรัทธาไม่เกิด ก็ไม่พึงเข้าไปหา แต่เพราะเกิดศรัทธาจึงเข้าไปหา ฉะนั้น
ศรัทธาจึงมีอุปการะมากแก่การเข้าไปหา.

[๖๖๐] กา. ข้าพเจ้าได้ทูลถามท่านพระโคดมถึงการตามรักษาสัจจะ
ท่านพระโคดมทรงพยากรณ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้ง
ควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้าได้ทูลถามท่านพระโคดมถึง
การตรัสรู้สัจจะ ท่านพระโคดมทรงพยากรณ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น
ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้าได้ทูลถามท่าน
พระโคดมถึงการบรรลุสัจจะ ท่านพระโคดมทรงพยากรณ์ และข้อที่ทรง
พยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้า

ได้ทูลถามท่านพระโคตมถึงธรรมมีอุปการะมากแก่การบรรลุสัจจะ ท่านพระโคตมทรงพยากรณ์แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าพเจ้าได้ทูลถามท่านพระโคตมถึงข้อใด ๆ ท่านพระโคตมได้ทรงพยากรณ์ข้อนั้น ๆ แล้ว และข้อที่ทรงพยากรณ์นั้น ทั้งชอบใจทั้งควรแก่ข้าพเจ้า และข้าพเจ้ายินดีตามนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ เมื่อก่อนข้าพระองค์รู้อย่างนี้ว่า พวกสมณะหัวโล้นเชื้อสายกฤหบดีกัณโศตร เกิดจากพระบาททำวมหาพรหม จะแปลกอะไรและจะรู้ทั่วถึงธรรมที่ไหน พระโคตมผู้เจริญได้ทรงทำความรักสมณะในสมณะ. ความเลื่อมใสสมณะในสมณะ ความเคารพสมณะในสมณะ ให้เกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์แล้วหนอ ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่ท่านพระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักษุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระองค์กับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ โปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต นับตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนี้แล.

จบจังกีสูตที่ ๕

อรรถกถาจั๊กสูตร

จั๊กสูตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในจั๊กสูตรนั้น คำว่า เทวเน สาถเวเน ความว่า ได้ยินว่า
ประชาชนกระทำพิธีกรรมแก่เทวดาในป่าสาละนั้น เพราะเหตุนั้น ป่าสาละนั้น
จึงเรียกว่า เทพวันบ้าง สาถวันบ้าง. คำว่า ปกครองหมู่บ้านชื่อว่า
โอปาสาทะ ความว่า จั๊กสูพรามณ์ ครอบครองอยู่ในหมู่บ้านพราหมณ์มี
ชื่อว่า โอปาสาทะ คือเป็นใหญ่ของหมู่บ้านนั้น ปกครองอยู่ในหมู่บ้านนั้นตลอด
เขตแดนที่พึงรับผิดชอบ. ก็ในคำว่า โอปาลาทำ อชฺฐาวสตี นี้พึงทราบว่าเป็น
ทศยิววิภิกขิตในความหมายเป็นสัตตมวิภิกขิต เนื่องด้วยอุปสรรค. ในบทที่เหลือ
ในพระสุตตรนั้น ควรชวนขยายหลักชณะจากคัมภีร์ศัพทศาสตร์ เพราะการที่
ศัพท์นั้นเป็นทศยิววิภิกขิต. บทว่า สตุตฺตสฺสทฺถิ หนาแน่นด้วยมนุษย์และสัตว์
ความว่า หนาแน่น คือ แออัดด้วยมนุษย์และสัตว์ทั้งหลาย อธิบายว่า มีคนมาก
มีมนุษย์เคลื่อนกล่น และพลุกพล่านด้วยสัตว์หลายชนิด มีช้างม้า นกยูง และ
เนื้อที่เลี้ยงไว้ เป็นต้น. ก็เพราะเหตุที่บ้านนั้นสมบูรณ์ด้วยหญ้าสำหรับช้าง
ม้าเป็นต้นกิน และหญ้าสำหรับมุงบ้านซึ่งเกิดรอบนอก อนึ่ง สมบูรณ์ด้วย
ไม้พินและไม้เครื่องเรือน และเพราะเหตุที่ภายในบ้านนั้น มีสระโบกขรณี
มากมายมีทั้งสัณฐานกลมและสี่เหลี่ยม เป็นต้น และภายนอก (บ้าน) มีบึง
มิใช่ช้อยวิจิตรงดงามด้วยดอกไม้ที่เกิดในน้ำ มีน้ำเต็มอยู่เป็นนิจทีเดียว เพราะ
เหตุนั้น จึงตรัสว่า มีหญ้า ไม้และน้ำ. ชื่อว่า มีธัญญาหาร เพราะเป็นไปกับ
ด้วยธัญญาหาร. อธิบายว่า สะสมธัญญาหารไว้มากมาย มีชนิดอาหารที่จะกิน
ก่อนและอาหารที่จะกินหลัง เป็นต้น. ด้วยเหตุดังกล่าวมาเพียงเท่านี้ พราหมณ์

จึงให้ยกเสวตรฉัตรอยู่อย่างพระราชานในบ้านนั้น และ ย่อมเป็นอันแสดงสมบัติ ความพร้อมพร้อมของพราหมณ์นั้น. ทริพย์ที่ได้จากพระราชาน ชื่อว่า ราชทริพย์. หากจะถามว่า ใครประทาน. ตอบว่า พระเจ้าปเสนทิโกศลประทาน. บทว่า ราชทนาย รางวัลของหลวง แปลว่า เป็นรางวัลของพระราชาน อธิบายว่า เป็น ทริพย์มรดก. บทว่า พุรหมุเทยฺย ให้เป็นพรหมไทย คือ เป็นทริพย์ที่ ฟังประทานให้อย่างประเสริฐ อธิบายว่า พราหมณ์ให้ยกเสวตรฉัตรขึ้นแล้ว ใช้สอยอย่างพระราชาน. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ราชโกคฺคิ ราชทริพย์ ความว่า พราหมณ์สั่งการตัดและการแบ่งทุกอย่าง เก็บส่วยที่ทำน้ำและภูเขา ให้ยก เสวตรฉัตรขึ้นเป็นพระราชานใช้สอย. ในคำว่า ราชทริพย์ที่พระเจ้าปเสน- ทิโกศลพระราชทานแล้ว นี้ ในพระสุตตรนั้น ชื่อว่า รางวัลของหลวง เพราะพระราชานประทาน. ท่านกล่าวคำนี้ว่า พระราชานปเสนทิโกศลพระ- ราชานแล้ว เพื่อแสดงพระราชานผู้ประทานรางวัลนั้น. บทว่า พุรหมุเทยฺย พรหมไทย แปลว่า ให้เป็นทริพย์ที่พระราชานอย่างประเสริฐ อธิบายว่า พระราชานแล้วโดยประการที่พระราชานแล้ว ไม่เป็นอันจะต้องเรียกคืน เป็นอันสละแล้ว บริจาคแล้ว. ชื่อว่า เป็นหมู่ เพราะคนเป็นจำนวนมาก ๆ มารวมกัน. ไม่เหมือนให้เฉพาะทิศใดทิศหนึ่ง. หมู่มีอยู่แก่พราหมณ์เหล่านั้น เพราะเหตุนี้ ชื่อว่าเป็นหมู่. ชื่อว่า เป็นคณะ เพราะในกาลก่อนไม่เป็นคณะ (ตอนอยู่) ในบ้าน ออกไปภายนอกจึงเป็นคณะ. ชื่อว่า มุ่งหน้าไปทางทิศเหนือ เพราะหันหน้าไปทางเหนือ. คำว่า เรียกนักการมา ความว่า มหาอำมาตย์ผู้ สามารถพยากรณ์ปัญหาที่ถามแล้วได้เรียกว่า นักการ เรียกนักการนั้นมาแล้ว. บทว่า จงรอก่อน ความว่า จงยับยั้งอยู่สักครู่ อธิบายว่า จงคอยก่อน. คำว่า ผู้เป็นชาวประเทศต่าง ๆ ความว่า ชื่อว่าชาวประเทศต่าง ๆ เพราะ พวกเขาเกิดหรืออยู่ในประเทศต่าง ๆ คือรัฐอื่นมีแคว้นกาสิและโกศลเป็นต้น

หรือมาจากประเทศต่าง ๆ นั้น. ผู้เป็นชาวประเทศต่าง ๆ เหล่านั้น. บทว่า
อย่างใดอย่างหนึ่ง ความว่า ด้วยกิจบางอย่าง มีการบูชาอยู่เป็นต้น
ซึ่งไม่กำหนดแน่นอน. พรหมณ์เหล่านั้น ได้ยินว่าท่านจึงก็พรหมณ์จะไป จึง
พากันคิดว่า ท่านจึงก็พรหมณ์นี้เป็นพรหมณ์ชั้นสูง ก็โดยมาก พรหมณ์
ทั้งหลายพวกอื่น ถึงพระสมณโคดมเป็นที่ฟัง จึงก็พรหมณ์นี้เท่านั้นยังไม่ได้
ไป หากจึงก็พรหมณ์นั้นจักไป ณ ที่นั้นไซ้ ฤ็กพระสมณโคดมคลใจด้วย
เล่ห์สำหรับคลใจ ก็จักถึงสระณะ ต่อจากนั้นพวกพรหมณ์ก็จักไม่ประชุมกัน
ประตูบ้านของจึงก็พรหมณ์นั้น เอาละพวกเราจักกระทำการขัดขวาง
การไปของจึงก็พรหมณ์นั้น. ครั้นปริกษากันแล้ว จึงรออยู่ ณ ที่นั้น. ท่าน
หมายเอาอาการนั้น จึงกล่าวคำมีอาทิว่า ครั้งนั้นแล พรหมณ์เหล่านั้น ดังนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า แต่ข้างทั้งสอง ได้แก่ แต่ทั้งสองข้าง
คือ ข้างฝ่ายมารดาและบิดา. อธิบายว่า มารดาเป็นนางพรหมณ์ ยายเป็น
พรหมณ์ แม้มารดาของยายก็เป็นนางพรหมณ์ บิดาเป็นพรหมณ์ ปู่เป็น
พรหมณ์ แม้มบิดาของปู่ก็เป็นพรหมณ์ (จึงก็พรหมณ์) ผู้เจริญเกิดดีแล้ว
จากทั้งสองฝ่าย คือ ข้างฝ่ายมารดาและข้างฝ่ายบิดา อย่างนี้ ด้วยประการ
ดังนี้. บทว่า ผู้มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิบริสุทธิตี ความว่า กรรมที่เป็น
ที่ถือปฏิสนธิทางฝ่ายมารดาของท่าน บริสุทธิตี แม้กรรมเป็นที่ปฏิสนธิทางฝ่าย
บิดาของท่านก็บริสุทธิตี. ในคำว่า จนถึงปีตามหยุดที่ ๗ นี้ ปู่ชื่อว่า
ปีตามหะ ยุคของปู่ชื่อว่า ปีตามหยุด. ประมาณอายุ เรียกว่า ยุค. ก็คำว่า
ยุคนี้ เป็นเพียงพูดกันเท่านั้น. แต่โดยความหมาย ปีตามหยุด ก็คือ ปีตามหะ
นั่นเอง. บรรพบุรุษแม่ทั้งหมดสูงในรูปกว่านั้น ก็ถือเอาด้วยศัพท์ว่า ปีตามหะ
นั้นแหละ. ผู้มีกรรมเป็นที่ถือปฏิสนธิบริสุทธิตีถึง ๗ ชั่วคนอย่างนี้. อีกอย่าง-
หนึ่ง แสดงว่า ไม่ถูกคัดค้านติเตียนด้วยการกล่าวอ้างถึงชาติ. บทว่า

ไม่ถูกห้าม ความว่า ไม่ถูกคัดค้าน คือ ไม่ถูกโต้แย้งอย่างนี้ว่า จงนำผู้นี้
ออกไป ประโยชน์อะไรกับผู้นี้. บทว่า **ไม่ถูกติเตียน** ความว่า ไม่ถูก
ติเตียน คือไม่เคยถูกค่าหรือติเตียน. ถามว่า ด้วยเหตุอะไร. ตอบว่า ด้วย
การกล่าวอ้างถึงชาติ. อธิบายว่า ด้วยคำพูดเห็นปานนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้
ผู้นี้เป็นผู้มีชาติกำเนิดแล้ว. บทว่า **ด้วยองค์นี้** ความว่า เพราะเหตุนี้.
บทว่า **มั่งคั่ง** แปลว่า เป็นใหญ่. บทว่า **มีทรัพย์มาก** แปลว่า ประกอบ
ด้วยทรัพย์มาก. แสดงว่า ก็ในบ้านของจังกิพราหมณ์ผู้เจริญมีทรัพย์มาก
เหมือนฝุ่นและทรายบนแผ่นดิน ส่วนพระสมณโคดมไม่มีทรัพย์ ทำท้องให้
เต็มด้วยการขอ แล้วยังอดภาพให้ดำเนินไป. บทว่า **มีโภคะมาก** คือ
เป็นผู้มีเครื่องอุปโภคมากเนื่องด้วยกามคุณ ๕. พวกพราหมณ์กล่าวคุณใด ๆ
ด้วยประการอย่างนี้ ย่อมกล่าวดูถูกว่า พวกเราจักกล่าวเฉพาะโทษของพระผู้มี
พระภาคเจ้า โดยเป็นปฏิปักษ์ต่อคุณนั้น ๆ. บทว่า **มีรูปงาม** ความว่า มี
รูปงามยิ่งกว่ามนุษย์อื่น. บทว่า **ทสุสนีโย** ความว่า ควรแก่การดี เพราะ
ทำความไม่เบียดแค้นผู้ใดอยู่ทั้งวัน. ชื่อว่า น่าเลื่อมใส เพราะทำความเลื่อมใส
ให้เกิดด้วยการดูเท่านั้น. ความงามเรียกว่า โปกขรตา. ความงามแห่งผิวพรรณ
ชื่อว่า วัณโปกขรตา. ด้วยความงามแห่งผิวพรรณนั้น. อธิบายว่า ด้วยความ
ถึงพร้อมแห่งผิวพรรณ. ส่วนอาจารย์รุ่นเก่าเรียกสตรีระว่า โปกขระ. วรรณะก็
คือผิวพรรณนั่นเอง. ตามมติของท่าน วรรณะและสตรีระ ชื่อว่า วรรณะและ
สตรีระ. ภาวะแห่งวรรณะและสตรีระ ชื่อว่า **ความเป็นแห่งวรรณะและสตรีระ.**
คำว่า **แม้เพราะเหตุนี้** มีผลงามอย่างยิ่ง ความว่า ด้วยวรรณะอันบริสุทธิ์
อย่างสูงสุด และด้วยความถึงพร้อมด้วยสตรีระสัณฐาน. บทว่า **มีวรรณะดุจ
พรหม** แปลว่ามีวรรณะประเสริฐที่สุด. อธิบายว่า ประกอบด้วยวรรณะดุจ
ทองคำอันประเสริฐสุด แม้ในบรรดาวรรณะอันบริสุทธิ์ทั้งหลาย. คำว่า **มี**

สตรีระดูจพรหม ได้แก่ประกอบด้วยสตรีระดูสตรีของท้าวมหาพรหม. คำว่า
อชุตทาวกาโส ทสฺสนาย ความว่า โอกาสแห่งการได้เห็นสตรีระดูของ
ท่านผู้เจริญ ไม่เล็กน้อย คือ ใหญ่. ท่านแสดงว่า อวัยวะน้อยใหญ่ของ
ท่านทั้งหมดที่เดียนำคู่ด้วย ทั้งใหญ่โตด้วย. ชื่อว่า มีศีล เพราะอรรถว่า
ศีลของพราหมณ์นั้นมีอยู่. ชื่อว่า มีศีลยั่งยืน เพราะอรรถว่า ศีลของพราหมณ์
นั้นบิกบานแล้ว คือเจริญแล้ว. บทว่า พุทฺธสีเลน แปลว่า ด้วยศีลอัน
บิกบานแล้ว คือ เจริญแล้ว. บทว่า มาตามพร้อมแล้ว แปลว่า ประกอบ
แล้ว. คำนี้เป็นไวพจน์ของบทว่า พุทฺธสีลี นั้นแหละ. พวกพราหมณ์กล่าว
คำ (ว่าศีล) ทั้งหมดนั้น หมายถึงเพียงศีลห้าเท่านั้น. ในคำว่า มีวาจางาม
เป็นต้น ที่ชื่อว่า มีวาจางาม เพราะอรรถว่า วาจาของพราหมณ์นั้น กามคือ
ดี ได้แก่มีบทและพยัญชนะกลมกล่อม. ชื่อว่า เปล่งเสียงไพเราะ เพราะอรรถ
ว่าการเปล่งเสียงของพราหมณ์นั้นงาม คือ ไพเราะ. เสียงที่เปล่งออก
ชื่อว่า วาการณ . ชื่อว่า มีวาจาเป็นของชาวเมือง เพราะเป็นวาจา
มีในเมือง โดยเป็นวาจาที่สมบูรณ์ด้วยคุณ อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า มีวาจา
ของหญิงชาวเมือง เพราะอรรถว่ามีวาจาเหมือนวาจาของหญิงชาวเมืองนั้น
เพราะหญิงชาวเมือง ชื่อว่าชาวบุรี เพราะมีในเมือง เป็นผู้ละเอียดอ่อน.
ประกอบด้วยวาจาของชาวเมืองนั้น. บทว่า วิสฺฐุราย ได้แก่ไม่ติดขัด คือ
เว้นจากโทษมี เสียงสูงและเสียงต่ำเป็นต้น. บทว่า อนลคพาย ความว่า
เว้นจากโทษ. อธิบายว่า ก็เมื่อบุคคลบางคนกำลังพูดอยู่ โทษย่อมไหลออก
คือน้ำลายไหล หรือก้อนเขฬะกระเด็น วาจาของคนนั้นชื่อว่าเป็นวามีโทษ
ด้วยวาจาที่ตรงข้ามกับวาจาที่มีโทษนั้น. คำว่า อตุลฺลสฺส วิญฺญาปณียา ความ
ว่า สามารถทำเบื้องต้น ท่ามกลางและที่สุดให้ปรากฏ ทำผู้ฟังให้เข้าใจชัดเจน

ความที่กล่าว. คำที่เหลือในการพรรณาคุณของพราหมณ์ในที่นี้ง่ายทั้งนั้น.

คำว่า เอว วุตเต แปลว่า เมื่อพราหมณ์เหล่านั้นกล่าวอย่างนี้.

จึงก็พราหมณ์คิดว่า พวกพราหมณ์เหล่านั้น เข้าใจว่า ขึ้นชื่อว่าสัตว์
เมื่อกล่าวคุณของตนจะไม่ยินดี ย่อมไม่มี พวกเราจักกล่าวคุณของจึงก็พราหมณ์
นั้น ห้าม (มิให้ไป) จึงกล่าวคุณของเราโดยอ้างถึงชาติเป็นต้น การยินดีใน
การพรรณาคุณของตนเอง หากควรแก่เราไม่ เอาเถอะ เราจะทำลายวาตะของ
พราหมณ์เหล่านั้นเสีย ให้พวกเขาเห็นว่า พระสมณโคดมเป็นให้ ทำให้พวกเขา
ไปในที่นั้น ดังนี้แล้ว จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลาย ถ้าอย่างนั้น
พวกท่านจงฟังเราบ้าง. ก็จึงก็พราหมณ์ผู้รู้คุณทั้งหลายอันยิ่งกว่าคุณของตนว่า
บรรดาคุณเหล่านั้น คุณแม้ใดเช่นเดียวกับคุณของตนมีเป็นต้นว่า เกิดดีแล้วแต่
ทั้งสองฝ่าย คุณเมื่อนั้นมีความถึงพร้อมด้วยพระชาติเป็นต้น ก็ล้วนเป็นของพระ
สมณโคดมทั้งสิ้น จึงประกาศคุณทั้งหลายที่นอกเหนือขึ้นไป เพื่อแสดงว่าพระ-
ผู้มีพระภาคเจ้าทรงเป็นใหญ่โดยส่วนเดียวแท้. คำว่า พวกเราเท่านั้นย่อม
ควร ความว่า ก็เมื่อพราหมณ์กำหนดแนลงไปอย่างนี้ จึงแสดงคำนี้ไว้ในที่นี้
ว่าคิดว่าพระสมณโคดม ชื่อว่าเป็นผู้ที่เราควรจะไปหา เพราะทรงเป็นใหญ่
โดยพระคุณไซ้. เมล็ดพรรณผกาคาด เทียมกันเขาพระสุเมรุ เป็นของนิดหน่อย
ต่ำทราม. น้ำในรอยเท้าโคเทียบกับน้ำมหาสมุทรเป็นของนิดหน่อย ต่ำด้อย.
หยาดน้ำค้างเทียบกับน้ำในสระใหญ่ทั้ง ๗ สระก็เป็นของนิดหน่อย ต่ำด้อยอัน
ใด คุณของพวกเราเมื่อเทียบกับพระคุณมีชาติสมบัติเป็นต้น ของพระสมณ-
โคดม ก็เป็นของเล็กน้อย ต่ำทรามฉนั้นเหมือนกัน เพราะฉะนั้น พวกเรา
เท่านั้นย่อมควรเข้าไปเฝ้าพระโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น. ในคำว่า ภูมิตถุจ
เวหาสฏฺฐจ นีทรัพย์ที่อยู่ในแผ่นดินทำสระ โบกจรณีอันโบกด้วยปูนขาวให้
เต็มด้วยรัตนะ ๗ ประการ ทั้งในพระลานหลวง และในพระราชอุทยาน ชื่อ

ว่าทรัพย์อยู่ในแผ่นดิน. ส่วนทรัพย์ที่เก็บไว้เต็มปราสาทและ. ที่เก็บรวบรวมไว้เป็นต้น ชื่อว่าทรัพย์ตั้งอยู่ในอากาศ. ทรัพย์ที่มีมาตามวงศ์ตระกูลอย่างนี้ก่อน. ส่วนเฉพาะในวันที่พระตถาคตเจ้าประสูติ มีขุมทรัพย์ผุดขึ้น ๔ ขุม คือขุมทรัพย์สังขะ ขุมทรัพย์เอละ ขุมทรัพย์อุปปละ ขุมทรัพย์บุณทริกะ. บรรดาขุมทรัพย์เหล่านั้น ขุนทรัพย์กว้างหนึ่งควาตุ ชื่อสังขะ. ขุมทรัพย์กว้างกึ่งโยชน์ ชื่อเอละ. ขุมทรัพย์กว้าง ๓ ควาตุ ชื่ออุปปละ. ขุมทรัพย์กว้าง ๑ โยชน์ ชื่อบุณทริกะ. ที่ที่หีบเอาทรัพย์ ในขุมทรัพย์แม่เหล่านั้น คงเต็มอยู่ตามเดิม พึงทราบว่ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงละเงินและทองมากมายออกผนวชด้วยประการดัง. คำว่า หนุม ดังนี้เป็นต้น ข้าพเจ้าให้พิสดารแล้วในหนหลังนั้นแหละ. ในคำว่า มีโอกาสไม่น้อย นี้ พึงทราบว่ (ได้แก่) โอกาสที่เห็นไม่มีประมาณในพระผู้มีพระภาคเจ้าเลย ในข้อที่ว่า มีเรื่องดังต่อไปนี้เป็นตัวอย่าง.

ได้ยินมาว่า พราหมณ์คนใดคนหนึ่งในกรุงราชคฤห์พึงมาว่า เขาเล่าลือกันว่า ใครๆ ไม่สามารถวัดประมาณ (ขนาด) ของพระสมณโคดมได้ จึงในเวลาทีพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จเข้าไปบิณฑบาต เขายืนถือไม้ไผ่ยาวหกสิบศอก . อยู่ภายนอกประตูเมือง พอพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึง จึงถือไม้ไผ่ยืนอยู่ใกล้ ๆ. ไม้ไผ่ยาวเพียงพระขานุของพระผู้มีพระภาค. วันรุ่งขึ้น เขาเอาไม้ไผ่ต่อเข้า ๒ ลำ แล้วได้ยืนเทียบอยู่ที่ใกล้ ๆ. พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ ท่านทำอะไรรูปราฎแต่เพียงไม้ไผ่ ๒ ลำ (ต่อ) บนไม้ไผ่ ๒ ลำ.

พ. ข้าพระองค์จะวัดขนาดของพระองค์.

ภ. พราหมณ์ แม้หากว่าท่านเอาไม้ไผ่มาต่อจนเต็มห้องจักรวาลทั้งสิ้นแล้ว ยืนเทียบอยู่ที่ใกล้ ท่านก็ไม่อาจวัดขนาดของเราได้ เพราะเราบำเพ็ญบารมีมาสิ้นสี่อสงไขยแสนกัป โดยประการที่คนอื่นจะพึงวัดขนาดของเรานั้นหา

มิได้ พระตถาคตนับคำนวณไม่ได้ ประมาณไม่ได้ ดังนี้แล้วตรัสพระคาถาใน
พระธรรมบท. ในเวลาจบพระคาถา สัตว์แปดหมื่นสี่พันคัมภ์น้ำอมฤตแล้ว.

ยังมีอีกเรื่องหนึ่ง. เขาว่า ท้าวอสุรินทราหูสูงถึงสี่พันแปดร้อยโยชน์
ระหว่างแขนกว้างหนึ่งพันสองร้อยโยชน์. ฝ่ามือฝ่าเท้ากว้างสามร้อยโยชน์. ซ่อนิ้ว
มือห้าสิบโยชน์. ระหว่างคิ้วกว้างห้าสิบโยชน์. หน้าผากกว้างสามร้อยโยชน์.
ศีรษะเก้าร้อยโยชน์. ท้าวราหูนั้นไม่มาเฝ้าด้วยคิดว่า เราสูง ไม่อาจก้มดูพระ
ศาสดา. วันหนึ่ง ได้ฟังการพรรณนาคุณของพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงเสด็จมาเฝ้า
ด้วยความคิดเสียวว่า จักดูตามแต่จะดูได้ พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทราบ
อัชฌาศัยของท้าวเธอ จึงทรงพระดำริว่า เราจักแสดงโดยอิริยาบถไหนในบรรดา
อิริยาบถทั้ง ๔ แล้ว ทรงดำริสืบไปว่า ธรรมดาคนยืนแม้จะต่ำก็ปรากฏเหมือน
ว่าสูง เราจักนอนแสดงตนแก่ท้าวเธอ ดังนี้แล้ว ตรัสว่า อานนท์ เธอจงลด
เตียงน้อย ณ บริเวณพระคันธกุฎี แล้วทรงสำเร็จสัทโสภาสนับนเตียงน้อยนั้น.
ท้าวราหูเสด็จมา แล้วชะเง้อคอมองดูพระผู้มีพระภาคเจ้าที่ทรงบรรทมอยู่.
เหมือนแหงนคอดูพระจันทร์เพ็ญในท่ามกลางนภากาศ ฉะนั้น. และเมื่อ
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า นี้อะไรกัน จอมอสูรก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์
ไม่มาเฝ้าด้วยคิดว่า ข้าพระองค์ไม่อาจก้มดูพระผู้มีพระภาคเจ้า. พระศาสดา
ตรัสว่า จอมอสูร เรามิได้บำเพ็ญบารมี เหมือนอย่างกัมพนา เราให้ท่าน
กระทำให้มีผลเลิศ ชันสูงทั้งนั้น. วันนั้น ท้าวราหูได้ถึงสรณะ. พระผู้มี-
พระภาคเจ้าทรงมีโอกาสนิไชน้อยที่จะได้เห็นด้วยประการอย่างนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงมีศีลด้วยปาริสุทธศีล ๔. ก็ศีลนั้น
เป็นอริยะ คือสูงสุดบริสุทธิ์. เพราะเหตุนี้ จังกิพราหมณ์จึงกล่าวว่า ทรงมี
ศีลเป็นอริยะ. ศีลนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า เป็นกุศล เพราะอรรถว่าไม่มีโทษ.
เพราะเหตุนี้ จังกิพราหมณ์จึงกล่าวว่า ทรงมีศีลเป็นกุศล. คำว่า มีศีลเป็น

กุศล นี้ เป็นไวพจน์ของคำว่า มีศีลเป็นกุศล นั้น. คำว่า พหุหนุ์ อาจารย์-
ปาจริโย ทรงเป็นอาจารย์ และปาจารย์ของตนเป็นอันมาก ความว่า สัตว์
แปดหมื่นสี่พัน ทั้งเทวดาและมนุษย์ไม่มีประมาณ คัมภอมตธรรมคือ มรรคผล
ด้วยพระธรรมเทศนาภัณฑ์เดียว ของพระผู้มีพระภาคเจ้า. เพราะฉะนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ชื่อว่า เป็นปาจารย์ของชนเป็นอันมาก คือ ของ
อาจารย์ และสาวกเวไนย. ในคำว่า ทรงมีกามราคะสิ้นแล้ว นี้ กิเลสแม้
ทั้งปวงของพระผู้มีพระภาคเจ้าสิ้นไปแล้วโดยแท้ แต่พราหมณ์ไม่รู้จัก
กิเลสเหล่านั้น กล่าวคุณในฐานะที่ตนรู้เท่านั้น. บทว่า วิคตจาปโล
ปราศจากความโลเล ความว่า ทรงปราศจากความโลเลที่กล่าวไว้อย่างนี้ว่า
ประดับบาตรประดับจีวรและเสนาสนะ อีกอย่างหนึ่ง การรัก การยึดถือ
กายอันเปื่อยเน่านี้. บทว่า อปาปปุเรกฺขาโร ไม่ทรงมุ่งความชั่ว คือ
ทรงมุ่งโลกุตตรธรรม ๘ อันไม่ชั่วร้ายเสด็จเที่ยวไป. คำว่า ชนที่เป็นพราหมณ์
ได้แก่พวกพราหมณ์แต่ละพวกมีพระสารีบุตร พระโมคคัลลานะ และพระมหา-
กัสสปเป็นต้น. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ไม่ทรงมุ่งร้าย ทรงทำหมู่ชน
นี้แหละไว้เบื้องหน้า. อธิบายว่า ก็หมู่ชนนี้กระทำพระสมณโคดมไว้เบื้องหน้า
เที่ยวไป. อีกอย่างหนึ่ง ไม่ประพฤติมุ่งความชั่ว คือ ไม่ประพฤติมุ่งความชั่ว
อธิบายว่า ไม่ปรารถนาความชั่ว. ถามว่า แก่ใคร. ตอบว่า แก่พวกพราหมณ์.
มีอธิบายว่า ไม่ทรงมุ่งร้าย คือทรงปรารถนาประโยชน์สุขต่อพราหมณ์อย่างเดียว
แม้ผู้มุ่งร้ายเฉพาะพระองค์. บทว่า ติโรธฺยฺจา ชนต่างรัฐ คือ คนรัฐอื่น.
บทว่า ติโรชนปทา ต่างชนบท คือ ชนบทอื่น. คำว่า สํ ปุจฺจตุ อากฺขณฺติ
มาเพื่อทูลถามปัญหา ได้แก่ ชนทั้งหลายมีกษัตริย์และบัณฑิตเป็นต้น พราหมณ์
และคณธรรพ์ (นักขับร้อง) เป็นต้น แต่งปัญหามาด้วยหวังว่า จักทูลถาม
ปัญหา. บรรดาชนเหล่านั้น บางพวกกำหนดเห็นโทษของการถามปัญหา และ
ความที่ไม่สามารถในการแก้ปัญหาและการรับรองปัญหา จึงนั่งนิ่งไม่ถามเลย.

บางพวกถาม. สำหรับบางพวก พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงทำความอุตสาหะ ในการถามปัญหาให้เกิดขึ้นแล้ว ทรงแก้. เมื่อเป็นอย่างนี้ ความสงสัยของคน เหล่านั้นทั้งหมด พอถึงพระผู้มีพระภาคเจ้าก็หมดไป เหมือนคลื่นของ มหาสมุทร พอถึงฝั่งก็ละลายหายไปฉะนั้น. คำที่เหลือในการพรรณนาคุณของ พระตถาคตในอธิการนี้ง่ายทั้งนั้น. คำว่า **อติธิโน เต โหนติ สมณะ** หรือ **พราหมณ์** เหล่านั้นเป็นแขก ความว่า สมณะหรือพราหมณ์เหล่านั้นเป็น อาคันตุกะ. คือเป็นแขกของพวกเรา. บทว่า **ปริยาปุณามิ** ข้าพเจ้าทราบ คือ ข้าพเจ้ารู้. บทว่า **อปริมาณวณโณ** มีพระคุณหาประมาณมิได้ ท่าน แสดงความว่า มีพระคุณที่แม้พระสัพพัญญูเหมือน ๆ กัน ก็ประมาณไม่ได้ จะป่วยกล่าวไปไยกับคนเช่นเรา.

สมจริง ดังคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า

**แม้พระพุทธเจ้าจะฟังกล่าวคุณของ
พระพุทธเจ้า หากกล่าวคุณของกันและกัน
ไปตลอดทั้งกัป ก็พึงสิ้นไปในระหว่าง
เป็นเวลาช้านาน พระคุณของพระตถาคต
หาสิ้นไม่ ดังนี้.**

พราหมณ์เหล่านั้นได้ฟังถ้อยคำพรรณนาคุณนี้แล้วพากันคิดว่า จังกี- พราหมณ์กล่าวคุณไร ๆ ของพระสมณ โคดม พระสมโคดมผู้เจริญพระองค์นั้น ทรงมีพระคุณไม่ตำราญด้วยประการใด ก็จังกีพราหมณ์นี้รู้พระคุณทั้งหลาย ของพระสมณโคดมพระองค์นั้น จึงร้องรื้ออยู่เนิ่นนานด้วยประการนั้น เขาเถอะ พวกเราจะอนุวรรตตามจังกีพราหมณ์นั้น ดังนี้ เมื่อพวกพราหมณ์จะอนุวรรต ตาม จึงกล่าวคำเป็นต้นว่า ท่านผู้เจริญ ถ้าอย่างนั้น ดังนี้. บทว่า **โอปาเตติ** แปลว่า เข้าไป. บทว่า **อัม รุกขโรหนติ** ย่อมมุงดี คือ ย่อมมุงเสมอปูลูก ปูนหลานเที่ยวไป. บทว่า **มณฑปท** บทมนต์ ความว่า บทมนต์ ก็คือมนต์

นั่นแหละ อธิบายว่า พระเวท. ด้วยบทว่า **อิติหิติหปรมฺปราย** โดยสืบ ๆ กัน
มาอย่างนี้ ๆ นี้แสดงว่า บทมนต์มาโดยภาวะสืบ ๆ กันว่า เขาว่าอย่างนี้ เขาว่า
อย่างนี้. บทว่า **ปิฎกสมฺปทาย** ด้วยสมบัติคือตำรา ได้แก่ด้วยสมบัติ คือ คำพูด
ท่านแสดงว่า แต่งมาโดยการประพันธ์เป็นฉันทมีสาวิตติฉันทเป็นต้น และโดย
การประพันธ์ทั่วไป อย่างร้อยแก้ว. บทว่า **นั่นด้วย** แปลว่า ในบทมนต์นั้น.
บทว่า **ผู้กล่าว** แปลว่า เป็นผู้บอกมนต์.

บทว่า **เหล่าใด** แปลว่า อันเป็นของมีอยู่ ของพราหมณ์เหล่าใด.
บทว่า **บทมนต์** ได้แก่ มนต์คือพระเวทนั้นแหละ. บทว่า เพลงขับ ความว่า
อันพราหมณ์แต่เก่าก่อนสืบคน มีพราหมณ์อัญญกะเป็นต้นสวดแล้ว เนื่องด้วย
ความถึงพร้อมด้วยเสียง. บทว่า **กล่าวแล้ว** ได้แก่บอกแล้ว อธิบายว่า กล่าว
แล้วแก่ผู้อื่น. บทว่า **สมิหิติ** รวบรวมไว้แล้ว ความว่า รวบรวมไว้ คือ ทำให้
เป็นหมวดหมู่ อธิบายว่า จัดตั้งไว้เป็นหมวด. บทว่า **ตทฺหุคฺยณฺนุติ** ขับตาม
บทมนต์นั้น ความว่า พราหมณ์ทั้งหลายในบัดนี้ ขับตาม คือสวดตามบทมนต์
นั้นซึ่งท่านเหล่านั้นขับแล้วในปางก่อน. บทว่า **กล่าวตามบทนั้น** แปลว่า
กล่าวตามบทมนต์นั้น. คำนี้เป็นไวพจน์ของคำก่อนนั้นแล. บทว่า **กล่าวตาม
ภษิต** แปลว่า ท่องบ่นตามที่ท่านเหล่านั้นกล่าวแล้วท่องแล้ว. บทว่า **บอก
ตามที่บอก** แปลว่า บอกตามที่ท่านเหล่านั้นบอกแก่ผู้อื่น. คำว่า **เสยฺยถิ** ติ
หมายความว่า ท่านเหล่านั้น คือ ท่านเหล่าไหน. คำว่า **อัญญกะ** เป็นต้น
เป็นชื่อของท่านเหล่านั้น. ได้สดับมาว่า ท่านเหล่านั้นตรวจดูด้วยตาทิพย์ ไม่
ทำการเบียดเบียนผู้อื่น เทียบเคียงกับพระดำรัสของพระผู้มีพระภาคเจ้าก็สสพ
สัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วร้อยกรองมนต์ทั้งหลายไว้. ส่วนพราหมณ์พวกอื่นเดิม
การฆ่าสัตว์เป็นต้นเข้าไป ทำลายพระเวททั้งสามทำให้ผิดกับพระดำรัสของ
พระพุทฺธเจ้า. บทว่า **ลำดับคนตาบอด** แปลว่า แถวคนตาบอด. คือคน

ตาบอดคนหนึ่ง จับปลายไม้เท้าที่คนตาดีคนหนึ่งถืออยู่. คนตาบอด ๕๐-๖๐ คน
ต่อกันตามลำดับอย่างนี้คือ คนตาบอดคนอื่นเกาะคนตาบอดคนนั้น คนอื่น
เกาะคนนั้น ต่อ ๆ ไป เรียกว่า แลวคนตาบอด. บทว่า **ปรมฺพฺราสฺ ตฺตฺตา**
เกาะกันต่อ ๆ ไป ความว่า เกาะกันแลกัน อธิบายว่า เว้นคนตาดีผู้ถือไม้เท้า
เขื่อนักเลงคนหนึ่งเห็นขณะคนตาบอดก็พุดปลุกใจว่า ในบ้านชื้อโน้น ของ
เกี่ยวของบริโภกหาได้ง่าย พวกคนตาบอดเหล่านั้นพุดว่า นายช่วยนำพวกฉัน
ไปที่บ้านนั้นเถิด พวกฉันจะให้สิ่งนี้แก่ท่าน เขรับเอาค่าจ้าง (พาไปถึงกลางทาง)
ก็แวะลงข้างทาง พาเดินตามกันรอบกอไม้ใหญ่ แล้วให้อาหมือของคนตาบอด
คนแรกจับรั้วเรื่อของตนตาบอดคนหลังแล้วพุดว่า ฉันมีงานบางอย่าง พวกท่าน
จงเดินไปก่อน ดังนี้ แล้วก็หนีไปเสีย. คนตาบอดเหล่านั้นพากันเดินทั้งวัน
ไม่พบทางไป ต่างคร่ำครวญว่า ท่านผู้เจริญ! ไหนคนตาดี ไหนหนทาง
เมื่อไม่พบหนทางก็พากันตายอยู่ ณ ที่นั้นนั่นแล คำว่า **ปรมฺพฺราสฺ ตฺตฺตา**
เกาะกันต่อ ๆ ไป ตรีสหมายถึงคนตาบอดพวกนั้น.

บทว่า **ปุริโมปิ** แม้คนชั้นแรก ความว่า บรรดาพราหมณ์ ๑๐ คน
รุ่นแรก แม้พราหมณ์คนหนึ่ง. บทว่า **มชฺฌิมโมปิ** แม้คนชั้นกลาง ความว่า
บรรดาอาจารย์และปาจารย์ในรุ่นกลาง แม้อาจารย์คนหนึ่ง. บทว่า **ปจฺฉิมโมปิ**
แม้คนรุ่นหลัง ความว่า บรรดาพราหมณ์ทั้งหลายในบัดนี้ แม้พราหมณ์
คนหนึ่ง. บทว่า **ปญฺจ โข** ห้าแล ความว่า ตรีสเพิ่มธรรมอื่นที่คล้ายกัน
อีก ๓ ข้อ เข้าไปในธรรม ๒ ข้อ ซึ่งมีมาในพระบาลี. คำว่า **ทฺวิธา วิปกา**
มวิปกา เป็น ๒ ส่วน คือ มีวิปากที่เป็นจริง หรือมีวิปากที่ไม่เป็นจริง.
คำว่า **นาถเมตฺถ** ในข้อนี้ไม่ควร ความว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้ง

แนวทางคำถามไว้อย่างสูงว่า คุณก่อนการทวาทะวิญญูชนเมื่อปฏิบัติด้วยหวังว่า
จักตามรักษาสิ่งจะไม่ควร คือไม่สมควรที่จะถึงการตกลงโดยส่วนเดียวอย่าง
นี้ว่า สิ่งที่เรายึดถือเท่านั้นจริง สิ่งอื่นเปล่า. คำว่า อิท ภาวทวาท ภิภุ
ภาวทวาท ภิภุในศาสนา นี้ ความว่า ตรัสหมายถึงพระองค์เอง เหมือน
ในชีวิตสูตรและมหาวิจจสูตร. คำว่า โลกนียสฺส ธรรมสฺส ในธรรม
เป็นที่ตั้งแห่งความโลก คือ ในธรรมคือความโลก. แม้นในสองบทที่เหลือ
ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. คำว่า สทฺธึ นินเวเสติ ย่อมตั้งลงชื่อศรัทธา คือ
ย่อมตั้งลงซึ่งศรัทธาที่ไว้ใจได้. บทว่า เข้าไป แปลว่า เข้าไปหา. บทว่า
ปิริยุปาสติ แปลว่า นั่งในที่ใกล้ บทว่า โสติ ได้แก่ เจียโสตประสาท.
บทว่า ธรรม คือ ฟังเทศนาธรรม. บทว่า ทรงไว้ ความว่า กระทำให้
คล่องแคล่วทรงไว้. บทว่า ย่อมไต่สวน คือพิจารณาโดยอรรถและการณะ
คำว่า ย่อมควรการเพ่ง คือ ย่อมควรตรวจดู. อธิบายว่า ย่อมปรากฏ
ได้อย่างนี้ว่า สิลตรัสไว้ในที่นี้ สมานตรัสไว้ในที่นี้. ความพอใจคือความ
ต้องการที่จะทำ ชื่อว่า จันทะ. บทว่า ย่อมอุตสาหะ คือ ย่อมพยายาม.
คำว่า ย่อมเทียบเคียง คือย่อมพิจารณาด้วยอำนาจอนิจจลักษณะเป็นต้น.
บทว่า ย่อมตั้งความเพียร คือย่อมตั้งความเพียรในมรรค. คำว่า ทำให้
แจ้งปรมัตตสังจะด้วยกาย ความว่า ทำให้แจ้งพระนิพพานด้วยนามกายอัน
เป็นสหชาติ และชำระกิเลสด้วยปัญญาเห็นแจ้งพระนิพพานนั้นนั่นแหละ
อย่างปรากฏชัดแจ้ง. บทว่า การตรัสรู้สังจะ คือ การตรัสรู้มรรค. บทว่า
การบรรลุสังจะ คือการทำให้แจ้งผล. บทว่า เหล่านี้นั่นแหละ คือ ธรรม
๑๒ ประการ ที่กล่าวไว้แล้วในหนหลัง. ท่านย่อมอนุโลมการกล่าวถึงมรรค
อย่างยืดยาวอย่างนี้ เพราะฉะนั้น จึงไม่มีอธิบายอย่างนี้.

พระสุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสก์ เล่ม ๒ ภาค ๒ - หน้าที่ 371

บทว่า เหล่านั้นนั่นแล ได้แก่ ธรรมที่สัมปยุตด้วยมรรคเหล่านั้น.

ความเพียรในมรรคชื่อว่า **ปธานความเพียร**. ก็ความเพียรในมรรคนั้น มีอุปการะมากแก่การบรรลุสัจจะกล่าวคือ การทำให้แจ้งผล เพราะเมื่อมรรคไม่มีผลก็ไม่มีความเพียรที่ปราศจากความในบททั้งปวงโดยนัยนี้. คำที่เหลือในบททั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาอังคีสสูตรที่ ๕

๖. เอสกุรีสูตร

[๖๖๑] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. ครั้งนั้นแล เอสกุรีพราหมณ์ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว ได้นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๖๒] ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว เอสกุรีพราหมณ์ได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการ คือ บัญญัติการบำเรอพราหมณ์ ๑ บัญญัติการบำเรอกษัตริย์ ๑ บัญญัติการบำเรอแพศย์ ๑ บัญญัติการบำเรอศูทร ๑ ท่านพระโคตม ในการบำเรอทั้ง ๔ ประการนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอพราหมณ์ไว้ว่า พราหมณ์พึงบำเรอพราหมณ์ กษัตริย์พึงบำเรอพราหมณ์ แพศย์พึงบำเรอพราหมณ์ หรือศูทรพึงบำเรอพราหมณ์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอพราหมณ์ไว้เช่นนี้. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอกษัตริย์ไว้ว่า กษัตริย์พึงบำเรอกษัตริย์ แพศย์พึงบำเรอกษัตริย์ หรือศูทรพึงบำเรอกษัตริย์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอกษัตริย์ไว้เช่นนี้. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอแพศย์ไว้ว่า แพศย์พึงบำเรอแพศย์ หรือศูทรพึงบำเรอแพศย์ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอแพศย์ไว้เช่นนี้. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอศูทรไว้ว่า ศูทรเท่านั้นพึงบำเรอศูทรด้วยกัน ใครอื่นจักบำเรอศูทรเล่า. พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอศูทรไว้เช่น

นี่. ท่านพระโคดม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการนี้
ท่านพระโคดมเล่าตรัสการบำเรอนี้อย่างไร

[๖๖๓] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า พราหมณ์ ก็โลกทั้งปวงยอม
อนุญาตข้อนั้นแก่พราหมณ์ทั้งหลายว่า จงบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการนี้หรือ.
เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม.

พ. พราหมณ์ เปรียบเหมือนบุรุษขี้ดสน ไม่มีของของตน ยากจน
ชนทั้งหลายพึงแขวนก้อนเนื้อไว้เพื่อบุรุษนั้นผู้ไม่ปรารถนาว่า บุรุษผู้เจริญ
ท่านพึงเที่ยวกินก้อนเนื้ออันเสียและพึงใช้ต้นทุน ฉันทิโด พราหมณ์ทั้งหลายก็
ฉันทินั้น ย่อมบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการนี้แก่สมณพราหมณ์เหล่านั้น โดย
ไม่ได้รับปฏิญาณ. พราหมณ์ เราย่อมไม่กล่าวว่า พึงบำเรอสิ่งทั้งปวง แต่
เราก็ไม่กล่าวว่า ไม่พึงบำเรอสิ่งทั้งปวง ก็เมื่อบุคคลบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะ
เหตุแห่งการบำเรอ พึงมีแต่ความชั่ว ไม่มีความดี เรากล่าวสิ่งนั้นว่าควร
บำเรอหามิได้ แต่เมื่อบุคคลบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ พึงมี
แต่ความดี ไม่มีความชั่ว เรากล่าวสิ่งนั้น ว่าควรบำเรอ. ถ้าแม้ชนทั้งหลายจะ
พึงถามกษัตริย์อย่างนี้ว่า เมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ
พึงมีแต่ความชั่ว ไม่มีความดี หรือว่าเมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่ง
บำเรอพึงมีแต่ความดี ไม่มีความชั่ว ในกรณีเช่นนี้ท่านจะพึงบำเรอสิ่งนั้น แม้
กษัตริย์เมื่อจะพยากรณ์โดยชอบ ก็พึงพยากรณ์อย่างนี้ว่า เมื่อข้าพเจ้าบำเรอ
สิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ พึงมีแต่ความชั่วไม่มีความดี ข้าพเจ้าไม่
พึงบำเรอสิ่งนั้น เมื่อข้าพเจ้าบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ พึงมี
แต่ความดี ไม่มีความชั่ว ข้าพเจ้าพึงบำเรอสิ่งนั้น ถ้าแม้ชนทั้งหลายพึงถาม
พราหมณ์ ... แพศย์.. .ศูทรอย่างนี้ว่า เมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุ
แห่งการบำเรอ พึงมีแต่ความชั่ว ไม่พึงมีความดี ท่านพึงบำเรอสิ่งนั้น หรือ

ว่าเมื่อท่านบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ฟังมีแต่ความดี ไม่ฟังมีความชั่ว ในกรณีเช่นนี้ ท่านจะฟังบำเรอสิ่งนั้น แม้ศูทรเมื่อจะพยากรณ์โดยชอบ ก็ฟังพยากรณ์อย่างนี้ว่า เมื่อข้าพเจ้าบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ฟังมีแต่ความชั่ว ไม่ฟังมีความดี ข้าพเจ้าไม่ฟังบำเรอสิ่งนั้น ส่วนว่าเมื่อข้าพเจ้าบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ฟังมีแต่ความดี ไม่ฟังมีความชั่ว ข้าพเจ้าฟังบำเรอสิ่งนั้น.

[๖๖๔] พราหมณ์ เราจะได้กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูงก็หาไม่ได้ แต่จะได้กล่าวว่ เลวทราม เพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูงก็หาไม่ได้ เราจะได้กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่งหาไม่ได้ แต่จะได้กล่าวว่เลวทรามเพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่งก็หาไม่ได้ จะได้กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีโภคะมากหาไม่ได้ แต่จะได้กล่าวว่เลวทรามเพราะความเป็นผู้มีโภคะมากก็หาไม่ได้. พราหมณ์ เพราะว่า บุคคลบางคนในโลกนี้ แล้วเกิดในสกุลสูง ก็ยังเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้อ มกโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูง บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้เกิดในสกุลสูง ก็เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพุดเท็จ เว้นขาดจากการพุดส่อเสียด เว้นขาดจากการพุดคำหยาบ เว้นขาดจากการพุดเพื่อเจ้อ ไม่โลก ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่เลวทรามเพราะความเป็นผู้เกิดในสกุลสูง พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้มีวรรณะอันยิ่งก็ยังเป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ ประพฤติผิดในกาม พุดเท็จ พุดส่อเสียด พุดคำหยาบ พุดเพื่อเจ้อ มีความโลก มีจิตพยาบาท เป็นมิจฉาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่ประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่ง. พราหมณ์ บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้มีวรรณะ

อันยิ่ง ก็เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากการ
ประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้น
ขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีกิเลส โลภ ไม่มีจิต
พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึงไม่กล่าวว่าเลวทรามเพราะความ
เป็นผู้มีวรรณะอันยิ่ง. พราหมณ์บุคคลบางคนในโลกนี้ แม้มีโภคะมาก ก็ยัง
เป็นผู้ฆ่าสัตว์ ลักทรัพย์ พระพฤติผิดในกาม พูดเท็จ พูดส่อเสียด พูด
คำหยาบ พูดเพื่อเจ้อ มีความโลภ มีจิตพยาบาท เป็นมิถิญาทิฐิ เพราะฉะนั้น
เราจึงไม่กล่าวว่าประเสริฐเพราะความเป็นผู้มีโภคะมาก พราหมณ์ บุคคลบาง
คนในโลกนี้ แม้มีโภคะมาก ก็เป็นผู้เว้นจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการ
ลักทรัพย์ เว้นขาดจากการประพฤติผิดในกาม เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้น
ขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูด
เพื่อเจ้อ ไม่มีกิเลส โลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ เพราะฉะนั้น เราจึง
ไม่กล่าวว่าเลวทราม เพราะความเป็นผู้มีโภคะมาก พราหมณ์ เราย่อมไม่
กล่าวว่า ฟังบำเรอสิ่งทั้งปวง แต่เราก็ไม่กล่าวว่า ไม่ฟังบำเรอสิ่งทั้งปวง ก็เมื่อ
บุคคลบำเรอสิ่งใดอยู่ เพราะเหตุแห่งการบำเรอ ศรัทธา สีล สุตะ จาคะ
ปัญญา ย่อมเจริญ สิ่งนั้นเรากล่าวว่าฟังบำเรอ.

[๖๖๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เอสุการ์พราหมณ์ได้
ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติ
ทรัพย์ ๔ ประการคือ ย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของพราหมณ์ ๑
ทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของกษัตริย์ ๑ ทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของแพศย์ ๑ ทรัพย์
อันเป็นของมีอยู่ของศูทร ๑ ท่านพระโคตม ในข้อนั้น พราหมณ์ทั้งหลาย
ย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของพราหมณ์ คือ การเที่ยวไปเพื่อศึกษา
แต่พราหมณ์เมื่อคูหมินทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ การเที่ยวไปเพื่อศึกษา

ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของพราหมณ์นี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของกษัตริย์ คือ แล่งธนู แต่กษัตริย์เมื่อคูหมื่นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ แล่งธนู ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของกษัตริย์นี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของแพศย์ คือ กสิกรรมและโครักษากรรม แต่แพศย์เมื่อคูหมื่นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ กสิกรรมและโครักษากรรม ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของแพศย์นี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของศูทร คือ เดียวและไม้คาน แต่ศูทรเมื่อคูหมื่นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ คือ เดียวและไม้คาน ชื่อว่าเป็นผู้ทำกรรมมิใช่กิจ เปรียบเหมือนคนเลี้ยงโคถือเอาของที่เจ้าของมิได้ให้ ฉะนั้น พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของศูทรนี้แล. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้ ในเรื่องนี้ ท่านพระโคตม จะตรัสว่ากระไร.

[๖๖๖] พราหมณ์ ก็โลกทั้งปวงย่อมอนุญาตข้อนี้แก่พราหมณ์ทั้งหลายว่า จงบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้หรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม.

พ. พราหมณ์ เปรียบเหมือนบุรุษขัดสน ไม่มีของของตน ยากจนจนทั้งหลายพึงแขวนก้อนเนื้อไว้ให้แก่บุรุษนั้นผู้ไม่ปรารถนาว่า บุรุษผู้เจริญ ท่านพึงเคี้ยวกินก้อนเนื้อนี้เสียและพึงใช้ทุนฉันใด พราหมณ์ทั้งหลายก็ฉันนั้น

ย่อมบัญญัติทรัพย์ ๔ ประการนี้แก่สมณพราหมณ์เหล่านั้น โดยไม่ได้รับปฏิญาณพราหมณ์ เราย่อมบัญญัติโลกุตตรธรรมอันเป็นอริยะ ว่าเป็นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของบุรุษ. เมื่อเขาระลึกถึงวงศ์สกุลเก่าอันเป็นของมารดาบิดา อตภาพบังเกิดขึ้นในวงศ์สกุลใด ๆ บุรุษนั้น ย่อมถึงความนับตามวงศ์สกุลนั้น ๆ. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลกษัตริย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นกษัตริย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลพราหมณ์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นพราหมณ์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลแพศย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นแพศย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลศูทร ย่อมถึงความนับว่าเป็นศูทร เปรียบเหมือนไฟอาศัยปัจจัยใด ๆ ติดอยู่ ย่อมถึงความนับตามปัจจัยนั้น ๆ. ถ้าไฟอาศัยไม้ติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดไม้. ถ้าไฟอาศัยหยากเชื้อติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดหยากเชื้อ. ถ้าไฟอาศัยหญ้าติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดหญ้า. ถ้าไฟอาศัยโคลมัยติดอยู่ ก็ย่อมถึงความนับว่าไฟติดโคลมัย ฉนั้นใด เราก็นั้นนั้นแล ย่อมบัญญัติโลกุตตรธรรมอันเป็นอริยะ ว่าเป็นทรัพย์อันเป็นของมีอยู่ของบุรุษ. เมื่อเขาระลึกถึงวงศ์สกุลเก่าอันเป็นของมารดาบิดา อตภาพบังเกิดในสกุลใด ๆ ก็ย่อมถึงความนับตามสกุลนั้น ๆ. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลกษัตริย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นกษัตริย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลพราหมณ์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นพราหมณ์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลแพศย์ ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นแพศย์. ถ้าอตภาพบังเกิดในสกุลศูทร ก็ย่อมถึงความนับว่าเป็นศูทร.

[๖๖๗] พราหมณ์ ถ้าแม่กุลบุตรออกจากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิตและเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้า ไม่มีกิเลสโลภ ไม่มีจิตพยาบาท

เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ ถ้าแม่กุลบุตรออกจาก
สกุลพราหมณ์...จากสกุลแพศย์...จากสกุลศูทร บวชเป็นบรรพชิตและเขา
อาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้น
ขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจาก
การพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้น
ขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ ไม่มีกิเลส โลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ
ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ พราหมณ์! ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น
เป็นไฉน พราหมณ์เท่านั้นหรือสามารถเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มี
ความเบียดเบียน ในที่นั้น กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ไม่สามารถหรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม แม้กษัตริย์ก็สามารถเจริญเมตตา
จิตอันไม่มีเวร ไม่มีกิเลสเบียดเบียนในที่นั้นได้ แม้พราหมณ์... แม้แพศย์...
แม้ศูทร...แม้วรรณะ ๔ ทั้งหมด ก็สามารถเจริญเมตตาจิตอันไม่มีเวร ไม่มี
ความเบียดเบียนในที่นั้นได้.

[๖๖๘] พ. พราหมณ์ ฉะนั้นเหมือนกันแล ถ้าแม่กุลบุตรออก
จากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคต
ประกาศแล้ว เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้น
ขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจาก
การพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ
ไม่มีกิเลส โลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออก
จากทุกข์ ถ้าแม่กุลบุตรออกจากสกุลพราหมณ์... จากสกุลแพศย์... จากสกุล
ศูทรบวชเป็นบรรพชิต เป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์
เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาด
จากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจ้อ

ไม่มีความโลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออก จากทุกข์ พราหมณ์ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน พราหมณ์ท่านนั้น หรือสามารถถือเอาเครื่องสี่สัตว์สำหรับอาบน้ำไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองธุลี กษัตริย์ แพศย์ ศูทร ไม่สามารถหรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคตม แม้กษัตริย์ก็สามารถถือเอา เครื่องสี่สัตว์สำหรับอาบน้ำ ไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองธุลีได้ แม้พราหมณ์... แม้แพศย์... แม้ศูทร แม้วรรณะ ๔ ทั้งหมด ก็สามารถถือเอาเครื่องสี่สัตว์ สำหรับอาบน้ำ ไปยังแม่น้ำแล้วลอยละอองธุลีได้.

[๖๖๕] พ. พราหมณ์ ฉะนั้นเหมือนกันแล ถ้าแม่กุลบุตรออก จากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ แล้วยอมเป็นผู้เว้น ขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจาก กรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมณ์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มีความโลภ ไม่มี จิตพยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ถ้าแม่ กุลบุตรออกจากสกุลพราหมณ์... จากสกุลแพศย์... จากสกุลศูทร บวชเป็น บรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมเป็นผู้เว้น ขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่ พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาด จากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ ไม่มีความโลภ ไม่มีจิต พยาบาท เป็นสัมมาทิฐิ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ได้ ท่านจะ เข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน พระราชาผู้เป็นกษัตริย์ได้มูรธาภิเษกแล้วในโลกนี้ รับสั่งให้นุรุษซึ่งมีชาติต่าง ๆ กัน ๑๐๐ คนมาประชุมกันว่า จงมานี้แน่ะ ท่านทั้งหลาย ในท่านทั้งหลาย ผู้ใดเกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์

แต่สกุลเจ้า ผู้นั้นจงเอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาทำเป็นไม้สีไฟ จงสีไฟให้เกิดขึ้น จงสีไฟให้ติด ส่วนท่านเหล่าใดเกิดแต่สกุลคนจัณฑาล แต่สกุลนายพราน แต่สกุลช่างจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเทหยากระย้า ท่านเหล่านั้นจงเอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาทำเป็นไม้สีไฟ จงสีไฟให้เกิดขึ้น จงสีไฟให้ติด พราหมณ์ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไหน ไฟที่บุคคลผู้เกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า เอาไม้สัก ไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดลุกขึ้น ไฟนั้นเท่านั้นหรือเป็นไฟมีเปลว มีสี และมีแสง อาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ ส่วนไฟที่คนเกิดแต่สกุลคนจัณฑาล สกุลนายพราน แต่สกุลช่างจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเทหยากระย้า เอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดลุกขึ้น ไฟนั้นเป็นไฟไม่มีเปลว ไม่มีสี ไม่มีแสง และไม่อาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นหรือ.

เอ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม ไฟที่บุคคลเกิดแต่สกุลกษัตริย์ แต่สกุลพราหมณ์ แต่สกุลเจ้า เอาไม้สัก เอาไม้สาละ ไม้สน ไม้จันทน์ หรือไม้ทับทิม มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดขึ้น ไฟนั้นเป็นไฟมีเปลว มีสี มีแสง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟนั้นได้ แม้ไฟที่บุคคลเกิดแต่สกุลจัณฑาล แต่สกุลนายพราน แต่สกุลช่างจักสาน แต่สกุลช่างรถ แต่สกุลคนเทหยากระย้า เอาไม้รางสุนัข ไม้รางสุกร ไม้รางข้อมผ้า หรือไม้ละหุ่ง มาทำเป็นไม้สีไฟ สีไฟเกิดลุกขึ้น ไฟนั้นก็เป็ไฟมีเปลว มีสี มีแสง และอาจทำกิจที่ต้องทำด้วยไฟแม้ทั้งหมดได้.

[๖๓๐] พ. พราหมณ์ จันนั้นเหมือนกันแล ถ้าแม่กุลบุตรออก จากสกุลกษัตริย์บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศ

แล้ว ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็นข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจื้ออึง ไม่มี ความโลภ ไม่มีจิตพยาบาท เป็นสัมมาทิลุ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ ถ้าแม้กุศลบุตรออกจากสกุลพราหมณ์... จากสกุลแพศย์... จากสกุลศูทร บวชเป็นบรรพชิต และเขาอาศัยธรรมวินัยที่พระตถาคตประกาศแล้ว ย่อมเป็นผู้เว้นขาดจากการฆ่าสัตว์ เว้นขาดจากการลักทรัพย์ เว้นขาดจากกรรมเป็น ข้าศึกแก่พรหมจรรย์ เว้นขาดจากการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดส่อเสียด เว้นขาดจากการพูดคำหยาบ เว้นขาดจากการพูดเพื่อเจื้ออึง ไม่มี ความโลภ ไม่มี จิตพยาบาท เป็นสัมมาทิลุ ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกจากทุกข์ได้.

[๖๗๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว เอสுகารีพราหมณ์ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภายตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกรทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจักเห็น รูปได้ ฉะนั้น ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์นี้ขอถึงพระองค์กับทั้ง พระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอพระโคตมผู้เจริญ โปรดทรงจำ ข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนี้แล.

จบเอสுகารีสูตรที่ ๖

อรรถกถาเอสสุทฺถ

เอสสุทฺถขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้.

บรรดาบทเหล่านั้น คำว่า พึงแขวนส่วน คือพึงให้แขวนส่วน.

ทรงแสดงชื่อว่า สัตถธรรม คือธรรมของพ่อค้าเกี่ยวด้วยคำนี้. ได้ยินว่า พ่อค้าเกี่ยวเดินทางกันดารมาก. เมื่อโคตายในระหว่างทาง ก็ถือเอาเนื้อมันมาแล้วแขวนไว้สำหรับผู้ต้องการเนื้อทั้งปวงว่า ใคร ๆ เกี่ยวกินเนื้อนี้ จงให้ราคาเท่านี้. ธรรมดาว่าเนื้อโค คนกินได้ก็มี กินไม่ได้ก็มี ผู้สามารถให้ต้นทุนก็มี ผู้ไม่สามารถก็มี. พ่อค้าเกี่ยวซื้อโคมาด้วยราคาใด เพื่อให้ราคานั้นจึงให้ส่วนแก่คนทั้งปวงโดยผลการแล้ว เอาแต่ต้นทุน. นี่เป็นธรรมของพ่อค้าเกี่ยว. เพื่อแสดงว่า แม้พรหมณ์ทั้งหลายก็อย่างนั้นเหมือนกัน ถือเอาปฏิญญาของชาวโลกแล้วบัญญัติการบำเรอ ๔ ประการโดยธรรมดาของตนเอง ดังนี้ จึงตรัสว่าอย่างนั้นเหมือนกันแล ดังนี้เป็นต้น. คำว่า พึงมีแต่ความชั่ว คือ พึงเป็นความชั่วช้อย่างยิ่ง. คำว่า พึงมีแต่ความดี คือ พึงมีแต่ประโยชน์เกื้อกูล. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า ชั่ว คือ พึงเป็นอรรถภาพชั่ว คือ ลามก. บทว่า ดี คือ ประเสริฐสุด. ได้แก่สูงสุด. บทว่า ประเสริฐ คือ ประเสริฐกว่า. บทว่า เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง คือ ประเสริฐ เพราะความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูง. บทว่า ชั่วช้า คือ เลวทราม. ความเป็นผู้เกิดในตระกูลสูงเที่ยว ย่อมควรในตระกูลทั้งสอง คือ ตระกูลกษัตริย์ และตระกูลพรหมณ์. ความเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่ง ย่อมควรในตระกูลทั้งสาม. เพราะแม้แพศย์ก็ย่อมเป็นผู้มีวรรณะอันยิ่งได้. ความเป็นผู้มีโชคมากย่อมควรแม้ในตระกูลทั้ง ๔. เพราะแม้สุทรจันชั้นที่สุดแม้คนจัณฑาล ก็ย่อมเป็นผู้มีโชค

มากได้เหมือนกัน. บทว่า **เที่ยวไปเพื่อศึกษา** ความว่า อันพรหมณ์แม้มี
ทรัพย์เป็นโกฏิก็ต้องเที่ยวขอศึกษา. พรหมณ์แต่เก่าก่อนแม้มีทรัพย์ตั้ง ๘๐ โกฏิ
ก็ยอมเที่ยวศึกษาเพลานึ่ง. ถ้ามว่า เพราะเหตุไร. ตอบว่า ข้อครหาว่า
เดี๋ยวนี้เริ่มเที่ยวขอศึกษา ดังนี้ จักไม่มีแก่โบราณพรหมณ์ทั้งหลายในเวลา
เจริญใจ. บทว่า **ดูหมิ่น** ความว่า พรหมณ์ละวงศ์ การเที่ยวศึกษาแล้ว
เลี้ยงชีวิตด้วยสัตตาศีป (อาชีพขายศัสตรา) กสิกรรม และพาณิชย์กรรมเป็นต้นนี้
ชื่อว่าดูหมิ่น. บทว่า **เหมือนคนเลี้ยงโค** ความว่า เหมือนคนเลี้ยงโคลักของ
ที่ตนต้องรักษา เป็นผู้ทำในสิ่งที่มีไฉนหน้าทีจะนั้น . ฟังทราบเนื้อความในวาระ
ทั้งปวงโดยนัยนี้. บทว่า **มิดและไม้คาน** คือมิดสำหรับเกี่ยวหญ้า (คือเคียว)
และไม้คาน. บทว่า **ระลึกถึง** ความว่า ระลึกถึงวงศ์ตระกูลเก่าอันเป็นของ
มารดาบิดาที่คนเกิดนั้น. คำที่เหลือในที่ทั้งปวงง่ายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาเอสุการีสูตรที่ ๖

๘. ฌณฺฐชาณิสฺสฺส

[๖๗๒] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันสวนที่
ใช้เลี้ยงกระแต เขตพระนครราชคฤห์. สมัยนั้นแล ท่านพระสารีบุตรเที่ยว
จาริกไปในทักขิณาคิริชนบท พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่. ครั้งนั้น ภิกษุ
รูปหนึ่งจำพรรษาอยู่ในพระนครราชคฤห์ ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงทัก-
ขิณาคิริชนบท ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้
ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง.

[๖๗๓] ท่านพระสารีบุตรได้ถามภิกษุนั้นว่า ท่านผู้มีอายุ พระผู้มี
พระภาคเจ้าไม่ทรงพระประชวร และยังทรงพระกำลังอยู่หรือ.

ภิกษุนั้นกราบเรียนว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าไม่ทรงพระประชวรและยัง
ทรงพระกำลังอยู่ ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ก็ภิกษุสงฆ์ไม่ป่วยไข้ และยังมีกำลังอยู่หรือ.

ภิ. แม้ภิกษุสงฆ์ก็ไม่ป่วยไข้ และยังมีกำลังอยู่ ท่านผู้มีอายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ฌณฺฐชาณิสฺสฺสอยู่ที่ใกล้ประตูตณฺฑลปาละ ใน
พระนครราชคฤห์นั้น เขาไม่ป่วยไข้และยังมีกำลังอยู่หรือ.

ภิ. แม้ฌณฺฐชาณิสฺสฺสก็ไม่ป่วยไข้ และยังมีกำลังอยู่ ท่านผู้มี
อายุ.

สา. ท่านผู้มีอายุ ฌณฺฐชาณิสฺสฺสยังเป็นผู้ไม่ประมาทหรือ.

ภิ. ที่ไหนได้ท่านผู้มีอายุ ฌณฺฐชาณิสฺสฺสของเราจะไม่ประมาท.
เขาอาศัยพระราชา เทียบปล้นพวกพราหมณ์และคฤหบดี อาศัยพวกพราหมณ์

และกดหีบปล้นพระราชธา ภิรยาของเขาผู้มีศรัทธา ซึ่งนำมาจากสกุลที่มีศรัทธา ทำกาละเสียแล้ว เขาได้หญิงอื่นมาเป็นภริยาหาศรัทธามีได้ เขานำมาจากสกุลที่ไม่มีศรัทธา.

สา. ท่านผู้มีอายุ เราได้ฟังว่าชนัญชานิปราหมณ์เป็นผู้ประมาท เป็นอันได้ฟังชั่วหนอ ทำไฉน เราจะพึงได้พบกับชนัญชานิปราหมณ์บ้างครั้งบางคราว. ทำไฉน จะพึงได้เจรจาปราศรัยกันสักน้อยหนึ่ง

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรอยู่ในทักขณาคิริชนบทคามควรแล้ว จึงหลีกจาริกไปทางพระนครราชคฤห์ เทียวจาริกไปโดยลำดับ ได้ถึงพระนครราชคฤห์แล้ว.

[๖๗๔] ได้ยินว่า สมัยนั้น ท่านพระสารีบุตรอยู่ ณ พระวิหารเวฬุวันสวนที่ใช่เลี้ยงกระแต ใกล้พระนครราชคฤห์. ครั้งนั้นเวลาเช้า ท่านพระสารีบุตรนุ่งแล้ว ถือบาตรและจีวรเข้าไปยังพระนครราชคฤห์ สมัยนั้น ชนัญชานิปราหมณ์ใช้คนให้รีดนมโคอยู่ที่คอกโค ภายนอกพระนคร ท่านพระสารีบุตรเที่ยวบิณฑบาตในพระนครราชคฤห์ ภายหลังภัต กลับจากบิณฑบาตแล้ว เข้าไปหาชนัญชานิปราหมณ์ถึงที่อยู่ชนัญชานิปราหมณ์ได้เห็นท่านพระสารีบุตรกำลังมาแต่ไกล จึงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตร แล้วได้กล่าวว่า นิมนต์ดื่มน้ำนมสดทางนี้เถิด ท่านพระสารีบุตร ท่านยังมีเวลาน้ำอาหาร.

สา. อย่าเลยพราหมณ์ วันนี้ฉันทำกตกิจเสร็จแล้ว ฉันจักพักกลางวันที่โคนต้นไม้โน้น ท่านพึงมาในที่นั้น ชนัญชานิปราหมณ์รับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว. ครั้งนั้น ชนัญชานิปราหมณ์บริโภคอาหารเวลาเช้าเสร็จแล้ว ได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตร ได้ปราศรัยกับท่านพระสารีบุตร ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรข้างหนึ่ง

[๖๗๕] ท่านพระสารีบุตรได้ถามว่า ธนัญชานี ท่านเป็นผู้ไม่
ประมาทหรือ.

ธนัญชานีพราหมณ์ได้ตอบว่า ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ที่ไหนข้าพเจ้า
จะไม่ประมาท เพราะข้าพเจ้าต้องเลี้ยงมารดาบิดา ต้องเลี้ยงบุตรภรรยา ต้อง
เลี้ยงพวกทาส กรรมกร และคนรับใช้ ต้องทำกิจสำหรับมิตรและอำมาตย์แก่
มิตรและอำมาตย์ ต้องทำกิจสำหรับญาติสาโลหิต ต้องทำกิจสำหรับแขกแก่แขก
ต้องทำบุญที่ควรทำแก่ปุพฺพเวชนสงฆ์ไปให้ปุพฺพเวชน ต้องทำการบวงสรวงแก่
พวกเทวดา ต้องทำราชการให้แก่หลวง แม้กายนี้ก็ต้องให้อุ้มหน้า ต้องให้
เจริญ.

[๖๗๖] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น เป็นไฉน บุคคล
บางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประพฤติน่าชอกช้ำ ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุ
แห่งบิดามารดา นายนิรยบาลจะพึงจูดคร่ำเข่าผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่ง
การประพฤติน่าชอกช้ำและประพฤติน่าชอกช้ำ เขาจะพึงได้ตามความปรารถนา
หรือว่า เราเป็นผู้ประพฤติน่าชอกช้ำ ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่ง
มารดาบิดา ขอนายนิรยบาลอยู่พึงจูดคร่ำเราไปนรกเลย หรือมารดาบิดาของ
ผู้นั้นจะพึงได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้เป็นผู้ประพฤติน่าชอกช้ำ ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าพึงจูดคร่ำเขาไป
นรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย
นายนิรยบาลก็พึงโยนลงในนรกจนได้.

[๖๗๗] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคล
บางคนในโลกนี้ เป็นผู้ประพฤติน่าชอกช้ำ ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุ
แห่งบุตรและภรรยา นายนิรยบาลจะพึงจูดคร่ำผู้นั้นไปนรก เพราะเหตุแห่งการ

พระพฤติไม่ชอบธรรมและพระพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนา หรือเห็นว่าเราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตร และภริยา ขอนายนิริยบาลอย่าฟังจตุคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าบุตรและภริยา ของผู้นั้น จะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิริยบาลอย่าฟังจตุคร่าเราไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนลงในนรกจนได้.

[๖๗๘] สว. ฐนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ พระพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งทาสกรรมกรและคนรับใช้ ขอนายนิริยบาลจะฟังจตุคร่าเขาผู้นั้นไปนรก เพราะเหตุแห่งการพระพฤติไม่ชอบธรรมและพระพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือเห็นว่า เราเป็นผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งทาส กรรมกรและคนรับ ใช้ ขอนายนิริยบาลอย่าฟังจตุคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าพวกทาส กรรมกรและคนรับใช้ของเขาย่อมจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิริยบาลอย่าฟังจตุคร่าเราไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๗๙] สว. ฐนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น เป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ พระพฤติไม่ชอบธรรม พระพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ขอนายนิริยบาลจะฟังจตุคร่าเขาผู้นั้น ไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนา

หรือหนอว่า เราเป็นผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ขอนายนิรยบาลอย่าฟังนุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่ามิตรและอำมาตย์ของเขาฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังนุคคร่าเราไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๐] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ขอนายนิรยบาลจะฟังนุคคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่าเราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ขอนายนิรยบาลอย่าฟังนุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าญาติสาโลหิตของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังนุคคร่าเราไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๑] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขนายนิรยบาลจะฟังนุคคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่าเราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเขา ขอนาย

นิริยบาลอย่าฟังนุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าแขกของเขาจะฟังได้ตามความ
ปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเรา
ทั้งหลาย ขอนายนิริยบาลอย่าฟังนุคคร่าเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญ
มากมาย นายนิริยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๒] สว. ธนัญชานิ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคล
บางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่ง
ปุพฺพเปตชน นายนิริยบาลจะฟังนุคคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการ
ประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนา
หรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่ง
ปุพฺพเปตชน ขอนายนิริยบาลอย่าฟังนุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าปุพฺพเปตชน
ของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิริยบาลอย่าฟังนุคคร่าเขาไป
นรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญ
มากมาย นายนิริยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๓] สว. ธนัญชานิ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคล
บางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่ง
เทวดา นายนิริยบาลจะฟังนุคคร่าเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการ
ประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนา
หรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่ง
เทวดา ขอนายนิริยบาลอย่าฟังนุคคร่าเราไปนรกเลย หรือว่าเทวดาของเขาจะ

ฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจูดคร่ำเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๔] ส. ธัญชนา นิ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา นายนิรยบาลจะฟังจูดคร่ำเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจูดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่าพระราชาของผู้นั้นจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเราทั้งหลาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจูดคร่ำเขาไปนรกเลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญมากมาย นายนิรยบาลก็ฟังโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๕] ส. คุณก่อนธัญชนา นิ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลบางคนในโลกนี้ ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งการเลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย นายนิรยบาลจะฟังจูดคร่ำเขาผู้นั้นไปยังนรก เพราะเหตุแห่งการประพฤติไม่ชอบธรรมและประพฤติผิดธรรม เขาจะฟังได้ตามความปรารถนาหรือหนอว่า เราประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะเหตุการณทำนุบำรุงกาย ขอนายนิรยบาลอย่าฟังจูดคร่ำเราไปนรกเลย หรือว่าชนเหล่าอื่นของเขาจะฟังได้ตามความปรารถนาว่า ผู้นี้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุการณ

เลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย ขอนายนิริยบาลอย่าพึงจุกคร่าเขาไปนรก
เลย.

ธ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระสารีบุตร ที่แท้ ถึงผู้นั้นจะคร่ำครวญ
มากมาย นายนิริยบาลก็พึงโยนเขาลงในนรกจนได้.

[๖๘๖] สว. คุณ่อนธัญขานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน
บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา
กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา
ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ผู้ที่ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา ไม่ประเสริฐ ส่วนผู้ประพฤติชอบธรรม
ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งมารดาบิดา ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤติ
ชอบธรรมและการประพฤติถูกธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤตินิชอบธรรม
และการประพฤติผิดธรรม.

สว. ธัญขานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็น
เครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงมารดาบิดาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติ
ปฏิบัติอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๘๗] ธัญขานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้
ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา กับ
บุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุบุตรและภริยา
ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤตินิชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ
ชอบธรรม ประพฤติถูกธรรม เพราะเหตุแห่งบุตรและภริยา ประเสริฐ

ด้วยการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติอุกธรรม ประเสริฐกว่าการ
ประพฤติไม่ชอบธรรม และการประพฤติผิดธรรม.

ส. ธนัญขานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็น
เครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงบุตรและภริยาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้
ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้. มีอยู่.

[๖๘๘] คุณก่อนธนัญขานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน บุคคล
ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาส กรรมกร
และคนรับใช้ กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม พระพฤติอุกธรรม เพราะเหตุ
แห่งพวกทาส กรรมกรและคนรับ ใช้ ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาส กรรมกรและคนรับใช้ ไม่ประเสริฐ
ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติอุกธรรม เพราะเหตุแห่งพวกทาส
กรรมกรและคนรับใช้ ประเสริฐ ด้วยการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติ
อุกธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม

สา. คุณก่อนธนัญขานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม
เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงพวกทาส กรรมกรและคนรับใช้ได้ ไม่ต้องกระทำ
กรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๘๙] คุณก่อนธนัญขานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน บุคคล
ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์
กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม และประพฤติอุกธรรม เพราะเหตุแห่งมิตร
และอำมาตย์ ไหนจะประเสริฐกว่ากัน .

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ

ชอบธรรม ประพฤติชอบธรรม เพราะเหตุแห่งมิตรและอำมาตย์ ประเสริฐ
ด้วยการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติชอบธรรม ประเสริฐกว่าการ
ประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม
เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่มิตรและอำมาตย์ได้ ไม่ต้องทำกรรมอัน
ลามกและให้ปฏิบัติปฏิบัติพาทอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๐] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้
ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต
กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติชอบธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต
ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ
ชอบธรรม ประพฤติชอบธรรม เพราะเหตุแห่งญาติสาโลหิต ประเสริฐ ด้วยการ
การประพฤติชอบธรรม และการประพฤติชอบธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติ
ไม่ชอบธรรม และการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม
เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่ญาติสาโลหิตได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก
และให้ปฏิบัติปฏิบัติพาทอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๑] ธัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้
ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแขก กับบุคคลผู้
ประพฤติชอบธรรม ประพฤติชอบธรรม เพราะเหตุแห่งแขก ไหนจะประเสริฐ
กว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งแวก ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม
ประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐ ด้วยการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติ
ถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญขานี การงานอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็น
เครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่แวกได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้
ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๒] คุณก่อนธัญขานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน บุคคล
ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพเปตชน กับ
บุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรมเพราะเหตุแห่งปุพเปตชน
ไหนจะประเสริฐกว่ากัน .

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติ
ผิดธรรม เพราะเหตุแห่งปุพเปตชน ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติ
ชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐ ด้วยการประพฤติชอบธรรมและ
การประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติ
ผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญขานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม
เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่ปุพเปตชนได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก
และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๓] คุณก่อนธัญขานี ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน บุคคล
ผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา กับบุคคล
ผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ไหนจะ
ประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งเทวดา ประเสริฐ ด้วยการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรม และการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแก่เทวดาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๔] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติถูกต้องธรรม เพราะเหตุแห่งพระราชา ประเสริฐ ด้วยการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติถูกต้องธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คุณก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจทำกรณียกิจแห่งพระราชาได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

[๖๕๕] คุณก่อนธัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะ

เหตุทำนุบำรุงกาย กับบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติอุกขธรรม เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะเหตุการทำนุบำรุงกาย ไหนจะประเสริฐกว่ากัน.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร บุคคลผู้ประพฤติไม่ชอบธรรม ประพฤติผิดธรรม. เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย ไม่ประเสริฐ ส่วนบุคคลผู้ประพฤติชอบธรรม ประพฤติอุกขธรรม เพราะเหตุการเลี้ยงกาย เพราะเหตุทำนุบำรุงกาย ประเสริฐ ด้วยว่าการประพฤติชอบธรรมและการประพฤติอุกขธรรม ประเสริฐกว่าการประพฤติไม่ชอบธรรมและการประพฤติผิดธรรม.

สา. คู่ก่อนธัญชานี การงานอย่างอื่นที่มีเหตุ ประกอบด้วยธรรม เป็นเครื่องให้บุคคลอาจเลี้ยงกาย ทำนุบำรุงกายได้ ไม่ต้องทำกรรมอันลามก และให้ปฏิบัติปฏิบัติทานอันเป็นบุญได้ มีอยู่.

ครั้งนั้นแล ธัญชานีพราหมณ์ซึ่งหมอนุโมทนาภายิตของท่านพระสารีบุตรลุกจากอาสนะหลีกไปแล้ว.

[๖๕๖] ครั้นสมัยต่อมา ธัญชานีพราหมณ์เป็นผู้อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก จึงเรียกบุรุษคนหนึ่งมาว่า บุรุษผู้เจริญ มานี้เกิดท่าน ท่านจงเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ จงถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของเราว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญชานีพราหมณ์อาพาธได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาขอถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า และจงเข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ แล้วจงไปไหว้เท้าท่านพระสารีบุตรตามคำของเราว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ธัญชานีพราหมณ์อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาไหว้เท้าท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า และจงเรียนท่านอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าขอโอกาส

ขอท่านพระสารีบุตรจงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังนิเวศน์ของธัญชานิ-
พราหมณ์เถิด.

[๖๕๗] บุรุษนั้นรับคำธัญชานิพราหมณ์แล้ว ได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
พระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้วนั่ง ณ ที่ควร
ส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญชานิพราหมณ์
อาพาธ ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ด้วยเศียรเกล้า แล้วได้เข้าไปหาท่านพระสารีบุตรถึงที่อยู่ ใ้หัวท่านพระสารีบุตร
แล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้เรียนท่านพระสารีบุตรว่า ข้าแต่ท่าน
ผู้เจริญ ธัญชานิพราหมณ์อาพาธได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาใ้หัวเท้าของ
ท่านพระสารีบุตรด้วยเศียรเกล้า และสั่งมาอย่างนี้ว่า ข้าแต่ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้า
ขอโอกาส ขอท่านพระสารีบุตรจงอาศัยความอนุเคราะห์เข้าไปยังนิเวศน์ของ
ธัญชานิพราหมณ์เถิด ท่านพระสารีบุตรรับนิมนต์ด้วยอาการคุษณีภาพ.

[๖๕๘] ลำดับนั้น ท่านพระสารีบุตรนั่งแล้ว ถือบาตรและจีวร เข้า
ไปยังนิเวศน์ของธัญชานิพราหมณ์ แล้วนั่งบนอาสนะที่เขาจัดถวาย ได้ถาม
ธัญชานิพราหมณ์ว่า คุณก่อนธัญชานิ ท่านยังพอทนได้หรือ พอจะยังชีวิต
ให้เป็นไปได้หรือ ทุกขเวทนาค่อยถอยลงไม่เจริญขึ้นหรือ อาการปรากฏค่อย
คลายไม่ทวีขึ้นหรือ.

[๖๕๙] ธัญชานิพราหมณ์กราบเรียนว่า ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร
ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก
เจริญขึ้นไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวียิ่งขึ้น ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารี-
บุตรผู้เจริญ เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาเหล็กแหลมคมกดศีรษะ ฉันใด
ข้าพเจ้าก็ฉันนั้นแล ลมเสียดแทงศีรษะกล้านัก ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ข้าพเจ้า
ทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้ากล้านัก เจริญ

ขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิขังขึ้นไม่ลดถอย เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง เอาเส้นเชือกที่เขม็งมัดรัดศีรษะฉันใด เวทนาในศีรษะของข้าพเจ้าก็เหลือทน ฉะนั้น ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้า กล่าวนี้ เจริญขึ้น ไม่ถอยเลยปรากฏอาการทวิขัง ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร เปรียบเหมือนนายโคฆาตหรือลูกมือนายโคฆาตผู้ชำนาญ เอามีด สำหรับเชือดเนื้อโคอันคมมาเชือดท่อนั้นใด ข้าพเจ้าก็ฉันนั้น ลมเสียดท่อนกล้านัก ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้า กล่าวนี้ เจริญยิ่งขึ้น ไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิขัง ไม่ลดถอย ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลังสองคน ช่วยกันจับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าคนละแขน รมยางไว้ที่หลุมถ่านเพลิง ฉนั้นใด ในกายของข้าพเจ้าก็ร้อนเหลือทน ฉะนั้น ข้าพเจ้าทนไม่ไหว จะยังชีวิตให้เป็นไปไม่ได้ ทุกขเวทนาของข้าพเจ้า กล่าวนี้ ทวิขังไม่ถอยเลย ปรากฏอาการทวิขัง ไม่ลดถอย.

[๗๐๐] สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน นรกกัณฑ์ กำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานดีกว่านรก ท่านพระสารีบุตร.

สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน กำเนิดสัตว์ดิรัจฉานกับปิตติวิสัย ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. ปิตติวิสัยดีกว่ากำเนิดสัตว์ดิรัจฉาน ท่านพระสารีบุตร.

สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน ปิตติวิสัยกับมนุษย์ ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. มนุษย์ดีกว่าปิตติวิสัย ท่านพระสารีบุตร.

สว. ธนัญชานี ท่านจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน มนุษย์กับเทวดาชั้นจาตุมหาราช ไหนจะดีกว่ากัน .

ธ. เทวดาชั้นจาตุมหาราชดีกว่ามนุษย์ ท่านพระสารีบุตร.

สา. ธัญชนิ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน เทวดาชั้นจาตุมหาราชกับเทวดาชั้นดาวดึงส์ ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นดาวดึงส์ดีกว่าเทวดาชั้นจาตุมหาราช ท่านพระสารีบุตร.

สา. ธัญชนิ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน เทวดาชั้นดาวดึงส์กับเทวดาชั้นยามา ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นยามาดีกว่าเทวดาชั้นดาวดึงส์ ท่านพระสารีบุตร.

สา. ธัญชนิ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน เทวดาชั้นยามากับเทวดาชั้นคูลิต ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นคูลิตดีกว่าเทวดาชั้นยามา ท่านพระสารีบุตร.

สา. ธัญชนิ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน เทวดาชั้นคูลิตกับเทวดาชั้นนิมมานรดี ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นนิมมานรดีดีกว่าเทวดาชั้นคูลิต ท่านพระสารีบุตร.

สา. ธัญชนิ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน เทวดาชั้นนิมมานรดีกับเทวดาชั้นปรนิมิตวสวัตดี ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. เทวดาชั้นปรนิมิตวสวัตดีดีกว่าเทวดาชั้นนิมมานรดี ท่านพระสารีบุตร.

สา. ธัญชนิ ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไฉน เทวดาชั้นปรนิมิตวสวัตดีกับพรหมโลก ไหนจะดีกว่ากัน.

ธ. ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า พรหมโลก ท่านพระสารีบุตรกล่าวว่า พรหมโลก หรือ.

ครั้งนั้น ท่านพระสารีบุตรมีความดำริว่า พรหมณ์เหล่านี้ น้อมใจไปในพรหมโลก ถ้ากระไร เราพึงแสดงทางเพื่อความ เป็นสหายกับพรหมแก่

ธัญชานิปราหมัน์เกิด ดังนี้ แล้วจึงกล่าวว่ ธัญชานี เราจักแสดงทาง เพื่อความเป็นสหายกับพรหม ท่านจงฟัง จงตั้งใจให้ดี เราจักกล่าว ธัญชานี พราหมัน์รับคำท่านพระสารีบุตรแล้ว.

[๗๐๑] ท่านพระสารีบุตรได้กล่าวว่า ธัญชานี ก็ทางเพื่อความเป็น สหายกับพรหมเป็นไฉน คุณก่อนธัญชานี ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบ ด้วยเมตตา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตาม นัยนี้ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตาอัน ใพบูลเป็นนห้คคะ หาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ แม้ ข้อนี้ก็เป็นทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหม ธัญชานี อีกประการหนึ่ง ภิกษุ มีใจประกอบด้วยกรุณา... มีใจประกอบด้วยมุทิตา... มีใจประกอบด้วย อุเบกขา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัย นี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยอุเบกขา อันใพบูล เป็นนห้คคะหาประมาณมิได้ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ นี้แล เป็นทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหม.

ธ. ข้าแต่ท่านพระสารีบุตร ถ้าเช่นนั้น ขอท่านจงถวายบังคมพระบาท ของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า ตามคำของข้าพเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ ผู้เจริญ ธัญชานิปราหมัน์ป่วย ได้รับทุกข์ เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคม พระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า.

[๗๐๒] ครั้งนั้นแล ท่านพระสารีบุตรได้ประดิษฐานธัญชานี พราหมัน์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจที่จะพึงทำให้งขึ้นได้ แล้วลุก จากอาสนะหลีกไปไม่นาน ธัญชานิปราหมัน์ทำกาละแล้วไปบังเกิดยังพรหม

โลก ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายมาว่า ภิกษุทั้งหลาย สารีบุตรนี้ได้ประดิษฐานธัญधानิพราหณ์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจที่จะพึงทำให้งิ่งขึ้นได้ แล้วลุกจากอาสนะหลีกไป.

[๗๐๗] ครั้นนั้น ท่านพระสารีบุตรเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้กราบทูลว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ธัญधानิพราหณ์ป่วย ได้รับทุกข์เป็นไข้หนัก เขาถวายบังคมพระบาทของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยเศียรเกล้า

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า สารีบุตร ทำไมเธอจึงประดิษฐานธัญधानิพราหณ์ไว้ในพรหมโลกชั้นต่ำ ในเมื่อยังมีกิจอันพึงทำให้งิ่งขึ้นไปได้ แล้วลุกจากอาสนะหลีกไปเล่า.

สา. ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์มีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า พราหณ์เหล่านั้นน้อมใจไปพรหมโลก ถ้ากระไร เราพึงแสดงทางเพื่อความเป็นสหายกับพรหมแก่ธัญधानิพราหณ์เกิด ดังนี้ พระเจ้าข้า.

พ. สารีบุตร ธัญधानิพราหณ์ทำกาละไปบังเกิดในพรหมโลกแล้ว ฉะนั้นแล.

อรรถกถาธัญยานิสุต

ธัญยานิสุตขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ในทักษิณาคิริชนบท ความว่า ภูเขาชื่อ คิริ. คำนี้เป็นชื่อของชนบทในด้านทิศทักษิณแห่งภูเขาที่ตั้งล้อมกรุงราชคฤห์. บทว่า ที่ประตู่ตณทุลปาละ ความว่า กรุงราชคฤห์มีประตู่ใหญ่ ๗๒ ประตู่ ประตู่เล็ก ๖๔ ประตู่. บรรดาประตู่เหล่านั้น ประตู่แห่งหนึ่งชื่อว่า ประตู่ตณทุลปาละ. ท่านธรรมสังคากาจารย์ กล่าวหมายเอาประตู่ตณทุลปาละนั้น. คำว่า อาศัยพระราช ความว่า ธัญยานิพราหมณ์อันพระราชาทรงส่งไปว่า จงไปเก็บส่วนแบ่งข้าวกล้าโดยไม่เบียดเบียนประชาชน เขาไปเก็บเอาข้าวกล้ามาหมดเลย และเป็นผู้อันประชาชนพูดว่า ท่านผู้เจริญ อย่าทำพวกข้าพเจ้าให้ฉิบหาย กลับกล่าวว่า ข้าวกล้าที่หว่านไว้ในราชสกุลมีน้อย พระราชาทรงสั่งเราอย่างนี้ในเวลาที่จะมาทีเดียว พวกท่านอย่าได้คร่ำครวญไปเลย. ธัญยานิพราหมณ์อาศัยพระราชอย่างนี้ ชื่อว่า ย่อมปล้นพราหมณ์และคหบดีทั้งหลาย. ข้าวเข้าบ้านตนโดยส่วนมาก ส่งเข้าราชสกุลมีประมาณน้อยแล. และถูกพระราชตรัสถามว่า ท่านไม่ได้ทำการบีบบังคับพราหมณ์และคหบดีทั้งหลายหรือ ก็กราบทูลว่า พระเจ้าข้า ข้าแต่มหाराช ในวาระนี้นามีข้าวกล้าน้อย เพราะฉะนั้น เมื่อข้าพระพุทธเจ้าไม่บีบบังคับเก็บเอา จึงไม่มากแล. ธัญยานิพราหมณ์อาศัยพราหมณ์และคหบดีทั้งหลายอย่างนี้ปล้นพระราช. คำว่า จงค้ำน้ำนมสด ความว่า จงค้ำน้ำนมสดอ่อน ๆ. คำว่า แห่งภัตตาหารก่อน ความว่า เวลาภัตตาหารจักมีตราบเท่าที่ท่านนั่งค้ำนมสด. ธัญยานิพราหมณ์แสดงว่า ชนทั้งหลายจักนำอาหารเข้ามาเพื่อเราทั้งหลาย ณ

ที่นี้แหละ. ในคำว่า มารดาและบิดา ดังนี้เป็นต้น พึงทราบเนื้อความโดยนัย
นี้ว่า บิดามารดาแก่เต่า อันบุตรพึงแสวงหาเครื่องปูลาดและเครื่องนุ่งห่มอ่อนๆ
ผ้าเนื้อละเอียด โภชนะที่มีรสอร่อย และของหอมกับพวงดอกไม้ที่หอมดีเป็นต้น
มาพอกเลี้ยง. บิดากระทำกิจทุกอย่างมีงานมงคลในการตั้งชื่อบุตรและธิดา พึง
เลี้ยงดูบุตรและภรรยา. ก็เมื่อไม่ทำอย่างนี้ การดิ้นรนย่อมเกิดขึ้น. บทว่า
เป็นผู้ประพฤติน่าชอกช้ำ อธิบายว่า กรรมคือความเป็นผู้ไม่มีศีลห้า
หรือไม่มีศีลสิบ ชื่อว่าอธรรม ในที่นี้. บทว่า พึงจุดคร่า คือ พึงจุดเข้าไปสู่
นรกขุมนั้น ๆ เพื่อกระทำกรรมกรรม มีการจองจำ ๕ อย่างเป็นต้น. บทว่า
ผู้ประพฤติน่าชอกช้ำคือ ผู้มีปรกติทำการงานมีการไถนา และการค้าขาย
เป็นต้นที่น่าชอกช้ำ. บทว่า ย่อมลดยลง คือ สารีตง ได้แก่ คลายลง.
บทว่า กล้าขึ้น คือกำเริบขึ้น ได้แก่เพิ่มขึ้น. บทว่า ประเสริฐ แปลว่า
ประเสริฐกว่า. บทว่า เสว คือ ดำช้า ลามก. คำนี้ว่า สารีบุตร ก็พราหมณ์
กระทำกาลแล้ว ดังนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสกะพระเถระด้วยพระประสงค์ว่า
เธอจงไป ณ ที่นั้นแล้วแสดงธรรมแก่พราหมณ์นั้น. แม้พระเถระก็ไปในขณะ
นั้นทันทีแล้วแสดงธรรมแก่มหาพราหมณ์. จำเดิมแต่นั้นไป เมื่อพระเถระแม้
กล่าวคาถา ๔ บาท ก็ไม่กล่าวถึงความหลุดพ้นด้วยสัจจะ ๔ แล.

จบอรรถกถาญานิสุตตที่ ๗

๘. วาเสฏฐสูตร

[๓๐๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละใกล้ หมู่บ้านอิจฉานังคละ. ก็สมัยนั้น พรหมณ์มหาศาลผู้มีชื่อเสียงเป็นอันมาก คือ จังกีพรหมณ์ ตารุกขพรหมณ์ โปกขรชาติพรหมณ์ ชาณุโสณิพรหมณ์ โดทยพรหมณ์ และพรหมณ์มหาศาลเหล่านี้ที่มีชื่อเสียง อาศัยอยู่ใน หมู่บ้านอิจฉานังคละ ครั้งนั้น วาเสฏฐมาณพและการทวาชมาณพ เที่ยวเดินเล่น เป็นการพักผ่อนอยู่ มีถ้อยคำพูดกัน ในระหว่างนี้เกิดขึ้นว่า ท่านผู้เจริญ อย่างไรก็ตาม บุคคลนี้จะชื่อว่าเป็นพรหมณ์ การทวาชมาณพกล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้เกิดดีทั้งสองฝ่าย คือ ทั้งฝ่ายมารดาและฝ่ายบิดา มีกรรมเป็นที่ถือ ปฏิสนธิอันบริสุทธิ์ตลอด ๗ ชั่วบรรพบุรุษ ไม่มีใครคัดค้านติเตียนด้วยอ้างถึง ชาติได้ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล บุคคลนี้จะชื่อว่าเป็นพรหมณ์ วาเสฏฐมาณพ กล่าวอย่างนี้ว่า ท่านผู้เจริญ บุคคลเป็นผู้มีศีลและถึงพร้อมด้วยวัตรด้วยเหตุ เพียงเท่านี้แล บุคคลนี้จะชื่อว่าเป็นพรหมณ์ การทวาชมาณพไม่อาจให้ ว่าเสฏฐมาณพยินยอมได้ ถึงว่าเสฏฐมาณพก็ไม่อาจให้การทวาชมาณพยินยอม ได้เหมือนกัน.

[๓๐๕] ครั้งนั้นแล ว่าเสฏฐมาณพได้ปริยาคะการทวาชมาณพว่า ท่านการทวาชะ พระสมณโคดมศากยบุตรนี้ เสด็จออกผนวชจากศากยสกุล ประทับอยู่ ณ ราวป่าอิจฉานังคละ ใกล้หมู่บ้านอิจฉานังคละ ก็กิตติศัพท์อันงาม ของท่านพระสมณโคดม นั้น จจรไปแล้วอย่างนี้ว่า แม้เพราะเหตุนี้ ๆ พระผู้มี ตรีระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นพระอรหันต์ ตรัสรู้เองโดยชอบ ทรงถึงพร้อมด้วย

วิชาและจรณะ เสด็จไปดีแล้ว ทรงรู้แจ้งโลก เป็นสารถีฝึกบุรุษที่ควรฝึก ไม่มี
ผู้ยิ่งขึ้นไปกว่า เป็นศาสดาของเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้เบิกบานแล้ว
เป็นผู้จำแนกธรรมมาเถิด เราจักเข้าไปเฝ้าพระสมณโคดม แล้วจักทูลถาม
เนื้อความนี้ พระสมณโคดมจักทรงพยากรณ์แก่เราอย่างไร เราจักทรงจำเนื้อ
ความนั้นไว้ไว้อย่างนั้น การทวาทฆมาณพรับคำว่าเสฏฐมาณพแล้ว .ลำดับนั้น
วาเสฏฐมาณพและการทวาทฆมาณพได้เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ
ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไป
แล้วจึงนั่ง ณ ที่สมควรข้างหนึ่ง

[๗๐๖] ครั้นนั่งเรียบร้อยแล้ว วาเสฏฐมาณพได้ทูลถามพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าด้วยคาถาทั้งหลายว่า

ข้าพระองค์ทั้งสองเป็นผู้ทรงไตรเพท

อันอาจารย์อนุญาตแล้ว และปฏิญาณได้

เองว่า เป็นผู้ได้ศึกษาแล้ว ข้าพระองค์

เป็นศิษย์ท่านโปกขรสาติพราหมณ์มาณพ

ผู้นี้เป็นศิษย์ท่านตารุกพราหมณ์ ข้า-

พระองค์ทั้งสองเป็นผู้รู้จบในบทที่พราหมณ์

ผู้ทรงไตรเพทบอกแล้ว ข้าพระองค์ทั้งสอง

เป็นผู้มีข้อพยากรณ์แม่นยำตามบท เช่น

เดียวกับอาจารย์ในสถานกล่าวมนต์ ข้าแต่

พระโคดม ข้าพระองค์ทั้งสองมีการโต้เถียง

กันในการกล่าวถึงชาติ คือ การทวาทฆมาณพ

กล่าวว่า บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะ

ชาติ ส่วนข้าพระองค์กล่าวว่า บุคคลชื่อ

เป็นพราหมณ์เพราะกรรม พระองค์ผู้มี
จักขุของทรงทราบอย่างนี้ ข้าพระองค์
ทั้งสองนั้นไม่อาจจะให้กันและกันยินยอม
ได้ จึงได้มาเฝ้าเพื่อทูลถามพระผู้มีพระ
ภาคสัมพุทธเจ้า ผู้ปรากฏด้วยอาการระ
งนทั้งหลายเมื่อจะเข้าไปประณมมือถวาย
บังคม ก็จักถวายพระโคดมได้ทั่วโลก
เหมือนพระจันทร์เต็มดวง ฉะนั้น ข้า
พระองค์ขอทูลถามพระโคดมผู้เป็นดวง
จักขุ อุบัติขึ้นในโลกว่า บุคคลชื่อว่าเป็น
พราหมณ์เพราะชาติ หรือว่าเป็นเพราะ
กรรม ของจตรัสบอกแก่ข้าพระองค์
ทั้งสองผู้ไม่ทราบ ตามที่จะทราบบุคคลผู้
เป็นพราหมณ์นั้นเถิด.

[๗๐๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า

ดูก่อนวาเสฏฐะ เราจักพยากรณ์
การจำแนกชาติ ของสัตว์ทั้งหลาย ตาม
ลำดับ ตามสมควรแก่ท่านทั้งสองนั้น
เพราะมันมีชาติเป็นคนละอย่าง ๆ ท่านจงรู้
จักแม่ติณชาติและรุกขชาติ แม้จะปฏิญาณ
ตนไม่ได้ เพศของติณชาติและรุกขชาติ
นั้นก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมีชาติเป็น
คนละอย่าง ๆ แต่นั้นท่านจงรู้จักตัดแตน

ผีเสื้อ ตลอดถึงมดดำและมดแดง เพศของ
สัตว์เหล่านั้นก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมี
ชาติเป็นคนละอย่าง ๆ หนึ่ง ท่านทั้งหลาย
จงรู้จักสัตว์สี่เท้า ทั้งเล็กทั้งใหญ่ เพศ
ของมันก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมีชาติ
เป็นคนละอย่าง ๆ หนึ่ง จงรู้จักสัตว์
มีท้องเป็นเท้า สัตว์ไปด้วยอก สัตว์มี
หลังยาว เพศของมันก็สำเร็จด้วยชาติ
เพราะมันมีชาติเป็นคนละอย่าง ๆ แต่นั้น
จงรู้จักปลา สัตว์เกิดในน้ำ สัตว์เที่ยวหากิน
ในน้ำ เพศของมันก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะ
มันมีชาติเป็นคนละอย่าง ๆ แต่นั้นจงรู้จัก
นก สัตว์ไปได้ด้วยปีก สัตว์ที่ไปในอากาศ
เพศของมันก็สำเร็จด้วยชาติ เพราะมันมี
ขาเป็นคนละอย่าง ๆ เพศอันสำเร็จด้วย
ชาติมีมากมาย ในชาติ (สัตว์) เหล่านี้
ฉันใด เพศในมนุษย์ทั้งหลายอันสำเร็จ
ด้วยชาติมากมาย ฉะนั้น หามิได้ คือ
ไม้ไซ้ด้วยผม ด้วยศิระะ ด้วยหู ด้วย
นัยน์ตา ด้วยหน้า ด้วยจมูก ด้วยริมฝีปาก
ด้วยคิ้ว ด้วยคอ ด้วยบ่า ด้วยท้อง ด้วยหลัง
ด้วยตะโพก ด้วยอก ในที่แคบ ในที่
เมถุน ด้วยมือ ด้วยเท้า ด้วยนิ้ว ด้วยเล็บ

ด้วยแข็ง ด้วยขา ด้วยวรรณะ ด้วยเสียง
(หามิได้) เพศอันสำเร็จด้วยชาติ (ของ
มนุษย์) ย่อมไม่เหมือนในชาติ (ของสัตว์)
เหล่าอื่น สิ่งเฉพาะตัวในสรีระ (ในชาติ
ของสัตว์อื่น) นั้น ของมนุษย์ไม่มี ก็ใน
หมู่มนุษย์ เขาเรียกต่างกันตามชื่อ ดูก่อน
วาเสฏฐะ ก็ในหมู่มนุษย์ ผู้ได้อาศัยการ
รักษาโคเลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเป็นชวานา ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้โคเลี้ยง
ชีวิตด้วยศิลปะมากอย่าง ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเป็นศิลปิน ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้โคเลี้ยง
ชีวิตด้วยการรับใช้ผู้อื่น ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า
ผู้นั้นเป็นรับใช้ ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ได้อาศัย
ของที่เขาไม่ให้เลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้
ว่า ผู้นั้นเป็นโจร ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมู่มนุษย์ ผู้ได้อาศัย
ศาสตราวุธเลี้ยงชีวิต ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า

ผู้นั้นเป็นทหาร ไม่ใช่พวกพราหมณ์ ดูก่อน
วาเสฏฐะ หนึ่ง ในหมุ่มมนุษย์ ผู้ใดเลี้ยง
ชีวิตด้วยการงานของบุโรหิต ท่านจงรู้
อย่างนี้ว่า ผู้นั้นเป็นเจ้าหน้าที่การบูชา
ไม่ใช่พราหมณ์ ดูก่อนวาเสฏฐะ หนึ่ง
ในหมุ่มมนุษย์ ผู้ใดปกครองบ้านและเมือง
ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นพระราชานี้ไม่ใช่
พราหมณ์ และเราก็ไม่เรียกบุคคลผู้เกิดใน
กำเนิดไหน ๆ หรือเกิดจากมารดา (เช่น
ใด ๆ) ว่าเป็นพราหมณ์ บุคคลถึงจะ
เรียกกันว่า ท่านผู้เจริญ ผู้นั้นก็ยังเป็นผู้มี
กิเลสเครื่องกังวลอยู่นั่นเอง เราเรียกบุคคล
ผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล ผู้ไม่ยึดมั่นนั้นว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดแลตัดสังโยชน์ทั้งปวง
ได้แล้วไม่สะดุ้ง เราเรียกผู้นั้นผู้ล่วงกิเลส
เครื่องข้อง ไม่ประกอบด้วยสรรพกิเลส
ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียกบุคคลผู้ตัด
อุปนาหะดังชะเนาะ ตัณหาตั้งเชือกหนัง
ทิวัดังเชือกบ่วง พร้อมทั้งทิฏฐานุสัยประดูจ
ปม มีอวิชชาดุจลิมสลักถอนขึ้นแล้ว
ผู้ตรัสรู้แล้ว ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใดไม่
ประทุษร้าย อดกลั่นคำดำ การทบตีและ
การจงจำได้ เราเรียกผู้มีขันติเป็นกำลัง

ดังหมู่พลนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียก
บุคคลผู้ไม่โกรธ ผู้มีองค์ธรรมเป็นเครื่อง
กำจัด มีศีล ไม่มีกิเลสจูงฝ่า ฝึกฝนแล้ว
มีสรีระตั้งอยู่ในที่สุคนั้น ว่าเป็นพราหมณ์
ผู้ใดไม่ติดในกามทั้งหลาย เหมือนน้ำบน
ใบบัว หรือดังเมล็ดพันธุ์ผู้กาดบนปลาย
เหล็กแหลม เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์
ผู้ใดรู้ธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ของตนในภพนี้
เอง เราเรียกผู้ปลงภาระผู้ไม่ประกอบ
แล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียกบุคคล
ผู้มีปัญญาอันเป็นไปในอารมณ์อันลึก มี
เมธาฉลาดในอุบายอันเป็นทางและมีใจทาง
บรรลุประโยชน์อันสูงสุด ว่าเป็นพราหมณ์
เราเรียกบุคคลผู้ไม่คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์
และบรรพชิตทั้งสองพวก ผู้ไปได้ด้วยไม่มี
ความอาลัย ผู้ไม่มีความปรารถนาว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดวางอาชญาในสัตว์ทั้งหลาย
ทั้งเป็นสัตว์ที่หวั่นหวาดและมันคงไม่ฆ่า
เอง ไม่ใช่ผู้อื่นให้ฆ่า เราเรียกผู้นั้นว่า
พราหมณ์ เราเรียกบุคคลผู้ไม่มีพิโรธตอบ
ในผู้พิโรธ ดับอาชญาในตนได้ในเมื่อสัตว์
ทั้งหลายมีความถือมั่น ไม่มีความถือมั่น ว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดทำราคะ โทสะ มานะ

และมักจะให้ตกไป ดังเมล็ดพันธุ์ผู้คัด
ตกจากปลายเหล็กแหลม เราเรียกผู้นั้นว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดกล่าววาจาสัตย์ อัน
ไม่มีโทษให้ผู้อื่นรู้สึกได้ อันไม่เป็นเครื่อง
ขัดใจคน เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์
แม้ผู้ใดไม่ถือเอาภักตะทั้งยาวหรือสั้น
เล็กหรือใหญ่ งามหรือไม่งามที่เจ้าเจ้าของ
ไม่ให้เป็นโลก เราเรียกผู้นั้นว่าเป็นพราหมณ์
ผู้ใดไม่มีความหวังทั้งในโลกนี้ และโลก
หน้า เราเรียกผู้ไม่มีความหวัง ผู้ไม่
ประกอบแล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใด
ไม่มีความอาลัย ไม่มีความสงสัยเพราะรู้
ทั่วถึง เราเรียกผู้บรรลุธรรมอันยังลงใน
อมตธรรมนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใด
ล่วงธรรมเป็นเครื่องข้องทั้งสอง คือ บุญ
และบาปในโลกนี้ได้ เราเรียกผู้ไม่เศร้า-
โศก ปราศจากธุลี ผู้บริสุทธินั้นว่าเป็น
พราหมณ์ เราเรียกบุคคลผู้ปราศจากมลทิน
บริสุทธิผ่องใสไม่ชุ่มมัวดังดวงจันทร์
มีความเพ็ดเพลินในภพสิ้นแล้ว ว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดล่วงวิชาประจุกทางสิ้น
หรือดูจล่อมอันถอนได้ยาก เป็นเครื่องให้
ท่องเที่ยวให้หลงนี้ได้ ข้ามถึงฝั่งแล้ว

มีความเพ่งอยู่ไม่หวั่นไหว ไม่มีความสงสัย
ดับแล้วเพราะไม่ถือมั่น เราเรียกผู้นั้นว่า
เป็นพราหมณ์ ผู้ใดละกามได้ขาดแล้ว
เป็นบรรพชิต เว้นรอบในโลกลี เราเรียก
ผู้มีกามและภพสิ้นรอบแล้วนั้น ว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดละตัณหาได้ขาดแล้ว เป็น
บรรพชิต เว้นรอบในโลกลี เราเรียกผู้มี
กามและภพสิ้นรอบแล้วนั้น ว่าเป็น
พราหมณ์ ผู้ใดละกามคุณอันเป็นของ
มนุษย์ ล่วงกามคุณอันเป็นของทิพย์แล้ว
เราเรียกผู้ไม่ประกอบด้วยกิเลสเครื่องประ-
กอบทั้งปวงนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียก
บุคคลผู้ละความยินดี และความไม่ยินดี
เป็นผู้เย็น ไม่มีอุปธิครอบงำโลกทั้งปวง
ผู้แก้แล้วกล้านั้น ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใดรู้
จุดติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย โดยประ-
การทั้งปวง เราเรียกผู้ไม่ข้อง ผู้ไปดี
ตรัสรู้แล้วนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เทวดา
คนธรรพ์และหมู่มนุษย์ไม่รู้คติของผู้ใด
เราเรียกผู้นั้นผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว เป็นพระ-
อรหันต์ ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ใดไม่มีกิเลส
เครื่องกังวลทั้งข้างหน้า ข้างหลัง และ
ท่ามกลาง เราเรียกผู้ไม่มีกิเลสเครื่องกังวล

ผู้ไม่ถือนั้นนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ เราเรียก
บุคคลผู้องอาจ ผู้ประเสริฐ ผู้แก้สล้า
ผู้แสวงหาคุณใหญ่ ผู้ขำนะแล้วโดยวิเศษ
ผู้ไม่หวั่นไหว อาบเสร็จแล้วตรัสรู้แล้วนั้น
ว่าเป็นพราหมณ์ ผู้ได้รู้ญาณเครื่องระลึก
ชาติก่อนได้ เห็นสวรรค์และอบาย และ
บรรลुธรรมเป็นที่สิ้นชาติ เราเรียกผู้นั้นว่า
เป็นพราหมณ์ อันชื่อคือนามและโคตรที่
กำหนดตั้งไว้นี้ เป็นแต่สักว่าโวหารใน
โลก เพราะเกิดขึ้นมาตามชื่อที่กำหนดตั้ง
กันไว้ในกาลนั้น ๆ ทิฐิอันนอนเนื่องอยู่ใน
หทัยสิ้นกาลนาน ของสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้
เมื่อสัตว์ทั้งหลายไม่รู้ก็พรัากล่าวว่าเป็น
พราหมณ์เพราะชาติ บุคคลจะชื่อว่าเป็น
คนชั่วเพราะชาติก็หาไม่ จะชื่อว่าเป็น
พราหมณ์เพราะชาติก็หาไม่ ที่แท้ ชื่อว่า
เป็นคนชั่วเพราะกรรม ชื่อว่าเป็นพราหมณ์
เพราะกรรม เป็นชวานาเพราะกรรม เป็น
คิลปินเพราะกรรม เป็นพ่อค้าเพราะกรรม
เป็นคนใช้เพราะกรรม แม้เป็นโจรก็เพราะ
กรรม แม้เป็นทหารก็เพราะกรรม เป็น
บุโรहितเพราะกรรม แม้เป็นพระราชา
ก็เพราะกรรม บัณฑิตทั้งหลายมีปรกติ
เห็นปฏิจจสมุปบาท ฉลาดในกรรมและ

วิบาก ย่อมเห็นกรรมนั้นแจ้งชัดตามความ
เป็นจริงอย่างนี้ว่า โลกย่อมเป็นไปเพราะ
กรรม หมูสัตว์ย่อมเป็นไปเพราะกรรม
สัตว์ทั้งหลายถูกผูกไว้ในกรรมเหมือนลี้ม
สลักของรถที่กำลังแล่นไป ฉะนั้น
บุคคลชื่อว่าเป็นพรหมณ์ ด้วยกรรม
อันประเสริฐนี้ คือ ตบะ พรหมจรรย์
สัตถุญะและทมะ กรรม ๔ อย่างนี้ เป็น
กรรมอันสูงสุดของพรหมทั้งหลาย ทำให้
ผู้ประพฤติดังพร้อมด้วยวิชา ๓ ระวัง
กิเลสได้ ลี้นภพใหม่แล้ว ดูก่อนวาสถุญะ
ท่านจงรู้อย่างนี้ว่า ผู้นั้นชื่อว่าเป็นพรหม
เป็นท้าวสักกะ ของบัณฑิตผู้รู้แจ้งทั้งหลาย.

[๓๐๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว วาสถุญฺจมานพและ
ภราทวาชมานพ ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ
ภายิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญภายิตของพระองค์
แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอนกปริยาย เปรียบเหมือนหงาย
ของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางให้แก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ใน
ที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจะได้เห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์ทั้งสองนี้
ขอถึงพระโคตมผู้เจริญกับทั้งพระธรรมและพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอ
พระองค์โปรดทรงจำข้าพระองค์ทั้งสองว่าเป็นอุบาสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต
ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนี้แล.

จบवासถุญสูตรที่ ๘

อรรถกถาเสฏฐสูตร

ว่าเสฏฐสูตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ในราวป่าชื่ออิจฉานังคละ** คือในราวป่าอันไม่ไกลอิจฉานังคละคาม. **ชนแม่ทั้ง ๕** มีจังกิพราหมณ์เป็นต้น ต่างก็เป็นปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล ด้วยกันทั้งนั้น. คำว่า **และพราหมณ์มหาศาลเหล่านี้ ที่มีชื่อเสียง** ได้แก่ พราหมณ์เหล่านี้เป็นอันมากมีชื่อเสียง ได้ยินว่า พราหมณ์เหล่านั้นประชุมกันในที่ ๒ แห่งทุก ๆ ๖ เดือน. ในกาลใดต้องการจะชำระชาติให้บริสุทธิ์ ในกาลนั้นก็ประชุมกันที่อุกกัฏฐคามเพื่อชำระชาติให้บริสุทธิ์ ในสำนักของท่านโปกขรชาติ. ในกาลใดต้องการจะชำระมนต์ให้บริสุทธิ์ ในกาลนั้นก็ประชุมกันที่อิจฉานังคละคาม. ในกาลนี้ ประชุมกันที่อิจฉานังคละคามนั้นเพื่อชำระมนต์ให้บริสุทธิ์. บทว่า **ถ้อยคำที่พูดกัน** ในระหว่าง ความว่า มีถ้อยคำอย่างอื่นเกิดขึ้นในระหว่างถ้อยคำที่เหมาะสมต่อความเป็นสหายนั่น ที่คน ๒ คนเที่ยวเดินกล่าวตาม ๆ กัน. บทว่า **มีศีล** คือ มีคุณ. บทว่า **สมบูรณ์ด้วยวัตร** คือ ถึงพร้อมด้วยความประพฤติ. คำว่า **อันอาจารย์อนุญาติและปฏิญาณได้เอง** ความว่า อันอาจารย์อนุญาติอย่างนี้ว่า เธอทั้งหลายศึกษาจบแล้ว. บทว่า **พวกเราเป็นผู้ที่อาจารย์ให้ศึกษาแล้ว** ความว่า และตนเองปฏิญาณแล้วอย่างนี้. บทว่า **อสุม** แปลว่า ย่อมเป็น. ด้วยคำว่า **ข้าพระองค์เป็นศิษย์ของท่านโปกขรชาติพราหมณ์** **มาณพ** **ผู้นี้เป็นศิษย์ของท่านตารุกขพราหมณ์** วาเสฏฐมาณพแสดงว่า ข้าพระองค์เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ คือ เป็นศิษย์ชั้นเลิศของท่านโปกขรชาติพราหมณ์ **มาณพผู้นี้** เป็นศิษย์ผู้ใหญ่ คือ เป็นศิษย์ชั้นเลิศของท่านตารุกขพราหมณ์. บทว่า **ผู้ทรง**

วิชา ๓ ได้แก่ พราหมณ์ผู้ทรงไตรเพท. คำว่า **บทใดที่พราหมณ์ทั้งหลาย**
บอกแล้ว ความว่า บทใดแม้บทเดียวที่พราหมณ์ทั้งหลายบอกแล้ว ทั้งโดย
อรรถและพยัญชนะ. คำว่า **เป็นผู้มีความเชี่ยวชาญในมนต์นั้น** ความ
ข้าพระองค์ทั้งสองเป็นผู้ถึงความสำเร็จในบทนั้น เพราะรู้บทนั้นทั้งสิ้น. บัดนี้
วาเสฏฐมาณพเมื่อจะทำให้แจ้งถึงความเป็นผู้เชี่ยวชาญ แม่นยำนั้นจึงกล่าวว่า
ปกทศุม ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น สองบทว่า **เช่นเดียวกับอาจารย์**
ในสถานที่บอกมนต์ ความว่า ข้าพระองค์ทั้งสองเป็นเช่นเดียวกับอาจารย์
ในสถานที่กล่าว มนต์. บทว่า **เพราะกรรม** ได้แก่ เพราะกรรม คือ กุศล
กรรมพล ๑๐ ที่วาเสฏฐมาณพนี้หมายเอากายกรรมและวาจกรรม ๗ ประการข้าง
ต้น จึงกล่าวว่า **กาลใดแลท่านผู้เจริญมีศีล** ดังนี้. หมายเอามโนกรรม ๓
จึงกล่าวว่า **ผู้ถึงพร้อมด้วยวัตร**. ก็บุคคลผู้ประกอบมโนกรรม ๓ นั้น ย่อม
เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยอาจารย์. วาเสฏฐมาณพร้องเรียกพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ผู้
มีพระจักขุเพราะเป็นผู้มีจักขุด้วยจักขุ ๕. บทว่า **ลวงเลยความลึนไป** ได้แก่
ลวงเลยความพร่อง อธิบายว่าบริบูรณ์. บทว่า **เข้าถึง** ได้แก่ เข้าไปใกล้.
บทว่า **จะนอบน้อม** แปลว่า กระทำความนอบน้อม. คำว่า **เป็นดวงจักขุ**
อุบัติขึ้นแล้วในโลก ความว่า เป็นดวงจักขุโดยแสดงประโยชน์ปัจจุบันเป็น
ต้นของชาวโลก อุกติขึ้น ขจัดความมืดนั้น ในโลกอันมืดเพราะอวิชา.

พระผู้มีพระภาคเจ้าอันวาเสฏฐมาณพชมเชยแล้วทูลอาราธนาอย่างนี้
เมื่อจะทรงสงเคราะห์ชนแม่ทั้งสองจึงตรัสพุทธพจน์มีอาทิว่า เราตถาคตจักบอก
ถ้อยคำอย่างแจ่มแจ้งแก่เธอทั้งสองนั้น ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **จัก**
บอกอย่างชัดแจ้ง ได้แก่จักพยากรณ์. บทว่า **ตามลำดับ** ความว่า ความ
คิดของพราหมณ์จึงพักไว้ก่อน เราจักบอกตามลำดับ คือโดยลำดับตั้งแต่หญา
ต้นไม้ แมลง และตักแตน เป็นต้น. บทว่า **การจำแนกชาติกำเนิด** คือ

ความพิสดารของชาติกำเนิด. คำว่า เพราะชาติกำเนิดคนละอย่าง ความ
ว่า เพราะชาติกำเนิดของสัตว์ทั้งหลายนั้น ๆ คนละอย่างคือ แต่ละอย่างต่าง ๆ
กัน. ด้วยบทว่า **หญฺ้าและตันไม้** ดังนี้พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงเริ่มพระเทศนา
นี้ว่า เราจักกล่าวชาติกำเนิดที่ไม่มีวิญญูณครอง แล้วจักกล่าวถึงชาติกำเนิด
ที่มีวิญญูณครองภายหลัง ความต่างกันแห่งชาติกำเนิดนั้น จักปรากฏอย่างนี้.
ก็พระมหาสิวละระอุทถามว่า ท่านผู้เจริญ การกล่าวอย่างนี้ว่า สิ่งที่ไม่มี
วิญญูณครอง ชื่อว่าเป็นของต่างกัน เพราะมีพืชต่างกัน สิ่งที่มีวิญญูณครอง
ก็ชื่อว่าเป็นของต่างกัน เพราะกรรมต่างกัน ดังนี้ ไม่ควรหรือ จึงตอบว่า เออ
ไม่ควร. เพราะกรรมซัดเข้าในกำเนิดสัตว์เหล่านี้มีพรรณต่าง ๆ กัน เพราะ
การปฏิสนธิในกำเนิด. ในบทว่า **หญฺ้าและตันไม้** นี้มีกระพืออยู่ข้างใน แก่น
อยู่ข้างนอก ชั้นที่สุดแม่ตาลและมะพร้าวเป็นต้น ชื่อว่าหญฺ้าทั้งนั้น. ส่วนไม้ที่
มีแก่นอยู่ข้างใน กระพืออยู่ข้างนอก ชื่อว่าตันไม้ทั้งหมด. คำว่า **แม่จะปฏิญฺญา
ไม่ได้** ความว่า ย่อมไม่รู้อย่างนี้ว่า พวกเราเป็นหญฺ้า พวกเราเป็นตันไม้
หรือว่า เราเป็นหญฺ้าเราเป็นตันไม้. คำว่า **เพตอันสำเร็จด้วยชาติกำเนิด**
ได้แก่ ก็หญฺ้าและตันไม้เหล่านั้น แม้ไม่รู้ (คือปฏิญฺญาไม่ได้) สัตฐานมันก็
สำเร็จมาแต่ชาติกำเนิดทั้งนั้น คือเป็นเหมือนหญฺ้าเป็นตัน ซึ่งเป็นเค้าเดิมของ
ตนนั่นเอง. เพราะเหตุไร. เพราะชาติกำเนิดมันต่าง ๆ กัน. คือ เพราะดิณชาติ
ก็อย่างหนึ่ง รุกขชาติก็อย่างหนึ่ง แม้บรรดาดิณชาติทั้งหลาย ชาติกำเนิดตาลก็
อย่างหนึ่ง ชาติกำเนิดมะพร้าวก็อย่างหนึ่ง. พึงขยายความให้กว้างขวางออกไปด้วย
ประการอย่างนี้. ด้วยคำว่า **ชาติกำเนิดต่างกัน** นี้ทรงแสดงความหมายนี้ว่า
สิ่งใดต่างกันโดยชาติกำเนิด สิ่งนั้นแม้เว้นการปฏิญฺญาตนหรือการชี้บอกแนะนำ
ของคนอื่น ก็ย่อมถือเอาได้โดยพิเศษว่า (มันมี) ชาติกำเนิดคนละอย่าง. ก็หาก
ว่าคนพึงเป็นพราหมณ์แท้ ๆ โดยชาติกำเนิด แม้เขาเว้นการปฏิญฺญาตนหรือการ

บอกเล่าของคนอื่น ฟังถือเอาโดยพิเศษแต่กษัตริย์ แพศย์ หรือศูทร แต่จะถือเอาหาได้ไม่. เพราะฉะนั้น บุคคลชื่อว่าเป็นพราหมณ์เพราะชาติกำเนิดก็หาไม่. ก็พระผู้มีพระภาคเจ้าจักทรงกระทำให้แจ้วซึ่งเนื้อความนี้ แห่งพระคาถาว่า ในชาติกำเนิดเหล่านี้ จันใด ดังนี้ โดยทรงเปล่งพระวาจาไว้เท่านั้นข้างหน้า.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงชาติกำเนิดในสิ่งที่ไม่วิญญูญาณ ครองอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงชาติกำเนิดในสิ่งที่มีวิญญูญาณครอง แต่ดังนี้ จึงตรัสคำนี้อาทิว่า ตักแตน ดังนี้. คำว่า **ตลอดถึงมดดำมดแดง** ความว่า ทรงทำมดดำมดแดงให้เป็นชาติสุดท้าย. ก็ในบรรดาสัตว์เหล่านี้ สัตว์ที่กระโดดไป ชื่อว่าตักแตน. คำว่า **เพราะชาติกำเนิดคนละอย่าง** หมายความว่า ชาติกำเนิดเนื่องด้วยสิ่งที่มีสีเขียวสีแดงเป็นต้นของสัตว์แม่เหล่านั้น ก็มีประการต่าง ๆ แยก. บทว่า **ตัวเล็ก** ได้แก่ กระรอกเป็นต้น. บทว่า **ใหญ่** ได้แก่ ฐูและแมวเป็นต้น. บทว่า **มีเท้าที่ห้อง** แปลว่า มีห้องเป็นเท้า. อธิบายว่า ห้องนั้นแหละเป็นเท้าของสัตว์เหล่าใด. บทว่า **มีหลังยาว** ความว่า ฐูทั้งหลายมีหลังอย่างเดียว ตั้งแต่หัวจรดหาง เพราะฉะนั้น ฐูเหล่านั้นตรัสเรียกว่า มีหลังยาว. บทว่า **ในน้ำ** คือเกิดในน้ำ.

บทว่า **ปกฺขิ** ได้แก่ พวกนก. นกทั้งหลายชื่อว่า **ไปด้วยปีก** เพราะบินไปด้วยปีกเหล่านั้น. ชื่อว่า **ไปทางอากาศ** เพราะไปทางอากาศกลางหา. พระผู้มีพระภาคเจ้าครั้นทรงแสดงชาติกำเนิดแต่ละประเภทของสัตว์ที่ไปทางบก ทางน้ำ และทางอากาศอย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงกระทำพระประสงค์อันเป็นเครื่องแสดงถึงเรื่องชาติกำเนิดนั้นให้ชัดแจ้ง จึงตรัสพระคาถาว่า **ในชาติกำเนิดเหล่านี้จันใด** ดังนี้เป็นต้น. เนื้อความแห่งคานันทรงตรัสไว้โดยย่อทีเดียว. แต่คำใดที่จะพึงตรัสในที่นี้โดยพิสดาร เมื่อจะทรงแสดงคานันโดยพระองค์เองจึงตรัสคำว่า **มิใช่ด้วยผม** ดังนี้เป็นต้น. ในคานันมีการประกอบ

ความดังต่อไปนี้. คำใดที่กล่าวว่า ในหมู่มนุษย์ ไม่มีเพศที่สำเร็จด้วยชาติกำเนิดมากมาย ดังนี้ คำนั้นพึงทราบว่ามีอย่างนี้. คืออย่างไร. คือ มีใช่ด้วยผมทั้งหลาย เพราะไม่มีการกำหนดไว้ว่า พวกพราหมณ์มีผมเช่นนี้ พวกกษัตริย์เช่นนี้เหมือนผมของช่าง ม้า และเนื้อเป็นต้น. ก็พระดำรัสที่ว่า เพศอันสำเร็จด้วยชาติกำเนิด (ในมนุษย์ทั้งหลาย) ไม่เหมือนในชาติกำเนิดเหล่านี้ ดังนี้ พึงทราบว่าเป็นคำกล่าวสรุปเนื้อความที่ตรัสไว้แล้วเท่านั้น บทนั้นประกอบความว่า เพราะเพศในมนุษย์ทั้งหลาย อันสำเร็จด้วยชาติเป็นอันมากย่อมไม่มีด้วยผมเป็นต้นเหล่านี้ ด้วยประการอย่างนี้ เพราะฉะนั้น พึงทราบเพศนั้นว่า ในมนุษย์ทั้งหลายที่ต่างกันโดยเป็นพราหมณ์เป็นต้น เพศที่สำเร็จด้วยชาติกำเนิดหาเหมือนในชาติกำเนิดเหล่านี้ไม่. บัดนี้ ในเมื่อความแตกต่างแห่งชาติกำเนิดแม้จะไม่มีอย่างนี้ เพื่อที่จะแสดงประการที่เกิดความต่างกันนี้ที่ว่า พราหมณ์ กษัตริย์นั้น จึงตรัสคาถาว่า เป็นของเฉพาะตัว ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า โวการิ ได้แก่ ความต่างกัน. ก็ในคำนี้มีใจความย่อ ดังต่อไปนี้ เหมือนอย่างว่า สำหรับสัตว์เดียรัจฉานทั้งหลาย ความต่างกันโดยลักษณะ มีผมเป็นต้น สำเร็จมาแต่กำเนิดทีเดียว ฉนใด สำหรับพวกพราหมณ์เป็นต้น ความต่างกันนั้นในสรีระของตนย่อมไม่มี ฉนนั้น. แม้เมื่อเป็นอย่างนี้ ความต่างกันที่ว่า พราหมณ์ กษัตริย์. ดังนี้ นั้น ในหมู่มนุษย์เขาเรียกกันตามชื่อ คือ เขาเรียกโดยสักว่าต่างกันเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข่มวาทะของ ภราทวาชมาณพ ด้วยพระดำรัสมีประมาณเท่านี้ บัดนี้ ถ้าหากว่าคนจะเป็นพราหมณ์ได้เพราะชาติไซ้ร แม้คนที่มิอาจชีพ ศีล และความประพฤติเสียหาย ก็จะเป็นพราหมณ์ได้ แต่เพราะเหตุที่พราหมณ์แต่เก่าก่อน ไม่ปรารถนาความที่คนเสียหายนั้นมาเป็นพราหมณ์ และคนที่เป็บบัณฑิตแม้อื่น ๆ ย่อมมีอยู่ในโลก เพราะฉะนั้น เมื่อ

จะทรงยกย่องวาทะของว่าเสฏฐมาณพ จึงตรัสคาถา ๘ คาถาว่า ก็บุคคลใดคนหนึ่ง
หนึ่งในหมู่มนุษย์ ดังนี้เป็นต้น. ในบทเหล่านั้น บทว่า การรักษาโค คือ
การรักษานา. อธิบายว่า กสิกรรม. ก็คำว่าโคเป็นชื่อของแผ่นดิน เพราะฉะนั้น
จึงตรัสอย่างนั้น. บทว่า ด้วยศิลปะมากมาย ได้แก่ ศิลปะต่างๆ มีกรงาน
ของช่างทอหูกเป็นต้น. บทว่า ค้าขาย ได้แก่ การค้าขาย. บทว่า ด้วยการ
รับใช้ผู้อื่น คือด้วยกรรม คือการชวนชวยช่วยเหลือคนอื่น. บทว่า อาศัย
ศีลตราเลี้ยงชีวิต คือการเป็นอยู่ด้วยอาวุช อธิบายว่า (อาศัย) ลูกศรและ
ศีลตรา. บทว่า ด้วยความเป็นปุโรหิต คือด้วยการงานของปุโรหิต.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงประกาศ ความที่คนเสียหายด้าน
อาชีพ ศิล และความประพฤติ ว่าไม่เป็นพราหมณ์ โดยลัทธิของพราหมณ์
และโดยโอาหารของชาวโลกอย่างนี้แล้ว ทรงให้ยอมรับความถูกต้องนี้ โดย
ใจความอย่างนี้ว่า เมื่อเป็นเช่นนี้ คนยอมไม่เป็นพราหมณ์เพราะชาติ แต่
เป็นพราหมณ์เพราะพวกคนวัยรุ่น เพราะฉะนั้น คนใดเกิดในตระกูลใด
ตระกูลหนึ่ง เป็นคนมีคุณความดี คนนั้นเป็นพราหมณ์ นี้เป็นความถูกต้องใน
อริการที่ว่าด้วยเรื่องพราหมณ์นี้ ดังนี้ บัดนี้ เมื่อจะทรงประกาศความถูกต้อง
นั้น ด้วยการเปล่งคำพูดออกมา จึงตรัสว่า และเราก็ไม่เรียกว่าเป็นพราหมณ์
ดังนี้เป็นต้น. ใจความของพระคำรัสนั้นมีว่า เพราะเราไม่เรียกคนผู้เกิดใน
กำเนิดใดกำเนิดหนึ่ง บรรดากำเนิด ๔ หรือผู้ที่เกิดในมารดาที่พราหมณ์ยกย่อง
สรรเสริญโดยพิเศษในกำเนิด ๔ แม้นั้น ผู้เกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดน
เกิดนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ คือ เราไม่เรียกคนผู้ที่เขากล่าวว่าเกิดแต่กำเนิด
มีมารดาเป็นแดนเกิด เพราะเป็นผู้เกิดแต่กำเนิด โดยมารดาสมบัติก็ตาม
โดยชาติสมบัติก็ตาม ด้วยคำที่มานี้ว่า กำเนิดกล่าวคือ เพียงแต่ความบังเกิดขึ้น
อันบริสุทธิ์ของพราหมณ์ ที่พวกพราหมณ์กล่าวไว้ โดยนัยมีอาทิว่า ผู้เกิดดีแล้ว

แต่ข้างทั้งสองฝ่าย มีครรภ์ที่ถือปฏิสนธิบริสุทธินั้น ผู้เกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดนเกิดนั้น ว่าเป็นพราหมณ์ด้วยเหตุสักว่าเกิดแต่กำเนิด มีมารดาเป็นแดนเกิดนี้. เพราะเหตุไร. เพราะบุคคลนั้นเป็นผู้ชื่อว่า โภวาที มีวาทีว่าผู้เจริญ เพราะเป็นผู้วิเศษกว่าคนอื่น ผู้มีความกังวล ด้วยสักแต่กล่าวว่าเป็นผู้เจริญ ผู้เจริญ บุคคลนั้นแลเป็นผู้มีความกังวล มีความห่วงใย. ส่วนบุคคลใดแม้จะเกิดในตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ชื่อว่า ผู้ไม่มีความกังวล เพราะไม่มีกิเลสเครื่องกังวล มีรากะเป็นต้น ชื่อว่า ผู้ไม่ถือมั่น เพราะสละความยึดถือทั้งปวง เราเรียกบุคคลผู้ไม่มีความกังวล ผู้ไม่ยึดถือมั่น ว่าเป็นพราหมณ์. เพราะเหตุไร. เพราะเป็นผู้ลอยบาปแล้ว. สูงขึ้นไปหน่อย คาถา ๒๗ เป็นต้น ว่า ตัดสังโยชน์ทั้งปวง ดังนี้. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **สังโยชน์ทั้งปวง** ได้แก่ สังโยชน์ทั้งหมด คือแม้ทั้ง ๑๐. บทว่า **ยอมไม่สะดุ้ง** คือ ยอมไม่สะดุ้งด้วยความสะดุ้งคือค้นหา. บทว่า **ล่วงกิเลสเครื่องข้อง** คือ ก้าวล่วงกิเลสเครื่องข้องมีรากะเป็นต้น. บทว่า **ผู้ไม่ประกอบ** คือ ผู้ไม่ประกอบด้วยกำเนิด ๔ หรือด้วยกิเลสทั้งปวง. บทว่า **สายเชือกหนัง** ได้แก่ อุปนาหะ ความผูกโกรธ. บทว่า **สายหนัง** ได้แก่ ค้นหา. บทว่า **ที่ต่อ** แปลว่า เชือกบ่วง. คำว่า เชือกบ่วงนี้เป็นชื่อของกิเลสเครื่องกลุ่มรวม คือทิลุ. ปมที่สอดเข้าไปในบ่วงเรียกว่า สายปม ในคำว่า **สหนุกุม** นี้. คำนี้เป็นชื่อของ ทิฏฐินุสสัย. ในคำว่า **มีลิมสลัก** อันตอนขึ้นแล้วนี้ อวิชชา ชื่อว่า ดุจลิม. บทว่า **ผู้ตรัสรู้แล้ว** ได้แก่ ตรัสรู้สัจจะทั้ง ๔. บทว่า **ยอมอดกลั้น** คือ ย่อมอดทน. บทว่า **ผู้มีขันติเป็นหมูปถ** คือ มือธิวาสนขันติเป็นหมูปถ ก็ขันตินั้น เกิดขึ้นคราวเดียว ไม่ชื่อว่าเป็นกำลังตั้งหมูปถ ต่อเกิดบ่อย ๆ จึงเป็น. ชื่อว่า มีกำลังตั้งหมูปถ เพราะมือธิวาสนขันตินั้น.

บทว่า **ผู้มีองค์ธรรมเครื่องจำกัด** คือ มีรูปดวงกวัตร. บทว่า **มีศีล** คือ มีคุณความดี. บทว่า **ผู้ไม่มีกิเลส เครื่องฟูขึ้น** คือ ปราศจากกิเลสเครื่องฟูขึ้นมีรากะเป็นต้น. บทว่า **อนุสสุต** ดังนี้ก็มี. ความหมายว่า **ผู้ไม่ถูกกิเลสร้าวรด**. บทว่า **ผู้ฝึกแล้ว** คือ หมดพยศ. บทว่า **ย่อมไม่ฉาบทา** คือ ย่อมไม่ติด. บทว่า **ในกามทั้งหลาย** ได้แก่ในกิเลสกามและวัตถุกาม. พระอรหันต์ ท่านประสงค์เอาว่า ธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ในพระบาลีนั้นว่า ย่อมรู้ชัดซึ่งธรรมเป็นที่สิ้นทุกข์ในภพนี้เอง ดังนี้. บทว่า **ย่อมรู้ชัด** หมายความว่า รู้ด้วยอำนาจการบรรลุ. บทว่า **ผู้มีภาระอันปลงแล้ว** คือผู้มีภาระอันปลงลงแล้ว ได้แก่ ทำภาระคือขันธ กิเลส อภิสังขาร และกามคุณ ให้ยังลงตั้งอยู่. บทที่ไม่ประกอบแล้ว มีเนื้อความกล่าวไว้แล้วแล. บทว่า **มีปัญญาลึกซึ้ง** คือ มีปัญญาอันไปแล้วในอารมณ์อันลึกซึ้ง. บทว่า **มีปรีชา** ได้แก่ ผู้มีปัญญา ด้วยปัญญาตามปกติ. คำว่า (ด้วยคฤหัสถ์) และ **บรรพชิตทั้งสองพวก** หมายความว่า ผู้ไม่คลุกคลีด้วยคฤหัสถ์และบรรพชิต อธิบายว่า ผู้ไม่คลุกคลีเด็ดขาดในชนทั้งสองพวก และด้วยคฤหัสถ์ และบรรพชิตแม้ทั้งสองพวกเหล่านั้น. ในบทว่า **ผู้ไม่อาลัยเที่ยวไป** หมายความว่า ความอาลัยในกามคุณ ๕ เรียกว่า โอะกะ ผู้ไม่คิดอาลัยคือกามคุณ ๕ นั้น. บทว่า **ผู้มีความปรารถนาน้อย** คือ ผู้ไม่มีความปรารถนา. บทว่า **ผู้สั้นกลอน** คือ ผู้มีคัมहा. บทว่า **ผู้มั่นคง** คือ ไม่มีคัมहा. บทว่า **ผู้มีอาชญาในตน** คือ ผู้ถืออาชญา. บทว่า **ผู้ดับแล้ว** คือ ดับแล้วด้วยการดับกิเลส. บทว่า **ผู้มีความยึดถือ** คือ ผู้มีความถือมั่น. บทว่า **ปลงลงแล้ว** แปลว่า ให้ตกไป. บทว่า **ไม่แข็งกระด้าง** คือ ไม่มีโทษ. เพราะแม้ต้นไม้ที่มีโทษก็เรียกว่า มีความแข็งกระด้าง. บทว่า **อันยังผู้อื่นให้เข้าใจ** คือ อันยังคนอื่นให้เข้าใจ ได้แก่ ไม่ส่อเสียด. บทว่า **จริง**

คือ ไม่คลาดเคลื่อน. บทว่า **เปล่ง** คือ กล่าว. คำว่า **ไม่ทำให้คนอื่น**
ข้องใจด้วยวาจา ใจความว่า ย่อมกล่าววาจาอัน ไม่หยาบ ไม่เป็นเหตุทำให้
คนอื่นคิดใจหรือข้องใจเช่นนั้น. ทรงแสดงสิ่งของที่ร้อยด้ายไว้ ด้วยคำว่า
ยาว. ทรงแสดงสิ่งของที่จัดกระจายกันอยู่ ด้วยคำว่า **สั้น**. บทว่า
ละเอียด แปลว่าเล็ก. บทว่า **หยาบ** แปลว่าใหญ่. บทว่า **งามไม่งาม**
คือ ดี ไม่ดี. เพราะสิ่งของ (ที่ร้อยเป็นพวง) ยาว มีราคาน้อยบ้าง มากบ้าง.
แม้ในสิ่งของนั้น (คือกระจายกันอยู่) ก็มีนัยนี้เหมือนกัน. ดังนั้น ด้วยพระ
ดำรัสมีประมาณเท่านี้ หาได้ทรงกำหนด ถือเอาสิ่งทั้งหมดไม่ แต่ทรงกำหนด
ถือเอาด้วยสิ่งของนี้ที่ว่า งามและไม่งาม. บทว่า **ไม่มีความหวัง** คือ
ไม่มีความหยาก. บทว่า **ความอาลัย** ได้แก่ความอาลัย คือ **ตัณหา**.
บทว่า **เพราะรู้ทั่ว** คือ เพราะรู้. บทว่า **อันหยั่งลงสู่อมตธรรม** คือ
อันเป็นภายในอมตธรรม. บทว่า **ถึงแล้วโดยลำดับ** ได้แก่ เข้าไปแล้ว
โดยลำดับ. บทว่า **ธรรมเครื่องข้องทั้งสอง** คือ ธรรมเครื่องข้องแม่
ทั้งสองนั้น. เพราะวานุญยอมทำให้สัตว์ข้องในสวรรค์ บายยอมยังสัตว์ให้ข้อง
อยู่ในอบาย. เพราะฉะนั้นจึงตรัสว่า ธรรมเป็นเครื่องข้องแม่ทั้งสองนั้น. บทว่า
เลยแล้ว แปลว่า ล่วงไปแล้ว. บทว่า **ไม่ขุ่นมัว** คือ เว้นจากกิเลสที่
ทำให้ขุ่นมัว. บทว่า **ผู้มีความเพ็ดเพลินในภพสิ้นแล้ว** ได้แก่ มีความ
เพ็ดเพลินสิ้นไปแล้ว มีภพสิ้นไปแล้ว. ด้วยคาถาว่า โย อิมิ ความว่า
อวิชชานั้นแหละ ท่านกล่าวว่า ชื่อว่า คุณทางสิ้น เพราะอรรถว่าทำให้
เคลื่อนคลาด ชื่อว่า คุณหล่ม เพราะเป็นของอันถอนขึ้นได้ยากมาก ชื่อว่า
สังสาร เพราะอรรถว่าท่องเที่ยวไป (และ) ชื่อว่า โมหะ เพราะอรรถว่า
โง่งเงลา. บทว่า **ข้ามแล้ว** คือ ข้ามโอฆะทั้ง ๔. คำว่า **ถึงฝั่ง** คือ
ถึงพระนิพพาน. บทว่า **มีปรกติเฟ่ง** คือ มีปรกติเฟ่งด้วยอำนาจเฟ่งอารมณ์

และลักษณะ. บทว่า ผู้ไม่หวั่นไหว คือ ไม่มี ตัณหา. คำว่า ดับแล้ว เพราะไม่ถือมั่น ได้แก่ ดับแล้ว ด้วยการดับกิเลสทั้งปวง เพราะไม่ยึดถืออะไร. บทว่า กามทั้งหลาย ได้แก่กามแม่ทั้งสอง. บทว่า ไม่มีเรือน แปลว่า เป็นผู้ไม่มีเรือน. บทว่า เว้น แปลว่า ย่อมเว้นทุกด้าน. บทว่า มีกามและภพสิ้นแล้ว คือ สิ้นกาม สิ้นภพ. คำว่า กิเลสเครื่องประกอบของมนุษย์ ได้แก่กิเลสเครื่องประกอบ คือกามคุณ ๕ อันเป็นของมนุษย์. บทว่า กิเลสเครื่องประกอบอันเป็นทิพย์ คือ กิเลสเครื่องประกอบ คือกามคุณ ๕ อันเป็นทิพย์. บทว่า ไม่ประกอบด้วยกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวง ความว่า ปราศจากกิเลสเครื่องประกอบทั้งปวง. บทว่า ยินดี คือ ยินดีกามคุณ ๕. บทว่า ไม่ยินดี ได้แก่ไม่พอใจในกุศลภาวนา. บทว่า ผู้แก้ลวกล่า คือ มีความเพียร. บทว่า ผู้ไปดีแล้ว คือ ไปสู่สถานที่ดี หรือดำเนินไปด้วยข้อปฏิบัติอันดี. บทว่า คติ คือ ความสำเร็จ. บทว่า ข้างหน้า ได้แก่ ในอดีต. บทว่า ข้างหลัง ได้แก่ ในอนาคต. บทว่า ในท่ามกลาง คือ ในปัจจุบัน . บทว่า เครื่องกังวล คือ กิเลสตัวที่ทำให้กังวล. บทว่า ผู้แสวงหาอันยิ่ง คือ ชื่อว่า ผู้แสวงหากุณอันยิ่ง เพราะแสวงหากุณอันใหญ่. บทว่า ผู้มีความชนะ คือ ผู้มีความชนะอันชนะแล้ว.

พระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นทรงแสดงเฉพาะพระจีณาสพเท่านั้นว่า เป็นพราหมณ์โดยคุณความดีอย่างนี้แล้ว เมื่อจะทรงแสดงว่า บุคคลใดกระทำการถือมั่นว่า เป็นพราหมณ์เพราะชาติ ดังนี้ บุคคลนั้นไม่รู้การถือมั่นนี้ ทิฐิอันนั้น ของคนเหล่านั้น เป็นทิฐิชั่ว จึงตรัสสองคาถาว่า อันชื่อว่า ดังนี้. เนื้อความของสองคาถานั้นมีว่า อันชื่อและโคตรที่เขาจัดแจงไว้ ตั้งไว้ ประจักษ์ไว้ว่า พราหมณ์ กษัตริย์ ภารทวาชะ วาเสฏฐะนั้นใด อันนั้น

เป็นชื่อ (เรียกกัน) ในโลก อธิบายว่า เป็นเพียงเรียกกัน. เพราะเหตุไร. เพราะสมมุติ เรียกกัน คือ มาโดยการหมายรู้กัน. พระชื่อและโคตรนั้น ญาติสาโลหิตจัดแจงไว้ตั้งไว้ในเวลาที่เขาเกิดในที่นั้น ๆ. หากไม่กำหนดชื่อ และโคตรนั้นไว้เช่นนั้น คนไร ๆ เห็นใคร ๆ ก็จะไม่รู้ว่าผู้นี้เป็นพราหมณ์ หรือว่า เป็นภราทวาชะ. ก็ชื่อและโคตรนั้นที่เขากำหนดไว้เช่นนั้น กำหนดไว้เพื่อความรู้สึกันว่า ติฐิอันนอนเนื่องอยู่สืบกาลนาน ติฐิอันนอนเนื่องอยู่สืบ กาลนานในหทัยของสัตว์ทั้งหลายผู้ไม่รู้ ว่า นั่นสักแต่ว่าชื่อและโคตรที่เขา กำหนดไว้เพื่อเรียกกัน อธิบายว่าเพราะติฐินั้นนอนเนื่องอยู่ ผู้ไม่รู้ชื่อและโคตรนั้น คือไม่รู้เลยว่า เป็นพราหมณ์ ก็เที่ยวพูดอย่างนี้ว่า ผู้นี้เป็นพราหมณ์เพราะชาติ ดังนี้.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า บุคคลผู้ถือมั่นว่า เป็นพราหมณ์โดย ชาติ นั้น ไม่รู้มาตรว่าการเรียกกันนี้ ติฐิอันนั้นของคนเหล่านั้นเป็นติฐิชั่ว ดัง นี้อย่างนี้แล้ว บัดนี้ เมื่อจะทรงปฏิเสชวาทะว่าด้วยชาติอย่างเด็ดขาด และทรง ตั้งวาทะว่าด้วยกรรม จึงตรัสคำเป็นต้นว่า มิใช่เพราะชาติ ดังนี้. เพื่อขยาย ความของกึ่งคาถาที่ว่า **เพราะกรรม** ดังนี้ ในพระดำรัสนั้น จึงตรัสคำว่า เป็นชวานาเพราะการงาน ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **เพราะ การงาน** ได้แก่ เพราะกรรมคือเจตนาตัวบังเกิดการงานมีกสิกรรมเป็นต้น อันเป็นปัจจุบัน. บทว่า **ปฏิจสุมุปบาท** ได้แก่มีปรกติเห็นปฏิจสุมุปบาท อย่างนี้ว่า เป็นอย่างนี้เพราะปัจจัยนี้. บทว่า **ผู้รู้ในกรรมและผลของกรรม** ความว่า ผู้ฉลาดในกรรมและผลของกรรมอย่างนี้ว่า ย่อมมีการอุบัติในตระกูล อันควรแก่การนับถือและไม่นับถือ เพราะอำนาจกรรม **ความเลวและความ ประณีตแม้อื่น ๆ** ย่อมมีในเมื่อกรรมเลว และประณีตให้ผล. ก็พระคาถาว่า

ยอมเป็นไปเพราะกรรม ดังนี้ มีความหมายเดียวกันที่ว่า ชาวโลกหรือหมู่สัตว์ หรือว่าสัตว์. ต่างกันแต่สักว่าคำ. ก็ในพระคานี้ ด้วยบทแรก ฟังทราบการปฏิเสธทิวว่า มีพรหม มหาพรหม ผู้ประเสริฐ เป็นผู้จัดแจง. ชาวโลกยอมเป็นไปในคตินั้น ๆ เพราะกรรม ใครจะเป็นผู้จัดแจงโลกนั้น. ด้วยบทที่สอง ทรงแสดงว่า แม้เกิดเพราะกรรมอย่างนี้ก็เป็นที่ไปและยอมเป็นไปเพราะกรรมอันต่างโดยเป็นกรรมปัจจุบัน และกรรมอันเป็นอดีต. เสวยสุขทุกข์และถึงประเภทแล้ว และประณิตเป็นต้น เป็นไป. ด้วยบทที่สาม ทรงสรุปเนื้อความนั้นนั่นแล้ว สัตว์ทั้งหลายถูกผูกไว้ที่กรรม หรือเป็นผู้อันกรรมผูกพันไว้ เป็นไปอยู่ แม้โดยประการทั้งปวงอย่างนี้. มิใช่โดยประการอื่น. ด้วยบทที่ ๔ ทรงทำเนื้อความนั้นให้ชัดเจนด้วยการเปรียบเทียบ. เหมือนอย่างว่ารถที่กำลังแล่นไป เพราะยังมีลิ่มสลักอยู่ รถที่ลิ่มนั้นไม่สลักไว้ยอมแล่นไปไม่ได้ ฉะนั้น ชาวโลกผู้เกิดแล้วและเป็นไปแล้ว มีกรรมเป็นเครื่องผูกพัน ถ้ากรรมนั้นไม่ผูกพันไว้ ย่อมเป็นไปไม่ได้ ฉะนั้น.

บัดนี้ เพราะเหตุที่ชาวโลกถูกผูกไว้ในเพราะกรรม เพราะเหตุนี้เมื่อจะทรงแสดงความเป็นผู้ประเสริฐเพราะกรรมอันประเสริฐ จึงตรัส ๒ คาถาว่า คือ เพราะตบะ ดังนี้เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า เพราะตบะ ได้แก่ เพราะตบะ คือ ชุดงควัตร. บทว่า เพราะพรหมจรรย์ คือ เพราะเมถุนวิริติ. บทว่า เพราะความสำรวม คือ เพราะศีล. บทว่า เพราะการฝึก คือ เพราะการฝึกอินทรีย์. บทว่า นี้ ความว่า เป็นพราหมณ์เพราะกรรมอันประเสริฐ คือ บริสุทธี เป็นคฤพรหมนี้. เพราะเหตุไร. เพราะความเป็นพราหมณ์นี้เป็นของสูงสุด อธิบายว่า เพราะกรรมนี้เป็นคุณความดีของพราหมณ์อย่างสูงสุด. ก็ในคำว่าพราหมณ์นี้มีความหมายของคำดังต่อไปนี้. ชื่อว่าพราหมณ์ เพราะอรรถว่า นำมาซึ่งพรหม อธิบายว่านำมาซึ่งความเป็นพราหมณ์.

บพว่า ผู้สงบ ดังนี้ในคาถาที่ ๒ มีความว่า เป็นผู้มิกละสอันสงบแล้ว. คำว่า เป็นพรหม เป็นท้าวสักกะ คือเป็นพระพรหม เป็นท้าวสักกะ อธิบายว่า บุคคลเห็นปานนี้ ไม่ใช่เป็นพราหมณ์อย่างเดียว โดยที่แท้ บุคคลนั้น เป็นพรหมและเป็นท้าวสักกะของบัณฑิต ผู้รู้แจ้งทั้งหลาย วาเสฏฐะ ท่านจงรู้อย่างนี้. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งงายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาวาเสฏฐสูตรที่ ๘

๕. สุภสูตร

[๗๐๙] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี. สมัยนั้น สุภมาณพโศทยบุตรอาศัยอยู่ในนิเวศน์ของคฤหบดีผู้หนึ่ง ในพระนครสาวัตถี ด้วยกรรมกิจบางอย่าง. ครั้งนั้น สุภมาณพโศทยบุตร ได้กล่าวกะคฤหบดีที่ตนอาศัยในนิเวศน์ของเขานั้นว่า ท่านคฤหบดี ข้าพเจ้าได้สดับมาดังนี้ว่า พระนครสาวัตถีไม่ว่างจากพระอรหันต์ทั้งหลายเลย วันนี้เราจะพึงเข้าไปนั่งใกล้สมณะหรือพร้าหมณเณผู้ไหนหนอ.

คฤหบดีได้กล่าวว่า ท่านผู้เจริญ พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ท่านจงเข้าไปนั่งใกล้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นเถิด.

[๗๑๐] ลำดับนั้น สุภมาณพโศทยบุตรรับคำคฤหบดีนั้นแล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม พร้าหมณเณทั้งหลายกล่าวกันอย่างนี้ว่า คฤหัสถ์เท่านั้นเป็นผู้ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกไปจากทุกข์ บรรพชิตไม่เป็นผู้ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกไปจากทุกข์ ในเรื่องนี้ ท่านพระโคตมตรัสว่าอย่างไร.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า มาณพในเรื่องนี้ เราแยกออกกล่าว เราไม่รวมกล่าว เราพรรณนาการปฏิบัติผิดของคฤหัสถ์หรือของบรรพชิต มาณพ

จริงอยู่ ฤกษ์หรือบรรพชิตปฏิบัติผิดแล้ว ย่อมชื่อว่าเป็นผู้ไม่ยินดีกุศลธรรม เครื่องนำออกไปจากทุกข์ เพราะเหตุแห่งอิทธิผลคือการปฏิบัติผิด คุณก่อนมาณพ เราพรรณนาการปฏิบัติชอบของฤกษ์หรือของบรรพชิต จริงอยู่ ฤกษ์หรือบรรพชิตปฏิบัติชอบแล้ว ชื่อว่าเป็นผู้ยินดีกุศลธรรมเครื่องนำออกไปจากทุกข์ เพราะเหตุแห่งอิทธิผล คือการปฏิบัติชอบ.

[๗๑๑] ส. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายกล่าวกันอย่างนี้ว่า ฐานะแห่งการงานของฉราวาส มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิผลมาก มีการเริ่มมาก ย่อมมีผลมาก (ส่วน) ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชา มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิผลน้อย มีการเริ่มน้อย ย่อมมีผลน้อย ในเรื่อง นี้ ท่านพระโคตมตรัสว่าอย่างไร.

พ. คุณก่อนมาณพ แม้ในเรื่องนี้ เราก็แยกออกกล่าว เราไม่รวมกล่าว มาณพ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิผลมาก มีการเริ่มมาก เมื่อวิบัติ มีผลน้อยมีอยู่ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิผลมาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ มีผลมากมีอยู่ ฐานะแห่งการงาน ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิผลน้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ มีผลน้อยมีอยู่ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิผลน้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ มีผลมากมีอยู่.

[๗๑๒] คุณก่อนมาณพ ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิผลมาก มีการเริ่มมาก เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย เป็นไฉน. คุณก่อนมาณพ ฐานะแห่งการงาน คือ การไถที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิผลมาก มีการเริ่มมาก เมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อย ส่วนฐานะแห่งการงาน ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิผลมาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก เป็นไฉน. ฐานะแห่งการงาน คือ การไถนั้นแล ที่มีความ

ต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก อนึ่ง ฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย เป็นไฉน. ฐานะแห่งการงานคือ การค้าขาย ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ส่วนฐานะแห่งการงานที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก เป็นไฉน ฐานะแห่งการงาน คือ การค้าขายนั้นแล ที่มีความต้องการน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีกิจน้อย มีความเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติย่อมมีผลมาก.

[๗๑๗] ดูก่อนมาณพ เปรียบเหมือนฐานะคือกสิกรรม ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีความเริ่มมาก เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฉนฺได ฐานะแห่งการงานของขรราวาสกัฉนฺนํเหมือนกัน ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฐานะคือ กสิกรรมนั้นแล ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก ฉนฺได ฐานะแห่งการงานของขรราวาสกัฉนฺนํเหมือนกัน ที่มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก การงานคือการค้าขาย ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฉนฺได ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชาก็ฉนฺนํเหมือนกัน ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อวิบัติ ย่อมมีผลน้อย ฐานะแห่งการงานคือการค้าขายนั้นแล ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก ฉนฺได ฐานะแห่งการงานฝ่ายบรรพชาก็ฉนฺนํเหมือนกัน ที่มีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย เมื่อเป็นสมบัติ ย่อมมีผลมาก.

[๗๑๔] ส. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายยอมบัญญัติธรรม ๕ ประการเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล.

พ. คุณก่อนมาณพ พราหมณ์ทั้งหลายยอมบัญญัติธรรม ๕ ประการ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศลนั้นเหล่าไหน ถ้าท่านไม่หนักใจ เราขอโอกาสของท่านจงกล่าวธรรม ๕ ประการนั้นในบริษัทนี้เถิด.

ส. ท่านพระโคตม ณ ที่ที่พระองค์หรือท่านผู้เป็นดังพระองค์ประทับนั่งอยู่ ข้าพเจ้าไม่มีความหนักใจเลย.

พ. ถ้าอย่างนั้น เชิญกล่าวเถิดมาณพ.

[๗๑๕] ส. ท่านพระโคตม พราหมณ์ทั้งหลายยอมบัญญัติธรรมข้อที่ ๑ คือ สัจจะ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ยอมบัญญัติข้อที่ ๒ คือ ตบะ... ข้อที่ ๓ คือ พรหมจรรย์... ข้อที่ ๔ คือ การเรียนมนต์... ข้อที่ ๕ คือ การบริจาคน เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล พราหมณ์ทั้งหลายยอมบัญญัติธรรม ๕ ประการนี้ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ในเรื่องนี้ ท่านพระโคตมตรัสว่าอย่างไร.

[๗๑๖] คุณก่อนมาณพ ก็บรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย แม้พราหมณ์คนหนึ่งเป็นผู้ใดใครก็ตามที่กล่าวอย่างนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสาวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ มีอยู่หรือ.

ส. ข้อนี้น่ามิได้ ท่านพระโคตม.

พ. คุณก่อนมาณพ ก็แม้อาจารย์คนหนึ่ง แม้อาจารย์ของอาจารย์คนหนึ่งตลอด ๗ ชั่วอาจารย์ของพวกพราหมณ์ เป็นผู้ใดใครก็ตามที่กล่าวอย่างนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสาวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ มีอยู่หรือ.

ส. ข้อนี้น่ามิได้ ท่านพระโคตม.

พ. คุณก่อนมาณพ ก็แม้ฤๅษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤๅษีอัญญกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทพ ฤๅษีวิสวามิตร ฤๅษียมตคคิ ฤๅษีอังคีรสะ ฤๅษีภารทวาชะ ฤๅษีวาเสฏฐะ ฤๅษีกัสสปะ ฤๅษีภคุ ซึ่งเป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตาม ซึ่งบทมนต์เท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านกล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นได้กล่าวแล้ว อย่างนี้ว่า เราทั้งหลายทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ มีอยู่หรือ.

สุ. ข้อนี้ห้ามมิได้ ท่านพระโคตม.

[๓๑๗] พ. คุณก่อนมาณพ ได้ทราบกันดังนี้ว่า บรรดาพราหมณ์ทั้งหลาย ไม่มีพราหมณ์แม้คนหนึ่งจะเป็นผู้ใดใครก็ตามที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ ไม่มีแม้อาจารย์คนหนึ่ง แม้อาจารย์ของอาจารย์คนหนึ่ง ตลอด ๗ ชั่วโมงของพวกพราหมณ์นี้ จะเป็นผู้ใดใครก็ตามที่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ แม้ฤๅษีทั้งหลายผู้เป็นบูรพาจารย์ของพวกพราหมณ์ คือ ฤๅษีอัญญกะ ฤๅษีวามกะ ฤๅษีวามเทพ ฤๅษีวิสวามิตร ฤๅษียมตคคิ ฤๅษีอังคีรสะ ฤๅษีภารทวาชะ ฤๅษีวาเสฏฐะ ฤๅษีกัสสปะ ฤๅษีภคุ เป็นผู้แต่งมนต์ เป็นผู้บอกมนต์ พราหมณ์ทั้งหลายในปัจจุบันนี้จับตาม กล่าวตาม ซึ่งบทมนต์เท่านั้น ที่ท่านจับแล้ว บอกแล้ว รวบรวมไว้แล้ว กล่าวได้ถูกต้อง บอกได้ถูกต้อง ตามที่ท่านกล่าวไว้ บอกไว้ แม้ท่านเหล่านั้นก็ไม่ได้กล่าวอย่างนี้ว่า เราทั้งหลายทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งด้วยตนเองแล้ว เสวยผลแห่งธรรม ๕ ประการนี้ คุณก่อนมาณพ เปรียบเหมือนแถวคนตาบอดซึ่งเกาะกันต่อ ๆ ไป แม้คนต้นก็ไม่เห็น คนกลาง

ก็ไม่เห็น คนหลังก็ไม่เห็น ฉันทิ ภาษิตของพราหมณ์ทั้งหลายเห็นจะเปรียบ
ได้กับแถวคนตาบอด ฉันทินั้น คือ แม่คนชั้นต้นก็ไม่เห็น แม่คนชั้นกลางก็
ไม่เห็น แม่คนชั้นหลังก็ไม่เห็น.

[๗๑๘] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโศตย-
บุตรถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเปรียบด้วยแถวคนตาบอด โกรธ ขัดใจ เมื่อ
จะดำดึกเตียนว่ากล่าวพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระสมณโคดม จักถึงความลามก
เสียแล้ว ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า พระโคดม พราหมณ์ไปกขรชาติ
โอปมัณญุโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสุภกวัน ได้กล่าวอย่างนี้ว่า อย่างนี้นั้นแหละ
ก็สมณพราหมณ์เหล่าไฉนนี้ ย่อมปฎิญาณญาณทัศนวิเศษ ของพระอริยะอย่าง
สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ภาษิตนี้ของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ย่อมถึง
ความเป็นภาษิต นำหัวเราะทีเดียวหรือ ย่อมถึงความเลวทรามทีเดียวหรือ
ย่อมถึงความว่างทีเดียวหรือ ย่อมถึงความเปล่าทีเดียวหรือ ถ้าเช่นนั้น มนุษย์
จักรู้ จักเห็น หรือจักทำให้แจ้งชัดซึ่งญาณทัศนวิเศษของพระอริยะอย่าง
สามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ได้อย่างไร ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

พ. คู่ก่อนมาณพ ก็พราหมณ์ไปกขรชาติโอปมัณญุโคตร ผู้เป็นใหญ่
ในสุภกวัน กำหนดรู้ใจของสมณพราหมณ์ทั้งสิ้นด้วยใจของตนหรือ.

สุ. ท่านพระโคดม พราหมณ์ไปกขรชาติโอปมัณญุโคตร ผู้เป็นใหญ่
ในสุภกวัน ย่อมกำหนดรู้ใจของนางปุนณิกาทาสีของตนด้วยใจของตนเอง
เท่านั้น ก็ที่ไฉนจักกำหนดรู้ใจของสมณพราหมณ์ทั้งสิ้นด้วยใจของตนได้เล่า

[๗๑๙] พ. คู่ก่อนมาณพ เปรียบเหมือนบุรุษตาบอดแต่กำเนิด เขา
ไม่เห็นรูปดำ รูปขาว ไม่เห็นรูปเขียว รูปเหลือง รูปแดง รูปสีชมพู รูปที่
เสมอและไม่เสมอ หมู่ดาว ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ เขาฟังกล่าวอย่างนี้ว่า
ไม่มีรูปดำ รูปขาว ไม่มีคนเห็นรูปดำรูปขาว ไม่มีรูปเขียว ไม่มีคนเห็น

รูปเขียว ไม่มีรูปเหลือง ไม่มีคนเห็นรูปเหลือง ไม่มีรูปแดง ไม่มีคนเห็นรูปแดง ไม่มีรูปสีชมพู ไม่มีคนเห็นรูปสีชมพู ไม่มีรูปที่เสมอและไม่เสมอ ไม่มีคนเห็นรูปที่เสมอและไม่เสมอ ไม่มีหมู่ดาว ไม่มีคนเห็นหมู่ดาว ไม่มีดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ ไม่มีคนเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ เราไม่รู้ไม่เห็นสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่มี เมื่อเขากล่าวดังนี้ ชื่อว่ากล่าวชอบหรือมาณพ.

สุ. ไม่ใช่เช่นนั้น ท่านพระโคดม รูปดำรูปขาวมี คนเห็นรูปดำรูปขาวก็มี รูปเขียวมี คนเห็นรูปเขียวก็มี รูปเหลืองมี คนเห็นรูปเหลืองก็มี รูปแดงมี คนเห็นรูปแดงก็มี รูปสีชมพูมี คนเห็นรูปสีชมพูก็มี รูปที่เสมอและไม่เสมอ มีคนเห็นรูปเสมอและไม่เสมอก็มี หมู่ดาวมี คนเห็นหมู่ดาวก็มี ดวงจันทร์ดวงอาทิตย์มี คนเห็นดวงจันทร์ดวงอาทิตย์ก็มี เราไม่รู้ไม่เห็นสิ่งนั้น เพราะฉะนั้น สิ่งนั้นย่อมไม่มี ผู้ที่กล่าวดังนี้ไม่ชื่อว่ากล่าวชอบท่านพระโคดม.

พ. คุณก่อนมาณพ พราหมณ์ไปกขรชาติโอปมัณญโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสกุลวัน ก็ฉันนั้นเหมือนกันแล เป็นคนตาบอด ไม่มีจักขุ เขาจรรู้จักเห็นจักทำให้แจ้งชัด ซึ่งญาณพิเศษของพระอรียะอย่างสามารถยิ่งกว่าธรรมดาของมนุษย์ได้หรือหนอ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๗๒๐] คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน พราหมณ์มหาศาลชาวโกศล คือ จังกิพราหมณ์ ตารุกขพราหมณ์ โปกขรชาติพราหมณ์ ขาณุโสณิพราหมณ์ หรือโตเทยพราหมณ์ บิดาของท่าน วาจาดีที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นกล่าวตามสมมติ หรือไม่ตามสมมติ เป็นอย่างไรน.

สุ. ตามสมมติ ท่านพระโคดม.

พ. วาจาดีที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นพิจารณาแล้วจึงกล่าว หรือไม่พิจารณาแล้วจึงกล่าว เป็นอย่างไรน.

สุ. พิจารณาแล้ว ท่านพระโคดม.

พ. วาจาที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นรู้แล้วจึงกล่าว หรือว่าไม่รู้.
แล้วจึงกล่าว เป็นอย่างไรน.

สุ. รู้แล้ว ท่านพระโคตม.

พ. วาจาอันประกอบด้วยประโยชน์ หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์
ที่พราหมณ์มหาศาลเหล่านั้นกล่าว เป็นอย่างไรน.

สุ. ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านพระโคตม.

[๗๒๐] พ. คุณก่อนมาพบ ท่านจะเข้าใจความซอมนั้นเป็นไฉน ถ้าเมื่อ
เป็นเช่นนี้ พราหมณ์ไปกขรชาติโอปมัญญุโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสกุลวัน กล่าว
วาจาตามสมมติหรือไม่ตามสมมติ.

สุ. ตามสมมติ ท่านพระโคตม.

พ. เป็นวาจาที่พิจารณาแล้วจึงกล่าว หรือเป็นวาจาที่ไม่ได้พิจารณา
แล้ว.

สุ. เป็นวาจาที่ไม่ได้พิจารณาแล้ว ท่านพระโคตม.

พ. เป็นวาจาที่รู้แล้วจึงกล่าวหรือเป็นวาจาที่ไม่รู้แล้ว.

สุ. เป็นวาจาที่ไม่รู้แล้ว ท่านพระโคตม.

พ. กล่าววาจาที่ประกอบด้วยประโยชน์หรือไม่ประกอบด้วยประโยชน์.

สุ. ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ ท่านพระโคตม.

[๗๒๑] พ. คุณก่อนมาพบ นิ वर्ณ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน
คือ กามฉันทนิ वर्ณ พยาบาทนิ वर्ณ ถีนมิทชนิ वर्ณ อุทัจจกุกกุจจนิ वर्ณ
วิจิกจฉานิ वर्ณ นิ वर्ณ ๕ ประการนี้แล คุณก่อนมาพบ พราหมณ์ไปกขรชาติ
โอปมัญญุโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสกุลวัน ถุณนิ वर्ณ ๕ ประการนี้ร้อยไว้แล้ว
รัดไว้แล้ว ปกคลุมไว้แล้ว หุ้มห่อไว้แล้ว เราจักรู้จักเห็นหรือจักทำให้แจ้งชัด
ซึ่งญาณพิเศษของพระอรិยะอย่างสามารด ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์หรือหนอ
ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๗๒๓] คุณก่อนมาณพ กามคุณ ๕ ประการนี้ ๕ ประการเป็นไฉน คือ รูปอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุ ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด เสียงอันจะพึงรู้แจ้งด้วยหู...กลิ่นอันจะพึงรู้แจ้งด้วยจมูก...รสอันจะพึงรู้แจ้งด้วยลิ้น...โผฏฐัพพะอันจะพึงรู้แจ้งด้วยกาย ที่น่าปรารถนา น่าใคร่ น่าชอบใจ น่ารัก ชักให้ใคร่ ชวนให้กำหนด กามคุณ ๕ ประการนี้แล. คุณก่อนมาณพ พราหมณ์โปกขรชาติโอบมัญญโคตร ผู้เป็นใหญ่ในสกุลวัน กำหนดแล้ว หมกมุ่นแล้วด้วยกามคุณ ๕ ประการนี้ ถูกกามคุณ ๕ ประการนี้ครอบงำแล้ว ไม่เห็นโทษ ไม่มีปัญญาเป็นเครื่องถอนออก บริโภคอยู่ เขาจักรู้จักเห็นหรือจักทำให้แจ้งชัด ซึ่งญาณทัศนะพิเศษของพระอริยะอย่างสามารถยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์หรือหนอ ข้อนี้ไม่เป็นฐานะที่จะมีได้.

[๗๒๔] คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุคคลพึงอาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดไฟขึ้น และพึงติดไฟที่ไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อไฟไหนหนอพึงมีเปลว มีสี และมีแสง.

สุ. ท่านพระโคตม ถ้าการติดไฟอันไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อ เป็นฐานะที่จะมีได้ ไฟนั้นก็จะมีเปลว มีสี และมีแสง.

พ. คุณก่อนมาณพ ข้อที่บุคคลจะพึงติดไฟอันไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อขึ้นได้นี้ ไม่ใช่ฐานะ ไม่ใช่โอกาส เว้นจากผู้มีฤทธิ์ คุณก่อนมาณพ เปรียบเหมือนไฟอาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดอยู่ ฉันทใด เรากล่าวปิตินอาศัยเบญจกามคุณนี้เปรียบกันนั้น เปรียบเหมือนไฟไม่มีหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดอยู่ได้ ฉันทใด เรากล่าวปิตินที่เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรมเปรียบกันนั้น. ก็ปิตินที่เว้นจากกามเว้นจากอกุศลธรรมเป็นไฉน ภิกษุในธรรมวินัยนี้ สัจจจากกาม สัจจจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน มีวิตกวิจารณ์ มีปิตินและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ปิตินนี้แล เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม คุณก่อนมาณพ อีกประการหนึ่ง ภิกษุ

เข้าถึงทุกข์ยามาน มีความผ่องใสแห่งจิตในภายในเป็นธรรมเอกผุดขึ้น ไม่มีวิตก ไม่มีวิจาร์ เพราะวิตกวิจาร์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิอยู่ แม้ปีตินี้ก็ เว้นจากกาม เว้นจากอกุศลธรรม.

[๗๒๕] คู่ก่อนมาณพ ในธรรม ๕ ประการที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติ เพื่อทำบุญเพื่อยินดีกุศลนี้ พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติธรรมข้อไหน เพื่อทำบุญเพื่อยินดีกุศล ว่ามีผลมากกว่า.

สุ. ท่านพระโคตม ในธรรม ๕ ประการที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติ เพื่อทำบุญเพื่อยินดีกุศลนี้ พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติธรรม คือ จาคะ เพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ว่ามีผลมากกว่า.

[๗๒๖] พ. คู่ก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน ในการบริจาคทานนี้ จะพึงมีมหาภัยเกิดขึ้นเฉพาะแก่พราหมณ์คนหนึ่ง ครั้งนั้น พราหมณ์สองคนพึงมาด้วยหวังว่า จักเสวยมหาภัยของพราหมณ์ชื่อนี้ ในพราหมณ์สองคนนั้น คนหนึ่งมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า โอหนอ เราท่านนั้น พึงได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต พราหมณ์อื่นไม่พึงได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต แต่ข้อนี้เป็นฐานะที่จะมีได้ คือ พราหมณ์คนอื่นพึงได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต พราหมณ์ผู้นั้นไม่พึงได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต พราหมณ์นั้นโกรธน้อยใจว่า พราหมณ์เหล่าอื่นได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต เราไม่ได้อาสนะที่เลิศ น้ำที่เลิศ บิณฑชะที่เลิศ ในโรงภัต คู่ก่อนมาณพ ก็พราหมณ์ทั้งหลายย่อมบัญญัติวิบากอะไรของกรรมนี้.

สุ. ท่านพระโคตม ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายยอมให้ท่านด้วยคิดอย่างนี้ว่า พราหมณ์นั้น อันพราหมณ์ผู้นี้แลทำให้โกรธให้น้อยใจดังนี้หามิได้ ในเรื่องนี้ พราหมณ์ทั้งหลายยอมให้ท่านอันเป็นการอนุเคราะห์เท่านั้นโดยแท้.

พ. คุณก่อนมานพ เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อที่พราหมณ์ทั้งหลายให้ทานอันเป็นการอนุเคราะห์นี้ ก็เป็นบุญกิริยาวัตถุข้อที่ ๖ ของพราหมณ์ทั้งหลายซิ.

สุ. ท่านพระโคตม เมื่อเป็นเช่นนี้ ข้อที่พราหมณ์ทั้งหลายให้ทานอันเป็นการอนุเคราะห์นี้ ก็เป็นบุญกิริยาวัตถุข้อที่ ๖ ของพราหมณ์ทั้งหลาย.

[๒๒๗] พ. คุณก่อนมานพ ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ท่านพิจารณาเห็นมีมากที่ไหน.

สุ. ท่านพระโคตม ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นมีมากในบรรพชิต มีน้อยในคฤหัสถ์ เพราะคฤหัสถ์มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก จะเป็นผู้พูดจริงเสมอรำไปไม่ได้ ส่วนบรรพชิตมีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย จึงเป็นผู้พูดจริงเสมอรำไปไม่ได้ เพราะคฤหัสถ์มีความต้องการมาก มีกิจมาก มีอิทธิฤทธิ์มาก มีการเริ่มมาก จะเป็นผู้มีความเพียร...ประพฤติพรหมจรรย์...มากด้วยการสาธยาย...มากด้วยการบริจาคนำไปไม่ได้ ส่วนบรรพชิตมีความต้องการน้อย มีกิจน้อย มีอิทธิฤทธิ์น้อย มีการเริ่มน้อย จึงเป็นผู้มีความเพียร...ประพฤติพรหมจรรย์...มากด้วยการสาธยาย...มากด้วยการบริจาคนำไปไม่ได้ ท่านพระโคตม ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล ข้าพเจ้าพิจารณาเห็นมีมากในบรรพชิต มีน้อยในคฤหัสถ์.

[๒๒๘] พ. คุณก่อนมานพ ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิต เพื่ออบรมจิต ไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน คุณก่อนมานพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้พูดจริง เชอรั่สึกว่า เราเป็นผู้พูดจริง ย่อมได้ความรู้orroด ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์ประกอบด้วยธรรม ความปราโมทย์อันประกอบ

ด้วยกุศลนี้ เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิต เพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน คุณก่อนมาณพ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ เป็นผู้มีความเพียร... ประพฤติพรหมจรรย์... มากด้วยการสาธยาย... มากด้วยการบริจาค เธอรู้สึกรู้ว่าเราเป็นผู้มากด้วยการบริจาค ย่อมได้ความรู้orroด ย่อมได้ความรู้ธรรม ย่อมได้ความปราโมทย์อันประกอบด้วยธรรม ความปราโมทย์อันประกอบด้วยกุศลนี้ เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิต เพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน ธรรม ๕ ประการนี้ ที่พรหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศลนี้ เรากล่าวว่าเป็นบริวารของจิตเพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโศเตยยบุตร ได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า พระสมณ โคตมทรงรู้จักหนทางเพื่อความเป็นสหายของพรหม.

[๑๒๕] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน หมู่บ้านนพการใกล้แต่ที่นี้ หมู่บ้านนพการไม่ไกล ใกล้แต่ที่นี้มีไฉหรือ.

สุภมาณพกราบทูลว่า อย่างนั้นท่านพระโคตม หมู่บ้านนพการใกล้แต่ที่นี้ หมู่บ้านนพการไม่ไกลแต่ที่นี้.

พ. คุณก่อนมาณพ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้นเป็นไฉน บุรุษผู้เกิดแล้ว ทั้งเจริญแล้วในหมู่บ้านนพการนี้แล เขาออกจากหมู่บ้านนพการไปในขณะนั้น พึงถูกถามถึงหนทางแห่งหมู่บ้านนพการจะพึงชักช้าหรือตกประหม่าหรือหนอ.

สุ. ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะบุรุษนั้น ทั้งเกิดแล้วทั้งเจริญแล้วในหมู่บ้านนพการ รู้จักทางของหมู่บ้านนพการทุกแห่งดีแล้ว.

พ. คุณก่อนมาพบ บุรุษผู้เกิดแล้วทั้งเจริญแล้วในหมู่บ้านนพการนั้น

ถูกถามถึงทางของหมู่บ้านนพการ ไม่พึงชกช้ำหรือตกประหม่าแล ตถาคตถูกถามถึงพรหมโลก หรือปฏิบัติเครื่องให้ถึงพรหมโลก ก็ไม่ชกช้ำหรือตกประหม่าเช่นเดียวกัน คุณก่อนมาพบ เราย่อมรู้จักทั้งพรหมโลกและปฏิบัติเครื่องให้ถึงพรหมโลก อนึ่ง ผู้ปฏิบัติด้วยประการใดจึงเข้าถึงพรหมโลก เราย่อมรู้จักซึ่งประการนั้นด้วย.

สุ. ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าได้สดับมาว่า พระสมณโคตมทรงแสดงทางเพื่อความเป็นสหายของพรหม ข้าพเจ้าขอโอกาส ขอบท่านพระโคตมโปรดทรงแสดงทางเพื่อความเป็นสหายของพรหมแก่ข้าพเจ้าเถิด.

พ. คุณก่อนมาพบ ถ้าเช่นนั้นท่านจงฟัง จงใส่ใจให้ดี เราจักกล่าว
สุกมาณฑปโตเทยบุตรทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว.

[๗๓๐] พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสว่า คุณก่อนมาพบ ก็ทางเพื่อความเป็นสหายของพรหมเป็นไฉน คุณก่อนมาพบ ภิกษุในธรรมวินัยนี้ มีใจประกอบด้วยเมตตา แผ่ไปตลอดทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทั่วสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทั่วหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยเมตตาอันไพบุลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีคามเบียดเบียนอยู่ เมื่อเมตตาเจโตวิมุติอันภิกษุนั้นเจริญแล้วอย่างนี้ กรรมใดเป็นกามาพจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น คุณก่อนมาพบ เปรียบเหมือนบุรุษเป่าสังข์ผู้มีกำลัง พิงให้คนรู้ได้ตลอดทิศทั้งสี่โดยไม่ขาด ฉันทใดเมื่อเมตตาเจโตวิมุติที่ภิกษุนั้นเจริญแล้วอย่างนี้ ก็ฉันทนั้น กรรมใดเป็นกามาพจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น แม้ข้อนี้ก็เช่นกันทางเพื่อความเป็นสหายของพรหม คุณก่อนมาพบ อีกประการหนึ่ง

ภิกษุผู้มีใจประกอบด้วยกรุณา... มีใจประกอบด้วยมูทิตา... มีใจประกอบด้วยอุเบกขา แผ่ไปสู่ทิศหนึ่งอยู่ ทิศที่ ๒ ทิศที่ ๓ ทิศที่ ๔ ก็เหมือนกัน ตามนัยนี้ ทั้งเบื้องบน เบื้องล่าง เบื้องขวาง แผ่ไปตลอดโลก ทัวสัตว์ทุกเหล่า เพื่อประโยชน์แก่สัตว์ทัวหน้า ในที่ทุกสถาน ด้วยใจอันประกอบด้วยอุเบกขาอันไพบูลย์ เป็นมหัคคตะ ไม่มีประมาณ ไม่มีเวร ไม่มีความเบียดเบียนอยู่ เมื่ออุเบกขาเจโตวิมุตติอันภิกษุนั้นเจริญแล้วอย่างนี้ กรรมใดเป็นกามาวจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น คุณก่อนมาณพ เปรียบเหมือนบุรุษเป่าสังข์ผู้มีกำลัง พิงให้คนรู้ได้ตลอดทิศทั้งสี่โดยไมยากฉันทใด เมื่ออุเบกขาเจโตวิมุตติอันภิกษุเจริญแล้วอย่างนี้ ก็ฉันทนั้น กรรมใดเป็นกามาวจรที่ภิกษุทำแล้ว กรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ ไม่คงอยู่ในกรรมเป็นรูปาวจรนั้น แม้ข้อนี้ก็เป็นที่ทางเพื่อความเป็นสหายของพรหม.

[๗๓๑] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สุภมาณพโตเทยบุตรได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาณิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาณิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยายเปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักษุจักเห็นรูปได้ ฉะนั้น ข้าพระองค์นี้ขอถึงท่านพระโคตมกับทั้งพระธรรม และพระภิกษุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบาสกผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่นี้เป็นต้นไป ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ข้าพระองค์ขอทูลลาไป ณ บัดนี้ ข้าพระองค์มีกิจมาก มีกรณียะมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนมาณพ ท่านจงสำคัญเวลาอันควร ณ บัดนี้เถิด ครั้งนั้นแล สุภมาณพโตเทยบุตรเปลื้องพละนพระภาณิตของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ลุกออกจากอาสนะถวายบังคมพระผู้มีพระภาคเจ้า ทำประทักษิณแล้วกลับไป.

[๗๓๒] สมัยนั้น ชาณุโสณิพราหมณ์ออกจากพระนครสาวัตถี โดยรถอันเทียมด้วยม้าขาวทั้งหมด แต่ยั้งวัน ได้เห็นสุภมาณพโตเทยบุตรกำลังมาแต่ไกล แล้วได้ถามสุภมาณพโตเทยบุตรว่า ท่านภารทวาชะไปไหนมาแต่วันสุภมาณพโตเทยบุตรตอบว่า ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าจากสำนักพระสมณโคดมมาที่นี่.

ชา. ท่านจะเข้าใจความซื่อนั้นเป็นไหน ท่านภารทวาชะเห็นจะเป็นบัณฑิต รู้พระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระสมณโคดม.

สุ. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นใครและเป็นอะไรเล่า จึงจรรู้เท่าพระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระสมณโคดม ผู้ใดพึงรู้เท่าพระปัญญาอันเฉียบแหลมของพระสมณโคดม แม้ผู้นั้นก็พึงเป็นเช่นพระสมณโคดมเป็นแน่.

ชา. เพิ่งได้ฟัง ท่านภารทวาชะสรรเสริญพระสมณโคดมด้วยการสรรเสริญอย่างยิ่ง.

สุ. ท่านผู้เจริญ ข้าพเจ้าเป็นใครเป็นอะไรเล่า จึงจกสรรเสริญพระสมณโคดม ท่านพระโคดมอันเทวดาและมนุษย์สรรเสริญแล้ว ๆ ประเสริฐกว่าเทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย อนึ่ง ธรรม ๕ ประการนี้ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติเพื่อทำบุญ เพื่อยินดีกุศล พระสมณโคดมตรัสว่าเป็นบริวารแห่งจิต เพื่ออบรมจิตไม่ให้มีเวร ไม่ให้มีความเบียดเบียน.

[๗๓๓] เมื่อสุภมาณพโตเทยบุตรกล่าวอย่างนี้แล้ว ชาณุโสณิพราหมณ์ลงจากรถอันเทียมด้วยม้าขาวทั้งหมด แล้วห่มผ้าเฉียงบ่าข้างหนึ่ง น้อมอัญชลีไปทางที่พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับ แล้วเปล่งอุทานว่า เป็นลาภของพระเจ้าปเสนทิโกศล พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงได้ดีแล้วหนอ ที่พระตถาคตอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าประทับในแคว้นแคว้นของพระองค์ ฉะนี้แล.

จบสุกสูตรที่ ๕

อรรถกถาสุตฺต

สุตฺตขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

ในสุตฺตนั้น บุตรของโตเทยยพราหมณ์ผู้อยู่ในคฤหาสน์ ชื่อว่า
โตเทยยบุตร. คำว่า เป็นผู้ยินดี คือเป็นผู้พร้อมพร้อมบริบูรณ์. คำว่า ญายธรรม
คือ ธรรมอัน เป็นเหตุ. บทว่า เป็นกุศล คือ ไม่มีโทษ. บทว่า การ
ปฏิบัติผิด คือ ข้อปฏิบัติอันไม่เป็นกุศล ไม่เป็นเครื่องนำออกไปจากทุกข์.
บทว่า การปฏิบัติชอบ ได้แก่การปฏิบัติอัน เป็นกุศลอันเป็นเครื่องนำออกจาก
ทุกข์. ในบทว่า มีความต้องการมาก ดังนี้เป็นต้น มีวิเคราะห์ ดังต่อไปนี้
ชื่อว่า มีความต้องการมาก เพราะในฐานะนี้มีความต้องการด้วยการกระทำความ
ขวนขวาย หรือด้วยการช่วยเหลือมาก คือมากมาย. ชื่อว่า มีกิจมากเพราะ
ฐานะนี้มีกิจมากเช่นงานมงคลในการตั้งชื่อเป็นต้นมาก. ชื่อว่ามีเรื่องราวมาก
ที่จะต้องจัดการ มากเพราะในฐานะนี้มีเรื่องราว คือหน้าที่การงานมากอย่างนี้
คือ วันนี้ต้องทำสิ่งนี้ พรุ่งนี้ต้องทำสิ่งนี้. ชื่อว่า มีการลงมือทำมาก เพราะใน
ฐานะนี้มีการลงมือทำมาก คือ การบีบบังคับด้วยอำนาจการขวนขวายในการงาน
ของคนมาก. การงานของคนทางฝ่ายฆราวาส ชื่อว่า ฐานะการงานของฆราวาส.
พึงทราบเนื้อความในวาระทั้งปวงด้วยประการอย่างนี้. ก็ในบรรดาการทำนาและ
การค้าขายนี้ ในการทำนา พึงทราบความต้องการมาก ด้วยการแสวงหาเครื่อง
อุปกรณ์ เริ่มแต่หางไถเป็นต้น ในการค้าขาย พึงทราบความต้องการน้อยด้วยการ
ถือเอาสินค้าตามสภาพเดิมแล้วมา จำหน่าย. บทว่า วิบัติ ความว่า กสิกรรม
ย่อมมีผลน้อยบ้าง ถึงการขาดทุนบ้าง เพราะฝนไม่ตกและตกมากเกินไปเป็นต้น
และพาณิชย์กรรม มีผลน้อยบ้าง ถึงการขาดทุนบ้าง เพราะความไม่ฉลาดเป็นต้น

ในการดูแลความดีและทองเป็นต้น. โดยตรงกันข้าม ที่สมบูรณ์ย่อมมีผลมาก เหมือนอันเตวาทิกของจูลก. คำว่า จันนั้นเหมือนกันแล ความว่า ฐานะคือ กติกรรมเมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อยฉันใด แม้ฐานะคือการทำงานของพรവാส ก็ฉันนั้น. เพราะบุคคลผู้ไม่กระทำความงามไว้ ตายแล้วย่อมบังเกิดในนรก ได้ยินว่า คนที่พราหมณ์เลี้ยงไว้ คนหนึ่ง ชื่อมหาทัตตเสนาบดี. ในสมัยที่ เขาจะตาย นรกปรากฏขึ้น.

พวกพราหมณ์กล่าวถามว่า ท่านเห็นอะไร เขากล่าวว่า เห็นเรือน สีแดง เรือนเลือด.

พราหมณ์กล่าวว่า ผู้เจริญ นั่นแหละพรหมโลก. เขาถามว่า ท่านผู้ เจริญ พรหมโลกอยู่ที่ไหน. อยู่เบื้องบน. เขาพูดว่า ปรากฏแก่ข้าพเจ้า ณ เบื้อง ล่าง. ความจริง เรือนสีแดงปรากฏเบื้องล่าง มิได้ปรากฏเบื้องบน. เขาตาย แล้วเกิดในนรก. พวกพราหมณ์คิดว่า นายคนนี้เห็นโทษในัญญของเรา ดังนี้ จึงได้เอาทรัพย์พันหนึ่งมาให้เพื่อจะได้นำติดตัวไป. ส่วนฐานะคือ กติกรรม ที่สมบูรณ์ย่อมมีผลมาก. เพราะบุคคลผู้ทำความงามไว้ ตายแล้วย่อมบังเกิดใน สวรรค์. ฟังแสดงคุณตติวิมานกถาทั้งหมด. เหมือนอย่างว่า ฐานะคือ พาณิชย- กรรม เมื่อวิบัติย่อมมีผลน้อยฉันใด แม้ฐานะคือ บรรพชากรรมของภิกษุผู้ ไม่ทำให้บริบูรณ์ในศีล ประกอบการแสวงหาอันไม่ควร ก็ฉันนั้น. เพราะภิกษุ ทั้งหลายเห็นปานนั้น ย่อมไม่ได้สุขในฉานเป็นต้น ย่อมไม่ได้สุขในสวรรค์และ นิพพาน. ส่วนบรรพชากรรมที่สมบูรณ์ย่อมมีผลมาก. เพราะผู้ทำศีลให้บริบูรณ์ เจริญวิปัสสนาย่อมบรรลุพระอรหัต.

คำว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ พราหมณ์ทั้งหลายดังนี้ ความว่า มาณพยอมทูลถามว่าข้าพระองค์ชื่อถามอะไร ณ ที่นี้ คือ ย่อมถามว่า พราหมณ์ ทั้งหลายยอมกล่าวว่า บรรพชิตชื่อว่าสามารถเพื่อบำเพ็ญธรรม ๕ ประการเหล่า

นี้ ย่อมไม่มี คฤหัสถ์เท่านั้นบำเพ็ญได้ ส่วนพระสมณโคดมย่อมตรัสบ่อย ๆ ว่า มาณพ สำหรับคฤหัสถ์หรือบรรพชิต ดังนี้ ย่อมไม่เปล่งวาจา ถึงบรรพชิตเท่านั้น เห็นจะไม่ทรงกำหนดการถาม ของข้าพระองค์ เพราะเหตุนั้น ข้าพระองค์ขอลาธรรม ๕ ประการ โดยมีจาคะเป็นสุดยอด (คือข้อท้าย). คำว่า **ถ้าท่านไม่หนักใจ** ดังนี้ ความว่า ถ้าท่านไม่มีความหนักใจเพื่อที่จะกล่าวในที่นี้โดยประการที่พวกพราหมณ์บัญญัติไว้นั้น. อธิบายว่า ถ้าไม่มีความหนักใจไร ๆ ท่านก็จงกล่าว. มาณพกล่าวว่า ท่านพระโคดมผู้เจริญ ข้าพระองค์ไม่หนักใจเลย ดังนี้ หมายเอาอะไร. ก็การกล่าวในสำนักของบัณฑิตเทียมย่อมเป็นทุกข์. ท่านบัณฑิตเทียมเหล่านั้น ย่อมให้ เฉพาะโทษเท่านั้น ในทุก ๆ บท ในทุก ๆ อักษร. ส่วนบัณฑิตแท้ ฟังถ้อยคำแล้วย่อมสรรเสริญคำที่กล่าวถูก. เมื่อกล่าวผิด ในบรรดาบาติบท อรรถ และพยัญชนะ คำใด ๆ ผิด ย่อมให้ คำนั้น ๆ ให้ถูก. ก็ชื่อว่า บัณฑิตแท้เช่นกับพระผู้มีพระภาคเจ้าย่อมไม่มี. เพราะเหตุนี้ มาณพจึงกล่าวว่า ข้าแต่พระโคดมผู้เจริญ ณ ที่ที่พระองค์หรือท่านผู้เป็นเหมือนพระองค์ประทับนั่งอยู่ ข้าพระองค์ไม่มีความหนักใจเลย ดังนี้. บทว่า **สัจจะ** คือ พุคจริง. บทว่า **ตบะ** ได้แก่ การประพฤติตบะ.. บทว่า **พรหมจรรย์** ได้แก่ การเว้นจากเมถุน. บทว่า **การสาธยาย** ได้แก่การเรียนมนต์. บทว่า **จาคะ** คือการบริจาคอาณิส. คำว่า **จักเป็นผู้ให้ถึง ความลามก** คือ จักเป็นผู้ให้ถึงความไม่รู้. คำว่า **ได้กล่าวคำนี้** ความว่า มาณพถูกพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงข่มด้วยการเปรียบเทียบเหมือนแถวคนดาบอด เมื่อไม่อาจเพื่อตอบได้คำนั้นได้ เมื่อจะอ้างถึงอาจารย์ เปรียบปานสุนัขอ่อนกำลัง ต้อนเนื้อให้ตรงหน้าเจ้าของแล้ว ตนเองก็อ่อนล้าไปฉะนั้น จึงได้กล่าวคำนั้นมีอาทิว่า พราหมณ์ดังนี้.. คำว่า **โปกขรสาติ** นี้ ในคำว่า พราหมณ์เป็นต้นนั้น เป็นชื่อของพราหมณ์นั้น. เรียกว่า โปกขรสาติ บ้างก็มี. ได้ยินว่า

ร่างกายของพราหมณ์นั้นเหมือนบัวขาว งดงามเหมือนเสาระเนียดเงินที่ยกขึ้น
ในเทพนคร ส่วนศีรษะของพราหมณ์นั้นเหมือนทำด้วยแก้วอินทนิลสีดำ. แม้
หนวดก็ปรากฏเหมือนแฉวงดำในดวงจันทร์ นัยน์ตาทั้งสองข้างเหมือนดอก
อุบลเขียว. จมูกตั้งอยู่ดี บริสุทธิผุดผ่องเหมือนกลองเงิน. ฝ่ามือฝ่าเท้าและ
ปากงามเหมือนข้อมด้วยน้ำครึ่ง. อุดมภาพของพราหมณ์ถึงความงามอันเลิศ
อย่างยิ่ง สมควรตั้งให้เป็นราชาในฐานะที่ไม่ได้ เป็นราชา เพราะเหตุนั้น
ชนทั้งหลายจึงรู้จักพราหมณ์นั้นว่า โปกขรชาติ ด้วยประการดังนี้ เพราะ
พราหมณ์นี้เป็นผู้มีความสง่าอย่างนี้นั่นแล อนึ่ง พราหมณ์นั้นเกิดในดอกบัว
มิได้เกิดในท้องมารดา เพราะเหตุนั้น ชนทั้งหลายจึงรู้จักพราหมณ์นั้นว่า
โปกขรชาติ เพราะนอนอยู่ในดอกบัวด้วยประการดังนี้. บทว่า โอปมัญญะ
แปลว่า ผู้อุปมัญญโคตร. บทว่า ผู้เป็นใหญ่ในสุภควัน คือเป็นใหญ่ใน
สุภควันโดยอุกฤษฏ์. บทว่า นำหัวเราะทีเดียว คือ หัวเราะทีเดียว.
บทว่า เลวทรามทีเดียว ได้แก่ ลามกทีเดียว. ภาษิตนั้น ๆ เท่านั้นชื่อว่าว่าง
เพราะไม่มีประโยชน์และ ชื่อว่าเปล่าเพราะเป็นภายิตว่าง.

บัดนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อจะข่มสุภมาณพนั้นพร้อมทั้งอาจารย์
จึงตรัสคำว่า มาณพก็...หรือ ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาคำเหล่านั้น คำว่า
วาทาเหล่าไหนดของสมณพราหมณ์เหล่านั้นประเสริฐกว่า ดังนี้ ความ
ว่า วาทาเหล่าไหนดของสมณพราหมณ์เหล่านั้น ประเสริฐกว่า อธิบายว่า
เป็นวาทาน่าสรรเสริญ ดีกว่า. บทว่า สัมมัจฉา แปลว่า ตามสมมติ
คือ ตามโวหารของชาวโลก. บทว่า รู้แล้ว คือ ไตร่ตรองแล้ว. บทว่า
พิจารณาแล้ว ได้แก่ รู้แล้ว. บทว่า ประกอบด้วยประโยชน์ คือ อาศัย
เหตุ. คำว่า เมื่อเป็นเช่นนั้น ความว่าเมื่อความที่วาทาอันบุคคลไม่ละโวหาร
ของชาวโลก ใคร่ครวญแล้ว รู้แล้ว กล่าวทำเหตุให้เป็นที่อาศัย เป็นวาทา

ประเสริฐมีอยู่. บทว่า อวูโต สอดแล้ว แปลว่า ร้อยไว้แล้ว. บทว่า นิวุโต นุ่งแล้ว แปลว่า รัดไว้แล้ว. บทว่า โอสุโณ ถูกต้องแล้ว แปลว่า ปกคลุมแล้ว. บทว่า ปรีโยนทุโธ รวบรัดแล้ว แปลว่า หุ้มห่อแล้ว. บททั้งหลายมีอาทิวา คธิต ผูกมัดแล้ว ดังนี้. มีเนื้อความกล่าวไว้แล้วทั้งนั้น. คำว่า พระโคตมผู้เจริญ ถ้าฐานะมีอยู่ ความว่า ถ้าเหตุนั้นมีอยู่. บทว่า สุวาสุส ไฟนั้น...พึงเป็น ความว่า เพราะไม่มีควันและจีเถ้าเป็นต้น ไฟนั้นพึงมีเปลว มีสี และมีแสง. คำว่า ตถูปมาหิ มาณว มาณพเรา เปรียบเหมือนอย่างนั้น ความว่า เรากล่าวเปรียบปิติน้อาศัยกามคุณนั้น. อธิบายว่า เปรียบเหมือนไฟที่อาศัยหญ้าและไม้เป็นเชื้อติดโพลงอยู่ ย่อมเป็นไฟที่มีโทษ เพราะมีควันจีเถ้า และถ่าน ถันใด ปิติน้อาศัยกามคุณ ๕ เกิดขึ้น ย่อมมีโทษ เพราะมีชาติ ชรา พยาธิ มรณะ และโสกะเป็นต้น ถันนั้น. อธิบายว่า ไฟชื่อว่า เป็นของบริสุทธิ์ เพราะไม่มีควันเป็นต้น ซึ่งปราศจากเชื้อ คือ หญ้าและไม้ถันใด ปิติน้อประกอบด้วยโลกุตตรและฌาน ทั้งสอง ชื่อว่าบริสุทธิ์ เพราะไม่มีชาติเป็นต้นถันนั้น.

บัดนี้ ธรรม ๕ ประการ ที่พราหมณ์ทั้งหลายบัญญัติด้วยจาจะอันเป็น หัวข้อแก่นั้น เพราะเหตุที่ไม่คงอยู่เพียง ๕ ประการเท่านั้น เป็นธรรมไม่หวั่นไหวตั้งอยู่ หามิได้ คือย่อมไม่ถึงพร้อมกับความอนุเคราะห์ เพราะเหตุนั้น เพื่อจะแสดงโทษนั้น จึงตรัสคำว่า มาณพ ธรรมเท่านั้นถันใด ดังนี้ เป็นต้น. บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า (ทาน) อันเป็นยารอนุเคราะห์ คือ มีความอนุเคราะห์เป็นสภาวะ. คำว่า ท่านเห็นมีมากในที่ไหน นี้ เพราะเหตุที่ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า บรรพชิตนี้ชื่อว่า ผู้สามารถเพื่อบำเพ็ญธรรม ๕ ประการนี้ให้บริบูรณ์ ย่อมไม่มี คฤหัสถ์บำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ เพราะเหตุนี้ บรรพชิตเท่านั้นบำเพ็ญธรรม ๕ ประการนี้ให้บริบูรณ์ไม่ได้ คฤหัสถ์ชื่อว่า

สามารถเพื่อบำเพ็ญให้บริบูรณ์ได้ ย่อมไม่มี จึงตรัสถามเมื่อให้มาณพกล่าวตามแนวทางนั้นนั่นแหละ. ในคำว่า **เป็นผู้พูดจริง สม่่าเสมอไป หามิได้** ดังนี้ เป็นต้น พึงเห็นความหมายอย่างนี้ว่า คฤหัสถ์ เมื่อเหตุอื่นไม่มีก็กระทำแม้ภรรยาของผู้หลอกลวง. พวกบรรพชิตแม้เมื่อจะถูกตัดศีรษะด้วยดาบก็ไม่กล่าวกลับคำ. อนึ่ง คฤหัสถ์ไม่อาจรักษาสิกขาบทแม้สักว่าตลอดภายในสามเดือน. บรรพชิตเป็นผู้มีตบะ มีศีล มีตบะเป็นที่อาศัย ตลอดกาลเป็นนิจทีเดียว. คฤหัสถ์ย่อมไม่อาจกระทำอุโบสถกรรมสักว่า ๘ วันต่อเดือนบรรพชิตทั้งหลายเป็นผู้พระพฤติพรหมจรรย์ตลอดชีวิต. คฤหัสถ์เขียนแม่เพียงรัตนสูตรและมงคลสูตรไว้ในสมุดแล้วก็วางไว้. บรรพชิตทั้งหลายท่องบ่นเป็นนิจ. คฤหัสถ์ไม่อาจให้แม่สลากภัต (ให้เสมอไป) ไม่ให้ขาดตอน. บรรพชิตทั้งหลายเมื่อของอื่นไม่มี ก็ให้ก้อนข้าวแก่พวกกา และสุนัขเป็นต้น ย่อมใส่ในบาตรแม่ของภิกษุหนุ่มผู้รับบาตรนั่นเอง. คำว่า **เรากล่าวธรรมเท่านั้น (ว่าเป็นบริวาร) ของจิต** ความว่า เรากล่าวธรรม ๕ ประการเหล่านั้นว่าเป็นบริวารของเมตตาคจิต. บทว่า **ชาตวทุโธ** เกิดแล้ว เจริญแล้ว แปลว่า ทั้งเกิดแล้วและเจริญแล้ว. ก็บุคคลใดเกิดในที่นั้น อย่างเดียวเท่านั้น (แต่) เติบโตที่บ้านอื่น หนทางในบ้านรอบ ๆ ย่อมไม่ประจักษ์อย่างถ้วนทั่วแก่บุคคลนั้น เพราะฉะนั้น จึงตรัสว่า ทั้งเกิดทั้งเติบโตแล้ว ดังนี้. ก็บุคคลใดแม้เกิดแล้วเติบโตแล้ว แต่ออกไปเสียนาน หนทางก็ย่อมไม่ประจักษ์แจ้งโดยถ้วนทั่วแก่บุคคลนั้น เพราะเหตุนี้ จึงตรัสว่า **ดาวเทว อปสกุ** (ผู้ออกไปในขณะนั้น). อธิบายว่า ออกไปในขณะนั้นทันที. บทว่า **ชกข่า** ความว่า ชกข่าด้วยความสงสัยว่า ทางนี้หรือ ๆ ทางนี้. บทว่า **ตกประหม่า** ความว่า สรีระของใคร ๆ ผู้ถูกคนตั้งพันถามถึงอรรถอันสุขุม ย่อมถึงภาวะอันกระด้าง (คือตัวแข็ง) ฉันทใด การถึงภาวะอันแข็งกระด้างฉันทนั้น ย่อมไม่มีเลย.

พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงความที่พระสัพพัญญุตญาณอันอะไร ๆ ไม่กระทบกระทั่งได้ด้วยบทว่า วิตุลยิตตตฺตํ นี้. ก็ความกระทบกระทั่ง ความรู้พึงมีแก่บุรุษนั้นด้วยอำนาจมารคลใจเป็นต้น เพราะเหตุนั้น บุรุษนั้น พึงชักช้าหรือพึงตกประหม่า. แต่พระสัพพัญญุตญาณไม่มีอะไรกระทบกระทั่งได้ ท่านแสดงว่า ใคร ๆ ไม่อาจทำอันตรายแก่พระสัพพัญญุตญาณนั้น.

บทว่า มีกําลัง ในคำนี้ว่า มาณพ คนเป่าสังข์ผู้มีกําลัง
แม้ฉันใด ดังนี้ ความว่า สมบูรณ์ด้วยกําลัง. บทว่า สงฺขรโม แปลว่า คนเป่าสังข์. บทว่า อปฺปกสิเรน ได้แก่ โดยไม่ยาก คือ โดยไม่ลำบาก ก็คนเป่าสังข์ผู้อ่อนแอ แม้เป่าสังข์อยู่ ก็ไม่อาจจะให้เสียงดังไปยังทิศทั้ง ๔ ได้ เสียงสังข์ของเขาไม่แผ่ไปโดยประการทั้งปวง. ส่วนของผู้มีกําลังย่อมแผ่ไป เพราะเหตุนี้ จึงตรัสว่าผู้มีกําลัง. เมื่อกล่าวว่า ด้วยเมตตา ดังนี้ ในคำว่า ด้วยเมตตาอันเป็นเจโตวิมุตติ นี้ ย่อมควรทั้งอุปจาร ทั้งอัปปนา. แต่เมื่อกล่าวว่า เจโตวิมุตติยา ย่อมควรเฉพาะอัปปนาเท่านั้น. คำว่า ยํ ปมาณกตํ กมฺมุํ กรรมที่ทำได้ประมาณเท่าใด ความว่า ชื่อว่ากรรมที่ทำประมาณได้ เรียกว่า กามาวจร. ชื่อว่ากรรมที่ทำประมาณไม่ได้เรียกว่า รูปาวจรและอรูปาจร. ในกรรมที่เป็นกามาวจร รูปาวจรและอรูปาจรแม้เหล่านั้น กรรมคือ พรหมวิหารเท่านั้น ทรงประสงค์เอาในที่นี้. ก็พรหมวิหารกรรมนั้นเรียกว่า กระทำหาประมาณมิได้ เพราะกระทำให้เจริญไปด้วยการแผ่ลวงพื้นประมาณไปยังทิศที่เจาะจงและไม่เจาะจง. คำว่า กามาวจรกรรมนั้นจักไม่เหลืออยู่ จักไม่คงอยู่ในรูปาวจรกรรมนั้น ความว่า กามาวจรกรรมนั้น ย่อมไม่คิดคือ ไม่ตั้งอยู่ในรูปาวจรและอรูปาจรกรรมนั้น. ท่านอธิบายไว้อย่างไร. ท่านอธิบายไว้ว่า กามาวจรกรรมนั้นย่อมไม่เกี่ยวข้องกับหรือตั้งอยู่ในระหว่าง แห่งรูปาวจรและอรูปาจรกรรมนั้น

หรือแผ่ไปยังรูปาวจรกรรม และอรูปาวจรกรรมแล้ว ครอบงำถือเอาโอกาส
สำหรับตนตั้งอยู่. โดยที่แท้ รูปาวจรกรรมเท่านั้น แผ่ไปยังกามาวจรกรรม
เหมือนน้ำมากเอ่อท่วมน้ำน้อย ครอบงำถือเอาโอกาสสำหรับตนแล้วคงอยู่.
รูปาวจรกรรมห้ามวิบากของกามาวจรกรรมนั้นแล้ว เข้าถึงความเป็นสหายแห่ง
พรหมด้วยตนเอง. คำที่เหลือในที่ทั้งปวง ง่ายทั้งนั้นแล.

จบ อรรถกถาสุทฺตที่ ๕

๑๐. สคารวสูตร

[๗๓๔] ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้นโกศลพร้อมด้วย ภิกษุสงฆ์หมู่ใหญ่ สมัยนั้น นางพราหมณีชื่อธัญชานีอาศัยอยู่ในหมู่บ้าน ปัจจลกับปะ เป็นผู้เลื่อมใสอย่างยิ่งในพระพุทธเจ้า พระธรรม และพระสงฆ์ นางปลั่งพลาดแล้วเปล่งอุทาน ๓ ครั้งว่า ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคเจ้า อรหัตตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ขอนอบน้อมแด่พระผู้มีพระภาคอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น

[๗๓๕] ก็สมัยนั้นแล มาณพชื่อสคารวะอาศัยอยู่ในหมู่บ้านปัจจลกับปะ เป็นผู้รู้จบไตรเพท พร้อมทั้งคัมภีร์นิคคณฺฑและคัมภีร์เกฏฺฐกะ พร้อมทั้งประเภทอักษร มีคัมภีร์อิติहाสะเป็นที่ ๕ เป็นผู้เข้าใจตัวบท เข้าใจไวยากรณ์ ชำนาญในคัมภีร์โลกายตะและตำราทำนายมหาปุริสลักษณะ เขาได้ฟังวาจาที่ นางธัญชานีพราหมณีกล่าวอย่างนั้น ครั้นแล้วได้กล่าวกะนางธัญชานีพราหมณีว่า นางธัญชานีพราหมณีไม่เป็นมงคลเลย นางธัญชานีเป็นคน จิบหาย เมื่อพราหมณ์ทั้งหลายผู้ทรงไตรวิชามีอยู่ เออก็นางไปกล่าวสรรเสริญ คุณของสมณะหัวโล้นนั้นทำไม นางธัญชานีพราหมณีได้กล่าวว่า คุณก่อนพ่อผู้มี พักตร์อันเจริญ ก็พ่อยังไม่รู้ซึ่งศีลและปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ถ้าพ่อพึงรู้ศีลและพระปัญญาของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น พ่อจะไม่พึง สำคัญ. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นว่า เป็นผู้ควรค่า ควรบริภายเลย สคารวมมาพบกล่าวว่า คุณก่อนนางผู้เจริญ ถ้าเช่นนั้น พระสมณะมาถึงบ้าน

ปัจฉกัปปะเมื่อใด ฟังบอกแก่ฉันเมื่อนั้น นางธัญชานีพราหมณ์รับคำ
สการวมาณพแล้ว.

[๗๓๖] ครั้งนั้นแล พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จจาริกไปในแคว้น โกศล
โดยลำดับ เสด็จไปถึงบ้านปัจฉกัปปะ ได้ยินว่า สมัยนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพวกพราหมณ์ชาวบ้านตุทิ ใกล้หมู่บ้านปัจฉกัปปะ
นางธัญชานีพราหมณ์ได้สดับข่าวว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จถึงหมู่บ้านปัจฉกั-
กัปปะ ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพราหมณ์ชาวบ้านตุทิ ใกล้บ้านปัจฉกัปปะ
นางจึงเข้าไปหาสการวมาณพถึงที่อยู่แล้วได้กล่าวกะสการวมาณพว่า คุณก่อนพ่อ
ผู้มีพักตร์อันเจริญ นี้พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น เสด็จมาถึงหมู่บ้าน
ปัจฉกัปปะ ประทับอยู่ในสวนมะม่วงของพวกพราหมณ์ชาวบ้านตุทิใกล้
หมู่บ้านปัจฉกัปปะ พองสำคัญกาลอันควร ณ บัดนี้ สการวมาณพรับคำนาง
ธัญชานีพราหมณ์แล้ว เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ได้ปราศรัย
กับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการปราศรัยพอให้ระลึกถึงกันไปแล้ว นั่งอยู่
ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง แล้วได้ทูลถามพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม
มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นผู้ถึงบารมีชั้นสุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน ย่อม
ปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใดเป็น
ผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน ย่อมปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ ท่าน
พระโคตมเป็นคนไหนของจำนวนสมณพราหมณ์เหล่านั้น.

[๗๓๗] พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนการทวาชะ เรากล่าวความ
ต่างกันแห่งสมณพราหมณ์ทั้งหลายผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน แม้
จะปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ได้. คุณก่อนการทวาชะ มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง
เป็นผู้ฟังตามกันมาเพราะการฟังตามกันมานั้น จึงเป็นผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะ
รู้อย่างในปัจจุบัน ย่อมปฏิบัติญาณอาทิพรหมจรรย์ เหมือนพวกพราหมณ์ผู้ทรงไตร

วิชาจะนั้น. อนึ่ง มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง เป็นผู้ถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้อย่าง
ในปัจจุบัน ปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ เพราะเพียงแต่ความเชื่ออย่างเดียว
เหมือนพวกพราหมณ์นักตริกนักตรอง ฉะนั้น. มีสมณพราหมณ์พวกหนึ่ง รู้ธรรม
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังตามกันมาก่อน ถึงบารมีชั้น
ที่สุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์. คู่ก่อนการทวาชะ
ในสมณพราหมณ์เหล่านั้น สมณพราหมณ์เหล่าใด รู้ธรรมด้วยปัญญาอันยิ่งเอง
ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังตามกันมาก่อนถึงบารมีชั้นที่สุดเพราะรู้อย่างใน
ปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ เราเป็นผู้หนึ่งของจำนวนสมณพราหมณ์
เหล่านั้น ข้อนี้พึงรู้ได้โดยบรรยายแม่นี้ เหมือนสมณพราหมณ์เหล่าใด รู้ธรรม
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ในธรรมทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังตามกันมาก่อน ถึงบารมี
ชั้นที่สุดเพราะรู้อย่างในปัจจุบัน ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ เราเป็นผู้หนึ่ง
ของจำนวนสมณพราหมณ์เหล่านั้น ฉะนั้น.

[๗๓๘] คู่ก่อนการทวาชะ ในโลกนี้ ก่อนแต่การตรัสรู้ เรายังไม่ได้
ตรัสรู้ ยังเป็นโภทิสต์อยู่ ได้มีความคิดเห็นว่า ฆราวาสคับแคบ เป็นทางมา
แห่งธุลี บรรพชาเป็นทางปลอดโปร่ง การที่บุคคลผู้ครองเรือนจะประพฤดิ
พรหมจรรย์ให้บริบูรณ์ ให้บริสุทธิ์โดยส่วนเดียวดูจะสังขจัด ไม่ใช่ทำได้ง่าย
ถ้ากระไร เราพึงปลงผมและหนวด นุ่งห่มผ้ากาสาหวัดออกจากเรือนบวชเป็น
บรรพชิตเถิด สมัยต่อมา เรานั้นยังเป็นหนุ่ม ผมดำสนิท ประกอบด้วยวัย
กำลังเจริญ เป็นปฐมวัย เมื่อพระมารดาและพระบิดาไม่ปรารถนา (จะให้บวช)
ทรงกันแสงพระเนตรมองด้วยอัศจรรย์ เราปลงผมและหนวด นุ่งผ้ากาสาหวัด
ออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต เมื่อเราบวชแล้วอย่างนี้แสวงหาว่าสิ่งไรจะเป็น
กุศล ค้นหาสันติวรบทอัน ไม่มีสิ่งอื่นยิ่งกว่าอยู่ จึงเข้าไปหาอาพาธดาบสกาลาม
โคตรถึงสำนักแล้วได้กล่าวว่า คู่ก่อนท่านกาลามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพฤดิ

พรหมจรรย์ในธรรมวินัยนี้ คุณก่อนการทวาชะ เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว
อาหารดาบสกาลามโคตรได้กล่าวว่า อยู่เถิดท่าน วิญญูบุรุษทำลัทธิของอาจารย์
คน ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งโดยไม่เข้าไปในธรรมใดแล้วเข้าถึงอยู่ ธรรมนี้ก็
เช่นนั้น เรานั้นเล่าเรียนธรรมนั้นได้โดยจับปล้นไม่นานเลย เรากล่าวญาณวาท
และเถรวาทได้ด้วยอาการเพียงหุบปากเจรจา เพียงชั่วเวลาที่พูดตอบเท่านั้น
อนึ่ง ทั้งเราและผู้อื่นปฎิญาณได้ว่า เรารู้เราเห็น เรามีความคิดเห็นว่า
อาหารดาบสกาลามโคตรจะประกาศว่า เราทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเองแล้ว เข้าถึงธรรมนี้ด้วยเหตุเพียงศรัทธาอย่างเดียวก็น่าทำได้ ที่แท้
อาหารดาบสกาลามโคตรรู้เห็นธรรมนี้อยู่ได้ถามว่า ท่านกาลามะ ครั้งนั้นเรา
จึงเข้าไปหาอาหารดาบสกาลามโคตร ท่านทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอัน
ยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อเราถามอย่างนี้
อาหารดาบสกาลามโคตรได้ประกาศอากิญจัญญายตนะ เราได้มีความคิดเห็นว่า
มิใช่อาหารดาบสกาลามโคตรเท่านั้นมีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา มิใช่อาหาร-
ดาบสกาลามโคตรเท่านั้นมีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา แม้เราก็มี
ความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา ถ้ากระไร เราพึงตั้งความเพียร เพื่อ
จะทำให้แจ้งชัดซึ่งธรรมที่อาหารดาบสกาลามโคตรประกาศว่า ทำให้แจ้งชัด
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่นั้นเถิด เรานั้นได้ทำธรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วย
ปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ โดยจับปล้นไม่นานเลย ลำดับนั้น เราได้เข้า
ไปหาอาหารดาบสกาลามโคตร แล้วได้ถามว่า ท่านกาลามะ ท่านทำธรรมนี้
ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้
หรือหนอ อาหารดาบสกาลามโคตรตอบว่า อาวุโส เราทำธรรมนี้ให้แจ้งชัด
ด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่านี้ เราได้
กล่าวว่า แม้เราก็ทำธรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ด้วยเหตุ

เพียงเท่านี้ อาฬารดาบสกาลามโคตรกล่าวว่า อาวุโส เป็นลาภของเรา
พวกเราได้ดีแล้ว ที่พวกเราพบเพื่อนพรหมจรรย์ ผู้มีอายุเช่นท่าน เราทำ
กรรมใดให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้วประกาศให้ทราบ ท่านก็ทำ
กรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ท่านทำกรรมใดให้แจ้ง
ชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ เราก็ทำกรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญา
อันยิ่งเองเข้าถึงแล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้ เรารู้กรรมใด ท่านก็รู้กรรมนั้น
ท่านรู้กรรมใด เราก็รู้กรรมนั้น ดังนี้ เราเช่นใด ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใด
เราก็เช่นนั้น ดังนี้ คุณก่อนอาวุโส บัดนี้เราทั้งสองจงมาอยู่ช่วยกันบริหารหมู่คณะ
นี้เถิด คุณก่อนการทวาชะ อาฬารดาบสกาลามโคตรเป็นอาจารย์ของเรา ได้ตั้ง
เราผู้เป็นศิษย์ไว้เสมอกับคน และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างยิ่ง เรามีความคิด
เห็นว่า ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบียดเบียน เพื่อคลายกำหนด เพื่อดับสันทิ
เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อนิพพาน ย่อมเป็นไปเพียงเพื่ออุบัติใน
อากิญจัญญาตนพรหมเท่านั้น เราไม่พอใจกรรมนั้น เบื่อจากกรรมนั้นหลีกไป.

[๗๓๕] คุณก่อนการทวาชะ เราเป็นผู้แสวงหาอยู่ว่าจะไรจะเป็นกุศล
ค้นหาสันติบรรพตอันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่าอยู่. จึงเข้าไปหาอุทกดาบสรามบุตรถึง
สำนักแล้วกล่าวว่า คุณก่อนท่านรามะ ข้าพเจ้าปรารถนาจะประพาศพรหมจรรย์
ในธรรมวินัยนี้ เมื่อเรากล่าวอย่างนี้แล้ว อุทกดาบสรามบุตรได้กล่าวว่า อยู่
เถิดท่าน วิญญูบุรุษทำลัทธิของอาจารย์ตนให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งโดยไม่ช้า
ในกรรมใด แล้วเข้าถึงอยู่ ธรรมนี้ก็เช่นนั้น เรานั้นเล่าเรียนกรรมนั้นได้โดย
จับปล้นไม่นานนเลย ย่อมกล่าวญาณวาทและเถรวาทได้ด้วยอาการเพียงหุบปาก
เจรจา เพียงชั่วเวลาที่พูดตอบเท่านั้น อนึ่ง เราและผู้อื่นปฎิญาณได้ว่า เรา
เราเห็น เรามีความคิดเห็นว่า รามะจะได้ประกาศธรรมนี้ว่า เราทำให้แจ้งชัด
ด้วยปัญญาอันยิ่งเอง ด้วยเหตุเพียงศรัทธาอย่างเดียวแล้วเข้าถึงอยู่ ดังนี้ หามิได้

ที่แท้ ธรรมรู้เห็นธรรมนี้อยู่ ครั้งนั้น เราได้เข้าไปหาอุทกคาสรามบุตรแล้ว ได้ถามว่า คุณก่อนท่านรามะ ท่านทำกรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอ เมื่อเราถามอย่างนี้แล้ว อุทกคาสรามบุตรได้ประกาศแนวสัจญาณาสัจญาณตนะ. เรานั้นได้มีความคิด เห็นว่า มิใช่ท่านรามบุตรเท่านั้นมีศรัทธา แม้เราก็มีศรัทธา มิใช่ท่านรามบุตร เท่านั้นมีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา แม้เราก็มีความเพียร มีสติ มีสมาธิ มีปัญญา ถ้ากระไร เราพึงตั้งความเพียรเพื่อทำให้แจ้งชัด ซึ่งกรรม ที่ท่านรามบุตรประกาศว่า เราทำให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่นั้น เกิด เรานั้นได้ทำกรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ โดย จับปล้นไม่นานเลย ลำดับนั้น เราได้เข้าไปหาอุทกคาสรามบุตรแล้วได้ถามว่า ท่านรามะ. ท่านทำกรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ด้วยเหตุ เพียงเท่านี้หรือหนอ อุทกคาสรามบุตรตอบว่า อาวุโส เราทำกรรมนี้ให้ แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศได้ด้วยเหตุเพียงเท่านี้แล เรา กล่าวว่ อาวุโส แม้เราก็ทำกรรมนี้ให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ด้วยเหตุเพียงเท่านี้ อุทกคาสรามบุตรกล่าวว่า อาวุโส เป็นลาภของพวกเรา พวกเราได้ดีแล้ว ที่พวกเราพบเพื่อนพรหมจรรย์ผู้มีอายุเช่นท่าน เราทำกรรม ใดให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองเข้าถึงแล้ว ประกาศให้ทราบ ท่านก็ทำกรรม นั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ ท่านทำกรรมใดให้แจ้งชัดด้วย ปัญญาอันยิ่งเองแล้วเข้าถึงอยู่ เราก็ทำกรรมนั้นให้แจ้งชัดด้วยปัญญาอันยิ่งเอง เข้าถึงแล้วประกาศให้ทราบ ดังนี้ เรารู้กรรมใด ท่านก็รู้กรรมนั้น ท่านรู้ ธรรมใด เราก็รู้กรรมนั้น ดังนี้ เร็วเช่นใจ ท่านก็เช่นนั้น ท่านเช่นใจ เรา ก็เช่นนั้น ดังนี้ อาวุโส บัดนี้ เชิญท่านมาบริหารหมู่คณะนี้เถิด คุณก่อนการ- ทวาชะ อุทกคาสรามบุตรเป็นเพื่อนพรหมจรรย์ของเรา ได้ตั้งเราไว้ในฐานะ

อาจารย์ และบูชาเราด้วยการบูชาอย่างยิ่ง เรามีความคิดเห็นว่า ธรรมนี้ไม่เป็นไปเพื่อความเบื่อหน่าย เพื่อคลายกำหนัด เพื่อดับสันท เพื่อสงบระงับ เพื่อความรู้ยิ่ง เพื่อตรัสรู้ เพื่อนิพพาน ย่อมเป็นไปเพียงเพื่ออุบัติในแนวสัญญา-นาสัญญาตนพรหมเท่านั้น เราจึงไม่พอใจธรรมนั้น เนื่องจากธรรมนั้นหลีกไป.

[๗๔๐] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นเป็นผู้แสวงหาว่าอะไรเป็นกุศล ค้นหาสันติบริบทอันไม่มีสิ่งอื่นยิ่งขึ้นไปกว่าอยู่ จึงเที่ยวจาริกไปในมคธชนบท โดยลำดับบรรลุถึงอุรุเวลาเสนานิคม ณ ที่นั้น เราได้เห็นภูมิภาคนารีนรมย์ มีพรสณฑ์น้ำเลื่อมใส มีแม่น้ำไหลอยู่ น้ำเย็นจืดสนิท มีทำนบารบเรียบนารีนรมย์ มีโคจรตามโคจรอบ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ภูมิภาคนารีนรมย์หนอ ปรสณฑ์น้ำเลื่อมใส แม่น้ำไหลอยู่ น้ำเย็นจืดสนิท มีทำนบารบเรียบนารีนรมย์ ทั้งโคจรตามมีอยู่โดยรอบ สถานที่นี้สมควรเป็นตั้งความเพียรของกุลบุตรผู้ต้องการความเพียรหนอ เราจึงนั่งอยู่ ณ ที่นั้นเอง ด้วยคิดเห็นว่า สถานที่นี้สมควรเป็นที่ทำความเพียร.

[๗๔๑] คู่ก่อนการทวาชะ อนึ่ง อุปมา ๓ ข้ออันนำอัศจรรย์ ไม่เคยฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏที่เราอุปมาข้อที่ ๑ การทวาชะ เปรียบเหมือนไม้สด ชุ่มด้วยยาง ทั้งแช่อยู่ในน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จักเอาไม้นั้น มาลี้ไฟให้เกิดไฟ จักทำไฟให้ปรากฏ ดังนี้ คู่ก่อนการทวาชะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น เป็นไฉนบุรุษนั้น เอาไม้สด ชุ่มด้วยยาง ทั้งแช่อยู่ในน้ำ มาลี้ไฟ จะพึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือหนอ.

สการวมาณพกราบทูลว่า ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม้นั้นยังสดชุ่มด้วยยาง ทั้งแช่อยู่ในน้ำ บุรุษนั้นพึงมีส่วนแห่งความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่าเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า การทวาทะ ฉะนั้นเหมือนกันแล สมณะ หรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายยังไม่หลีกออกจากกาม ยังมีความพอใจในกาม ความเส่นหาในกาม ความหมกมุ่นในกาม ความระหายในกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม อันคนยังละไม่ได้ด้วยดี ให้สงบระงับไม่ได้ด้วยดีในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถ้าหากจะเสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนเกิด เพราะความเพียรก็ดี หากจะไม่ได้เสวยก็ดี ก็ไม่ควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็นซึ่ง ปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า คุณก่อนการทวาทะ อุปมาข้อที่ ๑ นี้ แลน้ออัศจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา.

[๗๔๒] คุณก่อนการทวาทะ อุปมาข้อที่ ๒ อีกข้อหนึ่งน้ออัศจรรย์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา เปรียบเหมือนไม้สด ชุ่มด้วยยาง ตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จักเอาไม้นั้นมาสีให้เกิดไฟ จักทำไฟให้ปรากฏ คุณก่อนการทวาทะ. ท่านจะเข้าใจความข้อนี้เป็นไฉน บุรุษนั้นเอาไม้สด ชุ่มด้วยยาง ตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ มาสีไฟ จะพึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือหนอ.

สการวมาณพกราบทูลว่า ข้อนี้หามิได้ ท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะไม้นั้นยังสด ชุ่มด้วยยาง ถึงแม้จะตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ บุรุษนั้นก็จะพึงมีส่วนแห่งความเหน็ดเหนื่อยลำบากเปล่าเท่านั้น.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนการทวาทะ ฉะนั้นเหมือนกันแล สมณะหรือพราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง แม้มีกายหลีกออกจากกามแล้ว แต่ยังมี ความพอใจในกาม ความเส่นหาในกาม ความหมกมุ่นในกาม ความระหายในกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม อันคนยังละไม่ได้ด้วยดี ยังให้สงบระงับด้วยดีไม่ได้ในภายใน ท่านสมณพราหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้า

เผ็ดร้อนที่เกิดเพราะความเพียรที่ดี จะไม่ได้เสวยก็ดี ก็ยังไม่ควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็นซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า คุณก่อนการทวาชะ อุปมาข้อที่ ๒ นี้แล่น้ำอัสจรรยฺ์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา.

[๗๔๓] คุณก่อนการทวาชะ อุปมาข้อที่ ๓ อีกข้อหนึ่ง น้ำอัสจรรยฺ์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา เปรียบเหมือนไม้แห้งเกราะ ทั้งตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ ถ้าบุรุษพึงมาด้วยหวังว่า จะเอาไม้นั้นมาสีไฟ จักให้ไฟเกิด จักทำไฟให้ปรากฏ ดังนี้ คุณก่อนการทวาชะ ท่านจะเข้าใจความข้อนั้น เป็นไฉน บุรุษนั้นเอาไม้แห้งเกราะ ทั้งตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ มาสีไฟ จะพึงให้ไฟเกิด พึงทำไฟให้ปรากฏได้บ้างหรือหนอ.

สตารวมาณพกราบทูลว่า อย่างนั้นท่านพระโคตม ข้อนั้นเพราะเหตุอะไร เพราะไม้นั้นแห้งเกราะ ทั้งตั้งอยู่บนบก ไกลน้ำ.

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า คุณก่อนการทวาชะ ฉะนั้นเหมือนกันแล สมณะหรือพรหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่ง มีกายหลีกออกจากกาม ทั้งความพอใจในกาม ความเส่นหาในกาม ความหมกมุ่นในกาม ความระหยาในกาม ความเร่าร้อนเพราะกาม อันตนละได้ด้วยดี ให้สงบระงับด้วยดีแล้วในภายใน ท่านสมณพรหมณ์เหล่านั้น ถึงแม้จะได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะความเพียรที่ดี ถึงแม้จะไม่ได้เสวยก็ดี ก็สมควรเพื่อจะรู้ เพื่อจะเห็นซึ่งปัญญาเครื่องตรัสรู้อันไม่มีธรรมอื่นยิ่งกว่า คุณก่อนการทวาชะ อุปมาข้อที่ ๓ นี้แล่น้ำอัสจรรยฺ์ ไม่เคยได้ฟังมาในกาลก่อน มาปรากฏกะเรา.

[๗๔๔] การทวาชะ. เรานั้นได้มีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงกดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบไว้ให้แน่น ให้เร่าร้อนเกิดดังนี้ เราจึงกดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ข่มจิตด้วยจิต บีบไว้ให้

แน่น ให้เราร้อนอยู่ เหนือก็ไหลออกจากรักแร้ทั้งสอง คู่ก่อนการทวาชะ
เปรียบเหมือนบุรุษมีกำลัง จับบุรุษมีกำลังน้อยกว่าที่ศีรษะหรือที่คอ แล้วกด
บีบไว้แน่น ให้ร้อนจัดฉันใด เมื่อเรากดฟันด้วยฟัน กดเพดานด้วยลิ้น ชม
จิตด้วยจิต บีบไว้แน่น ให้ร้อนจัด ก็ฉันนั้น เหนือย่อมไหลออกจากรักแร้
ทั้งสอง ถึงเช่นนั้น เราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติมั่นไว้ ไม่
พัวพันเพื่อน แต่ว่ากายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ทนได้ยากนั้น
แลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๕] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้าอะไร เราพึง
เพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะ ปัสสาสะทั้ง
ทางปากและทางจมูกเมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปากและทางจมูก
ก็มีเสียงออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ เสียงลมในลำสูบของนายช่าง
ทองที่กำลังสูบอยู่ ดังเหลือประมาณ ฉันใด เมื่อเรากลั่น ลมอัสสาสะและปัสสาสะ
ทั้งทางปากและทางจมูก ก็มีเสียงลมออกทางช่องหูทั้งสองดังเหลือประมาณ
ฉันนั้น ถึงเช่นนั้น เราปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พัวพัน
แต่ว่ากายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง
จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๖] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้าอะไร เราพึง
เพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้ง
ทางปากทางจมูก และทางช่องหู เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปาก
ทางจมูกและทางช่องหู ลมก็เสียดแทงศีรษะเหลือประมาณ บุรุษมีกำลังพึง
เชือดกระหม่อมด้วยมีดโกนอันคม ฉันใด เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปัสสาสะ
ทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ลมก็เสียดแทงศีรษะเหลือประมาณ ฉันนั้น

ถึงเช่นนั้น เราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พินเพื่อน แต่ร่างกายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๗] ดูก่อนการทวาทะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะและปีสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปีสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ก็ให้ปวดศีรษะเหลือทน บรูญมีกำลังพึงเอาเส้นเชือกเกลียวเข้ม้งรัดที่ศีรษะ ฉันไค เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปีสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ก็ให้ปวดศีรษะเหลือทน ฉันนั้น ถึงเช่นนั้นเราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พินเพื่อน แต่กายที่ปรารถนาความเพียรของเรา อันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๘] ดูก่อนการทวาทะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะและปีสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู เมื่อเรากลั่นลมอัสสาสะและปีสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูก และทางช่องหู ลมก็เสียดแทงพื้นที่องเหลือประมาณ นายโคฆาตหรือลูกมือนายโคฆาตผู้ชำนาญพึงเชือดท้องด้วยมีดสำหรับเชือดเนื้อโค ฉันไค เมื่อเรากลั่น ลมอัสสาสะและปีสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ลมก็เสียดแทงพื้นที่องเหลือประมาณ ฉันนั้น ถึงเช่นนั้น เราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พินเพื่อน แต่กายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ทนได้ยากนั้นแลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ.

[๗๔๙] ดูก่อนการทวาทะ. เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไรเราพึงเพ่งฌานอันไม่มีลมปราณเป็นอารมณ์เกิด เราจึงกลั่นลมอัสสาสะและปีสสาสะ

ทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู เมื่อเรากลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปากทางจมูกและทางช่องหู ก็มีความร้อนในกายเหลือทน บุรุษมีกำลังสองคน จับบุรุษที่มีกำลังน้อยกว่าคนละแขน ย่างรมไว้ในหลุมถ่านเพลิง ฉนโค เมื่อเรากลืนลมอัสสาสะและปัสสาสะทั้งทางปาก ทางจมูกและทางช่องหู ก็มีความร้อนในกายเหลือทน ฉนนั้น ถึงเช่นนั้น เราก็ปรารถนาความเพียร ไม่ย่อหย่อน ตั้งสติไว้มั่น ไม่พินเพื่อน แต่กายที่ปรารถนาความเพียรของเราอันความเพียรที่ตนได้ยากนั้นแลเสียดแทง จึงกระสับกระส่าย ไม่สงบระงับ คู่ก่อนการทวาชะ โอ เทวดาทั้งหลาย เห็นเราแล้วพากันกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมทำกาละแล้ว เทวดาบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมยังไม่ทำกาละ แต่กำลังทำกาละ เทวดาบางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม แม้กำลังทำกาละ ก็หามิได้ พระสมณโคดมเป็นพระอรหันต์ ความอยู่เห็นปานนี้ นั่น เป็น วิหารธรรมของพระอรหันต์.

[๗๕๐] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงปฏิบัติเพื่ออดอาหารโดยประการทั้งปวงเกิด ทันใดนั้น เทวดาเหล่านั้นได้เข้ามาหาเราแล้วกล่าวว่า คู่ก่อนท่านผู้บริสุทธิ์ ท่านอย่าปฏิบัติเพื่ออดอาหารโดยประการทั้งปวงเลย ถ้าท่านจักปฏิบัติเพื่ออดอาหารโดยประการทั้งปวง ข้าพเจ้าทั้งหลายจะแซกทิพยโอสชาลงตามขุมขนของท่าน ท่านจักได้เสียวยาชีวิตไว้ด้วยทิพยโอสชา นั้น เรานั้นมีความคิดเห็นว่า เราเองปฏิญาณการไม่บริโภคอาหารโดยประการทั้งปวง แต่เทวดาเหล่านี้จะแซกทิพยโอสชาลงตามขุมขนของเรา ทั้งเราก็จะเสียวยาชีวิตไว้ได้ด้วยทิพยโอสชา นั้น ข้อนั้นพึงเป็นมุสาแก่เรา ดังนี้ เราบอกเลิกแก่เทวดาเหล่านั้น จึงกล่าวว่า ออย่าเลย.

[๗๕๑] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า ถ้ากระไร เราพึงกินอาหารผ่อนลงทีละน้อย ๆ คือ วันละพายมือบ้าง เท้าเชือกัวเขียวบ้าง

เท่าเชื่อถั่วพูบ้าง เท่าเชื่อถั่วดำบ้าง เท่าเชื่อในเมล็ดบัวบ้างเถิด เราจึงกินอาหาร
ผ่อนลงทีละน้อยๆ คือ วันละพายมือบ้าง เท่าเชื่อถั่วเขียวบ้าง เท่าเชื่อถั่วพู
บ้าง เท่าเชื่อถั่วดำบ้าง เท่าเชื่อในเมล็ดบัวบ้าง เมื่อเรากินอาหารผ่อนลงทีละ
น้อยๆ คือ วันละพายมือบ้าง เท่าเชื่อถั่วเขียวบ้าง เท่าเชื่อถั่วพูบ้าง เท่าเชื่อ
ถั่วดำบ้าง เท่าเชื่อในเมล็ดบัวบ้าง ภายก็ถึงความชุปหอมลงเหลือเกิน เพราะ
ความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง อวัยวะน้อยใหญ่ของเราเป็นเหมือนเถาวัลย์
มีข้อมาก หรือเถาวัลย์มีข้อมดำ ฉะนั้น ตะโพกของเราเป็นเหมือนดังเท้าอูฐ
กระดูกสันหลังของเราผุระกะเปรียบเหมือนเถาวัลย์ชื่อวัฏฏานาวพี ฉะนั้น
ซึ่งโครงของเราขึ้นนูนเป็นร่องดังกลอนศาลาเก่า มีเครื่องมุงอันหล่นโทรมอยู่
ฉะนั้น ดวงตาของเราถล่อมลือกไปในเบ้าตาปรากฏเหมือนดวงดาวในบ่อน้ำอันลึก
ฉะนั้น ผิวศีรษะของเราที่รับสัมผัสอยู่ก็เหี่ยวแห้ง ราวกับผลน้ำเต้าที่เขาตัดมา
แต่ยังสด ถูกลมและแดดแผดเผา ก็เหี่ยวแห้งไป ฉะนั้น เราคิดว่าจักถูก
ผิวหนังท้อง ก็จับถูกกระดูกสันหลังด้วย คิดว่าจักถูกกระดูกสันหลัง ก็จับถูก
ผิวหนังท้องด้วย ผิวหนังท้องของเรากับกระดูกสันหลังติดถึงกัน เรานั้นคิดว่า
จักถ่ายอุจจาระหรือปัสสาวะ ก็เซชวนล้มลง ณ ที่นั่นเอง เรานั้นเมื่อจะให้
กายนี้แลสบาย จึงเอาฝ่ามือลูบตัว เมื่อเราเอาฝ่ามือลูบตัว ขนอันมีรากเนา
ก็ร่วงตกจากกายมนุษย์ทั้งหลายเห็นเราแล้วพากันกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดม
ดำไป บางพวกกล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมไม่ดำเป็นแต่กล้าไป บางพวก
กล่าวอย่างนี้ว่า พระสมณโคดมดำไปก็ไม่ใช่ จะว่ากล้าไปก็ไม่ใช่ เป็นแต่
พร้อยไป คู่ก่อนการทวาชะ ผิวพรรณอันบริสุทธิ์ผุดผ่องของเรา ถูกกำจัด
เสียแล้ว เพราะความเป็นผู้มีอาหารน้อยนั่นเอง.

[๓๕๒] คู่ก่อนการทวาชะ เรานั้นมีความคิดเห็นว่า สมณะหรือ
พราหมณ์เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอดีต ได้เสวยทุกขเวทนาอันกล้า เผ็ดร้อนที่เกิด

เพราะความเพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ แม้สมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในอนาคต จักเสวยทุกขเวทนาอันกล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะ
ความเพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ ถึงสมณะหรือพราหมณ์
เหล่าใดเหล่าหนึ่งในบัดนี้ ได้เสวยทุกขเวทนาอัน กล้าเผ็ดร้อนที่เกิดเพราะความ-
เพียร อย่างยิ่งก็เพียงเท่านี้ ไม่ยิ่งไปกว่านี้ ถึงเช่นนั้น เราก็ไม่ได้บรรลุนิพพาน
ทัสนะอันวิเศษของพระอริยะอย่างสามารถ ยิ่งกว่าธรรมของมนุษย์ ด้วยทุกกร
กิริยาอันเผ็ดร้อนนี้ จะพึงมีทางอื่นเพื่อความตรัสรู้กระมังหนอ เรามีความ
คิดเห็นว่า ก็เราจำได้ออยู่ ในงานของท้าวศากยะผู้พระบิดา เรานั่งอยู่ที่
ร่มไม้หว่ามีเงาอันเย็น สงัดจากกาม สงัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌาน
อันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและสุขเกิดแต่วิเวกอยู่ ทางนี้กระมังหนอจะพึงเป็นทาง
เพื่อความตรัสรู้ เราได้มีวิญญาณอันแล่นไปตามสติว่า ทางนี้แหละเป็นทาง
เพื่อความตรัสรู้ เรามีความคิดเห็นว่า เรากลัวต่อสุขอันเว้นจากกามเว้นจาก
อกุศลธรรมนั้นหรือ จึงมีความคิดเห็นว่า เราไม่กลัวต่อสุขอันเว้นจากกาม
เว้นจากอกุศลธรรม.

[๗๕๓] ดูก่อนการทวาชะ. เรานั้นมีความคิดเห็นว่า อันบุคคลผู้มี
กายอันถึงความชุ่มผอมเหลือทนอย่างนี้ จะบรรลุนิพพานนั้นไม่ใช่ทำได้ง่าย
ถ้ากระไร เราพึงกินอาหารที่หายาบ คือ ข้าวสุก ขนมนกมมาสเถิด เราจึงกิน
อาหารหายาบ คือ ข้าวสุก ขนมนกมมาส สมัยนั้น ภิกษุ (ปัญจวัคคีย์) ๕ รูป
บำรุงเราอยู่ด้วยหวังใจว่า พระสมณโคดมจักบรรลุนิพพานใด จักบอกรธรรม
นั้นแก่เราทั้งหลาย แต่เมื่อเรากินอาหารหายาบ คือ ข้าวสุกและขนมนกมมาส
พวกภิกษุ (ปัญจวัคคีย์) ๕ รูปนั้น เบื่อหน่ายเรา หลีกไปด้วยเข้าใจว่า พระ-
สมณโคดมเป็นผู้มีกมาก คลายความเพียรเวียนมาเพื่อความเป็นผู้มีกมาก.

[๗๕๔] คู่ก่อนการทวาทะ ครั้นเรากินอาหารหยาบมีกำลังดีแล้วจึง

สังัดจากกาม สังัดจากอกุศลธรรม เข้าถึงปฐมฌานอันมีวิตกวิจารณ์ มีปีติและ
สุขเกิดแต่วิเวกอยู่ เข้าถึงทุติยฌานมีความผ่อนคลายแห่งจิตในภายใน เป็นธรรมเอก
ผุดขึ้นไม่มีวิตก ไม่มีวิจารณ์ เพราะวิตกวิจารณ์สงบไป มีปีติและสุขเกิดแต่สมาธิ
อยู่ เรามีอุเบกขา มีสติสัมปชัญญะ และเสวยสุขด้วยนามกาย เพราะปีติสิ้นไป
เข้าถึงตติยฌานที่พระอริยะทั้งหลายสรรเสริญว่า ผู้ได้ฌานนี้เป็นผู้มีอุเบกขามีสติ
อยู่เป็นสุข เราเข้าถึงจตุตถฌานอันไม่มีทุกข์ ไม่มีสุข เพราะละสุขละทุกข์และ
ดับโสมนัสโทมนัสก่อน ๆ ได้ มีอุเบกขาเป็นเหตุให้สติบริสุทธิ์อยู่.

[๗๕๕] เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้
โน้มน้าวจิตไปเพื่ออุปเพนิวาสานุสติญาณ เราย่อมระลึกชาติก่อนได้เป็นอันมาก
คือ ระลึกได้ชาติหนึ่งบ้าง ฯลฯ เราย่อมระลึกถึงชาติก่อนได้เป็นอันมาก
พร้อมทั้งอาการ พร้อมทั้งอุเทศ ด้วยประการฉะนี้ คู่ก่อนการทวาทะ นี้เป็น
วิชาข้อที่ ๑ เราได้บรรลุแล้วในปฐมยามแห่งราตรี. อวิชาเรากำจัดได้แล้ว
วิชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่
ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่อยู่.

[๗๕๖] เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน
้อมจิตไปเพื่อรู้จติและอุปบัติของสัตว์ทั้งหลาย เราเห็นหมู่สัตว์ที่กำลังจติ
กำลังอุปบัติ เลว ประณีต มีผิวพรรณดี มีผิวพรรณทราม ได้ดี ตกยาก
ด้วยทิพยจักขุอันบริสุทธิ์ ล่วงจักขุของมนุษย์ ย่อมรู้ชัดซึ่งหมู่สัตว์ผู้เป็นไปตาม
กรรม ฯลฯ คู่ก่อนการทวาทะ นี้เป็นวิชาข้อที่ ๒ เราบรรลุแล้วในมัชฌิมยาม

แห่งราตรี อวิชชาเรากำจัดได้แล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืดเรากำจัดได้แล้ว
แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจแน่วแน่นอยู่

[๗๕๓] เรานั้น เมื่อจิตเป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ผ่องแผ้ว ไม่มีกิเลส
ปราศจากอุปกิเลส อ่อน ควรแก่การงาน ตั้งมั่น ไม่หวั่นไหวอย่างนี้ ได้โน้มน้อม
จิตไปเพื่ออสาวิภขณญาณ เรานั้นได้รู้ชัดตามความเป็นจริงว่า นี่ทุกข์
นี่เหตุให้เกิดทุกข์ นี่ความดับทุกข์ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ เหล่านี้
อสาสะ นี่เหตุให้เกิดอสาสะ นี่ความดับอสาสะ นี่ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับอสาสะ
เมื่อเรานั้นรู้เห็นอย่างนี้ จิตหลุดพ้นแล้วแม้จากกามาสะวะ แม้จากภาวาสะวะ แม้
จากอวิชชาสะวะ. เมื่อจิตหลุดพ้นแล้ว ก็มีญาณหยั่งรู้ว่าหลุดพ้นแล้ว รู้ชัดว่า
ชาติสิ้นแล้ว พรหมจรรย์อยู่จบแล้ว กิจที่ควรทำได้ทำเสร็จแล้ว กิจอื่นเพื่อ
ความเป็นอย่างนี้มิได้มี คุณก่อนการทวาระ นี้เป็นวิชาข้อที่ ๓ เรบรรลุแล้ว
ในปัจฉิมยามแห่งราตรี อวิชชาเรากำจัดได้แล้ว วิชชาเกิดขึ้นแล้ว ความมืด
เรากำจัดแล้ว แสงสว่างเกิดขึ้นแล้วแก่เราผู้ไม่ประมาท มีความเพียร มีใจ
แน่วแน่นอยู่.

[๗๕๔] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สคารวมานพได้
กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ความเพียรอันไม่หยุดหย่อนได้มีแล้วแก่ท่าน
พระโคตมหนอ ความเพียรของสัตว์นุษย์ได้มีแล้วแก่ท่านพระโคตมหนอ สมควร
เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ข้าแต่ท่านพระโคตม เทวดามีหรือหนอแล
พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า คุณก่อนการทวาระ ก็ข้อที่ว่าเทวดามิฉะนั้น รู้ได้
โดยฐานะ.

ส. ข้าแต่ท่านพระโคตม พระองค์อันข้าพเจ้าทูลถามว่า เทวดามี
หรือหนอ ดังนี้ ตรัสตอบว่า คุณก่อนการทวาระ ก็ข้อที่ว่าเทวดามิฉะนั้น รู้ได้

โดยฐานะ ดังนี้ เมื่อเป็นเช่นนี้ ถ้อยคำของพระองค์เป็นถ้อยคำเปล่า เป็นมุสา มิใช่หรือ.

พ. คู่ก่อนการทวาชะ ผู้ใดเมื่อถูกถามว่า เทวดามีอยู่หรือ ฟังกล่าวว่า ข้อที่ว่า เทวดามีอยู่ เป็นอันรู้กันได้โดยฐานะ ก็เท่ากับกล่าวว่า เรารู้จักเทวดา เมื่อเป็นเช่นนั้น วิญญูชนพึงถึงความตกลงในเรื่องนี้ว่า เทวดามีอยู่ ดังนี้ ได้โดยส่วนเดียวแท้.

ส. ก็ทำไม ท่านพระโคตมจึงไม่ทรงพยากรณ์แก่ข้าพเจ้าเสียด้วยคำแรกเล่า.

พ. คู่ก่อนการทวาชะ ข้อที่ว่าเทวดามีอยู่ดังนี้นั้น เขาสมมตกันในโลก ด้วยศัพท์อันสูง.

[๗๕๕] เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสอย่างนี้แล้ว สการวมาณพได้ กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์ แจ่มแจ้งนัก ข้าแต่พระโคตมผู้เจริญ ภาษิตของพระองค์แจ่มแจ้งนัก พระองค์ ทรงประกาศธรรมโดยอเนกปริยาย เปรียบเหมือนหงายของที่คว่ำ เปิดของที่ปิด บอกทางแก่คนหลงทาง หรือตามประทีปไว้ในที่มืดด้วยหวังว่า ผู้มีจักขุจะได้ เห็นรูป ถันนั้น ข้าพระองค์นี้ ขอถึงท่านพระโคตมกับทั้งพระธรรมและพระ- ภิขุสงฆ์ว่าเป็นสรณะ ขอท่านพระโคตมโปรดทรงจำข้าพระองค์ว่าเป็นอุบายสก ผู้ถึงสรณะตลอดชีวิต ตั้งแต่วันนี้เป็นต้นไป ฉะนั้นแล.

จบ สการวสูตร ที่ ๑๐

จบ พราหมณวรรค ที่ ๕

อรรถกถาสถาพรสุต

สราควสุตรขึ้นต้นว่า ข้าพเจ้าได้สดับมาแล้วอย่างนี้ :-

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า **ในบ้านชื่อปัจจลกับปะ** คือในบ้านอันมีชื่อนั้น. บทว่า **เลื่อมใสยิ่ง** ได้แก่ เลื่อมใสด้วยความเลื่อมใสอันไม่หวั่นไหว. ได้ยินว่านางพราหมณีนั้น เป็นอริยสาวิกาโศดาบัน เป็นภรรยาของพราหมณ์ภารทวาชโคตร. เมื่อก่อนทีเดียว พราหมณ์นั้นเชิญพราหมณ์ทั้งหลายมาแล้วการทำสักการะแก่พราหมณ์เหล่านั้นเสมอ ๆ. ตอนทำเอานางพราหมณีนี้นำสู่เรือนแล้วไม่อาจทำจิตให้โกรธต่อนางพราหมณ์รูปงามมีตระกูลใหญ่ ไม่อาจทำสักการะแก่พราหมณ์ทั้งหลาย. ครั้งนั้นพราหมณ์ทั้งหลายได้ถากถางพราหมณ์นั้นในที่ที่เห็นทุกแห่งว่า บัดนี้ ท่านไม่ถือลัทธิพราหมณ์ จึงไม่ทำสักการะแม้สักอย่างหนึ่งแก่พวกพราหมณ์. พราหมณ์นั้นกลับมาเรือนบอกเนื้อความนั้นแก่พราหมณ์ แล้วกล่าวว่า ถ้าเธอจะอาจรักษาหน้าฉัน ในวันหนึ่ง ฉันก็จะให้ภิกษาแก่พราหมณ์ทั้งหลายในวันหนึ่ง. นางพราหมณีว่า ท่านจงให้ไทยธรรมของท่านในที่ที่ชอบใจเถิด ฉันจะมีประโยชน์อะไรเรื่องนี้. พราหมณ์นั้นได้เชื้อเชิญพราหมณ์ทั้งหลายแล้ว ให้หุงข้าวปายาสน้ำน้อย เชิญให้ขึ้นเรือน ตบแต่งอาสนะแล้วเชิญให้พราหมณ์ทั้งหลายนั่ง. นางพราหมณีนุ่งห่มผ้าสาฎกผืนใหญ่ถือทัพพีเลี้ยงคูดอยู่พลาด (สคุด) ที่ชายผ้า ไม่ได้กระทำความสำคัญว่า เรากำลังเลี้ยงหมู่พราหมณ์ ระลึกถึงเฉพาะพระศาสดาเท่านั้น พลันเปล่งอุทานขึ้นด้วยอำนาจความเคยชิน. พราหมณ์ทั้งหลายฟังอุทานแล้ว โกรธว่า สหายของพระสมณโคดมผู้นี้เป็นคนสองฝ่าย พวกเราจักไม่รับไทยธรรมของเขา ดังนี้ จึงทิ้งโภชนะทั้งหลายแล้วออกไปเสีย. พราหมณ์กล่าวว่า

เราได้พูดกะท่านไว้แต่ทีแรกทีเดียวมิใช่หรือ ว่า วันนี้ขอให้ท่านรักษาหน้าฉัน
สักวัน ท่านทำนมนสและข้าวสารเป็นต้น มีประมาณเท่านี้ ให้ฉิบหายเสียแล้ว
(เขา) ลุอำนาจความโกรธเป็นอย่างยิ่ง กล่าวว่า ก็หญิงถ้อยคนนี้ กล่าวสรรเสริญ
สมณโคดมฉันไม่เลือกที่ อย่างนี้ทีเดียว หญิงถ้อยบัดนี้เราจะยกวาทะต่อศาสดา
นั้นของเธอ. ที่นั่น นางพราหมณ์จึงกล่าวกะพราหมณ์นั้นว่า ไปซิพราหมณ์
ไปซิพราหมณ์ ท่านแล้วไปแล้วจักรู้สึก ดังนี้แล้วกล่าวว่า ท่านพราหมณ์
เราย่อมไม่เห็นบุคคลผู้จะยกวาทะ ฯลฯ ในโลกพร้อมทั้งเทวดา ดังนี้เป็นต้น.

พราหมณ์นั้นเข้าไปเฝ้าพระศาสดาแล้วทูลถามปัญหาว่า

ฆ่าอะไรจึงจะอยู่เป็นสุข ฆ่า
อะไรจึงจะไม่เศร้าโศก ท่านโคดม
ท่านชอบใจการฆ่าธรรมอะไรเป็นธรรม
เอก.

พระศาสดาตรัสตอบปัญหาว่า

ฆ่าความโกรธแล้วอยู่เป็นสุข ฆ่า
ความโกรธแล้วย่อมไม่เศร้าโศก พราหมณ์
พระอรียเจ้าทั้งหลายย่อมสรรเสริญการฆ่า
ความโกรธซึ่งมีรากเป็นพิษมียอดร่อย
เพราะฆ่าความโกรธได้แล้ว ย่อมไม่
เศร้าโศก.

พราหมณ์นั้นบวชแล้วบรรลุพระอรหัต. น้องชายของพราหมณ์
นั้นแหละ ชื่ออ๊กโกสกภารทวาชะได้ฟังข่าวว่า พี่ชายของเราบวชแล้ว จึงเข้าไป
เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแนะนำจึงบวชแล้วบรรลุพระอรหัต น้องชาย

เล็กของพราหมณ์นั้น อีกคนหนึ่ง ชื่อสุนทรภิกขาทวาชะ. แม้พราหมณ์นั้น ก็เข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทูลถามปัญหา ได้ฟังแล้ว แก้ปัญหาบวชแล้ว ก็บรรลुพระอรหัต. น้องชายคนเล็กของพราหมณ์นั้น ชื่อปิงคภิกขาทวาชะ. เขาถามปัญหาในเวลาจบพยากรณ์ปัญหาบวชแล้วก็บรรลुพระอรหัต.

คำว่า **มาณพ**ชื่อสคารวะ มีความว่า มาณพนี้เป็นผู้อ่อนกว่าพราหมณ์ทั้งหมด ของบรรดาพราหมณ์เหล่านั้นในวันนั้น ได้นั่งในโรงอาหารแห่งเดียวกันกับพวกพราหมณ์. บทว่า **อวกุตา จ** ความว่า เป็นผู้ไม่เจริญ คือ เป็นผู้ไม่มีมงคลเลย. บทว่า เป็นผู้เลื่อม คือ เป็นผู้ถึงความพินาศเท่านั้น. บทว่า **เมื่อ มีอยู่** คือ ครั้นเมื่อ...มีอยู่. บทว่า **ศีลและปัญญา** ความว่า ท่านไม่รู้ศีลและญาณ. บทว่า **เป็นผู้ถึงบารมีอันเป็นที่สุด เพราะรู้ยิ่งในปัจจุบัน** ความว่า พราหมณ์ทั้งหลาย กล่าวว่า เราทั้งหลายเป็นผู้ถึงแล้วซึ่งที่สุด บรรลुพระนิพพานอันเป็นคุณสมบัติยิ่งใหญ่แห่งธรรมทั้งปวง กล่าวคือบารมีเพราะรู้ยิ่งในอดีตภพนั้นแหละ ดังนี้ ชื่อว่า ย่อมปฏิญาณอาทิพรหมจรรย์ บทว่า **อาทิพรหมจรรย์** มีอธิบายว่า ย่อมปฏิญาณอย่างนี้ว่า เป็นเบื้องต้น คือ เป็นอุปการะ เป็นผู้ทำให้เกิด พรหมจรรย์. บทว่า **นักตรีกตรอง** คือ เป็นผู้ปริกคิถือเอาด้วยการคาดคะเน. บทว่า **มีปกติใคร่ครวญ** ความว่า เป็นผู้ใคร่ครวญ คือ เป็นผู้ปริกคิใช้ปัญญาใคร่ครวญแล้ว กล่าวอย่างนี้. บทว่า **บรรดาพราหมณ์เหล่านั้น** เราเป็นความว่า เราเป็นสัมมาสัมพุทธองค์หนึ่ง บรรดาสัมมาสัมพุทธะเหล่านั้น. เชื่อมบทว่า **อภุจิตะ** ในบทสนธิว่า **อภุจิตวตา** เข้ากับ บท ปธานะ เชื่อมบท **สปรุสสะ** เข้ากับบท ปธานะ ก็เหมือนกัน. มีคำอธิบายนี้ว่า ความเพียรอันไม่หยุดหย่อน ความเพียรของสัตบุรุษหนอ ได้มีแล้วแก่พระโคตมผู้เจริญ คำว่า **เป็นผู้ถูกทูลถามว่า เทวดามีหรือ** ความว่า มาณพกล่าวคำนี้ด้วย

สำคัญว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่ทรงทราบเลย ประกาศ. คำว่า **เมื่อเป็นเช่นนั้น** ความว่า เมื่อความที่พระองค์ไม่ทรงทราบมีอยู่. คำว่า **เป็นถ้อยคำเปล่า เป็นถ้อยคำเท็จ** ความว่า ถ้อยคำของพระองค์เป็นถ้อยคำไม่มีผล คือปราศจากผล. มาณพชื่อว่า ย่อมข่มพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยวาตะว่าพูดเท็จด้วยประการอย่างนี้. บทว่า **อันวิญญูชน** ได้แก่อัน คนผู้เป็นบัณฑิต. ทรงแสดงว่า ก็ท่านย่อมไม่รู้คำแม่ที่เรายพยากรณ์ เพราะความเป็นผู้ไม่รู้. คำว่า **เขาสมมติกันด้วยศัพท์สูง** คือ เขาสมมต ได้แก่ ปราภฏในโลกด้วยศัพท์ชั้นสูง. คำว่า **เทวดามี** อธิบายว่า ก็แม่เด็กหนุ่มสาวทั้งหลาย ชื่อว่าเทพก็มี ชื่อว่าเทพีก็มี. ส่วนเทพทั้งหลายชื่อว่า อคติเทพ คือ เป็นผู้ยิ่งกว่ามนุษย์ทั้งหลาย ผู้ได้ชื่อว่า เทพ เทพี ในโลก. คำที่เหลือในที่ทุกแห่งงายทั้งนั้นแล.

จบอรรถกถาสถาพรสูตรที่ ๑๐

จบวรรคที่ ๕

อรรถกถามัชฌิมปัณณาสกสูตรในอัฐกถามัชฌิมนิกาย ชื่อปัญญาสุทนีจบ

อรรถกถาประมวลพระสูตร ๕๐ สูตร ประดับด้วย ๕ วรรคจบ.